

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія:

О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)

Г. В. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук

В. М. Горовий, д-р іст. наук

Т. Ю. Гранчак, д-р соц. ком.

Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук

С. Г. Кулешов, д-р іст. наук

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

Г. В. Папакін, д-р іст. наук

В. В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук

В. І. Попик, канд. іст. наук (*заст. голови*)

В. В. Різун, д-р філол. наук

Л. І. Шевченко, д-р філол. наук

Н. А. Шип, д-р іст. наук

В. А. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 36

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2013

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4Укр)

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 03.06.2013)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
Вип. 36 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського,
Асоц. б-к України. – К., 2013. – 560 с.

До збірника наукових праць увійшли матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання бібліотечної діяльності в умовах поширення електронних технологій, механізми підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів бібліотек та посилення їх суспільного впливу, окреслюються тенденції розвитку бібліотечних структур як сучасних інформаційно-комунікаційних комплексів, розкривається специфіка й нові можливості комунікації бібліотек і соціальних медіа.

Видання призначене широкому колу фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться теорією і практикою соціальних комунікацій, структурної обробки та аналізу інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2013

Розділ I

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ
АСПЕКТ ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

УДК 008(100)–027.511:004.738.5:004.056.54

Валерій Горвий,

заступник генерального директора НБУВ,
д-р іст. наук

НАЦІОНАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

У статті розглядаються трансформації загальноцивілізаційного інформаційного простору в контексті розвитку глобалізації та посилення глобальних впливів на національні інформаційні ресурси.

Ключові слова: глобалізація, глобальний інформаційний простір, національні інформаційні ресурси, інформаційні технології, інформаційна безпека, інформаційні бази.

Процес глобальних перетворень у масштабах сучасної цивілізації здійснюється на основі розвитку глобальних інформаційних ресурсів і засобів їх використання в усіх регіонах світу. Протягом усього розвитку людства інформація була «невід'ємною сутністю основної трудової діяльності, виживання і самовдосконалення людей, відіграла роль глобального чинника загальносистемної рівноваги в економіко-екологічному комплексі» [1]. У сукупності ці ресурси та засоби їх використання становлять глобальний інформаційний простір, що перебуває в процесі прискореного розвитку та задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації та держави. Структуризація даного виду ресурсів відповідно до загальносуспільних потреб сприяє формуванню на їх основі загальноцивілізаційної інформаційної бази, що посилює свій комплексний вплив на всі сторони життя людей у планетарному вимірі. У контексті розвитку процесу структуризації цієї бази вже вирізняються певні групи інформаційних ресурсів зі своїми характерними ознаками, серед яких можна виокремити:

- ресурси загальноцивілізаційного значення [2];
- ресурси, що вводяться до глобального інформаційного простору з метою здійснення глобального впливу окремими міжнародними суб'єктами інформаційної діяльності;

– ресурси, що виділяються державами, націями, іншими соціальними структурами як продукти для міжнародного ринку інформації;

– бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних воєн [3, с. 109–115], та ресурси нейтралізації даного виду інформаційних впливів з боку атакованих суб'єктів даного інформаційного впливу;

– ресурси кіберзлочинності [4] та нейтралізуюча їх інформація.

Поряд із даними видами інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі розвиваються також й інші джерела інформаційного виробництва, обумовлені розвитком глобальної інформатизації та доступом до можливостей інформотворення широких мас населення в усіх регіонах планети.

До ресурсів загальноцивілізаційного значення належать фундаментальні ресурси існування та розвитку нинішньої цивілізації, потреба в яких на сьогодні актуальна, на які при використанні згідно з міжнародними правовими нормами не може бути пред'явлено нічیه авторське право. Вони є спільним здобутком світової культури в широкому значенні цього поняття. Ці ресурси складаються з інформаційних надбань усіх попередніх поколінь нашої цивілізації та з нової інформації, що продукується в інтересах загальносуспільного розвитку. Серед цих надбань – інформація, що продукується в інтересах розвитку всіх сфер людської діяльності, у тому числі науки, організаційно-правової сфери, усіх видів мистецтва.

До складу ресурсів, що вводяться до глобального інформаційного простору з метою здійснення впливу окремими міжнародними суб'єктами інформаційної діяльності, належать також ресурси міжнародних гуманітарних та інших організацій, міждержавних союзів, транснаціональних компаній, релігійних організацій, інших суб'єктів глобальної інформаційної діяльності, що швидко створюються в результаті вдосконалення соціальної структури суспільства.

Важливою складовою глобальних ресурсів є також ресурси, що виділяються державами, націями, іншими соціальними структурами як продукти для міжнародних ринків інформації. В умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства такі ринки, як оптимальні на даному етапі суспільного розвитку форми інформаційних обмінів, перебувають у процесі постійного розвитку, їх продукти урізноманітнюються. Діяльність на цих специфічних на даний час ринках набуває характерних рис традиційної ринкової діяльності з рекламними технологіями, конкурентною боротьбою та ін.

Поряд з розвитком ринкових механізмів в інформаційній сфері в глобальному інформаційному просторі існують також інформаційні ресурси, що відображають систему інших інтересів держав і націй. Ці інтереси пов'язані з реалізацією політичних, економічних, культурологічних та інших завдань і пов'язані з налагодженням інформаційного взаємообміну, політичним позиціонуванням, пропагандою потенційних можливостей країн в усіх сферах міжнародного співробітництва, національних культурних здобутків та ін.

Протягом останніх десятиріч знаходять поширення також бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних воєн, та ресурси нейтралізації даного виду інформаційних впливів з боку об'єктів, що стали предметом інформаційних атак. Зміст бойових інформаційних ресурсів строго підпорядкований цілям інформаційної війни або ж війни всіма традиційними засобами, обов'язковим ресурсом впливу якої стали також і дані інформаційні ресурси [3, с. 97–111]. Під таким кутом зору має розглядатися також і об'єктивність даного виду ресурсів не лише для учасників конфлікту, а й для всіх інших користувачів глобальних інформаційних ресурсів. Характерними особливостями цього виду ресурсів є висока динаміка застосування, наявність певних технологічних властивостей глибокого впливу на психодієву сферу кожного окремого індивіда в середовищі потенційного противника, а також багатоваріантність використовуваних форм з урахуванням аудиторії, у тому числі для створення позитивної громадської думки стосовно дій суб'єкта даного впливу в міжнародному співтоваристві.

Розвиток електронних інформаційних технологій, що нейтралізував значення географічних кордонів між державами в інформаційній сфері, використовується також і міжнародними злочинними угруповуваннями. У зв'язку з цим у глобальному інформаційному просторі розвинулося також негативне явище, що дістало назву кібертероризму. Відповідно в міжнародних інформаційних ресурсах з'являється нейтралізуюча його інформація.

У цілому ж, інтелектуальне буття людини та суспільства, як це підкреслюється сучасними дослідниками, зумовлене здобутим рівнем можливостей будь-якої існуючої нині інформаційно-цільової системи як глобальної основи діяльності та розвитку. Ця найбільша інформаційна база, ноосферне, за визначенням Т. де Шардена та Е. Леруа (1927–1928 рр.), явище, що пізніше знайшло своє відображення у фундаментальних дослідженнях В. Вернадського, на сьогодні вже набуло того рівня впливу, який дає змогу на базі сучасного знання, досвіду людства

уникнути глухих кутів, безперспективних напрямів просування шляхом науково-технічного розвитку. Воно стає суттєвою перешкодою також і на шляху соціальних експериментів, що можуть призвести до самознищення або ж соціального виродження, починаючи від бактеріологічної зброї та закінчуючи людиноненависницькими соціальними експериментами нацизму, полпотівського «комунізму» та крайнього релігійного екстремізму.

Ця база створює можливості для творчого вибору закономірних способів змін у всіх сферах життя, у тому числі й у виробничій сфері, у прогностичному передбаченні напрямів розвитку, у дедалі глибшому проникненні в навколишню дійсність. Вона зумовлює появу механізмів самоврівноважування різних форм соціального життя. При цьому «зростання єдності, цілісності людства, утвердження колективності, як його органічної властивості, є однією з основних тенденцій загальноцивілізаційного процесу» [5].

З позицій реалізації загальноцивілізаційних інтересів спільна інформаційна база створює можливості для глобальної інтеграції наявних ресурсів людства для вирішення найважливіших проблем економічного, політичного, соціального та духовного розвитку. Зокрема, у економічній сфері розвиток глобальної інформаційної бази дає можливість оперативного розвитку та впровадження найновіших технологій на базі здобутків науки різних країн та відчутнішого зменшення того дубляжу і втрат, про які так багато говорилося в публікаціях періоду так званого «інформаційного вибуху» 50–60-х років минулого століття. Глобальна інформаційна база дає дедалі більше можливостей для досягнення дієвості в регулюванні макроекономічних процесів у планетарному вимірі, створення великих господарських комплексів, зон спеціального правового регулювання економічних процесів, пов'язаного з цим плано-мірного міждержавного пересування трудових ресурсів усіх рівнів кваліфікації, усіх видів товарів (у т. ч. інформації, що об'єктивно сприяє розвитку глобальної інформаційної бази), фінансових ресурсів. Останнє дуже характерне саме для нинішнього етапу розвитку, коли в процесі нерівномірного входження в інформаційну епоху найбільш розвинуті країни мають у своєму розпорядженні дуже різні інвестиційні можливості. Водночас, оскільки «капітал є важливим інгредієнтом виробництва, країни мусять конкурувати між собою за його залучення», хоча «це негативно позначається на їх здатності його оподатковувати та регулювати» [6, с. 18].

Можна говорити про перспективи впливу глобальної інформаційної

бази на процес «зближення внутрішніх економічних умов у різних державах» [5, с. 9]. У даному процесі, як і в усякому іншому об'єктивному процесі, є свої негативні аспекти. Проте з певним застереженням можна погодитись із думкою О. Білоруса про те, що саме «міжнародна економічна інтеграція і кооперування стануть у першій половині ХХІ ст. не лише невід'ємною складовою національних процесів розширеного відтворення (як це було і в ХХ ст.), а й головними факторами визначатимуть масштаби, темпи та пропорції суспільного виробництва, закономірності науково-технічного прогресу та картину нової глобальної економіки» [7].

Характерною особливістю сучасного розвитку глобальної інформаційної бази є зростаюча необхідність забезпечення координуючої та нормативної ролі як у глобальних інформаційних процесах наднаціональних, наддержавних структур, так і в усіх інших міжнародних інформаційних обмінах. Дану функцію мають, очевидно, виконувати насамперед гуманітарні структури ООН. Очевидно, вони мають стати координуючими центрами для інформаційної діяльності інших міжнародних організацій, здійснювати свою координуючу роль у світі, використовуючи напрацьований, перевірений суспільною практикою досвід утвердження демократичних принципів співіснування на міждержавному рівні.

Вплив загальноцивілізаційної інформаційної бази на духовний світ людства пов'язаний із зростаючими можливостями долучення до найвищих здобутків людського духу, духовно-ціннісних орієнтирів загальнолюдського масштабу дедалі більш значних мас населення Землі, включення їх у процес розвитку високої моралі, духовно-ціннісних орієнтирів різних рівнів побутування, загальнокультурного розвитку, створення належних умов для зростання інтелектуальної спільності людства, інтелектуалізації всієї людської діяльності. Удосконалення засобів задоволення інформаційних потреб у духовній сфері створює можливості для розвитку віротерпимості, пошуку шляхів для взаєморозуміння в найскладніших міждержавних, міжнаціональних, міжкласових та інших суперечностях.

Нова епоха, нові можливості доступу до інформації дають змогу пом'якшити, а в принципі – і ліквідувати соціальні болячки людства, характерні для минулих епох, торувати дорогу в майбутнє через демократію, соціально справедливе «суспільство знань», яке намагається сьогодні роздивитися через роки та спрогнозувати провідні вчені сучасності. Мобілізація наявних загальносуспільних інформаційних ресурсів, а також інформаційних ресурсів кожної нації, держави в принципі створює можливості для формування оптимального економічного укладу,

оптимальної суспільної організації у поєднанні з місцевою специфікою, сприяє реалізації можливостей гармонійного розвитку людини як творчої індивідуальності та свідомого повноцінного члена всієї системи соціальної спільності, до якої вона належить. Реалізація даної тенденції в процесі розвитку людської цивілізації набуває дедалі більшої актуальності та з розвитком суспільства входить у систему основних показників його життєздатності.

До сказаного вище про найкраще проявлені нині основні позитивні риси впливу загальноцивілізаційної бази на суспільні перетворення в період переходу до постіндустріальної, інформаційної епохи, потрібно додати одне істотне застереження: розширення доступу до інформації, у цілому, створює лише умови для позитивного вирішення актуальних суспільних проблем в усіх регіонах світу, в усій багатогранності держав і націй, що в сукупності створюють строкату політичну карту світу. Реалізація цих умов залежить від цілого ряду чинників, серед яких чи не найважливішим залишається рівень зрілості соціальних складових суспільства, рівень готовності до ефективного використання суспільно значущої інформації націй і держав, конкретного користувача. На сьогодні ця зрілість дедалі більше проявляється, поряд з організацією виробництва та використання власної інформації, у ступені ефективності використання глобальних інформаційних ресурсів у державних, національних інтересах, у використанні світових інтелектуальних надбань для ефективного національного розвитку.

Як зазначає академік М. Згуровський, у стратегічній перспективі група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва та використання найновіших знань, підвищивши тим самим якість та безпеку життя своїх громадян. Інші ж країни, що не оволоділи цими знаннями й інструментами, стануть більш залежними від першої групи і будуть розраховуватись із нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки [8].

У період входження до постіндустріального, інформаційного етапу розвитку суспільства особливістю основних загальноцивілізаційних процесів є раніше невідома активізація двох основних діалектично взаємопов'язаних тенденцій еволюції інформаційних процесів. Одна з них полягає у збільшенні кількості та зміцненні інформаційних зв'язків глобального значення, що у своїй сукупності створюють умови для функціонування глобального інформаційного простору. Сьогодні цей простір, доступний завдяки наявним технічним можливостям для

будь-якої людської спільноти і є основою зростаючої єдності, цілісності людства. При цьому слід зазначити, що абсолютизація розвитку даної тенденції призводитиме, поряд з позитивними факторами інформаційних обмінів, до широкого, безконтрольного впливу негативних тенденцій глобалізації, що будуть розглянуті нижче і серед яких одним з найбільш суттєвих є загальна уніфікація всіх сфер людської діяльності.

Інша тенденція пов'язана з переходом до того етапу розвитку кожної із соціальних інформаційних баз у їх суспільній ієрархії, коли вони завдяки вдосконаленню системи партнерських зв'язків із глобальним інформаційним простором та системою горизонтальних зв'язків, у тому числі й з розвитком соціальних мереж, набувають відносної самостійності, можливостей для самоідентифікації і дедалі активнішого прояву в інформаційній сфері діяльності як самостійного суб'єкта і об'єкта інформаційних впливів [9].

Таким чином, дещо ідеалізуючи ситуацію, Л. Мельник стверджує, що в технологіях інформаційного суспільства буде реалізуватись формула: виробляти інформацію з інформації інформаційною основою людини з допомогою інформаційних засобів для інформаційної основи людини [10].

Обидві тенденції, за наявними вже сьогодні ознаками, зафіксованими багатьма дослідниками, ґрунтуються на сучасних економічних трансформаціях, що в крайніх своїх проявах, з одного боку, співвідносяться з ознаками глобального інформаційного імперіалізму, з іншого – з ознаками нового соціально-економічного ладу, основною особливістю якого є соціалізація розвитку, який умовно можна назвати за аналогією глобальнодемократичним. У літературі пропонується кілька назв такого ладу: посткапіталізм, постіндустріалізм, постеконізм, інформаційне суспільство, інтелектуальне суспільство, ноосферне суспільство та ін.

Багатоваріантність у назвах є свідченням початкового етапу даних досліджень. Однак характерною особливістю вже цього їх стану є розгляд глобалізації в нерозривному зв'язку з економічною основою її розвитку, що спрямовує й прискорює відповідні процеси. Таким чином, вивчення інформаційного глобалізації ув'язується дедалі більшою мірою з процесами дослідження загальносуспільних перетворень у всіх сферах життя і стає дедалі важливішим напрямом теоретичної та науково-практичної діяльності.

Аналізуючи сучасні інформаційні процеси, потрібно погодитись із висновком про те, що «протилежні тенденції інтеграції та дезінтеграції, що протистоять у сучасному світі, супроводжуються нині

перевагою інтеграційних процесів. Саме вони, за даними багатьох дослідників, посилюють економічну могутність інтегрованих угруповань країн, зміцнюють їх критеріальні оцінки за узагальнюючими показниками (приростом ВВП, НД, сукупного чистого доходу (ЧД, прибуток + рента)) – не лише у валових обсягах кожного з зазначених показників, а й у розрахунку на душу населення на одиницю витраченого сукупного капіталу та одиницю сукупних ресурсів, що функціонують у загальному відтворювальному кругообігу [11].

При цьому чергове зниження темпів розвитку загальносвітової економіки протягом останніх років як основний аргумент антиглобалістів не можна вважати вирішальним, оскільки циклічність завжди була характерною особливістю процесу економічного розвитку. Крім того, як зауважував А. Урсул, і що має особливе значення для інформаційного аспекту дослідження, на шляху прогресивного розвитку можливе обмеження різноманітності в одному відношенні (наприклад, біохімічному, термодинамічному) і збільшення інших класів різноманітності (скажімо, генетичного, морфологічного і т. д.). У цілому ж прогресивний розвиток на своїх вузлових пунктах характеризується збільшенням загального інформаційного змісту матеріальних систем [12]. Певну аналогію описаному процесу ми спостерігаємо і сьогодні: відбувається швидкий, у масштабах суспільного виробництва не завжди помітний процес напрацювання нових технологій, побудованих на використанні інформаційного потенціалу, пошук оптимізованих шляхів вирішення проблем у всіх сферах суспільного життя, концентрації зусиль, інтелектуального потенціалу в міжнародних масштабах на вирішенні глобальних проблем сучасності. Сьогодні індустрія інформації провідних країн реально перетворилася в особливу, якісно нову галузь загальної структури економіки. Тут здійснюється продукування товару нового типу – глобального товару з новими економічними властивостями – наближеного відтворення й накопичення багаторазового використання [13].

У зв'язку з цим видається за доцільне зупинитися на одному з основних аргументів антиглобалістів. Він базується на факті зростаючого розриву економічного рівня країн так званого «золотого мільярда» з найвідсталішими країнами світу. Процеси глобалізації дійсно зумовлюють у наш час зростання дистанції розриву внаслідок характерного для цього рівня розвитку прискорення в усіх сферах життя, зокрема в економічній. Однак при цьому досвід глобальних суспільних перетворень дедалі більше дає підстав для твердження про те, що ця категорія країн страждає не від

глобалізації, а від недостатньої участі в ній, що унеможливує подолання одержаних у спадок ще з колоніального минулого проблем бідності, безправ'я у відносинах з економічно розвинутими державами.

Можна стверджувати, що якраз процеси глобалізації, охоплюючи весь світ, включаючи у свій обіг дедалі нові аспекти суспільного життя, сфери економічної діяльності за своєю природою, внутрішньою суттю не можуть залишити насильно відгороджені оази, чи такі, що відгородилися за власною ініціативою від їх впливів. Це – неорганічно для глобалізації.

Таким чином, процеси, що відбуваються нині у світі, дають шанс країнам, націям, що не входять до «золотого мільярда» за наявності відповідної волі, готовності сприйняти виклики, правила гри, диктовані глобалізмом, і суспільної згуртованості, ввійти до світового співтовариства достойними партнерами. Про реальність такого партнерства свідчить такий симптоматичний висновок: «Дослідження останнього десятиріччя... показали, що уряди наймогутніших країн вже втратили реальний контроль над процесами глобалізації. Більше того, з головних суб'єктів глобалізації вони перетворюються в її об'єктів. Ці країни потрапили до капкану глобалізації. З одного боку, вони глобалізатори, що ведуть насильницьку глобалізацію інших країн, а з іншого – глобалізація “глобалізує” їх самих» [14].

Отже, у загальноцивілізаційному (глобальному) інформаційному просторі з'являється сила, що, з одного боку, впливає на наймогутніші держави-експлуататори, сприяючи ослабленню їхнього впливу на економічно слабкі, експлуатовані держави. З іншого боку – інтеграційні процеси обіцяють певне зростання рівня інформаційного, а за ним і економічного розвитку. Хоча при цьому, однак, було б черговою помилкою вважати позитивні впливи глобалізації подарунком долі. Відкриваючи шлях до реалізації певних шансів для економічного зростання на базі насамперед технічного переоснащення, глобалізація спричиняє також нові суспільні протистояння й суперечності вже на інших рівнях суспільних взаємовідносин, що не обіцяє легкості при їх вирішенні. Слід також урахувати, що в соціальній практиці жоден механізм не функціонує в чистому вигляді. І тому поєднання процесів глобалізму і державного імперіалізму сучасності вже класифікується дослідниками як однополюсний, однополярний глобалізм [15], новий глобальний імперіалізм [16], панамериканський глобалізм [17] і т. ін. Це є по суті відображенням наявного в практиці поведінки на міжнародній арені симбіозу все ще сильного державного імперіалізму і вже могутнього імперіалізму глобальних економічних структур, що змушені розвивати інформаційну глобалізацію.

Даний симбіоз, однак, за нинішніх умов не обіцяє бути тривалим. Засновники теорії постіндустріального, інформаційного суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер (США), Е. Масуда (Японія), Ж. Серван-Шрейбер, А. Турен (Франція) ще у 80-ті роки минулого століття прогнозували швидкі темпи розвитку та масштаби зростання індустрії інформації, удосконалення всіх видів суспільної діяльності на базі інформатизації, що за рівнем ефективності виробництва поступово витіснятимуть традиційну організацію всіх галузей промисловості.

Реакцією на прояв даної тенденції стало прийняття великим капіталом менш затратних у порівнянні з переведенням на нову технологічну основу традиційної економіки рішень: перенесення державами – лідерами об'єктів традиційної економіки з усіма супутніми їм проблемами, включаючи екологічні, на території слабоінформатизованих і неіндустріалізованих регіонів економічно відсталих країн. Дані рішення фактично сповільнюють розвиток глобальної інформатизації в цих країнах, шкодять довкіллю. Високий рівень експлуатації негативно впливає на піднесення загальнокультурного рівня населення, користування позитивними здобутками глобалізації. При цьому індустріалізація на новій технологічній основі в даних країнах відкладається до ситуації, у якій вона стане рентабельною.

На зміну традиційній економіці, таким чином, приходять більш ефективна з меншими енергозатратами та екологічними проблемами нова економіка, більш точна в технологіях виробництва продукції та гнучка у врахуванні запитів споживачів. Така економіка потребує значно більшого в порівнянні з традиційною інформаційного обслуговування, суттєвого прискорення відповідного інформаційного обігу. Як зауважує з цього приводу Е. Тоффлер, «цивілізація Третьої Хвилі починає усувати історично зумовлені розбіжності між виробником і споживачем, сприяючи розвитку виробничо-споживачької економіки завтрашнього дня» [18].

Зроблені теоретиками висновки підтверджуються формуванням глобальної індустрії інформації та її глобального впливу на загальні й національні трансформаційні процеси. Це пояснюється, зокрема, специфікою інформаційного ресурсу. Інформація проникає в усі ніші й щілини глобального суспільства ефективніше й інтенсивніше, ніж інші товари-ресурси. Для неї вже практично не існує кордонів та інших бар'єрів [13, с. 274].

Сказане вище є підставою принаймні до двох висновків. Один із них базується на проекції логіки розвитку основних галузей промислового виробництва на вже фактично реалізований шлях випереджаючого розвитку інформаційної індустрії.

Другий висновок пов'язаний з розвитком суспільного усвідомлення значення глобальної інформатизації. Власне, вона дає шанс, відкриває сприятливіші стартові можливості для країн за межами «золотого мільярда» скоротити дистанцію розриву з високорозвинутими країнами на новому шаблі розвитку, не проходячи всю дистанцію індустріальної еволюції навздогін за лідерами. І в даному варіанті успіх значною мірою залежить від волі лідерів і національної самосвідомості громадян кожної з держав.

Протягом останніх двох-трьох десятиріч індустрія інформації не лише перетворилась в особливу, якісно нову галузь світової економіки з найбільш динамічними темпами розвитку. Спричинена сучасними економічними процесами, вона стала невід'ємною складовою та основоположною умовою сучасних процесів глобалізації, дає можливість доступу до сучасних технологій, науки та культури всім учасникам світової інформатизації. Цим самим розширюються можливості різних країн, регіонів світового інформаційного ринку відповідно до його запитів, його диктату долучитися до виробництва інформаційного товару.

Сьогодні – це глобальний товар з новими економічними властивостями – необмеженого відтворення та накопичення, необмеженого за частотою використання. Джерело вартості такого товару лежить переважно за межами традиційних джерел вартості і базується не на використанні психофізичних зусиль при застосуванні енергозатратних технологій, а на реалізації інтелектуального потенціалу працівника, посиленого в потрібних обсягах потенціалом, обсягами інформації відповідних інформаційних баз. Таким чином, в умовах інформаційної економіки вартість може породжувати надвартість, оскільки в умовах індустріальної економіки капітал породжує капітал [13, с. 179–180].

Відповідно до проявів уже загальноновизнаних процесів інтеграції світової економіки інноваційні технології дедалі ширше проникають за межі «золотого мільярда» і дають можливість для самореалізації у сфері інформаційної індустрії багатьом країнам «у середині турнірної таблиці». Серед них школа програмістів, якою в цьому списку представлена Індія, а також Республіка Корея, Тайвань, Малайзія, Сінгапур ОАЕ та ін., багато з яких тривалий час не мали державної самостійності. Ряд країн, які одночасно з Україною розпочали практичну побудову інформаційного суспільства, нині демонструють більш високий рівень розвитку інформаційних процесів. І все це поки що в умовах беззаперечного переважання високорозвинутих країн у процесах глобалізації. У той же час чимала кількість держав, потенційно здатних на прорив на старті інформаційного

етапу розвитку цивілізації, серед них, поза всяким сумнівом і Україна, наявні можливості використовують слабо [19].

Однак при цьому, як показує суспільна практика останніх десятиріч, вплив глобальних інформаційних ресурсів на суспільну свідомість у різних країнах світу далеко не обов'язково гарантує загальну соціально-культурну уніфікацію. Навпаки, як свідчить соціальна практика, у останні десятиріччя значного пожвавлення в різних країнах світу набувають процеси національної самоідентифікації, боротьби за національні інтереси. Збільшення можливостей доступу до сучасних інформаційних технологій сприяє організації на рівні держав і націй протидії новому імперіалізму сучасних глобалізаторів. Цю протидію не варто недооцінювати. Досвід показує, що вона ґрунтується на сьогоднішній життєздатності інституту держави.

Дж. Сорос справедливо вважає, що нині «не існує міжнародного еквівалента політичного процесу, що відбувається в окремо взятих країнах» [6, с. 22]. Міжнародні корпорації не можуть витіснити державу зі сфери соціально-політичного розвитку, забезпечити культурний розвиток, потрібний для успішної діяльності самих же корпорацій. Унаслідок обмежених, вузькоспрямованих цілей своєї діяльності, вони не можуть заповнити всю складну, багатогранну систему суспільних зв'язків, зв'язків інформаційних баз структури людських спільностей.

Держава, як соціальний інститут, в умовах зростаючої соціальної активності своїх громадян, що відбувається на базі інформатизації, зростаючого доступу до системи вітчизняних і глобальних інформаційних ресурсів стає інструментом реалізації національних інтересів у розвитку міжнародного співробітництва та гармонізації відносин на внутрішньодержавному рівні на базі соціального партнерства, соціального компромісу, соціальної рівноваги і, найголовніше, соціальної ефективності. «Політика, направлена на розвиток людини, в умовах становлення інформаційного суспільства стає пріоритетною, адже в новому сторіччі лідерами будуть ті країни, які візьмуть на озброєння такі нематеріальні чинники, як інформація і творчий підхід. Саме розвиток людського потенціалу і технологічного прогресу можуть бути взаємодоповнюючими і взаємозміцнюючими процесами, які стимулюють розвиток усього суспільства. Навпаки, втрата позицій у сфері людського капіталу означає і втрату перспектив нарощування конкурентоспроможності нації на світовому рівні. У глобальній конкуренції переможуть нації, які будуть лідерами в розвитку людського капіталу» [20].

І хоча в процесі входження в інформаційне суспільство певні функції

держави трансформуватимуться, однак ефективність цього політичного інституту залишається високою і в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства. Вона насамперед проявляється :

- у потребах протистояння негативним проявам глобалізації;
- у необхідності відстоювання національної самобутності в умовах зростаючих загроз глобальної уніфікації;
- у відстоюванні національних позицій на міжнародних ринках;
- в організації міжнародних інформаційних обмінів;
- в організації власної інформаційної безпеки і співробітництві в даній сфері з міжнародним співтовариством.

Таким чином, на практиці ще зовсім історично невеликого періоду прискорених глобальних перетворень, що супроводжують входження в нову інформаційну епоху, уже переконливо видно, що цей рух не позбавляє суспільство традиційних проблем, не є панацеєю для їх вирішення. Аналізуючи макроекономічні, політичні процеси в сучасному глобалізованому світі, українські дослідники доходять висновку, що «суспільство дійсно не спроможне самоорганізуватись, якщо не сформувало державотворчий світогляд, не виробило спільних ідей розвитку...»

Національна ідея покликана якраз впорядкувати, гуманізувати й одухотворити броунівський рух розпорошеного суспільного середовища, окреслити вартісну цивілізаційну мету трансформації соціуму й мобілізувати громадян на її реалізацію» [12]. В умовах суттєвих глобальних трансформацій загальноцивілізаційного масштабу, посилення впливу глобального інформаційного простору на всі регіони світу інститут держави не зникає, а еволюціонує в систему управління нового типу, засновану на керівництві суспільством, у якому зростаючого значення набуватиме організація інформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Сулима Є. М. Глобалістика / Є. М. Сулима, М. А. Шепелев. – К. : Вища шк., 2010. – С. 292.
2. Скаленко А. К. Глобальные резервы роста / А. К. Скаленко. – К. : Информационно-издательский центр «Интеллект», 2002. – С. 121.
3. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право / О. М. Кісілевич-Чорнойван. – К. : ДП «Вид. дім “Персонал”», 2011. – 160 с.
4. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В. М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – С. 132–148.

5. *Кремень В. Г.* Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення / В. Г. Кремень, І. Ф. Білько, С. І. Головащенко. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
6. *Сорос Дж.* Джордж Сорос про глобалізацію / Дж. Сорос. – К. : Основи, 2002. – 173 с.
7. *Білорус О. Г.* Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. – К. : ВО «Батьківщина», 2001. – С. 66.
8. *Згуровский М.* Путь к обществу, основанному на знаниях / М. Згуровский // Зеркало недели. – 2006. – № 2. – С. 12.
9. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий. – К., 2005. – С. 25.
10. *Мельник Л. Г.* На пороге информационного общества / Л. Г. Мельник // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 75.
11. Світові зміни та їхній вплив на трансформаційні процеси // Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). – К. : Альтернативи, 2001. – С. 206–297.
12. *Урсул А. Д.* Информация. Методологические аспекты / А. Д. Урсул. – М. : Наука, 1971. – С. 183.
13. *Белорус О. Г.* Глобальные трансформации и стратегии развития / О. Г. Белорус (науч. ред.) – К. : Ориане, 2000. – 422 с.
14. *Білорус О. Г.* Економічна система глобалізму / О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 25.
15. *Мартин Г.-П.* Западная глобализация: Атака на процветание и демократию / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М. : Альпина, 2001. – С. 170.
16. *Doremus N. Paul.* The Myth of the Global Corporation / Paul N. Doremus [et al.]. – Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1999. – 193 p.
17. *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 1999. – 256 с.
18. *Тоффлер Е.* Третья хвиля / Е. Тоффлер / з англ. пер. А. Євса. – К. : Всесвіт, 2000. – С. 20.
19. *Меджибовська Н. С.* Формування систем електронного постачання промислових підприємств / Н. С. Меджибовська. – Одеса : Пальміра, 2011. – С. 210–214, 238–249.
20. *Сіденко С.* Становлення інформаційного суспільства і проблема забезпечення конкурентоспроможності економіки / С. Сіденко // Глобальна структурна модернізація і конкурентоспроможних країн. – К. :

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2010. – С. 46.

21. *Андрущенко В. П.* Організоване суспільство. Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К. : Тов. Атлант ЮЕМСІ, 2006. – С. 610; див. також: Галли К. Национальное государство в глобальную эпоху / К. Галли // Социальная глобалистика : в 3 т. Хрестоматия. Т. 2. – К. : Освіта України ; Воронеж : Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2002. – С. 602–611.

УДК 004.056(477):004.378.5:340.147

Сергій Кандауров,

гендиректор Інституту міжнародних досліджень
Української академії наук

ПРО ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ КІБЕРНЕТИЧНИХ ЗАГРОЗ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті окреслюються ключові розбіжності в позиціях країн-лідерів у сфері кібернетичного озброєння щодо механізмів міжнародного контролю за гонкою кіберозброєння та національної відповідальності за кіберпростір. Також порушуються окремі проблемні питання формування політики України у сфері інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібернетична безпека, кібернетичний простір, кіберозброєння, кібершпигунство, міжнародні угоди, політична довіра, міжнародна взаємодія.

Очевидно вперше з часів розробки ядерної зброї перед людством постала нова цивілізаційна проблема, викликана новим витком науково-технічного прогресу.

Динамічний розвиток інформаційних технологій, проникаюча здатність Інтернету в сукупності з політикою тотальної інформатизації розмили віртуальні кордони між суверенними державами. Усе це в сукупності із зростанням масштабів інформаційного протистояння, кіберзлочинності, кібертероризму і, відповідно, гонки інформаційних, у тому числі кібернетичних, озброєнь, стає новим чинником, що впливає на міжнародну безпеку та геополітичну стабільність.

Напрями міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки та актуальні проблеми забезпечення національних інтересів України в умовах виникнення новітніх загроз національній безпеці були висвітлені в працях таких вітчизняних науковців, як Д. Дубов, М. Ожеван [1], О. Кісілевич-Чорнойван [2], О. Литвиненко [4], В. Ліпкан [7], О. Макаренко [5], В. Петров [6] та ін.

Досвід останнього десятиліття засвідчує, що інформаційна зброя, враховуючи її асиметричний характер, надає можливості – як окремим

терористичним групам, так і державам – розв’язувати повномасштабні інформаційні війни практично на рівних із провідними, високорозвинутими світовими державами.

У таких умовах ефективне забезпечення інформаційної безпеки не може бути досягнуто виключно технологічними методами. Необхідним елементом такої безпеки стає впровадження відповідних національних політик, а також міжнародне правове регулювання питань інформаційної безпеки.

На сьогодні очевидно проявили себе дві основні групи країн, які репрезентують західну та східну політику (умовне визначення) щодо кіберзагроз. З одного боку, це США з їх союзниками по блоку НАТО (західний підхід), а з іншого – Росія, Китай та низка країн, які перебувають у сфері їх впливу (східний підхід).

Офіційні позиції всіх країн визнають необхідність боротьби із зростаючою загрозою кібератак і кібервійн. Разом з тим більшість технологічно розвинутих країн активно розробляють новітні види кіберозброєння.

На сьогодні провідні держави світу (США, Росія, Китай, Індія) перебувають у процесі трансформації власних військових потенціалів з огляду на можливості використання мережі Інтернет. Активно формуються спецпідрозділи з ведення розвідки, здійснення операцій щодо блокування інформаційних ресурсів противника в мережі Інтернет, захисту власних мереж та критично важливих ресурсів. Такі підрозділи створено в США, Великій Британії, Німеччині, Австралії, Індії – у цілому більш ніж у 20 країнах [1].

Таким чином, кіберпростір реально стає новим глобальним театром бойових дій.

Разом з тим країни східної та західної політики поки не змогли досягти консенсусу у фундаментальних питаннях щодо боротьби зі зростаючою загрозою кібератак, які можуть завдати серйозної шкоди комп’ютерним системам та Інтернету в цілому.

Росія пропагує ідею та принцип міжнародних угод (подібно переговорів з хімічної зброї) і наполягає на цьому підході. Натомість, США стверджують, що подібний договір не потрібний. Замість цього вони виступають за розширення співпраці в рамках міжнародних правоохоронних груп. Якщо ці групи будуть співпрацювати, то це зробить кіберпростір безпечнішим від злочинних вторгнень, окрім цього їх робота також буде зміцнювати безпеку кіберпростору під час військових кампаній [1].

Цікавим є те, що світові наддержави не схильні розглядати проблему через призму кібербезпеки (кібероборони), а скоріше через призму

кібервійни (кібернаступу). Саме тому представники США не виявляли інтересу до участі в консультаціях експертів Україна – НАТО з питань кібернетичної безпеки, створеної у 2009 р. під егідою Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи. Росія, зі зрозумілих причин, тоді в цих консультаціях участі теж не брала. Разом з тим Росія та США на регулярній основі проводять спільні науково-практичні консультації, зокрема 22–25 квітня 2013 г. у м. Гармиш-Партенкірхен (Німеччина) при підтримці МГУ ім. М. В. Ломоносова, академії РАН відбувся VII Міжнародний форум «Партнерство государства, бизнеса и гражданского общества при обеспечении международной информационной безопасности» та Сьома наукова конференція Міжнародного дослідницького консорціуму інформаційної безпеки. У роботі форуму взяли участь представники 18 країн: Росії, Австралії, Австрії, Азербайджану, Бахреїну, Білорусі, Болгарії, Великої Британії, Індії, Канади, Китаю, Куби, США, Франції, Німеччини, Швейцарії, Естонії та Японії.

Експерти США стверджують, що неузгодженість підходів перешкоджає міжнародному співробітництву правоохоронних органів, особливо враховуючи значну частку кібератак на об'єкти, підконтрольні американському уряду, які походять з Китаю та Росії [1].

З російської точки зору, відсутність такого договору є запуском свого роду гонки кіберозброєнь з потенційно небезпечними наслідками.

Будь-яка угода щодо кіберпростору має ряд специфічних проблем, оскільки зачіпає такі питання, як цензура в Інтернеті, суверенітет і суб'єкти, які не можуть бути предметом договору.

Справа в тому, що східна та західна політика у сфері кіберзагроз не завжди сумісні. Вони являють різні філософські (а можливо цивілізаційні) підходи.

Ще у 2010 р. Росія сформувала свою позицію як основу для роззброєння в кіберпросторі. Пропонований Росією договір, зокрема, вводитиме заборону для країн таємно закладати шкідливі коди або схеми («логічні бомби»), які можуть бути активовані віддалено в разі війни, а також заборону на кібершпигунство. Інші російські пропозиції включають застосування гуманітарного права для заборони нападів на некомбатантів та обману під час проведення операцій у кіберпросторі. Дана ініціатива є спробою боротьби з проблемою анонімних атак. Росіяни також закликали до більш широкого міжнародного й державного контролю за Інтернетом [6].

США традиційно чинять опір угодам, які давали б урядам право

застосовувати цензуру в Інтернеті, вважаючи, що такі дії забезпечать прикриття для тоталітарних режимів. Вони також вважають, що договір буде неефективним, оскільки майже неможливо визначити, чи інтернет-атака організована певним урядом, чи лояльними уряду хакерами, чи «гравцями», що діють самостійно, тим більше, що не існує дієвих механізмів оперативної взаємодії на міждержавному рівні щодо цього [1].

Американці невдоволені тим, що російська позиція має занадто широкі рамки. Зокрема, ідеться про пропозицію Росії заборонити кібершпигунство. США підозрюють, що вона має радше пропагандистський характер, адже, на їхню думку, пропозиція заборони кібершпигунства надійшла від держави з досить високим рівнем майстерності в цій сфері, держави, яку регулярно підозрюють в організації кібероперацій проти інших країн, держави, яка чи не найслабше веде боротьбу з кіберзлочинністю на власній території та не підписала жодної міжнародної угоди щодо негативної кіберактивності [3].

Разом з тим США дуже стурбовані швидким розвитком кібершпигунства. У той час як шпигунство, метою якого є державні системи, може вийти з-під контролю, справжнім головним білем для технологічно розвинутих держав, зокрема США, є інтелектуальна власність. Скажімо, китайські хакери крадуть результати досліджень, витрачаючи один цент на мільярд, вкладений іншими країнами в ці дослідження, а потім виводять продукт на ринок... Серйозність кіберзагрози з боку Китаю змусила США зробити це питання ключовим під час останньої зустрічі Б. Обама та С. Цзіньпіна в Каліфорнії 8 червня 2013 р. Причому питання розглядалося в контексті вибудовування «нової моделі двосторонніх відносин» зокрема у військовій сфері, що саме по собі є унікальним явищем. Китай наполягає, що і сам потерпає від кіберзагроз.

США намагаються зміцнити кібербезпеку (а точніше, організувати оборону в кіберпросторі) шляхом посилення зв'язків з міжнародними правоохоронними агентствами. Як модель може слугувати Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи в листопаді 2001 р.

На сьогодні Конвенцію підписали 46 країн, ратифікували – 30 (Україна – з 2006 р.), у тому числі несвропейські країни – США, Канада, Японія, Мексика, ПАР, Філіппіни, Чилі, Коста-Ріка, Домініканська Республіка та ін. Ані Росія, ані Китай досі не згодні приєднатися до Конвенції.

Зокрема, Росія заперечує проти того, що Європейська конвенція про кіберзлочинність надає правоохоронним органам можливості розпочинати розслідування справ щодо злочинів у Інтернеті, які походять

з іншої країни, без інформування місцевих органів влади, порушуючи тим самим традиційні принципи суверенітету.

Очевидно, що один з магістральних шляхів, який дасть змогу досягти прогресу на шляху наведення контролю над кіберозброєнням, це зміцнення політичної довіри між урядами.

У Європі мета політики інформаційної безпеки полягає в тому, щоб захистити цілісність інформації та інформаційних систем, гарантувати належні умови її обігу та цінність. Вирішення проблем інформаційної безпеки в межах ЄС передбачає створення загальної стратегії європейської інформаційної безпеки, протидії кібервійнам, інформаційному тероризму та боротьбі з інформаційною злочинністю [2].

Російська сторона неодноразово пропонувала резолюції, що закликають до підписання договору про роззброєння в кіберпросторі в рамках ООН. США послідовно виступають проти цієї ідеї.

Так, на 60-й сесії Генеральної Асамблеї ООН планувалося прийняти проект міжнародної конвенції з міжнародної інформаційної безпеки. Причини неухвалення цього документа пов'язані з неузгодженістю позицій групи урядових експертів з таких питань, як практичні заходи із запобігання розробкам, виробництву, використанню та поширенню інформаційних озброєнь у межах глобального режиму міжнародної інформаційної безпеки. До міжнародного договору передбачалося додати положення про ознаки та класифікацію інформаційних озброєнь та дотичних засобів; заходи з обмеження обігу інформаційних озброєнь; заходи з запобігання інформаційним війнам; визнання інформаційних озброєнь зброєю масового ураження; забезпечення свободи інформаційних потоків; гармонізація міжнародного права та національних законодавств з міжнародної інформаційної безпеки тощо [2].

Враховуючи швидкість, з якою розвивається ситуація в цій сфері, якщо найближчим часом західний чи східний підходи до політики контролю над кіберозброєннями не будуть прийняті на міжнародному рівні, світова спільнота досягне «точки неповернення» в запобіганні гонки кіберозброєнь.

Разом з тим це буде означати лише те, що політичні аргументи цієї суперечки не стали переконливими й тоді підійде черга економічних аргументів, які, як правило, здатні остудити перегріті амбіціями голови політиків.

Специфікою сучасного інформаційного світу є стрімке посилення ролі та впливу окремих національних і транснаціональних компаній на розвиток і функціонування кіберпростору. Ідеться, насамперед, про

провідних виробників апаратних засобів, програмного забезпечення, провайдерів телекомунікаційних мереж.

Видається, що настав час переглянути деякі традиційні норми та підходи міжнародного (дипломатичного) протоколу до інформаційної епохи.

Зокрема, чи не пора найбільшим суб'єктам інформаційного бізнесу стати суб'єктами міжнародного права, що регулює інформаційні взаємовідносини, отримати свої унікальні права та обов'язки в забезпеченні світової інформаційної безпеки.

Кожна держава не тільки має право всіма доступними засобами забезпечувати безпеку власних інформаційних ресурсів та критичної інфраструктури, а й зобов'язана нести відповідальність за це, у тому числі перед міжнародним співтовариством.

Маючи гіркий досвід техногенних катастроф світового масштабу, Україна має повною мірою усвідомлювати таку відповідальність.

Враховуючи вищевикладене, скоріше за все, Україна буде намагатися знайти золоту середину між принциповими позиціями США, ЄС, Росії та Китаю, і видається, що це цілком можливо. Тим більше, що загрози, мотиви, технології та засоби кібератак найчастіше мають транскордонний характер, що створює умови для міжнародної взаємодії країн. Україна, зокрема, стала першою з позаблокових країн, яка розпочала з НАТО експертні консультації на високому рівні з питань кібербезпеки та заявляла про зацікавленість у розробці універсальних міжнародно-правових документів, що стосуються цієї сфери. Очевидно, варто продовжувати цю роботу, щоправда, розширити коло учасників, запросивши до участі в консультаціях країни СНД, зокрема учасників ОДКБ. У цьому контексті варто скористатися можливостями, які надає Україні її головування в СНД у 2014 р. Принаймні можна створити паралельні консультації, а потім ініціювати спільні консультації двох робочих груп, або приєднатися до регулярних консультацій, які вже започатковані між цими країнами.

Для України, вимогою часу є розвиток національного законодавства шляхом максимальної його гармонізації зі світовими трендами. Починаючи з 2008 р, Україна значно активізувалася в цьому напрямі: слідом за Доктриною інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 514 від 8 липня 2009 р., яка заклала правове підґрунтя в цій сфері, зараз триває робота над іншими ключовими нормативними документами, зокрема Законом України «Про забезпечення кібернетичної безпеки України».

Підбиваючи підсумок, варто відзначити кілька проблемних питань, на які Україні потрібно буде відповісти, формуючи свою позицію на міжнародній арені, під час обговорення питань кібербезпеки.

По-перше, враховуючи, що організація контролю над кіберозброєнням не забезпечуватиме скорочення його арсеналів, чи варто нам включатися в гонку цих озброєнь?

По-друге, яку позицію зайняти у питанні кібершпигунства, який, з одного боку, практично не може бути верифікованим, але є дієвим засобом контролю справжніх намірів країн – учасників угоди, а з іншого – створює можливості для підготовки театру бойових дій, а також промислового шпигунства? Чи будемо ми наполягати на припиненні будь-якої діяльності, пов'язаної зі встановленням «логічних бомб» та інших шпаринок у цивільних мережах інших країн?

По-третє, чи здатні ми самотужки вдатися до оборонних заходів у разі кібератаки на цивільні об'єкти критично важливої інфраструктури, і які саме види об'єктів ми запропонуємо для включення до списку міжнародної угоди про ненапад?

По-четверте, які міжнародні санкції Україна готова підтримати для встановлення «національної відповідальності за кіберпростір»?

І нарешті, варто пам'ятати, що, навіть якщо напад почнеться в кіберпросторі без солдат і кровопролиття, навряд чи на цьому все й закінчиться. Якщо кіберзброя вже «висить» в інфраструктурних мережах інших країн, війна може розгорітися дуже легко.

Глобальні загрози інформаційної безпеки ще тільки набирають силу, тому зараз важливо вжити застережливих заходів, щоб не повторити помилок недавнього історичного минулого, коли провідні світові держави в гонитві за примарою світового панування втягнули світ у виснажливу гонку ядерних і космічних озброєнь.

Список використаних джерел

1. *Дубов Д. В.* Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван // НІСД. – К., 2011. – С. 3–10. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/kyber_bezpeka-aab17.pdf. – Назва з екрана.

2. *Кісілевич-Чорнойван О. М.* Міжнародне інформаційне право / О. М. Кісілевич-Чорнойван. – К.: ДП «Вид. дім “Персонал”», 2011. – С. 109–115.

3. *Кларк Р.* Третья мировая война: какой она будет? [Електронний

ресурс] / Р. Кларк, Р. Нейл. – Изд-во Питер, 2011. – С. 48. – Режим доступу: <http://sv-scena.ru/athenaeum/tretjya-mirovaya-vojna-kakoj-ona-budet.glava-7-kibernir.Razdel-1-1-1-9-48.html#Razdel-1-1-1-9-48>. – Назва з екрана.

4. *Литвиненко О. В.* Інформаційна безпека Європи : конспект лекцій до курсу лекцій для студ. спец. «Міжнародна інформація» спеціалізації «Європейські комунікації» / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, Центр європейських студій, Кафедра міжнар. комунікацій та зв'язків із громадськістю. – К., 1999. – 61 с.

5. *Макаренко Є. А.* Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози / Є. А. Макаренко, М. М. Рижиков, М. А. Ожеван [та ін.]. – К. : Центр вільної преси, 2006. – 916 с.

6. *Петров В. В.* Воєнно-інформаційна безпека України за умов посилення загроз інформаційних війн : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Петров В. В. ; Рада нац. безпеки і оборони України, НІПМБ. – К., 2010. – 19 с.

7. *Ліпкан В. А.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посіб. / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський // Київ. нац. ун-т внутрішніх справ, Кафедра міжнар. відносин та нац. безпеки. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.

УДК 342.511–057.341(042.5):94(093.2)

Володимир Удовик,

директор Фонду Президентів України НБУВ, канд. іст. наук

ПУБЛІЧНІ ПРОМОВИ ПРЕЗИДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ

У статті розглядається типологія публічних виступів президентів провідних країн світу, їх збереження та забезпечення дистантного доступу до них.

Ключові слова: президент, бібліотека, публічні промови, Інтернет, документальна спадщина, політична історія.

Публічні промови президента країни являють собою найвищий рівень суспільної комунікації між владою та громадянами. Адже всі виступи найвищої посадової особи спрямовані на те, щоб викликати в населення реакцію на підтримку своєї політики, ідей, важливих рішень чи реформ. Але промови бувають різними за сутністю, формою, часом та спрямованістю. У більшості випадків промови президентів після їх виголошення друкуються в ЗМІ, або відбувається їх пряма трансляція засобами телебачення чи Інтернету. Більшість публічних виступів глави держави відіграють важливу роль у подальшій державній політиці, на них спираються посадовці владної вертикалі у реалізації своїх завдань, а зовнішньополітичні промови мають відгос у геополітичній стратегії людства. Тому збереження, аналіз та дослідження публічних промов президентів провідних країн світу важливе не лише для істориків та політологів, а й для політиків та державних діячів.

Метою цієї статті є розгляд типології публічних промов президентів, порівняльний аналіз виступів президентів різних країн, а також особливості збереження та забезпечення доступу до «прямої мови» президента.

На сучасному етапі дослідженням публічних виступів політиків та державних діячів, як змісту, так і результату, займаються не лише філологи [11, 13, 15], фахівці з риторики [16], а й соціологи [12], психолінгвісти, політологи [1], історики та документознавці. Наприклад, М. Горхем, вивчаючи багато років публічні виступи президента Росії В. Путіна, доходить висновку, що головна особливість

його харизми – це мистецтво маніпулювання й поєднання різних мовленевих образів, які викликають симпатію у різних прошарків населення та соціальних груп [17].

З розвитком демократичних традицій та утвердження виборності верховної влади промови державних високопосадовців являють собою важливий засіб спілкування зі своїм електоратом, однопартійцями та стратегічними зовнішньополітичними партнерами. Наприклад, всі американські президенти використовували публічне звернення до нації для передачі своїх планів та побажань, але від вміння донести інформацію до кожного, а також від кількості публічних виступів, залежала суспільна підтримка політики президента.

У середньому, президент США проголошує близько 2,5 тис. сторінок тексту доповідей на рік. Але все залежить від ораторської майстерності та харизми особистості глави держави. Так, Б. Клінтон за перші півтора роки президентства проголосив близько 16 тис. сторінок тексту. З розвитком комунікацій у суспільстві зростає необхідність спілкування високопосадовців з виборцями, зокрема збільшується й кількість публічних промов президентів. Так, Г. Гувер звертався до нації в середньому 100 разів на рік, а вже Б. Клінтон – 343. І хоча активність президентів залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, але зростання ролі публічних виступів стає очевидним [14].

За визначенням філологів, публічний виступ – це один з видів монологічного мовлення, розгорнуте, офіційне повідомлення з певного питання, засноване на залученні документальних та статистичних даних.

На сьогодні існує багато класифікацій публічних виступів, розроблених філологами та фахівцями з риторики. Найчастіше використовують поділ за функціями, тобто за метою висловлювання: інформаційний, протокольний, розважальний, закликаючий виступ. Але на практиці ці види публічних виступів мають комплексні цілі, і тому види змішуються. Деякі дослідники поділяють промови за характером висловлювання: епатажна, агресивна, енергійна, саркастична, жалібна [6]. На нашу думку, найбільш вдала класифікація публічних промов президентів приведена О. Шейгал. Вона за основу поділу взяла характер основної інтенції:

- ритуальні жанри (інавгураційна промова, ювілейна промова, традиційне звернення);
- орієнтаційні жанри (партійна програма, послання президента про стан у країні, звітна доповідь, указ, угода);
- агональні жанри (лозунг, рекламна промова, передвиборні дебати, парламентські дебати) [11].

За формою та призначенням публічні виступи президентів можна поділити на: інавгурація, послання, доповідь, звернення до громадян, поздоровлення, лекція.

Інавгураційна промова – це перший публічний та обов'язковий виступ президента після вступу на посаду. У всіх країнах цій події приділяється найбільше суспільної уваги, виступ транслюється через провідні теле-радіоканали та друкується в пресі. У цьому виступі президент визначає державні пріоритети на кілька років вперед. В. Савчук наводить такі особливості інавгураційних промов:

- адресант уособлює єдиний народ, націю, що виступає не тільки свідком, а й учасником церемонії посвяти в президенти;
- перераховується й обов'язково підкреслюється важлива роль цінностей нації;
- проголошуються політичні принципи нового уряду;
- набуває легітимності власне сам інститут президентства [11].

Промови під час інавгурації президент виголошує один раз за період перебування одного терміну при владі, тому й розстановці майбутніх пріоритетів розвитку держави приділяється велика увага. Зрозуміло, що президентам важко слідувати обіцянкам, проголошеним у першій своїй промові, але й виборцям легше визначатися під час президентських перегонів, порівнюючи обіцяне з реалізованим.

Другим, за важливістю, публічним виступом президентів є щорічні послання або звернення до законодавчого органу, у якому визначаються основні напрями розвитку соціально-економічної та культурно-політичної сфери країни на прийдешній рік. У деяких республіках, наприклад США, президент не має конституційного права законодавчої ініціативи, тому в президентських посланнях робиться акцент і на законодавчу діяльність [10].

Традицію щорічних звернень до парламенту започаткував президент США Дж. Вашингтон у 1790 р., проголосивши найкоротшу промову в Конгресі (833 слова), але вже починаючи з Т. Джеферсона, послання передавалися парламентарям у письмовому вигляді. У ХХ ст. президент В. Вільсон повернувся до особистого публічного представлення звернення до Конгресу. Сьогодні американські президенти виступають перед парламентарями з доповідями «Про ситуацію в країні», які транслюються провідними радіо- та телеканалами, а також в Інтернеті (з 2002 р.)

Дослідивши звернення до парламенту американських президентів, історики К. Кембелл та К. Джемісон дійшли висновку, що всі послання мають три обов'язкові блоки: заклик до патріотичності та роздуми

на моральні теми; оцінка важливих проблем, вирішення яких потрібне найближчим часом; конкретні політичні ініціативи [8]. Такі складові промови дають змогу сконцентрувати увагу на вирішенні важливих для країни завдань не лише парламентарів, а й слухачів зі всієї країни.

Традицію президентських щорічних звернень до парламенту перейняли й більшість країн СНД, окрім Азербайджану та Туркменістану. У Європі вона не прижилася. Президент Франції виступає перед нацією в день національного свята 14 липня, а парламентарям направляє письмову доповідь. В інших країнах президенти не мають достатньо повноважень для визначення пріоритетів розвитку держави в щорічних виступах [4].

У Росії президентські послання Федеральним зборам адресовані не лише законодавчому органу та суспільству, а й виступають перспективним планом у діяльності виконавчої гілки влади. За словами президента РФ В. Путіна, у щорічних посланнях давалася не лише оцінка ситуації в країні та її місце у світі, але й визначалися пріоритети, зокрема і довгострокові пріоритети у соціальній сфері, в економіці, у зовнішній та внутрішній політиці, у сфері безпеки та оборони. Тобто це і є, можливо, неповний, але все-таки достатньо конкретний та ґрунтовний концептуальний план розвитку Росії. Його виконання потребує творчої праці всього суспільства, величезних зусиль та великих фінансових ресурсів [9].

Спільна риса президентських послань у багатьох країнах світу – це їх беззаперечність, тобто парламентарі не можуть його обговорювати й вирішувати: прийняти чи не прийняти. Дослідник В. Зорькін також зазначає, що роль президентських послань визначається формою правління (президентська, парламентська або змішана), а не моделлю президентства [5].

Зі зростанням ролі інформаційних війн та глобалізаційних процесів у сучасному суспільстві велику роль відіграють публічні доповіді президентів провідних країн на міжнародних конференціях, самітах та форумах. Записи цих виступів перекладаються на багато мов та публікуються в друкованих виданнях світових ЗМІ. Однією з проблем перекладу виступів президентів є традиційні алегорії, які вони використовують для висвітлення свого істинного ставлення до проблем та викликів у внутрішній і зовнішній політиці.

Для спілкування з підростаючим поколінням президенти використовують таку форму як публічні лекції в провідних університетах. У більшості випадків, вони проходять за кордоном під час офіційних

візитів (наприклад, лекція президента РФ Д. Медведєва в Пекінському університеті, президента Ізраїлю Ш. Переса в МДІМВ РФ). Президенти не лише розтлумачують молоді основи державної політики, міжнародних політичних процесів, а й діляться досвідом успішного управління та спрямовують студентів на вивчення позитивного політичного досвіду провідних країн світу.

Завершальним етапом публічних промов чинних президентів є їхні виступи напередодні зняття повноважень. Це можуть бути як очікувані (перед черговими виборами в більшості країнах), так і неочікувані (наприклад, виступ Б. Єльцина в грудні 1999 р. щодо проголошення своєї відставки). І хоча в цих промовах президенти підбивають результати досягнень свого правління, все ж для більшості громадян цікавим є їхні роздуми про перспективи розвитку країни. Після кожної такої промови в суспільстві різко підвищується інтерес до особистості президента, його діяльності на посаді й обговорення всіх його досягнень та помилок. Наприклад, президент Франції Ж. Ширак у телезверненні до нації 11 березня 2007 р. заявив, що не буде висувати свою кандидатуру на президентські вибори, коротко підбив результати свого 12-літнього президентства та визначив п'ять основних пріоритетних завдань для французького суспільства [3]. Експерти й політологи назвали цей виступ політичним заповітом Ширака, але він не назвав жодної кандидатури, яку б підтримав. Це підвищило його низький рейтинг, хоча він і йшов з великої політики.

Крім вищезазначених, у багатьох країнах існують різні традиції публічних виступів президентів з поздоровленнями до свят. У США, наприклад, існує традиція щотижневого радіозвернення президента до народу Saturday Radio Addresses, які висвітлюють поточні проблеми країни та плани на майбутнє. За характером такі виступи менш офіційні, а більше побутові. В Україні президенти звертаються до громадян з більшістю святкових поздоровлень до Нового року та Різдва, 8 Березня, Пасхи, 9 Травня тощо.

Президенти проголошують промови на з'їздах своїх партій перед черговими президентськими виборами, у яких вони звітує про успіхи й досягнення, а також про плани на майбутнє. Ці виступи потрібні для формальної підтримки чинного президента на виборах.

При всьому різноманітті публічних промов президентів існує необхідність збереження їх для історії та дослідників. У США збереженням записів та розшифровок усіх публічних промов президентів займається Управління федерального реєстру, яке, починаючи з 1957 р., видає

двічі на рік серію «Папери президентів». Кожний том видання містить доповіді й виступи президента в хронологічному порядку. В Україні електронну повнотекстову базу даних усіх публічних промов президента, які були опубліковані в ЗМІ, формує Фонд Президентів України НБУВ (3018 записів з можливістю пошуку за президентом, роками й назвою виступу) та Бібліотека Верховної Ради України (312 записів, розташованих у хронологічному порядку щодо кожного президента) [2]. Доступ до цих ресурсів можливий через відповідні веб-сайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Бібліотеки Верховної Ради України.

Отже, публічні промови першої особи в державі залишаються головним засобом комунікаційної дії між владою та суспільством. І мова йде не лише про отримання офіційної інформації з уст президента країни, а в самому факті спілкування з електоратом, навіть й у вигляді монологу. Чим переконливіше президент звертається до нації, чим частіше він виходить на трибуну, при цьому пояснюючи своє бачення розвитку політичної ситуації та перспективи в майбутньому, тим більше зростає його підтримка серед виборців, як показує досвід США. Публічні промови різняться за змістом, формою викладу, аудиторією та метою виступу. Але при цьому все ж є елементи традиції, які присутні майже в кожній країні – інавгураційна промова, у багатьох країнах звернення до нації або парламенту тощо. Враховуючи велику роль основних публічних виступів президента країни й вплив їх на розвиток внутрішньої ситуації та на процес міжнародного масштабу, питання збереження в оригінальному жанрі, тобто мультимедійними засобами, та записані посередництвом ЗМІ, а також забезпечення доступу до цих записів й розроблення пошукового апарату стає головним пріоритетом спеціалізованих документальних фондів, таких як президентські бібліотеки в США, ЄС, країнах СНД тощо.

Список використаних джерел

1. *Бобраков О. А.* Что скрывают послания Президента / *О. А. Бобраков, М. Г. Делягин.* – М. : ЭКСМО, 2010. – 240 с.
2. Виступи перших осіб держави [Електронний ресурс] // Бібліотека Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/FirstPerson?post=15609>. – Назва з екрана.
3. *Демьянов А.* Хватит Ширака [Электронный ресурс] / Алексей

Демьянов // LENTA.RU. – Режим доступа: <http://pda.lenta.ru/articles/2007/03/12/chiracout>. – Загл. с экрана.

4. *Добрынина Е.* Президентские послания обычно не обсуждают – их запоминают и цитируют [Электронный ресурс] / Е. Добрынина // Российская газета. Федеральный выпуск. – 2004. – 27.05. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2004/05/27/tradiziya.html>. – Загл. с экрана.

5. *Зорькин В. Е.* Ежегодные Послания Федеральному Собранию Российской Федерации как средство формирования и реализации правовой политики Президента Российской [Электронный ресурс] / Виталий Евгеньевич Зорькин. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/ezhegodnye-poslaniya-federalnomu-sobraniyu-rossiiskoi-federatsii-kak-sredstvo-formirovaniya-#ixzz2MqFLbmPp>. – Загл. с экрана.

6. *Козуб Т.* Откуда берутся речи президентов и премьеров [Электронный ресурс] / Т. Козуб // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 21.06. – Режим доступа: <http://kr.ua/daily/210610/232353/>. – Загл. с экрана.

7. Лекция Ш. Переса (русский) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=SLvS7dPm3-U&list=PLFE134748230DC3C8>. – Загл. с экрана.

8. Общение президента и парламента: традиция ежегодных посланий президента в США 29 января 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vybory.org/articles/515.html>. – Загл. с экрана.

9. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации (Москва, 26 апреля 2007 г.) [Электронный ресурс] // Курганская областная Дума. – 2007. – 26.04. – Режим доступа: <http://www.oblduma.kurgan.ru>. – Загл. с экрана.

10. *Рябов С. В.* Законодательные полномочия президента в буржуазно-демократических странах Латинской Америки [Электронный ресурс] / С. В. Рябов // Правоведение. – 1976. – № 2. – С. 90–96. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1137040>. – Загл. с экрана.

11. *Савчук В. І.* Політичний дискурс: жанрові особливості [Електронний ресурс] / В. І. Савчук // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки. – 2009. – № 17. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog/2009_17/R1/Savchuk.pdf. – Назва з екрана.

12. *Середа В.* Исторический дискурс в официальных речах президентов Украины и России [Электронный ресурс] / Виктория Середа. – Режим доступа: <http://www.polit.ru:8021/article/2007/04/05/politdiskurs>. – Загл. с экрана.

13. *Серякова І. І.* Політичний дискурс та семіотична особистість [Електронний ресурс] / І. І. Серякова // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту :

зб. наук. пр. – 2009. – № 2. – Серія «Філологія». – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2009_2/Seriakova.pdf. – Назва з екрана.

14. Фабрика речей президентов [Электронный ресурс] // Washington Profile. – Режим доступа: http://www.dv-reclama.ru/others/articles/detail.php?ELEMENT_ID=807515.12.2005. – Загл. с экрана.

15. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи. – Саратов : [б. и.], 2002. – № 3. – С. 205–214.

16. Campbell K. Inaugurating the Presidency / K. Campbell, K. N. Jamieson // Form, Genre and the Study of Political Discourse. – Columbia, SC : University of South Caroline Press, 1986. – P. 203–22.

17. Gorham M. Putin's Language / Michael Gorham // Ab Imperio. – 2005. – № 4. – P. 381.

УДК 021.6:32:004.7

Тетяна Гранчак,

заввідділу СІАЗ НБУВ, старш. наук. співроб., д-р соц. ком.

СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК СУБ'ЄКТА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена розкриттю процесу трансформації соціального інституту бібліотеки з інформаційної бази та каналу політичної комунікації на суб'єкт політико-комунікативної взаємодії, висвітленню впливу на цей процес техніко-технологічних, економічних, політичних, релігійно-ідеологічних та культурно-освітніх чинників.

Ключові слова: політична комунікація, інформаційно-комунікативна діяльність, бібліотека, інтернет-технології.

Процеси глобалізації та інформатизації, які супроводжуються зростанням обсягів інформаційних потоків та інтенсивності інформаційних обмінів, актуалізували протягом останнього часу значення ефективної комунікативної взаємодії. В умовах, коли інформація і комунікація стають стратегічним ресурсом і системоутворювальними факторами соціально-політичної реальності, набуває актуальності всебічне вивчення й використання можливостей бібліотеки як інституту, для якого інформаційно-комунікативна діяльність є сутнісною характеристикою. Окремі аспекти участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії були висвітлені в контексті ряду досліджень з історичного бібліотекознавства. До фундаментальних серед таких праць можна віднести дослідження О. Глухова [7, 8], Б. Володіна [5], О. Онищенко і Л. Дубровіної [10–14] та ін., у яких звертається увага на зацікавленість і участь у заснуванні великих бібліотек державних структур та окремих правителів і державних діячів, політичне значення, яке протягом усієї історії надавалося бібліотекам та бібліотечним фондам, державне регулювання бібліотечною справою в різні часи, ту роль інформаційної бази, яку відігравали бібліотеки в процесі прийняття державних рішень, ті бібліотечні послуги та інформаційно-аналітичні продукти, які були спрямовані на задоволення інформаційних потреб державних замовників.

Утім, аспекти участі бібліотек у політичній комунікації в дослідженнях названих учених мають, переважно, епізодичний характер і не розгляда-

ються системно, питання становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації ними не вирішується. Надаючи багатий фактографічний матеріал на підтвердження участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії, вони водночас мають на меті розв'язання принципово інших дослідницьких завдань.

Отже, метою пропонованої статті є заповнення наукової прогалини і висвітлення процесу становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації.

Трансформація соціального інституту бібліотеки з інформаційної бази й каналу політичної комунікації на її суб'єкт припадає на Новий час, коли відбуваються суттєві зміни в системі й способах політичної комунікації. Серед найвпливовіших чинників цих змін – поширення періодичного друку, що привело з часом до професіоналізації інформаційної діяльності.

У XVI ст. зароджується власне газетна діяльність: торговці інформацією почали укладати з державними правителями, організаціями й приватними особами договори, згідно з якими за певну плату зобов'язувалися доставляти їм інформацію в обумовлені терміни. Поява періодичної преси приводить до суттєвих змін у бібліотечній діяльності. Це стосується як формування бібліотечних фондів – створення в їх складі фондів періодики, так і функціонування бібліотек – технологічних змін у реалізації ними інформаційної функції. Розвиток періодичної преси зумовив збільшення обсягів інформаційних потоків, що сформувало об'єктивну потребу суб'єктів політичної комунікації в інструменті, за допомогою якого стала б можливою аналітико-синтетична переробка новинної інформації та створення на її основі стислого, оперативного, достовірного інформаційно-аналітичного продукту. Таким інструментом стала бібліотека.

Потреба світської влади в оперативній інформації, ускладнення й розгалуження структури управління, спеціалізація і диференціація діяльності управлінських структур спричинюють появу нових бібліотек – офіційних за статусом і світських за змістом. У цей час створюються відомчі, спеціальні бібліотеки, засновником яких стає держава в особі окремих відомств. Саме в цих бібліотеках – за сучасним визначенням, бібліотеках урядових департаментів – відбувається доповнення бібліотечного обслуговування поряд з наданням доступу до фіксованої інформації, її копіюванням й поширенням – виробленням нової синтезованої інформації, підготовкою інформаційно-аналітичного продукту, орієнтованого на задоволення інформаційних потреб органів державної влади. Формування цього напрямку діяльності бібліотечних структур заклало

основи для їх функціонування не лише як каналів політичної комунікації та інформаційної бази для підготовки владних рішень і повідомлень, а і як суб'єктів політико-комунікативної взаємодії.

Так, у Росії для підтримки поточної оперативної роботи урядових установ починають відкривати підсобні бібліотеки. Перш за все, це бібліотеки приказів – органів центрального управління, що створювались у Росії в XVI–XVIII ст. Хоча відомостей про бібліотеки при приказах збереглося небагато, можна припустити, що кожне відомство вже тоді почало формувати своє зібрання книг. Достовірно відомо, що існували бібліотеки в Пушкарському, Аптекарському, Посольському та інших приказах. Найбільшою була бібліотека Посольського приказу, у якій були книги із законодавства, історії, зовнішньої політики Росії і сусідніх з нею держав.

Заснований у 1549 р. Посольський приказ здійснював загальне керівництво зовнішньою політикою Російської держави. Бібліотека Посольського приказу була заснована в XVII ст. Починаючи з 1631 р., до Посольського приказу стали доставляти іноземні газети, а з 1665 р., коли була організована іноземна пошта, їх надходження стало регулярним. До кінця XVII ст. бібліотека виписувала 43 назви іноземних газет.

Привертає увагу той факт, що співробітниками Посольського приказу для царя і його наближених на основі матеріалів іноземної преси складалися рукописні вістові листи – «Куранти» (слово походить до латинського *curren*, що означає «поточний»), у яких містилися відомості про події в зарубіжних країнах. Технічний бік цієї справи докладно висвітлений О. Глуховим [8]. За наведеними вченим даними, до Посольського приказу надходили газети – німецькі, польські, голландські, італійські, які перекладалися російською мовою, і з яких після цього вибирали найважливіші матеріали. Додатковим джерелом інформації також слугували листи росіян, що перебували за кордоном. Найістотніші вибірки писалися від руки на листах склеєного паперу зверху вниз – у стовпчик.

Виходила газета протягом вісімдесяти років в єдиному примірнику і призначалася для царя, керівників і працівників приказу. «Куранти» повідомляли про політичні події, військові конфлікти, торгові новини в країнах Західної Європи і Малої Азії. Повідомлення відрізнялися лаконізмом і починалися з відомостей про те, звідки воно надійшло та з якої мови перекладено. Наприклад: «Переклад з голландського листа про перемир'я між королів іспанського та французького» [8]. «Куранти» містили інформацію, надіслану з різних міст – Варшави, Венеції, Риму,

Гданська, Туріна та ін. Наприклад, йшлося: «з Ліфляндської землі пишуть, що він, Хмельницький, закликає на допомогу московську державу», «а ще з Мейпланта (Мілана) серпня 26 числа року 1643 пишуть: до міста Тріно французькі люди двічі підходили, тільки з великими втратами назад відійшли, і стріляли вони з чотирьох гуркотів (батарей) і з двадцяти чотирьох гармат...» [8].

Окрім зарубіжних до «Курантів» входили також інформаційні матеріали про резонансні події внутрішньодержавного життя, як от: «З Дону пишуть, що посилали донські козаки загони проти кримських татар.» [24, с. 57–58]. Виходили рукописні «Куранти» до 1701 р.

У США яскравим прикладом функціонування бібліотеки урядового департаменту як суб'єкта політичної комунікації стала інформаційно-аналітична та науково-дослідна діяльність Бібліотеки Конгресу (Library of Congress), заснованої у 1800 р. Ускладнення урядової діяльності, збільшення обсягів інформаційних потоків, з одного боку, та потреба Конгресу в ефективному інформаційному супроводі – з іншого, спричинили створення в структурі Бібліотеки Конгресу в 1914 р. спеціальної Дослідницької служби (Congressional Research Service – CRS). CRS здійснює для Конгресу дослідження з актуальних питань національної політики та забезпечує інформаційний супровід законотворчої діяльності конгресменів. Призначення CRS полягає у підготовці для Конгресу США максимально повної інформації, на основі якої можливе ухвалення зважених та ефективних політичних рішень. Служба також проводить польові дослідження, пропонує проведення семінарів з політико-правової тематики, питань законодавчого процесу тощо [25].

Заснування Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу стало проявом структурної формалізації напряму інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, визнанням ефективності їх функціонування як виробників нової синтезованої інформації.

З XIX ст. створення бібліотек урядових департаментів стає світовою тенденцією. Згодом, вже в XX ст. у структурі таких бібліотек відбувається виокремлення спеціальних інформаційно-аналітичних відділів та служб, безпосередньою метою діяльності яких стало забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень.

Показово, що на необхідності створення подібної служби в складі Національної бібліотеки Української Держави наполягав В. Вернадський в Україні. Зокрема, у Протоколі № 14 засідання Комітету Національної бібліотеки Української Держави від 18 жовтня 1918 р. міститься запис, відповідно до якого «Акад. В. І. Вернадський підійма питання про

поширення діяльності Б[ібліоте]ки в зв'язку з організацією Союму: треба буде при Н[аціональн]ій б[ібліот]еці організувати відділ для Союму, який містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т. и. Принципівно комітет згоджується з пропозицією голови і постановляє: утворити такий відділ при Н[аціональн]ій б[ібліоте]ці. Питання про це постановлено одкласти до найближчого разу» [23, с. 385].

Поряд з технологічними факторами обличчя нової епохи визначили три історичні події: Англійська буржуазна революція 1649 р., Велика французька буржуазна революція 1789–1794 рр., революційна війна за незалежність США. Духовним підґрунтям економіко-політичних змін Нового часу стали наукові досягнення людства у сфері природничих та суспільних знань. У цих умовах, за висновком Е. Альохіна, ступінь впливовості церковної політики поступається першістю впливу державного управління. Політична самосвідомість суспільства стає особливою формою суспільної свідомості [1].

Саме в цей час відбувається формування основних політичних ідеологій. Виникнення ідеології у власному значенні слова пов'язане з автономізацією громадянського суспільства, ускладненням його соціальної структури, виникненням політичних партій, для яких ідеологія стала духовним підґрунтям, та їхніх ідейних лідерів. Ідеологія також тісно пов'язана з формуванням ідей нації і національної держави.

Останнє, починаючи з XVII–XVIII ст., спричинило виокремлення нового виду бібліотек – національних. Аналізуючи феномен утворення національних бібліотек, Б. Володін акцентує увагу на його державницькому аспекті: національна бібліотека виникає як особливий, принципівно новий для того чи іншого часу інститут державності... Поява інституту національної бібліотеки була обумовлена формуванням і розвитком моделі централізованої національної держави, і тому мова може йти про принципівно нову модель самої держави [5, с. 130].

Національні бібліотеки стають символами державної незалежності й самобутності. Як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку нового суб'єкта політики і політичної комунікації – нації. У цьому контексті

національні бібліотеки стають соціальним інститутом у системі політичної комунікації, прямим завданням якого є здійснення комунікації в часі – забезпечення передачі наступним поколінням певної системи політичних цінностей, зокрема цінності збереження та зміцнення національної незалежності й суверенітету.

Ураховуючи значення створення національних бібліотек для процесу національного державотворення, привертає увагу історія зміни назв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Її засновано за часів Української Держави П. Скоропадського в 1918 р. як Національну бібліотеку Української держави. Вона повинна була стати «книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу і України (рукописні і друкарські). У ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і метальографій, видані на Україні та за кордоном» [22]. Назва бібліотеки підкреслювала її призначення – інформаційне забезпечення розвитку української нації як політичного суб'єкта.

Симптоматичною у зв'язку з цим є також зміна назви бібліотеки в 1919 р., після встановлення на українських землях радянської влади, створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Відповідно до радянської ідеології, основним суб'єктом політики повинна стати не нація (включно з національною елітою), а народ (який, як відомо, мав складатись лише з двох класів – робітників та селян з невеликим прошарком інтелігенції), отже, відповідні зміни вносяться в назву бібліотеки, яка забезпечуватиме інформаційні потреби цього нового суб'єкта. Таким чином, у травні 1919 р. «Національна бібліотека Української держави» була перейменована у «Всенародну бібліотеку України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (ВБУ) [15].

З набиранням обертів політичних репресій у СРСР і оформленням сталінського тоталітарного режиму з назви бібліотеки прибирається «Всенародна» – з 1934 р. вона функціонує як Бібліотека Всеукраїнської Академії наук. Зміна назви відображає принципові зміни в підходах влади до призначення бібліотеки – задоволення інформаційних потреб не української нації, або принаймні народу, а лише українського наукового сегмента.

Як зауважують у монографії «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» видатні українські бібліотекознавці Л. Дубровіна та О. Онищенко, «впродовж свого існування бібліотека неодноразово видозмінювала свій статус, напрями діяльності та назви, будучи: Національною бібліотекою України в місті Києві при Українській Академії

наук (1919); Всенародною (Національною) Бібліотекою України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (1919–1920); Всенародною Бібліотекою України в Києві (1920–1934); Державною бібліотекою Всеукраїнської Академії наук (1934–1936); Бібліотекою Академії наук УРСР (1936–1948); Державною публічною бібліотекою УРСР (1948–1965); Центральною науковою бібліотекою Академії наук УРСР (1965–1988); Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР (1988–1996)» [14, с. 5].

І лише після здобуття незалежності України в 1996 р. бібліотеці указом Президента України повертається статус національної і дається назва – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Так само символічною була назва заснованої у 1795 р. імператрицею Катериною II Імператорської публічної бібліотеки (нинішньої Російської національної бібліотеки – РНБ). Як ідеться на сайті бібліотеки, за задумом Катерини II, бібліотека мала стати уособленням величі Російської імперії, зібранням всіх російських книг і рукописів. Водночас вона була організована не лише як книгосховище, а і як публічна, загальнодоступна бібліотека. Виходячи з цього її метою була суспільна просвіта росіян. При цьому державний характер бібліотеки визначав межі її демократичності. Так, висловлюючись із приводу ювілею бібліотеки, Д. Філософов зазначав, що бібліотека існує для читача, і треба побажати, щоб, вступаючи в друге століття свого життя, бібліотека увійшла в більш тісне спілкування з читачем, щоб вона з казенної стала насправді національною [16].

Лютнева революція привнесла зміни у функціонування бібліотеки – вона починає називатися Російською публічною бібліотекою. З цією назвою бібліотека функціонувала і за радянських часів до 1991 р., коли розпад СРСР по-новому поставив питання про місце Публічної бібліотеки в умовах створення національної російської держави. 27 березня 1992 р. згідно з указом президента «Про Російську національну бібліотеку» ця роль офіційно надавалась Публічній бібліотеці з підтвердженням її особливого місця в національному історико-культурному спадку.

Виникнення ідеологій та інтеграція за їх допомогою в політичний процес широких суспільних мас спричинили переосмислення ролі в процесі політичної комунікації бібліотечних структур. Якщо поширення друку зробило *технічно можливим* участь бібліотек у політичній комунікації як її суб'єктів, то активізація з появою ідеологій боротьби за політичну свідомість особистості сформулила *потребу* в такому функціонуванні бібліотек. У контексті тривалих традицій використання бібліотеки як ефективного каналу та інформаційної бази політичної

комунікації постановка питання їх використання як інституту пропаганди та здійснення ними ідеологічної (у пом'якшеному варіанті – виховної) функції виявилася лише справою часу. За висновком Б. Володіна, зміни, що відбувались у діяльності бібліотек протягом XVII–XVIII ст., привели до утвердження нового бібліотечного світогляду, суть якого полягала в тому, що бібліотеки стали розглядатись як установи, що відіграють виняткову роль у розвитку й поширенні ідей [5]. На зміну «закритим» бібліотекам Середньовіччя приходить ідея бібліотеки, яка покликана займатися просвітою, а згодом і вихованням публіки.

Як звертає увагу Т. Рубанова, вже діячі Французької революції були переконані в тому, що важливою характеристикою бібліотеки є та політична роль, яка здійснюється через активність бібліотекаря [24, с. 81]. Епоха Просвітництва привнесла в бібліотечну справу нове розуміння соціальної ролі й призначення бібліотеки. На зміну концепції книгозбереження прийшли ідеї просвітителів, які вбачали в бібліотеці головний інструмент суспільного поступу і закликали до їхньої публічності.

Розвиток цього процесу пов'язаний з початком формування структури громадянського суспільства, оформленням у XIX ст. політичних партій і організацій як інституціоналізованих носіїв політичних ідеологій. Політичні партії та організації ставали тими соціально-політичними об'єднаннями, які, відрізняючись специфічною політичною самосвідомістю і соціальною організацією, брали участь у створенні бібліотек, розглядаючи їх як інститут для збереження, постійного поновлення й поширення особливого суспільного духу, властивого цьому соціально-політичному утворенню, а також намагалися впливати на діяльність вже існуючих бібліотек, використовуючи «людський фактор» – бібліотечних працівників.

Покажемо з цього погляду є досвід Імператорської публічної бібліотеки (нині – РНБ), яка, як ідеться на сайті установи, у другій пол. XIX – на початку XX ст. виразніше, ніж це було раніше, служила барометром суспільних настроїв. Як сказано в одному з рапортів завідувача читальним залом В. Юза, «майже всі особи, що були судимі в Санкт-Петербурзі за політичні злочини», відвідували Публічну бібліотеку. Це спостереження відносилось до початку 1880-х років, але і в епоху масового підйому самосвідомості воно залишилося в силі. Багато бібліотекарів останнього дореволюційного «призиву», на відміну від своїх попередників, явно проявляли свої суспільні симпатії та антипатії, втягувалися в релігійно-філософські і політичні суперечки, брали участь (не завжди легальну) в різних політизованих утвореннях. Передусім це стосується

до О. Браудо, завідувача Россікою, який мав широкі зв'язки в опозиційних колах; Д. Філософова, одного з керівників журналу «Світ мистецтва», друга З. Гіппіус і Д. Мережковського; А. Карташова, завідувача відділенням богослов'я, одного з діячів релігійно-філософського відродження, майбутнього міністра Тимчасового уряду; учасників соціал-демократичного руху, а на початку ХХ ст. – творців нового філософського вчення Г. Федотова і О. Мейєра [16].

Коментуючи створення в Петербурзі релігійно-філософського гуртка «Воскресіння» («Воскресение»), В. Брачов зазначає, що його засновниками виступили співробітники Публічної бібліотеки і додає, що вважати це випадковістю не можна, оскільки «стараннями відомих масонів О. Мейєра і О. Браудо ... вона була перетворена на один з опорних пунктів «вільного каменярства» в Петербурзі» [4].

Поява революційних робітничих гуртків у Росії на початку 70-х років ХІХ ст. спричинила створення робітничих нелегальних бібліотек. Згодом в контексті зростання робітничого руху й поширення марксизму з'являються перші нелегальні марксистські бібліотеки, за допомогою яких серед населення поширювались антиурядові листівки, брошури і прокламації. Марксистські гуртки застосовували різноманітні форми просування книги до трудящих, організовувались читання й обговорення книг і періодичних видань, створювалися програми для самостійного читання і рекомендовані каталоги. Як зазначає М. Глазков [6], під виглядом оглядів літератури, читацьких вечорів та інших масових заходів у приміщеннях бібліотек часом влаштовувались революційні зібрання та мітинги. Причому інколи роль ораторів виконували самі бібліотекарі.

Бібліотека марксистської і нелегальної літератури існувала в 1894–1895 рр. при Петербурзькому «Союзі боротьби за звільнення робітничого класу», заснованому В. Леніним. Згодом В. Ленін і очолювана ним РСДРП (б) наголошували на важливості створення партійних бібліотек, з яких найбільш відомі бібліотека РСДРП у Женеві (1904–1906), бібліотека Г. Кукліна (після 1907 р.).

Загалом формування нелегальних бібліотек у Росії пов'язано з історією революційного руху. Історія створення, вплив цих бібліотек на розвиток суспільно-політичної думки, склад їх фондів вивчались і описані в літературі.

Утім, діяльність у сфері налагодження партійної бібліотечної справи Г. Кукліна заслуговує додаткової уваги, оскільки він не лише сприяв збільшенню фондів бібліотеки, а й започаткував інформаційне виробництво – підготовку й видання спеціальної тематичної інформаційної

продукції. Після переїзду до Женеви на початку 1900-х років він заснував серію «Бібліотека руського пролетарія», у рамках якої було опубліковано більше 50 брошур. У 1902 р. Г. Куклін відкрив «Руську бібліотеку-читальню» в Женеві. Ще до переїзду в Женеву він почав збирати матеріали з історії революційного і робітничого руху. Результатом його роботи стало видання збірника «Підсумки революційного руху в Росії за сорок років» (1862–1902), який містив програмні матеріали й стислі нариси з історії революційного руху. У 1905 р. Г. Куклін підготував і видав 1-й том «Матеріалів до вивчення історії революційного руху в Росії», але не встиг завершити видання. Власну типографію і склад видань Г. Куклін передав у 1905 р. в повну власність ЦК РСДРП [17]. Масштаб діяльності бібліотеки Г. Кукліна не дає змоги говорити про налагодження інформаційного виробництва при бібліотеках як про типовий вид бібліотечної діяльності. Навіть сьогодні, в умовах поширення електронних технологій і можливості користуватися перевагами інтернет-середовища, не кожна бібліотека може похвалитись виробництвом власної інформаційно-аналітичної і наукової продукції. Утім, приклад бібліотеки Г. Кукліна може розглядатись як прояв процесу загальнобібліотечної трансформації в суб'єкт політичної комунікації, коли бібліотека не лише передає створену кимось інформацію політичного характеру, не лише слугує інформаційною базою для вироблення кимось політичного повідомлення, а й виступає творцем такої інформації сама.

Аналогічно позначився на діяльності бібліотек і національно-визвольний рух, що розгорнувся на теренах Європи в XIX ст. Наприклад, «Просвіти» – культурно-освітні громадські організації, що існували з другої пол. XIX ст. до кінця 30-х років XX ст. на українських теренах – організували публічні лекції, музичні вечори, засновували бібліотеки та хати-читальні.

Зокрема з 1869 р. при товаристві «Просвіта», заснованому у Львові у 1868 р., функціонувала наукова бібліотека, яка в 1909 р. була реорганізована в публічну. Частина книг надходила до Бібліотеки товариства з Наддніпрянської України шляхом книгообміну та добровільних пожертв. Товариством також було налагоджено власне видавництво. Усього було організоване видання восьми серій, серед яких «Народна бібліотека» (1920–1927, 38 книг, 203 тис. пр.), «Загальна бібліотека» (1920–1925, 8 книг), «Історична бібліотека» (1925–1928, 10 книг, 48 тис. пр.) та ін. З метою сприяння поширенню просвіти й розвитку теорії та практики української книжкової справи, «Просвіта» видавала сім періодичних органів, у тому числі «Читальню» (1894–1896), та

«Бібліотечний порадник» (1925–1926). Одночасно з виданням популярної літератури «Просвіта» організувала в регіоні широку мережу книгорозповсюдження. Книги розсилалися поштою, уперше була організована виїзна торгівля («мандрівні бібліотеки»), проводилися виставки-ярмарки української книги [21]. Отже, у рамках діяльності товариства відбувається зближення й взаємодоповнення бібліотечної і видавничої справи, що створювало умови для функціонування бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації.

Зміна бібліотечної філософії в бік активізації участі бібліотек у суспільно-політичних процесах виразно простежується в публічних бібліотеках, що може бути пояснено специфікою їх статусу, який передбачав комунікацію із широкою аудиторією. Організація таких бібліотек відбувається під впливом лібералізації суспільно-політичного устрою ряду європейських держав та поширення ліберальних ідей у цілому, а також у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу і гострою потребою в освіті й кваліфікованих кадрах у другій половині XIX–XX ст.

Публічні бібліотеки цього часу були відкриті для широкої громадськості. Вони засновувалися як на державні кошти, так і на кошти громадян. Останнє найбільш характерно для Великобританії та США, де публічні бібліотеки стають інструментом поширення ліберальної ідеології і відповідного виховання громадян.

Англійський культуролог і соціолог П. Джойс (P. Joys) у своїй статті, присвяченій становленню і суспільній ролі публічних бібліотек у США та Великобританії [9], звертає увагу на те, що публічні бібліотеки другої половини XIX – початку XX ст. у цих країнах замислювалися як уособлення англійської традиції пов'язувати освіту й свободу. Він розглядає публічні бібліотеки Великобританії та США як політичну технологію, призначену для створення специфічної політичної раціональності, а саме ліберального модусу управління (governmentality). Такий модус зачіпав конституювання політичної суб'єктивності, призначеної для самопостереження й саморегулювання. На цій підставі «соціальне» являло собою кінцеву мету, яка була сформульована лібералізмом і одночасно була сферою застосування – або обґрунтуванням – певного політичного принципу (як у випадку «суспільства», «народу», «робітничого класу» як соціальної групи або «соціальної проблеми» і т. д.) [9].

Публічні бібліотеки не належали державі, створювалися і утримувалися на приватні пожертви, були загальнодоступними та безкоштовними для відвідувачів. До того ж книги та газети розміщувалися не в книгосховищах, а безпосередньо в читальних залах, а каталоги

формувався таким чином, аби надати читачам вичерпну інформацію про всі наявні книги. Старими каталогами могли користуватися лише ті, хто був посвячений в їх таємниці. Тепер же для забезпечення рівного доступу до знань усіх читачів кожен читач повинен був дістати можливість зорієнтуватися і розібратися в каталозі. Тим самим могла виникнути справжня відкрита публічна сфера демократичного характеру [9].

Оскільки публічні бібліотеки у Великобританії та США створювалися без безпосередньої участі держави, вони не мали бути інструментом державного впливу. Натомість складно заперечувати їх використання для впливу на суспільну свідомість структурами громадянського суспільства – нового суб'єкта політичної комунікації і політики, формування якого відбувається в надрах ліберального устрою. Цей суб'єкт через заснування публічних бібліотек, інтегрованих у суспільну практику, намагається забезпечити поширення й наступність ліберального (вільного) світогляду і виховування толерантності до різних позицій і думок – засадничих принципів демократії. Формування такого політичного суб'єкта стало необхідною передумовою для початку функціонування публічної бібліотеки в сучасному розумінні цього поняття. У принципах функціонування публічної бібліотеки структури громадянського суспільства відтворювали той досвід і знання, на яких відбулося становлення цих структур.

Ініціатори створення публічних бібліотек розглядали їх не просто як джерело знань у вигляді інформації, а і як джерело соціального й морального досвіду життя в ліберальному суспільстві («архів, який мною використовується, сам є інструментом того лібералізму, який я прагну описати», – зазначає П. Джойс, уточнюючи, що архів у його випадку – це бібліотека, і особливо публічна бібліотека) [9].

Навіть будівля бібліотеки мала слугувати досягненню цієї мети. У цьому контексті привертають увагу міркування американського мільйонера Е. Карнегі (A. Carnegie), який наприкінці XIX – на початку XX ст. вклав більше 350 млн дол. у будівництво понад 3,5 тис. бібліотечних будівель в англослов'янському світі. Він вважав, що інтер'єр бібліотеки має надихати читача-робітника на самоосвіту й саморозвиток, робити його «джентльменом». обов'язковим атрибутом будь-якої бібліотечної будівлі Е. Карнегі вважав сходи: будь-хто, хто бажав отримати знання і покращити завдяки цьому власне життя, мав спочатку зробити зусилля і подолати першу перешкоду – піднятися сходами. Інша обов'язкова умова Е. Карнегі – будівля мала бути кам'яною, адже камінь – гарантія її довголіття. Розташування бібліотеки також мало підкреслювати її статус – будівля мала бути в центрі міста [19].

Англо-американська публічна бібліотека мала сприяти вихованню демократичної публіки, здатної до самовдосконалення. Рівний і вільний доступ до фондів публічної бібліотеки ставив перед користувачем вимогу стосовно вміння поєднувати індивідуалізм і суспільну мораль. Розкриваючи сутність публічної бібліотеки як інституту ліберальної культури, П. Джойс підкреслює, що лібералізм насправді вчив незалежності, але він також закликав до того, щоб знати, у чому полягає загальне благо, і реалізувати його на практиці [9].

В інших країнах, зокрема в Російській імперії, держава брала більш активну участь у створенні таких установ, що позначалося на їх політиці, зокрема у формуванні фондів та наданні до них доступу. З огляду на можливість використання публічних бібліотек державою як інструмента для забезпечення державної опіки над суспільним життям їх діяльність перебувала під урядовим контролем. У Росії усі загальнодоступні бібліотеки із середини 60-х років XIX ст. перебували під наглядом Міністерства внутрішніх справ. Діяльність таких бібліотек суворо регламентувалася законодавством. Унаслідок посилення нагляду уряду частина публічних бібліотек припинила свою діяльність. Наприклад, публічна бібліотека в Іркутську, яка невдовзі після свого відкриття в 1858 р. викликала невдоволення адміністрації як «збіговисько демократів» і «якобінський клуб» [2, с. 27]. Перебуваючи у засланні в Іркутську, бібліотеку відвідували М. Буташевич-Петрашевський, М. Бакунін, П. Кропоткін. Наприкінці 1859 р. ініціатор створення бібліотеки громадський діяч М. Шестунов був заарештований, а бібліотека закрыта місцевою владою. У 1862 р. бібліотека поновила свою роботу, утім, у 1865 р. її діяльність знову було припинено.

У контексті розгляду активізації участі бібліотек у соціально-політичних процесах заслуговує на увагу також феномен «народних бібліотек», поширених зокрема в Росії та Німеччині в умовах нерозвинутого громадянського суспільства. Ідея «народної бібліотеки» полягала у створенні інституту «народного виховання», який від початку розглядався як інструмент керівництва процесом формування суспільної свідомості. Зокрема, концепція німецької загальнодоступної бібліотеки затверджувала поряд з освітньою функцією і функцію патріотичного виховання [3]. Як зазначає Т. Коробкіна, народна бібліотека не може бути нейтральною просвітницькою установою і не слугувати політичним і релігійним цілям – її основним завданням стало здійснення впливу через надання читачу «потрібної» літератури [18].

Ефективність бібліотек у справі ідейно-політичного виховання мас обумовила згодом їх використання як інституту пропаганди в умовах

тоталітарних режимів. Яскравий приклад – діяльність радянських бібліотек. Як зазначають Л. Дубровіна та О. Онищенко, «за часів радянської влади відбулися докорінні зміни, пов'язані з політикою централізації та методологічною уніфікацією управління та засад бібліотечної справи, ... впровадженням принципів керівної ролі комуністичної партії в бібліотечній справі, яка розглядалася як складова ідеологічної діяльності, база для розгортання масово-політичної та пропагандистської роботи серед народних мас, їх залучення до соціалістичних перетворень у народному господарстві і культурі» [10, с. 4]. М. Орешкіна на підставі аналізу розвитку конкретних бібліотек УРСР доходить висновку, що бібліотеки в цей час були ідеологічними установами та виконували всі функції відповідно до даного типу установ. За її словами, «бібліотеки УРСР у 40–80-ті рр. ХХ ст. фактично перетворилися на пропагандистські установи, а їхнім головним завданням стала ідеологічна робота. До обов'язків бібліотек передусім входило пропагування ідей правлячої партії, популяризація її настанов серед широкого загалу населення. Цей напрям їхньої діяльності був закріплений на законодавчому рівні, суворо регламентувався і контролювався» [20, с. 1].

Кінець ХХ ст. позначив нові тенденції в розвитку політичної комунікації. На зміну «Ері переконання» з другої половини ХХ ст. приходить процес вибудовування відносин взаєморозуміння й співпраці між владою і громадськістю. Комунікаційний процес по лінії влада – партія – особа стає зустрічним.

Сьогодні телекомунікаційні технології здатні закласти фундамент для поглиблення демократичних засад суспільства, коли внаслідок отримання технічної можливості «донести» свою думку до влади активізується політична участь, а легітимність влади зростатиме завдяки врахуванню під час ухвалення рішень громадських потреб і громадської думки.

У зв'язку із завоюванням сучасного світу інтернет-технологіями можливості використання як і мережі Інтернет взагалі, так і її окремих форм взаємодії – таких, як різноманітні соціальні мережі, форуми, блоги – сьогодні активно вивчаються й використовуються бібліотечними працівниками з метою підвищення ефективності комунікативної функції бібліотек.

Провідні бібліотеки світу в обов'язковому порядку мають власні блоги, сторінки в соціальних мережах Twitter та Facebook, організують інтернет-форуми та онлайн-обговорення з актуальних проблем суспільного життя, виступаючи, таким чином, не лише як канал, а і як суб'єкт політичної комунікації, що спрямовує розвиток громадської думки в певному напрямі. Попри те, інформація блогів, соціальних мереж

та різноманітних форумів стає цінним джерелом при підготовці бібліотечними працівниками інформаційно-аналітичних матеріалів суспільно-політичної тематики, даючи змогу вивчати громадську думку та суспільні настрої стосовно політики влади та питань міжнародних відносин. Зокрема бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», підготовка і видання якого здійснюється співробітниками Національної юридичної бібліотеки НБУВ, містить відповідну рубрику – «Щоденник блогера», у якій розглядаються коментарі щодо актуальних подій суспільно-політичного життя та реформування правової сфери.

З іншого боку, структурування середовища інтернет-користувачів призводить до формування відносно стійких соціальних мережеских утворень, які починають організовувати власні електронні бібліотеки, що мають сприяти поширенню потрібних даному утворенню ідей. Так, поширення набули електронні бібліотеки, у тому числі й політико-правової спеціалізації. Наприклад, «Політологія: онлайн бібліотека» (<http://politics.ellib.org.ua/about.html>), що містить добірки інформаційних матеріалів, навчальної та монографічної літератури з питань історії держави і права, історії політичних вчень, міжнародних відносин, влади, етнополітології, зовнішньої політики та ін.; «Юридична інтернет-бібліотека» («Юридическая интернет-библиотека») (<http://yuridlit.narod.ru/>), яка містить тексти законів, навчальну літературу, монографії, наукові статті юридичного характеру; «Zonazakona» (www.zonazakona.com.ua) – надає доступ до аналітичних матеріалів юридичного характеру, підручників, монографій та науково-практичних статей, розміщених у файлових архівах відповідно до галузей та підгалузей права, окремих правовідносин та навчальних дисциплін, які, у свою чергу, сформовані в розділи бібліотеки; кожен розділ містить матеріали, які стосуються як безпосередньо права України, так і права зарубіжних країн, загальна кількість джерел перевищує 400 примірників; «Правознавець» (<http://pravoznavec.com.ua/>) – надає доступ до навчальної та монографічної літератури юридичного характеру, текстів законів та коментарів до них, юридичної періодики, здійснює послуги з консультування; сайт бібліотеки має перехід на сторінку Форуму Всеукраїнського юридичного порталу, де користувачі мають змогу ознайомитись із фаховими коментарями за напрямками «господарське право», «трудове право», «адміністративне право» та ін.

Значення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації зростає в сучасних умовах збільшення обсягів інформаційних потоків, коли для окремої особистості ускладнюється можливість пошуку й адекватного

сприйняття нової інформації. Для збереження активної ролі громадськості в суспільно-політичному процесі, запобігання передачі функції інтерпретатора соціального контексту «інформаційній еліті» – мережі інститутів, організацій, асоціацій, освітніх установ, груп інтересів тощо – доцільно використання досвіду просвітницької діяльності бібліотек, які мають бути в центрі складної мережі взаємин, що визначають співтовариство, і добре інтегровані в співтовариство, якому служать.

Список використаних джерел

1. *Алєхин Э. В.* Управление общественными отношениями : метод. пособие [Электронный ресурс] / Э. В. Алєхин. – Пенза, 2007. – 172 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/26944/>. – Загл. с экрана.

2. *Артемьева Е. Б.* Библиотеки в системе общественных отношений региона [Электронный ресурс] / Е. Б. Артемьева, Т. А. Жданова, Л. А. Кожевникова, А. Н. Маслова // ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 1999. – 195 с. – Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/fulltexts/IZDGPNTB/bib_sist/bib_sist.pdf. – Загл. с экрана.

3. Библиотеки XIX века [Электронный ресурс] // Library.ru. – Режим доступа: <http://www.library.ru/3/event/history/XIX.php>. – Загл. с экрана.

4. *Брачев В. С.* Масоны в России: от Петра I до наших дней [Электронный ресурс] / В. С. Брачев. – Режим доступа: www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/masonry/in. – Загл. с экрана.

5. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек [Текст] / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 351 с.

6. *Глазков М. Н.* О революционной деятельности библиотек для народа в 1905–1907 гг. [Электронный ресурс] / М. Н. Глазков. – Режим доступа: rumchten.rsl.ru/assets/files/2005/doc/1106125691.doc. – Загл. с экрана.

7. *Глухов А. Г.* Из глубины веков: очерк о давних библиотеках [Текст] / А. Г. Глухов. – М. : Книга, 1971. – 110 с.

8. *Глухов А. Г.* Русь книжная [Электронный ресурс] / А. Г. Глухов. – Москва: Радянська Росія, 1979. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000057/st009.shtml>. – Загл. с экрана.

9. *Джойс П.* Рождение публичных библиотек: политика либерального архива [Электронный ресурс] / П. Джойс // НЛО. – 2005. – № 74. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html>. – Загл. с экрана.

10. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : [б. в.], 2009. – 530 с.

11. *Дубровіна Л. А.* В. І. Вернадський і Україна [Електронний ресурс] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. А. Смолій // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 97–171. – Режим доступу: <http://histsans.com/LiberUA/978-966-02-62-93-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.
12. *Дубровіна Л. А.* Історія національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1998. – 336 с.
13. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Наук. думка, 2003. – 357 с.
14. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1965–1991 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2008. – 373 с.
15. Електронний літопис Бібліотеки 1918–2000 роки [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/history.html>. – Назва з екрана.
16. История библиотеки [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа: http://www.nlr.ru/nlr_history/history/1.html. – Загл. с экрана.
17. Коллекция Куклина [Электронный ресурс] // Государственная общественно-политическая библиотека. – Режим доступа: <http://www.gorb.ru/col/kuklin>. – Загл. с экрана.
18. *Коробкина Т. Е.* Публичная библиотека и право личности на свободное развитие. Тезисы. [Электронный ресурс] / Т. Е. Коробкина // Очередная XIII Ежегодная сессия Конференции РБА, Ульяновск, 18–23 мая 2008 г. – Режим доступа: <http://www.publiclibrary.ru/librarians/rba/conference-2008-03-Korobkina.htm>. – Загл. с экрана.
19. *Лаврова К.* Базовый элемент демократии «Кабинет для джентльмена» или «общественный рай»? [Электронный ресурс] / К. Лаврова // Библ. дело. – 2007. – № 3 (51). – Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2007/3/67/0/663>. – Загл. с экрана.
20. *Орешкина М. О.* Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. XX ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Орешкіна

Марина Олександрівна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 21 с.

21. *Підкова І. З.* Просвіта [Електронний ресурс] / І. З. Підкова, Р. М. Шуст // Довідник з історії України : у 3-х т. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=663>. – Назва з екрана.

22. Про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» [Електронний ресурс] : Закон Ради міністрів Української Держави від 2.08.1918 р. // Державний Вісник. – 1918. – № 32. – С. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/18_lib.html. – Назва з екрана.

23. Протокол № 14 К[омітету]ту Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки Української Держави 18 жовтня 1918 року [Електронний ресурс] // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського / О. С. Онищенко, В. А. Смолій, Л. А. Дубровіна. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.

24. *Рубанова Т. Д.* История библиотечного дела: Давний мир – Средние века – Эпоха Просвещения [Текст] : учеб. пособие / Т. Д. Рубанова ; ЧГАКИ. – Челябинск : [ЧГАКИ], 2003. – 112 с.

25. History and Mission [Electronic resource] // Congressional Research Service. – Mode of access: <http://www.loc.gov/crsinfo/about/history.html>. – Title from the screen.

УДК 351–028.27:323

Людмила Галаган,

завідувач інформаційно-аналітичного відділу ФПУ НБУВ,
канд. політ. наук

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ Е-УРЯДУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОМУНІКАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

У статті розглянуто особливості впровадження та функціонування системи електронного урядування в Україні, а також формування й доступ громадян до масиву інформаційних ресурсів у межах цієї системи, що забезпечує активну комунікацію влади й суспільства з актуальних питань державного управління.

Ключові слова: е-урядування, документальні ресурси, електронний уряд, інформаційно-комунікативні технології, органи державної влади.

На сучасному етапі державного розвитку вагомим показником ефективності демократичних процесів у тій чи іншій країні можна вважати рівень залученості громадськості до прийняття різних управлінських рішень та активну участь в оцінюванні державної політики. Це, у свою чергу, передбачає створення ефективної системи доступу до достовірної емпіричної інформації щодо найбільш значущих аспектів діяльності владних органів. Свобода доступу до державної інформації зміцнює довіру до держави й політики, яку вона проводить на міжнародній арені, а також забезпечує необхідний рівень суспільного контролю за діяльністю державних органів та організацій, що сприяє довірі й іноземних інвесторів.

Вагома роль у цьому належить, зокрема, інформаційним ресурсам електронного урядування, яке на сьогодні стало не просто технологічним рішенням, а концепцією здійснення державного управління як елементу масштабного перетворення суспільства. Зміна принципів формування і витрат бюджету, перерозподіл зон пріоритетної компетенції державних і громадських структур, оновлення й розширення ціннісних парадигм суспільства стали підґрунтям для реінженірингу державного управління, а отже, для створення і функціонування електронного уряду. До переваг цієї технології в державному управлінні слід віднести зручне оперування даними, швидкість обслуговування громадян, економічна вигідність переходу від паперового документообігу до електронного, зменшення

навантаження на довідкову службу держави, часткова автоматизація праці, вільний і дешевий контакт державних службовців не лише в країні, а й за її межами, цілодобовий доступ до необхідних документальних ресурсів.

Вагомий внесок у дослідження цього питання зробили російські дослідники С. Пархоменко, А. Гор, К. Головшинський. У працях М. Бонема, А. Гренлунда, Д. Сейферта, У. Тейлора, Дж. Фонтейна наведено аналіз функціонування електронного уряду, який дає можливість зрозуміти його природу. Вітчизняні наукові джерела представлені працями Ю. Шапочки, П. Клімушина, І. Клименка, А. Линьова, Е. Аблякімова та ін., але, загалом, вони поки що не мають системного характеру досліджень у цій сфері.

Тому метою цієї статті є визначення місця й функціональної ролі інформаційних ресурсів е-урядування в побудові загальної картини діяльності органів державної влади й забезпеченні взаємодії владних органів із громадськістю.

За багато років в Україні нагромаджена велика кількість інформаційних джерел, обсяг яких збільшується завдяки стрімкому розвитку Інтернету. У 2000 р. було прийнято Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». У цьому документі серед основних завдань – розширення й вдосконалення подання в мережі Інтернет об'єктивної інформації про Україну, зокрема тієї, що формується в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. У грудні 2010 р. затверджено Концепцію створення електронного урядування в Україні, у 2011 р. прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», у яких одним із принципів забезпечення доступу до публічної інформації та інформації органів державної влади визначено прозорість і відкритість діяльності суб'єктів владних повноважень. Слід зауважити, що цією Концепцією передбачається створення в бібліотеках спеціальних центрів надання послуг, центрів обслуговування населення та умов для участі громадян, об'єднань і суб'єктів господарювання в процесі підготовки державних рішень. На період до 2014 р. Концепція передбачає «освоєння технологій інтерактивної взаємодії з громадянами та забезпечення передачі е-документів у державні архіви, музеї, бібліотеки, їх довгострокове зберігання, підтримку в актуалізованому стані та надання доступу до них» [3].

На сьогодні інформаційна система «Електронний уряд» (від англ. *electronic government* – електронний уряд, електронне урядування) –

це «система збору, введення, пошуку, обробки, збереження та надання на вимогу користувача згідно з визначеними критеріями інформаційних ресурсів, покликана забезпечити надання державними органами всіх гілок влади численних послуг бізнесу та всім категоріям громадян, а також інформування громадян про роботу державних органів» [1]. Метою створення цієї інформаційної системи є досягнення об'єктивності, оперативності, відкритості державного управління; якнайповніше забезпечення реалізації громадянами конституційних прав на участь у керуванні державними справами; підвищення ефективності діяльності органів державної влади всіх рівнів. Це нова якість надання послуг в електронному вигляді державними службами громадянам та комерційним і бізнесовим структурам, наприклад для отримання офіційних документів на дозвіл, сплати податків, надання статистичної інформації тощо.

За потребами часу та ємкістю фінансових витрат на ефективне впровадження електронного урядування важливо здійснювати суспільний моніторинг ефективності його впровадження. Для активної участі громадян у процесі формування електронного уряду держава має забезпечити широкий доступ населення до інформаційно-комунікативних технологій, розвиваючи комп'ютерну освіту й підвищуючи рівень доступності нових технологій. При цьому звичайне забезпечення громадськості комп'ютерами чи модемами до кінця не вирішить цього питання, адже «електронний уряд необхідно розглядати як важливу частку інформаційного суспільства» [5].

Значний інтерес для України становить досвід країн пострадянського простору. Електронний уряд сформовано в країнах Балтії: Естонії і Латвії. Зокрема, наприкінці 2000 р. в Естонії було оголошено про реалізацію програми комп'ютеризації Кабінету міністрів. Інформаційна система естонського Кабінету міністрів дає можливість обмінюватися документами в електронному вигляді, знайомитися з поправками, внесеними міністрами до проектів нормативних актів, що обговорюються, проводити голосування в режимі онлайн. Особливістю запровадження електронного урядування в Естонії є цілковита інтернетизація Ради міністрів Естонії: усі урядові рішення, крім таємних, за лічені хвилини після їх прийняття викладаються в мережі. Цей метод керування допомагає заощадити час, уникнути нескінченних паперів і підтримувати політиками імідж рішучих новаторів.

Також в Естонії створено інтернет-портал «Сьогодні вирішую я» (Tapa otsustan mina), за допомогою якого громадянин Республіки Естонія може взяти участь у керуванні державою – висловити свою думку про поточні

процеси в країні, запропонувати поправки до законопроектів а також голосувати. Якщо ідея поправки чи іншої пропозиції містить раціональне зерно й підтримується іншими інтернет-користувачами, естонський прем'єр-міністр відсилає цю пропозицію зі своєю резолюцією у відповідне міністерство.

Таким чином, інформаційні технології в органах влади повинні допомагати в організації керування державою і взаємодії з громадянами шляхом максимального використання нових технологічних підходів в організації їхньої діяльності. На основі широкого доступу до документальних ресурсів електронного урядування можна вирішити ряд проблемних питань, таких як своєчасне надання й виконання документів, якість ухвалення управлінських рішень, якість підготовки колективних документів, запобігання проявам корупції. До основних документальних ресурсів можна віднести:

1. Регуляторні акти, прийняті Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, іншими державними органами, центральними органами виконавчої влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також посадовими особами будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. До регуляторних органів також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керування окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти, нормативно-правові акти, які або окремі положення яких спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади й суб'єктами господарювання; прийняті уповноваженим регуляторним органом інші офіційні письмові документи, які встановлюють, змінюють чи скасовують норми права, застосовуються неодноразово й щодо невизначеного кола осіб і які або окремі положення яких спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того,

чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини в певній сфері, нормативно-правовим актом.

Відповідно до ст. 12–14 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [2] регуляторні акти, прийняті регуляторними органами, офіційно оприлюднюються у визначених друкованих засобах масової інформації та/або шляхом розміщення на офіційній сторінці відповідного регуляторного органу в мережі Інтернет. Також громадяни можуть вільно користуватися регуляторними актами, розміщеними на сервері Верховної Ради України (www.rada.gov.ua) та інтернет-сайтах органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

2. Аналітичні документи – офіційні інформаційно-аналітичні документи органів державної влади, які оприлюднюються в засобах масової інформації, на інтернет-сайтах. До них належать доповідні, пояснювальні, аналітичні записки, аналітичні або інформаційні довідки, доповіді, виступи.

3. Організаційні документи – офіційні документи органів державної влади, які регулюють або регламентують внутрішню діяльність органу державної влади. Це посадові інструкції працівників, робочі плани, внутрішні накази, карти послуг, плани заходів.

4. Звітні документи органів влади – це проміжні й підсумкові звіти, протоколи засідань і нарад, матеріали колегій.

5. Офіційні статистичні дані – дані, які періодично друкуються у вигляді статистичних довідників, статистичних довідок. Оскільки статистичні дані збирають регулярно впродовж тривалого часу, дослідження може відстежити тенденції за досить значний його проміжок. Державні органи нагромаджують і збирають інформацію щодо різних позицій: дозволи на будівництво й руйнування будівель, порушення житлового законодавства, податкові документи, свідоцтва про народження й смерть, журнали реєстрації викликів служби невідкладної медичної допомоги, міліцейські звіти, дані програм надання державної допомоги, документи служби соціальної допомоги родинам з дітьми, звіти про кримінальні злочини, реєстраційні документи на авто й посвідчення водіїв тощо. Доступність більшості з цих даних обмежена через вимоги захисту приватного життя і конфіденційної інформації. Проте на сьогодні при усуненні ідентифікаційних даних осіб інформація набуває ширшого доступу. Основна перевага статистичних даних – це можливість спостерігати розвиток тенденцій у часі.

6. Відповіді органів державної влади на письмові запити чи звернення (колективні та індивідуальні) громадської організації чи громадян.

7. Повідомлення в засобах масової інформації – пошук усіх публікацій з певного питання в певних газетах, журналах і телевізійних програмах з подальшим їх кодуванням за відповідними змінними.

8. Документи інших організацій – це результати моніторингових й кампаній адвокати (англ. *advocacy*), опитувань громадської думки, що проводяться іншими громадськими організаціями, дослідними чи аналітичними центрами, результати наукових конференцій. Ці дані можуть бути у вільному доступі або надаватися за запитом [4].

Формування й реалізація державної політики у сфері документальних ресурсів е-урядування в основному відбувається в рамках звичайних процедур діяльності органів державної влади і відповідно до загальних принципів і правил побудови системи цих органів. Водночас світовий досвід показує, що керування цими ресурсами повинно охоплювати не лише організацію і забезпечення функціонування певних масивів інформації і документів, а й керування людськими, фінансовими і технічними ресурсами, які пов'язані з відповідним інформаційним ресурсом.

Одним з напрямів розвитку сучасного електронного урядування в Україні є робота з поліпшення використання веб-сайтів у діяльності вищих органів державної влади і висвітлення різних інформаційних ресурсів, що, з одного боку, підвищує ефективність їхніх дій, а з іншого – поліпшує інформованість громадян про дії влади. Натомість, конфіденційність є зворотним боком прозорості та відкритості системи влади й стосується специфічних сторін життєдіяльності громадянина, суспільства й держави. В Україні на законодавчому рівні цей принцип реалізовано в ряді законів, насамперед у законах України «Про таємницю», «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо. Водночас невирішеними залишається ряд проблемних питань, насамперед відсутність чітких критеріїв віднесення документальних ресурсів до категорії для службового користування, недостатня визначеність механізмів щодо персональних даних. Упровадження електронного урядування робить систему державного управління більш уразливою з боку різних загроз: кіберзлочинності, кібертероризму, проведення спеціальних інформаційних операцій, поширення недостовірної інформації, маніпулювання свідомістю громадян тощо.

Крім того, результати впровадження інформаційно-комунікативних технологій в органах державної влади мають переважно внутрішньовідомчий характер, що не дає змоги істотно поліпшити міжвідомчу взаємодію і підвищити якість державних послуг, що надаються громадянам. Неналежно виконується обов'язок органів влади розмішувати та оперативно оновлювати на власних сайтах у мережі Інтернет необхідну інформацію. Сайти часто не підтримуються централізовано, не об'єднуються в єдиний портал і передбачають лише односторонній зв'язок без надання громадянам і бізнесу державних послуг. Актуальною залишається проблема доступу громадян й організацій до мережі Інтернет, особливо в сільській місцевості, невеликих містах і віддалених районах.

Не сформована також єдина інфраструктура міжвідомчого обміну даними в електронній формі. Інформаційні ресурси багатьох державних інформаційно-аналітичних систем не доступні іншим органам державної влади для оперативного використання. Недосконалою є система національних стандартів з інформаційних технологій, які не гармонізовані зі стандартами ISO/IEC і CEN/CENELEC. Використання недокументованих форматів даних, протоколів обміну, інших закритих інформаційних технологій і відсутність єдиних класифікаторів, довідників і схем даних обмежують можливість застосування автоматизованих засобів пошуку та аналітичної обробки інформації. Відсутня єдина система планування й моніторингу ефективності реалізації державних програм і проєктів, а також доступ до цієї інформації громадян.

Враховуючи численні недоліки й перешкоди на шляху впровадження системи е-урядування в Україні, необхідно подолати відомчий підхід до роботи в системі, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів й несумісність ресурсів, складність доступу тощо. Адже в сучасному управлінському процесі е-урядування здатне змінити безпосередньо природу влади, зробити її більш прозорою і підконтрольною громадськості, створити умови для нормального розвитку освітньої сфери й своєчасного ухвалення поточних управлінських рішень, поліпшити інвестиційний клімат, забезпечити реальну участь громадян у процесах творення та аналізу політики, розробці законодавчих документів тощо.

Список використаних джерел

1. *Клименко І. В.* Технології електронного урядування : навч. посіб. / І. В. Клименко, К. О. Линьов. – Київ : Вид-во ДУС, 2006. – С. 5.
2. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської

діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1160-15/page2>. – Назва з екрана.

3. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження від 13 груд. 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2250-0-2010-p>. – Назва з екрана.

4. *Шапочка Ю. В.* Загальні методи збирання даних для оцінювання діяльності органів державної влади громадськими організаціями [Економічний ресурс] / Ю. В. Шапочка // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/>. – Назва з екрана.

5. *Яцюк В. О.* Вища освіта в розвинутих країнах / В. О. Яцюк // Формування ринкових відносин в Україні : зб. пр. – 2005. – Вип. 7 (50). – С. 72–80.

УДК 004.7:351–028.27:34

Олег Ворошилов,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУКОВОМУ СУПРОВОДІ СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

У статті розглядаються основні тенденції використання інформаційних технологій в інтересах подальшого суспільного розвитку, аналізується вітчизняний досвід використання сучасних інформаційних технологій при впровадженні суспільних реформ.

Ключові слова: інформаційні ресурси, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, електронне врядування, реформування державного управління.

Інформаційні технології є найбільш важливою складовою процесу використання інформаційних ресурсів суспільства.

Слід зазначити, що позицію ООН у питанні розвитку інформаційних технологій чітко регламентує Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства. Серед основних положень цього документа можна виділити такі:

– інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є одним із найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства ХХІ ст.;

– їх революційний вплив стосується способу життя людей, їхньої освіти і роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. ІТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони також дають можливість усім приватним особам, фірмам і співтовариствам, що ведуть підприємницьку діяльність, більш ефективно й творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми;

– суть економічної і соціальної трансформації, що стимулюють ІТ, полягає в здатності сприяти людям та суспільству у використанні знань та ідей. Інформаційне суспільство дає можливість людям ширше використовувати свій потенціал і реалізовувати свої прагнення. Для цього необхідно зробити так, щоб ІТ служили досягненню стійкого економічного зростання, підвищенню суспільного добробуту, стимулюванню соціальної згоди і повної реалізації їхнього потенціалу в галузі зміцнення демократії, транспарентного і відповідального керування та стабільності.

Слід зазначити, що на Заході інформаційні технології вже традиційно активно використовуються в інтересах подальшого суспільного розвитку. Зокрема, ЄС приділяє сучасним інформаційним технологіям дуже велику увагу, вважаючи їх ключовим елементом конкурентоспроможності європейської економіки. Недаремно в складі Єврокомісії на 2009–2014 рр. уперше з'явився окремий пост європейського комісара у справах інформаційного співтовариства. До його функцій входить як координація дій країн ЄС із розвитку інформаційних технологій і забезпеченню доступу до Інтернету з будь-якого європейського населеного пункту, так і зусилля, спрямовані на підвищення рівня підготовки європейських громадян і їхніх здібностей повною мірою користуватися послугами Інтернету.

Ще одним прикладом даної тенденції є те, що порівняно недавно корпорація Microsoft відкрила в Брюсселі Європейський центр хмарних технологій та інтероперабельності (CIC), тим самим підкреслюючи ключову роль хмарних технологій в інноваційному розвитку Європи. Як відомо, ЄС узяв курс на побудову інтелектуальної і стійкої економіки до 2020 р. Зі свого боку, Microsoft сприяє реалізації даної стратегії, інвестуючи в розвиток хмарних обчислень у регіоні і посилюючи взаємодію між найбільшими європейськими корпораціями, компаніями малого і середнього бізнесу, споживачами і організаціями державного сектору. Також Microsoft працює з урядами і директивними органами ЄС над створенням єдиної політики в галузі хмарних обчислень і формуванням сумісної концепції єдиного цифрового ринку. Повідомляється, що Microsoft виділяє на відповідні НДДКР 9,5 млрд дол.

У своєму Центрі в Брюсселі Microsoft організовує понад 50 демонстрацій новітніх рішень для державного й корпоративного секторів і звичайних споживачів у таких різноманітних сферах, як електронний уряд, охорона здоров'я, навколишнє середовище, освіта, а також оборона і національна безпека. Особлива ж увага приділяється інтероперабельності та хмарним рішенням для урядів [1].

Що ж до питання про перспективи застосування новітніх інформаційних технологій вже в найближчому майбутньому, то можна відзначити проект глави компанії Living PlanIT С. Льюїса, спрямований на те, щоб зробити міста «розумними», екологічними і такими, що раціонально використовують ресурси. Реалізувати свій проект він починає з нуля – інтелектуальні датчики й сенсори закладатимуться в будівлі безпосередньо під час побудови. Слід зазначити, що ідеями С. Льюїса зацікавилися вже багато корифеїв світу високих технологій, серед яких і компанія Cisco. А Microsoft вже повідомила про підписання з Living

PlanIT відповідної партнерської угоди. Софтверний гігант відповідатиме за програмне забезпечення: датчики і сенсори зможуть взаємодіяти один з одним за допомогою хмарного сервісу Azure.

Місцем реалізації одного з перших подібних проєктів стане португальський муніципалітет Паредеш. Передбачається, що «розумне» місто стане помешканням для майже чверті мільйона чоловік. Вартість проєкту оцінюється в 10 млрд євро [2].

Можна також відзначити, що, за прогнозами фахівців корпорації IBM, уже в найближчому майбутньому широко застосовуватиметься, наприклад, використання громадянами електроніки для збору наукових даних. Дослідження з екології і метеорології, наслідків глобальних змін у кліматі, геології, розповсюдження інвазивних видів, шумового забруднення міст і велика кількість інших наукових напрямів потребують деякої кількості початкової інформації. Заради неї вченим доводиться споруджувати розгалужені мережі сенсорів або ж відправлятися в експедиції. Натомість, як вважає IBM, необхідні датчики й програми можуть бути вбудовані в ноутбуки, мобільні телефони та автомобілі тисяч приватних осіб. Вся ця армія пристроїв при мінімальних зусиллях з боку власників (на зразок зніmkів камерою) зможе передавати через Інтернет в університети й інститути інформацію про, наприклад, ранню відлигу або появу шкідливих комах і т. д. [3].

Використання сучасних інформаційних технологій при здійсненні суспільних реформ є вкрай важливим і для України, особливо з огляду на необхідність протидії кризовим явищам в економіці та інших сферах суспільного життя.

Дану тезу підтверджує, наприклад, прогноз фахівців Державного агентства України з питань науки, інновацій та інформатизації, які наголошують, що, приміром, автоматизація та інформатизація транспортної, житлово-комунальної і соціальної інфраструктур лише одного середнього українського міста з чисельністю 500 тис. жителів призведе до різкого скорочення бюджетних витрат від заторів на дорогах, зниження смертності в ДТП і зростання ВВП на 2–3%. З іншого боку, як вважає глава відомства В. Семиноженко, потенціал інформаційних технологій в частині оптимізації економічних процесів в Україні сьогодні використовується лише на 10%. «Так звані проєкти “інтелектуальних транспортних систем” і “інтелектуальних міст” вже активно реалізуються в провідних державах світу. Розвиток подібних проєктів в Україні, окрім очевидної практичної користі для громадян, створить високий внутрішній попит на вітчизняні інформаційні технології, які, як відомо, поки що набагато

більш запитані на зовнішніх ринках, ніж усередині країни», – наголошує В. Семиноженко [4].

Переймається цим питанням і вище керівництво країни. Зокрема, за словами Прем'єр-міністра України М. Азарова, уже найближчим часом уряд України має намір повністю інформатизувати економіку й соціальні процеси.

Глава уряду відзначив, що «в Україні є високі технології європейського рівня, хоча масштаб їх використання в реальній економіці поки на рівні 1–2 % ВВП, але це нас абсолютно не влаштовує». У той же час Прем'єр вважає надзвичайно важливим, що вже прокладають собі дорогу ідеї, які наближають створення в Україні високотехнологічного інформаційного цифрового суспільства, що в першу чергу важливе, враховуючи дерегуляцію в Україні.

На його переконання, «нові технології відкриють абсолютно нові можливості для наших людей, такі як дистанційне навчання, медичні телекомунікаційні послуги вищого рівня» [5].

Проводяться урядом і конкретні дії в цьому напрямі. Так, Прем'єр-міністр України доручив Державному агентству з питань науки, інновацій та інформатизації розробити законопроект про ринок ІТ-технологій, Кабінет Міністрів ухвалив рішення про створення інституту з підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій і нанотехнологій тощо.

Проте чи не найбільша увага в даній сфері в Україні нині приділяється питанню створення електронного уряду.

Згідно з формулюванням Єврокомісії, електронний уряд – це «використовування інформаційних і телекомунікаційних технологій для підвищення якості і доступності державних послуг в поєднанні з організаційними змінами, зміною кваліфікації держслужбовців для поліпшення обслуговування громадян, зміцнення демократії і підвищення ролі суспільства в політиці». Фактично, ідеться про поступове перенесення в Інтернет державних структур, які взаємодіють з населенням, про створення умов для електронного оформлення документів, про передачу до державних органів різних видів звітності (наприклад, бухгалтерської, або податкових декларацій), про оформлення дозвільних документів тощо. Ці заходи мають сприяти вирішенню таких завдань, як зменшення адміністративного навантаження та граничного спрощення доступу громадян до послуг державних установ, підвищення ефективності держави загалом, різке зниження рівня корупції, підвищення інвестиційної привабливості держави, створення в державі більш комфортного середовища для життя громадян тощо.

Найважливішою ж перевагою електронного уряду є можливість 24-годинного доступу користувачів до ресурсів держустанов. Крім того, електронний уряд зовсім не обмежується зв'язком держави і громадянина. Не меншу, а навіть більш важливу роль відіграє забезпечення ефективної координації дій державних органів між собою, підвищення швидкості й ефективності документообігу всередині державного апарату.

Загалом же «електронне урядування» (е-урядування) передбачає використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет та інших інформаційних мереж, комп'ютерних технологій, сучасних методів обробки даних тощо) в управлінні з метою полегшення взаємодії держави, бізнесу й громадян.

Серед найбільш вагомих наслідків впровадження електронного уряду варто відзначити відкритість та прозорість діяльності урядів, значне підвищення якості надання адміністративних послуг, забезпечення доступу громадян до інформації державних органів за допомогою сучасних інформаційних технологій, економію часових та матеріальних ресурсів урядів, громадян, бізнесу, звільнення державних службовців від рутинної роботи, деперсоніфікацію взаємовідносин громадян, представників бізнесу у відносинах з державними чиновниками, створення єдиного «пункту контакту» громадян з державними структурами, можливість цілодобового отримання адміністративних послуг, підвищення рівня демократизації суспільства.

Крім того, впровадження новітніх інформаційних і комунікаційних технологій в управлінські процеси як держави загалом, так і кожного окремого регіону, є важливим кроком наближення не лише до європейських, а й до загальносвітових цінностей у контексті розбудови інформаційного суспільства.

Про необхідність запровадження електронного уряду в Україні йдеться, зокрема, у щорічному Посланні до Верховної Ради Президента України В. Януковича «Модернізація України – наш стратегічний вибір».

Президент зазначає, що наступним етапом здійснення адміністративної реформи повинно стати реформування публічного управління в напрямі наближення його до світових стандартів як з теоретико-правової, так і організаційної точки зору.

Вирішення завдання реформування органів публічного управління, на думку Президента, має здійснюватися перш за все шляхом належного правового забезпечення процесу. В. Янукович висловився за ухвалення ряду відповідних законів, які додадуть, на його думку, реформі системності й комплексності: «Про міністерства і інші центральні органи

виконавчої влади», «Про державну службу» (нова редакція), «Про адміністративні послуги», «Про правила професійної етики на публічній службі і запобіганні конфлікту інтересів», адміністративно-процедурного кодексу України.

При цьому Президент відзначає, що зміст названих та інших нормативно-правових актів, їх положення повинні бути погоджені як між собою, так і з положеннями Концепції адміністративної реформи вже на етапі розробки.

Особливу увагу В. Янукович приділив необхідності ухвалення концепції і плану заходів з реалізації ідеї електронного уряду, на основі яких може бути початий процес реалізації цієї ідеї. Зокрема, необхідно ввести електронний документообіг і електронний цифровий підпис в органах державної влади, а також практику надання державних послуг в електронній формі [6]. Водночас, на думку експерта з електронної держави С. Тараненка, керівника проекту e-government.in.ua, в Україні електронного уряду, у європейському розумінні цього терміна, ще немає.

У даному контексті можна згадати, що електронна інформаційна система «електронний уряд» мала запроваджуватися в Україні ще протягом 2006–2008 рр. Реалізація е-урядування мала здійснюватися за трьома напрямками: «уряд – громадянам», «уряд – бізнесу» та «уряд – уряду». Ця система мала забезпечувати інформаційну взаємодію органів виконавчої влади з громадянами, юридичними особами та між собою на основі сучасних інформаційних технологій. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади мав стати центральною частиною системи, призначеною для інтеграції веб-сайтів, електронних інформаційних систем і ресурсів органів виконавчої влади й надання інформаційних та інших послуг з використанням мережі Інтернет. Чільне місце серед заходів реалізації такого завдання мало посісти створення інтернет-приймальні в органах виконавчої влади та запровадження єдиної системи обліку звернень громадян і контролю за їх вирішенням.

Однак використання ІКТ в урядових послугах само по собі не створює «е-урядування». Нові технології повинні застосовуватися поряд з організаційними змінами, покращенням матеріальної бази та підвищенням рівня знань службовців і обізнаності з даною проблемою населення.

На думку С. Тараненка, виходячи з того, що в грудні 2010 р. прийнята чергова концепція, у якій урядовці бачать спрощення доступу юридичних і фізичних осіб до державних інформаційних ресурсів (замість тих базових послуг, які для взаємодії громадян, бізнесу і держави існують у світі), можна прогнозувати, що у нас його буде створено нескоро.

Незважаючи на висновок ООН Global E–Government Survey, де Україна обігнала Росію, фактично вона опустилася із 41-го на 54-те місце в порівнянні з попереднім звітом ООН. За багато років інформатизації була створена безліч баз даних, які використовуються в діяльності державними інституціями, але дотепер немає єдиної системи ідентифікації громадян та інших користувачів державних послуг. І головне, не виключені з обігу паперові документи, оскільки на законодавчому рівні в Україні це питання не пропрацьоване, а, відповідно, і не реалізоване [7].

Також серед причин, що заважають реалізації концепції «електронного уряду», фахівці називають відсутність в Україні системи підготовки кадрів, що спеціалізуються на питаннях комп'ютерно-опосередкованої взаємодії громадян і держави, науково обґрунтованої концепції взаємодії системи електронного уряду й суспільних мереж» [8].

Загалом же слід зазначити, що на сьогодні в Україні існує широке нормативно-правове поле для розвитку процесів інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та електронного урядування в управлінську практику. Можна очікувати подальшого прогресу в цьому напрямі, оскільки тривають процеси адаптації законодавства до відповідної правової бази ЄС.

Фахівці наголошують на тому, що реалізація е-урядування у напрямі «уряд – громадянам» дає змогу підвищити рівень залучення громадськості до розробки регіональної політики, а також прискорити демократичні процеси, оскільки державний сектор може стати більш відкритим і прозорим, а органи влади більш доступними для громадян і відповідальними перед ними. Впровадження напряму «уряд – бізнесу» в межах е-урядування приводить до скорочення витрат як для органів влади, так і для бізнесу, зменшення податкового тягаря, покращення конкурентоспроможності підприємств і запобігання корупції. Результатом дії такого напряму е-урядування, як «уряд – уряду», є узгоджена робота всіх рівнів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що разом з використанням однозначної інформації доступної з загальної бази даних приводить до розробки ефективної управлінської політики [9].

Таким чином, система електронного урядування нині стає для України однією з основних форм реформування державного управління в умовах інформаційного суспільства, бо саме вона надає потенціал безпосередньої взаємодії уряду з громадянами та відкриває нові можливості для такої взаємодії, використовуючи при цьому інформаційні технології для двостороннього інтерактивного зв'язку.

У свою чергу колишній радник глави Національного банку України, економіст В. Лисицький наголошує на тому, що ІКТ дають можливість радикально вдосконалити технологію підготовки й ухвалення управлінських рішень і йдеться не тільки про можливість у декілька разів скоротити час їх підготовки.

Найголовніше те, вважає фахівець, що ІКТ дають можливість керівнику (і колективному керівнику – Кабміну) побачити всю динаміку формування управлінського рішення: яким був стартовий варіант; хто і яким аргументуванням запропонував його змінити; наскільки були однаковими учасники у фінальній редакції рішення. Або іншими словами: завдяки ІКТ управлінські рішення влади (наприклад, ухвали й розпорядження Кабміну,) можуть і повинні прийматися в режимі онлайн. І це не є фантазією: у багатьох великих комерційних компаніях це вже реалізовано.

Крім того, ІКТ дають змогу створити технологію підготовки й ухвалення управлінських рішень, яка в сотні разів знижує можливість корупції. Ідеться в першу чергу про ліквідацію прямого фізичного контакту фізичних і юридичних осіб із чиновництвом. Електронна реєстрація бізнесів (і видача різних дозвільних документів) – найбільш яскравий і зрозумілий приклад. Підготовка й ухвалення різного виду документів у режимі онлайн дає можливість зробити вкрай незручними і дуже ризикованими будь-які корупційні наміри при ухваленні колегіальних рішень (адже пам'ять серверів незнищувана і може контролюватися з будь-якої відстані) [10].

Якщо ж говорити про галузі економіки, то використання інформаційних технологій останнім часом найбільш інтенсивно зростає у банківській сфері [11]. У першу чергу – це можливість віддаленого проведення розрахунків за системою клієнт-банк та інтернет-банкінг, що збільшує показник обертання коштів покупця й продавця, завдяки швидкості розрахунку. По-друге – широке впровадження пластикових карток і автоматизація видачі кредитів кінцевим споживачам (власникам кредитних карток), що збільшує збут продукції виробника та зменшує витрати банку на супроводження процедури видачі кредиту.

Проте більшість підприємців в Україні не мають можливостей використовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології. Усі ці фактори стримують розвиток малих і середніх форм підприємств і зростання їх конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Ще одним негативним фактором, що може вплинути на ефективність використання інформаційних технологій у процесі здійснення суспільних

перетворень в Україні, може стати нещодавнє рішення Верховної Ради про відновлення сплати ПДВ із послуги у сфері інформатизації. Податок на додану вартість також стосується послуги з розробки, поставки й тестування програмного забезпечення; обробки даних і надання консультацій з питань інформатизації; надання інформації та інших послуг у сфері інформатизації, у тому числі з використанням комп'ютерних систем (нагадаємо, із 1 січня 2011 р. набрав чинності новий Податковий кодекс України, згідно з яким перераховані види діяльності звільнялися від сплати ПДВ). У пояснювальній записці до законопроекту зазначається, що метою відновлення ПДВ для перерахованих видів діяльності є запобігання необґрунтованим втратам податкових надходжень до бюджету [12].

Учасники інформаційного співтовариства поставилися до даного рішення негативно. За оцінками президента компанії «Сітронікс Інформаційні Технології» В. Ясинського, весь ринок ІТ у 2010 р. становив близько 3 млрд дол. Якщо врахувати, що близько 90 % цього ринку – це продаж ПК та іншої електроніки (або «заліза»), то можна припустити, що безпосередньо на ІТ-послуги припадає не більше 300 млн дол. Саме на нього і припадає ПДВ у розмірі 20 % [13].

У свою чергу глава Державного агентства з питань науки, інновацій і інформатизації України В. Семиноженко називає рішення повернути ПДВ для ІТ-галузі нелогічним і несистемним. «ІТ – це дуже динамічна сфера, яка швидко реагує на такі зміни, буквально в рамках одного-двох звітних податкових періодів. Коли з 1 січня поточного року набрав чинності Податковий кодекс і ПДВ для ІТ-послуг був відмінений, галузь відреагувала миттєво. Ми припускали, що зростання становитиме приблизно 30 %, але за І квартал воно показало майже 42 %. Крім того, повернення ПДВ усувало можливості для нелегальних схем, виводило галузь із тіні», – зазначив В. Семиноженко. Якщо ж ПДВ для ІТ-галузі буде знову відмінний, додаткові надходження до бюджету обчислюватимуться мільярдами гривень, вважає глава Держінформнауки [14].

Таким чином, інформаційні технології є засобом удосконалення й розвитку управлінської діяльності практично в усіх галузях життєдіяльності українського суспільства. І саме від стану справ у цій сфері значною мірою залежатиме доля українських реформ, без здійснення яких марно сподіватися на подолання кризових явищ та покращення життя громадян України.

Список використаних джерел

1. Microsoft відкриває центр хмарних технологій та інтегрованих технологій у Брюсселі [Електронний ресурс] // InternetUA. – 2011. – 24.03. – Режим доступу: (<http://internetua.com/Microsoft-otkrivaet-centr-oblacsnih-tehnologii-i-interoperabelnosti-v-bruassele>). – Назва з екрана.
2. Microsoft приєднується до проекту по створенню «розумного» міста [Електронний ресурс] // InternetUA. – 2011. – 25.03. – Режим доступу: <http://internetua.com/Microsoft-prisoedinyaetsya-k-proektu-po-sozdaniua-umnogo-goroda>. – Назва з екрана.
3. IBM спланувала світові інновації на п'ять років вперед [Електронний ресурс] // Діалог.UA. – 2011. – 12.01. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua>. – Назва з екрана.
4. Інформатизація одного міста може підняти ВВП України на 2–3% [Електронний ресурс] // ProIT. – 2011. – 7.04. – Режим доступу: <http://proit.com.ua/news/progress/2011/04/07/103922.html>. – Назва з екрана.
5. Азаров має намір за два роки інформатизувати економіку [Електронний ресурс] // Минфин.com.ua. – 2011. – 19.01. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/2011/01/19/311089>. – Назва з екрана.
6. Янукович заявляє про необхідність введення електронного уряду [Електронний ресурс] // ProIT. – 2011. – 7.04. – Режим доступу: <http://proit.com.ua/news/soft/2011/04/07/155905.html>. – Назва з екрана.
7. Швайковський О. Інформаційна євроінтеграція України – все тільки попереду і добре б не тільки у фантазіях [Електронний ресурс] / О. Швайковський, С. Тараненко // Діалог.UA. – 2011. – 14.01. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua>. – Назва з екрана.
8. Таїров А. І. Інформаційне забезпечення функціонування органів державної влади / А. І. Таїров ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – 2010. – С. 5–13.
9. Конопльова І. О. Електронне урядування як інструмент удосконалення механізму управління економічними процесами регіону / І. О. Конопльова // Актуальні проблеми економіки. – № 10. – 2007. – С. 127–133.
10. Страхітливо погане розпорядження Кабміну [Електронний ресурс] // Kyiv Post. – 2011. – 9.03. – Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/opinion/blogs/uzhasayushe-plohoe-gasporozhazhenie-kabmina.html>. – Назва з екрана.
11. Лопатюк Ю. І. Інформаційно-комунікаційні технології в економіці / Ю. І. Лопатюк // Реорганізація інституційної архітектури в посткризовий період розвитку економіки. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – С. 300–301.

12. Українських програмістів обклали ПДВ [Електронний ресурс]. – 2011. – 20.05. – Режим доступу: <http://techno.bigmir.net/technology/72879-Ukrainskih-programmistov-oblozhili-NDS>. – Назва з екрана.

13. Кабмін схрестив зерно з ІТ-послугами [Електронний ресурс] // ProUA.com. – 2011. – 16.05. – Режим доступу: <http://ht.comments.ua/comm/2011/05/17/256244/mobilnie-operatori-auchilis.html>. – Назва з екрана.

14. ІТ-галузь без ПДВ принесе бюджету більше мільярда гривень [Електронний ресурс] // ProIT. – 2011. – 5.07. – Режим доступу: <http://proit.com.ua/news/telecom/2011/07/05/120536.html>. – Назва з екрана.

УДК 342.5:35.078.3:303.412.3

Олена Бусол,

старш. наук. співроб. НЮБ НБУВ, канд. юрид. наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розглянуто аспекти організації роботи інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади.

Ключові слова: інформаційно-аналітична робота, організація, аналітичні підрозділи, органи державної влади

Аналіз процесів, що відбуваються сьогодні в суспільстві, дає змогу зробити висновок про тотальний характер їх негативної дії на національну безпеку України. Це проявляється в тому, що загрози існують у різних сферах безпеки та їх вектор спрямований на значну кількість об'єктів безпеки [11]. Враховуючи складну ситуацію у сфері економіки держави та зростання корупції, актуальність проблеми організації роботи інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади важко переоцінити. Державна служба в умовах інформаційного суспільства перетворюється на інструмент швидкого реагування на нові умови, фактори й тенденції суспільного розвитку [8].

Про важливість для України такого напрямку, як забезпечення підрозділів органів державної влади аналітично-прогнозною продукцією, свідчить видання Указу Президента України від 14.07.2000 р. № 887 «Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади» [16], який спрямований на вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення здійснення конституційних повноважень Президентом України, органами державної влади, для оперативного інформування засобів масової інформації та громадськості про актуальні соціально-економічні та інші проблеми в державі, а також про заходи, що вживаються для їх вирішення, та інші закони України.

Питанням інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади і управління присвячені наукові праці таких вітчизняних учених: В. Авер'янова, О. Бандурки, Л. Воронової, В. Горового, Т. Гранчак, І. Голосніченка, Н. Гуторової, Є. Додіна, М. Дорогих, М. Гуцалюка,

Г. Забарного, Р. Калюжного, С. Ківалова, Л. Ковалюк, М. Кучерявенка, П. Мельника, Н. Нижник, П. Пацурківського, В. Петкова, В. Попика, В. Поповича, Л. Савченко, В. Цветкова, В. Цимбалюка, В. Шамрая, М. Швеця, Ю. Шемшученка, В. Шкарупи, та праці російських науковців Г. Климентової, І. Мелюхіна, А. Щегорцова, В. Цигічко, Д. Черешкіна та ін.

Інформаційно-аналітична робота (ІАР) є важливою складовою державного управління, як діяльність, що об'єднує в собі методологію інформаційно-дослідної роботи, її організаційне, а також технологічно-методологічне забезпечення розробки та створення інструментальних засобів для її проведення [4]. Серед останніх наукових праць учених щодо аналітично-організаційного забезпечення прийняття та реалізації державно-управлінських рішень можна відзначити докторську дисертацію А. Дегтяра, у якій побудовано багаторівневу систему інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень владними органами та розроблено концептуальні підходи до використання теорії активних систем у механізмах державного управління [5]. Разом з тим, все ще актуальними залишаються питання організації роботи із забезпечення органів державної влади інформаційно-аналітичними продуктами. То ж метою статті є розгляд деяких аспектів та надання пропозицій з організації роботи аналітичних підрозділів відповідних структур.

Слід зазначити, що сьогодні важливість аналітичної діяльності дедалі більш усвідомлюється керівниками, які створюють потужні аналітичні підрозділи. В. Горовий у своїх наукових працях щодо організації та побудови служб інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади акцентує увагу на тому, що в практичній діяльності науковців, спеціалістів сфери економіки, політики, різних категорій чиновників, представників владних структур дедалі більшої гостроти набувають проблеми пошуку в загальному потоці інформації, необхідної саме для них, обробки великих інформаційних масивів. Завдяки поєднанню наукових розробок та власного практичного досвіду, він дійшов слушного висновку, що інформаційно-аналітичні структури в процесі свого розвитку виявилися спеціалізованими структурами з вивчення, обробки та аналізу інформації, і сьогодні виконують роль посередника між масивами інформації та її користувачами [6].

Як показує світовий досвід, неодмінною умовою високої ефективності роботи аналітичних підрозділів є безпосередня участь їх працівників у тій діяльності, яку вони обслуговують. У наукових установах – це дослідження, у випадку аналітичної роботи в органах управління – обгово-

рення рішень, які забезпечуються інформацією. Тому очолювати відповідні напрями аналітичної діяльності повинні фахівці, які користуються довірою керівництва та розглядаються ними як повноправні учасники прийняття рішень [12].

У той же час Ю. Курносів і П. Конотопов підкреслюють, що суспільство доволі інтелектуально інертне. Виявляється, що людей, які спроможні здійснювати аналіз нової інформації, явно недостатньо для того, аби ідеї могли відігравати свою позитивну роль. Адже чим нижчий інтелектуальний потенціал суспільства, тим яскравіше виражені деструктивні тенденції [11]. Р. Коваль зазначає, що в розвинутих країнах світу стимулювання розвитку інформаційного суспільства відбувається в напрямках співпраці із зацікавленими сторонами, створення міжвідомчого органу з питань інформаційного суспільства, Державного департаменту електронного управління, а також Центрального інформаційного органу. На сьогодні в Україні розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади, як один з важливих напрямів інформатизації суспільства, відбувається хаотично, без наявності чіткої виваженої державної стратегії в цій сфері [10].

Як стверджує І. Мелюхін, деякі керівники створюють свої інформаційно-аналітичні підрозділи, керуючись вузьким уявленням про їх функціонування. Тому інформаційно-аналітичні підрозділи іноді займаються секретарськими справами, під їх вівіскою часто виступають прес-служби, служби референтів тощо. Але якщо інформаційно-аналітичні підрозділи не займаються прямим завданням – надання інформації в обсязі й вигляді, достатньому для прийняття рішень, вони марно витрачають гроші, а керівник – робочий час і кваліфікацію своїх працівників. Тому перед керівником організації стосовно таких підрозділів стоїть одне питання: як забезпечити отримання необхідної інформації. Усе інше – штат, керівник інформаційно-аналітичного підрозділу, технічне оснащення, кваліфікація працівників – залежить від цього першого й основного питання [12]. Керівництву аналітичного підрозділу під час планування роботи слід виходити не з виділених для цієї роботи ресурсів, а з оцінки своєї здатності організувати роботу, а значить, і спроможності залучати ресурси додатково [2]. Українські вчені В. Горовий і М. Нечай, на основі власного багаторічного досвіду організації роботи служб інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, зазначають, що проблема кооперації, координації зусиль ІАС у забезпеченні запитів органів державної влади продовжує залишатися актуальною. При цьому вони слушно вважають, що така координація могла б вивільнити додаткові резерви для

плідної роботи навіть за нинішніх негараздів у матеріально-технічному забезпеченні подібних структур [5].

Аналіз – це процес, який розпочинається з визначення проблеми чи порушення, узагальнення та вивчення наявної проблеми і встановлення, які додаткові відомості видаються необхідними, та повторення цих кроків, поки не буде вирішена відповідна проблема та закінчене дослідження [16, с. 120]. У практичній роботі важливо, щоб в аналітичній службі здійснювався замкнутий цикл підготовки матеріалів, починаючи з процедури визначення показників збирання інформації, її класифікації, автоматизованого оброблення і закінчуючи її аналізом, розробкою прогнозів та практичних рекомендацій.

Виділяють три рівні інформаційно-аналітичної діяльності: інформаційно-технологічний, інформаційний та аналітичний. Тільки при їх взаємодії та реалізації в рамках однієї служби можна досягнути ефективної роботи. Інформаційно-технологічне забезпечення передбачає наявність комп'ютерів, мереж і засобів зв'язку, а також програмних продуктів, що дають можливість накопичувати, обробляти та здійснювати пошук необхідної інформації в автоматизованому режимі. Аналітична служба необхідна за наявності значних інформаційних потоків, які потребують оброблення [12]. При створенні аналітичного підрозділу важливо побудувати систему інформаційного забезпечення з грамотною фільтрацією інформації, яка б у подальшому була придатна для аналізу. Тільки використання такої інформації, яка зібрана під вирішення конкретних завдань, може дати необхідний ефект, а масив зайвої інформації завжди призводить до технічних та фінансових обмежень [8].

Сьогодні аналітичні служби широко використовують термін «моніторинг», під яким розуміють постійне спостереження за рядом параметрів, що характеризують певний процес. Разом з тим, часто у аналітичних підрозділів немає ясності, що це за параметри, як часто їх слід оцінювати, які значення є критичними для реагування на них. У більшості випадків працівники здійснюють моніторинг, спираючись на власний досвід та інтуїцію. Моніторинг потребує значних затрат на збирання інформації та часу на постійне спостереження за змінами й тенденціями певних подій та ситуацій. Тому задля раціонального використання людських ресурсів аналітикам повинно бути чітко визначено, який параметр потрібно відслідковувати [12].

Головні напрями діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів визначаються рішеннями вищого рівня управління – стратегічними рішеннями. Цим рішенням притаманна велика відповідальність та

високий рівень ризику, тому що від них залежить майбутній стан регіону або держави в цілому. Отже, підтримка стратегічних рішень повинна виходити з їх особливостей.

Найбільш важливими характеристиками цих рішень є:

- унікальність, тому що умови і проблеми, що вирішуються, ніколи не повторюються і, як правило, не мають аналогів у минулому;
- велика кількість параметрів, які необхідно враховувати при аналізі проблеми, і висока складність проблем, що вирішуються;
- велика початкова невизначеність проблем, які знову виникають;
- множинність суперечливих критеріїв вибору потрібної альтернативи рішення;
- складність пошуку компромісу між особистими та відомчими інтересами осіб, які приймають стратегічне рішення;
- складність передбачень наслідків реалізації можливих альтернатив;
- дефіцит часу, відведеного на прийняття рішення [19].

Уявляється, що структура аналітичних підрозділів повинна будуватися відповідно до прийнятої класифікації проблемних напрямів. Стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є загрози в: зовнішньополітичній, державній безпеці, воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України, а також економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній сферах [15]. Відповідно до цих напрямів (сфер) працюють підрозділи, наприклад, такого органу, як Рада національної безпеки і оборони України.

При організації роботи інформаційно-аналітичних підрозділів слід враховувати, що за кожний напрям, як правило, відповідає один або декілька аналітиків – висококваліфікованих фахівців у відповідній галузі. За своїм положенням вони становлять верхівку ієрархічної системи підготовки державних рішень у певній сфері. У своїй роботі аналітики спираються на інформаційну та аналітичну підтримку всієї піраміди влади й систему незалежних організацій та експертів. Якість роботи аналітичних підрозділів залежить від удосконаленості правових, процесуальних та організаційних форм їх співробітництва з усіма зацікавленими особами та організаціями, які беруть участь у підготовці рішень.

В. Цигічко та Д. Черешкін слушно вважають, що при створенні системи інформаційно-аналітичної підтримки діяльності аналітичних підрозділів не можна не враховувати обставину, що ефективність організації взаємодії залежить, насамперед, від характеру взаємовідношень між урядом,

міністерствами та відомствами, з одного боку, і апаратом Президента країни – з іншого [19].

Т. Бочарова пропонує реалізовувати стратегію ІАР за трьома основними напрямками, які відповідають основним предметним галузям аналітики в системі державного управління:

1. Оцінка стану об'єкта управління, яка включає аналіз стану та тенденцій змін ситуації в регіоні з урахуванням основних соціальних сфер; виявлення стану та тенденцій змін потреб у ресурсах; оцінку стану та тенденцій змін в ідеологічній та духовній сферах суспільства; визначення стану та тенденцій змін характеру загроз безпеки для певного регіону.

2. Визначення потенціалу суб'єкта управлінського впливу, яке передбачає оцінку стану організаційної структури державного управління; аналіз кадрового потенціалу державної служби; визначення рівня інформатизації державного управління; аналіз стану нормативно-правової бази державного управління в певному регіоні.

3. Аналіз ефективності технологій, що використовуються: вивчення умов і факторів застосування технологій державного управління; оцінка ефективності технологій, що використовуються; аналіз комунікативних відносин, які складаються в процесі досягнення цілей державного управління [4].

Можна виділити чотири основні рівні інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади, які створюють повну інформаційну картину про положення справ у певній галузі. До цього слід віднести рівні забезпечення рішення політичних, стратегічних, тактичних й оперативних завдань. Всі вони взаємопов'язані, і, очевидно, що система інформаційно-аналітичного забезпечення представляє собою пов'язану структуру інформаційних, аналітичних, прогнозних, експертних підрозділів різного типу, зайнятих збиранням інформації та інформаційним забезпеченням, аналітичною роботою, коротко- і довгостроковими прогнозами, науковою роботою в певній сфері, забезпеченням інформаційної безпеки, підтримкою діяльності інформаційних ресурсів (технічні підрозділи) тощо. Усі ці підрозділи існують «паралельно», кожний виконує своє завдання в межах загальної узгодженої системи [9]. Так, для наукового забезпечення проблем органів державної влади функціонує потужна інформаційно-аналітична служба Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Міжвідомчий науково-дослідний центр по боротьбі з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України тощо, які забезпечують органи державної виконавчої влади аналітично-прогнозною продукцією.

Роботу останніх необхідно будувати з урахуванням усього вищевикладеного, при цьому не забуваючи про формування ієрархії знання (підроз-

діл, що є виконавцем [служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади], виконує тактичні та оперативні завдання, а замовники [державні органи влади] – політичні та стратегічні). Специфіка роботи на кожному з рівнів буде також відрізнятися. Усе разом створює цілісну систему забезпечення інформацією.

Необхідно враховувати, що складність отримання інформації в таких установах обумовлена її фрагментарністю та різнопрофільністю. Тому аналітику важливо постійно відслідковувати зміни ситуації, яка є предметом аналітичного оброблення, для того, аби мати готові матеріали необхідного рівня узагальнення з певного питання для надання її органам державної влади.

В. Горючий та М. Нечай зазначають, що кваліфікаційні вимоги до працівника, який займається інформаційно-аналітичним забезпеченням владних структур, включають досить високий рівень комп'ютерної грамотності, відповідну орієнтацію в актуальних питаннях суспільного життя, вміння оперативно знайти у великих обсягах інформації потрібний матеріал і проаналізувати його, мати здібності до продуктивного спілкування з людьми різної політичної орієнтації, професій, світоглядів тощо [5].

У процесі проведеного нами анкетування працівників правоохоронних органів України, соціальними проблемами в галузях, які потребують дослідження аналітичними підрозділами (культура, екологія, транспорт, зв'язок, будівництво, наука, техніка, освіта, торгівля, охорона здоров'я), названі такі процеси та явища, як міграція населення, демографічні процеси, безпритульність, безробіття, інфляція, депресія, алкоголізм, наркоманія, розшарування суспільства, заборгованість із соціальних виплат, рівень та динаміка якості життя в порівнянні з регіональними та світовими показниками (купівельна спроможність населення; проблеми працевлаштування; доступність та якість житла і сучасних побутових послуг; доступність та якість освіти й фаху; тривалість життя, насиченість побутовою технікою; обсяг та структура харчування; регіональні та галузеві диспропорції), конфлікти в суспільстві (громадянська війна; масова еміграція населення; блокування державних установ, транспортного руху; громадянська непокоя; страйки; мітинги; демонстрації; піші ходи; голодування; захват приміщень центральної влади, установ, ЗМІ, зв'язку; сутички з правоохоронними органами).

Об'єктами дослідження в політичній сфері названі партії, суспільні та релігійні організації, органи виконавчої влади та управління, фінансово-промислові групи, стратегічні підприємства України. Процесами вивчення пропонується зробити конфліктні ситуації та олігархізацію.

Об'єктами дослідження у сфері економіки називаються такі процеси та явища як натуральне виробництво домашніх господарств; сезонна торгівля та послуги; діяльність «фінансових пірамід»; порушення екологічної безпеки; лобювання на користь окремих господарюючих суб'єктів; надання у вигляді винятку індивідуальних пільг; субсидій тощо; ухилення від оподаткування, включаючи використання «чорного налу»; бартерні обміни, роботи без патенту та ліцензії; трудовий найм без оформлення; контрабанда у великих обсягах; проституція; рекет та застосування сили (рейдерство); наркобізнес; порнобізнес; торгівля людьми; торгівля людськими органами; хабарництво; корупція; незаконний обіг та торгівля зброєю; вбивства на замовлення; трансдержавні валютні операції у сферах ринкової інфраструктури (банківська діяльність; відмивання [легалізація] коштів, одержаних протиправним шляхом), приватизація; фондовий ринок; роздержавлення майна; бюджет; високі технології; інтелектуальна власність; агропромисловий комплекс; галузь палива та енергетики; зовнішньоекономічна діяльність; виробництво та обіг підакцизних товарів, транспорт; інформаційно-комерційна реклама.

Об'єктами для досліджень респонденти називають банки, страхові компанії, фонди та їх установи, інших учасників фондового ринку, офшорні компанії, землю, переробні підприємства, спирт, вугілля, нафту, газ, електроенергію, інші енергоносії, лісні та рибні господарства, металобрухт.

Суб'єктами дослідження, згідно з проведеним анкетуванням, можуть бути: представники тіншової влади, посадові особи тіншових секторів, технічні виконавці, торговці наркотиками та зброєю, рекетири, бандити, наймані вбивці, сутенери, повії, корумповані представники органів державної влади та управління, тіншовики-господарники, підприємці, банкіри, дрібні й середні державні службовці, вітчизняні та іноземні бізнесмени.

Основними процесами вивчення в цій сфері названі банкрутство; інвестиції; додаткова емісія; дотації; кредити; субсидії; субвенції; ПДВ; кредити під гарантію уряду; податкові злочини; видобуток (нафти, газу, вугілля та ін.); транспортні перевезення; переробка та реалізація; фальшивомонетництво; коливання на валютному ринку та дефіцит валютних резервів; викуп; оренда; конкурси; тендери; емісія; корпоратизація; експорт-імпорт товарів; валютні операції; операції з цінними паперами; операції; пов'язані зі зміною активів і пасивів; платежі на соціальне страхування та пенсійне забезпечення; операції, пов'язані з отриманням дивідендів чи з оплатою праці; недобросовісна конкуренція; діяльність у сфері виробництва та надання послуг; азартні ігри; фінансове становище конкурентів об'єктів вивчення; відомості про законодавчі та норма-

тивні рішення щодо підприємницького сектору; відомості про аукціони та конкурси за право проведення тих чи інших особливо вигідних робіт за рахунок бюджетних коштів; купівля-продаж землі; біржова діяльність; страхова діяльність; фінансово-посередницька діяльність; лізинг; собівартість; залишки (недобори) у газових та ін. сховищах.

Об'єктами дослідження зовнішнього впливу на процеси, що відбуваються в державі, названі міжнародні фонди та організації. У даному випадку процесами вивчення є технічна, фінансова та майнова допомога підприємствам України, введення економічних, соціальних, торговельних та ін. санкцій та обмежень, заходи щодо дискредитації влади й окремих політиків [3].

Можна виділити декілька основних принципів аналітичної роботи для різних видів розвідки, які були вперше сформульовані В. Плеттом:

1. Застосування однакового термінологічного апарату.
2. Використання всіх доступних інформаційних джерел, у тому числі для перевірки інформації.
3. Розкриття змісту отриманих даних та їх співставлення з даними минулих років або ін. компаній.
4. Установлення причин та наслідків досліджуваних явищ.
5. Урахування національних, соціальних, екологічних та ін. особливостей.
6. Визначення тенденцій розвитку.
7. Визначення ступеня достовірності розвідувальної інформації [1].

3 метою запобігання небажаному розвитку ситуації, важливим для аналітичного підрозділу є здійснення контролю за виконанням рішень влади з питань, що стали предметом аналітичного вивчення. Зворотний зв'язок у даному випадку полягає в тому, щоб порівняти фактичне значення з нормою і встановити можливі параметри корегуючого впливу. При цьому слід мати на увазі, що інформаційно-аналітичні підрозділи не повинні мати права застосування такого впливу, але повинні надати інформацію необхідного рівня узагальнення для забезпечення прийняття управлінського рішення.

Основні вимоги до інформаційно-аналітичних служб, як правило, полягають у такому:

1. Надати інформацію.
2. Надати інформацію в необхідному обсязі.
3. Надати інформацію в необхідний час [9].

На нашу думку, ці вимоги є запорукою того, що управлінське рішення буде прийнято вчасно, інакше – підготовлені аналітичні матеріали не

будуть уже потрібними. Але вимога повноти інформації може бути обмежена кваліфікацією персоналу й рівнем кадрового забезпечення [9].

Вказівки аналітику повинні даватися за допомогою чітких і визначених завяок (завдань) на необхідні відомості та виділення відомостей, що мають вирішальне значення, і висловлення припущень, де їх можна знайти. Нові факти вносять ясність у досліджуване питання, після чого аналітик уявляє собі процеси, які відбуваються в конкретній галузі, і розпочинає роботу над завданням, уже володіючи потрібним знанням [3].

Вимога своєчасного надання інформації обмежена обсягом інформації, що обробляється, і рівнем технічного забезпечення [9].

Слід зазначити, що під час аналізу важливою є належна оцінка ступеня вірогідності. Термін подання аналітичного документа має відповідати швидкості зміни феноменів, що в ньому відображаються, а документ на момент його читання має ще зберігати адекватність (описувати існуюче положення справ або містити прогноз, якому ще не час збутися). Своєчасності варто добиватися навіть на шкоду кількості і вірогідності відомостей, стилю викладення. Якщо замовлений документ створюється занадто довго, інтерес до нього зменшується. Як наслідок це впливає і на репутацію аналітичного підрозділу [3].

В. Предборський, говорячи про необхідність докорінних змін в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності органів системи економічної безпеки, відмічає складові, на яких ґрунтується вирішення завдання інформаційної насиченості та які, на наш погляд, можуть бути корисними при побудові та організації аналітичних підрозділів роботи інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади. Це створення розгорнутої системи джерел (державних і недержавних) отримання інформації, яка є індикативно значущою; оперативне зняття з відповідних джерел інформації, яка використовується з метою підтримки прийняття рішень щодо динаміки поточної ситуації у зв'язку з тенденціями довгострокових процесів; умов, причин, середовища цих процесів; основних фігурантів об'єктів вивчення, їхніх інтересів, мотивації, ресурсів, криміногенної історії тощо. Також аналітичний аналіз отриманої інформації, застосування технології експертної обробки інформації та її оцінки, виявлення закономірностей і тенденцій; науково обґрунтовані дослідження отриманого масиву даних, організація стратегічного й тактичного планування; розробка (чи корекція) стратегії дій і механізмів їх реалізації; розробка імітаційно-прогностичних моделей ситуації, можливих варіантів їх вирішення та оптимізації; проектування дієвих механізмів координації і контролю [14].

Однією з важливих умов функціонування інформаційно-аналітичної

служби є фінансове забезпечення для отримання інформації та оплати праці експертів, забезпечення технічними засобами, комп'ютерами, розгортання комп'ютерних мереж, про що також зазначають у своїх наукових працях В. Горовий і М. Нечай [5]. Тому створенню служби повинен передувати приблизний розрахунок необхідних засобів. І. Мелюхін вважає, і ми з ним згодні, що економія в цій галузі може дати в результаті поверхневі висновки та односторонню інформацію. Прагнення отримати грамотну, ефективну аналітичну службу, яка б відповідала завданням стратегічного розвитку, на основі недостатнього фінансування не реалізуємо [12].

Узагальнюючи наведене в статті, можна зробити висновок, що організація роботи інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади є необхідним елементом управління цих органів. При цьому:

- питання забезпечення роботи системи щодо отримання необхідної інформації повинно стати першочерговим завданням аналітичних підрозділів;

- важливим є слідкування за актуальністю наявної інформації – постійне її вивчення й поповнення для можливого використання в будь-який час;

- необхідним уявляється розробка методик проведення моніторингу інформації в певній сфері з чітким визначенням, які параметри при цьому потрібно відслідковувати;

- обов'язковим є аналітичний контроль (моніторинг) за виконанням рішень уряду та органів державної виконавчої влади (так званий «зворотний зв'язок») для вчасного їх корегування;

- грамотний підбір персоналу, його професійна й психологічна відповідність вимогам державного органу й посаді, зокрема досвіду роботи і кваліфікації керівника аналітичного підрозділу, виключення випадків використання не підготовлених для роботи в цій сфері працівників, є запорукою ефективної роботи аналітичних підрозділів.

Список використаних джерел

1. *Баяндин Н. И.* Конкурентная разведка. Анализ – делу венец [Электронный ресурс] / Н. И. Баяндин. – Режим доступа: <http://www.bdm.ru>. – Загл. с экрана.
2. *Бурьяк А.* Аналитическая разведка [Электронный ресурс] / А. Бурьяк. – Режим доступа: <http://analytical.narod.ru>. – Загл. с экрана.
3. *Бусол О. Ю.* Організація аналітичної розвідки в оперативних

підрозділах МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 21.07.04 / Олена Юрїївна Бусол. – К. – 2008. – 20 с.

4. *Бочарова Т. А.* Технологии информационно-аналитической работы в органах исполнительной власти региона : автореф. дис. ... канд. соц. наук. : спец. 22.00.08 / Татьяна Анатольевна Бочарова. – Белгород, 2009. – 22 с.

5. *Горовий В.* СІАЗ: обслуговування владних структур [Електронний ресурс] / В. Горовий, М. Нечай. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table/Ostrog/008>. – Назва з екрана.

6. *Горовий В. М.* Роль інформаційно-аналітичних служб у поширенні наукових знань [Електронний ресурс] / В. М. Горовий. – Режим доступу: <http://referatus.com.ua/pravoznavstvo-rizne/rol-informaciyno-analitichnih-sluzhb-u-poshirenn-2/?page=1>. – Назва з екрана.

7. *Дегтяр А. О.* Аналітично-організаційне забезпечення прийняття та реалізації державно-управлінських рішень : дис. д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Андрій Олегович Дегтяр. – Донецьк, 2005. – 36 с.

8. Информационно-аналитические службы в административном управлении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.s-nov.narod.ru>. – Загл. с экрана.

9. *Корнеев В.* Организация информационного обеспечения органов исполнительной государственной власти / В. Корнеев // Северный регион. – 2003. – № 2 (8). – С. 159–164.

10. *Коваль Р. А.* Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : дис. ... канд. наук. з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Роман Анатолійович Коваль. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.

11. *Курносков Ю. В.* Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы [Электронный ресурс] / Ю. В. Курносков, П. Ю. Конотопов // Науч. б-ка дис. и автореф. – М., 2004. – С. 10. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/>. – Загл. с экрана.

12. *Мелюхин И. С.* Информационно-аналитическая деятельность как она есть [Электронный ресурс] / И. С. Мелюхин. – Режим доступа: <http://it-claim.ru>. – Загл. с экрана.

13. *Мохов Е. А.* Организованная преступность и национальная безопасность России / Е. А. Мохов. – М. : Вузовская книга, 2002. – 224 с.

14. *Предборський В. А.* Детінізація економіки : [монографія] / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 613 с.

15. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 29. – С. 38.

16. Розвідка-2000: перегляд головних елементів : [посіб. для професійних розвідників] / під ред. Мерилін Б. Петерсон. – К., 2005. – 148 с.

17. *Семир'янов Д. Я.* Інформаційно-аналітичне забезпечення управління підрозділами податкової міліції України / автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Дмитро Якович Семир'янов. – Ірпінь, 2004. – 28 с.
18. Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади : Указ Президента України від 14 лип. 2000 р. № 887 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 29. – С. 46.
19. *Цыгичко В. Н.* Информационно-аналитическая поддержка стратегических решений [Электронный ресурс] / В. Н. Цыгичко, Д. С. Черешкин. – Режим доступа: <http://emag.iis.ru>. – Загл. с экрана.

УДК 004.65:050:025.5(477)

Олена Пастушенко,

головний спеціаліст департаменту атестації кадрів
МОН України, канд. філол. наук

РОЗВИТОК ЗВЕДЕНИХ ТА КОРПОРАТИВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ПЕРІОДИКИ ЯК НАУКОВО-ДОВІДКОВОГО СЕГМЕНТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Періодичні видання є важливим інформаційним джерелом розвитку соціокультурного середовища. Їхня специфіка – оперативність інформаційного повідомлення про різні актуальні аспекти соціальної діяльності, політичного, економічного, наукового, культурного та освітнього життя, робить цей вид продукції надзвичайно затребуваним у суспільстві.

У наш час, коли виникло нове мультикультурне середовище, з'явилися телекомунікаційні засоби передачі інформації, що гарантують широкий доступ до представленого в інтернет-мережі ресурсу, значно зростають можливості опрацювання, зберігання й оприлюднення інформації посередництвом високошвидкісних технологій та включення періодичних видань у суспільний та науковий обіг, формування електронного соціального простору. Це підсилюється й розвитком сучасних соціальних комунікацій, які є процесом взаємодії та діяльності багатьох фахівців та суспільних інститутів, спрямованих на розвиток суспільних відносин.

Зі свого боку, ця специфіка періодики вимагає від бібліотек оперативності у створенні науково-довідкового апарату на ці видання, тому сучасний розвиток документально-інформаційної діяльності в бібліотеках пов'язаний із створенням бібліографічних ресурсів періодики й преси на базі сучасних електронних технологій. У період 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. відбулися суттєві зміни і в технологічних засадах створення інформаційної бази періодики. Значно прискорений розвитком електронних технологій та мережевих ресурсів сучасний комунікаційний процес у сфері документальних ресурсів, що на засадах вільного й необмеженого доступу дає змогу прискорити обіг інформації про джерела періодики та її дослідження, спростити підготовку видань, забезпечити нові форми пошуку інформації. Інноваційні інтернет-технології дають можливість формувати корпусні електронні покажчики й бази даних, що спрямовані на розкриття повного репертуару преси й періодичних видань, що виходили в Україні.

Ця актуальна проблема формування документального ресурсу періодики як науково-довідкового сегмента інформаційного наукового простору України, оцінка його стану, змістовна характеристика науково-довідкового й науково-інформаційного напрямів, внеску українських дослідників у його розвиток лише фрагментарно висвітлена в історико-бібліографічних працях, обмежених предметом конкретного дослідження.

Сучасні бібліографічні ресурси в бібліотеках України формуються з урахуванням розвитку новітніх технологій, створюються електронні каталоги та бази даних на періодичні видання й газетні надходження, на сайтах бібліотек розміщуються бібліографічні видання в цифровому вигляді, що, безумовно, допомагає орієнтуватися в сучасній періодиці, оцінити її місце в книжковій та газетній спадщині.

На сьогодні склалися два напрями репрезентації бібліографічної інформації газет і періодичних видань в електронному вигляді, що відрізняються змістовним аспектом.

Перший – створення електронних каталогів газет і періодичних видань у бібліотеках, які розкривають поточні сучасні надходження до бібліотек. Ці ресурси в поточному режимі готують усі великі бібліотеки для розкриття надходжень і поповнення електронних каталогів як частини науково-пошукового апарату бібліотек, що є частиною комплектування.

Другий – формування ретроспективного ресурсу покажчиків газет та періодичних видань, що тісно пов'язані з формуванням електронних ресурсів преси як складової національної бібліографії України і розкриває її культурну спадщину в минулому. Підготовка такого електронного каталогу або покажчиків базується на значній науково-дослідній роботі з питань виявлення, атрибуції джерел періодики і преси, їх наукового аналізу. У цьому напрямі на сьогодні домінує цифрове копіювання створених бібліотеками покажчиків, а електронний ресурс баз даних представлений обмежено.

Перший напрям, що є об'єктом запропонованої статті, є пріоритетним у діяльності бібліотек різного рівня, як національного, галузевого, так і обласного рівня. Розвиток інформаційної діяльності бібліотек у галузі періодики дуже швидко показав необхідність створення корпоративної каталогізації та єдиного інформаційного ресурсу в усіх його аспектах – бібліографічного, повнотекстового, онлайнного.

Ідея зведеного каталогу бібліотечної періодики виникла давно, оскільки значний відсоток тих самих періодичних видань замовляється та опрацьовується багатьма бібліотеками, що призводить до дублювання діяльності й ресурсів, невиправдані втрати робочого часу та незручності

в пошуку інформації. З іншого боку, лише сучасні інформаційні технології та підготовлені з їх допомогою каталоги дають можливість отримати інформацію про підписку інших бібліотек, наявність необхідних видань, а у разі наявності цифрового ресурсу періодичних видань та газет, значно оперативніше отримати актуальну інформацію. Для бібліотек важливо й мати можливість зкорегувати свою підписку, замовляти журнали та газети в інших бібліотеках, повніше задовольняти потреби користувачів бібліотек, а також здійснювати власну інформаційно-аналітичну діяльність.

Західні бібліотеки вже три десятки років створюють у такому режимі свої каталоги періодичних видань на засадах корпоративного опрацювання й репрезентації інформації в національних та міжнародних системах. Наймасштабнішим проектом є Світовий каталог мережевого (онлайн-нового) комп'ютерного бібліотечного центру *A global catalog (OCLC–WorldCat)*. WorldCat містить документи й матеріали різноманітних форматів (фізичні й електронні): записи книг, відео, періодичних видань, статті, книги, музику, електронні книги, ноти, генеалогічну літературу, культурні артефакти, цифрові об'єкти, веб-сайти та багато іншого, що зберігаються у 57 тис. бібліотек із 112 країн світу, представлені 470 мовами. OCLC співпрацює з національними бібліотеками в багатьох країнах, більше 40 національних каталогів у тому числі Польщі, Австралії та Нової Зеландії [20].

У 1997 р. було розроблено інтерфейс World Wide Web для Онлайнової служби електронних журналів OCLC (OCLC Electronic Journals Online Service), який дає можливість отримати доступ до журналів з великої кількості комп'ютерів при використанні програмного забезпечення Mosaic, розробленого Національним центром використання суперкомп'ютерів (National Center for Supercomputing Applications – NCSA). Завдяки програмному забезпеченню Mosaic користувачі IBM PC, Macintosh і UNIX отримали доступ до інформації, що надається Онлайновою службою електронних журналів OCLC, у тому числі повнотекстової, кольорової графічної інформації, складними цитатами й таблицями. Користувачам IBM PC доступ до Служби електронних журналів OCLC було відкрито через інтерфейс програми Guidon, розробленої OCLC для Windows [13].

У складі WorldCat існує ресурс більш ніж 91 495 журналів із зазначенням їх місця зберігання й повними текстами публікацій. Ці журнали представляють назви, включені до WorldCat і з інших джерел, таких як Gale, EBSCO, H. W. Wilson, the Modern Language Association, the British

Library Inside Serials, JSTOR та Elsevier. Пошуковий інтерфейс періодичних видань має такі основні елементи: *тема*: предметний покажчик; *автор*: іменний покажчик; *назва*: слова або фраза з назви статті; *назва журналу*: слова або фраза з назви статті; *стандартний номер*: ISBN, ISSN, або шифр Бібліотеки Конгресу США; *видавець*: слово або фраза з назви або імені видавця [22].

У базі WorldCat існують і повнотекстові журнальні статті з більш ніж 91 495 найменувань журналів різних постачальників: ArticleFirst, British Library Inside Serials, ERIC, MEDLINE, JSTOR, OAIster PapersFirst, ProceedingsFirst та Elsevier доступні через WorldCat у багаторічному проєкті OCLC та бібліотек-учасниць. Ресурс містить понад 12,9 млн записів у базі знань WorldCat. Для корпоративного формування електронного ресурсу журнальних статей OCLC організовано через засоби бази знань колекцій світового каталогу (WorldCat knowledge base collections): каталогізація бібліографічних записів у MARC-форматі, можливість використовувати вже зроблені записи, формування власних тематичних колекцій тощо [21].

Успішно створюється Зведений каталог періодики бібліотек Росії [14]. Проєкт Зведеного каталогу періодики бібліотек Росії виконується Асоціацією регіональних бібліотечних консорціумів (АРБІКОН) за підтримки Міністерства культури Російської Федерації з 2008 р. Початок проєкту було закладено попередніми розробками, що виконувалися впродовж семи років, і базувався на партнерських відносинах між асоціацією, бібліотеками та Міністерством культури Російської Федерації і був спрямований на вдосконалення бібліотечних технологій у галузі використання фонду періодичної літератури бібліотек країни. Російські бібліотекарі засновували корпоративний проєкт на базі загальнодоступних бібліотек, оскільки в них така діяльність є найбільш ефективною у зв'язку з майже спільною номенклатурою часописів, що ними виписуються. Відсоток пересікання переліку таких видань є дуже високим, порівняно, наприклад, із вузівськими або галузевими бібліотеками, де номенклатура журналів та газет значно розрізняється й диктується специфікою галузі. Що стосується останніх, то там створюються галузеві корпоративні проєкти.

Проєкт розпочався, коли група російських бібліотек вирішила об'єднати свої зусилля та скоротити витрати на створення бази даних аналітичних бібліографічних записів на статті з вітчизняних періодичних видань. Було створено Асоціацію *MARC* (Міжрегіональний аналітичний розпис статей) [11], яка почала діяльність із 2001 р. Зміст кооперативної взаємодії склався з того, що бібліотека-учасниця бере на себе

відповідальність за аналітичний розпис кількох журналів (чітко закріплених за нею) і має можливість використовувати весь масив БД. Загальну координацію дій здійснює бібліотека-координатор, обрана на один рік; діють методична й програмно-технічна ради.

За даними із сайту асоціації (<http://mars.udsu.ru>), сьогодні проект об'єднує 181 бібліотеку різних систем і відомств, які загальними зусиллями створюють зведену базу даних, що містить повний аналітичний розпис 1473 журналів». Пошук ресурсами Асоціації МАРС здійснюється через сайт Асоціації АРБІКОН (тільки для зареєстрованих користувачів). Для знайомства з технологією пошуку й запозичення відкрита тестова база.

Отже, зведений каталог періодики бібліотек Росії з'явився після опрацювання методичних засад його створення. Проект «Міжрегіональний аналітичний розпис статей» (МАРС) завершився створенням спеціального методичного документа, де розкривалися методичні засади й принципи корпоративної взаємодії, ресурси й сервіси проекту, методика заповнення полів аналітичних бібліографічних записів на статті з періодичних видань [17]. З іншого боку, було підготовлено офіційно узгоджені методичні рекомендації «Електронна доставка документів» [18].

Україна також звернула свою увагу на необхідність створення такого ресурсу. Перші корпоративні об'єднання бібліотек виникли в Україні також наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., коли необхідність кооперацій зусиль для найефективнішого задоволення потреб сучасного користувача була усвідомлена як нагальна потреба бібліотеками – передплатниками електронних журналів, що вже працювали на засадах певного програмного забезпечення і формували електронні каталоги. Вони були першими учасниками бібліотечного сегмента інтернет-середовища – новаторами, які усвідомили необхідність кооперації у цій сфері [10].

Ініціатива в цьому питанні була взята обласними універсальними науковими бібліотеками (ОУНБ), які традиційно виконували роль методичних центрів, були відповідальні за ефективне функціонування бібліотечної системи регіону в цілому: аналізували діяльність книгозбірень, відстежували зміни в бібліотечній справі, досліджували бібліотеки з метою вивчення, оцінки їх роботи й надання допомоги. Вони є координатором бібліотек і ресурсів, визначають розвиток бібліотечної політики та виконують роль ініціаторів створення єдиного соціокультурного середовища регіону. За їх ініціативи, на кооперативних засадах, обов'язковим є створення зведених каталогів періодичних видань, передплатених бібліотеками регіону.

Зведені каталоги передплачених періодичних видань можуть публікуватися як традиційні покажчики, а також представлені в електронній формі та доступні для перегляду на веб-сторінках бібліотек (наприклад, «Зведена картотека періодичних видань м. Тернопіль»: покажчик розміщений на сайті Тернопільської ОУНБ) (<http://www.library.te.ua/katalogue/>).

Іншою формою стала електронна картотека на веб-сайтах бібліотек-координаторів («Зведений електронний каталог періодичних видань, передплачених бібліотеками Луганського регіону») (<http://katalog.library.lg.ua/>). Іноді електронні каталоги періодики мають галузевий поділ («Зведений каталог періодичних видань бібліотек сільськогосподарського напрямку Вінницької області на 2007 р.» (покажчик), «Список періодичних видань, що передплачені бібліотеками медичних установ м. Херсона та області на 2009 р.» (покажчик); «Зведений каталог періодичних видань бібліотек для дітей міста Києва».

Створення корпоративних проєктів зведених каталогів бібліотек регіону почало розвиватися вже на початку ХХІ ст. Формування зведеного каталогу міст та області взяли на себе обласні бібліотеки. У цих каталогах вміщено інформацію про місцезнаходження журналу в тій чи іншій бібліотеці, періоди підписки, при виконанні довідок, тематичних запитів щодо МБА тощо. Ініціаторами в корпоративної каталогізації та створенні зведеного електронного ресурсу стали такі обласні міста як Луганськ, де створено: «Зведений електронний каталог періодичних видань м. Луганськ [3], Івано-Франківськ: «Зведений каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Івано-Франківськ» [6]; Миколаїв: «Ресурси бібліотек м. Миколаїв» [16]; Дніпропетровськ: «Зведений електронний каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Дніпропетровськ» [1]. Уже понад 10 років існує Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек Маріуполя [4].

У Києві реалізовано великий проєкт «Автоматизований зведений каталог періодичних видань бібліотек вищих навчальних закладів м. Київ» [2]. З 2010 р. Національна бібліотека України для дітей започаткувала проєкт щодо розподіленого розпису передплачених дитячими бібліотеками України періодичних видань [9].

Зведений каталог періодичних видань харківських бібліотек створено на базі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [5].

Працюють над створенням регіонального проєкту корпоративних каталогів бібліотеки Миколаївська ОУНБ, яка створює «Регіональний корпоративний каталог періодичних видань бібліотек Миколаївської області», розвивається корпоративна співпраця бібліотек регіону

в створенні спільних інформаційних продуктів – зведеного каталогу статей з періодичних видань Миколаївської області [8].

На базі Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського діє Центрально-Український Кооперативний Каталог (ЦУКК) [19], що містить аналітичні описи статей 114 назв журналів української періодики.

Досвід формування моделей корпоративної взаємодії в галузі корпоративної каталогізації наукової періодики показує нам медичні бібліотеки, які створили Міжрегіональну корпоративну систему каталогізації медичної періодики [12].

Електронні каталоги надають можливість створення якісного інформаційного ресурсу – зведеної анотованої бібліографічної бази даних статей періодичних видань України, дають змогу зменшити витрати на бібліографічне опрацювання документів за рахунок одноразового введення інформації, складання бібліографічного опису на документ із подальшим багаторазовим його використанням усіма учасниками. Не останнім аргументом є й забезпечення обміну інформаційними ресурсами між бібліотеками-учасницями та забезпечення вільного доступу до інформаційного ресурсу.

Слад згадати про головні корпоративні проекти каталогів періодичних видань бібліотек України. З 2008 р. почав реалізовуватись проект зі створення електронних баз даних бібліографічних записів на статті з українських періодичних видань «Придніпровський корпоративний каталог» у Дніпропетровську [15].

У Запоріжжі Бібліотека Запорізької державної інженерної академії (ЗДІА) взяла на себе ініціативу створення «Корпоративної база даних періодики» [7], де представлено періодичні видання, які є в наявності у корпоративній базі даних бібліотек Запорізької державної інженерної академії, Запорізького національного технічного університету та Запорізького національного університету.

Певний різновид зведеної бази даних представляє ресурс періодичних видань, визнаних фаховими МОН України, під назвою «Україніка наукова», представлений на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua).

Перехід на електронні технології комплектування й організації ресурсів періодики в наукових, обласних та галузевих бібліотеках надає можливості організації кооперації у питаннях створення бібліографічного ресурсу та баз даних статей на загальнодержавному рівні. Корпоративні ресурси поки ще різноманітні за змістом – це й списки, і анотована бібліографія, і бази даних з аналітичним змістом та розписом статей.

Короткий огляд наявних корпоративних проєктів у галузі періодики показав, що Україна розпочала цю роботу на міському, обласному й галузевому рівнях. Ця праця підготувала наступний етап розробки українського корпоративного каталогу періодичних видань. Міжнародний досвід показує необхідність об'єднання зусиль великих і потужних бібліотек та бібліотечних асоціацій, які об'єднались би для розробки єдиної стратегії каталогізації, програмних інструментів та співпраці.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Корпоративна каталогізація в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. С. Білоус, С. Г. Наугольних. – Режим доступу: <http://www.library.edu-ua.net/id/634>. – Назва з екрана.

2. Вольнец В. Н. Формы интеграции в области автоматизации библиотечно-информационных процессов на примере вузовской библиотеки – НТБ НТУУ «КПИ» [Электронный ресурс] / В. Н. Вольнец, О. А. Санченко. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea98/doc1/doc37.html>. – Загл. с екрана.

3. Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек м. Луганська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.lg.ua/ukr/kollegam_sotrudn.php. – Назва з екрана.

4. Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек Маріуполя [Електронний ресурс] // Центральна міська бібліотека м. Маріуполя ім. В. Г. Короленка. – 2003. – Режим доступу: <http://www.ecatalog.name/x/1/x.exe?C21 COM=F&I21 DBN=MARSV&P21 DBN=MARSV>. – Назва з екрана.

5. Зведений каталог періодичних видань бібліотек м. Харкова [Електронний ресурс] // Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. – 2000. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/cgi-bin/wcatalog/irbis?LNG=&C21 COM=F&I21 DBN=SVD&P21 DBN=SV&S21 FMT=&S21 ALL=&Z21 ID=&S21 CNR=>. – Назва з екрана.

6. Зведений каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Івано-Франківськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.if.ua/dbase/periodical.php>. – Назва з екрана.

7. Корпоративна база даних періодики [Електронний ресурс] // Бібліотека Запорізької державної інженерної академії (ЗДІА). – 2003. – Режим доступу: <http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/?text=CompanySubscribing>. – Назва з екрана.

8. Корпоративна каталогізація періодичних видань [Електронний ресурс] // Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова. – 2003. – Режим доступу: http://opac.mk.ua/cgi-bin/irbis64_r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21 COM=F&I21 DBN=BIBL-&P21 DBN=BIBL&S21 FMT=&S21 ALL=&Z21 ID=&S21 CNR=10. – Назва з екрана; Варюхіна Л. Шляхи та форми співробітництва публічної бібліотеки з професійним співтовариством / Л. Варюхіна // Бібл. форум України. – 2007. – № 4. – С. 46–49.

9. Корпоративний розпис статей з періодичних видань (КОРДБА) [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей. – 2010. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/Catalog.aspx>. – Назва з екрана.

10. Мар'їна О. Ю. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування соціокомунікаційного середовища / О. Ю. Мар'їна // Вісн. ХДАК. – Х., 2009. – С. 123–130.

11. МАРС. Межрегиональная аналитическая роспись статей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mars.udsu.ru>. – Загл. с экрана.

12. Міжрегіональна корпоративна система каталогізації медичної періодики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.vsmu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=5-1&limit=1&limitstart=5. – Назва з екрана.

13. Онлайн-служба електронних журналів OCLC: доступ через World Wide Web [Электронный ресурс] // Вестник OCLC. – 1998. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/oclc-98/213-04.htm>. – Загл. с экрана.

14. Племнек А. И. Сводный каталог периодики библиотек России – успешный опыт межрегиональной межотраслевой кооперации [Электронный ресурс] / А. И. Племнек, Н. В. Соколова // Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек, п. Ершово, Одинцовский р-н, Московская обл. (16–20 нояб. 2009 г.) / XIII Междунар. конф. и Выставка «LIBCOM 2009». – М., 2009. – Режим доступа: URL: <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/32.pdf>. – Загл. с экрана.

15. Придніпровський корпоративний каталог (ПКК) [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. – 2008. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/pkk/1.htm>. – Назва з екрана.

16. Ресурси бібліотек міста Миколаєва : зведений електронний каталог

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-catalog.mk.ua/>. – Назва з екрана.

17. Сводный каталог периодики библиотек России. Проект «Межрегиональная аналитическая роспись статей». В 2 ч. Ч. 1. Принципы корпоративного взаимодействия, ресурсы и сервисы проекта : метод. пособие / Г. А. Горшкова [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 64 с. ; Ч. 2. Методика заполнения полей аналитических библиографических записей на статьи из периодических изданий / Г. А. Горшкова [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 60 с.

18. Сводный каталог периодики библиотек России. Проект «Электронная доставка документов» : метод. пособие / В. И. Бородавкина [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 176 с.

19. Центрально-Український Кооперативний Каталог (ЦУКК) [Електронний ресурс] // Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського. – 2005. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/cucc/index.html>. – Назва з екрана.

20. A global catalog (OCLC–WorldCat) [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/worldcat/catalog/default.htm>. – Title from the screen.

21. Journal sources included in the WorldCat knowledge base [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/en-europe/worldcat-local/content/journals.html>. – Title from the screen.

22. Journal access through WorldCat [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/worldcat-local/content/journals.en.html>. – Title from the screen.

УДК 005.921.1–022.324:004.422.833

Алла Кисельова,

голов. спеціаліст Секретаріату Кабінету Міністрів України,
канд. іст. наук

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ: АРХІТЕКТУРА АРХІВНОГО МОДУЛЯ

Розглянуто системи електронного документообігу в державних установах, що передбачає роботу як з електронними документами в системі діловодства, на які накладається електронний цифровий підпис, так і з електронними образами документів, а також автоматизовану реєстрацію традиційних документів. Наголошується, що не означає на сьогодні повної відмови державної установи від традиційного (паперового) діловодства.

Ключові слова: системи електронного документообігу, електронні документи, електронне діловодство.

Сьогодні ринок продуктів електронного документообігу стрімко розвивається. Розробляється й впроваджується нове, більш прогресивне програмне забезпечення, завдяки якому діяльність державних установ переходить на якісно новий рівень.

Отже, в Україні системи електронного документообігу (далі – СЕД) розглядаються як найвищий рівень автоматизації діловодних процесів у державних установах, вони передбачають роботу як з електронними документами (далі – ЕД), тобто з тими документами, на які накладається електронний цифровий підпис, так і з електронними образами документів (далі – ЕОД) та автоматизовану реєстрацію традиційних документів, що не означає сьогодні повної відмови державної установи від традиційного (паперового) діловодства.

Головне призначення СЕД – це організація збереження ЕД та ЕОД, а також робота з ними. У СЕД автоматично відслідковуються терміни виконання документів, рух документів, а також контролюються всі їхні версії і підверсії. Комплексна СЕД охоплює весь цикл діловодства державних установ (від постановки завдання на створення документа до його списання в архів державної установи й передачі на постійне зберігання в архівну установу), забезпечує централізоване зберігання

ЕД та ЕОД у будь-яких форматах, у тому числі в складних композиційних документах. СЕД також поєднують розрізнені потоки ЕД та ЕОД територіально віддалених державних установ у єдину систему, а також забезпечують гнучке керування ЕД та ЕОД як за допомогою жорсткого визначення маршрутів руху, так і шляхом вільної маршрутизації документів. У СЕД має бути реалізовано тверде розмежування доступу користувачів до різних документів залежно від займаної посади й призначених їм повноважень. Крім того, СЕД налаштовуються на існуючу організаційно-штатну структуру й систему діловодства державної установи, а також інтегруються з існуючими корпоративними системами.

До СЕД ставляться такі основні вимоги як масштабованість, розподіленість, модульність і відкритість.

На сьогодні проблемою СЕД є відсутність чіткої та обґрунтованої архітектури подібних систем. У результаті майже кожна система будується за власною, часто недосконалою архітектурою, що може не відповідати потребам державних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблематику класифікування та критерії відбору і ефективності систем автоматизації діловодства та електронного документообігу досліджували Г. Асєєв [1], А. Л. Маньковський [2], М. Круковський [3], С. Сельченкова [4], М. Цивін [5], Г. Перехрест [6], Є. Злобін [7], Р. Селі верстов [8], Я. Лендел [9], О. Лаба [10, 11] та ін.

Г. Охріменко [12] торкається питання реєстрації ЕД як діловодного процесу й специфіки реалізації цієї функції в СЕД на прикладі систем «ДІЛО», Optima – Workflow та «Megapolis™. Документообіг». Він стверджує, що для України залишається істотною проблема нормативного «нерегулювання» поняття реєстрації електронного документа в галузі документального забезпечення управління.

Судячи з наявних наукових публікацій, присвячених аналізу й огляду сучасних СЕД державних установ, зазначені проблеми стали предметом вивчення для багатьох дослідників, які спеціалізуються на сфері інформаційного забезпечення державного управління. Проте питання збереження архівних ЕД та ЕОД і представлення архівної складової сучасних СЕД залишаються маловивченими.

Найпопулярнішими сучасними СЕД, які спрямовані на вирішення проблем електронного документообігу та архівної справи, є «Атлас ДОК» корпорації «Атлас», «АСКОД» центру комп'ютерних технологій «ИнфоПлюс», «Megapolis™. Документообіг» закритого акціонерного товариства «Софтлайн», «ДОК ПРОФТМ.СТЕП 2.0» товариства

з обмеженою відповідальністю «СВІТ Проф», «Дело» компанії «Електронні офісні системи», LanDocs компанії «Ланіт», Optima-Workflow компанії «Оптіма», «Босс-Референт» компанії «Аплана», «Свфрат» фірми Cognitive Technologies, Documentium компанії Documentum тощо.

На ринку електронного документообігу представлено досить широкий спектр СЕД, який шороку зростає.

Інформація про СЕД взята з вільних джерел, доступних для масового читача та офіційних сайтів компанії виробника СЕД.

Функції, що пропонують СЕД своїм користувачам, досить різноманітні: збереження й пошук ЕД та ЕОД; підтримка канцелярії; маршрутизація та контроль виконання ЕД та ЕОД; аналітичні звіти; інформаційна безпека; додаткові (специфічні) функції.

Стисло розглянемо архівний модуль найбільш популярних, на наш погляд, СЕД.

«Атлас ДОК» [13] – система автоматизації діловодства й контролю виконання документів, призначена для автоматизації основних процедур сучасного діловодства.

Серед основних модулів системи представлено «Електронний архів» і «Архівна справа».

«Електронний архів», який забезпечує накопичення й надійне зберігання ЕД та ЕОД, реєстрація ЕД, ЕОД і справ; оформлення справ, облік виданих справ; автоматизація щорічної експертизи цінності архівних ЕД, включаючи відбір ЕД на державне зберігання, контроль термінів їх зберігання, виділення справ до знищення; автоматизація процесів переміщення і знищення архівних ЕД та ЕОД. Модуль надає пошук ЕД та ЕОД і справ архіву за довільними реквізитами та їх комбінаціями, повнотекстовий пошук за змістом документів, визначення фізичного місцезнаходження оригіналу документа.

Архівна справа містить ведення номенклатури справ – номенклатура справ документів, списання документів у справу; передача справ на зберігання в архів і формування описів справ для передачі на архівне зберігання.

«АСКОД™» [14] – система електронного документообігу, яка ефективно використовується різними державними установами, банками, комунальними й комерційними підприємствами.

Система «АСКОД™» підтримує технології Workflow – надає засоби автоматизації документообігу різноманітних ділових процесів, включаючи розробку маршрутів, контроль виконання, розсилання повідомлень засобами безпосередньо системи, електронної пошти, SMS-повідомлень тощо.

Система «АСКОД™» має у своєму складі механізми пошуку в прикріплених файлах (у тому числі контекстний) і механізм формування звітності, а також режим роботи тимчасових заступників: надання прав і повноважень (усіх або частково) тимчасово відсутніх користувачів користувачам-заступникам з інформуванням заступника про документи користувача, якого він заміщає.

Модуль «АСКОД Електронний архів» забезпечує автоматизацію роботи архівних підрозділів і створення ефективного, надійного електронного архіву документів – реєстрація документів і справ; оформлення справ, облік виданих справ; автоматизація щорічної експертизи цінності архівних ЕД, включаючи відбір документів на державне зберігання, контроль термінів їх зберігання, виділення справ до знищення; автоматизація процесів переміщення і знищення архівних ЕД; імпорт ЕД та ЕОД із системи «АСКОД» або інших систем.

Модуль «АСКОД Електронний архів» надає можливість роботи з ЕОД через веб-інтерфейс. Доступ до документів, що зберігаються в архіві, надається згідно з повноваженнями користувачів.

«БОС-референт» [15] – система електронного документообігу на платформі IBM Lotus, призначена для автоматизації управлінського документообігу й діловодства.

Організація архівного зберігання ЕД та ЕОД можлива як засобами безпосередньо системи, так і шляхом інтеграції СЕД з електронним архівом (при особливо великих обсягах ЕД).

Система «БОС-Референт» орієнтована на спільну роботу багатьох користувачів і створює всередині організації єдиний інформаційний простір. Характерними є наявність засобів створення єдиного інформаційно-управлінського простору для організацій будь-якої складності, підтримка складних маршрутів узгодження документів, швидкої автоматизації бізнес-процесів завдяки наявності засобів опрацювання документів, які настраюються і модифікуються згідно з вимогами специфіки діяльності замовника, зручності адміністрування, масштабування, веб-доступу, засобів захисту інформації, простоти освоєння користувачами.

Зберігання ЕОД і керування зберіганням паперових документів – завдання високого рівня, що вимагає широкої функціональності. І хоча функції зберігання ЕД дедалі частіше вбудовуються в СЕД, для ефективного вирішення таких завдань потрібно спеціалізоване програмне забезпечення.

Постійний розвиток системи «БОС-Референт» привело до появи нових тиражних продуктів, створених на її основі й належать до класу

ЕСМ (Enterprise Content Management, керування корпоративним контентом). Поточна назва системи перестала відображати весь спектр нових рішень, тому все сімейство отримало нове ім'я «Логіка ЕСМ» (екс «БОС-Референт») і включає на сьогодні вісім модулів, серед яких:

Модуль «Логіка ЕСМ. СЕД» – рішення для електронного документообігу на платформі IBM Collaboration Solution (Lotus Notes). Система призначена для державних установ. Модуль призначений для організації надійного зберігання й зручного використання ЕД та ЕОД відповідно до внутрішніх вимог державних установ і вимог законодавства з архівного зберігання. Архівне зберігання в разі використання відповідного набору технологій і виробничих процесів, що забезпечують весь життєвий цикл ЕД та ЕОД, – від експертизи його цінності до знищення.

Основними завданнями, які вирішує система, є введення ЕД і ЕОД, систематизація, експертиза цінності, комплектування електронного архіву ЕД та ЕОД, оперативне й архівне зберігання ЕД та ЕОД, контроль термінів зберігання, пошук ЕД та ЕОД, формування звітних форм, знищення електронних ресурсів і ведення науково-довідкового апарату архіву.

Система «СПРАВА» [16], розроблена компанією «Електронні офісні системи», – комплексне промислове рішення, що забезпечує автоматизацію процесу діловодства, а також ведення повністю електронного документообігу державних установ.

Система забезпечує повний життєвий цикл ЕД та ЕОД у державній установі від створення проекту ЕД до списання його в справу й передачу в архів державної установи, формування доручень за документами, керування проходженням ЕД співробітникам на ознайомлення та виконання, контроль проходження й виконання ЕД, забезпечення інформаційної безпеки.

Модуль «Архівна справа» – це підсистема, призначена для автоматизації підготовки до передачі справ до архіву державної установи, ведення та обліку архівних ЕД й ЕОД.

Система «Євфрат-документообіг» [17] – продукт фірми Cognitive Technologies, побудований у парадигмі «Робочого стола» з папками. ЕД та ЕОД розкладаються в папки, які можуть мати будь-який ступінь вкладення. Система дає змогу виконувати такі завдання, як автоматизація канцелярії; **електронний архів документів** і корпоративний електронний документообіг (workflow).

На жаль, «Євфрат» не дає можливості відслідковувати отримання й повернення ЕД та ЕОД (check-out, check-in) і зберігання версій, що може ускладнити колективну роботу з документами. Система дає можливість

описати категорії документів і приписати будь-якій з категорій будь-які реквізити. По суті, «Євфрат» – засіб сканування, розпізнавання, реєстрації документів, присвоєння їм реквізитів, індексації, повнотекстового пошуку, призначення завдань, пов'язаних з документом і контролем їх виконання.

Модуль «Канцелярія» передбачає списання ЕД у справу згідно з прийнятою в державній установі номенклатурою справ.

Отже, система дає змогу створити єдиний електронний архів ЕД практично необмеженого обсягу та ефективно керувати ним. Підтримка версійності дає змогу вести всю історію змін документа, не упустивши жодної, найменшої деталі. Завдяки засобам оперативного пошуку можна знайти потрібний ЕД або ЕОД за секунди, а система автоматичного резервного копіювання дасть можливість надійно зберігати базу ЕД та ЕОД.

Для зберігання ЕД та ЕОД замовник може додатково придбати модуль «**Архіваріус**», який надає засоби автоматизації процесів списання й довготривалого зберігання ЕД та ЕОД, що вийшли з оперативного звернення. Модуль підтримує прийняту в державній установі номенклатуру справ, а також підтримує зв'язок з оперативними ЕД. На жаль, цей модуль є додатковим, а не основним модулем системи «Євфрат-документообіг».

Система **DIRECTUM** [18] – система електронного документообігу та керування взаємодією, спрямована на підвищення ефективності роботи всіх співробітників державної установи в різних галузях їхньої спільної діяльності.

Система належить до класу ECM-систем (Enterprise Content Management) і підтримує повний життєвий цикл керування ЕД та ЕОД.

Система має такі модулі, як керування ЕД та ЕОД, керування діловими процесами, договорами, нарадами, канцелярія та керування взаємодією з клієнтами.

Серед клієнтів **DIRECTUM** ВАТ «Саратовський нафтопереробний завод», ВАТ «Каустик», ТОВ «Газпром Трансгаз Чайковский», ВАТ «Гіпрогазцентр», ВАТ «Варьганнефтегаз», ЗАТ «Сургутнефтегазбанк» тощо.

Система «**ДОК ПРОФ 2.0**» [19] призначена для автоматизації процесів загального діловодства, діловодства звернення громадян, контролю виконання доручень керівництва, поточної роботи з ЕД та ЕОД у структурних підрозділах державної установи, обробки та узгодження проектів документів, ведення електронного архіву. Система розроблена

товариством «СВІТ Проф.» і надає гнучкі засоби настроювання, які дають можливість адаптувати її роботу до документів.

Для ведення електронного архіву ЕД формується номенклатура справ. Усі виконані документи списуються у відповідні справи. Таким чином, усі електронні реєстраційно-контрольні картки пов'язані з відповідними справами. Це забезпечує можливість автоматично отримувати описи справ ЕД та ЕОД, готувати їх для передачі до архіву державної установи, а потім для передачі на постійне зберігання до архівних установ.

В електронному архіві зберігаються також ЕД, ЕОД та електронні файли документів, підготовлені в підсистемі підготовки проектів документів. Розроблені засоби ведення електронного архіву дають змогу оперативно здійснювати пошук необхідної інформації з кожного з реквізитів, а також здійснювати контекстно-залежний пошук.

Як показує досвід, лише 30 % документів від загального обсягу інформації перебувають в оперативній роботі. Тоді як решта – 70 % – документів відпрацьовані, закриті й списані в справи. При роботі з паперовими документами відпрацьований документ фізично переміщується в справу для подальшого зберігання. У СЕД, коли процес архівного зберігання реалізовано на тому ж сховищі, обсяг інформації постійно збільшується, що істотно позначається на продуктивності системи.

Підсистема керування документами на базі мультисерверної платформи вирішує проблему фізичного переміщення відпрацьованих документів і даних, пов'язаних з ними, із робочого сервера «ДОК ПРОФ 2.0» на один або кілька зовнішніх архівних серверів. Фізичне розділення оперативного й архівного зберігання документів значно підвищує продуктивність обробки документів. При цьому при пошуку документів і даних система інтерпретує оперативне та архівні сховища як єдине ціле.

«ДОК ПРОФ Степ 2.0» було впроваджено колективом «СВІТ Проф» і працює на сьогодні в таких державних установах як Секретаріат Кабінету Міністрів України, Державний комітет з питань регуляторної політики України та підприємництва, Вища рада юстиції України, Адміністрація державної прикордонної служби України та ін.

Система **LanDocs** [20] призначена для комплексної автоматизації процесів діловодства і ведення архіву ЕД та ЕОД. Виробником цієї системи є компанія «Ланіт». Базова функціональність системи, склад модулів і програмні інтерфейси дають можливість надати користувачам усіх категорій необхідні їм засоби роботи з ЕД.

Система LanDocs насамперед орієнтована на діловодство та архівне зберігання ЕД та ЕОД. Вона складається із системи діловодства, сервера

документів (архіву), підсистеми сканування й візуалізації зображень, підсистеми організації віддаленого доступу з використанням інтернет-клієнта, поштового сервера. Систему не орієнтовано на підтримку колективної роботи й процесу створення документів.

Основними функціями підсистеми «АРХІВ» є облік справ і ЕД (реєстрація описів, справ, актів, документів, заявок на інформаційне обслуговування); зберігання в електронному вигляді описів справ, актів, ЕД та ЕОД; пошук зберігається в архіві ЕД та ЕОД за запитами користувачів; проведення статистичної обробки збережених в архіві даних.

Система «Летограф» [21] – принципово новий, універсальний програмний продукт, що дає змогу організувати необхідну схему обробки інформації будь-якої структури, автоматизувати складні бізнес-процеси організації, на сучасному рівні вирішити завдання традиційного документообігу й спеціалізовані управлінські завдання та забезпечити інтеграцію корпоративних додатків. Унікальна архітектура системи «Летограф», що включає корпоративний портал, інтеграційну платформу, сховище ЕД та ЕОД і даних, системи опису, моделювання та керування бізнес-процесами й потокового введення документів, дає змогу створити персональний робочий простір для кожного співробітника державної установи й надати доступ до інформації, необхідної для ефективної роботи.

Централізоване сховище системи «Летограф» дає змогу зібрати й розмістити в єдиному інформаційному просторі інформацію з робочих місць користувачів, забезпечити зручне групування документів відповідно до їх тематики.

Система дає змогу зберігати як оперативну інформацію, так й архівну інформацію державної установи, також використовувати сховища даних при маршрутизації ЕД (збереження ЕД у сховищах після проходження маршрутом). Ця можливість дає змогу автоматично списувати ЕД в архів державної установи.

Сховища системи «Летограф» мають зручну ієрархічну структуру, аналогічну структурі файлової системи. У сховищах можуть створюватися як ЕД безпосередньо, так і категорії ЕД, що дає можливість групувати ЕД максимально зручним чином і спрощує пошук потрібної інформації.

Система «Летограф» дає змогу створювати реєстраційні картки ЕД та ЕОД в єдиному сховищі даних. Для зберігання різного типу документів – кадрових, фінансових, організаційно-розпорядчих, офіційних – передбачено можливість створення необмеженої кількості шаблонів (карток) документів з різними полями.

За допомогою спеціально налаштованого подання користувачеві надається можливість переглядати списки ЕД та ЕОД, також користувач може налаштувати спосіб відображення для кожного шаблону (картки) ЕД та ЕОД, що перебуває в сховищі, при цьому є можливість вибрати поля для відображення й порядок сортування). Це надає можливість, не відкриваючи документ, бачити його вміст.

Система **OPTiMA-WorkFlow** [22]. Виробником цієї системи є компанія OPTiMA. Система призначена для керування процесами створення, обробки, тиражування й збереження ЕД та ЕОД, а також для автоматизації основних процедур сучасного діловодства та організації документообігу.

Серед можливостей системи OPTiMA-WorkFlow є архівне зберігання ЕД та ЕОД різних типів, що передбачає систематизоване та ієрархічне сховище ЕД та ЕОД, надійність і безпека зберігання, атрибутивний і повнотекстовий пошук документів.

Той факт, що Optima Workflow використовує як основне сховище та транспорт Microsoft Exchange, визначає всі її можливості щодо надійності зберігання, захисту від збоїв, можливості застосування повільних ліній зв'язку, синхронізації даних, обмеження доступу до даних.

А от щодо електронного архіву, то для цього є інші продукти, наприклад Microsoft SharePoint Portal Server. Optima Workflow зберігає документи лише в процесі роботи. «**Megapolis™. Документообіг**» [23] є комплексним рішенням для побудови автоматизованих СЕД й автоматизації ділових процесів, використовується в різних структурах – від комерційних компаній до державних установ.

Система охоплює всі етапи життєвого циклу документів – від підготовки проектів ЕД та ЕОД до організації архівного зберігання ЕД, із забезпеченням функцій електронного архіву та електронного цифрового підпису.

Підсистема «Архівна справа» призначена для автоматизації процесів архівного зберігання паперових копій документів та ЕД, ведення та обліку архівних справ, підтримки процесів підготовки й передачі ЕД в архів державної установи. Підсистема надає такі можливості: створення номенклатури справ окремих підрозділів державної установи та зведеної номенклатури справ, блокування змін до закритих документів за наявності можливості посилатися на них з поточних документів, підготовка справ до передачі в архів установи (створення реєстрів, описів, тощо). На сьогодні ця підсистема ще потребує вдосконалень та доопрацювань.

Основні функції корпоративного електронного архіву: сканування, розпізнавання й корегування помилок, створення та міграція ЕД та ЕОД, індексування документів, оперативний пошук і відображення ЕД, аналіз ЕД, керування функціонуванням системи.

Метою створення електронного архіву є забезпечення оперативного й повноцінного доступу до всіх ЕД, які зберігаються та надходять до системи управління. Для цього необхідно вирішити два основних завдання: ввести масив наявних у архіві ЕД і забезпечити можливість оперативного повнотекстового доступу до ЕД.

NauDoc [24] – програмний продукт для автоматизації діловодства, документообігу та бізнес-процесів, розроблений російською компанією NAUMEN. Система дає можливість керувати процесами обробки ЕД та ЕОД, а також здійснювати контроль виконавської дисципліни, отримуючи вичерпну інформацію про хід виконання завдань.

У системі організоване централізоване сховище ЕД та ЕОД, а також вона надає такі можливості спрощення процедури візування документів, як прискорений пошук документів, робота з організаційно-розпорядчими документами, керування процесами, робота з вхідною та вихідною кореспонденцією, створення корпоративного веб-порталу.

Модуль «Архів» надає можливість архівації ЕД та ЕОД, які не використовуються споживачем упродовж тривалого часу. Архівний модуль дає можливість зберігати ЕД та ЕОД, при необхідності переглядати їх, користуватися пошуком, автоматично нагадувати власнику документа про його актуальність.

Documentum 4 і [25]. Виробником даної системи є компанія Documentum (Дистриб'ютор – компанія «Документум Сервісіз»). Система має модуль «Електронний архів документів».

Платформа Documentum є загальноновизнаним лідером ринку СЕД. Це повнофункціональна платформа, призначена для керування неструктурованою інформацією державних установ. Платформа Documentum дає змогу не тільки керувати ЕД та ЕОД установи на всіх етапах життєвого циклу, а й вирішувати завдання комплексної автоматизації різних бізнес-процесів.

Єдина архітектура управління на базі ЕМС Documentum – це забезпечення взаємодії різних інформаційних систем між собою: керування процесами (підтримка колективної роботи та автоматизація процесів обговорення й прийняття рішень, контроль за термінами виконання проектів тощо), керування змістом (автоматизація роботи з різними документами на всіх етапах життєвого циклу: текстові документи й

електронні таблиці, креслення, веб-сторінки, мультимедіа [аудіо- та відео-файли], відскановані документи та зображення XML-файли та ін.), керування сховищем (обробка, систематизація й зберігання, організація доступу, забезпечення безпеки, контроль зберігання тощо) та електронний архів.

Не виникає сумнівів, що в сучасних умовах інформаційного суспільства, перед кожною державною установою постає нагальне питання про забезпечення єдиного інформаційного простору для роботи з ЕД та ЕОД.

З позиції користувача, якісна СЕД повинна бути багатофункціональною, зручною, легкою для розуміння, стабільною, надійною та швидкою.

Проведений аналіз показав, що на сьогодні в державних установах для організації документообігу та архівної справи за виконанням державних рішень у переважній більшості використовують такі програмні продукти як «Megapolis. Документообіг», OPTiMA-WorkFlow, «Аскод», «ДОК ПРОФ».

Отже, в Україні відсутнє повноцінне використання СЕД. Незважаючи на наявну нормативну базу (Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг»), за відсутності відпрацьованого механізму видачі електронно-цифрових підписів замість СЕД функціонує його спрощена модель – автоматизована інформаційна система діловодства.

Проте до функцій автоматизованих інформаційних систем діловодства не входить збереження й переміщення ЕД та ЕОД у державній установі. Їх основними завданнями є фіксація ЕД та ЕОД та їх поточного статусу в спеціальній базі даних, що відображається в заповненні спеціальної реєстраційної картки ЕД та ЕОД. База даних не містить оригіналів документів, а відображає лише їх поточне місцезнаходження й статус, враховуючи атрибути контролю виконання. Крім обліку та пошуку документів у базі даних система повинна генерувати звіти, що дають змогу отримати відомості про виконання документа та іншу загальну інформацію.

Практично всі сучасні СЕД тією чи іншою мірою підтримують усі етапи життєвого циклу документа. Частина систем не підтримує механізму блокування редактованих документів, що унеможливорює колективну працю з ними. Є системи, орієнтовані на діловодство, та в них не реалізоване ефективне зберігання документів, швидке виконання усіх процедур роботи з документами, регламентованих чинними нормами.

Деякі системи орієнтовані на ефективну підтримку руху ЕД усередині структури, проте вони не мають власного електронного архіву – збері-

гання, реалізоване в таких системах, призначене тільки для оперативного збереження документів у процесі їх життєвого циклу. Після опублікування документи залишають систему та повертаються в типове для них середовище зберігання, наприклад, файлову систему. До такої системи можна приєднати електронний архів, де зберігається документ разом з його історією та супровідною карткою. Наприклад, компанія «Электронные офисные системы» пропонує поєднувати свій продукт «Дело» з електронним архівом, створеним компанією на основі сервера «Кодекс-Intranet/Internet».

До систем, що мають власне сховище, належить, наприклад, Documentum, «Евфрат» компанії Cognitive Technologies

Системи, що мають власне сховище файлів чи використовують сховище середовища, на основі якого вони побудовані (наприклад, Lotus Notes/Domino чи Microsoft Exchange), можуть гарантувати ефективніше керування доступом до документів та надійніше вирішення проблеми розмежування доступу. Так влаштовані, наприклад, Documentum та системи на основі Lotus Notes («БОСС-Референт», CompanyMedia).

Зазначимо, що практично всі СЕД, що впроваджені в державних установах, не використовують електронний цифровий підпис. Тому документи, що циркулюють в системі електронного документообігу, не відповідають нормам законодавства до електронних документів.

Сучасна система електронного документообігу також забезпечує можливість колективної роботи з документами (включаючи їхню підготовку, узгодження, розміщення в потрібних папках електронного сховища із загальним або регульованим доступом), керування потоками робіт, захисту інформації, керування контентом/документами, уніфікованого доступу до інформації (порталу). У СЕД можна здійснювати весь цикл роботи з документами: створювати, редагувати, пересилати, ознайомлюватися, погоджувати, створювати доручення по документах, контролювати їх виконання, підписувати документи (за допомогою електронно-цифрового підпису), реєструвати, здавати до архіву, зберігати (причому в різних форматах: текстовому, графічному) протягом заданого періоду, знищувати і т. ін.

Архівна складова вищезгаданих СЕД призначена для автоматизації процесів архівного зберігання паперових копій документів, ведення та обліку архівних справ, підтримки процесів підготовки та передавання документів як до архіву державної установи, так і до архівних установ. Зокрема, архівні підсистеми надають такі можливості:

- створення номенклатури справ окремих підрозділів і зведеної номенклатури справ установи;
- блокування змін до закритих документів за наявності можливості посилатися на них з поточних документів;
- підготовка справ до передачі в архів (створення реєстрів, описів тощо).

Вважаємо, що архівний модуль проаналізованих нами СЕД потребує доопрацювання, а також удосконалення архівного модуля в частині експертизи цінності ЕД та ЕОД, їх знищення, а також звітні форми щодо передачі ЕД та ЕОД до архіву державної установи та до архівних установ відповідно до проекту «Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» (далі – проект Порядку), що перебуває на розгляді в Міністерстві юстиції України. Цей проект Порядку встановлює загальні вимоги щодо організації роботи зі службовими ЕД у діловодстві державних установ та їх підготовку до передавання на архівне зберігання до центральних державних архівів, підготовку та оформлення ЕД до оперативного зберігання, організацію доступу до ЕД в установі, складання номенклатури справ. Також надаються вимоги щодо створення паперового документа з інформацією ЕД, формування та оформлення справ з ЕД у структурних підрозділах установи, експертиза цінності ЕД, складання та оформлення описів справ у діловодстві установи, передавання справ до архівного підрозділу установи, знищення ЕД. Особливості організації роботи з ЕД в архівному підрозділі установи – це складання й оформлення річних розділів описів справ постійного зберігання, створення архівних ЕД; створення та оформлення справ з архівними ЕД, та обкладинки справи з архівними ЕД, та внутрішніх описів документів справ з паперовими документами з інформацією ЕД, та акта приймання-передавання архівних ЕД на постійне зберігання.

Вважаємо, що рівень сучасних СЕД дає змогу їх доопрацювання за вимогами документознавців та архівістів із збереженням вже напрацьованих функціональних можливостей. Зокрема, питання зберігання архівних електронних документів кожної СЕД не розкрито повністю, архівний модуль СЕД потребує доопрацювання та вдосконалення в цілому, а саме в підсистемі «Архівна справа», у частині обліку, знищення та зберігання архівних електронних документів.

Наразі автоматизоване робоче місце спеціаліста СЕД не надає достатніх інструментаріїв, що стосуються архівної справи.

На нашу думку, модель архітектури архівного модуля має складатися з таких складових:

- ведення номенклатури справ документів;
- списання документів у справу, передача її на зберігання в архів;
- формування описів справ для передачі на архівне зберігання;
- ведення топографії архівного зберігання документів;
- атрибутивний пошук документів як за реквізитами справ, так і за реквізитами документів;
- групування справ у межах архівного фонду;
- використання хронологічно-структурної схеми систематизації справ;
- облік та контроль руху справ і документів, підтримка картотеки виданих справ і документів;
- контроль термінів зберігання документів на засадах вимог нормативно-правових документів;
- після проведення експертизи цінності електронних документів визначення справ електронних документів для їх знищення;
- формування Акта про видалення для знищення документів, що не підлягають зберіганню та Акта приймання-передавання ЕД до архіву органу державної влади.

Отже, нами запропонована модель архітектури архівного модуля СЕД, що враховує особливості їх застосування в державних установах. Побудова та впровадження систем ЕДО згідно з пропонованою архітектурою дасть змогу підвищити ефективність використання СЕД у державних органах влади. При цьому слід зазначити, що не всі системи ЕДО, присутні на сьогоднішньому ринку електронного документообігу, мають достатню гнучкість для реалізації запропонованої архітектури.

Список використаних джерел

1. *Асєєв Г.* Методологія корпоративного документообігу: ринок систем і вимоги до них / Г. Асєєв // Вісн. Кн. палати, 2007. – № 3. – С. 34–37.
2. *Маньковський А. Л.* Спеціалізовані системи автоматизації діловодства і документообігу / А. Л. Маньковський // Студії з архів. справи та документознавства. – 2002. – Т. 8. – С. 142–146.
3. *Круковський М. Ю.* Критерии эффективности систем электронного документооборота / М. Ю. Круковский // Системи підтримки прийняття рішень. Теорія і практика. – 2005. – С. 107–111.
4. *Сельченкова С. В.* Автоматизированные системы управления

документами / С. В. Сельченкова // Секретарь-референт. – 2005. – № 1 (26). – С. 12–15.

5. Цивін М. Н. Термінологічні проблеми вивчення дисципліни «Електронний документообіг» / М. Н. Цивін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. / НАКККІМ. – К., 2010. – № 1. – С. 7–11.

6. *Перехрест Г.* Впровадження електронного документообігу: критерії вибору / Г. Перехрест // Довідник секретаря та офіс-менеджера. – 2007. – № 5. – С. 20–25.

7. *Злобин Е. В.* Системы электронного документооборота – особенности, классификация, некоторые источниковедческие аспекты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ftad.ru/library/ftad10/37.shtml>. – Загл с экрана.

8. *Селіверстов Р. Г.* Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інформаційні системи в менеджменті» / Р. Г. Селіверстов. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – 46 с.

9. *Лендел Я. В.* Підвищення ефективності управління підприємством шляхом впровадження систем електронного документообігу / Я. В. Лендел // Наукові праці ДонНТУ. – 2010. – № 165. – С.140–148.

10. *Лаба О. В.* Електронне діловодство: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Лаба // Студії з архівної справи та документознавства : зб. наук. пр. – К. – С. 53–56.

11. *Лаба О. В.* Основні етапи розвитку електронного діловодства / О. В. Лаба. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2011. – № 3. – С.16–19.

12. *Охріменко Г. В.* Реалізація функції реєстрації в системах електронного документообігу / Г. В. Охріменко // Наук. зап. / за заг. ред. Л. В. Квасюк. – Острогоз : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. – Вип. 2. – С. 237–245.

13. Атлас ДОК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlas.ua/ukr/asedo.html>. – Назва з екрана.

14. АСКОД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://infoplus.kiev.ua/index2.php?products/text_3_1, <http://www.docflow.ua/content/view/141/155/>, <http://infoplus.kiev.ua/download/description%20ASKOD.pdf>. – Назва з екрана.

15. БОСС-Референт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.boss-referent.ru>. – Назва з екрана.

16. СПРАВА система електронного діловодства та документообігу

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eos.com.ua/eos/ua/products/delo/>. – Назва з екрана.

17. ЄВФРАТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evfrat.ru>. – Назва з екрана.

18. DIRECTIUM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.directum.ru/http://www.docflow.ru/market/company/detail.php?ID=15523>. – Назва з екрана.

19. ДОК ПРОФ 2.0 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://docprof.it.sitronics.com/>. – Загл. с екрана.

20. LanDocs, система електронного діловодства та документообігу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://landocs.ru/>. – Назва з екрана.

21. Летограф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.letograf.ru/>. – Назва з екрана.

22. OPTIMAWorkflow [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.optima-workflow.ru/>. – Назва з екрана.

23. Megapolis™. Документообіг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.softline.kiev.ua/>. – Назва з екрана.

24. NauDoc [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naudoc.ru/>. – Назва з екрана.

25. Documentum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emc.korusconsulting.ru/technology/emc-documentum/>. – Назва з екрана.

УДК 004.738(1–61)

Світлана Горова,

наук. співроб. ФПУ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

У статті розглядаються характерні особливості процесу розвитку сучасних соціальних інформаційних комунікацій, активізація в цьому процесі електронних інформаційних технологій, у тому числі, соціальних мереж і блогосфери.

Ключові слова: інформаційні комунікації, інформаційний суверенітет, інфосфера, соціальні мережі, інформаційно-психологічні впливи.

Сучасні дослідження свідчать про те, що інформаційний етап є якісно новий етап її становлення. На користь даного твердження свідчить посилення глобальних характеристик інформаційних процесів сьогодення, розвиток електронних інформаційних технологій та створення можливостей для переважної більшості членів суспільства до активного використання й продукування нових інформаційних ресурсів. Таким чином, сучасна інфосфера сприяє розвитку творчого потенціалу людства, забезпеченню можливості адекватної його реакції на виклики сучасності. Поряд із цим, глобалізаційні процеси можуть сприяти розвитку соціокультурної уніфікації, що може негативно впливати на перспективи подальшого суспільного розвитку. Дана ситуація обумовлює необхідність подальшого осмислення комунікативних процесів, їх ролі і значення в розвитку сучасного суспільства як теми для самостійного наукового пошуку. Дослідження комунікаційних процесів при цьому має враховувати наявну суспільну необхідність:

- зростаючої потреби в продукуванні нової інформації, що відображає нові реалії навколишнього світу і внутрішньосуспільних змін для ефективного використання в процесі реагування на ці зміни;
- інформаційного взаємообміну між соціальними структурами на значних відстанях, а пізніше – і в загальноцивілізаційному масштабі, що, власне, і стало основою формування глобального інформаційного простору;

- важливості достовірної передачі інформації без суттєвих втрат, наявності рівня технологічних шумів, що спотворюють інформацію;
- задоволення суспільних потреб у постійному розширенні доступу до суспільно значущих обсягів наявної інформації, пов'язаному з ускладненням соціальної структури суспільства.

Інформаційні комунікації є необхідним елементом механізму забезпечення функціонування всіх складових інформаційного процесу, необхідного для сучасного розвитку інформаційного виробництва, збагачення базових масивів інформації загальносуспільного значення та соціальних інформаційних баз всіх складових соціальної структури суспільства новими ресурсами, задоволення інформаційних запитів усієї системи користувачів національними інформаційними ресурсами та ресурсами глобального інформаційного простору, забезпечення якісного доступу до інформації всім категоріям населення, а також – сприяння можливості інфотворення, самовираження в інформаційній сфері суспільної діяльності всім громадянам у процесі становлення демократичного суспільства. «Через циркуляцію в соціуму знань, цінностей, норм, соціальних сенсів, вирішених у знаковій формі, символічно охоплюється складна структура соціального простору, доступного для сприймання масовою, нормативною, індивідуальною свідомістю» [1].

Увага до цього виду комунікацій пов'язана також з тим, що інформаційна сфера життя суспільства в останні десятиріччя зазнає дедалі більш відчутних впливів комп'ютеризації, широкого поширення електронних інформаційних технологій, що набувають першорядного значення в інформаційному суспільстві.

Під соціальними інформаційними комунікаціями таким чином розуміються комунікації, призначені для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування і розвитку суспільства [2].

У цілому ж, узагальнюючи сучасні уявлення про інформаційні комунікації, слід зауважити таке:

- вони первинною своєю основою мають інформаційний ресурс, що забезпечує функціонування виробничих відносин і залежать як від їхнього рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних сил;
- метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в його інтересах діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення

необхідного внутрішньосуспільного обміну результатами матеріального й духовного виробництва;

– сприяють формуванню інформаційної бази – як основи всіх видів суспільної діяльності;

– схема функціонування соціальних інформаційних комунікацій містить у собі зацікавлену множину суб'єктів, кожен з яких може, у свою чергу, включати в себе окрему людину, групу людей аж до суспільства в цілому, а також інформацію у вигляді об'єкта, що передається і приймається під час спілкування. У соціальних інформаційних комунікаціях об'єктом є соціальна інформація – та інформація, що функціонує в суспільстві;

– засобами передачі соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які з відомих на сьогодні матеріальних носіїв інформації: до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та інші пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

– формами передачі інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки та ін.

У зв'язку з розвитком технічного прогресу можна прогнозувати, що в найближчі роки вітчизняна структура соціальних інформаційних комунікацій відповідно до глобальних закономірностей зазнає серйозних впливів і відповідно до структурної перебудови суспільства – значних змін.

Джерелами розвитку нових тенденцій можуть стати:

По-перше, запровадження електронного урядування. Його наслідком буде відкритість та прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; економія часу та матеріальних ресурсів; підвищення якості надання адміністративних послуг.

По-друге, ефективності циркуляції інформації в суспільстві сприятиме також розвиток засобів комп'ютерної лінгвістики, автоматизованого формування універсальних і проблемно-орієнтованих словників. У зв'язку з цим виникає проблема широкого утвердження в системі як внутрішнього, так і зовнішнього інформаційного обміну у сфері комп'ютерних ресурсів поряд з уже широко використовуваними мовами також і українською.

По-третє, поряд із цим наповнення вітчизняних інформаційних баз новою інформацією пов'язане з розвитком комунікацій і технологій співробітництва в рамках міжнародних проектів, що охоплюють євразійські інформаційні структури і, у цілому, глобальний інформаційний простір. Дедалі більшої актуальності набуває необхідність інтелектуалізації українських пошукових систем і засобів навігації в Інтернеті, а

також приведення діючих в Україні стандартів (термінологічних, форматних тощо) у відповідність до нормативних документів Міжнародної організації зі стандартизації та Міжнародної електротехнічної комісії.

По-четверте, – на думку одного із сучасних теоретиків суспільства мережевих структур (network society) М. Кастельса, саме мережі становлять нову соціальну морфологію розвинутих суспільств, а поширення «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході й результатах процесів, пов'язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою.

Їх важливим елементом стають соціальні медіа – набір онлайн-технологій, які вможливають спілкування користувачів між собою в різноманітних формах – налагодження контактів, взаємодія один з одним, обмін думками, досвідом і знаннями, а також новинами, відео, фото, музикою і посиланнями.

Інтернет-блоги (напр., «Живий Журнал») – новий, але досить ефективний канал ІПВ (інформаційного психологічного впливу). Він поліфункціональний, постійно розширюється, його використовують:

- для поширення ідей, ідеологій, громадських і політичних рухів (пропагандистська функція);
- для інформування, координування, стимулювання зацікавлених груп – об'єктів впливу (організаційна та консолідаційна функція);
- для протидії офіційній ідеології, політичним опонентам чи іноземним спецслужбам (контрпропагандистська функція);
- для формування громадської думки чи поступової зміни усталених у суспільстві цінностей, стереотипів, міфів тощо (як елемент стратегії м'якої сили та стратегії розумної сили).

Соціальні мережі також стають ефективним каналом інформаційно-психологічного впливу. Вони часто мають кілька базових форм: ланцюгові (лінійні) мережі, у яких кожен член пов'язаний з усіма іншими і може здійснювати комунікацію безпосередньо з кожним вузлом. Однак їх особливістю є те, що мережа – це група окремих суб'єктів, які мають спільні неформальні норми або цінності, що становить нову форму соціальної організації [3]. Вони сприяють організації соціальних комунікацій та реалізації базових соціальних потреб.

Таким чином, у сукупності своїй напрацювання сучасних дослідників сьогодні вже дають можливість окреслити характерні особливості соціальних комунікацій, що дають змогу відмежувати їх від інших процесів взаємодії між суб'єктами, «опосередкованими певним об'єктом» [4].

Список використаних джерел

1. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 242–243.
2. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / *В. М. Горовий* ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – С. 52.
3. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева [та ін.] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ ВІПОЛ, 2011. – С. 168–171.
4. *Соколов А. В.* Метатеория социальной коммуникации / *А. В. Соколов*. – СПб. : Из-во Рос. нац. б-ки, 2001. – С. 16.

УДК 002.1–021.161:340.136(477)

Андрій Блажкевич,

наук. співроб. НЮБ НБУВ, канд. іст. наук,

Юлія Калініна-Симончук,

наук. співроб. НЮБ НБУВ

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ІНФОРМАЦІЮ

У статті проаналізовано поняття «правової інформації» в різних аспектах її розуміння, взаємозв'язок інформації і права в реалізації права громадян України на інформацію.

Ключові слова: інформація, правова інформація, право, інформаційне законодавство.

Створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства й повноцінного його входження у світовий інформаційний простір, забезпечення доступу кожного до інформації визнано законодавством України і є пріоритетом державної інформаційної політики. Проте взаємозв'язок інформаційного розвитку з іншими напрямками розвитку громадянського суспільства – як системи взаємодії в межах права вільних та рівноправних громадян держави в розбудові правової держави – залишається неусвідомленим і потребує переосмислення. Зокрема, становлення інформаційного суспільства залежить від вільного й швидкого доступу до інформаційних ресурсів. Одним з таких ресурсів є законодавча база, яка містить великий масив інформації, важливий для регулювання суспільних відносин, що відіграє першочергову роль у реалізації прав і свобод людини й громадянина. Тому для розвитку правової держави, формування і становлення інформаційного суспільства, зокрема, у реалізації прав і свобод людини й громадянина, виникає проблема усвідомлення правової інформації в широкому її розумінні, у тому числі права як інформації.

Багатоаспектність проблематики прав і свобод людини й громадянина в інформаційній сфері обумовила їх дослідження багатьма науковцями в рамках різних галузей знань. Зокрема, питання прав і свобод громадян України в галузі конституційного права України досліджували А. Колодій, А. Олійник, В. Погорілко та ін., проблемами визначення суб'єктів забезпечення реалізації права громадян на інформацію були присвячені

праці науковців, що займаються дослідженням інформаційного права (А. Агапов, І. Арістова, І. Бачило, В. Брижко, А. Марущак, В. Копилов, Т. Костецька та ін.). Питання забезпечення реалізації громадянами своїх прав у теорії адміністративного права досліджували В. Авер'янов, О. Андрійко, А. Васильєв, Ю. Шемшученко та ін. Отже, правова інформація не була предметом дослідження науковців. Тому набуває актуальності теоретично-правове осмислення поняття «правова інформація», взаємозв'язок інформації і права в реалізації права громадян України на інформацію.

Процес формування інформаційного суспільства визнано стратегічною метою в більшості провідних країн: США, Японії, Франції, Німеччини та ін. Україна долучилася також до цього процесу. У 2007 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». У цьому нормативно-правовому акті закріплено, що «одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [1].

У зв'язку з цим перед Україною постало нове завдання щодо приведення системи інформаційного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, які б закріплювали основні права і свободи людини й громадянина в інформаційній сфері. У ст. 17 Конституції України, яка є основою формування інформаційного законодавства в Україні, уперше було задекларовано, що захист «...інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу» [2].

Саме Основний закон України закріплює цілий комплекс прав і свобод людини й громадянина, що визначають її правовий статус у сфері інформаційних відносин. Проте при реалізації вищенаведених конституційних норм виникають значні труднощі. Тому на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства дедалі частіше висловлюються міркування з приводу необхідності проведення конституційної реформи шляхом прийняття нової редакції Конституції чи внесення істотних змін до змісту всіх розділів Конституції.

Критерієм класифікації прав і свобод людини й громадянина слугують сфери життєдіяльності індивіда, що виступають своєрідним простором,

у межах якого здійснюється їх охорона. За цим критерієм у Конституції України виділяють такі основні групи прав і свобод, як громадянські, політичні, економічні, соціальні й культурні [3, 4].

Інформаційні права і свободи людини й громадянина належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських, політичних, які першочергово визначалися невід’ємною частиною людської гідності [5].

Зміст понять «інформаційні права» й «права на інформацію» не є тотожними, але співвідносяться між собою. Інформаційні права є значно ширшими щодо права на інформацію, а саме: права збирати, зберігати, одержувати, використовувати й поширювати інформацію, а право на інформацію охоплює і право на свободу думки й слова, і право на вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо.

Конституція України містить ряд прав і свобод, які є інформаційними за формою, але економічними чи соціальними за своїм змістом. Серед таких, передусім, ті, що передбачені ст. 54 Конституції, які гарантують громадянам свободу «...літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв’язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом...» [2].

Перед українським суспільством загалом і перед кожним її членом постала проблема, продиктована реальними умовами життя необхідність, – знати свої гарантовані державою права та обов’язки у зв’язку із закріпленням ч. 2 ст. 3 Конституції України положенням про те, що утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. Це означає насамперед знання законів, вміння ними користуватися й орієнтуватися у велетенському масиві нормативно-правових актів, що становлять сьогодні систему українського законодавства. У свою чергу, законодавство як сукупність нормативно-правових актів, що встановлюють (змінюють, відмінюють) правові норми з метою регулювання суспільних відносин, і як великий інформаційний правовий ресурс є зовнішньою формою права.

Саме право – як система сутнісних ознак – дає можливість виявити його як юридичну категорію. До цього поняття включаються ознаки, які відображають його істотні властивості. До визначальних ознак права відносять загальнообов’язковість, визначеність змісту, державну забезпеченість (примусовість), рівномірність, системність, загальносоціальну

сутність і призначення права та його нормативність як систему юридично визнаних державою обов'язкових правил поведінки, що встановлюють права та обов'язки їх носіїв залежно від потреб і можливостей суспільства та індивідів, покликаних втілювати «справедливий» баланс різноманітних інтересів. У якій би формі не існувало б право, якими б ознаками не визначалося, будь-яка форма його буття повинна розглядатися як загальнолюдська цінність. В умовах інформатизації суспільного життя, коли інформація набуває великого пріоритетного значення, правову інформацію доцільно сприймати як одну з форм буття права і, відповідно, як складову правової діяльності [6]. Причому в сучасному суспільстві, яке має виражений інформаційний напрям розвитку, саме правова інформація становить соціальну цінність. Сьогодні феномен правової інформації залишається поза увагою науковців. Проте ефективність права як соціального регулятора визначається саме через інформаційний компонент тому, що в нормативному аспекті право є інформацією щодо обов'язкових правил поведінки, які встановлюють права та обов'язки їх носіїв.

Із філософського погляду інформація розглядається як віддзеркалення об'єктів матеріального світу. Поняття «інформація» має центральне значення в контексті інформаційних систем і технологій, що в загальному розумінні означає: пояснення, викладення, повідомлення і тлумачиться як сукупність відомостей про будь-що або будь-кого.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», термін «інформація» визначається як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [7]. Як один з видів інформації за змістом цей Закон визначає правову інформацію як будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми й принципи міжнародного права, а також ненормативні правові повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [7]. Тут вбачається певна нормативно-правова невизначеність. Це пояснюється тим, що в широкому розумінні правова інформація охоплює великий масив суспільно важливої інформації і є не тільки окремим видом інформації за змістом, а й відображає процеси організації суспільного життя у сферах, охоплених правовим регулюванням.

У межах широкого підходу умовно правову інформацію класифікують за такими ознаками:

1. За характером походження: інформація історично-теоретичного характеру, галузевого й прикладного (інформація, вироблена галузевими й прикладними правовими науками), інструментального характеру (інформація, отримана в процесі правотворчості й реалізації права).

2. За суб'єктами надання інформації: офіційна (інформація, надана уповноваженими державними органами, посадовими особами та органами місцевого самоврядування); неофіційна (будь-яка інша правова інформація, що надається суб'єктами, які не мають державно-владних повноважень).

3. За функціональною спрямованістю у механізмі правового регулювання: нормативно-правова □ інформація, яка міститься в правових актах і змістом якої є безпосередньо правові норми, тобто загальнообов'язкові правила поведінки; індивідуально-правова інформація, яка міститься в індивідуально-правових (правозастосовних) актах, спрямована на реалізацію правових норм і змістом якої є права та обов'язки конкретних суб'єктів у конкретних юридичних ситуаціях; нормативно-технічна інформація, яка відображає нормативні вимоги, стандарти в певних галузях діяльності, закріплені відповідними правовими актами; допоміжна та будь-яка інша інформація пояснювального, рекомендаційного, процесуального та іншого характеру, необхідна для вирішення правових завдань, зокрема: пояснювальна, яка міститься в дефініціях і тлумаченнях; криміналістична, яка використовується під час доведення факту злочину та ідентифікації особи чи групи осіб, що скоїли злочин; судово-експертна, яку отримують під час судових експертиз із метою доведення (або спростування) фактичних обставин справи; оперативно-розшукова, яка відображає процес і результати проведення оперативно-розшукових заходів; статистично-інформувальна інформація з різних галузей діяльності, необхідна для забезпечення процесів реалізації державно-владних повноважень (наприклад, статистика та розрахунки для прийняття державного бюджету, інформація про стан довкілля, рівень життя населення, стан законності та правопорядку тощо).

4. За рівнем правових джерел – інформація, яка міститься в міжнародних актах та актах національного законодавства (законах, підзаконних актах або інших видах правових документів, які відповідають типу правової системи).

5. За формою зовнішнього закріплення – документована та недокументована інформація.

6. За способом подання – інформація в письмовому та електронному вигляді, а також в усній або конклюдентній формі.

7. За режимом доступу – відкрита, публічна, конфіденційна, секретна інформація тощо.

8. За суб'єктами отримання або надання інформації – інформація отримана (надана) органами державної влади (законодавчими, виконавчими, судовими, контрольно-наглядовими), суспільними організаціями, іншими суб'єктами.

9. За формами активності – інформація, що створюється суб'єктами, отримується на добровільній основі (самостійне надання інформації іншими суб'єктами), отримується за вимогою (обов'язкове надання інформації іншими суб'єктами).

Ця класифікація не є вичерпною, але охоплює загальні риси правової інформації, щоб відокремити її серед інших аспектів, які становлять широкий підхід.

У вузькому розумінні поняття «правова інформація» має відображати основне призначення права як універсального регулятора суспільних відносин, а саме: правова інформація – це соціально важлива інформація, яка відображає нормативні (загальнообов'язкові) або індивідуальні вимоги поведінки (діяльності) суб'єктів, що відповідають інтересам суспільства та забезпечуються й охороняються державою. Можна виділити ще одну властивість, яка принципово відрізняє правову інформацію від іншої – гарантованість та обов'язковість її надання державою та усвідомлення відповідними суб'єктами, що закріплено ст. 57 та 68 Конституції України. Отже, правова інформація у вузькому розумінні є основним засобом правового регулятивного впливу, що висуває до неї низку специфічних вимог. Наприклад, вимоги до мови закону (офіційність стилю подання інформації, гармонійне поєднання ясності та простоти з точністю та повнотою, лаконічність, формалізованість, експресивна нейтральність, єдність використання термінології), тобто сприйняття правової інформації суб'єктом, якому вона адресована. А також вимоги як до життєво важливої суспільної інформації: об'єктивність, своєчасність, доступність, безкоштовність, публічність.

У сфері правового регулювання інформаційний розвиток призводить до ускладнення форм взаємодії суб'єктів та виникнення нових сфер суспільних відносин, які має охоплювати правовий вплив, що зумовлює динамічні зміни в правовій сфері і, відповідно, зростання обсягів та інтенсивності потоків правової інформації. Своєчасне отримання якісної правової інформації та адекватне її сприйняття є визначальною умовою ефективності правового регулювання, а відтак і високого рівня інформаційно-правової безпеки.

Сьогодні українське законодавство це інформаційний ресурс, що представляє сукупність лише окремих джерел правової інформації, які містять значну кількість колізійних положень і прогалін і не відповідають принципу юридичної визначеності.

Держава намагається привести законодавство України у відповідність до європейських стандартів, дотримуватись верховенства права та захисту прав і свобод людини та основних свобод усіх осіб, що перебувають під її юрисдикцією. З метою забезпечення реалізації положень ст. 34 Конституції України стосовно свободи інформації, ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також для забезпечення ефективної реалізації права кожного на свободу вираження поглядів та доступ до інформації, права на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації та на виконання резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 05.10.2005 р. № 1466 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», 13 січня 2011 р. Верховною Радою України було прийнято Закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про внесення змін до Закону України “Про інформацію”».

Але, як існували суперечності між положеннями ст. 9 Закону України «Про інформацію» в редакції від 06.01.2011 та ст. 34 Основного закону, щодо обсягу права на інформацію так і залишилися після прийняття Верховною Радою України 13 січня 2011 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про інформацію”» [8]. Закон України «Про інформацію» в редакції від 06.01.2011 р. передбачав можливість вільного одержання, використання, поширення й зберігання відомостей всім громадянам України, юридичним особам і державним органам, а Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про інформацію”», прийнятий Верховною Радою України 13 січня 2011 р., ст. 5 надав можливість кожному із суб'єктів інформаційних відносин (фізичним та юридичним особам, об'єднанням громадян, суб'єктам владних повноважень) вільного одержання, використання, поширення, зберігання, а також надав можливість щодо захисту інформації. Водночас Конституція України гарантує право кожному вільно збирати інформацію, проте не закріплює право на її одержання. Зокрема, поняття «збирати», тлумачиться як пошук, а пошук – знайти, виявити, визначити місцезнаходження [9, т. 4, с. 331]. Поняття «одержання» – це отримання в установленій формі пошукової інформації від суб'єкта, який володіє нею на законних підставах [10, с. 88]. Як видно з тлумачення цих понять, існує очевидна різниця між правом на одержання інформації та правом на збирання

інформації, адже ці терміни мають зовсім різні значення. Неточність у формулюванні та термінах, визначених у Конституції України та Законі України «Про інформацію» було б доцільно узгодити між собою. Так, ч. 2 ст. 34 Конституції України доповнити правом вільно одержувати інформацію, що виключить будь-які суперечності зі ст. 19 Загальної декларації прав людини [11] та ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [12], які гарантують право збирати й одержувати інформацію.

Останньою редакцією Законом України «Про інформацію» змінено визначення терміну «інформація», а саме: інформацією є лише відомості, які «можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [9]. Таке визначення вкрай ускладнює його правозастосування в цивільно-правових відносинах, де інформація є нематеріальним благом (гл. 15 Цивільного кодексу України [13]) і не зводиться до матеріального (фізичного) об'єкта, на якому вона зафіксована. Наприклад, реалізація права на захист честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Нововведенням останньої редакції Закону України «Про інформацію» є визначення предмета суспільного інтересу, тобто інформації, яка є суспільно необхідною (ст. 29 Закону). До неї віднесено, зокрема, «інформацію, яка забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; інформацію, яка свідчить про можливість порушення прав людини; інформацію про інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо». Це положення потребує додаткового законодавчого регулювання шляхом визначення складових цього поняття, які наведені як оціночні. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 30 Закону суб'єкти інформаційних відносин (фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян та суб'єкти владних повноважень) звільнятимуться від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною. Інакше кажучи, інститут звільнення від відповідальності прямо пов'язується з наявністю суспільного інтересу, предмет якого фактично не визначений цим Законом. Це не відповідає вимогам Конституції України про обов'язок посадових осіб діяти лише «... на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19).

Згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають

зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Чим більше значення проголошені ідеї мають для суспільства, тим важче вони, як бачимо, практично втілюються, і тим довшим є їх шлях до конкретної особистості.

Для простих громадян право на інформацію та доступ до неї є важливим чинником реалізації особистих майнових і немайнових прав, участі в громадському житті, в керуванні державними справами тощо. Для державних службовців розуміння особливостей права на доступ до інформації – це можливість реалізувати передбачені законом владні повноваження та запорука ефективної реалізації громадянами їх права «знати».

Але нерідко дана сфера суспільних відносин характеризується проблемними випадками та конфліктністю інтересів відповідних учасників. Зокрема, громадяни не знають механізмів доступу до інформації, меж реалізації власних прав на ту чи іншу інформацію. Це спричиняє негативні наслідки для них як мінімум у вигляді витраченого часу на безрезультатні інформаційні пошуки, і, як максимум, у вигляді юридичної відповідальності.

Вищезазвані проблеми виникають тому, що інформаційне законодавство тісно переплітається з іншими галузями законодавства: конституційним, адміністративним, цивільним, трудовим, кримінальним, а також з міжгалузевими інституціями законодавства та юридичної науки: господарського, підприємницького та комерційного права, права інтелектуальної власності тощо. Крім того, ухвалюється багато нових нормативних актів, які суттєво змінюють характер та основні принципи правового регулювання інформаційних правовідносин. Тобто необхідно вдосконалити українське інформаційне законодавство та привести його до загальної кодифікації.

Також велике значення має вплив сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій на правову культуру та правосвідомість. Цей вплив виражається у тому, що інформаційно-телекомунікаційні технології стають основним засобом і джерелом надання інформації про право, правову діяльність; дають змогу формувати правові орієнтири й установки; зумовлюють ефективність практичної діяльності в правовій сфері. Із метою підвищення рівня правосвідомості та формування соціально-активної правомірної поведінки необхідна виважена державна політика під час створення та використання інформаційно-правових ресурсів, наповнення їх дійсно актуальною, якісною правовою інформацією. Сучасні електронні інформаційно-правові системи надають

тексти нормативно-правових актів, роз'яснення державних органів спеціалістів у тій чи іншій галузі, а також іншу корисну інформацію у вигляді, придатному до автоматизованого оброблення. Але ці системи не мають систематизації правової інформації, і тому громадянам важко знайти необхідну інформацію з того чи іншого правового питання.

Таким чином, в умовах сьогодення уявлення про правову інформацію повинно ґрунтуватися на багатоаспектності цього явища. З одного боку, правова інформація перебуває під безпосереднім впливом процесів інформаційного розвитку суспільства, а з іншого – визначає правові механізми й засоби становлення інформаційного суспільства, що робить її предметом актуальних наукових досліджень.

Отже, на сучасному етапі формування інформаційного суспільства держава для забезпечення реалізації прав громадян на якісну правову інформацію та швидкий доступ до неї повинна сформувати чітку й зрозумілу систему суб'єктів забезпечення реалізації права громадян на інформацію, привести законодавство України про інформацію у відповідність до європейських стандартів з метою однозначного застосування судами та іншими органами державної влади України зафіксованих у ньому положень.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V// Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр). – Назва з екрана.
3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : акад. вид. / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 466 с.
4. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк, І. О. Кресіна [та ін.]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 632 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
6. Беляков К. І. Правова інформація як складова правової реальності / К. І. Беляков // Часопис Київ. ун-ту права. – 2005. – № 1. – С. 22–27.

7. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.

8. Закон України «Про інформацію»: документ 2657-12, чинний, попередня редакція – Редакція від 06.01.2011, підстава 2724-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106>. – Назва з екрана.

9. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : ТЕРРА 2001. – Т. 1. – 1300 с.; Т. 4. – 752 с.

10. Бачило И. Л. Информационное право: основы практической информатики : учеб. пособие / И. Л. Бачило. – М. : Изд. г-на Тихомирова М. Ю., 2001. – 352 с.

11. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgiin/laws/main.cgi?nreg=995_05. – Назва з екрана.

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?nreg=995_043. – Назва з екрана.

13. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.

УДК 324(477)"2010":81'234:004.43:32.019.5

Ірина Сєкунова,

мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

АГІТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ПІД ЧАС ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2010 Р. В УКРАЇНІ

У статті розглядаються приклади позитивного використання прийомів соціально-психологічного впливу на свідомість і підсвідомість рецепієнтів-виборців у політичній рекламі головних кандидатів-претендентів на посаду Президента України у 2010 р.

Ключові слова: політична реклама, програмування, маніпуляція, якір, передвиборна кампанія, виборці, громадська думка.

Використання політичної реклами з метою впливу на думки і дії виборців було й залишається невід'ємною частиною будь-якої політичної кампанії, тобто політичних виборів. За всю свою історію суспільство винайшло тільки три засоби впливу на людину: *примус, маніпуляція і співробітництво*. У виборчих технологіях, як правило, застосовуються всі три чинники впливу. Однак перші два засоби більш характерні для авторитарних і тоталітарних суспільств, а останній, найгуманніший спосіб, активно використовується в суспільствах з розвинутою демократією. Щоправда і там не відмовляються (і не відмовлялися) від маніпуляції громадською думкою.

Третій спосіб впливу на виборців активно застосовується в політичній рекламі різних виборчих технологій, зокрема з елементами нейролінгвістичного програмування (НЛП).

Мета цього дослідження – на прикладі президентських виборів в Україні 2010 р. проаналізувати використання агітаційних матеріалів так званої *позитивної політичної реклами* з елементами НЛП для маніпуляційного впливу на виборців, які ще не визначилися, за кого голосувати.

До позитивної політичної реклами автор дослідження відносить рекламу, що не завдає негативного впливу як на конкурентів політичної кампанії, так і не викликає негативних емоцій у виборців, а здебільшого має прямо протилежний на них вплив.

Для досягнення поставленої мети в статті подано визначення політичної реклами й політичної кампанії (виборів), зокрема характерних її рис й етапів, на яких здійснюється політична реклама, висвітлено головні інформаційні закони виборчої комунікації, а також розкривається сутність маніпуляції і, зокрема, такого її елемента як якір.

Питання виборів й виборчих технологій було розглянуто в контексті досліджень таких російських і українських фахівців як С. Лисовський, В. Єстаф'єв, М. Юрій, П. Шляхтун, Ф. Кирилук, М. Обушний, М. Хилько [1] та ін. Для аналізу політичної реклами як елемента політичної комунікації були використані дослідження М. Грачова, Г. Почепцова, А. Акайомової, Л. Павлюк, Д. Шидловського [2]. Чимало інформації про маніпулювання під час виборчого процесу було взято з праць російських й українських учених С. Кара-Мурзи, С. Єлісеєвої, О. Зернецької і П. Зернецького, а також Г. Почепцова та Н. Приймаченко [3].

Під час цього дослідження було використано наглядні агітаційно-інформаційні матеріали президентської виборчої кампанії 2010 р. в Україні, що зберігаються у відділі пошуку та обліку документів Фонду Президентів України при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Будь-які політичні вибори або кампанія, як комплекс заходів і процедур з формування керівних органів держави усіх рівнів шляхом безпосереднього висунення, а потім обрання певних осіб чи організацій під час відкритого чи таємного (закритого) голосування, складаються з ряду послідовних етапів, що здійснюються впродовж певного, визначеного законодавством проміжку часу. Це, зокрема, призначення виборів і визначення дати їх проведення, формування виборчих округів і виборчих дільниць, утворення виборчих комісій, висунення й реєстрація кандидатів, проведення передвиборної агітації, власне голосування, підрахунок голосів, оприлюднення результатів голосування, проведення в разі необхідності повторного голосування чи повторних виборів. Політична реклама активно застосовується саме на *етапі передвиборної агітації*, а її результати проявляються під час голосування й підрахунку голосів.

Політична реклама – це реклама політичних партій (об'єднань), органів державної влади, державних і громадських організацій, а також тих громадян, які беруть участь у політичній діяльності, зокрема їхніх дій, ідей, програм, а також ставлення до будь-яких організацій, подій, громадян, ідей. З погляду політичної психології політична реклама – це система комунікацій, покликаних змінювати свідомість і поведінку людей відповідно до політичних цілей рекламодавця (політичних партій, рухів, лідерів). Головна мета політичної реклами – цілеспрямований

вплив на громадську думку, що вирізняє політичну рекламу з-поміж інших варіантів міжособистісного спілкування. Сьогодні роль політичної реклами в політичному житті суспільства постійно зростає, особливо під час проведення виборів [4].

Політична реклама повинна враховувати унікальність кожної виборчої кампанії, яку визначають три умови: 1) *особистість кандидата*; 2) *специфіка моменту* – географічні, демографічні, економічні та інші обставини; 3) *стратегія виборчої кампанії* – політичні цілі, тема, напрям, графік, бюджет тощо.

Добре організована політична реклама в рамках різних виборчих технологій сприяє підтримці кандидата виборцями й забезпечує його перемогу в день виборів. Під час виборчої кампанії вона, по-перше, допомагає у формуванні груп прихильників і стимулюванні їхньої активності в день виборів; по-друге, у залученні на свій бік людей, ще не визначилися, за кого голосуватимуть; по-третє, може послаблювати позиції опонентів і вносити сумніви й суперечності в табір противників. Адже *виборчі технології*, як сукупність політико-організаційних, пропагандистських та інших прийомів, методів, засобів і дій *впливу на виборця*, що засновані на певних наукових розробках, покликані забезпечити перемогу на виборах певного політика, групи політиків, політичної організації чи об'єднання. При цьому вони не можуть не враховувати об'єктивних умов проведення виборів: правового поля, практики виборчих кампаній, національно-політичних традицій, організаційних і матеріальних можливостей держави [5].

Інформаційна складова, що є в будь-якій людській діяльності, стає особливо важливою в конкурентному середовищі політичних виборів, коли її статус різко зростає. З огляду на це виборча кампанія – це в першу чергу інтенсивна комунікація, своєрідний, дозволений варіант інформаційної війни, коли опоненти мають законне право перетворитися на «ворогів» з відповідною зміною інформаційної поведінки. Тому під час виборчої кампанії потрібно добре знати інформаційні закони або правила та складові процесу комунікації. Тобто хто комунікатор, яку інформацію повідомляє (зміст), по якому каналу, кому (аудиторія)? А також способи й можливості кодування і декодування повідомлення та ефект комунікації.

Політична реклама повинна враховувати основні закони виборчої кампанії – знання комунікатором аудиторії, тобто що їй можна і що їй треба сказати, а головне, – що вона хоче почути. Окремо стоїть питання визначення власної аудиторії. У виборчих кампаніях шукають передусім тих, хто дійсно хоче змінити свій погляд на користь «нашого» кандидата.

Саме тут потенціал отримання додаткових голосів, які можуть принести перемогу.

Друге правило. Зміст повідомлення може кодуватися в трьох основних формах – *слова, подія і візуальна картина*. Остання має більшу довіру й довше зберігається в пам'яті.

Третє правило. Потрібно знати канали комунікації, якими користується той чи інший сегмент аудиторії, щоб краще до нього донести зміст повідомлення.

Четверте правило. Не давати супротивнику визначати вас, тобто не дати йому змогу сказати, хто ви є, до того як це зробите ви. Адже перше визначення є найбільш стійким і надовго запам'ятовується.

П'ятий інформаційний закон – працювати тільки з двома-трьома темами в кожен період кампанії, щоб тема від постійних повторів краще запам'яталася виборцю.

Важливою складовою інформаційного супроводу кампанії є попередня перевірка реагування на ті інформаційні матеріали, що виробляються. Це робиться за допомогою фокус-груп, або фіксації на приладах миттєвого реагування, що в Україні використовується під час передач «Свобода слова».

Отже, інформація є єдиним ресурсом, який може бути в кожного кандидата. У нього може не вистачати ресурсів для тиражування власної інформації, але інформацію він може мати. Саме інформація у вигляді слоганів, політичної реклами, що містить символічні зображення та образи, і дає можливість виграти кампанію [6].

З огляду на те, що виборці сприймають політичний світ не як реальний, а як символічний або образний, образи й символи активно використовують під час виборчих кампаній. Ними користуватися набагато зручніше, оскільки виборцям не потрібно їх аналізувати, обдумувати й систематизувати. Вони одразу викликають у них певну емоційну реакцію. Вочевидь, їх можна розглядати як засіб коректування громадської думки в потрібному для маніпулятора напрямі. Маючи надто сильне емоційне забарвлення, вони не лише «працюють» на створення позитивного контексту навколо кандидата або партії, а й «роблять» посилення на негатив у іміджі противника. Так, за допомогою тієї чи іншої «картинки», що використовується в політичній рекламі, можна досягти певного результату [7].

Зокрема, під час президентської виборчої кампанії 2010 р. в Україні головні кандидати використовували образи-картинки дітей і тварин у контексті застосування технології *маніпулювання* громадською думкою

за допомогою такого прийому *нейролінгвістичного програмування*, як *якір*. Під маніпулюванням розуміються методи й прийоми прихованого соціального керування політичною свідомістю і поведінкою громадян з метою корекції або часткової чи повної зміни їхніх думок і поведінки або діяльності. Особливістю маніпуляції є те, що вона являє собою насамперед вид психологічного впливу, завдяки майстерному використанню якого здійснюється приховане збудження в іншій людині намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями.

Друга особливість маніпуляції полягає в тому, що вона – як система засобів ідеологічного й духовного впливу на свідомість виборців – дає змогу приховувати справжні цілі й думки комунікатора з метою отримання ним підтримки певної політичної сили. Це не тільки стимулює особу віддати свій голос за потрібного кандидата чи партію, а й примушує її хотіти це зробити.

Отже, маніпуляція – це приховане керування об'єктом проти його волі, при якому маніпулятор отримує односторонню перевагу або вигоду за рахунок жертви. У ролі жертви можуть виступати як окремі індивіди, так і якась соціальна група, і безпосередньо народ [8]. Найефективніше маніпулювати виборцями за умов перенесення виборчої боротьби з реальної у так звану віртуальну площину, що насправді доведено на практиці. Маніпулювання під час виборчих президентських, а також парламентських кампаній спрямоване не стільки на донесення до виборця певних ідеологічних цінностей або програмних засад, скільки на формування позитивного іміджу кандидата.

В умовах слабкорозвинутого громадянського суспільства й демократії в Україні її виборці голосують не за команди, ідеології чи передвиборні програми, а за яскравих політичних лідерів. Найефективнішою виборчою стратегією в Україні є так звана лідерська стратегія або стратегія ідеального кандидата, яка базується на тому, що виборці мають певні уявлення про ту сукупність політичних, ділових, особистих якостей, якими має володіти політик. Завдання кандидата чи партійного лідера полягає в тому, щоб максимально наблизити власний імідж до цих уявлень за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [9].

Однією з технік маніпуляції є техніка НЛП. Вона будується на гіпотезі про наявність провідної репрезентативної системи в людини, що дає змогу будувати ту або іншу стратегію впливу. НЛП також розкриває існування в людини захисних механізмів і шляхів їх подолання. Згідно з теорією НЛП людина отримує інформацію з ряду комунікативних каналів (*аудіо, візуальний, кінестетичний запах/смак* тощо), але для кожної людини тільки

один з них є домінуючим, тобто провідним. На нього вона й зорієнтована. Такі елементи, як дотик, звук, візуальні символи, запах, стикаючись спочатку з досвідом людини, у подальшому можуть самі по собі викликати в неї необхідні переживання. Такий якір можливий як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Він може стимулювати потрібну поведінку людей або зупинити небажану. До звукових якорів можуть належати національний гімн, звук кремлівських курантів, асоційований із зустріччю Нового року на всій території колишнього СРСР. Повторювані музичні ритми також можуть виступати в позитивній ролі, адже аудиторія, як відомо, добре ставиться до знайомого й негативно сприймає всі нові напрями.

Нині під час виборчих кампаній політтехнологи найчастіше використовують запозичені в реклами *позитивні якорі*, здатні впливати на широкі суспільні маси. Це передусім діти і тварини, які викликають в аудиторії винятково позитивну реакцію. Наприклад, прем'єр-міністр М. Тетчер для цього навіть брала чужу собаку, щоб прогулятися з нею по безлюдному пляжу перед камерою. Такі якорі викликають найчастіше посмішку й діють аналогічно їй, тобто вони розслабляють співрозмовника та знімають агресивність. Емоційна реакція об'єкта, пов'язана з переживанням значущої для нього позитивної події, зумовлена зовнішнім якорем. Тепер, коли кандидату потрібно викликати аналогічну емоційну реакцію, він може повторити якір, і емоція виникне без контролю свідомості об'єкта [10].

Отже, для того щоб переконати партнера в чомусь, достатньо передати йому свої судження в той момент, коли він перебуває під впливом вираженої позитивної емоції, відповідним якорем. Пропонуючи виборцю укласти договір про взаємну підтримку, кандидат, «включивши» якір позитивних переживань виборця, отримує додатковий важіль впливу на нього. Крім того, за допомогою позитивних якорів можна також легко обійти фільтри, що обмежують сприйняття потрібної інформації. Реакція людини на такі якорі корениться в її психіці, що сформувалася впродовж багатьох мільйонів років існування людства. Можна сказати, що «жодна собака не нападе на цуценя» або «будь-яка доросла людина із захопленням сприймає дитину».

НЛП може також допомогти в пошуку механізмів переключення каналів. Знаючи бажаний співрозмовником спосіб сприйняття інформації, а також характеристики одержуваного образу, кандидат легко підлаштовується під нього, приховано нав'язуючи свої уявлення.

Передвиборна президентська кампанія 2009–2010 рр. в Україні є прикладом використання ефективних стратегій впливу за допомогою НЛП для маніпуляції думкою виборців, що ще не визначилися. Тоді

один із двох головних кандидатів на пост Президента України – лідер Партії регіонів В. Янукович на бігбордах і брошурах (останні містили короткий опис його біографії у формі легенди) був зображений сидячи, із трирічною дівчинкою на руках, і був напис: «И можно осуществитъ мечту...»

Другий головний претендент на вищу державну посаду тодішній Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко на бігбордах, календарях, а також у газетах, зокрема газеті «Час»¹, зображувалася з білим тигреням.

У першому випадку зображення В. Януковича з дитиною, як і будь-яке інше зображення сім'ї, батька з дітьми чи дідуся з онуками, означало апеляцію до всенародної надії. Тобто виборці, що не визначилися, завдяки такому зображенню мали сприйняти В. Януковича передусім як людину, яка піклується про майбутнє українського народу, держави і, зокрема, нації. Крім того, така картина мала також сформувати у виборців його образ як доброго сім'янина, насамперед батька, а також люблячого «дідуся». У цьому випадку зображення трирічної дівчинки в жовтій сукні відіграло роль якоря, який також знімав захисні функції щодо сприйняття нової інформації у виборців, що ще не визначилися, і водночас сприяв формуванню в їхній свідомості, а потім і в думках відповідного образу В. Януковича. Образ батька є одним з корінних архетипів² в українській ментальності, поряд з образом матері. Чоловіку, який відповідає образу батька, відповідно можна довіряти, що є одним з найважливіших елементів політичного лідера.

Це була вдало підібрана позитивна політична реклама, адже, згідно з дослідженнями, у рекламі, що апелює до «надії», переважно показують імідж, чоловіків (95 %), жінок (91 %), дітей (70 %).

Водночас така політична реклама була створена у відповідних тонах і кольорах Партії регіонів. Кольори – це не просто засіб полегшення прочитання тексту, створення візуальних ілюзій, вони несуть також психологічні стереотипи. У цьому випадку було використано світлі – *білий і жовтий*, а також яскраві – *синій, червоний і бордовий кольори*, які теж апелюють до надії³. Щоправда, кольорова символіка Партії регіонів, за винятком синього, що символізує чистоту, чесність і порядність, більше ні з якими ідеями партії не асоціюється. Жовтий колір – це колір пшениці, хліба, багатства держави в руках об'єднаних людей. Саме такого кольору сукня дівчинки, яку тримає В. Янукович.

¹ Спецвипуск № 3 Народного руху України від 29 грудня 2009 р.

² Архетип – глибоко вкорінений прообраз у національній свідомості.

³ Нейтральні кольори, пов'язані з позитивними емоційними закликами.

Отже, якір у вигляді дівчинки мав не тільки зняти захисні функції щодо сприйняття нової інформації у певних груп виборців, а й сприяти формуванню в їхній свідомості нового іміджу В. Януковича – політика-батька, і в результаті змусити їх проголосувати за нього.

Така політична реклама В. Януковича здійснювалася в рамках не тільки його виборчої стратегії, а й стратегії політичної сили, яку він представляє. Вона була явно зорієнтована на представників середнього й старшого покоління так званих «радянських людей», яких вистачає навіть на території Західної України, де активно працювала команда В. Януковича, постійно підкреслюючи, що їхній кандидат – кандидат не лише Сходу, а й усієї України.

Уся попередня політична реклама виборчих кампаній Ю. Тимошенко була пронизана ідеєю святого служіння українському народові. Головним образом, який формували для неї політтехнологи, був образ стародавньої богині – *Берегині* – символу життя і родючості, матері всього суцього, яка дає життя та оберігає. На виборах 2010 р. Ю. Тимошенко продовжувала розвивати цей образ, але не очікувано внесла й певні зміни. Зокрема, її часто зображувалися в білому одязі з білим тигреням-альбіносом. Звіра подарували їй у Скадовську на дитячому чорноморському фестивалі напередодні нового 2010 р., який згідно зі східним календарем є роком білого тигра⁴. Тигреня, яке назвали *Тигрюля (Тигр-Юля)* стало виконувати й роль психологічного якоря, що викликав позитивні емоції щодо кандидата. Як наслідок, реклама на мотиви «Тигрюлі» тріумфально поширювалася в завершальному циклі кампанії. Білий колір одягу Ю. Тимошенко, як стереотип, символізував чистоту й ніжність, а біле тигреня, що в багатьох країнах світу вважається істотою божественного походження, додавало їй образу святості. Крім того, біла тигриця – це рідкісне явище в природі. Її природні якості – сила, спритність і витривалість – хоча й технологічно переносилися на претендентку-кандидата, яка, відповідно, не мала іншого вибору, як захищати тих, хто покладався на неї чи пов'язував своє майбутнє і майбутнє країни з нею. З'явилося й відповідне гасло «*Перву за Україну*». Тобто завдяки такій рекламі Ю. Тимошенко більше виступала захисницею

⁴ У багатьох країнах світу білий тигр із чорними смугами завжди вважався істотою божественного походження. Він міг належати за статусом тільки імператорам радкам. Мрія його дістати тривалий час була малореальною або взагалі нереальною. Знайти білого тигра або білого слона вважалося великою рідкістю і неймовірною вдачею. Тільки особи, у чиїх жилах текла стародавня королівська кров, могли дозволити собі таку примху – мати в палаці живу копію «міфічного» білого тигра з легенди.

України та її майбутнього насамперед на зовнішній, міжнародній арені. Вона поставала сучасною українською Жанна д'Арк, а тигреня живою зброєю (мечем) в її руках [11].

Отже, політична реклама головних кандидатів на посаду Президента у 2010 р. використовувала чималий арсенал прийомів соціально-психологічного впливу на свідомість і підсвідомість реципієнтів з метою змінити їхні погляди й поведінку за короткий проміжок часу. Зокрема, реклама з використанням якорів у вигляді дівчинки й тигреняти не містила жодних ідеологічних засад діяльності як В. Януковича і Ю. Тимошенко, так і їхніх партій. Така політична реклама була позитивною, адже вона не тільки покращувала імідж кандидатів, додаючи їм образів батька-нації і захисниці народу на міжнародній арені, а й не була спрямована проти кандидатів-конкурентів і не викликала у виборців негативної реакції щодо кандидатів, за яких вони не мали намірів голосувати. Вона була спрямована передусім на тих виборців, які ще не вирішили, за кого голосуватимуть. Сприймаючи таку рекламу, виборці під час голосування багато в чому керувалися емоціями, а не ідейними поглядами. Адже маніпулювання свідомістю виборців за допомогою вказаних якорів відкривало двері в приватний світ політиків.

Якір у вигляді зображення дівчинки був спрямований на виборців старшого покоління, а якір у вигляді тигреняти – на молоде покоління. Це стало однією з причин перемоги В. Януковича, адже з-поміж громадян, які мають право голосу, переважають люди старшого віку.

Список використаних джерел

1. Лисовский С. Ф. Избирательные технологии: история, теория, практика / С. Ф. Лисовский, В. А. Евстафьев. – М., 2000; Юрій М. Ф. Політологія : підручник / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006; Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2002. – 596 с.

2. Грачев М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития : монографія / М. Н. Грачев. – М.: Прометей, 2004. – 328 с.; Шидловський Д. Політична комунікація як об'єкт соціологічного дослідження : автореф. дис. ... канд. соціол. наук / Д. Шидловський. – Запоріжжя. 2007. – 17 с.

3. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием [Электронный ресурс] / С. Кара-Мурза. – Режим доступа: http://www.probib.narod.ru/social/karam/kara_soz/index.html.pdf. – Загл. с экрана; Зернецька О.

PR-маніпуляційний вплив. Комунікативна теорія і практика [Електронний ресурс] / О. Зернецька, П. Зернецький // Режим доступу: <http://www-politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=17&c=154.pdf>; Елисеєва С. С. Манипулятивные приемы создания отрицательных и положительных образов политиков в жанре комментированной цитаты [Электронный ресурс] / С. С. Елисеєва. – Режим доступа: [http://www/library.krasu.ru/ft/_articles/0088419.pdf](http://www.library.krasu.ru/ft/_articles/0088419.pdf). – Загл. с экрана.

4. *Акаймова А.* Політична реклама як процес комунікації [Електронний ресурс] / А. Акаймова. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2468/pdf>. – Назва з екрана.

5. Політологія : навч.-метод. комплекс [Електронний ресурс] / за ред. Ф. М. Кирилюка // Режим доступу: <http://www/politics.ellib.org.ua/pages-2204.html.pdf>. – Назва з екрана.

6. *Почепцов Г. Г.* Від facebookу і Гламуру до WikiLeaks: медіа-комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Спадщина. 2012. – С. 61–72.

7. *Яцунська О.* Антиреклама на дострокових парламентських виборах як засіб маніпулювання суспільною свідомістю (Ч. I) [Електронний ресурс] / О. Яцунська. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1-773/pdf>. – Назва з екрана.

8. *Елисеєва С. С.* Манипулятивные приемы создания отрицательных и положительных образов политиков в жанре комментированной цитаты [Электронный ресурс] / С. С. Елисеєва // Режим доступа: http://www.library.krasu.ru/ft/_articles/0088419.pdf. – Загл. с экрана.

9. *Приймаченко Н.* Інформаційні технології як інструмент впливу на думку виборців [Електронний ресурс] / Н. Приймаченко. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=4&us_publication=379.pdf. – Назва з екрана.

10. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступа: <http://www.socioline.ru/pages/poc-heptsov-gg-teoriya-kommunikatsii/pdf>. – Назва з екрана.

11. *Павлюк Л.* Політична реклама у президентській кампанії-2009: війна усіх проти усіх і її креативні банальності [Електронний ресурс] / Л. Павлюк. – Режим доступу: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuuyut-media/reklama-propahanda/politychna-reklama-u-prezidentskiy-kampaniyi-2009-viyna-usikh-protu-usikh-i-yiyi-kreatyvni-banalnosti.html.2010.:11-01/pdf>. – Назва з екрана.

УДК 342.4(477):027.021(477–25)

Олег Натаров,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ: АСПЕКТИ ТЕОРІЇ І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

У статті розглядаються проблеми внесення змін до Конституції, сучасний конституційний процес в Україні, аспекти співробітництва спеціального допоміжного органу при Президентові України, створеного з метою напрацювання пропозицій щодо змін до Конституції України – Конституційної Асамблеї – з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського НАН України.

Ключові слова: Конституція України, внесення змін до конституцій, Конституційна Асамблея, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України закріпила політико-правові засади конституційного ладу суверенної України та позитивно вплинула на розвиток української державності.

Однак із часом виникла потреба в удосконаленні Основного закону України, зумовлена, зокрема, розвитком суспільних відносин у державі. Адже загальновідомо, що Конституція має поєднувати в собі дві, інколи протилежні, якості – стабільність та динамізм. Стабільність надає Конституції таких рис, як добротність, надійність, сталість. З іншого боку, вона не може не реагувати на зміни, що постійно відбуваються в суспільстві. Тому до будь-якої Конституції рано чи пізно вносяться зміни. Не випадково провідні українські вчені, представники громадянського суспільства та різних політичних сил нині виступають за проведення системної конституційної реформи. Рекомендації з питань удосконалення Конституції України також неодноразово висловлювалися Парламентською асамблеєю Ради Європи та Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія).

В Україні представлено потужну традицію дослідження Конституції, до сфери аналізу якої потрапляла і проблематика реформування Основного закону [1, 2, 5, 13, 15, 16, 18]. Водночас не можна не погодитись із академіком Ю. Шемшученко, який зазначає, що питання про проведення конституційної реформи в Україні поставлено суспільством і державою, а відтак перед академічною наукою постають актуальні проблеми,

які передбачають необхідність модернізації державної влади на основі оновлення чинної Конституції України [17, с. 39]. Убачається важливим, щоб таке оновлення було системним і враховувало практичний досвід реалізації положень Основного закону України та досягнення й тенденції сучасного європейського конституціоналізму.

Майже в усіх країнах світу Конституція – це єдиний нормативний акт вищої юридичної сили (іноді кілька таких актів), що регламентує окремі сторони економічної і політичної організації суспільства, встановлює засади державного ладу та визначає основи правового статусу особи.

У науці конституційного права найбільш поширеними є два значення терміна «Конституція»: юридична Конституція (основний закон, наділений вищою силою щодо інших правових форм) та фактична Конституція (реальний порядок організації і здійснення державної влади, фактичні відносини між державою та особою).

Конституція, як Основний закон держави, відрізняється від інших нормативних актів особливістю її розробки, прийняття й внесення змін.

За способом прийняття розрізняють народні та даровані (октройовані) Конституції. Народними вважаються Конституції, які приймаються парламентами, установчими зборами чи виборцями шляхом голосування на всенародному референдумі. Даровані (октройовані) Конституції характеризуються одностороннім актом глави держави з надання народіві Конституції. Такі конституції властиві насамперед країнам із монархічними формами правління. До них також належать Конституції, прийняті керівним органом правлячої партії або «революційними радами» та іншими подібними владними структурами, які звичайно утворюються внаслідок військових переворотів у країнах, що розвиваються.

За порядком зміни, розрізняють жорсткі та гнучкі Конституції. Жорсткі конституції мають на меті забезпечити стабільність державного ладу, яка в свою чергу допомагає зміцненню їх авторитету і відповідно стабільності конституційного ладу. Є різні способи забезпечення жорсткості Конституцій (прийняття кваліфікованою більшістю, затвердження референдумом та ін.). Для гнучких Конституцій характерна їх зміна шляхом прийняття в порядку як для звичайного закону.

Світова практика показує, що інколи способи зміни Конституцій у конкретній країні повністю збігаються із способами прийняття її, але звичайно вони дещо відмінні. Як правило, встановлюють жорстку процедуру внесення поправок і змін до Конституцій.

Таким чином, особливий порядок прийняття та зміни є «наочним

виявом і водночас підтвердженням якостей Конституції як основного закону» [14, с. 21].

Аналіз ст. 154–159 Основного закону України показує, що Конституція України справедливо може бути віднесена до категорії досить «жорстких» щодо способу зміни. Це проявляється передусім у механізмі внесення до неї змін і обмеженні кількості суб'єктів права постановки питання про новелізацію тексту Основного закону України.

Так, відповідно до ст. 154–159 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Законопроект про внесення змін до розділів I, III, XIII подається до Верховної Ради Президентом або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України і не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік із дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції [3].

Варто зазначити, що з липня 1997 р. по січень 2004 р. Верховна Рада України не внесла жодної поправки до Конституції України, хоча було запропоновано близько 20 різних конституційних законопроектів. Завершився безрезультатно у 2000 р. і Всеукраїнський референдум з питань про внесення змін до Конституції України. Нарешті, конституційні зміни від 8 грудня 2004 р. визнано неконституційними за рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р.

Нині в Україні розпочалася підготовка нової редакції Основного закону, яка має містити корективи, завдяки яким Конституція відповідатиме стану суспільних відносин, а держава та суспільство матимуть змогу адекватно реагувати на вимоги часу.

Одним з основних напрямів політики нової української влади на сьогодні є розвиток і залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації державного курсу, адже успіх реформ неможливий без громадської консолідації та широкої суспільної підтримки. Шлях до цього пролягає через подальше зростання відкритості публічної політики та державного управління для безпосередньої участі в них громадян і громадських об'єднань. Адже, як справедливо зауважує голова Комісії з питань здійснення народовладдя Конституційної Асамблеї, академік Національної академії правових наук В. Селіванов, «той, хто ініціює будь-яку реформу (а це суб'єкти публічної влади – президент, парламент, уряд), повинен насамперед передбачати чітку й зрозумілу для кожної людини відповідь на запитання: чи сприятиме реформа (модернізація) поєднанню інтересів держави, суспільства з її власними інтересами? До реформ узагалі, а надто до конституційної реформи, завжди необхідна довіра суспільства, що є першою умовою людської солідарності на шляху до успіху» [12].

У щорічному Посланні глави держави до Верховної Ради у 2012 р. одним із кроків на цьому шляху було визначено підготовку та проведення конституційної реформи, яка не лише дасть вичерпні відповіді на запитання про співвідношення владних повноважень між державою та місцевим самоврядуванням, про характер і особливості політичного устрою України, що рухається назустріч Європі, але й стане дієвою основою для забезпечення широких прав громадян у сучасних умовах, у тому числі і щодо прямої участі громадян

у прийнятті рішень державного рівня з вирішення актуальних питань розвитку громад [9, с. 8].

Не можна не погодитись і з твердженням про те, що «існування різних поглядів на основні питання конституційного права, вирішення складних колізій, пов'язаних із практичним застосуванням конституційних норм органами влади, вимагає консолідації наукової спільноти, зацікавлених політичних сил та організацій громадянського суспільства для забезпечення відкритого діалогу й створення механізму ухвалення консенсусних рішень під час роботи над оновленням Конституції України» [9, с. 140].

Серед основних напрямів конституційного реформування Президент виділив такі:

- посилення конституційних гарантій прав і свобод людини;
- створення конституційних засад для здійснення ефективного та справедливого, незалежного правосуддя;
- зміцнення місцевого самоврядування: встановлення гарантій його інституційної та фінансової спроможності; розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування різного рівня; визначення місця та ролі органів самоорганізації населення в оновленій системі місцевого самоврядування;
- удосконалення механізмів прямої демократії, у тому числі змістовного наповнення права громадян на всеукраїнському референдумі визначати та змінювати конституційний лад; ухвалювати закони України (вносити до них зміни); брати участь в керуванні державними справами;
- удосконалення взаємодії між парламентом, главою держави та урядом у спосіб деталізації та зміни процедур: підписання та оприлюднення прийнятих Верховною Радою законів (промульгація); застосування Президентом права вето до таких законів; скріплення підписами Прем'єр-міністра та відповідного міністра актів Президента (контрасигнація); скасування Президентом актів Кабінету Міністрів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим і місцевих державних адміністрацій; схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів;
- розширення підстав для конституційно-правової відповідальності Верховної Ради у разі її недієздатності; надання Верховній Раді можливості впливати на призначення членів Кабінету Міністрів та їх відставки, зокрема через запровадження процедури інтерпеляції; обмеження депутатської недоторканності та інших імунітетів за професійною ознакою;

– встановлення норми про ухвалення Верховною Радою законів та інших актів більшістю від присутніх на засіданні народних депутатів за умови присутності не менше половини конституційного складу Верховної Ради [9, с. 140–141].

Отже, процес модернізації державної влади на основі оновлення чинної Конституції України перенесено на рівень практичної реалізації. Він пов'язаний з утворенням фактично нового й унікального для України організаційного механізму для підготовки проекту закону про внесення змін до Конституції – Конституційної Асамблеї. Цей проект відкриває широкі можливості для справді демократичного та науково обгрунтованого вдосконалення Основного закону нашої держави та суспільства.

Зазначений проект було започатковано відповідно до Указу Президента України від 21 лютого 2011 р. «Про підтримку ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї» [11]. Ураховуючи необхідність підготовки пропозицій щодо вдосконалення конституційного регулювання відносин, з метою забезпечення максимальної транспарентності, загальнодоступності, демократичності та деполітизації цього процесу, невтручання в нього суб'єктів владних повноважень, а також започаткування широкого обговорення конституційних ініціатив, залучення до нього громадськості, учених, міжнародного експертного середовища, глава держави постановив підтримати ініціативу першого Президента України Л. Кравчука щодо створення Конституційної Асамблеї для підготовки змін до Конституції України.

Напрацювання пропозицій щодо механізму створення й діяльності Конституційної Асамблеї, визначення засад, алгоритму та етапів її роботи, а також аналізу концепцій реформування Конституції України було покладено на спеціальну Науково-експертну групу з підготовки Конституційної Асамблеї.

25 січня 2012 р. Президент України своїм Указом «Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї» схвалив підготовлену на основі напрацювань Науково-експертної групи з підготовки Конституційної Асамблеї та рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) Концепцію формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї [7].

17 травня того ж року глава держави видав Указ «Про Конституційну Асамблею» [10]. Відповідно до цього указу Конституційна Асамблея є спеціальним допоміжним органом при Президентові України, утвореним з метою підготовки законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України.

Діяльність Конституційної Асамблеї ґрунтується на принципах верховенства права, колегіальності, самоврядності, прозорості, відкритості та гласності, незалежності у прийнятті рішень, а також на засадах професіоналізму й науковості.

Основними завданнями Конституційної Асамблеї є: узагальнення практики реалізації Конституції України, пропозицій і рекомендацій щодо її вдосконалення з урахуванням досягнень і тенденцій сучасного конституціоналізму; підготовка та схвалення Концепції внесення змін до Конституції України, подання її Президентові України; підготовка на основі Концепції внесення змін до Конституції України законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України та попереднє його (їх) схвалення; організація громадського, а також фахового, у тому числі за участі міжнародних експертів, зокрема експертів Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України; доопрацювання за результатами громадського та фахового обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України; схвалення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України та подання Президентові України для внесення на розгляд Верховної Ради України відповідно до розділу XIII Конституції України.

З огляду на те, що сучасний етап суспільного розвитку характеризується, серед іншого, зростаючою потребою в наданні достовірної, повної та своєчасної правової інформації, варто звернути увагу, що для виконання покладених на неї завдань Конституційна Асамблея, зокрема, має право одержувати в установленому порядку від державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, об'єднань громадян, наукових установ, ВНЗ та інших установ і організацій необхідні інформацію, матеріали та документи; надсилати в установленому порядку до вітчизняних, іноземних та міжнародних наукових та експертних організацій підготовлені Конституційною Асамблеєю документи для їх експертної оцінки; залучати до своєї роботи вітчизняних та іноземних учених-правознавців; запрошувати на пленарні засідання та засідання комісій, інших робочих органів Конституційної Асамблеї представників державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, наукових установ, ВНЗ, інших установ та організацій, вітчизняних та іноземних учених-правознавців для участі в обговоренні відповідних питань; організовувати проведення наукових і науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, соціологічних опитувань, а також

інших заходів з питань діяльності Конституційної Асамблеї; забезпечувати висвітлення діяльності Конституційної Асамблеї в ЗМІ тощо.

Також варто звернути увагу, що Конституційна Асамблея взаємодіє не тільки з державними органами, органами місцевого самоврядування, допоміжними органами і службами, створеними Президентом України, але і з об'єднаннями громадян, іншими інститутами громадянського суспільства, науковими установами, ВНЗ, іншими установами та організаціями, у тому числі міжнародними.

Саме науковий супровід удосконалення Основного закону покликаний гарантувати демократичний розвиток Української держави та суспільства, стати фундаментом комплексу реформаторських дій, спрямованих на формування демократичного державного ладу.

У цьому контексті слід зазначити, що з початку нового тисячоліття активізували діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів сучасні бібліотеки. Мова йде, зокрема, про формування баз даних та інших інформаційних ресурсів правового характеру, проведення наукових досліджень та інформаційно-аналітичної роботи з питань політико-правової проблематики, надання юридичної консультативної допомоги тощо. Затверджений у серпні 2012 р. Радою Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) Кодекс етики для бібліотекарів та інших інформаційних працівників проголошує, що «надання інформаційних послуг в інтересах соціального, культурного та економічного процвітання суспільства – основа бібліотечної справи», а «основна місія бібліотекарів та інших інформаційних працівників – забезпечувати всім доступ до інформації задля власного розвитку, освіти, культурного збагачення, дозвілля, економічної діяльності, поінформованої участі та розширення демократії» [6, с. 8].

Наприклад, серед зарубіжних бібліотек, діяльність яких передбачає істотну правову складову, можна виділити Бібліотеку Конгресу США (The Library of Congress), в організаційній структурі якої передбачено Дослідницьку службу Конгресу, покликану забезпечувати законодавчий процес вичерпними, достовірними, об'єктивними, авторитетними і конфіденційними, за необхідності, дослідженнями. Бібліотека Конгресу водночас надає інформаційне забезпечення виконавчій владі і судовій системі, виконує функції агентства з авторських прав США (Бюро реєстрації авторських прав є структурним підрозділом бібліотеки). Для забезпечення органів влади всіх рівнів всебічними дослідженнями в галузі права й надання юридичних довідкових послуг функціонує ще один підрозділ Бібліотеки Конгресу – Юридична бібліотека [8, с. 171].

Привертає увагу досвід роботи бібліотек у галузі правового інформування на міжнародному рівні, зокрема, EUROLIB – організації інституційних бібліотек ЄС (Organization of EC institutional Libraries). Мережа EUROLIB об'єднує понад 40 установ – спеціалізованих бібліотек, створених для обслуговування органів об'єднаної Європи, таких як Центральна бібліотека Європейської комісії, бібліотеки Суду ЄС, Комітету регіонів ЄС, Європейського поліцейського коледжу та ін.; допоміжних установ ЄС у галузі інформаційного обслуговування, таких як Центр перекладів для органів Європейського Союзу чи відділ життєвого циклу інформації та відділ інформаційних технологій Ради Європи; наукових центрів – дослідження євроінтеграції у віртуальному середовищі, Європейської дослідницької ради; центрів інформування громадськості тощо. Усі ці установи, розташовані в різних країнах Європи, зосереджені на вирішенні спільних завдань інформаційного обслуговування органів, що становлять інституційну структуру ЄС [8, с. 173].

В Україні вітчизняні бібліотеки та інформаційні центри є потужними складовими національної інформаційної інфраструктури, їх розвиток характеризується динамічним формуванням традиційного та електронного середовища, активізацією використання їх потенціалу суспільством, впровадженням сучасних інновацій, пов'язаних із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Найбільшою бібліотекою України, головним науково-інформаційним центром держави, що входить до найбільших національних бібліотек світу, є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Особлива категорія абонентів бібліотеки – інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України.

Бібліотека – наукова установа в галузі науково-інформаційної діяльності, бібліотекознавства та суміжних наук. У бібліотеці понад 40 підрозділів, що згруповані за напрямками їх діяльності в інститути, центри, Фонд Президентів України, Національну юридичну бібліотеку і Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади.

Зокрема, Національна юридична бібліотека (НЮБ) забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції.

Пріоритетними напрямками діяльності НЮБ є сприяння утвердженню й розвитку національної правової традиції, розширення доступу до правових інформаційних ресурсів усім категоріям громадян, ефективне використання цих ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства.

Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції НЮБ – найвищі та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації.

Основними завданнями НЮБ є акумуляція в бібліотечних фондах правової інформації на всіх видах носіїв; забезпечення ефективного доступу до документного, наукового, інформаційно-аналітичного ресурсу правової та необхідної в реалізації правових відносин суміжної з нею іншої інформації; сприяння вдосконаленню комплектування фондів НБУВ новою правовою інформацією; організація представлення інформаційних ресурсів, що відображають національну правову традицію; здійснення навігаторських функцій в інтересах замовників по вітчизняних ресурсах правової інформації та відповідних ресурсах інтернет-інформації; сприяння реалізації національно-освітніх та науково-популярних програм у сфері правового забезпечення розвитку суспільства.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) є головною організацією з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади в системі НАН України.

Основними завданнями СІАЗ є вдосконалення процесу ефективного використання фондів НБУВ, нових інформаційних ресурсів, створених в Україні та за її межами, У тому числі інформаційних потоків електронної інформації, для аналізу: ефективності організації наукової діяльності, підготовки наукових інформаційних ресурсів для продуктивного використання науковими установами при реалізації актуальних суспільно значущих проектів; суспільного життя в Україні, діяльності політичних партій та громадських організацій, формування їх взаємовідносин з державними структурами; ставлення органів державної влади, політичних партій та громадських організацій у країнах СНД та далекого зарубіжжя до суспільного життя в Україні; соціально-економічних процесів у ході ринкових перетворень в Україні.

Крім того, завданням СІАЗ є узагальнення досвіду роботи інформаційно-аналітичних структур у системі наукових бібліотек щодо ефективного використання фондів, активного введення в обіг

наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Фонд як спеціальна бібліотечно-архівна колекція є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України.

20 вересня 2012 р. у офісі першого Президента України Л. Кравчука відбулося підписання Угоди про співробітництво між Конституційною Асамблеєю та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського НАН України. Голова Конституційної Асамблеї Л. Кравчук та генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського академік О. Онищенко засвідчили намір спільними зусиллями сприяти утвердженню та розвитку національної конституційної традиції та якісному вдосконаленню чинної Конституції України.

Радник Президента України керівник Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України, член Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія), секретар Конституційної Асамблеї М. Ставнійчук зазначила, що підписання даної угоди є надзвичайно важливим моментом співпраці організацій та висловила подяку НБУВ за інформаційну підтримку та супровід діяльності Асамблеї [4].

З метою забезпечення інформаційного супроводу діяльності Конституційної Асамблеї України, сприяння утвердженню й розвитку національної конституційної традиції, якісному вдосконаленню чинної Конституції України та орієнтований на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади, громадських організацій, наукових працівників, експертів та громадян у сфері конституційного процесу був створений інформаційний ресурс «Конституційна Асамблея. Електронна бібліотека НБУВ» (<http://archive.nbuv.gov.ua/asambleya/index.html>).

Інформаційні матеріали бібліотеки «Конституційна Асамблея» відображають: конституційне законодавство України та зарубіжних країн; конституційний процес в Україні та зарубіжних країнах; конституційне право України; діяльність Конституційної Асамблеї України; діяльність органів державної влади, політичних партій, громадських організацій, наукового та експертного середовища та осіб, які так чи інакше пов'язані з реалізацією ідеї реформування Конституції України.

Бібліотека сприяє акумуляції інформаційних матеріалів та створенню необхідних умов для користування ними; науковому опрацюванню документів і створенню науково-довідкового та довідково-пошукового

апарату; формуванню системи електронних інформаційних ресурсів, зокрема, повнотекстової, бібліографічної та фактографічної бази даних «Конституції країн світу» «Конституційні традиції України» та ін.; інформуванню про систему електронних інформаційних ресурсів органів державної влади в Україні; запровадженню матеріалів у науковий, освітній, культурний обіг.

Функціонування бібліотеки «Конституційна Асамблея» забезпечується шляхом координації роботи структурних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – Національної юридичної бібліотеки, Фонду Президентів України, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Відділу довідково-бібліографічного обслуговування.

На задоволення інформаційних запитів членів Конституційної Асамблеї України, органів державної влади, громадських організацій, наукових працівників та експертів орієнтований бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», що видається з липня 2012 р. Бюлетень містить розділи «Від першої особи», «Члени Конституційної Асамблеї про вдосконалення конституційного процесу», «Аналітичний ракурс», «Новини про діяльність Конституційної Асамблеї», «Позиція влади, політичних партій, громадських організацій», «Експертна думка», «Конституційні процеси зарубіжних країн» «Нові надходження до НБУВ» тощо.

Отже, можна зробити такі висновки.

Наразі є актуальними розроблення науково-обґрунтованої Концепції внесення змін до Конституції України та підготовка на її основі законопроект (законопроектів) про внесення змін до Конституції України.

Реформування системи суспільного врядування та державного управління має відбуватися на основі положень Конституції, визнаної і підтриманої українським народом. Досягнення цієї мети, як показує досвід попередніх спроб організації конституційного процесу в Україні, залежить від дотримання принципів прозорості й легітимності і на етапі розроблення й обговорення пропозицій щодо конституційних змін, і під час затвердження остаточної редакції Основного закону.

З метою забезпечення найвищого рівня легітимності конституційного процесу було затверджене принципове рішення про те, що вперше в історії України над проектом Основного закону працюватимуть широкі кола української громадськості, потенціал якої буде акумульовано й розкрито в межах роботи Конституційної Асамблеї, діяльність якої ґрунтується на принципах верховенства права, колегіальності, самоврядності,

прозорості, відкритості та гласності, незалежності у прийнятті рішень, а також на засадах професіоналізму й науковості, що є основою для ефективного, вільного й конструктивного обміну думками (діалогу), створення атмосфери довіри. Науковий супровід удосконалення Основного закону покликаний гарантувати демократичний розвиток Української держави та суспільства, стати фундаментом комплексу реформаторських дій, спрямованих на формування демократичного державного ладу. Убачається важливим, щоб таке вдосконалення було системним і враховувало практичний досвід реалізації положень Конституції України та досягнення й тенденції сучасного європейського конституціоналізму.

Зважаючи на те, що на сьогодні бібліотеки, відповідаючи на сучасні виклики, розширюють спектр послуг правового інформування, активізують діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів та відіграють дедалі більшу роль у наданні громадськості вільного доступу до правової інформації та забезпеченні відкритості влади для громадян, цілком логічним є співробітництво Конституційної Асамблеї з найбільшою бібліотекою України, головним науково-інформаційним центром держави – Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського.

Список використаних джерел

1. *Журавський В. С.* Конституційна реформа в Україні: політико-правовий дискурс (до 15-річчя Конституції України) : [зб. ст.] / В. С. Журавський ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. – 54 с.
2. *Кампо В. М.* Українські реформи: політика і право : популярний нарис / В. М. Кампо ; Спілка юристів України. – К., 1995. – 29 с.
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 1.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр). – Назва з екрана.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України і Конституційна Асамблея: новий етап співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Rezonans/2012/tez71.pdf>. – Дата доступу: 21.09.2012. – Назва з екрана.
5. *Орзіх М. П.* Сучасний конституціоналізм в Україні. Вступ до украї-

нського конституційного права : монографія / М. П. Орзіх. – К., 2006. – 290 с.

6. *Пащикова В.* Міжнародний кодекс етики / В. Пащикова // Бібл. планета. – 2012. – № 3. – С. 8–9.

7. Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї : Указ Президента України від 25 січ. 2012 р. № 31/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14411.html>. – Назва з екрана.

8. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 170–178.

9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.

10. Про Конституційну Асамблею : Указ Президента України від 17 трав. 2012 р. № 328/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14752.html>. – Назва з екрана.

11. Про підтримку ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї: Указ Президента України від 21 лют. 2011 р. № 224/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13153.html>. – Назва з екрана.

12. *Селіванов А.* Перший етап – складний початок підготовки змін до Конституції України [Електронний ресурс] / А. Селіванов. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2967/>. – Назва з екрана.

13. *Селіванов В.* Демократичний вимір Конституційної реформи в Україні: сучасне розуміння / В. Селіванов // Право України. – 2003. – № 9. – С. 15–23.

14. *Шаповал В. М.* Конституційне право зарубіжних країн : підручник / В. М. Шаповал. – К. : АртЕк, Вища шк., 1997. – 264 с.

15. *Шаповал В. М.* Сучасний конституціоналізм : монографія / В. М. Шаповал ; Юридична фірма «Салком», Науково-аналітичний центр. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

16. *Шемшученко Ю. С.* Конституційна реформа в Україні (Порівняльно-правовий аспект) / Ю. С. Шемшученко // Правова держава : щорічник наук. пр. – 2003. – Вип. 14. – С. 3–7.

17. *Шемшученко Ю. С.* Проблеми реформування Конституції України / Ю. С. Шемшученко // Вісн. НАН України. – 2012. – № 5. – С. 39–40.

18. *Ющик О. І.* Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні / О. І. Ющик. – К. : Парлам. вид-во, 1997. – 190 с.

УДК 004.77:347.78(0.027.8)

Валентина Семесько,

в. о. мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У науковій статті здійснено дослідження досвіду зарубіжних країн з питань захисту авторського права в мережі Інтернет, вивчено застосування технічних засобів для захисту авторського права у світовій мережі. Запропоновано шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства щодо захисту авторського права в мережі Інтернет.

Ключові слова: авторське право, піратство, способи захисту авторського права в мережі Інтернет.

Порушення авторського права є однією з глобальних проблем у світі, про що говорять такі дані. Так, у січні 2012 р. ФБР закрило в США MegaUpload і всі її 18 сайтів за звинуваченням у широкомасштабному піратстві культурної продукції, яка захищена авторським правом. Був заарештований власник компанії К. Шмітц.

Мережа MegaUpload була найпопулярнішою у світі з великою базою фільмів, музикальних творів. Щороку її сайти відвідувало понад 50 млн осіб. Під час розслідування було встановлено, що компанія за п'ять років заробила від 150 до 175 млн дол. чистого прибутку.

В Італії, у листопаді 2011 р. фінансова поліція (Guardia Di Finanzia) за сприяння місцевих антипіратських організацій почала розслідування проти найбільшої файлообмінної мережі, до якої входило декілька інтернет-ресурсів, включаючи italianshare.net. На цих інтернет-ресурсах були створені онлайн-форуми й торент-трекери, які давали змогу користувачам поширювати файли або переглядати онлайн більше ніж 30 тис. творів, захищених авторським правом, у тому числі фільми, електронні книги, ігри та інші твори. Під час розслідування справи було встановлено, що адміністрація сайтів отримала прибуток на суму понад 580 тис. євро. У липні 2012 р. адміністратор сайту italianshare.net був заарештований. Це перший випадок арешту адміністратора піратського сайту в Італії. Слідство триває [1].

У Великобританії, за матеріалами щоденного англійського видання The Guardian, деякі голлівудські кіностудії, звукозаписувальні компанії

і видавництва виступили з вимогою до British Telekom (BT) про блокування одного з найбільших файлообмінних сайтів, що працює незаконно – The Pirate Bay. Раніше суд виніс рішення про блокування протягом двох тижнів файлообмінного сайту Newzbin2, який звинувачується компаніями Голлівуда в піратстві «в особливо великих розмірах». Керівництво ВРІ називає діяльність The Pirate Bay великим шахрайством, що спрямоване проти творчості авторів, і заявляє про необхідність очищення інтернет-мережі від піратства й плагіату [2].

За результатами досліджень Асоціації виробників програмного забезпечення, Україна за рівнем комп'ютерного піратства посідає четверте місце серед 32 країн. Попереду лише Китай, Нігерія і В'єтнам. Близько 70 % користувачів комп'ютерів в Україні в більшості випадків використовують піратські комп'ютерні програми [3].

Адміністрація президента Б. Обама прийняла рішення про розгляд петиції щодо виключення України та Індонезії з переліку країн, які мають преференції в торгівлі зі СІІА (зокрема, безмитний ввіз ряду товарів). Про це йдеться в повідомленні Міністерства торгівлі СІІА, передає Американська асоціація звукозаписувальної індустрії (RIAA). Якщо в результаті розпочатого розслідування Україну буде виключено із загальної системи преференцій, то українські експортери втратять десятки мільйонів доларів (як це було у 2002 р., коли збитки сягнули 75 млн дол.). Причина – неадекватний захист інтелектуальної власності на території України.

Таким чином, в Україні назріла потреба в проведенні наукових досліджень з питань створення на законодавчому рівні запобіжних заходів проти будь-якого порушення прав інтелектуальної власності та визначення методики стримування подальших порушень авторського й суміжних прав.

Темою захисту авторського права й суміжних у мережі Інтернет займаються такі дослідники, як С. Кудрявцева, В. Колос, А. Коваль, О. Пастухов. Вищезазначені науковці досліджували захист авторського права в межах території України в контексті національного законодавства. Питання, що стосуються зарубіжного досвіду з питання захисту авторського права й суміжних прав у мережі Інтернет у вітчизняній науці залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є дослідження та аналіз зарубіжного досвіду з питання захисту авторського права в мережі Інтернет, вивчення технічних засобів та їх застосування при захисті авторського права, розроблення нових пропозицій та способів захисту авторського права.

Однією з перших країн, що почала боротьбу з порушенням авторського права в мережі Інтернет, є Франція. У 2009 р. у Франції було прийнято закони про дотримання й захист інтелектуальної власності в Інтернеті під назвою HADOPI 1 і HADOPI 2. Завдяки законам було створено систему боротьби з порушниками авторського права в мережі Інтернет, що включає комплексну діяльність держави, провайдерів і правовласників. Було створено державну антипіратську службу під назвою Вищий орган по розповсюдженню творів і захисту авторських прав в Інтернеті HADOPI (Haute autorité pour la diffusion des oeuvres et la protection des droits sur Internet, HADOPI), до обов'язків якої належить відслідковування в мережі Інтернет порушників авторського права й надсилення на їхню електронну адресу попередження. При систематичному порушенні HADOPI звертається до суду про притягнення порушника до відповідальності, яка може полягати :

- у блокуванні доступу порушника до мережі Інтернет з його IP-адреси терміном на один рік, при цьому порушник продовжує сплачувати абонентську плату інтернет-провайдеру й не має права укладати договори з іншими провайдерами. Якщо порушник проігнорував заборону, він карається штрафом до 3750 євро. При винесенні судом обвинувального вироку провайдер зобов'язаний відключити протягом двох тижнів порушника від мережі Інтернет і повідомити про це HADOPI. Якщо провайдер цього не зробить, на нього накладається штраф у розмірі 5 тис. євро;

- у присудженні штрафу в розмірі до 300 тис. євро або позбавлення волі строком на три роки.

Судовий розгляд про притягнення порушника до відповідальності відбувається за спрощеною системою, без виклику сторін на судові засідання (на зразок нашого наказного провадження).

З іншого боку, законами на провайдерів покладено обов'язок відслідковувати порушення авторського права абонентами й повідомляти HADOPI про виявлені факти порушення. При укладанні контракту провайдерів з абонентом мають бути в обов'язковому порядку прописані положення про відповідальність абонента за порушення авторського права, про легальні способи використання й захисту цифрової культурної інформації.

Крім того, безпосередньо правовласники зобов'язані відслідковувати порушення користувачами їхнього авторського права в мережі Інтернет і повідомляти про це HADOPI.

За даними Національного профсоюзу виробників фонографічної продукції (Syndicat national de l'industrie phonographique, Snep), ринок музикальної продукції в цифровому форматі зріс на 25 % у 2011 р.,

його торговельний обіг сягнув 110 млн євро (враховувалося платне скачування, підписка, безкоштовний streaming в обмін на перегляд рекламного ролика). Обсяг платної підписки в компанії Deezer і Sportify збільшився на 89 % і становив у еквіваленті 26 млн євро. Представники Національного профсоюзу виробників фонографічної продукції та індустрії об'єктів інтелектуальної власності пов'язують це з дією введених законів і діяльністю державної антипіратської служби HADOPI, завдяки якій частина інтернет-користувачів перейшла на законне використання об'єктів інтелектуальної власності, які є в мережі Інтернет.

Досвід Франції перейняли інші країни. У квітні 2011 р. Нова Зеландія прийняла закон про захист авторського права (набрав чинності 1 вересня 2011 р.), основні положення якого подібні до законів HADOPI. Після трьох попереджень порушник притягується до відповідальності у вигляді накладення штрафу в розмірі до 15 тис. австралійських доларів (близько 8200 євро).

Проте, на думку суспільного загалу у Франції, закони HADOPI 1 і 2 не дали очікуваного результату. Це пояснюють тим, що користувач психологічно не готовий до оплати продукту інтелектуальної власності, а також складнощами доказової бази виявлення порушень. Так, за даними BVA-Orange для Міжнародного форуму в Авіньйоні в листопаді 2010 р. половина опитаних (44 %) не хоче оплачувати за скачований в Інтернеті інтелектуальний об'єкт. Серед молоді до 25 років ці цифри становлять 85 %.

У Німеччині діє також система трьох попереджень. За порушення авторського права в мережі Інтернет порушника притягують до відповідальності у вигляді позбавлення доступу до Інтернету строком на місяць або присуджують штраф у розмірі 1500 євро.

У Японії прийнято новий закон, яким передбачено ув'язнення строком на два роки або штраф у розмірі 2 млн йєн (25 700 дол. США) за скачування піратських файлів з Інтернету. Водночас за скачування піратського контенту зі свого комп'ютера в мережу Інтернет передбачено ув'язнення, за цим законом, строком на 10 років і штраф у сумі 10 млн йєн (більше 128 тис. дол. США). Одним з ініціаторів цього закону виступила Асоціація звукозаписувальної індустрії Японії, яка підрахувала, що обсяги скачування нелегального контенту в 10 разів перевищують кількість скачування легального [4].

У Великобританії створено фонд «Інтернет-вотч», до якого надходять скарги щодо неправомірного використання матеріалів в Інтернеті. Фонд розглядає заяви і в разі порушень звертається до провайдера з вимогою

покарати порушника, а також відстежує можливе використання цього матеріалу у віртуальній мережі.

Відповідно до законодавства США – Stop Online Piracy Act (SOPA, закон проти інтернет-піратства) компанії, які володіють авторськими правами, мають право на цензуру сайтів, підозрюваних у піратстві, їм надається право блокувати сайти і веб-сторінки, домени правопорушників і накладати арешт на рахунки компаній-порушників. Одним з видів відповідальності за порушення авторського права у США є штраф з відшкодуванням матеріальних збитків у сумі, яка не перевищує подвійного розміру відшкодування (до 500 тис. дол. або до 5 млн дол., якщо відповідач організація). Якщо порушення зроблено з умислом, в інтересах іноземної держави, то максимальний строк ув'язнення може становити 15 років, а штраф 10 млн дол.

Китай контролює більшість інформації в мережі Інтернет через Бюро Держради з контролю за інформацією і Бюро з координування новин. У випадку невідповідності інформації відбувається блокування таких соціальних мереж. Країни Сирія, Білорусь створюють спеціальні органи з цензури в мережі Інтернет.

Поряд із правовими засобами в зарубіжних країнах держава й правододільці застосовують технічні засоби захисту інтелектуальної власності серед яких:

1. Обмежена функціональність. Вона полягає в тому, що об'єкт інтелектуальної власності, виставлений в Інтернеті завдяки спеціальній програмі, неможливо роздрукувати й скопіювати. Наприклад, власник авторських прав може зберегти комп'ютерний файл у форматі PDF, при якому неможливо зробити копії.

2. Криптографічні конверти – програмне забезпечення, при якому доступ до об'єктів інтелектуальної власності можна отримати лише за допомогою спеціального ключа до шифру. Сплативши певну плату за ключ, можна отримати повноцінний доступ до об'єкта інтелектуальної власності.

3. Конверти керування правами. Цей спосіб схожий з попереднім. Об'єкт інтелектуальної власності розміщується в спеціальний програмний конверт, проте за цього підходу «конверт» періодично зв'язується із сервером продавця для перевірки дотримання заданих параметрів використання твору. Наприклад, фірма Wave Interactive Networks пропонує власникам об'єкта інтелектуальної власності програму, яка дає змогу зашифрувати твори у вигляді файлів з розширенням wxp, які при активації викликають встановлення зв'язку між комп'ютером користувача й сервером фірми Wave Interactive

Networks, з метою дебетування рахунка користувача, що підтримується на веб-сайті фірми.

4. Апаратні засоби. При цьому методі користувач отримує доступ до твору правоволодільця за допомогою дебетованої картки, з якої зчитується певна плата за використання об'єкта інтелектуальної власності.

5. Клірингові центри. При цьому підходить володільці авторських прав на розміщені в Інтернеті твори надають кліринговим центрам повноваження з ліцензування своїх прав на твори. Користувач сплачує збір за видачу ліцензії кліринговому центру, а той, у свою чергу, розподіляє отримані кошти серед правоволодільців інтелектуального об'єкта.

6. Агенти – це комп'ютерні програми, які можуть знаходити контрафактні примірники творів. Сьогодні вже використовуються такі програми, як HotBot та Alta Vista.

Застосування технічних засобів захисту, на мою думку, приведе до розвитку системи мікроплатежів, за якої за кожний використаний твір з Інтернету володільць авторських прав отримуватиме плату.

Висновки. Аналізуючи зарубіжний досвід, на думку автора, доречно запозичити досвід Великобританії, Франції і СІЛІА: законами на провайдерів покласти обов'язок відслідковувати порушення авторського права абонентами й повідомляти державну антипіратську службу про виявлені випадки; дати можливість правовласникам відслідковувати порушення користувачами їхнього авторського права й блокувати сайти порушників.

З метою витіснення приватних піратських файлообмінників в Україні ефективним може бути створення державного файлообмінника, який працюватиме на основі підписки. Створення державного файлообмінника задовольнить потреби ринку в таких послугах на законному рівні. Знизить потребу в піратських файлообмінниках. Гроші з нелегального бізнесу надходитимуть у державний бюджет. Зменшиться порушення авторського права в мережі Інтернет.

Ще одним кроком, який, можливо, варто було б здійснити на державному рівні для захисту авторського права в мережі Інтернет, є внесення змін до законодавчих актів, а саме: до Закону України «Про обов'язковий примірник документів». Відповідно до цього Закону, видавці (автори) творів зобов'язані в обов'язковому порядку передавати один примірник свого твору у фонди бібліотек, перелік яких визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставлення обов'язкових примірників документів». Стаття 8 ЗУ «Про обов'язковий примірник документів» може бути доповнена таким абзацом: «Виробники документів при передачі обов'язкового

безоплатного примірника видань укладають з бібліотеками авторський договір, у якому прописуються способи використання бібліотеками авторських творів». Можна прогнозувати, що такі внесення змін до ЗУ «Про обов'язковий примірник документів» приведе до позитивних змін. Адже частина авторських творів у такому випадку зможе бути виставлена на сайтах бібліотек, що знизить потребу в існуванні приватних нелегальних структур, які заробляють на незаконному продажу авторських творів користувачам мережі Інтернет. Укладання авторами з бібліотеками авторських договорів приведе до поповнення електронних фондів бібліотек, використання авторських творів у правовому полі, сприятиме ліквідації порушення авторського права, сприятиме введенню сучасної літератури в електронний науково-інформаційний простір, розширеному доступу широкого кола науковців і громадськості до сучасної літератури, становленню, розвитку, функціонуванню електронних бібліотек, налагодить систему отримання авторами винагороди.

Використані джерела

1. Електронний ресурс: <http://www.webmasterpoint.org/>.
2. Електронний ресурс: <http://tasstelecom.ru>.
3. Електронний ресурс: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/243-29322.html>.
4. Електронний ресурс: <http://podrobnosti.ua/>.

Список використаної літератури

1. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. – К., 2004. – 27 с.
2. Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання (ефективність застосування законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав : матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти / за заг. ред. В. І. Полохала ; авт.- упоряд. Г. О. Андрушук ; Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – К. : Парлам. вид-во Верховної Ради України, 2010. – 383 с.
3. Кудрявцева С. П. Міжнародна інформація : навч. посіб. / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Слово, 2005. – 400 с.
4. Захарова М. Защита индустрии культуры в цифровую эпоху: французский опыт [Електронний ресурс] / М. Захарова, М. Семіна //

Частный корреспондент. – 2012. – 5.05. – Режим доступа: <http://www.chaskor.ru/>. – Загл. с экрана.

5. *Новикова О. А.* В сети замечена цензура / О. А. Новикова // Вечерние вести. – 2010. – № 085. – С. 3.

6. *Орлов Д.* Китайцы осваивают Интернет-цензуру / Д. Орлов // Интересная газета. – 2010. – № 10. – С. 15.

УДК 303.436.2:94(477)"1939/1945"

Олександр Кравченко,

здобувач НБУВ

ДОКУМЕНТИ ЦДАГО УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПАРТИЗАНСЬКОГО З'ЄДНАННЯ ІМ. І. Ф. БОРОВИКА

У статті аналізується склад, зміст та інформаційний потенціал архівних документів з'єднання в Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України, а також висвітлюється історія бойової діяльності партизанського з'єднання ім. І. Ф. Боровика.

Ключові слова: Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, партизанський рух, фонд, групи документів, рукопис, копія.

Партизанське з'єднання ім. І. Ф. Боровика зробило значний внесок у розвиток радянського партизанського руху в Україні загалом і на території Київщини зокрема. Період його бойової діяльності охоплював 1941–1943 рр., проте через відносно незначну кількість архівних документів вона не отримала належного висвітлення в історіографії.

Лише деякі науковці досліджували історію його бойової, розвідувальної та диверсійної діяльності. Так, наприклад, А. Кентій та В. Лозицький у праці: «Україна партизанська». охарактеризували всі партизанські з'єднання, які діяли на території України під час німецької окупації 1941–1944 рр. Автори в цій науковій праці розкрили історію бойової діяльності і даного з'єднання, як складової частини партизанського руху на Київщині [1].

Дослідити героїчну бойову діяльність з'єднання дає змогу документальний комплекс архівних джерел ЦДАГО України. Архівні документи партизанського з'єднання ім. І. Ф. Боровика в основному наявні у фонді № 72 (всього 12 справ).

Партизанське з'єднання ім. І. Ф. Боровика діяло на території Малинського р-ну Житомирської обл., Бородянського р-ну Київської обл., а також Рівненської, Сумської, Чернігівської (Україна), Орловської і Брянської (Росія), Гомельської, Пінської і Поліської (Білорусь) областей. Командиром з'єднання був В. Ушаков, комісаром – В. Волков, началь-

ником штабу – Г. Негрбов (червень – серпень 1943 р.), майором П. Сябряк (серпень – жовтень 1943 р.) [2].

25 липня 1941 р. із шахтарів, робітників і службовців м. Сталіно (нині – м. Донецьк) був сформований перший Сталінський партизанський загін під командуванням І. Боровика. У серпні – жовтні 1941 р. загін діяв у Малинському р-ні Житомирської та Бородянському р-ні Київської областей, а потім перейшов у Брянські ліси, де вів боротьбу з фашистами на території Орловської та Сумської областей РРФСР і УРСР. У травні 1942 р. загін, що отримав назву ім. Й. В. Сталіна, увійшов до складу з'єднання під командуванням О. Сабурова і разом з ним здійснив рейд на Правобережну Україну. 20 квітня 1943 р. із загону було виділено групу партизанів кількістю 42 бійці й сформовано новий загін ім. І. Ф. Боровика, названий на честь загиблого в бою командира першого Сталінського партизанського загону [3].

Організаційна структура з'єднання складалася з командування, штабу, групи розвідки, радіовузла, санітарної і господарської частин, бойових підрозділів (партизанських загонів, які поділялися на групи, взводи, відділення). Загони мали групи кінної і пішої розвідки, підривників, санітарні та господарські частини. У з'єднанні був також кавалерійський ескадрон [4].

Згідно з наказом Українського штабу партизанського руху (УШПР) 6 червня 1943 р. для активізації партизанського руху в Київській та Кіровоградській областях, а також нанесення ударів по комунікаціях противника, із з'єднання партизанських загонів генерал-майора О. Сабурова були виділені партизанські загони ім. Й. В. Сталіна – командир В. Ушаков та ім. І. Ф. Боровика – командир П. Сябряк, комісар М. Голованенко, начальник штабу П. Чернишов, загальною чисельністю 470 бійців, з яких було сформовано партизанське з'єднання ім. Й. В. Сталіна. 13 червня 1943 р. був створений Київський партизанський загін – командиром став М. Устинов, комісаром – С. Ларін, начальником штабу – Г. Новотний, а 22 вересня – партизанський загін ім. М. О. Щорса – командир І. Савицький, комісар – Д. Панікаров, начальник штабу – Г. Негрбов [5].

Сформоване з'єднання дислокувалося на території Київської обл., і розпочало виконання бойового завдання. 14 червня 1943 р. воно вийшло в рейд на територію Київської і Кіровоградської областей. 17 червня загони з'єднання перетнули залізницю Овруч – Калинковичі та зупинилися в лісі у трьох кілометрах на захід від с. Лубень Сільського р-ну Поліської обл. БРСР. Звідси бойові та диверсійні групи, а також Київський

партизанський загін були направлені для бойових дій до Ушомирського р-ну Житомирської обл. та Димерського р-ну Київської обл. Активні дії партизанів викликали занепокоєння противника, який направив проти них із Єльська каральний загін. 20 липня 1943 р. карателі, рухаючись по шосе Овруч – Мозир, були зненацька атаковані в с. Осівці і зазнали втрат до 100 осіб вбитими і пораненими [6].

Загалом, за червень 1943 р. диверсантами цього з'єднання було знищено три ешелони і один бронепοїзд противника. Партизани в боях вбили 260 німецьких солдатів і офіцерів. З'єднання за липень 1943 р. у боях та диверсіях на залізницях знищило 1524 німецьких солдатів і офіцерів, пустило під укіс 14 ешелонів противника, у результаті руйнувань було пошкоджено 14 паровозів, 258 вагонів і платформ. Також знищено або пошкоджено чотири літаки, 59 автомашин, 19 складів та інше майно [7].

Протягом серпня і першої половини вересня 1943 р. з'єднання продовжувало здійснювати диверсії на залізницях і шосейних шляхах, учиняло напади бойовими групами на заготівельні команди гітлерівців, зривало проведення сільськогосподарських робіт. 5 серпня 1943 р. партизанською розвідкою було встановлено прибуття до с. Лубни великого карального загону чисельністю 320 чоловік, направленого для організації примусового вивезення місцевого населення в німецьке рабство і проведення заготівель сільськогосподарських продуктів. Ретельно вивчивши розташування противника, група загону ім. Й. В. Сталіна зненацька напала на нього. Стрімкий напад деморалізував німців, які після тригодинного бою, маючи чотирикратну перевагу в силі, поспіхом відійшли. Партизани захопили шість возів з майном, 30 верхових коней та інші трофеї [8].

За серпень 1943 р. унаслідок бойових та диверсійних дій партизанів було вбито 1195 німецьких солдатів і офіцерів, знищено 23 ешелони противника, розбито й пошкоджено 24 паровози, 386 вагонів і платформ, 17 танків та бронемашин, 18 автомашин, два трактори, спалено п'ять шосейних мостів, а також 11 складів. 3 вересня 1943 р. кінна група автоматників несподіваним нічним нападом розбила німецький гарнізон у с. Павловичі Хабенського р-ну Київської обл. (нині Овруцький р-н Житомирської обл.) [9].

19 вересня 1943 р. з'єднання отримало бойовий наказ УШПР про вихід у район на північний захід від м. Київ для надання допомоги Червоній армії у форсуванні водних кордонів і визволенні від гітлерівців столиці України. Уже 25 вересня з'єднання разом із загонами під командуванням І. Хитриченка атакувало гарнізон противника в райцентрі Новошепеличі

й після тривалого бою розгромило його. Було знищено й поранено майже 100 ворожих бійців. Разом з тим було зведено наплавний міст через р. Прип'ять, яким наступного дня почали переправу частини 15 стрілецького корпусу Центрального фронту. Протягом 1–6 жовтня 1943 р партизани у взаємодії з підрозділами восьмої гвардійської стрілецької дивізії відбили велику кількість атак фашистів, утримуючи захоплені плацдарми. Під час боїв бійцями з'єднання ім. Й. В. Сталіна було захоплено такі трофеї: три станкові кулемети, п'ять автоматів, 33 гвинтівки, 40 тис. патронів тощо. Чисельність з'єднання за період із червня по жовтень 1943 р. зросла з 470 до 752 партизанів [10].

Окрім того, у боях за вересень цього ж року було вбито 1530 солдатів і офіцерів противника, пущено під укіс 13 ешелонів. Також знищено 13 паровозів, 153 вагони і платформи, два танки, 49 автомашин, сім гармат, три склади [11].

За весь час бойової та диверсійної діяльності, із червня по жовтень 1943 р. партизанами з'єднання було проведено 67 боїв із противником, організовано 26 засідок і 61 підрив ворожих ешелонів. Вбито 4510 солдатів і офіцерів противника, пущено під укіс 53 ешелони, а також бронепоезд. Розбито або пошкоджено 54 паровози, 826 вагонів, цистерни платформи і бронеплатформи. Партизанами знищено 19 танків і бронемашин, 11 літаків, 128 автомашин, 10 тракторів, дев'ять шосейних мостів, сім гармат, один завод, 33 різні склади, чотири комбайни. Серед захоплених трофеїв: сім мінометів, 39 кулеметів, 51 автомат, 657 гвинтівок, 245 тис. патронів, 190 коней, 75 возів, 70 сидел та інше військово-господарське майно [12].

Партизанське з'єднання ім. Й. В. Сталіна бойовими та диверсійними діями нанесло противнику відчутних втрат у живій силі та техніці. У цілому, воно виконало поставлене перед ним бойове завдання. За належну організацію партизанського руху й успішне керівництво бойовою діяльністю партизанів командир з'єднання В. Ушаков був нагороджений орденами Леніна, Богдана Хмельницького I ступеня, Червоної Зірки, а також медаллю Партизану Вітчизняної війни I ступеня. Комісар з'єднання В. Волков був нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ступеня, а також медаллю Партизану Вітчизняної війни I ступеня [13].

Необхідно зазначити, що звіт про бойову й диверсійну діяльність з'єднання було підготовлено його керівництвом і направлено до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У. Копія звіту засвідчена начальником оперативного відділу УШПР полковником В. Бондаревим 8 червня 1945 р. [14].

Деталі і особливості діяльності партизанського з'єднання ім. І. Ф. Боровика неможливо дослідити без джерел, якими є документи з архівних фондів ЦДАГО України. Документи можна поділити на кілька груп залежно від характеру формування і наявної у них інформації.

Згідно з аналізом обліково-довідкових документів ЦДАГО України, основний масив документів, матеріалів з бойової та диверсійно-розвідувальної діяльності з'єднання зосереджено у фонді № 72: «Партизанське з'єднання ім. І. Ф. Боровика» опис № 1, справи № 1–12.

Джерельну базу становлять рукописи або їхні засвідчені і незасвідчені копії, трапляються друковані оригінали. Усі документи написані російською мовою. Охоплено основний період діяльності з'єднання 1941–1943 рр. (документи датуються не пізніше червнем 1945 р). Головним чином їх можна розділити на: накази (копії) УШПР, висновки УШПР щодо бойових дій з'єднання; накази по з'єднанню, загону ім. Й. Сталіна; звіти загонів до штабу з'єднання про бойову діяльність, партійно-політичну роботу, кількісний склад, постачання зброї; мапи маршрутів і бойових дій з'єднання; щоденник бойових дій з'єднання; списки особового складу; акти про передачу особового складу, боєприпасів частинам Червоної армії при розформуванні з'єднання; матеріали первинних партійних та комсомольських організацій; рукописні примірники журналу «Сталінець» (№ 2, 3), а також бойові листки – друковані органи партійних і комсомольських організацій загонів з'єднання.

Звіти загонів до штабу з'єднання про бойову діяльність, а також висновки УШПР щодо них, розкривають хронологію подій у з'єднанні від самого початку його створення до моменту розформування після зустрічі з частинами Червоної армії. У них простежується також спільна бойова, розвідувальна та диверсійна діяльність окремих загонів у рамках з'єднання. Звітування проводилося керівництвом з'єднання у встановлені терміни або періодично, після конкретних проведених бойових операцій чи диверсійних дій. Такий вид документів фактично є підсумками бойової діяльності з'єднання, або окремих загонів у ньому. Вони є машинописними оригіналами або засвідченими копіями.

Накази [15], бойові розпорядження щодо бойових дій з'єднання проливають світло на деталі конкретних бойових операцій, диверсійних і розвідувальних дій, оскільки дають змогу оглянути поставлені перед з'єднанням, а також його складовими загонами, бойові завдання, мету і засоби їх реалізації, питання розподілення продовольства всередині з'єднання, а також межі поширення бойової діяльності. Такі документи наявні у вигляді здебільшого машинописних або засвідчених копій,

меншою мірою рукописних оригіналів [16]. Додані також мапи-схеми, які зображують бойовий шлях партизанського загону ім. Й. В. Сталіна протягом його бойової діяльності на території радянської України та частково за її межами. Окрім того, вони ілюструють бойові маршрути 1941–1943 рр., диверсії на підприємствах та залізниця противника, місця бойових зіткнень із противником та напрями нанесення головних ударів по тилових комунікаціях і військах ворога [17].

Велику інформаційну цінність для наукових досліджень становлять рапорти та відомості. Стройові записки загонів до штабу з'єднання надають інформацію про партійно-політичну роботу, чисельний склад, наявність озброєння, роботу серед населення, кадровий рух, списки особового складу; акти про передачу особового складу, боєприпасів частинам Червоної армії при розформуванні з'єднання, розвіддані штабу та загонів. Як правило, ці документи складають рукописні оригінали, у випадку письмового звітування керівництва загонів, або копії у вигляді переліків наявного господарського майна чи озброєння [18].

Серед документів особливу увагу привертає щоденник діяльності з'єднання, який зберігається у фонді № 72 в одному рукописному примірнику. За своїм характером щоденник становить підсумок діяльності з'єднання ім. І. Ф. Боровика на території України протягом 1941–1943 рр. Виклад інформації у ньому дає змогу прослідкувати послідовність фактів, подій, а також побачити комплексну картину розгортання партизанської боротьби з'єднання на підконтрольних йому територіях і його місце як складової частини загального партизанського руху на тимчасово окупованій ворогом території України. Щоденник фактично є звітним документом обліку бойових операцій, диверсійних і розвідувальних дій [19].

Цінним прикладом агітаційного й пропагандистського матеріалу є два рукописні примірники журналу «Сталінець» (№ 2 від 1 травня 1943 р. і № 3 від 25 липня 1943 р.) і бойові листки з'єднання [20]. Вони були офіційними друкованими органами його складових підрозділів. Такі документи є прикладами морально-психологічної взаємодії партизанів з мирним населенням, оскільки обґрунтовують мету, завдання і методи боротьби з німецькими загарбниками, необхідність безупинного спротиву [20]. Зокрема, надається інформація про злочини окупантів щодо до цивільних людей, численні екзекуції, страти військовополонених, суворий режим на окупованих ворогом територіях, складні умови життя партизанів. Описуються конкретні випадки проявів особистої мужності і твердої волі як рядових бійців, так і командирів загонів з'єднання в героїчній боротьбі з ворогом [20].

Ці джерела проливають світло на деталі й особливості перебігу конкретних диверсійних чи розвідувальних дій, складнощі, ризики й небезпеки, які виникали при їх здійсненні, на особистий досвід партизанів, диверсантів і розвідників при перебуванні в тилу ворога, взаємодопомогу з населенням, географічні та кліматичні умови боротьби бійців загонів, бойові зіткнення з противником та їх наслідки, а також справжнє ставлення місцевого населення до окупантів. Зокрема, надається інформація про успіхи на фронтах не лише Червоної армії, а й військ союзників на різних театрах військових дій по всьому світу [23].

Видруковані тексти журналу й бойові листки становлять окремі статті, які супроводжуються промовистими й змістовними ілюстраціями та фотографіями до кожної окремої теми. Такі матеріали часто мають гумористичний та пародійний характер (у вигляді малюнків, зображень, карикатур). Окрім того, наявні фотографії зруйнованих житлових будинків міст. Зокрема подаються зображення вщент зруйнованої вулиці Хрещатик у м. Київ (які порівнюються з відповідними зображеннями її довоєнного стану кінця 1930-х–початку 1940-х років) як наслідок військової діяльності окупаційного режиму німців [24].

У фонді окрему справу становлять особисті спогади редактора рукописного журналу «Сталінець» М. Блінера, у вигляді рукопису, про окупаційний режим, бойові дії партизан проти ворожих військ, агітаційно-масову і пропагандистську діяльність з'єднання [25]. Також наприкінці справи додана його автобіографія у вигляді рукописно заповненої власноруч анкети [26].

Таким чином, аналіз документів ЦДАГО України дає змогу висвітлити умови життя та бойової діяльності з'єднання ім. І. Ф. Боровика, розкрити особливості обставин, у яких опинилися партизани. Архівні джерела різною мірою, залежно від виду документів, розкривають особливості героїчної боротьби партизанів з окупаційним режимом противника, їхню відданість бойовому обов'язку, самопожертву та звитягу що допомагала їм в умовах ведення партизанської війни. У цілому, джерела дають можливість скласти уявлення про значну роль і місце з'єднання партизанських загонів під командуванням В. Ушакова в розвитку партизанського руху на території України загалом, і поширенні партизанської активності на території Київщини зокрема. З'єднання ім. І. Ф. Боровика зробило беззаперечний внесок у перемогу над ворогом, і цілком заслуговує бути вписаним у історію визвольної боротьби українського народу проти німецьких загарбників.

Список використаних джерел

1. Україна партизанська / авт.-упоряд.: А. В. Кентій, В. С. Лозицький, О. В. Бажан. – К., Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.
2. Там само, С. 85.
3. Там само, С. 85.
4. Там само, С. 85.
5. Там само, С. 86.
6. Там само, С. 86.
7. ЦДАГО України, ф. 72, оп. 1, спр. 1, арк. 3.
8. Україна партизанська / А. В. Кентій, В. С. Лозицький, О. В. Бажан. – К., – 2001. – С. 86.
9. ЦДАГО України, ф. 72, оп. 1, спр. 1, арк. 3.
10. Там само, арк. 3.
11. Там само, арк. 3.
12. Там само, арк. 3–4.
13. Там само, арк. 4.
14. Там само, арк. 4.
15. ЦДАГО України, ф. 72, оп. 1, спр. 12, арк. 1–3, 111 та зв.
16. ЦДАГО України, ф. 72, оп. 1, спр. 2, арк. 1–4 та зв.
17. Там само, спр. 3, арк. 1,29,51,61,77.
18. Там само, спр. 7, арк. 2, 21 та зв., 23.
19. Там само, спр. 4, арк. 1–116.
20. Там само, спр. 11, арк. 1–28.
21. Там само, спр. 8, арк. 1–57.
22. Там само, спр. 9, арк. 1–30.
23. Там само, спр. 8, арк. 45,49.
24. Там само, спр. 9, арк. 4.
25. Там само, спр. 10, арк. 1–14 та зв., 17–18 та зв.
26. Там само, спр. 10, арк. 15–16 та зв.

УДК 025.2:004.63

Галина Покровська,
голов. бібліограф НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Розглядаються питання можливості часткового вирішення проблем поповнення фондів бібліотек, що значно ускладнилися в період нинішніх ринкових відносин, за допомогою створення інформаційних баз даних Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ.

Ключові слова: бібліотечні фонди, Інтернет, інформатизація, база даних, СІАЗ.

Відповідно до Закону України про бібліотеки, національна бібліотека України – це провідна державна культурна, освітня, науково-інформаційна установа, яка володіє потужним фондом вітчизняних та найважливіших науково значущих зарубіжних документів і задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури, здійснює міжнародне співробітництво у формуванні й використанні світових бібліотечних ресурсів. Бібліотечний фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням українського народу, невід’ємною складовою культурної спадщини і перебуває під охороною держави [1].

Фонд бібліотеки – це величезний масив друкованих творів, систематизоване зібрання документів, що формується відповідно до завдань бібліотеки щодо задоволення інформаційних потреб її користувачів, а формування фондів є головною складовою процесу комплектування бібліотеки. Важливе значення має постійне поліпшення якості бібліотечних фондів, їх оновлення, зростання наукового та інформаційного потенціалу бібліотеки.

У ХХІ ст. система джерел документозабезпечення фондів бібліотек повністю змінилася. Тепер, коли практично не стало державних видавництв, а відповідно й державного планування видання літератури, скасувалася централізована система джерел комплектування фондів бібліотек друкованими творами, розпалися практично всі ланки системи документопостачання, а відтак відбулося зниження якості й повноти комплектування бібліотек.

Наукові дослідження загальних й приватних питань у галузі бібліотечних фондів (витоки, розвиток, перспективи) у вітчизняному бібліотекознавстві практично з енциклопедичною повнотою представлені Ю. Столяровим, Н. Кушнарєнко й А. Соляник в монографії «Еволюція бібліотечного фондоведення» (2007) [3]

Проблемна ситуація, що склалася нині, потребує нових підходів до функціонування системи використання різних джерел комплектування фондів. Одним зі шляхів розв'язання проблеми може й повинно бути використання сучасних інформаційних технологій.

Сьогодні в суспільстві панують ринкові відносини, а це зумовлює і ставлення до інформації як до цінного товару, який створюється та реалізується за законами ринку – законами попиту й пропозиції. Сьогоднішні бібліотеки мусять інтегруватися в нову соціально-економічну реальність, а це потребує змін усталених аспектів розширення інформаційного потенціалу, впровадження сучасних техніко-технологічних новацій.

Відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію... [2]

Удосконалюючи процес інформатизації суспільства, бібліотеки стають важливими компонентами інформаційно-ресурсного забезпечення сучасного суспільного розвитку. Бібліотечні установи активно включаються в інформаційну діяльність, прагнуть ефективно забезпечувати необхідним інформаційним ресурсом соціальну структуру суспільства, зміцнюючи її інформаційну основу. На сучасному етапі побудови інформаційного суспільства серед тенденцій розвитку бібліотечної галузі виокремлюються ті, які пов'язані з активним використанням електронного середовища та формуванням систем електронних інформаційних ресурсів.

Нові реалії викликали появу нових сучасних підрозділів, зокрема інформаційно-аналітичних, діяльність яких сприяє ефективному використанню інформаційних ресурсів, активному розкриттю фондів перед користувачами та збагаченню цих фондів. За їх допомогою поширюється доступ до наявних інформаційних ресурсів для дедалі більшої кількості членів суспільства.

Зважаючи на необхідність приведення документних фондів бібліотек у відповідність до інформаційних потреб читачів, процес автоматизації надав бібліотекам унікальну можливість опрацювання інформації та здійснення автоматизованого багатоаспектного її пошуку. При цьому кожна бібліотека має можливість створювати свій, притаманний лише їй, інтелектуальний продукт, забезпечуючи своїм користувачам доступ до величезного сховища інформації.

Своєю діяльністю фахівці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ сприяють досягненню якісно нового рівня, повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки за рахунок використання нових інформаційних технологій.

СІАЗ здійснює оперативну підготовку матеріалів на базі Інтернет і друкованих ЗМІ за визначеною тематикою, спеціальних аналітичних матеріалів на базі використання систематично й різнобічно поновлюваних фондів монографічної та довідкової літератури, готує довідково-інформаційні, оглядові матеріали [4].

Сучасний користувач потребує галузевого, тематичного, видового інформування. Заздалегідь замовлену тематичну інформацію регулярно підбирають фахівці, формуючи добірки за запитами. В аналітичних оглядах, що створюються СІАЗ, використовуються десятки джерел. Огляди надають можливість зекономити час фахівців, позбавляють їх необхідності безпосереднього перегляду первинного матеріалу, акцентують увагу на найбільш цікавих документах. Це також дає можливість підвищити ефективність використання наявних наукових інформаційних ресурсів НБУВ за рахунок створення якісно нового інформаційного середовища.

Характерною ознакою сьогодення є збільшення виробництва інформації в електронному вигляді. Цьому сприяє розвиток інформаційних технологій, що базуються на засобах комп'ютерної техніки та телекомунікаційного зв'язку... Постійне збільшення приросту інформаційних ресурсів дедалі частіше спонукає бібліотечно-інформаційні установи шукати нові моделі, форми й засоби діяльності.

Саме за рахунок електронної форми представлення інформації стає можливим розширення кола джерел комплектування бібліотечних фондів. Доступ до Інтернету кардинально розширив джерельну базу бібліотек, оскільки надав широкі можливості використання всіх представлених в мережі матеріалів. Збагачення джерельної бази новими інформаційними джерелами слугує інформаційній насиченості баз, удосконаленню асортименту.

менту послуг в умовах розвитку вітчизняного ринку інформаційних послуг, підвищенню рівня бібліотечних інформаційно-аналітичних досліджень. Найбільші публічні бібліотеки працюють над створенням власних інформаційних ресурсів, заповнюючи український сегмент в Інтернеті.

Формується сучасне інформаційне середовище «національна система інформаційних ресурсів, яка припускає поступове перетворення різноманітних інформаційних продуктів у зручний для використання вигляд... По суті, це повинен бути розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури» [5].

Інформаційні ресурси організовуються за принципом централізованої бази даних. Введення в суспільний обіг цієї інформації забезпечує спадкоємність наукових і культурних традицій розвитку суспільства. Сьогодні робота СІАЗ пов'язана з розширенням застосування електронних інформаційних технологій, підвищенням їх значення до рівня основних при підготовці інформаційно-аналітичної продукції. Для задоволення читачьких запитів СІАЗ забезпечує оперативність інформаційного обслуговування, аналіз великих обсягів нової інформації з дедалі ширшим використанням комп'ютерних технологій.

У всесвітній мережі сайти «плодяться» із шаленою швидкістю. Аналітики впевнені, що вже найближчим часом кількість інтернет-сайтів подолає мільярдний рубіж. Ці дані наводить моніторингова компанія Netcraft, посилаючись на результати власного аналізу. На сьогодні у всесвітній мережі нараховується більш як 630 млн сайтів, а рубіж в 1 млрд, за прогнозами аналітиків, буде подоланий протягом найближчих двох років. [7]

Нещодавно фахівці компанії Intel провели досить цікаве дослідження, завдяки якому вдалося дізнатись просто неймовірну інформацію. Виявляється, що кожної хвилини в Інтернеті відправляється 204 млн листів, переглядається десь 6 млн сторінок на Facebook та понад 1000 відеороликів на YouTube....

Ці вражаючі цифри демонструють дійсний масштаб активності сучасних інтернет-користувачів А за прогнозами експертів кількість мобільних пристроїв, що постійно використовується, до 2015 р. удвічі перевищить населення нашої планети [8]

Оскільки для більшості молодих українців (72,3 %) Інтернет є головним джерелом інформації, про що свідчать результати соціологічного дослідження «Сучасна молодь України», проведеного Інститутом Горшеніна, стає зрозумілою існуюча можливість отримання різноманітної інформації пересічними громадянами, що, у свою чергу, викликає зацікавленість

у більш точній і глибокій інформації з різних проблем, пошук інформації у всесвітній електронній мережі на замовлення [9].

Тобто бібліотека інформаційного етапу розвитку суспільства – це важливий елемент інфраструктури не лише сучасного, а й майбутнього суспільства. Зацікавленість читачів у новій інформації не стає меншою з часом, і наповнюваність бібліотечних фондів залишається, як і раніше, актуальною.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ організує власне інформаційне виробництво, виготовлення інформаційно-аналітичних продуктів здійснюється в режимі «інформація – на базі інформації» [6]. Оперативне інформування СІАЗом доповнюється аналітичною обробкою центрального та/або регіонального масиву інформації. Інформаційно-аналітичні служби бібліотек дедалі активніше входять у процес інфотворчої діяльності суспільства. Вони стають досить ефективним і, як показує практика, перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів. Ця перспектива обумовлюється, по-перше, постійним розширенням інформаційного простору, подальшим зростанням обсягів інформації, доступом і зростаючими можливостями в керуванні масивами електронної інформації, що продукуються у всьому світі, для забезпечення доступу користувачів до світового банку інформації. Співробітники ж відповідних інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек повинні оперативно знайти інформацію, що стосується конкретного питання, оцінити її достовірність та створити новий інформаційний продукт відповідно до вимог замовника .

Створення баз даних на основі щоденного перегляду фахівцями СІАЗу багатьох різноманітних джерел інформації допомагає розширити наявні фонди новими свіжими відомостями з будь-яких проблем, які можуть зацікавити потенційних користувачів бібліотеки.

Щоденне реферування статей із джерел, що проглядаються, створення рефератів відповідно до заданої теми поповнює матеріали. Зібрана інформація зберігається в тематичних базах даних (БД), створення яких має на меті:

- забезпечення ефективного пошуку інформації за рахунок акумуляції в єдиному інформаційному масиві всієї сукупності документів з обраної теми;

- надання інформаційної підтримки при підготовці аналітичних матеріалів та підготовки проектів певного тематичного напрямку.

У створенні власних електронних продуктів (тематичних баз даних та ін.) беруть участь практично всі фахівці.

Зокрема, однією з тематичних баз даних, створених співробітниками СІАЗу, як підрозділом Національної юридичної бібліотеки, є база даних про роботу правоохоронних органів. Вона щоденно поповнюється новими матеріалами з різних електронних джерел, що переглядаються фахівцями СІАЗу. Це й регіональні джерела, наприклад такі як ВИННИЦА.info (<http://www.vinnitsa.info>), сайт інформаційного агентства Преступности нет (<http://news.pn/>) у Миколаївській області, Павлоград – Новости (<http://pavlonews.info/news>) Дніпропетровської області тощо. Ці джерела подають матеріали про діяльність місцевих органів внутрішніх справ, кримінальні події регіонального значення, що істотно збільшує наявну інформаційну базу. А за умов відсутності підписки на багато періодичних видань, ця база даних істотно збільшує доступ до потрібних читачам матеріалів. Центральний сайт Лівий берег (<http://lb.ua/>) присвятив багато уваги резонансним подіям 18 травня 2013 р. у Києві, коли виник конфлікт між представниками опозиції та групою молодих людей спортивного вигляду, який потім перетворився на потасовку. На сайті було розміщено багато матеріалів й коментарів із цього приводу, що також дало змогу значно поповнити нашу базу даних із проблем діяльності правоохоронних органів України.

До бази даних про наукові новини також постійно додаються відомості про наукові події в регіонах, які оперативніше з'являються в місцевих виданнях. Наприклад, інформація про те, що Вінницький медуніверситет презентував унікальну модель віртуального пацієнта «СКІФ», що став новим науковим надбанням української медицини, з'явилася на регіональному сайті і в цей же день потрапила до бази даних «Наука» (ВИННИЦА.info.- 3 Іюня, 2013.-

<http://www.vinnitsa.info/news/vinnitskiy-meduniversitet-prezentuvav-unikalnu-model-virtualnogo-patsiyenta-skif.html>).

Такі матеріали дають можливість читачам бібліотеки швидше знайомитися з подіями наукового життя в країні. Це ж саме стосується й інших тематичних баз даних, створюваних СІАЗ, які щоденно поповнюють матеріали, що дають змогу задовольнити інформаційні потреби користувачів бібліотеки.

Національна програма інформатизації передбачає розв'язання проблемних питань, що виникли в процесі використання інформаційних ресурсів, зменшення розриву між зростаючими потребами в інформації і рівнем її використання, досягнення Україною рівня інформатизації розвинутих країн світу.

З метою забезпечення ефективного розвитку бібліотечної справи

необхідно вдосконалювати інформаційну базу, яка б відображала як ретроспективні зміни, так і прогностичні напрями її подальшого перетворення, які зумовлюють широке впровадження нових способів виробництва, зберігання та донесення користувачам необхідної інформації, створення нових бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг за допомогою сучасних інформаційних технологій.

У сутужний для державних бюджетних установ час бібліотеки намагаються знайти вихід із скрутного становища й не дозволити погіршити умови обслуговування своїх відвідувачів. Знаходячи нові засоби й форми поповнення власних фондів, працівники бібліотек використовують із цією метою сучасні технології, досягаючи розумного поєднання можливостей традиційної і електронної бібліотеки. Створення тематичних баз даних дають змогу розширити доступ до нової інформації, залучити нових читачів, які активно використовують у своїх дослідженнях нові сучасні технології. Здійснюючи в роботі перехід на новітні інформаційні технології, бібліотеки значно розширюють свої можливості в умовах глобалізації суспільства, що дає змогу докорінно змінити сам принцип інформаційного обслуговування користувачів.

Список використаних джерел

1. Закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс] / (Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45; Закон України о библиотеках // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45) (У редакції Закону № 1561-III (1561–141561–14_) від 16.03.2000, ВВР, 2000, № 23, ст. 177) (С изменениями, внесенными в соответствии с Законом № 2120-III (2120–142120–14_) от 07.12.2000, ВВР, 2001, № 2–3, ст. 10). Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80/>. – Назва з екрана.
2. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>). – Назва з екрана.
3. Эволюция библиотечного фондведения / Ю. Н. Столяров, Н. Н. Кушнарченко, А. А. Соляник ; под.ред. Ю. Н. Столярова. – М. : ФАИР. – 2007. – 688 с.
4. *Онищенко А. С.* Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский

центр / А. С. Онищенко, В. Г. Попроцкая // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К. : НБУВ, 2003. – Вып. 2. – С.15–39.

5. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві / І. О. Давидова : монографія. – Х. : ХДАК. – 2005. – С. 240.

6. Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність:библіотечний аспект / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. – 2010. – Вип. 27. – С. 16.

7. Общее количество сайтов в интернете достигнет МИЛЛИАРДА в течение двух лет – аналитики [Електронний ресурс]. – ГудВин.info. – 5 февраля 2013. – Режим доступа: http://www.goodvin.info/it_tehnika/obschee-kolichestvo-saytov-v-internete-dostignet-milliarda-v-techenie-dvuh-let-analitiki.html. – Назва з екрана.

8. Що відбувається в Інтернеті за одну хвилину? // NovostiUA. – 2013. – 22.03. – Режим доступа: <http://novostiua.net/obschestvo/33698-scho-v-dbvayetsya-v-nternet-za-odnu-hvilinu.html>. – Назва з екрана.

9. Для більшості молодих українців інтернет є головним джерелом інформації – дослідження // Інститут масової інформації. – 2013. – 9.04. – Режим доступа: <http://imi.org.ua/news/40560-dlya-bilshosti-molodih-ukraj-intsiv-internet-e-golovnim-djeregom-informatsiji-doslidjennya.html>. – Назва з екрана.

Розділ II

**БІБЛІОТЕКА І СОЦІАЛЬНІ МЕДІА:
НОВІ МОЖЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ**

УДК 004.738.1:026.6:002.1:004.056

Антон Вітушко,

заввідділу програмно-комунікаційних технологій СІАЗ НБУВ

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ В БІБЛІОТЕЧНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВИРОБНИЦТВІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ З ТОЧКИ ЗОРУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті порушується питання загроз, які несуть у собі соціальні мережі. Наводяться основні типи існуючих методів, які використовують кіберзлочинці. Розглядаються шляхи вирішення проблем інформаційної безпеки під час використання соціальних мереж у бібліотечному інформаційно-аналітичному виробництві.

Ключові слова: соціальні мережі, кіберзлочинці, акаунти, таргетована реклама, шкідливий код, спам, методи соціальної інженерії, фішинг, фармінг, бот-нет, DDoS-атаки.

Нині соціальні мережі є середовищем, у якому ми не тільки розважаємося, але й працюємо. Співробітники бібліотек також використовують їх для отримання відгуків стосовно своєї роботи, співробітництва з колегами. Бібліотечним установам соціальні мережі необхідні як середовище для спілкування з читачами, для ефективного розвитку продуктивності праці, інноваційного розвитку.

Початок сучасної теорії соціальних мереж поклали в 1951 р. Р. Соломонофф і А. Рапопорт. Поняття соціальна мережа ввів у 1954 р. соціолог Д. Барнс [3]. На його думку, соціальна мережа – це соціальна структура, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (люди або організації), і зв'язків між ними (соціальних взаємовідносин). Д. Уоттс і С. Строгач розвинули теорію соціальних мереж і ввели поняття коефіцієнта кластеризації (clustering coefficient) – ступеня близькості між неоднорідними групами.

У 1995 р. Р. Конрадом була створена перша соціальна мережа в сучасному розумінні – Classmates.com. З цієї концепції розпочався швидкий розвиток соціальних мереж в Інтернеті.

Соціальні мережі, форуми, блоги – це середовище з практично миттєвою швидкістю поширення інформації і досить сильним ефектом

пам'яті (вміст багатьох соціальних ресурсів індексується і є доступним з пошукових систем).

Але ті характеристики, які роблять соціальні мережі привабливим середовищем для інформаційної роботи, несуть у собі значні ризики з точки зору інформаційної безпеки: загрозу цілісності інформації через її доступність, а отже – можливість крадіжки, фальсифікації, отримання нецензурної інформації.

Крім того, як стверджують фахівці, більшість людей використовує один пароль на багато сервісів, тому, «взламавши» пароль від соціальної мережі, зловмисник, у більшості випадків, отримує пароль від електронної пошти, облікового запису на робочому ПК, службової бази даних. Якщо раніше для отримання адреси приватної електронної пошти зловмисником потрібно було витратити багато зусиль, то сьогодні достатньо знати лише прізвище, ім'я і місце роботи. А ці дані досить легко знайти в соцмережах.

Соцмережі розширюють свої можливості та послуги, а отже – дедалі більше відкривають кожного з учасників зовнішньому світові. Сьогодні в ЗМІ зустрічається чимало повідомлень стосовно випадків витоку персональних даних, акаунти користувачів легко «взламуються», у адміністрації мереж є доступ до будь-якої інформації. Тому останнім часом тема інформаційної безпеки в соціальних мережах привертає чимало уваги.

Зокрема, одним з варіантів використання персональних даних без дозволу користувача є стандартні для майже всіх мереж внутрішні механізми для показу таргетованої реклами, підбору потенційних знайомих або потенційно цікавого контенту. Ці механізми діють за принципом збирання та аналізу персональних даних, які використовуються з комерційною метою. Причому це робиться відкрито, ніхто цього не приховує.

Чимало проблем створюють користувачам і випадки витоку персональних даних з вини мережі. У 2011 р. стався витік персональних даних (можливо, і платіжних даних) 77 млн користувачів ігрової мережі PlayStation Network [1]. На думку фахівців, наслідки цього інциденту поки недостатньо проаналізовані, і ймовірно, що більшість подібних ситуацій приховується від громадськості власниками соцмереж.

Ще більш серйозні проблеми може викликати «взламування» окремих акаунтів і отримання доступу до персональної інформації певного користувача. Сьогодні зробити це не складно навіть для будь-якої людини, яка вміє використовувати соціальну інженерію. Крім того, в Інтернеті існує спеціальна послуга зі «взламування», вартість якої близько 20 дол. Мотивація зловмисників може бути різною: від отримання інформації

про певну людину з метою компрометації шляхом внесення змін до цієї інформації до отримання інформації про посадовців певної організації з метою промислового шпигунства.

Але найбільша загроза полягає в тому, що доступ до всієї персональної інформації в соціальних мережах є у досить великій кількості людей, і вони можуть у будь-який момент її проглядати, навіть у тому випадку, якщо людина видалила щось з мережі. Зокрема, це співробітники соціальної мережі, у яких є доступ до баз даних, та спеціальні інструменти входження в акаунти користувачів (наприклад, спеціальний майстер-пароль у Facebook). І це цілком логічно: робота співробітників соціальних мереж полягає у керуванні ними, що неможливо без вільного доступу до всіх ресурсів мереж.

Тому останнім часом активні користувачі соціальних мереж ретельніше аналізують інформацію, яку оприлюднюють в Інтернеті; видаляють компромат. Проте такий крок може не дати практичного результату: часто інформація зберігається на серверах компанії і може бути використана в будь-який момент.

Загалом в соціальних мережах спостерігається і цілий спектр інших загроз, враховуючи шкідливий код і спам, використання методів соціальної інженерії на базі фітінгу (злочинці можуть використовувати їх як для розповсюдження зловмисного коду, так і для розвідки, щоб потім здійснити спрямовану атаку).

Оскільки соціальні мережі є квінтесенцією сучасних веб-технологій, вони також об'єднують у собі всі загрози, властиві Інтернету. Якщо в організації для співробітників не заборонений доступ до Інтернету або його ресурси використовуються в процесі роботи, вона підпадає під інформаційні ризики, враховуючи шкідливий код, спам, фішинг і т. ін. Утім, соціальні мережі з гарною репутацією стежать за тим, що публікується на їх сторінках, і прагнуть самостійно боротися з вірусами і шкідливим кодом, тому підвищення ризику, пов'язаного з класичними зовнішніми загрозами є незначним.

Дещо інакше виглядає ситуація із захистом від внутрішніх загроз і пов'язаних з ними витоків конфіденційної інформації. Як і у випадку із зовнішніми загрозами, використання соцмереж підвищує такі ризики: неуважний або нелояльний співробітник може опублікувати там інформацію обмеженого доступу. Окрім того, у мережах зловмисники можуть неформально спілкуватися із співробітниками організації на будь-які теми, отже, з'являється набагато більше можливостей для отримання конфіденційної інформації.

Поширена в соцмережах пропозиція «дружби» від невідомих або маловідомих людей може призвести до неприємних наслідків. Рівень довіри до тих, хто перебуває в списку «друзів», апіорі вищий, аніж до випадкових людей. Поширений в соцмережах доброзичливий тон спілкування створює помилкове враження, що навколо тільки друзі, з якими можна ділитися будь-якою інформацією.

Чимало користувачів сприймають акаунти в соціальних мережах як особисті електронні щоденники, де можна фіксувати свої думки, ділитися спогадами, описувати свої стосунки з друзями і колегами. Та на відміну від паперових щоденників, інформацією соціальних мереж може скористатися будь-хто і будь-коли.

Дослідники США, Великобританії, Японії та Німеччині відзначають, що кількість відвідин соціальних мереж з робочих місць сьогодні швидко зростає [2]. Більшість респондентів визнає, що вони присвячують спілкуванню в соцмережах значну частину свого робочого дня. У такій ситуації було б дивним, якби кіберзлочинці не перетворювали соцмережі на джерело інформації, яка може принести матеріальну вигоду.

Зокрема, Wall Street Journal 18 жовтня 2010 р. опублікувала новину про те, що деякі популярні додатки Facebook автоматично пересилали ID-номери користувачів брокерській конторі, яка, у свою чергу, передавала ці дані рекламним компаніям [2].

З одного боку, ID-номер ніякої персональної інформації в собі не несе. З іншої – вставивши номер в адресний рядок Facebook, будь-хто може потрапити на сторінку користувача та отримати потрібну інформацію.

На думку фахівців, причиною такого явища є не самі мережі, а небажання користувачів уважно прочитати всю інформацію до пропонуваного йому додатків і налаштувань приватності.

Зокрема злочинців завжди цікавить інформація, яка – за допомогою стандартних запитань (дівоче прізвище матері і т. ін.) допомагає відновити пароль користувача (особливо до системи інтернет-банкінгу). Враховуючи той факт, що деякі користувачі докладно висвітлюють у соцмережах приватне й професійне життя, на них легко можуть вийти шантажисти.

Основним інструментом кіберзлочинців у соцмережах стають прийоми соціального інжинірингу ⁵, що експлуатують недосвідченість,

⁵ На думку фахівців аналітичної фірми Gartner, соціальний інжиніринг – це маніпулювання людьми, а не машинами, з метою проникнення в захищені інформаційні системи підприємства або споживача (докладніше див.: <http://www.agonet.ru/?ID=459597>).

неуважність та необережність користувачів. Тому людський фактор є ключовим у забезпеченні інформаційної безпеки.

Слід також відзначити, що сучасні кіберзлочинці не обмежуються крадіжками персональної інформації користувачів. Часто головною метою їхньої діяльності є запуск ще більших атак через сторінку жертви на соціальному сайті, підключення комп'ютера жертви до бот-нету для масових розсилок спаму, участі в DDoS-атаках. Соціальні мережі притягують кіберзлочинців перспективою значної кількості потенційних жертв, за рахунок яких вони можуть надати чимало сервісів. А це – можливість заробити значні гроші.

Загрози, які несуть у собі соціальні мережі, можна поділити на такі основні типи.

Перший тип загроз. Введення в оману – основний «компонент» соціальної інженерії, що складається з низки технологій: видавання себе за іншу особу, відволікання уваги, нагнітання психологічного напруження і т. ін. Кінцева мета дій кіберзлочинців дуже різноманітна.

Зокрема, претекстінг – дія, відпрацьована за наперед складеним сценарієм (претексту), у результаті якої жертва повинна видати певну інформацію, або вчинити певну дію. Часто ця технологія вимагає певних попередніх досліджень (наприклад, персоналізації: дата народження, сума останнього рахунку та ін.) для того, щоб забезпечити довіру жертви.

Ще однією технологією є так званий маскаррад, або підміна особи, коли кіберзлочинець приховує свої дії прізвищами друзів або прикривається в соцмережі фотографіями знайомих. Сценарій подібного маскарраду можливий і проти певної організації або закладу. Його результатом може стати організація «чорного піару».

Цікавою технологією інтернет-шахрайства є фішинг (від англ. Phishing – рибний лов), метою якого є отримання доступу до конфіденційних даних користувачів – логінів та паролів. Зокрема звичайним прийомом є лист або повідомлення від адміністрації популярного сервісу з пропозицією проголосувати за фотографію, внести платіж за певні послуги. Лист або повідомлення містить посилання на фішинговий сайт, який ззовні не відрізняється від оригіналу. Після того як користувач заходить на нього він, як правило, вводить свої персональні дані, що і є метою злочинців.

Можливий і інший варіант розвитку подій: коли користувач заходить на фішинговий сайт спеціальний скрипт визначає версію операційної системи та браузера жертви. Одержані дані дають можливість визначити

експлоїт, за допомогою якого відбувається правка файлу HOSTS, завантажуються та активізується троян, який може викрасти всі дані та паролі.

Небезпечнішим за фішинг є фармінг (від англ. pharming, farming – сільське господарство), який з'явився в результаті еволюції фішингу. Фармінг – це замасковане перенаправлення користувача-жертви на помилкову IP-адресу. Яка між ними відмінність? Якщо у випадку з фішингом жертва потрапляє на сайт з іншим ім'ям, то у випадку з фармінгом, ім'я залишається незмінним – змінюється тільки IP-адреса серверу. Навіть досвічений користувач може не знати, що він потрапив на фармінг-сайт, якщо у нього немає можливості проглядати IP-адреси сайтів і порівнювати їх.

Останнім часом особливої популярності у користувачів набули сервіси для скорочення довжини URL, але вони дають змогу замаскувати адресу небажаного сайту під коротким посиланням. Насправді домен лише перенаправляє відвідувача. Сьогодні йде активна боротьба з цими ризиками – сервіси скорочення URL застосовують поліпшені механізми детектування спама та інших загроз. Проте для користувачів соціальних мереж загроза залишається – припадні пропозиції від відомих контактів, які були «взламани» кіберзлочинцями, часто призводять до завантаження вірусних програм.

Другий тип загроз пов'язаний із «взламуванням» призначених для користувача записів соціальних ресурсів. За допомогою таких дій зловмисник може потрапити в соцмережу (від імені особи, яка представляє в ній організацію або бренд), розіслати за її списком друзів фішингове повідомлення і мотивувати одержувачів до певних негативних дій – зокрема, пройти по вказаному посиланню та запустити шкідливий код.

Значну загрозу містить у собі звичка використовувати однакові імена користувачів і паролі в корпоративній мережі та в зовнішніх соціальних ресурсах. «Взламування» такого запису, призначеного для користувача соцмережі, значно підвищує ризик проникнення до ресурсів організації від імені одного із її співробітників. Крім того, зловмисник, який має реєстраційні дані жертви, може використовувати їх для розсилання програми для крадіжки паролів на комп'ютери партнерів організації. У результаті кількість комп'ютерів-жертв швидко зростатиме.

Згідно з дослідженням фахівців Массачусетського університету, середньостатичному хакеру для «взламування» пароля потрібно 30–60 хв (залежно від досвіду). Складні ж паролі потребують спеціальних програм, які містять словники з паролями. Навіть перший «черв'як», написаний у 1988 р., умів підбирати паролі за словником [4].

Окремо слід сказати про Cookies – невеликий фрагмент службової інфор-

мації, що розміщується веб-сервером на комп'ютері користувача. Він застосовується для збереження даних, специфічних для даного користувача, використовуються веб-сервером для різних цілей. Може зберігати будь-які призначені для користувача налаштування, зокрема ключ сесії (без пароля), зашифрований пароль, комбінацію із зашифрованого пароля та логіна. Все це є цінною інформацією для злочинців. Тому його можуть:

1. Вкрасти. Простіше всього це зробити, маючи доступ до призначеного для користувача комп'ютера (через інтернет-з'єднання значно складніше). Крадіжка cookies через інтернет-з'єднання дає хакеру доступ до акаунта користувача, пароль від нього, а також багато іншої цінної інформації.

2. Підмінити. Підміна Cookies відбувається безпосередньо перед відправленням на сервер.

Найпростіше всього Cookies вкрасти в місцях з вільним доступом до Wi-Fi. Найсерйозніший захист Cookies надають захищені канали (HTTPS-сесія плюс атрибут SECURE у Cookies).

Третій тип загроз. Оскільки соціальні мережі є веб-додатками, хакери можуть використовувати їх з метою організації атак на браузері. Інструментами для таких атак можуть слугувати троянські додатки, фальшиві антивіруси, соціальні «черв'яки». Їх головна мета – проникнення до інформаційної системи відвідувача соціальної мережі та закріплення в ній. Для захисту використовуються такі традиційні засоби, як антивірусні програми, які працюють у режимі реального часу і блокують завантаження шкідливих кодів.

Четвертий тип загроз. Розсилання за допомогою отриманих у результаті «взламування» сторінок у соціальних мережах персональних даних спаму (англ. spam) – реклами або іншого виду повідомлень особам, які не висловлювали бажання їх отримувати. Легальність масової розсилки деяких видів повідомлень, для яких не потрібна згода одержувачів, може бути закріплена в законодавстві країни. Наприклад, це можуть бути повідомлення про стихійні лиха.

Найпоширенішим видом спаму є реклама. Деякі компанії, які займаються легальним бізнесом, рекламують свої товари або послуги за допомогою спама. Часто вони замовляють розсилку компаніям (або особам), які на цьому спеціалізуються. Привабливість такої реклами полягає в її низькій вартості і великому обсязі потенційних клієнтів.

У зв'язку з посиленням у світі антиспамового законодавства частка легальних товарів і послуг у загальному обсязі спаму останнім часом скорочується.

За допомогою спаму часто рекламують продукцію, про яку не можна повідомити іншими способами. Зокрема, порнографію, контрафактні товари, незаконно отриману закриту інформацію (бази даних), контрафактне програмне забезпечення.

Заборонена законодавством про рекламу інформація, зокрема та, що підриває репутацію конкурентів та їх продукції і послуг, також може розповсюджуватися за допомогою спаму.

Інші види спаму:

- розповсюдження політичної пропаганди;
- масова розсилка для виведення поштової системи з ладу (DDoS-атака);
- масова розсилка від імені певної особи, для того, щоб викликати до неї негативне ставлення;
- розсилка листів, що містять жалісну історію (як правило, про хворого) з інформацією про те, що за кожну пересилку листа інтернет-провайдер нібито виплатить йому певну суму грошей «на лікування». Метою такої розсилки є збір електронних адрес: після численних пересилок «усім знайомим» у тексті такого листа часто містяться e-mail усіх, кому він був надісланий раніше.

П'ятий тип загроз. Загрозою, що відноситься до економічної безпеки організації, є компрометуюча поведінка її співробітників у соцмережах: епатажні публікації можуть завдати певної шкоди репутації організації.

Шостий тип загроз також належить до економічної безпеки організації – зростання трафіку, особливо при перегляданні відеоджерел. Щоб зменшити ці витрати, можна обмежити доступ до відеотрафіку для тих співробітників, посадові функції яких його не передбачають.

Розглянемо варіанти існуючого захисту від загроз, що несуть у собі соціальні мережі.

Варіант перший: блокування доступу на сайти даної категорії. У великих компаніях саме так і роблять, адже соціальні мережі – це втрата робочого часу й зниження продуктивності. Проте сьогодні більшість необхідних професійних контактів проходить саме через соцмережі. До того ж це необхідний інструмент у руках маркетологів, фахівців із зв'язків із громадськістю, з підбору персоналу, аналітиків, бібліотекарів.

Варіант другий: контроль над користуванням сайтами даної категорії. Такий варіант є більш прийнятним для організацій, для яких Facebook і Twitter є майданчиками активної професійної діяльності. Але в цьому випадку постає питання про потенційну загрозу витоку інформації через соціальні мережі.

Що б захиститися від цього, у першу чергу треба виявити інформацію, яка є конфіденційною. Контролюючи всі канали передачі інформації всередині організації, можна контролювати інформаційні потоки в соцмережах, на форумах та блогах.

Проаналізуємо найпоширеніші причини заборони користування соціальними мережами на роботі:

1. Соціальні мережі сприяють витоку інформації. Разом з тим, конфіденційну інформацію можна успішно поширювати і через електронну пошту, телефон, побутові розмови.

2. На соціальні мережі витрачається робочий час. Але це проблема не користування соціальними мережами, а мотивації співробітників. Робочий час можна витратити і на читання новин.

3. Соціальні мережі – джерело вірусів та інших шкідливих програм. Але вірус можна прийняти електронною поштою або з диску з піратським програмним забезпеченням.

На думку багатьох експертів, заборона на спілкування в соцмережах несе в собі не лише загрозу, а й втрачену можливість використовувати в роботі могутній інструмент комунікації, який можна успішно використовувати для інновацій у роботі. У багатьох організаціях вже працюють фахівці, у сферу обов'язків яких входить просування продуктів і послуг через соціальні мережі. Зокрема, досвід такої роботи мають співробітники СІАЗ та НЮБ НБУВ Т. Гранчак, Л. Чуприна, І. Гах. Але доступ до соціальних мереж потрібно контролювати. У першу чергу, через навчання співробітників основним правилам безпечного використання цього каналу комунікації.

Існують і ситуації, за яких необхідно заборонити доступ до соціальних мереж. Зокрема, якщо:

- існує корпоративна необхідність ізолювання працівника від віртуального світу;
- тимчасово або постійно відсутній контроль і керування доступом до соціальних мереж;
- ефективність праці співробітників знизилась.

І якщо перша ситуація може скластися через об'єктивні обставини і повинна трансформуватися в перманентну вимогу, то дві інші повинні сприйматися як тимчасові, викликані упущеннями в питаннях управління і технічної оснащеності.

Постійна заборона використання соціальних мереж на робочому місці не допоможе розв'язати проблему витоку конфіденційних даних, тому що блокування одного з каналів передачі інформації може спровокувати

пошук альтернативних шляхів передачі даних. Контроль користування соцмережами дає можливість не лише виявити інсайдера, а й зрозуміти настрої в колективі.

Багато в чому бажання організацій заборонити, а не контролювати соціальні мережі обумовлюється нерозумінням технічних принципів їх контролю і перспектив роботи з ними.

Останнім часом тема інформаційної безпеки й приватності в соціальних мережах привертає увагу багатьох фахівців. Слід зазначити, що сьогодні компанії, які займаються розробкою продуктів для захисту корпоративних мереж, вже вміють цілеспрямовано фільтрувати веб-додатки, з яких складаються соціальні мережі. Такі продукти дають змогу заборонити окремі додатки, групи додатків або окремі функції соціальних мереж.

Вже існують адекватні засоби захисту, що дають можливість знизити ризик використання соцмереж до прийняттого рівня:

1. Для захисту від витоків інформації можна використовувати сучасні DLP-системи і технології репутацій, які інтегровані в різні антивірусні продукти.

2. У частині технічних засобів протидії шкідливому ПО – комплексні засоби моніторингу, аналізу й фільтрації вхідного і витікаючого трафіку на рівні шлюзів, а також засобу аналізу поведінки додатків і мережних комунікацій.

3. У частині керування доступом до потенційно небезпечного середовища – диверсифіковані внутрішньокорпоративні політики «білих списків» і фільтрації контенту для різних груп користувачів. Суть їх полягає не в розподілі привілеїв користування засобами обміну миттєвими повідомленнями, а в оптимізації ризиків.

Зокрема, для кожної групи користувачів створюється специфічний «білий список», наприклад, за наслідками оцінки потенційної небезпеки ресурсів з погляду існуючої веб-репутації, або наявності-відсутності сертифікату SSL, або за певним профілем контентної фільтрації. Мова йде не про банальний перелік ресурсів, дозволених до використання. Відповідно налаштовуються і засоби безпеки для групи користувачів. Для тих, хто повинен працювати в потенційно більш небезпечному середовищі, заборони будуть жорсткішими.

Існуючі методи боротьби на корпоративному рівні будуть ефективні за умови, що розробник засобів боротьби із загрозами регулярно оновлює свої рішення на основі нових загроз, що поширюються через соцмережі, і засоби їх мінімізації.

В організаціях, яким не потрібно сильно обмежувати своїх співробіт-

ників у використанні Інтернету, політика інформаційної безпеки стосовно соцмереж майже не відрізняється від політики використання інших інтернет-ресурсів. У цих правилах потрібно вказати, яку інформацію можна публікувати в соціальних мережах, а яку – ні, яким працівником дозволено користуватися соцмережами, а яким – ні. Загалом для політики інформаційної безпеки соціальні мережі є такими ж інтернет-ресурсами, як і форуми, блоги, сервери безкоштовної електронної пошти.

Крім того, необхідно проводити адекватну роз'яснювальну роботу серед персоналу стосовно безпечної поведінки в сучасному інформаційному просторі.

Отже, реалізація заходів з інформаційної безпеки стосовно соцмереж – це великий обсяг роботи не лише з персоналом (створення й доведення до уваги співробітників локальних нормативних актів, регламентів або інструкцій, впровадження режиму комерційної таємниці, великого комплексу організаційно-методичних заходів), а й значний комплекс організаційно-технічних робіт.

Про важливість такої роботи свідчить і той факт, що за допомогою соцмереж сьогодні моделюються не лише персональні або корпоративні витоки інформації, а й соціальні конфлікти різного рівня. Тому питання про контроль за діями в соціальних мережах дедалі більше цікавить державні органи. Не виключено, що в найближчі роки питання відповідальності за протиправні дії в соцмережах буде вирішуватись на законодавчому рівні.

Список використаних джерел

1. *Андреев Э. М.* Социальные проблемы интеллектуальной уязвимости и информационной безопасности / Э. М. Андреев, А. В. Миронов // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 4. – С. 169–180.

2. *Гольфред Я. А.* Философия и история науки управления [Электронный ресурс] / Я. А. Гольфред // Философия и история науки управления. – Режим доступа: http://afield.org.ua/book/t_upr.html (12.04.2011) – Загл. с экрана.

3. *О'Рейли Т.* Что такое Веб 2.0 [Электронный ресурс] / О'Рейли Тим // Компьютерра online. – Режим доступа: <http://www.computer.ru/think/234100/> (12.04.2011). – Загл. с экрана.

4. *Попов В. Б.* Основы информационной безопасности. Информационные технологии и право / В. Б. Попов // Основы компьютерных технологий. – 2002. – С. 175–187.

УДК 021:004.738(085.8)

Галина Булахова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА БЛОГОСФЕРІ ЯК ЗАСІБ РЕКЛАМУВАННЯ

У статті розглядається представлення бібліотек у соціальних мережах, активне використання соціальних мереж як засобу рекламування бібліотечної інформації.

Ключові слова: бібліотека, реклама, соціальна мережа, онлайніві соціальні мережі, блог, Twitter, «ВКонтакте», Facebook.

Реформування організації бібліотечної діяльності з використанням усіх сучасних електронних технологій дає змогу бібліотекам залишатися затребуваними інформаційними центрами в умовах постійно зростаючих суспільних інформаційних потреб.

Якщо бібліотека хоче бути сучасною та орієнтованою на користувача, вона повинна звернути увагу на соціальні медіа та роботу в них. На сьогодні соціальні мережі відіграють дуже важливу роль – послугами Інтернету користується кожен третій українець. Останнім часом кількість користувачів національних і міжнародних соцмереж стрімко зростає (за прогнозом на 2013 р. – від 4 % зростання для арабських країн, до 20 % для країн, що розвиваються) [1].

Відома американська дослідницька організація Pew Research Center опублікувала чергове дослідження на тему: «Сайти соціальних мереж та наше життя» (Social networking sites and our lives), у якому йде мова про вплив соціальних мереж на життя різних верств населення. Адже за статистикою з 2008 р. кількість користувачів у соціальних мереж збільшилась удвічі, а вік учасників також став набагато старшим. В опитуванні взяли участь представники різних професій та соціального статусу: лікарі, юристи, вчителі, програмісти і, навіть, конгресмени. У результаті дослідження, виявилось, що ті, хто активно спілкується в соцмережах, схильні більше довіряти оточуючим людям, більше цікавляться громадсько-політичними та суспільними питаннями і як це не дивно, мережа контактів-друзів у реалі в них більша, ніж у тих, хто не використовує сайти соцмереж [2].

Для бібліотек соціальні мережі є центром діалогу з користувачами, які

самі вирішують, який контент їм використовувати. У цьому середовищі можуть бути рівні як великі потужні бібліотеки, так і бібліотеки невеликих міст та сіл. Адже бібліотека – це не тільки книги, у першу чергу це – люди. Для того, аби знайти нових користувачів і не втратити старих, потрібно залучати їх до спілкування та співробітництва в соціальних мережах.

Отже, на сучасному етапі особливого значення набуває представництво у віртуальному просторі бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів, що виступають одним з базових елементів формування інформаційного суспільства. Представництво бібліотек у віртуальному просторі здійснюється через спеціалізовані інтернет-сайти, які є характерною ознакою трансформації існуючої системи бібліотечного обслуговування та функціонування яких створює умови для відповідності діяльності бібліотек новим суспільним потребам.

Теоретичні та практичні аспекти представлення бібліотек в інтернет-просторі активно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями. Так, окремі аспекти діяльності бібліотек в електронному середовищі досліджували І. Давидова, М. Дворкіна, В. Ільганаєва, Л. Костенко, М. Слободяник, В. Степанова, І. Сулова, А. Чачко, Я. Шрайберг. Особливості використання соціальних медіа в роботі бібліотек досліджували М. Самсонов, Л. Чуприна, Ю. Якименко. Аналіз російської бібліотечної блогосфери здійснили Л. Брюхова, В. Виноградова та ін.

Науковці «соціальною мережею» називають платформу, онлайн-сервіс або веб-сайт, які призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи.

У ненауковому значенні цього слова «соціальна мережа» – це співтовариство людей, які пов'язані спільними інтересами, справою або іншими причинами для безпосереднього спілкування.

Фахівці розглядають «соціальні мережі» як віртуальний майданчик для синергії користувачів у певній групі. Теоретично соціальною мережею можна вважати будь-яку онлайн-спільноту, учасники якої обмінюються інформацією й беруть активну участь в обговоренні певної теми. Наприклад, подібна соціальна мережа створюється за допомогою інтернет-технології «блог». За допомогою сучасних соціальних мереж можна шукати співробітників, читати їхні рекомендації, займатися пошуком роботи тощо [3].

Таким чином можна стверджувати, що соціальна мережа виступає як поєднання електронних технологій як засобу комунікацій та, відповідно, зв'язків між особами й спільнотами, об'єднаних спільними інтересами. Вона є перспективним засобом для реклами бібліотечної

діяльності, бібліотечних сервісів, бібліотечних установ. Нагадаємо, соціальні мережі виникли внаслідок поширення сервісів Web 2.0 як сервісів з більшими можливостями для взаємодії й комунікації – надаремно один з теоретиків руху за вільне програмне забезпечення Т. О'рейллі у своїй статті What Is Web 2.0 головну роль в Web 2.0 відводить людині, а не технологіям [4].

Отже, Web 2.0 надає нові маркетингові рішення, що дають можливість змінити принципи просування на ринок певного контенту бібліотечних послуг та зменшити витрати на них. Багато в чому це стає можливим завдяки створенню інтерактивних зв'язків між виробником продукції (інформації) та її користувачем. Синергетичність цього спілкування дає змогу в кілька разів збільшити ефективність використання інформації, у тому числі й у бібліотечному середовищі, що значно стимулює значення позитивного іміджу бібліотек як технічно розвинутого механізму керування знаннями.

Пізніше в 2006 р. ідеї Web 2.0 були озвучені в концепції терміна «Бібліотека 2.0» і з'явилися в блозі Library Crunch М. Кессі. Він зазначає, що головна мета Бібліотеки 2.0 це покращення комунікації з користувачами та спрямування їх до потрібних матеріалів, запропонувавши допомогу через звичні для них канали [5].

Як стверджують науковці, «Бібліотека 2.0» – це стимуляція участі користувачів у житті бібліотечних співтовариств шляхом повідомлення своєї думки як про ресурси, які вони вже використовували, так і про нові, до яких вони хотіли б отримати доступ.

Більшість авторів, чий праці присвячені новим бібліотечним сервісам, сходяться на думці, що послуги, реалізовані бібліотеками в електронному середовищі та адресовані широкому колу віддалених користувачів, можуть й повинні розвиватися і в змістовному плані, і в плані застосування нових технологій, можливих у рамках «Бібліотеки 2.0» (соціальні мережі, вікі, блоги, RSS-формат) [6].

Очевидно, що на сьогодні бібліотекам для просування своєї діяльності недостатньо одного лише сайту, потрібні додаткові засоби інформування, зокрема й менш офіційні та формальні.

Останнім часом дедалі більше бібліотек створює свої сторінки в соціальних мережах. Зокрема, більшість зарубіжних та вітчизняних бібліотечних установ представлені у Twitter, Facebook, Flickr, Blogspot, «ВКонтакте» та ін. Водночас це переконує в тому, що інструменти соціальних мереж допомагають доносити інформацію до користувачів у дуже зручний спосіб, а також рекламувати діяльність бібліотеки.

Представлення бібліотеки в соціальних мережах дає змогу оперативно повідомити великій аудиторії про надходження нових видань, заплановані заходи та поширити цю інформацію далі. Іншими словами, це – майданчик для реклами бібліотек і послуг.

Багато бібліотек успішно рекламують свої ресурси й послуги, і це не дивно, що бібліотекарі починають заповнювати своїми блогами віртуальний світ. Адже блог – це спосіб реклами бібліотек та її сервісів.

На сьогодні найвідомішими спеціалізованими блог-платформами є Blogger, Livejournal.com, Flickr, YouTube, Yahoo Podcasts

Розглянемо що таке блог. Перші бібліотечні блоги в Україні з'явилися у 2009 р., у Росії – у 2007 р. за кордоном – у 1998 р. Блог – це персональний сайт, що дає змогу вести текстові записи з використанням мультимедійних елементів. Він являє собою онлайн-щоденник, у якому у зворотному хронологічному порядку опубліковано записи. Великою особливістю блогу є те, що користувачі можуть публікувати свої коментарі до повідомлень, що робить блог унікальним інтерактивним ресурсом. Інтерактивність, тобто можливість для читачів залишати свої ремарки, є відмінною рисою персональних сайтів покоління Web 2.0.

Водночас бібліотекарі дуже часто використовують блог як простий інструмент для публікації новин бібліотечного світу. Наприклад, одним з перших у російськомовному Інтернеті з'явився блог бібліотекарів Білорусі. Користувачі цього блогу – здебільшого професійне співтовариство. Інший блог «Миша бібліотечна» також є прикладом блогу професійного спілкування, де представлені здебільшого професійні матеріали, переклади цікавих публікацій, піднімаються питання на дискусійні теми.

Також бібліотеки почали більше рекламувати свою присутність у соціальних мережах, зокрема за допомогою зовнішньої реклами, видавати посібники й методички з ресурсів Web 2.0. Американський бібліотекар-блогер Девід Лі Кінг пропонує піти навіть далі й розмістити позначки «Ми у Facebook» або «Читайте нас у Twitter» у приміщенні бібліотеки [7].

Блог також є новим маркетинговим інструментом, що дає змогу знайти нового потенційного користувача. Блог відрізняється від стандартного новинного сайту тим, що дає можливість підписатися на новинні потоки. Таким чином, не відвідуючи щодня сотні сторінок, можна завжди володіти інформацією. Водночас це має і зворотний ефект: як тільки з'явиться цікава публікація – на сайт обов'язково прийдуть, і підвищиться віддача від використання електронних ресурсів, відвідуваність сайту й можливість залучити користувача до традиційних послуг [8].

На інформаційно-довідковому порталі LIBRARY.RU зібрано посилання на 77 блогів бібліотечної тематики. Наприклад, особисті блоги ведуть і підтримують Свердловська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Белінського, Державна універсальна наукова бібліотека Красноярського краю, Національна бібліотека Республіки Білорусь, Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека та ін. [8].

Таким чином, блог зарекомендував себе як ефективний інструмент міжпрофесійного спілкування, що сприяє особовому професійному зростанню й вдосконаленню, дає можливість самовираження, стимулюючи творчу активність.

У 2012 р. соцмережі вже використовують нові види реклами, адже нав'язлива графічна реклама (особливо банерна) поступово відходить у минуле.

На сьогодні існує багато підходів до класифікації блогів. За знаковою характеристикою інформації виділяють текстові, музичні, фотоблоги, відеоблоги й підкасти (блоги звукових файлів, онлайн-радіожурналістика). За тематикою і цільовою спрямованістю блоги поділяють на політичні, наукові, освітні, розважальні, творчі, спеціалізовані блоги новин, бізнес-блоги тощо. Значна частина блогів є особистими журналами користувачів Інтернету й не має чіткої тематики [9].

Бібліотечна блогосфера, як зазначає Н. Волян, вирізняється розмаїттям тем, яскравою індивідуальністю, популярністю, оригінальністю контенту й креативністю. Так, одні бібліотечні блоги формуються для професійного спілкування, інші орієнтовані на читачів чи навіть на місцевих меценатів книгозбірні. Щороку кількість цих ресурсів зростає.

Відповідно до тематики змісту, цільового призначення, кількості посилань, можна сформуванати так званий блог-рейтинг за такими напрямками:

1. Блоги про професійний розвиток і навчання (в основному орієнтовані на академічну освіту).

Наприклад, Libr.Net (методичний блог Рівненської державної обласної бібліотеки), «Бібліоконтинент Вінниччина» (Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва), «Методист бібліотеки» (блог науково-методичного відділу Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка), «Бібліотечний автобаз» (програма «Бібліоміст»), «Бібліоміст Івано-Франківськ» та ін. У цих блогах акцентується увага на важливих для бібліотек заходах, акціях, подаються звіти про проведену методичну роботу, інформація про досягнення в галузі медіатехнологій, пропонуються для обговорення проблемні питання бібліотечної роботи тощо.

2. Блоги шкільних бібліотекарів, які прагнуть спілкуватися з колегами, учителями, технологами. Містять рекомендації і рецензії на книги.

3. Блоги вчителів і бібліотекарів. Адресовані вчителям і шкільним бібліотекарям. Досліджуються точки перетину шкіл, бібліотек і технологій.

4. Блоги про новинки галузі. Розкривають актуальні проблеми бібліотечної практики, тенденції розвитку бібліотечної справи, пропонують новини, різні думки, добірки книг.

5. Блоги для технічно-орієнтованих бібліотек: про технології в бібліотечній роботі, як використовувати різні інструменти й гаджети, щоб завжди бути сучасним, цікаво про майбутнє книг, рекомендації цифрового контенту (електронна та аудіо книга);

6. Блоги для дітей і підлітків: «Велике читання кращої дитячої літератури», акції «Дивись. Підключайся. Читай», відгуки на книги, рекомендації літератури для розвитку підліткової грамотності та огляди молодіжної літератури для дорослих. Наприклад, «Обушка» (блог Національної бібліотеки України для дітей), «Веб-спілкування. Етикет» (блог Державної бібліотеки України для юнацтва), «Вінницька центральна дитяча бібліотека», «Районна бібліотека ім. П. Усенка для дітей» ЦБС Дніпровського району м. Києва, «Бібліотечний блог для молоді Тернопілля» (блог Тернопільської обласної бібліотеки для молоді), «Маленький читай лик» (блог відділу обслуговування дошкільників і учнів 1–4 класів Національної бібліотеки України для дітей), «Чугуевская городская библиотека для детей».

7. Книжкові блоги про «велике читання» для себе. Нові назви, хороші рекомендації, нові літературні імена, відгуки фахівців та думки експертів, останні рецензії в сучасній літературі і відгуки молоді про наукову фантастику, нові імена в літературі, соціальних і філософських науках, краща художня і наукова література.

8. Різні (поза рейтингом). Про дизайн, інновації, нові медіа як кращий бібліотечний досвід. Зокрема, блоги, які розповідають все про систему Дьюї, популяризують комікси, пропонують гумор від бібліотекаря [10].

Упродовж 2011–2012 рр. відбувався Всеросійський конкурс бібліотечних блогів «Лучший библиотечный блог ... года» (<http://konkursbb.blogspot.ru/p/blog-page.html>). Мета – розширення й стимулювання активності бібліотек у соціальних медіа для досягнення нової якості взаємодії бібліотек з користувачами й задоволення їхніх інформаційних, освітніх, культурних та інших потреб у новому інформаційному середовищі.

В Україні вперше такий конкурс відбувся у 2011 р. «Зірки бібліотечної блогосфери-2011» (<http://www.bibliomist.org>) під девізом «Якщо читач не йде до бібліотеки – бібліотека йде до читача!» [11].

Отже, необхідно зазначити, що тема висвітлення рекламної діяльності в соціальних медіа на сьогодні є доволі актуальною. Бібліотечний блог – це, по-перше, залучення читача до інтерактивного спілкування; по-друге, удосконалення професійної комунікації бібліотекарів; по-третє, блог зможе стати маркетинговим (рекламним) інструментом бібліотеки, який дасть змогу знайти нового потенційного користувача.

Список використаних джерел

1. ТОП-5 світових трендів соціальних медіа в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://acf.ua/news_galuz/top-5-svitovix-trendiv-socialnix-media-v-2013-goci. – Назва з екрана.

2. Соціальні мережі та наше життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/tag/pew-research-center>. – Назва з екрана.

3. Черній М. М. Особливості використання соціальних мереж у процесі навчання в цілях активізації навчальних і комунікативних навичок студентів й учнів [Електронний ресурс] / М. М. Черній. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/2012_4/694-2236-1-ED.pdf. – Назва з екрана.

4. Сутыгина И. Е. Новые библиотечные сервисы пространством [Электронный ресурс] / И. Е. Сутыгина. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.

5. Шишкин Ю. В. Технологии Web 2.0 как инструмент формирования современного имиджа [Электронный ресурс] / Ю. В. Шишкин // Библиотековедение. – № 3. – 2010. – Режим доступа: <http://rsl.ru/datadocs/bibliotekovedenie>. – Загл. с экрана.

6. Сутыгина И. Е. Новые библиотечные сервисы [Электронный ресурс] / И. Е. Сутыгина. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.

7. Бібліотека і соціальні медіа: з онлайн у офлайн і навпаки [Електронний ресурс] // Бібл. автобаз. – Режим доступу: (http://bibliote4.nuj-autoban.blogspot.com/2011/10/blog-post_17.html). – Назва з екрана.

8. Огнева И. Н. Библиотека и социальные медиа [Электронный ресурс]

/ И. Н. Огнева. – Режим доступа: http://bibliomaniya.blogspot.com/2011/08/blog-post_05.html. – Загл. с экрана.

9. *Трачук Л.* Бібліотечний блог як прояв концепції «Бібліотека 2.0» [Електронний ресурс] / Л. Трачук. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkr/2012_9/st_8_09.pdf. – Назва з екрана.

10. *Волян Н. П.* Бібліотечна блогосфера: досвід, критерії оцінки, рекомендації : метод. матеріали / Н. П. Волян ; авт. тексту про амер. блоги, пер. з англ. : С. О. Волкова ; Рівнен. обл. універсальна наук. б-ка. – Рівне : [б. в.], 2013.

11. Там само.

УДК 021:004.774.6 БЛОГ:004.738

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕК У БЛОГАХ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ФАКТОР ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ У ВІРТУАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті йде мова про шляхи покращення комунікації між бібліотекою та її користувачами на прикладі участі бібліотек у мережевих співтовариствах. Аналізуються стратегії особливості такого спілкування на прикладі конкретних соціальних мереж («ВКонтакте», Facebook, Twitter) та бібліотечних блогів. Розглядається обговорення пошуку шляхів створення нового іміджу бібліотек у цифровому середовищі.

Ключові слова: бібліотека, Інтернет, блогосфера, соціальні мережі, «ВКонтакте», Facebook, Twitter.

Трансформація інформаційного масиву в цифрову форму привела до глобальних змін усєї системи інформаційних комунікацій. Сьогоднішні процеси глобалізації та інформатизації супроводжуються зростанням обсягів інформаційних потоків, інтенсивністю інформаційних обмінів, що висуває нові вимоги до інформаційно-комунікативної діяльності бібліотеки як суспільного інституту. Станом на жовтень 2012 р. в Україні налічувалося 19,7 млн регулярних користувачів Інтернету серед населення віком старше 15 років. Інакше кажучи, сьогодні доступ до Інтернету має вже половина мешканців України. Цікаво те, що кількість активних користувачів Інтернету (тобто таких, які виходять у мережу кожного або майже кожного дня) теж дуже суттєва – 34 % дорослого населення України чи 13,3 млн у віковій групі 21–45 років частка інтернет-користувачів вже досягнула 75 %, що відповідає середнім показникам країн ЄС. Українці досі користуються інтернетом переважно за допомогою стаціонарних комп'ютерів. Друге місце посідають ноутбуки і тільки на третьому – мобільні телефони та смартфони (за їх допомогою в Інтернет виходить всього 13 % користувачів). Серед інших тенденцій, притаманних українській інтернет-аудиторії, дослідники відзначають зростання популярності Інтернету серед користувачів старшого покоління, а також швидке зростання кількості користувачів серед сільського населення [1].

При цьому, станом на лютий 2012 р., 29,7 % українців використовують Інтернет для того, аби спілкуватися в соціальних мережах («ВКонтакте», Facebook, Twitter, LiveJournal і т. д.); 25,6 % – читають новини; 21,2 % – спілкуються за допомогою ICQ, Skype; 15,7 % – скачують/прослуховують аудіо; 20,1 % – скачують/проглядають відео; 14,7 % – скачують/переглядають фотографії або картинки; 14 % – листуються за допомогою електронної пошти; 9,8 % – читають інтернет-видання [2].

Бібліотеки дедалі активніше виходять у соціальні мережі – вид мас-медіа, що використовують набір онлайн-технологій для спілкування між собою користувачам Інтернету. Найбільш значні серед них – соціальні мережі та блоги. В «Однокласниках», «ВКонтакте», Facebook та Twitter існують сторінки сотень бібліотекарів, бібліотечних груп та бібліотек, де обговорюються професійні питання, налагоджуються контакти з читачами, відбувається обмін новинами. Бібліотеки анонують нові книги, оголошують конкурси, проводять онлайн-опитування. Усе це здійснюється й у бібліотечних блогах, які дають змогу зробити таке спілкування більш самостійним та творчим. Блог – веб-сайт, основний зміст якого – записи, що додають регулярно, зображення або мультимедіа, відкриті для читання й коментування. Невеликим бібліотекам, у тому числі й сільським блог може замінити бібліотечний сайт. Блоги мають різні цілі – від розвитку творчої активності читачів, ознайомлення з бібліотечними новинами, рекламування діяльності бібліотек в Інтернеті, до обговорення стратегії розвитку бібліотек у нинішньому цифровому середовищі та створення нових бібліотечних продуктів. Тобто створюється своєрідна медіа-платформа для налагодження в Інтернеті діалогу з читачами.

Сьогодні сформувалося стійке поняття «бібліотечна блогосфера» як відображення нової якості комунікаційного середовища бібліотек. «Бібліотечна блогосфера» (від англ. library blogosphere) – термін, побудований аналогічно терміну «ноосфера», який позначає сукупність усіх бібліотечних блогів як співтовариство або соціальну мережу.

Окремі аспекти участі бібліотек у соціальних мережах досліджували К. Василькова [14], Т. Бондаренко [3], А. Ваганов [4], Е. Генієва [5], А. Єрмаков, Р. Скорнякова [6], А. Кирилова [7], А. Кульман [8], В. Орлов [9], В. Степанов [10].

Проблемою блогів займалися такі дослідники: Е. Алябьева [19], О. Горошко [20], [21], Н. Курчакова [22], А. Попов [23], Н. Рогачева [24], R. Blood [25], Е. Gorny [26], S. Herring [27], М. Keren [28], F. Viegas [29], D. Winner [30]. Рівень реалізації потенціалу бібліотечних блогів

у контексті концепції «Бібліотека 2.0» досліджували Л. Трачук [31], А. Федоров [12, 13], Н. Сергєєва [32], О. Ліндемман [33], Д. Лоу [15] та ін.

Переважає більшість названих дослідників пов'язують участь бібліотек у соціальних мережах та блогах зі створенням нового іміджу бібліотеки, формуванням її стратегії виживання в умовах втрати монополії на інформаційне обслуговування, спричиненими якісними змінами у сфері виробництва та отримання будь-яких видів інформації. Сама ж стратегія на сьогодні перебуває у стадії розробки.

Серед конкурентів бібліотек – коштовні інтернет-колекції, наукові репозиторії (архіви), проекти інформаційних інтернет-гігантів. Мережа породила якісно нові можливості для професійного інформаційного обслуговування й одночасно глобальну зміну способу читання. На зміну паперовим прийшли електронні видання, стандартними засобами для читання стали цифрові пристрої. На думку президента «Російської бібліотечної асоціації» В. Фірсова, роль бібліотек у цифрову епоху буде скромнішою, аніж у книжкову, за рахунок засобів мобільного доступу до інформації. Але водночас значно зростає роль бібліотек як експертних організацій, що займаються відбором інформації, її цільовим розповсюдженням [11].

На II Всеросійській Неконференції бібліотечних блогерів «Бібліотеки в соціальних медіа: стратегії прориву» відбулася неформальна зустріч лідерів, що розробляють проекти на основі інтерактивних технологій. Ішла мова про єдиний медіа-простір й вплив блогосфери на життя бібліотечного співтовариства. Неконференція бібліотечних блогерів дала можливість учасникам обговорити співвідношення між традиційними й новими медіа, а також інформаційні процеси, які відбуваються в блогосфері й соціальних мережах. Сьогодні бібліотечна блогосфера виступає своєрідним «дзеркалом життя», що відображає як актуальні проблеми суспільства, так і думку про них бібліотечного співтовариства. Блоги стали повноправним джерелом контенту. Завдяки розвитку нового медіа-середовища змінюється інформаційний порядок денний, характер і спосіб реагування аудиторій. Бібліотечний сайт може перетворити просто відвідувача, що прийшов до бібліотеки (завдяки соціальним медіа) у споживача контенту, послуги або продукту. Читач шукає середовище, де в режимі реального часу готові відповідати на його запитання, надають більше інтерактивних можливостей і сервісів. Саме сучасні інтерактивні сервіси, що постійно розвиваються, перетворюють випадкового відвідувача сайту бібліотеки в постійного користувача. Блог бібліотеки – найкращий спосіб вираження «Я» самої бібліотеки. Блог

надає бібліотеці чудову можливість продемонструвати свій авторитет і давати поради (рекомендації), не вдаючись до зайвої повчальності. За допомогою блога можна запросити велику кількість людей, взяти участь у різних діалогах з бібліотекою, паралельно збільшуючи контакти в різних країнах.

Плюси бібліотечного блога:

1. Контент постійно оновлюється;
2. Контент, в основному, розбитий на пости (статті);
3. Пости представлені у зворотній хронології (нові зверху);
4. Можливість коментування.

Блог бібліотеки – це концентрація стратегії у сфері соціальних медіа. При цьому стратегія вбачається в просуванні корисного контенту й різних порад або рекомендацій (наприклад, що читати) й одержанні того ж самого взамін (зворотний зв'язок). Стратегія орієнтована на людей. Що ж стосується соціальних мереж, то за їх допомогою бібліотека завжди може ініціювати дискусію й залучати до неї користувачів. Соціальні медіа – це лише соціальний тип зв'язку. Але у блозі в бібліотеки є найбільша можливість бути собою. Бібліотекам необхідно бути доступними, але перш ніж розпочинати просування своїх бібліотек у соціальних медіа, необхідно скласти грамотний стратегічний план, у якому будуть прописані цілі, завдання, площадки. Якщо недостатньо серйозно поставитися до розробки стратегії, то в результаті можна отримати неприємні наслідки, втрату користувачів, а також негативні відгуки в соціальних медіа [12].

Численні бібліотечні блоги, які існують сьогодні в Україні, Росії та інших країнах СНД, зазвичай тісно пов'язані між собою. Блогери читають і коментують один одного, посилаються на думки колег і в такий спосіб створюють свою субкультуру. Це є однією з основних відмінностей блогів від звичайних веб-сторінок та інтернет-форумів: блоги, які пов'язані між собою, можуть становити динамічну всесвітню інформаційну оболонку.

Головним у блогінгу, на думку багатьох дослідників, є рівноправність учасників у мережі. Для того щоб бути успішним, необхідний лише актуальний, цікавий контент – зміст блога – правильні стратегії його подачі. Особисті блоги співробітників тієї чи іншої бібліотеки мають величезний, практично необмежений потенціал у поширенні відомостей, знань, ведення діалогу, просуванні продуктів і послуг і, головне, в організації двосторонньої комунікації. Розуміючи це, бібліотечні фахівці стали створювати особисті блоги, блоги-проекти.

Існує принципова відмінність блогів і соціальних мереж від Інтернету в цілому, яка виражається у ставленні до отримуваної інформації. Інтернет дає користувачам, як правило, анонімну інформацію або інформацію від лідерів думок – журналістів, відомих осіб, які мають певну репутацію у суспільстві. Цінність рекомендацій у блогосфері, соціальній мережі – у тому, що подивитися фільм або прочитати книгу радять саме друзі або колеги, до яких пересічний користувач, як правило, ставиться з більшою довірою, аніж до експертів і фахівців. Сьогодні користувач говорить «я хочу», бібліотека повинна відповідати – «у нас краще». Користувач же приймає рішення на основі власного досвіду, порад друзів, бібліотечної реклами.

Таким чином бібліотечні блоги дають можливість:

- створювати площадки для користувачів (читачів), які залучені із соціальних мереж і більшість з яких лояльні саме до блогів, а не до офіційних бібліотечних сайтів;

- використовувати інструменти й методи комунікації та просування в Інтернеті, які некоректні для корпоративного бібліотечного сайту, але оптимально підходять під формат корпоративного бібліотечного блога;

- створювати корпоративні ресурси з достатньою кількістю тематичного контенту, що оптимізований під пошукові системи (тобто який регулярно додається), що дає змогу постійно залучати цільових відвідувачів та привертати їхню увагу до бібліотеки;

- вибудовувати зв'язок з користувачем (читачем) через передачу відчуттів особистісного аспекту співробітників і внутрішнього життя бібліотеки;

- доносити до аудиторії позицію бібліотеки в неофіційному вигляді.

Блог – це одночасно і офіційна, і неофіційна позиція;

- тестувати нові ідеї.

Впровадження й комплексне використання бібліотечного сайту, блога, соціальних мереж і медіа дасть можливість грамотно й ефективно позиціонувати бібліотеку в інформаційному просторі.

Для реалізації цих завдань представлено проект «Пульс бібліотечної блогосфери» (www.biblionation.ru), який розроблений під керівництвом Е. Єгорова, – це розподіл уваги бібліотечних блогерів до тих або інших тем у часі. Його головна мета – актуальний моніторинг інформаційного простору бібліотечного життя. Завдання – збір та аналіз статистичних даних різних інформаційних джерел, у тому числі блогосфери, агрегація анонсів статей і заміток з бібліотечної справи та іншої відкритої інфор-

мації (законо, коментарі фахівців, прес- і пост-релізи конференцій, новини тощо), створення трафіку для цікавих статей.

Використовуючи дану систему, можна відслідковувати настрої бібліотечної блогосфери (найбільш коментовані записи, найцікавіші пости), відображати рейтинги блогерів, виявляти тренди.

У перспективі планується випуск щомісячного дайджесту, у якому будуть публікуватися найцікавіші повідомлення, різні статистичні дані [13].

Тож сьогодні в бібліотечному середовищі існує розуміння виходу бібліотечних установ у соціальні медіа, адже для представництва бібліотеки в Інтернеті лише самого сайту недостатньо. Сайт – це офіційна сторінка бібліотеки, яка містить багато корисної інформації для читачів, партнерів. Водночас на головній сторінці сучасного бібліотечного сайту містяться іконки соціальних медіа, що приводять на нього користувачів із соціальних мереж. Це додає інтерактивності бібліотеці, надає їй додаткових маркетингових інструментів.

Але для того, аби ефективно використовувати нові можливості, бібліотеки мають опанувати нові форми ведення неформальних ділогів із читачами, співпраці з книжковими товариствами в Інтернеті. Соціальні медіа можуть допомогти бібліотекам лобювати свої інтереси в суспільстві, залучити користувачів до обговорення й підготовки бібліотечних подій, а не лише запрошувати на різні заходи. Соцмедіа надають можливість ефективно вирішувати різні бібліотечні проблеми шляхом обговорення їх у Інтернеті з колегами, експертами та користувачами бібліотек. Останнє є дуже важливим, адже саме для користувачів бібліотеки, власне, і працюють. Але швидкого результату й істотного збільшення кількості нових читачів від цієї роботи очікувати не варто – статистика показує, що перетворення користувачів інтернет-співтовариств у споживачів послуги не перевищує 1%. Тобто присутність бібліотек у соціальних мережах – це в першу чергу інструмент піару, спрямований на збільшення лояльності, створення нового іміджу, залучення нових партнерів [14].

Але ж як має діяти бібліотека в нових умовах? На думку професора Стратклайдського університету (Великобританія) Д. Лоу, бібліотекарів завжди вирізняла чітка й строга етика обслуговування, побудована на всебічній підтримці користувача, який переступив поріг бібліотеки – фізичний чи електронний. У нових умовах успіх бібліотеки залежатиме від уміння сформувати такі сервіси, які зроблять бібліотеки та їхні фонди доступними для користувача саме тоді й там, де йому потрібно. Огляд 2009 р. Ithaka Report містить прикрий висновок про те, що у зв'язку із зміною методів отримання наукової інформації, наукові бібліотеки

дедалі більше виключаються з процесу досліджень, унаслідок чого вони ризикують втратити релевантність в одній зі своїх головних функцій. Дослідження в рамках проєкту CIBER (Centre for Information Behaviour and the Evaluation of Research) продемонстрували, що існують реальні потреби, які можуть бути задоволені шляхом підготовки користувачів, тобто їх навчання шляхам і методам пошуку потрібної інформації, і що користувачі не настільки компетентні в обробці інформації, як їм це здається.

Навіть бібліотеки розвинутих країн світу, які однимим з перших почали застосовувати комп'ютерні технології майже 50 років тому, не зуміли оцінити потенціал й вплив Інтернету. Тому дуже прикритим виявилось відкриття, що в реальному світі бібліотеки опинилися не в центрі, а на периферії цифрових світів своїх користувачів. Статистика трафіка до бібліотечних веб-сайтів нагадала про те, що колись було названо «позолоченими динозаврами». Користувачі, зазвичай, уникали складні бібліотечні послуги, надаючи перевагу простоті пошуку в Google. Тим більшою прикритістю стало визнання того факту, що такі компанії, як Amazon або такі консорціуми, як Abebooks, здатні скласти інформацію й сервіси таким чином, який відповідає потребам користувача, а не створює додаткові проблеми для нього.

У зв'язку з цим наголошується на більш тонкому й чіткому розумінні основних факторів впливу на користувача ще до розробки якихось конкретних інструментів. Сьогодні бібліотеки й бібліотекарі намагаються ефективно використовувати соціальні мережі, але одиниці з них зуміли збагнути розвиток цих величезних суспільних сил. Мережевий колективізм, соціальні мережі й популярні типи програмного забезпечення змінюють образ мислення людей, обробку й поширення інформації й ставлять запитання: як по суті можна проявити оригінальність у світі, де цінується «мультикомпонентний продукт» і вважається, що він важливіший за знання його первинних елементів. Але такі концептуальні ідеї у професійній бібліотечній літературі глибоко не обговорюються, тоді як в інших галузях вони серйозно продумуються.

Бібліотеки із задоволенням беруть участь у будь-якому новому додатку (від Facebook до Second Life), можливо, без розгляду зміни філософії обслуговування у порівнянні з концепцією про те, що треба «бути там, де перебуває користувач». У результаті окремі фахівці стають активними прибічниками конкретних технологій, які, по суті, є механізмом доставки існуючого старого контенту, а не вивчають внутрішню цінність нових додатків й не бажають відмовлятися від того, що є суто персональним підходом. Однак існують приклади позитивного практичного досвіду й продуманого підходу.

Окремі фахівці вважають, що ключовими факторами соціальних мереж для бібліотек є:

- такі різновиди додатків, у яких користувач може самостійно створювати контент;
- технології об'єднання й оповіщення, які пов'язані з розповсюдженням новин;
- культура відкритості, яка робить контент доступним для розповсюдження й повторного використання;
- культура довіри, яка підтримує розповсюдження контенту, обговорення й внесення зауважень;
- сервіси соціальної співпраці, які допомагають розповсюджувати зображення, доповіді й коментарі;
- соціальні мережі, які надають можливість будь-кому реалізувати вищезазначені підходи.

Принцип концептуального мислення має стати необхідною передумовою будь-якого рішення з вибору необхідного інструмента з багатьох наявних. В іншому випадку бібліотеки ризикують й надалі захарачувати Інтернет неактивними бібліотечними блогами, нежиттєздатними співтовариствами віртуальної бібліотеки, застарілими сторінками Facebook і твітами, які читають лише інші бібліотекарі.

Зрозуміло, що створення соціальних мереж (які прийнято сукупно називати Web 2.0) серйозно вплинуло на методи, за допомогою яких спілкуються користувачі, і на те, яким чином вони шукають інформацію для вирішення своїх завдань. Небезпека для бібліотек полягає в тому, що як тільки вони опанують ці нові технології, то виявиться, що користувачі перейшли на наступний технологічний рівень. Тобто бібліотекам необхідно розробити нове теоретичне або філософське розуміння їх власної ролі в підтримці користувачів у нових умовах безвідносно до того конкретного продукту, який вони сьогодні мають.

Нині найбільш правильним підходом, на думку Д. Лоу, є огляд нових технологій як нових просторів, куди поставляються нові види інформації, а не як нових видів спілкування. Тобто бібліотекам бракує активного філософського обговорення в рамках бібліотечної професії [15].

Пошуком ефективної стратегії виходу бібліотек у соцмережі та блоги займаються й на теренах СНД. Бібліотечна блогосфера – дуже креативне середовище, навесні минулого року російські блогери організували лібмоб «Як пройти до бібліотеки?», улітку провели Парад бібліотечних блогів, а восени – Всеросійську неконференцію бібліотечних блогерів у Єкатеринбурзі.

Бібліотечні блогери, з метою допомоги новачкам у створенні й веденні блогів, створили спеціальний консультативний ресурс «Підвішені блоги», організували школи бібліотечних блогерів у Єкатеринбурзі, Новосибірську, Волгограді.

Особливий вид блогів – мікроблог – Twitter, повідомлення в якому не можуть перевищувати 140 символів. Завдяки цьому він короткий і оперативний. На думку багатьох бібліотекарів, ця технологія дає можливість швидко й без посередників одержувати будь-яку інформацію, налагоджувати оперативні контакти. Twitter може використатися для різних цілей: довідкова служба, місцеві й національні новини, бібліотечні новини, реклама нових книг, послуг, графік роботи бібліотеки, оголошення, двохстороння комунікація.

Відмінний приклад спільного проекту російських бібліотечних колег – портал «Вікісибіріада» – вільний ресурс для колективної роботи бібліотекарів, педагогів-красзнавців, дітей та молоді над створенням, розміщенням і збереженням матеріалів Сибірського регіону.

Стає популярним серед бібліотек і YouTube – найбільший в Інтернеті відеохостинг. Тут можна публікувати звіти про цікаві бібліотечні події, буктрейлери (відео анотації книг – у ролик у не більше 3 хв де інформація про книгу подається так, що відразу хочеться взяти її для читання). Тож діапазон використання соціальних медіа бібліотеками значний [14].

Вітчизняні бібліотеки також усвідомлюють наявність недостатньої поінформованості суспільства про послуги, які вони надають і для виправлення цього становища пропонують активніше користуватися можливостями соцмереж і блогів. Оскільки переважна частина молоді проводять по декілька годин на день у соціальних мережах, створення тематичних груп, присвячених бібліотекам, їх життю та модернізації, допоможуть зацікавити потенційного читача та донести до нього інформацію. Для поширення інформації щодо змін у діяльності бібліотек та різних заходів, також можна використовувати блогосферу, тому що чимала кількість людей ведуть власні блоги та онлайн-щоденники на безкоштовних інтернет-платформах. Не кожна людина, яка не є користувачем бібліотеки, буде проглядати сайт цього закладу. А ось читати цікаві події у мережі молодіжних онлайн-ресурсів, чи на сервісі миттєвих повідомлень Twitter – скоріше за все, буде. Більш того, цікаві новини спонукатимуть до того, аби читач вийшов на офіційний сайт бібліотеки, а потім став її реальним відвідувачем. До того ж можливість підписки на новини сайту, оновлення рубрик, дадуть змогу відвідувачам бібліотеки отримувати інформацію, не заходячи на сам сайт, адже не всі користувачі

регулярно відвідують сайти, але майже всі регулярно перевіряють електронну пошту [16].

Сьогодні блоги в українському інформаційному просторі стали дуже популярними. Це пояснюється декількома чинниками. По-перше – це мобільність блогу, адже публікуватися в Інтернеті таким чином дуже легко. По-друге – це доступність блогу, адже інформація, опублікована в Інтернеті, є доступною для всіх. Окрім того, існують декілька безкоштовних систем блогування, де будь-хто може зареєструватися та вести свій блог, не докладаючи особливих зусиль. До того ж блоги періодично скануються пошуковими системами, такими як Google, Yahoo! та ін. Тому блоги виконують значну роль у створенні інформаційного простору суспільства, реалізації свободи слова та й просто в обговоренні різноманітних тем поміж людьми.

Аналізуючи українські «бібліотечні» блоги – блоги, створені в бібліотеках та/або присвячені бібліотечній проблематиці, зокрема інформаційно-просвітницький блог для бібліотекарів «Творчість та інновації в українських бібліотеках» (<http://libinnovate.wordpress.com/>) – модератор В. Пашкова, віце-президент Української бібліотечної асоціації, – зазначає, що деякі з них ведуться для читачів, а деякі – для бібліотекарів. Часом бібліотекарям не вдається визначити свою аудиторію, і блог перетворюється на дошку оголошень і повідомлень. Зацікавленість викликають ті блоги, що ведуться вмотивованими людьми, які чітко визначили своє завдання, проблематику та аудиторію. Тоді такі блоги мають своїх постійних відвідувачів. Найскладніше, підсумовує В. Пашкова, – залучити аудиторію для обговорення постів.

На жаль, сьогодні відсутній єдиний реєстр (у будь-якій формі) українських бібліотечних блогів. Найповніший список з наразі існуючих українських і російських блогів подає «Бібліоміст». Серед 131 бібліотечних блогів, представлених у ньому, є як вітчизняні, так і зарубіжні блоги, серед яких можна виділити авторські (блог Т. Ярошенко «Могилянська Бібліотекарка», К. Єфимової – «Мышь библиотечная», «Пан бібліотекар», блог бібліотекаря с. Грем'яче, Острозького р-ну, Рівненської обл. Л. Лаптевої «Я – бібліотекарка!» та ін.), і корпоративні (блоги бібліотек, їхніх об'єднань, відділів – Блог Могилянської Бібліотеки, «Библиотека без барьеров» – неофіційний блог Центру для читачів з особливими потребами Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара, «Библиотеки и молодежь» – блог Російської державної бібліотеки для молоді, «Рок-н-ролл в библиотеке» – блог про автоматизацію бібліотек, бібліотеки, читачів, про наше теперішнє та майбутнє, блог

Відділу краєзнавства ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та ін.). Якщо спробувати класифікувати типи бібліотечних блогів української блогосфери, то, окрім авторських та корпоративних блогів, можна виділити такі групи:

– блоги, призначені для професійного розвитку бібліотечних фахівців: <http://rdob-blog.ucoz.ua/> – «Libr.Net» (методичний блог Рівненської державної обласної бібліотеки), <http://bibliote4.nuj-autoban.blogspot.com/> – «Бібліотечний автобаз» (програми «Бібліоміст»), <http://metodist-biblioteki.blogspot.com/> – «Методист библиотеки» – (блог научно-методического отдела Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко), <http://bibmaf.blogspot.com/> – «Бібліомафія» (шкідливі поради для бібліотечно-блогерської громади та ін.). У них анонуються важливі для бібліотек заходи, акції, подаються звіти про проведену методичну роботу, інформація про досягнення в галузі медіа-технологій, пропонуються для обговорення проблемні питання бібліотечної роботи тощо. У цій групі блогів спостерігається значна кількість коментарів від читачів-бібліотекарів, які зацікавлені в професійному самовдосконаленні;

– блоги відділів бібліотек: <http://artlibraryblog.wordpress.com> – LIBRARY ART BLOG – блог відділу мистецтв Київської міської спеціалізованої молодіжної бібліотеки «Молода гвардія»; <http://artsvitluca.blogspot.com> – Art-світлиця – Блог відділу літератури з мистецтва Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки та ін.; <http://texknuga.blogspot.com> – «Світ очима технічної книги» – блог відділу технічної літератури Тернопільської ОУНБ, <http://technoec.blogspot.com/> – блог техніко-економічного відділу Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка «Світ науки, техніки та економіки» та ін. Ці блоги інформують користувачів про заходи, що відбуваються в бібліотеках, анонси подій, нові надходження у відділи, популярні публікації з тематики відділів. На жаль, коментарів до постів у цій групі блогів майже немає;

– бібліотечні блоги, орієнтовані на дітей, молодь та їхніх батьків, вчителів: <http://detidnepra.blogspot.com/> – блог Дніпропетровської обласної бібліотеки для дітей; <http://detbiblioteka.blogspot.com/> – Блог районної дитячої бібліотеки Сімферопольської ЦБС; <http://shbic.blogspot.com/> – Блог Шкільного бібліотечно-інформаційного центру, Шкарівська ЗОШ І-ІІІ ст. та ін. Пости цієї групи блогів коментуються досить жваво як дітьми, так і дорослими.

Найбільш коментованими є бібліотечні блоги, що містять інформацію про інновації в установах, їх розвиток за кордоном, продукти і послуги, які можна запровадити в українських бібліотеках.

Серед тем, які активно обговорюються в українській бібліотечній блогосфері, – проблема реалізації ініціативи відкритого доступу та проблеми самоархівзації робіт, проблеми представлення бібліотек у соціальних мережах («Пан бібліотекар»), програми популяризації читання, проблеми університетської науки, авторського права, наукової комунікації в цифрову епоху («Могілянська бібліотекарка»). Бібліотечні блоги також представляють й обговорюють нові видання, які можуть зацікавити як бібліотечних фахівців, так і користувачів бібліотек.

Тож, аналізуючи діяльність книгозбірень у цьому напрямі, можна констатувати, що бібліотеки дедалі більше використовують нові можливості для просування своїх послуг, ресурсів, підтримки інтересу до бібліотеки, книги, читання. Кожна бібліотека використовує ті соцмережі, які є найбільш популярними в місцевій спільноті. Так, наприклад, серед центральних книгозбірень Рівненщини свою присутність у блогосфері засвідчили п'ять закладів: Сарненська, Рокитнівська, Рівненська, Костопілька районні та Кузнецовська міська бібліотеки. Блог останньої діє близько року і має чимало прихильників. Учасниками соціальних мереж, зокрема «ВКонтакте», стали дев'ять книгозбірень: Гошанська, Рокитнівська, Костопільська, Млинівська центральні бібліотеки, сільські філії: с. Студянка Дубенського р-ну, с. Грем'яче Острозького р-ну, с. Переходичі Рокитнівського р-ну, міські філії: № 9 м. Рівне та бібліотека мікрорайону Будівельників м. Кузнецовськ. Єдина серед закладів – Острозька ЦРБ використовує сайт соціальної мережі «Однокласники» для спілкування з читачами і не тільки. Сторінка бібліотеки має близько 300 прихильників, а це: користувачі бібліотеки, представники органів місцевої та районної влади, працівники Острозьких музеїв, журналісти місцевої преси, бібліотеки України та Росії, острожани, що проживають на даний час за кордоном та ін. Бібліотека є учасником 13 груп: «Бібліоміст», «Отличный библиотекар», «Библиотекари», «Острожани», «Библиотекар – это звучит!», «Школа библиотечного лидерства» та ін. На сторінці розміщено 331 фото, зокрема, 14 альбомів, таких як: «Громадські обговорення», «Відкриття Тижня дитячого читання», «Топ-10 незвичайних бібліотек світу», «Острог. Стежками рідного краю», «Час читати» (книги, які бібліотека рекомендує прочитати), «В новий рік з книгою» (Акція, під час якої друзі бібліотеки надсилали на електронну адресу своє фото на дану тему, таким чином був сформований альбом), «365 днів навколо книги» (нетрадиційний звіт-атлас перед користувачами) та ін. Усі фото оцінюються та коментуються. Анонси, новини та події висвітлюються в «статусах».

Цікавим є приклад використання вікі-середовища в бібліотечній роботі. Так, сільська філія с. Грем'яче стала учасником проекту

«Вікіпедія», створивши енциклопедичну статтю про населений пункт та сучасну бібліотеку. В окремих розділах вікі-енциклопедії присутня інформація про район/місто, а в межах статті є гіперпосилання на офіційні сайти бібліотек: Дубенська центральна районна та міська бібліотеки, Радивилівська районна та Спасівська сільська книгозбірні Здолбунівського р-ну.

Зважаючи на те, що книгозбірні нещодавно почали використовувати платформи соціальних мереж для спілкування, рекомендації та популяризації книги, бібліотеки та нових послуг, говорити про успішні показники ще зарано. У кожного свій шлях та власні унікальні прийоми роботи з інтернет-аудиторією. У цьому можна переконатися, переглянувши сторінки бібліотек [17].

Бібліотеки почали активно використовувати можливості блогів та соцмереж для інформування громадян про діяльність державних органів влади. Так, Українська бібліотечна асоціація з 2009 р. впроваджує проект ПСП II зі створення пунктів доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади у бібліотеках України. Мережа ПДГ започаткована Українською бібліотечною асоціацією в рамках гранту Програми сприяння Парламенту України II (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID); діяльність Мережі ПДГ координується УБА у партнерстві із ПСП II. Пункти доступу громадян – це інформаційні центри, відкриті в бібліотеках України, де громадяни мають можливість отримати інформацію органів державної влади та дізнатись, яким чином можна долучитись та впливати на законодавчий процес. Проект Програми сприяння Парламенту II «Створення Мережі Пунктів Доступу Громадян до інформації органів державної влади» впроваджується у тісній співпраці з українським партнером – Українською бібліотечною асоціацією. Станом на 16 квітня 2013 р. ПДГ діють у 837 бібліотеках, створюючи цілу мережу, яка охоплює всі регіони України. Діє мережевий блог: <http://govinfolibrary.wordpress.com/> та сторінки мережі ПДГ на Facebook:<http://on.fb.me/xHNrY0> та Twitter:https://twitter.com/#!/PDG_UBA. Доречі, мережевий блог ПДГ публікує випуски бюлетенів від Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Громадська думка про правотворення» та видання інформаційно-аналітичних бюлетенів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства», «Україна у відгуках зарубіжної преси» та «Інститут президентства в системі сучасних міжнародних відносин».

Крім того, Українська бібліотечна асоціація має три блоги УБА, сторінку на Facebook та у Twitter. Зокрема, підтримуються блоги «Творчість та інновації в українських бібліотеках», блог УБА з адвокатури [18]. Служба інформаційно-аналітичного забезпечення СІАЗ НБУВ представлена в соціальній мережі «ВКонтакте» з 2013 р. (<http://vk.com/public.phpsiaz>). На сторінці можна знайти інформаційні та аналітичні матеріали про актуальні питання наукового, соціально-економічного, політичного, законотворчого життя країни.

Підсумовуючи сказане, можна зауважити, що українські бібліотечні установи лише починають виходити в соцмережі та створювати блоги. Ця справа для вітчизняного бібліотечного середовища нова. Просування ресурсів та інформаційних сервісів бібліотеки відбувається поступово і успіх у цій справі можливий лише за умови здійснення методичної роботи – тобто треба мати її стратегію і технологію, а також проводити постійний аналіз статистичних даних про загребуваність тематичних розділів видань, що наявні в книгозбірнях, видів видань (книги, довідники, автореферати дисертацій, періодика тощо) різними категоріями користувачів й у разі необхідності коригувати дії.

Список використаних джерел

1. Кількість користувачів Інтернету в Україні досягнула майже 20 мільйонів [Електронний ресурс] // Українська блогосфера. – 01.11.2012. – Режим доступу: <http://blogosphere.com.ua/2012/11/01/ukrainian-internet-user-stats-2012/>. – Назва з екрана.
2. Соціологи з'ясували, що українці роблять в Інтернеті [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – 2012. – 29.02. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/43684>. – Назва з екрана.
3. Бондаренко Т. О. Популяризація науки у вітчизняному медіа-просторі [Електронний ресурс] / Т. О. Бондаренко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2012_1/files/SC112_06.pdf. – Назва з екрана.
4. Ваганов А. Нужна ли наука для популяризации науки? [Электронный ресурс] / А. Ваганов // Наука и жизнь. – 2007. – № 7. – Режим доступа: <http://www.nkj.ru/archive/articles/11016>. – Загл. с экрана.
5. Генієва Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / Е. Ю. Генієва. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/biblioteka-kaktsentr-mezhkulturnoi-kommunikatsii>. – Загл. с экрана.

6. Ермаков А. Вторая жизнь библиотек [Электронный ресурс] / А. Ермаков, Р. Скорнякова. – Режим доступа: <http://www.osp.ru/os/2011/02/13007694/>. – Загл. с экрана.

7. Кириллова А. В. Маркетинговые коммуникации для библиотеки: информационная культура и разрушение стереотипов [Электронный ресурс] / А. В. Кириллова. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/23373> – Загл. с экрана.

8. Кульман А. Н. Необрэндинг: от эмоций – к чувствам! [Электронный ресурс] / А. Н. Кульман // Маркетинг в России и за рубежом. – 2010. – № 5. – С. 88–97. – Режим доступа: <http://alexkulman.livejournal.com/762.html> – Загл. с экрана.

9. Орлов В. В. PR-технологии в управлении имиджем библиотеки [Электронный ресурс] / В. В. Орлов. – Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/pr-tekhnologiiiv-upravleniimidzhem-biblioteki?_open-stat=cm-VmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7#ixzz2lh9LfOv2. – Загл. с экрана.

10. Степанов В. К. Библиотека и цифровые коммуникации: угроза существованию или новые возможности? [Электронный ресурс] / В. К. Степанов. – Режим доступа: http://www.vadimstepanov.ru/f_texts/minsk_01.htm. – Загл. с экрана.

11. Белякова А. Выживут ли библиотеки в цифровую эпоху? [Электронный ресурс] / А. Белякова // Просвещение. – 2011. – 22.09. – Режим доступа: <http://prosvpress.ru/2011/09/vyizhivut-li-biblioteki-v-tsifrovuyu-epohu/>. – Загл. с экрана.

12. Федоров А. Неконференция библиотечных блогеров (#НЕКОНФА2) состоялась [Электронный ресурс] / А. Федоров. – Режим доступа: <http://ideafor.info/?p=6351>. – 2012. – 4.10. – Загл. с экрана.

13. Федоров А. «Помощь зала», или в чём феномен библиотечного блогинга? [Электронный ресурс] / А. Федоров // Университетская книга. – Июнь 2012. – С. 27–30. – Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/biblioteki/bibdelo/557-pomosch-zala-bibliotechny-bloging.html>. – Загл. с экрана.

14. Василькова Е. Библиотеки как СМИ [Электронный ресурс] / Е. Василькова // Современная библиотека. – 2012. – 2.07. – Режим доступа: <http://sbiblioteka.blogspot.com/2012/07/blog-post.html>. – Загл. с экрана.

15. Лоу Д. Библиотеки в цифровую эпоху: воплощая будущее: Доклад на заседании «Перспективы на 2020 год: планы инноваций, сервисы и инструменты» Секции менеджмента и маркетинга совместно с Секцией вузовских и научных библиотек ИФЛА в ходе 77-й Генеральной конференции ИФЛА (13–18 авг. 2011 г., Сан-Хуан, Пуэрто-Рико)

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gpntb.ru/ntb/ntb/2012/5/ntb_5_9_2012-лоу.pdf. – Загл. с экрана.

16. Новий погляд на розвиток сучасної бібліотеки [Електронний ресурс] // Информационный Хмельницкий. – 2013. – 03.02. – Режим доступа: http://km-city.blogspot.com/2013/02/blog-post_3.html). – Назва з екрана.

17. Бібліотеки Рівненщини та соціальні мережі [Електронний ресурс] // Libr.Net. – 2012. – 09.04. – Режим доступа: http://rdob-blog.ucoz.ua/news/biblioteki_rivnenshhini_ta_socialni_merezhi/2012-04-09-231). – Назва з екрана.

18. Звіт Президії Української бібліотечної асоціації про роботу у 2010–2012 роках [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступа: http://ula.org.ua/fileadmin/uba_documents/others_documents/doc_for_ubadoc/Shevchenko_Zvit_UBA_2012.pdf). – Назва з екрана.

19. *Алябьева Е.* О социальных функциях блогов в современной России / Е. Алябьева // Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги : новая реальность; [под ред. Волохонского В. Л., Зайцевой Ю. Е., Соколова М. М]. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2006. – С. 40–46.

20. *Горошко Е. И.* Теоретический анализ Интернет-жанров: к описанию проблемной области [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко // Текстология.Ru. – Режим доступа: <http://www.textology.ru/article.aspx?ald=77>. – Загл. с экрана.

21. *Горошко Е. И.* Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко // Текстология.Ru. – Режим доступа: <http://www.textology.ru/article.aspx?ald=76>. – Загл. с экрана.

22. *Курчакова Н.* Формы самопрезентации в блогах / Н. Курчакова // Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги: новая реальность; [под ред. Волохонского В. Л., Зайцевой Ю. Е., Соколова М. М.]. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2006. – С. 132–163.

23. *Попов А. В.* Спроси блогосферу. Ч. 1 [Электронный ресурс] / А. В. Попов. – Режим доступа: <http://blogbook.ru/2007/07/22/sprosi-blogosferu-chast-1>. – Загл. с экрана.

24. *Рогачева Н. Б.* Новые приоритеты в русском Интернет-общении: на материале жанра блога [Электронный ресурс] / Н. Б. Рогачева // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов : Наука, 2007. – Вып. 5. Режим доступа: http://www.sgu.ru/files/nodes/75356/rogacheva_5.zip. – Загл. с экрана.

25. *Blood R.* Weblogs : A History and Perspective [Electronic resource]

/ R. Blood. – Mode of access: http://www.rebeccablood.net/essays/weblog_history.html, 2000. – Title from the screen.

26. *Gorny E.* Russian LiveJournal: National specific cs in the development of a virtual community [Electronic resource] / E. Gorny. – Mode of access: http://www.ruhr-uni-bochum.de/russ-cyb/library/texts/en/gorny_rljl.pdf, 2004. – Title from the screen.

27. *Herring S. C.* Bridging the Gap : A Genre Analysis of Weblogs [Electronic resource] / S. C. Herring, E. Wright, L. A. Scheidt, S. Bonus // Proceedings of the 37 th Hawaii International Conference on System Sciences, 2004. – Mode of access: <http://www.computer.org/csdl/proceedings/hicss/2004/2056/04/205640101b.pdf> – Title from the screen.

28. *Keren M.* Blogosphere : The new political arena [Electronic resource] / M. Keren. – Mode of access: <http://www.lexingtonbooks.com/Catalog/SingleBook.shtml> – Title from the screen.

29. *Viegas F. B.* Bloggers' expectations of privacy and accountability : An initial survey [Electronic resource] / F. B. Viegas // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2005. – №10(3), article 12. – Mode of access: <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue3/viegas.html> – Title from the screen.

30. *Winer D.* The history of weblogs [Electronic resource] / D. Winer. – Mode of access: <http://newhome.weblogs.com/historyOfWeblogs>, 2002. – Title from the screen.

31. *Трачук Л.* Бібліотечний блог як прояв концепції «Бібліотека 2.0» / Л. Трачук. – 2012. – Вісн. Кн. палати. – № 9. – С. 22–25.

32. *Сергеева Н.* Блогосфера и «литературные штучки» : социальные сети и профессиональное общение / Н. Сергеева // Библиотека. – 2011. – № 10. – С. 10–12.

33. *Линдеман Е.* Деятельность библиотек и библиотекарей в блогах и социальных сетях как фактор влияния на востребованность библиотеки современным обществом [Электронный ресурс]: Всероссийская научно-практическая конференция «Фонды библиотек в цифровую эпоху»: традиционные и электронные ресурсы, комплектование, использование. – 19–23 марта 2012 г. Санкт-Петербург, РНБ. – Режим доступа: <http://www.slideshare.net/ElenaLindeman/2012-12157809>. – Загл. с экрана.

УДК 004.774.6 БЛОГ:021

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ПРОДУКТИ ТА ПОСЛУГИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

У статті розглядаються розвиток та перспективи поширення сучасних бібліотечних продуктів й послуг у соціальних медіа – блогах та соціальних мережах, розкриваються переваги впровадження сучасними бібліотечними установами новітніх інформаційних технологій з метою вдосконалення взаємодії з користувачами.

Ключові слова: соціальні медіа, бібліотечний блог, мережева спільнота, віртуальне співтовариство.

XXI ст. цілком справедливо називають століттям інформації, в основі зростання обсягів якої – безпрецедентний розвиток нових технологій. Робота з інформацією, володіння навичками використання сучасних інформаційних технологій стають пріоритетом у всіх сферах функціонування суспільства. Створення могутніх інформаційних ресурсів, розвинених комунікаційних зв'язків збільшують внесок у науково-технічні інновації, механізми соціальних, культурних та політичних змін, підготовку спеціалістів у різних сферах діяльності; допомагають організаціям працювати більш ефективно, підвищуючи при цьому конкурентоспроможність та продуктивність, діапазон реалізації соціальних проєктів та їх ефективність; змінюють життя на краще та сприяють подальшому розвитку й формуванню інформаційного суспільства [1, с. 3].

Вітчизняні книгозбірні також працюють та експериментують з новими технологіями, запозичуючи досвід у зарубіжних та провідних українських бібліотек і таким чином стають ближчими до читача. Наприклад, одні пропонують електронні книжки, інші заохочують відвідувачів за допомогою Інтернету. Завдяки упровадженню новітніх технологій значно розширюються коло послуг, які надають бібліотеки, та форми представлення бібліотечних продуктів.

Соціально-комунікаційна ситуація сьогодення має певну низку основних постулатів розвитку, що дають їй поштовх для відкриття нових питань на становлення як науки в цілому. Насамперед це розширення

горизонтів та сучасного інформаційного поля завдяки розвитку можливостей мережі Інтернет; по-друге, незалежність нових мережевих ЗМІ від просторово-часового континууму (що дає можливість користувачеві майже без перешкод бути в курсі новин); по-третє, зростання кількості комунікаторів, процес обміну інформацією переростає у двостороннє спілкування. Наявність багатогранного зв'язку – очевидна, інформація онлайн посідає одне з чільних місць у комунікації [2, с. 91].

Українські науковці роблять значний внесок у розвиток галузі соціальні комунікації та досліджують поняття Інтернету, масової комунікації, блогів та віртуальної площини загалом. Вагомим здобутком у цьому напрямі вважають праці І. Артамонової, В. Буряка, О. Горошко, О. Зернецької, В. Іванова, С. Квіта, В. Різуна та ін. Дослідженням взаємодії бібліотек та соціальних медіа присвячені праці О. Мар'їної, Л. Чуприни, Т. Ярошенко та ін.

Принципово нові можливості для бібліотек надає використання нових соціальних структур з функціонуванням на базі технології Web.2.0, до яких належать віртуальні співтовариства, блогосфера, соціальні мережі (соціальні медіа) тощо.

Треба зазначити, що поняття «соціальні медіа» (англ. social media) сьогодні викликає численні дискусії, суперечливі оцінки та незмінний, зростаючий інтерес дослідників з різних галузей. Його розглядають як:

– багатозначний термін, який використовують для опису нових форм комунікації виробників контенту з його споживачами;

– позначення групи інтернет-додатків, що базуються на ідеологічній і технологічній основі Web 2.0, які уможливають створення й обмін контентом, сформованим користувачами (user-generated content);

– вид мас-медіа, що має ряд переваг над іншими різновидами (оперативність, лабільність, доступність, ємність, інтерактивність) та апелює до певної соціальної спільноти (а не спирається на створений авторитет, як традиційні ЗМІ).

Узагальнюючи тлумачення поняття «соціальні медіа», його можна розглядати як інтерактивне цифрове середовище, контент якого наповнюється самими учасниками комунікації та яке складається з групи вузлів: соціальних об'єктів (об'єднання, організація, індивід тощо) [3].

Досить важливим також є поняття «віртуальне (інтернетне, мережеве) співтовариство» і «мережеве суспільство». Цей термін запропонований соціологом М. Кастельсом. «Віртуальне співтовариство» – це група людей, що використовують мережу для спілкування та взаємодії, а також сукупність зв'язків між ними. Переваги віртуального спілкування очевидні:

його учасники не обмежені географічним місцем розташування; технічні можливості для спілкування вельми широкі; технології, за допомогою яких створюються співтовариства (веб-форуми, блоги, вікі, чати, списки розсилок), прості в установці та використанні; в Інтернеті легше знайти людей зі схожими інтересами та поглядами і, нарешті, психологічно іноді буває простіше почати спілкування опосередковано. Однак взаємини, що складаються таким особливим чином, і взаємодія за допомогою листа, а не вимовлених слів або якихось жестів або дій, накладають свій відбиток на форму й характер віртуальних спільнот. Тому однією з їх характеристик є нестабільність, бо цілі, інтереси та інтереси учасників можуть посилюватися або слабшати. Ще однією характерною рисою віртуальних спільнот є «предметна обмеженість». Спільноти, як правило, створюються навколо одного основного інтересу чи предмета. Зрозуміло, його члени можуть обговорювати й інші теми, не пов'язані безпосередньо з головною метою, – адже за віртуальним учасником з віртуальним ім'ям стоїть реальна людина зі своїми обставинами й проблемами, що є, у свою чергу, членом реального суспільства. Проте часто такі відволікання від основного напрямку призводять до деякої емоційної напруженості та навіть розладу між учасниками. Останнім часом виникає дедалі більше співтовариств, у яких не тільки відбувається обмін інформацією, а й створюється спільними зусиллями щось нове. Прикладом такої взаємодії співробітництва є, наприклад, створення Вікіпедії – віртуальної енциклопедії, віртуальних бібліотек та інші проекти.

Поняття «мережеве суспільство», перш за все, відображає не так процес «технологізації» сучасного суспільства, як якісні зміни його організації, функціонування, цілей, завдань і проблем у зв'язку з використанням нових науково-технологічних ресурсів у глобальному масштабі [4, с. 34–35].

Відомо, що будь-яке людське співтовариство (наприклад, сім'я, народ, творчий колектив, спортивна асоціація, промислове підприємство, кримінальне угруповання, армія, політична партія) складається з людей, об'єднаних спільною ідеєю, метою, інтересами, родом занять, проблемами, місцем проживання, поглядами чи почуттями, а також зв'язками, які існують між ними. Мережеві ж співтовариства (інтернетні або віртуальні), мають у цьому сенсі аналогічну структуру, але повністю незалежні від свого місця проживання. Спрощення технологій та програм, які це забезпечують, дають можливість практично будь-якій людині при мінімальних уміннях і навичках користування брати участь у мережевих спільнотах і навіть організувати своє персональне [4, с. 37].

Останнім часом дедалі активніше на просторах онлайн-осередків з'являються українські бібліотеки, які створюють цікаві інтернет-проекти, взаємодіють між собою та з користувачами, активно запозичуючи досвід зарубіжних колег.

Розвиваючи різні напрями роботи із широкою аудиторією, яка вже представлена в соціальних мережах, бібліотека має можливість оптимізувати свою діяльність. Отже, вони активно застосовують публічні соціальні мережі для організації професійного спілкування та взаємодії з читачами, бібліотечного обслуговування, навчальної діяльності та рекламних заходів, вибираючи найбільш необхідне програмне забезпечення, розвиваючи форми миттєвих відповідей, використовуючи інші засоби інтерактивної комунікації, що наближає їх до користувачів, робить більш релевантними в сучасному інформаційному суспільстві, формує новий імідж бібліотеки, підвищує соціальну активність користувачів за рахунок залучення до створення бібліотечного контенту та ін. [1, с. 55].

Беззаперечним є той факт, що вже сьогодні соціальні сервіси розширюють професійні контакти, заохочують пошук нового стилю й пріоритетів, творчої волі, ідей співробітництва та їхньої реалізації у бібліотечній галузі, формують позитивний імідж книгозбірень, допомагають закріпити кредит довіри до них у користувачів та інших учасників інформаційного суспільства, стимулюють останніх стати партнерами в розвитку бібліотек.

Сьогодні вже доволі широко бібліотеки представлені в соціальних медіа, зокрема у блогах. Адже блог є одним з найбільш популярних видів соціальних медіа. Блоги як перші взірці соціальних медіа почали з'являтися наприкінці 90-х років у вигляді щоденників і персональних сторінок спеціалістів з інформаційних технологій (ІТ) та веб-дизайну, які володіли навичками та інструментами розробки веб-сайтів.

Термін *web-log* (у перекладі з англійської веб-журнал) був запропонований у грудні 1997 р. Й. Бартером [5]. Блог (скорочено від *web-log*) – веб-сторінка, записи в якій відтворюються у зворотному хронологічному порядку. Типовий блог комбінує в собі текст, зображення й гіперлінки з іншими блогами, веб-сторінками та іншими ЗМІ, що мають відношення до теми запису.

Можливість залишити для читачів онлайн-коментарі – важлива частина блогів. Більшість блогів переважно текстові, хоча іноді в них може робитися акцент на фотографії (*photoblog*), малюнках (*sketchblog*), відео (*vlog*), музиці (*MP3 blog*) або звуку (*podcasting*).

Автор [2, с. 7] зазначає, що в межах блогосфери немає цензури,

що сприяє блокуванню негативних потоків інформаційного поля, яке потрапляє до широких мас користувачів мережі Інтернету. Кожен блогер, залежно від власного рівня вимог до тієї інформації, яку він використовує, відфільтровує її, забезпечує таким чином само цензуру інформації.

Блогам властиві інформаційні потоки, постійне розширення інформаційного поля. Формується комунікаційний простір як кожного окремого блогера, так і блогосфери загалом.

Проте блоги не є об'єктивними. Одна з притаманних блогам рис – суб'єктивність, тобто думки не відділені від фактів, як і описуються автором, текст блогів емоційний. Також блоги не проходять жодного моніторингу, адже відсутній процес відбору та класифікації інформації. Хоча такий моніторинг може проводити кожен окремий блогер, відбираючи той потік інформації, ті тексти, що становлять для комунікантів певну інформаційну цінність.

Спілкування за допомогою блогів відносять до онлайн діяльності. Онлайн нова інформаційна діяльність – це будь-який процес, що використовує інформаційні технології для надання інформаційних мережевих продуктів споживачеві [6].

Бібліотечні блоги дають можливість просувати інформаційні продукти й послуги, стають популярним інструментом поширення інформації з питань бібліотекознавства, розвитку інформаційно-бібліотечних технологій. Серед таких українських ресурсів можна виокремити:

- «Бібліотечний гопак» (<http://bibliote4.nuj-gopak.blogspot.com>);
- «Пан бібліотекар» – блог про бібліотечну справу та інформаційні технології (<http://panbibliotekar.blogspot.com>);
- «Бібліотечний автобан» (http://bibliote4.nuj-autoban.blogspot.com/2011/12/blog-post_14.html);
- «Могілянська Бібліотекарка» – цікавинки зі світу бібліотек та бібліотечних технологій, ресурсів, сервісів, ідей від Тетяни Ярошенко (<http://kmalibrary.blogspot.com>);
- «Творчість та інновації в українських бібліотеках» – блог Української бібліотечної асоціації та Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні (<http://libinnovate.wordpress.com>);
- «Бібліотека без бар'єрів» – блог Центру з обслуговування людей зі спеціальними потребами Херсонської обласної бібліотеки (<http://om222.blogspot.com>);
- «Слово молодих» – блог Долинської ЦРБ (<http://biblio-dcrb.blogspot.com>);

- «Неофіційний вісник ОУНБ ім. Д. І. Чижевського» – блог Кіровоградської ОУНБ (<http://blog.library.kr.ua>);
- «У світі прекрасного» – блог Тернопільської обласної бібліотеки для молоді (відділ мистецтв) (<http://ylibedu.blogspot.com>);
- «Блог Тульчинської ЦРБ» (<http://tulchlb.blogspot.com>);
- «Блог Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеса Гончара» (<http://www.blog.lib.kherson.ua>);
- «Веб-спілкування, нетикет» – блог Державної бібліотеки України для юнацтва (м. Київ) (<http://netiquette4uth.blogspot.com>);
- BIBLIOMISTOK – «Блог Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва» (<http://blog.library.vn.ua>) та багато інших [7].

На сторінка бібліотечних блогів представлена та обговорюється різноманітна інформація, зокрема щодо інноваційних підходів у роботі бібліотек та можливостей надання новітніх послуг; досвід трансформації бібліотек та нові бібліотечні проекти; бібліотечна реклама та виставкова діяльність; цікаві факти та дискусійні питання (наприклад, проблематика щодо авторського права, законодавчі акти, відкритий доступ до наукових публікацій та ін.). Деякі блоги, зокрема блог Української бібліотечної асоціації «Доступ громадян до офіційної інформації: роль бібліотек» (<http://govinfolibrary.wordpress.com/>) пропонує до уваги читачів також різноманітні бібліотечні продукти, у тому числі видання Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) та Фонду Президентів України (ФПУ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. А саме:

Видання НЮБ та СІАЗ:

- Громадська думка про правотворення. Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації;
- Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів.

Видання Фонду Президентів України:

- Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства,
- Україна у відгуках зарубіжної преси,
- Інститут президентства в системі сучасних міжнародних відносин.

Даний ресурс надає можливість перенаправлення на сторінки Facebook та Twitter, тобто поширення (shares) даних інформаційно-аналітичних продуктів.

Спільноти СІАЗ, НЮБ та ФПУ створено в соціальних мережах Facebook та «ВКонтакте», на сторінках яких також є можливість для

ознайомлення з даними інформаційно-аналітичними продуктами: <https://www.facebook.com/siazua>, <https://www.facebook.com/pages/Фонд-Президентів-України/433300530069764>, <https://www.facebook.com/nllofua>, <http://vk.com/public.phpsiaz> та ін.

Також у соціальних мережах «ВКонтакте» та Facebook спільнота СІАЗ пропонує для ознайомлення та запрошує до обговорення випуски додатків до журналу «Україна: події, факти, коментарі» інформаційно-аналітичних бюлетенів «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Резонанс», «Шляхи розвитку української науки».

Застосування соціальних технологій у стратегії інноваційного бібліотечного розвитку вже має більше прибічників, ніж супротивників. На думку ряду експертів, зростання зв'язків у соціальних мережах у найближчому майбутньому буде приводити до об'єднання людей у глобальні спільноти за інтересами, хобі, політичними й соціальними поглядами, захопленнями, що приведе до формування та активної діяльності глобальних віртуальних організацій. Вони відкриють нові можливості для вивчення взаємодії людей і організацій, що дають змогу, у тому числі, задовольняти потреби цільових сегментів і встановлювати більш тісні контакти з ними на якісно новому рівні [1, с. 56]. Отже, таку перспективу бібліотечній спільноті ігнорувати та втрачати не варто.

Список використаних джерел

1. Редькина Н. С. Стратегическое развитие информационных технологий в библиотеке / Н. С. Редькина ; Федер. гос. бюджет. учреждение науки «Гос. публич. науч.-техн. б-ка» Сиб. отд-ния Рос. акад. наук. – Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2012. – 222 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 185–206.
2. Досенко А. К. Електронні щоденники як одиниці соціальних комунікацій : монографія / А. К. Досенко. – К. : КиМУ, 2012. – 201 с. – Бібліогр.: с. 168–182.
3. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–20.
4. Человек и новые информационные технологии: завтра начинается сегодня. – СПб. : Речь. – 2007. – 320 с.
5. Блог [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Блог>. – Загл. с экрана.
6. Артамонова І. М. Блог як публічна авто комунікація / І. М. Артамонова // Держава та регіони. Серія соціальні комунікації. – 2010. – № 2. – С. 5–9.

7. *Чуприна Л. А.* Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками / Л. А. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 507–523.

УДК 021:004.734 www:004.774.6CMS

Михайло Самсонов,
провід. бібліотекар НЮБ НБУВ

ПРЕДСТАВЛЕННЯ БІБЛІОТЕК НА ВЕБ-САЙТІ YOUTUBE

У статті розглядається історія розвитку та специфіка функціонування сервісу YouTube, аналізується питання адаптації бібліотек до умов поширення й використання оригінального контенту, а саме можливості його розповсюдження і реклами в Інтернеті за допомогою YouTube.

Ключові слова: бібліотека, YouTube, контент, оригінальний контент, завантажений контент, відеозапис, відеоблог, канал.

На сьогодні в мережі Інтернет одним з найбільш популярних і, водночас, специфічних ресурсів є YouTube – сервіс, який завдяки простоті й зручності запропонованих користувачам технологій використання став найпопулярнішим місцем для розміщення відеофайлів і третьою у світі інтернет-платформою за кількістю відвідувачів.

Спричинені специфікою функціонування особливості YouTube порівняно з іншими інтернет-платформами проявились у його визначенні. Так, англійська, російськомовна та українськомовна Вікіпедії дають визначення YouTube як веб-сайту, сервісу й інтернет-служби, що дає змогу розміщувати та поширювати відео, надає послуги відеохостингу.

Зважаючи на зростання популярності веб-сайту YouTube, як одного з найпопулярніших соціальних медіа, особливості його розвитку досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема Р. Данбор, К. Марлоу, І. Ейдман, А. Фріджері, Д. Баргроу, О. Прохоров, І. Головка, які, втім, не ставили за мету розкрити можливості YouTube для використання різними державними і недержавними об'єднаннями та установами. Зокрема, поза межами їхнього наукового аналізу залишився досвід використання ресурсу бібліотеками.

Окремі аспекти діяльності бібліотек в електронному середовищі досліджувались такими науковцями, як А. Галімора, І. Давидова, М. Дворкіна, В. Дивинський, Н. Жадько, В. Ільганаєва, Л. Костенко, В. Резонова, М. Слободяник, В. Степанова, М. Строка, І. Суслова, А. Чачко, Я. Шрайберг та Т. Єршова. Водночас згадані дослідники, наголошуючи

на важливості адаптації діяльності бібліотечних установ до специфіки електронного середовища Інтернет, не ставили за мету предметно проаналізувати перспективи використання бібліотеками сервісу YouTube.

Отже, тему соціальних мереж вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, але питання використання можливостей веб-сайту YouTube бібліотеками для просування своїх послуг досі спеціально не розглядалось, що й зумовило мету даної статті – проаналізувати питання адаптації бібліотек до умов поширення й використання електронних технологій, а саме – можливості завантаження відеороликів, які доступні у вільному доступі широкому колу користувачів з усього світу.

Нагадаємо, що кампанія зі створення YouTube була розпочата в лютому 2005 р. трьома колишніми працівниками PayPal (сервіс електронних платежів) у Сан-Бруно, Каліфорнія. Вони використовували технологію Flash Video (flv), що дає змогу отримати відносно якісний запис при невеликому обсязі переданих даних. Проект став засобом розваги, і, сформувавши своє співтовариство, за даними статистики аналітичної компанії Alexa, випередив за популярністю соціальну мережу MySpace.

У листопаді 2006 р. була завершена купівля YouTube компанією Google за 1,65 млрд дол. До цього моменту YouTube в Google вже був схожий сервіс – Google Відео. Представники Google не мають наміру закривати його, а використовують як місце пошуку відео по всіх відеохостінгових сайтах. Нині пошук Google Video поширюється на YouTube.

Найперше відео – 19-секундний ролик аматорської зйомки Джаведа Каріма в зоопарку Сан-Дієго – на YouTube було розміщено 23 квітня 2005 р.

14 листопада 2007 р. YouTube запустив російську версію порталу за адресою: <http://ru.youtube.com>, що дебютувала кліпом Петра Наліча.

На початку 2010 р. дизайн сайту було трохи видозмінено, а з 8 липня 2011 р. YouTube повністю змінено. У новому графічному інтерфейсі Cosmic Panda застосовується відмінна від «старого» YouTube колірна схема. Відеоролики відтворюються на темному, а не на білому тлі. Суттєво змінено логотип: дизайнери відмовилися від яскраво-червоного на користь більш темного відтінку. Зміни зачепили і елементи управління – кнопки і списки. «Прев'ю» роликів зі списку «Схожі відео» стали більшими. Відео з плейстів відображаються у вигляді горизонтального списку. Власники особистих каналів на YouTube отримують більше інструментів для персоналізації своєї сторінки. При цьому новий інтерфейс може співіснувати зі старим, наголошує YouTube.

1 грудня 2011 р. YouTube запустив нову версію інтерфейсу сайту,

де відео каналів відображаються в центральній колонці на головній сторінці, схожі на стрічки новин на сайтах соціальних мереж.

8 грудня 2011 р. YouTube впровадив сервіс створення списку контактів у профілі користувача, скасувавши можливість додавання користувачів у друзі.

У січні 2012 р. щоденна кількість переглядів відео на YouTube сягнула 4 млрд. Ресурс представляє як професійні, офіційні фільми й кліпи, так і аматорські відеозаписи, враховуючи відеоблоги [3].

Розглянемо особливості функціонування YouTube. Веб-сайт являє собою форум для спілкування, інформування та натхнення користувачів по всьому світу, виступаючи як платформа поширення для творців оригінального контенту та компаній-рекламодавців відеофайлів будь-якого розміру [1].

YouTube відкриває для користувачів широкі можливості: дає змогу створювати відеоблоги ⁶, розміщувати завантажуваний оригінальний контент ⁷.

На сайті YouTube користувачі можуть завантажувати відео в декількох поширених форматах, у тому числі .mpeg і .avi. YouTube автоматично конвертує їх у Flash Video (.mp4) з використанням кодека H.264, і робить їх доступними для перегляду в онлайн.

При цьому відео з YouTube може бути завантажено і на інших сайтах. У цьому випадку кожне відео супроводжується готовою HTML-розміткою для вставки відео на інші веб-сторінки. Проста техніка «скопіював і вставив» зробила розповсюдження відео з YouTube надзвичайно популярним серед блогерів і користувачів соціальних мереж, а також деяких медіа-ресурсів, адже посилання на відео може бути впроваджене

⁶ Відеоблог – це форма блогу, у якому мультимедійним середовищем є відео. Відеоблог є формою веб-телебачення. Записи у відеоблозі поєднують вбудоване відео або відеозв'язок з підтримкою тексту, зображень та інших метаданих. Записи можуть бути зроблені у вигляді одного блоку або складатися з декількох частин. Відеоблоги дуже популярні на YouTube [21].

⁷ Контент в ідеалі повинен бути не просто інформацією, а містити деяку кількість знань або просто бути хоча б впізнаваним [4]. Оригінальний контент (англ. original content) – все, що зроблено, зібрано, описано самим автором, є оригінальним контентом [5]. Завантажуваний контент (англ. D Own L oadable C ontent – DLC [або Ді Ел Сі]) – форма розповсюдження офіційного цифрового медіа-контенту (медіаданих) через Інтернет. Словосполучення «завантажуваний контент» належить до інформаційного наповнення (контенту), яке створене для комп'ютерних ігор і випускається окремо від основної гри. Проте поняття використовувалося для позначення будь-якого типу цифрового розважального контенту, який поширювався онлайн [6].

в HTML-код будь-якої веб-сторінки. Цією можливістю користуються деякі автоматичні і напівавтоматичні сервіси.

Сервіс YouTube передбачає можливість скачування відео: крім спеціальних сайтів, які перетворюють посилання на сторінку з відео в посилання на файли, це дають можливість робити ряд сторонніх додатків (наприклад, SaveTube) і розширень для браузера (наприклад, UnPlug, або інші розширення для Firefox або доповнення для Opera). Деякі менеджери завантажень також можуть зберігати відео з цього порталу (наприклад Download Master). Є також ряд спеціальних сайтів, які можуть завантажувати відео з YouTube. Із січня 2009 р. Youtube надає можливість скачувати деякі відеоролики безпосередньо із сайту.

При цьому специфіка YouTube дає змогу зберігати відео і без допомоги сторонніх додатків. Збережене відео розміщується в кеші браузера (якщо ролик має великий розмір, то в кеші може зберігтися тільки його частина, яка проглядалася останньою, як правило цього не відбувається з роликами тривалістю менше 15 хв): у Mozilla Firefox відео тимчасово зберігається в каталозі профілю, кеш доступний за адресою about: cache; в Internet Explorer відео тимчасово зберігається в папці Temporary Internet Files в профілі користувача (наприклад «% USERPROFILE% \ Local Settings \ Temporary Internet Files \»); в Opera відео тимчасово зберігається в кеші профілю в каталозі cache4; у Google Chrome відео тимчасово зберігається в каталозі (приклад для Windows XP і локального диска C: \ «% USERPROFILE% \ Local Settings \ Application Data \ Google \ Chrome \ User Data \ Default \ Cache»).

При цьому в кожному з вказаних браузерів ролик буде мати своє характерне ім'я (різне для всіх браузерів). Знайти цей файл дуже просто, виконавши пошук у папці кеша з такими параметрами: розмір – більше 100 Кб, час зміни – за останню годину. Знайдений файл можна зберегти копіюванням у потрібне місце. Якщо файл не має розширення, його потрібно приписати наприкінці. Flv і відео можна буде переглядати за допомогою будь-якого програвача, що підтримує FLV, наприклад VLC .

Згідно зі статистикою, на лютий 2012 р. за хвилину на Youtube завантажується 60 год відео (для порівняння: у березні 2010 р. – 24 год, листопаді 2010 р. – 35 год, травні 2011 р. – 48 год), а в день – 86 400 год. Найдовший ролик тривав 596 год, але його видалили [3].

YouTube дуже комфортний у використанні веб-сайт із зручним пошуком потрібних відеозаписів. Для цього достатньо ввести ключове слово, тему або назву відео в рядку пошуку. Щоб задати додаткові критерії, на сторінці з результатами слід натиснути опцію «параметри пошуку»,

після чого необхідно використати налаштування пошуку схожих відео, щоб уточнити пошуковий запит.

Якщо критерії пошуку чітко не визначені, можна скористатись опцією «Огляд», щоб переглянути найбільш популярні відео в кожній категорії. Побачити інші відео в певній категорії можна, вибравши опцію «Фільтр».

У випадку, якщо пошук проводиться за певним словом (наприклад, «смішне»), сервіс дає змогу побачити інші схожі теми, пов'язані з відео, які можуть зацікавити користувача. При натисканні на них відбувається перехід до відео в цих темах. Схожі можливості надає використання опції «+», яка з'являється при наведенні курсору на відео і дає змогу додавати тему до поточного пошукового запиту. З кожною новою темою до початкового запиту додаватимуться нові результати пошуку.

Використання опції «Подобається» під вікном програвача дає змогу користувачеві повідомити про цікаве, на його погляд, відео іншим.

Крім того сервіс YouTube передбачає можливість коментувати побачене відео під вікном програвача та давати оцінку коментарям інших користувачів шляхом використання опції «Голосувати за» або «Голосувати проти» праворуч від коментаря. Коментарі, які отримали найбільшу кількість голосів, пересуваються на більш високу позицію – безпосередньо під програвачем.

Після перегляду відео на YouTube можна скористатись опцією «Схожі відео» в правій частині екрана і переглянути схожі відео. Для перегляду інших відео використовують опцію «Показати ще відео», розташовану під списком.

Окрім перегляду відео безпосередньо на сайті, YouTube пропонує сервіс прокату повнометражних фільмів, для чого використовується опція «Прокат». При цьому користувач має внести в акаунт YouTube свої платіжні дані. Після сплати за перегляд фільму він може дивитися його на своєму комп'ютері через Інтернет.

На сьогодні YouTube створює додаткові можливості перегляду відео за допомогою мобільних телефонів, які мають доступ в Інтернет, для чого користувач має використовувати на m.youtube.com в мобільному браузері.

За допомогою [Leanback \(youtube.com/leanback\)](http://youtube.com/leanback) можна переглядати відео на YouTube з екрана телевізора. Все відео відтворюються в повноекранному режимі з максимальною якістю і підходять для показу на Google TV або на будь-якому великому екрані.

Враховуючи поширення останнім часом технології 3 D, YouTube адаптував можливості сайту для перегляду і таких відео. Сервіс має

спеціальну опцію 3 D, використання якої дає змогу дивитись відеофайли, додані в такому форматі.

«Хмара тегів» (перелік ключових слів, за якими ведеться пошук) внизу сторінки показує найбільш популярні ключові слова, використувані в пошуку іншими користувачами на даний момент. Як це прийнято в «хмарах тегів», розмір шрифту ключових слів відповідає їх популярності. Натискання на потрібне ключове слово дає змогу побачити відповідні результати пошуку.

У випадку, якщо якийсь відео дуже сподобалось, YouTube дає можливість підписатись на канал користувача, який його додав, для чого слід просто натиснути опцію «Підписатися», розташовану над цим відео або на каналі користувача. Інформація про його нові відео і дії за останній час надходитиме на вашу головну сторінку.

Модуль «Рекомендовані вам», розташований на головній сторінці, пропонує відео, які можуть сподобатися користувачу, виходячи з історії його переглядів. Щоб переглянути свою історію переглядів, користувач має скористатись опцією «Історія» в правому верхньому кутку сторінки.

Відео YouTube можна надсилати електронною поштою, через соціальну мережу або блог прямо зі сторінки, на якій розміщено відео, для чого слід просто натиснути опцію «Відправити», розташовану під програвачем.

Сервіс YouTube надає код для вбудовування відео на будь-який сайт або блог (за умови, що власник відео дозволяє його вбудовувати), для чого використовується опція «Інтеграція».

Створений користувачем канал стає, по суті, центром його мовлення на YouTube. Він може зберігати відео, які створює («Додані відео»), відео, які йому сподобались («Вибране»), а також відео, яке він систематизував («Плейлисти»). Він може персоналізувати свій канал, вибравши для нього колір фону, настройки форматування та модулів.

Розміщені в YouTube відео можна редагувати – користувач може з'єднувати свої кліпи, обрізати їх, додавати музику за допомогою інструменту «Звукозаміна», а також створювати переходи між кліпами. Як тільки файл відредаговано, кліп можна додати у свій канал YouTube і показати його друзям.

Для зручності користування сервіс YouTube передбачає можливість анувати створені відеофайли. Опис відео стає основним джерелом інформації про його зміст. Чим точніше опис, тим легше буде користувачам знайти потрібне відео.

Анотації дають можливість користувачеві додавати текстові посилання у відеоролики, посилання на інші відео, канали та плейлисти.

Опція «Статистика» в акаунті користувача надає йому можливість отримати відомості (наприклад про демографічні дані) тих, хто переглянув його відео. Ці відомості корисні для поліпшення таргетингу на тих, хто вже переглядає ваші відео або для того, щоб зрозуміти, якій частині аудиторії слід приділити більше уваги [2].

Здійснений огляд можливостей YouTube дає підстави для висновку стосовно перспективності його використання сучасними бібліотечними структурами. За інформацією сайту, станом на березень 2013 р. останньою з бібліотек на веб-сайті YouTube була зареєстрована Центральна Кобринська Бібліотека (04.03.2013). Вона встигла завантажити три відеоролики, які зібрали 34 перегляди. На відео були представлені підсумки роботи бібліотеки за 2012 р. (у тому числі фотозвіти), а також перелік послуг. На кожному ролику в описі бібліотека вдало рекламує свій сайт [7].

У пошуковій системі YouTube по запиту «бібліотека» з фільтром «канал», можна знайти 21 200 бібліотек, які активно використовують усі сучасні, зручні і, щонайважливіше, безкоштовні можливості сайту [8].

Розглянемо найцікавіші та найпопулярніші бібліотечні канали ресурсу.

За рейтингом, перше місце посідає канал під назвою «Бібліотека Лермонтова» Пензінської обласної бібліотеки ім. Лермонтова. Канал зареєстрований у вересні 2012 р., встиг завантажити 32 відеоролики і набрати 1842 перегляди [9]. Серед його найпопулярніших відео – ролики, присвячені проведенню 7 лютого в Пензенській обласній бібліотеці ім. Лермонтова сьомого книжкового фестивалю «Відкритий світ бібліотек», який проходив в рамках підготовки до святкування 350-річчя Пензи; засіданню в рамках підготовки до Всеросійського бібліотечного конгресу РБА 23 січня робочої групи обласної бібліотеки ім. Лермонтова, на якому розглядалися питання, пов'язані з розміщенням учасників конгресу в готелях міста; святу читання за участі дитячого журналу «Мурзилка», яке відбулося в рамках IV Міжрегіональної книжкової виставки-ярмарку «Світ книг на Пензенській землі» 23 листопада 2012 р.

На другому місці за рейтингом – канал під назвою «ВедаМост. Бібліотека знань». Канал зареєстрований у лютому 2012 р. і встиг завантажити 117 відеороликів, які набрали 2 662 282 перегляди [10]. У його плейлистах добре структурований інформаційний масив з гострих суспільних проблем.

Наступний за рейтингом канал YouTube – «Ангели Чтения» Бібліотеки ім. А. М. Горького, яка є найбільшою філією Муніципального об'єднання бібліотек м. Єкатеринбурга. Канал зареєстрований у вересні 2010 р., встиг завантажити 40 відеороликів і набрати 32 606 переглядів [11].

Більшість його відео починається зі слів «Прочитай ЦЕ:». Найпопулярніші відео:

– «Читай ЦЕ: Борис Рудий. Виправдання життя». Ролик повідомляє: «У 2000 р. у бібліотеку ім. Горького на зустріч із читачами прийшов Б. Рудий. Тоді він тільки-тільки отримав свою першу премію, але його вірші вже надрукував журнал “Знамя”. Він говорив з нами всього дві години, але залишив пам’ять про себе на все життя. До нас приходила сонячна людина! І нехай у його геніальних віршах – осінь, самотність, смерть – він виправдовував життя! Приходьте, візьміть у бібліотеці томик вибраних творів Б. Рудого «Виправдання життя». Це справжня поезія! Бібліотека ім. Горького, м. Єкатеринбург».

– «Скоро, скоро Новий рік!» У відео нагадується, що протягом новорічних свят можна зробити багато корисного і приємного, а головне – прочитати «цілу купу чудових серйозних і не дуже книжок, після яких значно поліпшується настрій». У ролику рекламується книга «Сантехнік, його кіт, дружина та інші подробиці», написана популярним блогером Славою Се. Книга, по суті, є новою формою літератури – у вигляді книги-блога. «Розповіді Слави Се не просто смішні – вони іскрометні. Слава розповідає про свої переживання, пов’язані з доньками, дружиною Люсею Незабудкіною, котом Петром Іллічем, жіночими колінами і каналізаційними казусами», – ідеться в ролику.

– «102 способи використання книги». Ролик представлений на конкурс, оголошений видавництвом «ЕКСМО»: «Читати не шкідливо, шкідливо не читати». У ньому йде мова про те, що можна і потрібно робити з книгою.

Досить популярним є канал Хасавюртовської бібліотеки. Канал зареєстрований у жовтні 2010 р., встиг завантажити 113 відеороликів і набрати 27 448 переглядів [14].

В останніх відеороликах діти читають вірші Р. Газматова «Мати пестує дітей і в спеку і в холод», «Солдати Росії», «Про матір я думаю повсякчас», «Тільки б не було більше війни» під час поетичного вечора, що пройшов у рамках міського літературного марафону «Поет аулу і планети» на честь 90-річчя від дня народження Р. Гамзатова. Також на сайт викладені відеоролики хореографічних постанов та пісень.

Методичний центр усіх московських бібліотек Центральна наукова бібліотека ім. Некрасова регулярно завантажує відео зустрічей, лекцій, прес-конференцій, презентацій книжок та багато ін. Канал бібліотеки так і називається «ЦУН Бібліотека ім. Некрасова Н. А.». Зареєстрований він у травні 2012 р., встиг завантажити 76 відеороликів і набрати 927 переглядів [15].

Першим гідним представником бібліотечного сегмента України на YouTube став канал «Луганська Бібліотека» – офіційний відеоканал Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. А. М. Горького. Канал зареєстрований у квітні 2010 р., встиг завантажити 63 відеоролики і набрати 10 016 переглядів [12].

Найцікавіші відеоролики каналу за версією користувачів YouTube:

– «Відкриття куточка Тетяни Снежиної» (30 вересня 2010 р. у секторі «Русский центр» відбулося відкриття куточка поетеси і композитора Т. Снежиної «Згадай зі мною...»).

– «Дрес-код офісного працівника» (У рамках акції «Конкретна допомога конкретній людині» у відділі ділової інформації ЛОУНБ ім. Горького була презентована виставка «Дрес-код офісного працівника» і дефіле моделей»).

– «Бібліоміст» на Луганщині (Відкриття інтернет-центру в бібліотеці м. Кремінна Луганської обл.).

– Програма «Бібліоміст» в Алчевську (Переможці чергового раунду програми «Бібліоміст» – Алчевська бібліотека-філія № 4. Урочисте відкриття пунктів публічного доступу до Інтернет).

У десятці каналів по рейтингу опинилась «Обласна дитяча бібліотека» Донецької обласної бібліотеки для дітей ім. С. М. Кірова. Канал зареєстрований у травні 2011 р., встиг завантажити 35 відеороликів [20].

Бібліотека у відеороликах показує:

- як проводить заняття з дітьми, чим займається бібліотека;
- організацію зустрічі зі стоматологом, співробітником МНС;
- повчальні мультфільми;
- святкування новорічних свят, Масниці, Дня Валентина.

На YouTube представлений неофіційний канал Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), який називається «Бібліотека має таланти». Канал зареєстрований у листопаді 2009 р., встиг завантажити 52 відеоролики і набрав 14 066 перегляди [16].

Тут зібрані відео театральних постанов, читання віршів та виконання пісень співробітниками НБУВ. Останній відеоролик «Пригоди славного лицаря Ірбіса» завантажений у квітні 2011 р.

Відео, яке набрало найбільше про бібліотеку 5066 переглядів, називається «Бібліотека – Library». Ролик позиціонується як фільм-антиутопія, що розповідає про захист культурних цінностей і призначення бібліотеки [17].

Найпопулярнішу рекламу бібліотеки зняла Кисловська бібліотека, яка має гасло: «Місце, де Вам завжди раді» (ролик набрав 8301 перегляд) [18].

YouTube надає можливість бібліотекам розповісти про новачки у своїй

сфері. Телеканал Euronews зняв цікаве відео «Euronews hi-tech: Британська бібліотека...», яке повідомляє про процес оцифровки матеріалів цією книгозбірнею і популяризацією фондів бібліотеки. У ролику йдеться: «Скільки книг зберігається в Британській бібліотеці в Лондоні? Досить багато – близько ста п'ятдесяти мільйонів... Це безцінний спадок людського інтелекту. Однак читачі вже починають відвикати від текстів, у яких не можна знайти потрібну сторінку за долю секунди, а також паперову книжку може читати лише одна людина. Навіть при дбайливому користуванні книжка починає втрачати сторінки. Тому Британська бібліотека починає оцифровувати свою величезну колекцію. Оцифрування створює копію, яка не пошкоджується. Вам залишається лише слідкувати за цілісністю ваших файлів. Оцифрування особливо важливе для старовинних та історично цінних текстів, таких як «Кодекс Арун Дель», написаний Леонардо да Вінчі, на межі 15–16 ст. Сюди він вносив теорії, ідеї, начерки на різні теми. Читацький доступ до повної версії кодексу вартуватиме читачу 11 євро... Можна приблизити зображення і роздивитись усі малюнки та начерки в дрібних деталях. Можна навіть ввімкнути функцію перекладу з давньоіталійської. У результаті сайт Британської бібліотеки привертає увагу 10 млн користувачів на рік, незважаючи на те, що оцифровано лише 1% книжкового фонду» [19].

Враховуючи наведені факти, вітчизняним бібліотекам доцільно активізувати свою присутність на веб-сайті YouTube, налагодити плідний діалог з користувачем Інтернет, створювати свої офіційні канали, знімати більше відеозаписів важливих подій бібліотеки, рекламувати свою діяльність, нові надходження. Використання можливості веб-сайту YouTube в повному обсязі дасть бібліотекам змогу розміщувати відеозаписи на сайті бібліотеки, а також завантажувати цікаві та пізнавальні відео-ролики для потенційних користувачів послуг бібліотеки, обмінюватися досвідом у просуванні можливостей в електронному середовищі з іншими бібліотеками і, таким чином, розвиватись, відповідно до сучасних вимог, залишаючись затребуваними суспільними центрами корисної інформації та послуг.

Список використаних джерел

1. Про YouTube // YouTube. – Режим доступу: http://www.youtube.com/t/about_youtube. – Назва з екрана.
2. Основні відомості про YouTube // YouTube. – Режим доступу: http://www.youtube.com/t/about_essentials. – Назва з екрана.

3. YouTube // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/YouTube>. – Назва з екрана.

4. Контент // Луркоморье. – Режим доступу: <http://lurkmore.to/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82>. – Назва з екрана.

5. Оригінальний контент // Луркоморье. – Режим доступу: http://lurkmore.to/%D0%9E%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8V%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82. – Назва з екрана.

6. Завантажуваний контент // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B0%D0%B5%D0%BC%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82. – Назва з екрана.

7. Кобринська Бібліотека // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/KobLib?feature=watch>. – Назва з екрана.

8. Параметри пошуку: «Бібліотека, канал, по рейтингу» // YouTube. – Режим доступу: http://www.youtube.com/results?search_query=%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0&search_type=videos&search_sort=video_avg_rating&filters=channel. – Назва з екрана.

9. Бібліотека Лермонтовка // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/liblermont>. – Назва з екрана.

10. ВедаМост. Бібліотека знань // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/vedamost>. – Назва з екрана.

11. Ангели Чтения // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/ilicha20>. – Назва з екрана.

12. Луганська Бібліотека // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/gorkylib>. – Назва з екрана.

13. Фізика Бібліотека // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/channel/UCRTBGf-K0uSTO4pY5u7y1cg>. – Назва з екрана.

14. Хасавюртовська бібліотека // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/06hasa>. – Назва з екрана.

15. ЦУН Бібліотека імені Некрасова Н. А. // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/nekrasovalib>. – Назва з екрана.

16. Бібліотека має планти // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/TheNBUV>. – Назва з екрана.

17. Бібліотека – Library // YouTube. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=W7A_eqI0dLM. – Назва з екрана.

18. Реклама Бібліотеки // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=a6SctT-wb5s>. – Назва з екрана.

19. Euronews hi-tech : Британська бібліотека... // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=pUEh5FuT3TA>. – Назва з екрана.

20. Обласна Дитяча Бібліотека // YouTube. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/user/babcolya>. – Назва з екрана.

21. Відеоблог // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wii/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B3>. – Назва з екрана.

УДК 004.738.1:021.7:027.021(477–25)

Оксана Федоренко,

редактор I категорії НЮБ НБУВ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті розглядаються мережеві співтовариства як основний інструмент комунікації між бібліотекою та її користувачами. Аналізуються особливості такого спілкування на прикладі конкретних соціальних мереж («ВКонтакте», Facebook, Twitter).

Ключові слова: бібліотека, Інтернет, соціальні мережі, «ВКонтакте», Facebook, Twitter.

XXI ст. – час революційних інформаційно-технічних звершень. Безумовно, перше місце серед таких досягнень посідає Інтернет, одна з найголовніших функцій якого – комунікативна. Використовуючи Інтернет, ми з легкістю можемо знайти знайомих у будь-якій частині світу, його середовище дає нам можливість заводити особисті блоги й ставати членами різноманітних соціальних мереж. Щодо останніх, то вони не лише допомагають тримати всіх своїх друзів у полі зору, слідкувати за їхнім життям, ділитися власними успіхами й досягненнями, а й бути в курсі останніх новин різних компаній, організацій, брендів тощо. Результатом упровадження інформаційних і комунікаційних технологій Інтернету стало виникнення нових видів суспільних відносин й організаційних структур, таких як мережеве суспільство і віртуальні співтовариства. Відомий дослідник віртуального співтовариства Г. Рейнольд, характеризує віртуальні співтовариства як мережеві структури, вводить поняття фактора спільності інтересів і взаємної турботи один за одного членів спільноти [2]. «Співтовариство – група соціально взаємозалежних людей, котрі беруть участь у спільних обговореннях і ухваленнях рішень і обмінюються практичними результатами, що визначають спільноту і породжені нею» [3].

У зв'язку зі стрімким зростанням популярності соціальних мереж, особливості цього процесу досліджувало багато вчених, як вітчизняних, так і закордонних. Зокрема, такі як І. Головка, О. Прохоров, О. Павловська,

А. Фріджері, Р. Данбор. Спроби охарактеризувати діяльність бібліотек у межах віртуального середовища робили О. Давидова, В. Степанова, М. Дворкіна, Т. Єршова, Н. Жадько.

Віртуальне співтовариство є групою осіб, які, перебуваючи в стані взаємозалежності один від одного, координують і погоджують свою спільну діяльність за допомогою інтернет-технологій. Існують й інші визначення, утім для всіх них характерна спільна риса – наголос на спільній діяльності членів співтовариства за допомогою інтернет-технологій. Очевидно, що саме спільна діяльність є основним організуючим джерелом спільноти, його системоутворювальним фактором.

Принципова особливість віртуальних співтовариств полягає в тому, що використання інтернет-технологій у процесі спільної діяльності людей дає змогу більшою мірою, ніж раніше, здійснювати її регулювання на основі безпосередніх інформаційних обмінів і взаємодій між усіма членами співтовариства. Ці нові можливості дають можливість членам віртуальних співтовариств конструювати нові правила соціальної поведінки і відповідні регулятивні інституційні механізми. Наявність безпосередніх рівноправних зв'язків усіх з усіма є визначальною якістю віртуального співтовариства, дає всім особам, які беруть участь у них, значне підвищення дієздатності.

Якщо ж говорити про структуру глобальної соціальної спільноти кіберпростору, то вона складатиметься з макро- і мікросоціальних віртуальних мережових співтовариств. У свою чергу, макросоціальні співтовариства (великі групи) можуть складатися як з окремих мікросоціальних співтовариств, так і не мати розподілу на стійкі мікросоціальні співтовариства.

Класифікаційним критерієм віднесення співтовариств до мікросоціальних слід вважати такі:

1. Наявність ієрархічної (стратифікаційної) структури співтовариства.
2. Існування стійких міжособових комунікацій усередині мережної структури, у яких беруть участь члени мікросоціального співтовариства (необхідна й достатня умова).

Зручним середовищем для функціонування віртуальних макро- і мікроспівтовариств є віртуальні соціальні мережі. Соціальна мережа (англ. social network) – соціальна структура, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (люди або організації), і зв'язків між ними (соціальних взаємин).

Термін «соціальна мережа» був уведений у 1954 р. соціологом з Манчестерської школи Дж. Барнсом у роботі «Класи й збори

в норвезькому острівному приході», що ввійшов у збірник «Людські відносини». У другій половині ХХ ст. це поняття стало популярним у західних дослідників суспільства; в англійській мові воно стало загальноживаним [5].

Для аналізу соціальних мереж використовується цілий ряд кількісних і якісних понять. Один з найвідоміших прикладів аналізу був проведений в 1970-ті роки американським соціологом М. Грановеттером. Він показав, що для багатьох соціальних завдань, таких як пошук роботи, слабкі зв'язки виявляються набагато ефективнішими, ніж сильні. Цей ефект він назвав силою слабких зв'язків [4]. Для ефективності й стійкості соціальної мережі важливим є ряд функціональних ролей її учасників, таких як інформаційні брокери, експерти й ін.

У зв'язку з постійним збільшенням соціальних мереж у користувачів виникає проблема, пов'язана з необхідністю знаходження перетинань у соціальних зв'язках на різних ресурсах. Зібравши коло спілкування на одному ресурсі, користувач буває змушений шукати людей із цього кола й на інших сайтах для повноцінного користування ними. Існують сервіси, що дають змогу з'єднати інформацію з декількох сайтів одночасно й одержувати інформацію про події, що відбуваються в мережах, у яких він зареєстрований.

На сьогодні найпопулярнішими соціальними мережами у світі є Facebook і Twitter, у країнах СНД – «ВКонтакте».

«ВКонтакте» – російська соціальна мережа. За статистикою це четвертий за відвідуваністю сайт у Росії, другий – у Білорусі, третій – в Україні, сьомий у Казахстані та 35-й – у світі. Наразі щоденна аудиторія соціальної мережі перевищує 43 млн осіб [1].

Інтернет-співтовариство або група, яку ми будемо розглядати, – це «Група читачів НБУВ (Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)» за адресою: <http://vk.com/club22008307>. Група надає інформацію про географічне розташування бібліотеки та її філій; пояснює, як записатися до бібліотеки, що можна вносити, що є в бібліотеці та як користуватися нею. На стіні групи в режимі питання-відповідь відбувається спілкування читачів та модератора. На березень 2013 р. кількість учасників цього співтовариства становить 235 осіб. Недоліком цього мережевого співтовариства, на нашу думку, є те, що надається мало інформації про офіційні події, які відбуваються в бібліотеці. Адже було б цікаво й корисно інформувати користувачів про різні конференції, зустрічі, збори, виставки, що проходять у стінах НБУВ. Крім того, у групі не створено жодної теми для спілкування. Це полегшило б комунікацію

і дало б змогу читачам швидше знайти потрібну інформацію в певній темі, а не листати, наприклад, усю стіну в пошуках відповіді на своє запитання. Оскільки більшу частину учасників становлять студенти (частка людей старшого віку в соціальній мережі «ВКонтакте» представлена в меншій кількості), то можна було б розбавити контент інформацією розважального характеру безпосередньо на тему бібліотек, навчання, наукової діяльності. Імовірно, велика кількість перепостів збільшила б популярність мережевого співтовариства НБУВ як такого.

Наступною розглянемо соціальну мережу Facebook. Facebook – веб-сайт соціальної мережі, який розпочав свою роботу 4 лютого 2004 р. Засновником сервісу є М. Цукерберг (Mark Zuckerberg). На сьогодні сайтом активно користується понад 1 млрд користувачів і він є сьомим за відвідуваністю сайтом в Україні та другим – у США. Кількість українських користувачів Facebook на жовтень 2011 р. сягнула 1730 тис. [6].

У Facebook офіційне мережеве співтовариство Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є за адресою: http://www.facebook.com/pages/Національна_бібліотека_України_імені_В._І._Вернадського/1351876-1326917. На березень 2013 р. воно налічує 63 учасники. Як і всі інші товариства такого типу, ця сторінка містить фотографії, перелік заходів, замітки та іншу важливу інформацію про діяльність бібліотеки. На стіні співтовариства можна побачити записи, які часто дублюються у Twitter. У переважній більшості це анонс майбутніх конференцій, публічних заходів, новини бібліотеки й привітання зі святами.

Соціальна мережа Twitter хоч і є менш поширеною в Україні, проте приємно, що і в ній представлена Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Twitter (англ. twitter – цвірінкати, щebetати, балакати) – соціальна мережа, що дає можливість користувачам надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), використовуючи SMS, служби миттєвих повідомлень і сторонні програми-клієнти [7]. Відповідно, ваші друзі прочитають це на своїх головних сторінках, де відображається загальний потік повідомлень тих, кого вони «зафоловили». «Зафоловити» – означає додати когось до списку спостережуваних, тобто приєднатися до списку читачів цього твіттер-акаунта.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського представлена у Twitter за адресою: <https://twitter.com/NBUV>. На березень 2013 р. кількість фоловерів бібліотеки становить 83 людини. Тут подається така інформація, як і на «Facebook». Проте з практичної точки зору в соцмережі Twitter важче налагодити комунікацію між модератором акаунта і його читачами. Тому всі відомості подаються суто з ознайомчою метою.

Тут також дуже багато фотографій зі щоденного життя бібліотеки, що дещо розбавляє офіційний тон повідомлень.

Підсумовуючи все сказане, можна зробити висновок, що сучасні інтернет-технології не лише надають нові можливості для комунікації, а й породжують особливий культурний простір, у якому суб'єкт залучається до нових видів діяльності й одержує у своє розпорядження знаряддя, що опосередковують процес формування образу «Я», розвитку його комунікативного потенціалу. На прикладі комунікації між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та її читачами за допомогою соціальних мереж ми прослідкували деякі особливості сучасної інтернет-комунікації з її психологічними, когнітивними й креативними чинниками.

Список використаних джерел

1. ВКонтакте [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/ВКонтакте>. – Назва з екрана.

2. Ковалев Г. Д. Инновационные коммуникации : учеб. пособие для вузов / Г. Д. Ковалев. – М. : Юнити-Дана, 2000. – 286 с.

3. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Лалл Дж. – К. : К.І.С., 2002. – 264 с.

4. Павловская О. В. Специфика компьютерного творчества и потенциал виртуального общения / О. В. Павловская. – Тюмень, 2004. – С. 148–162.

5. Соціальна мережа [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна мережа](http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_мережа). – Назва з екрана.

6. Facebook [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>. – Назва з екрана.

7. Twitter [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Твіттер>. – Назва з екрана.

Розділ III

РЕСУРСНО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА

ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ

ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 021.6:004.63:002.1:004.75:004.451

Наталія Вітушко,

заввідділу технологій електронної обробки інформації НІОБ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЗАМОВЛЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТАПУ ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ

У роботі розглядаються питання ефективності співпраці органів державної влади та бібліотечних аналітичних структур, особливості організації початкового етапу процесу підготовки бібліотечного інформаційно-аналітичного дослідження – етапу визначення його мети й підготовки інформаційної бази з використанням джерел електронного інформаційного простору (на прикладі практики СІАЗ і Національної юридичної бібліотеки НБУВ).

Ключові слова: бібліотека, інформаційно-аналітичне дослідження, інформаційна база, тематичний запит, інформація, джерело інформації, критерії інформації.

У сучасному суспільстві успіх діяльності будь-якого його суб'єкта (органів державної влади, політичних партій, наукових установ, громадських організацій) тісно пов'язаний з прийняттям та реалізацією своєчасних управлінських рішень, з глибоким інформаційно-аналітичним дослідженням проблем, з яких приймаються рішення. Від якості та оперативності такої роботи залежить ефективність життєдіяльності суспільства, яке, на думку науковців, дедалі більше усвідомлює необхідність існування соціальних інформаційних центрів для концентрування, структурування й підготовки до використання інформації.

У ролі таких центрів дослідники сучасних інформаційних процесів бачать бібліотечні установи. Зокрема, важливе місце в теоретичному осмисленні питань, пов'язаних з розкриттям технології бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, мають праці В. Горового, І. Давидової, М. Дворкіної, Я. Шрайберга. Предметом спеціальних досліджень науковців у різні роки були окремі аспекти проблеми інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади як одного з важливих напрямів обслуговування користувачів бібліотеки. Цю тему активно розробляли Т. Гранчак, Т. Добко.

На думку науковців, в основі інформаційно-аналітичного дослідження лежить інформаційний факт, що є результатом відображення в інформації реальної події. Головною ж метою аналізу того або іншого явища або події є не лише розкладання цілого факту на окремі елементи, а і формування найбільш повного й точного уявлення про предмет дослідження шляхом виявлення логічних, структурних та ієрархічних зв'язків між ними.

Разом з тим обсяги сучасного інформаційного простору, рівень його наповнюваності, швидкі темпи зростання не дають користувачам (зокрема, управлінським структурам) провести дослідження так швидко і якісно, як цього вимагає сьогодення. Причини полягають у відсутності професійних навичок роботи з інформацією⁸, необхідного для такого дослідження часу, кваліфікованої команди інформаційних фахівців, вільного доступу до різнопланових джерел інформації.

За таких умов, як зазначає В. Горюхов, поступово зростає роль бібліотек як центрів зосередження, опрацювання й підготовки для суспільного використання основних потоків інформації [5, с. 127]. Зростає роль бібліотечних інформаційно-аналітичних служб (таких як СІАЗ і НЮБ НБУВ), одним із завдань яких є створення тематичних структурованих баз даних, на основі яких систематизуються наявні знання та створюються нові у вигляді інформаційно-аналітичного продукту.

Діяльність цих служб полягає у відборі, обробці й аналізі інформації за тематичним запитом, розробці на його базі узагальненого аналітичного дослідження, яке пояснює те, що відбувається або вже відбулося, прогнозує розвиток тих або інших подій і процесів⁹.

Слід зазначити, що діяльність бібліотечного інформаційно-аналітичного підрозділу сьогодні сприймається органами влади вже не як робота архіву або іншого сховища інформації, а як робота інформаційного партнера, напрацювання якого дають змогу вчасно побачити нагальні суспільні проблеми й шляхи їх вирішення. Як засіб зворотного зв'язку при реалізації прийнятих рішень у практичній діяльності, при вивченні суспільної реакції на певні дії [3, с. 242]. При цьому розширюється саме розуміння суті аналітичної та експертної роботи в бібліотеці, як цього вимагають сьгоднішні реалії, пов'язані з необхідністю введення

⁸ Мається на увазі не внутрішньовідомча, а зовнішня інформація.

⁹ Дослідники дають різні визначення поняття аналітичного дослідження, але узагальнено це – сукупність спрямованих на певні події й процеси розумових операцій, виконання яких у заданій послідовності приводить до виникнення в дослідника відповідних оцінок, версій, прогнозів, пропозицій.

в суспільний обіг потрібного для подальшого розвитку знання, виконання вимог Закону України «Про інформацію» [1].

Основним призначенням інформаційно-аналітичного дослідження на замовлення органів державної влади є заповнення пробілів в інформаційному забезпеченні процесу прийняття рішень на державному рівні. При цьому вирішуються такі ключові завдання:

- виявлення і прогнозування шляхів розвитку проблемних ситуацій;
- вивчення поточної ситуації з певної проблеми з метою визначення причин й умов, що сприяють її появи;
- аналіз правових актів, що стосуються певної проблеми;
- моніторинг подій або рішень, які могли стати причиною виникнення проблеми, що досліджується;
- підготовка рекомендацій з її вирішення, оцінка наслідків прийняття певних рішень.

Як показує досвід роботи СІАЗ і НЮБ НБУВ, робота над інформаційно-аналітичним дослідженням має декілька етапів:

1. Визначення його мети, підготовка інформаційної бази.
2. Вивчення розвитку тематичних подій у суспільстві, виокремлення найбільш важливих тенденцій, які при подальшому розвитку можуть вплинути на суспільно-політичне й соціально-економічне життя країни; визначення загальної структури аналітичного документа.
3. Підготовка основного тексту; підсумкових висновків і прогнозів.

У цій роботі автор пропонує розглянути особливості організації першого етапу (визначення мети дослідження і підготовка інформаційної бази), від результативності якого багато в чому залежить ефективність усіх наступних етапів. Лише за умови його правильної організації дослідження набуває характеру високої якості.

Перш ніж організувати роботу групи співробітників з пошуку і відбору інформації, необхідно узгодити з аналітиками й чітко окреслити мету дослідження. Відповідно до теорії відомого американського інженера й математика К. Шеннона, інформація – це не будь-які відомості, а ті, які повністю знімають або зменшують існуючу до їх одержання невизначеність [7].

Чітко поставлена мета та орієнтація на неї співробітників на всіх етапах пошуку дає змогу ефективно й повно використати всі інформаційні можливості НБУВ, електронного інформаційного простору; має винятково важливе значення для гарантування якості аналізу. Отже, необхідно, щоб співробітники орієнтувалися в таких питаннях:

- мета підготовки дослідження;

- напрями проблеми, які обов'язково мають бути висвітлені, ступінь їх деталізації;
- типи необхідних для пошуку джерел дослідження;
- спрямованість інформації;
- час, яким обмежується дослідження;
- форма підсумкового документа та його плановий обсяг.

Наступним кроком першого етапу підготовки інформаційно-аналітичного дослідження є створення інформаційної бази – процес пошуку, відбору й обробки інформації з урахуванням вимог замовника. Цей процес охоплює ряд послідовних дій, під час кожної з яких інформація, представлена на початковому етапі в джерелах у вигляді мозаїчного неструктурованого інформаційного матеріалу (фактів, цифр, відомостей), перетворюється на інформаційну базу – основу майбутнього дослідження.

Етап підготовки інформаційної бази складається з моніторингу інформаційного простору за заданими параметрами (з використанням пошукових систем Інтернету, вузькотематичних сайтів, бібліотечних каталогів), пошуку інформації з поглибленням в архів ресурсу (сайти, журнали, газети, монографічна література), перевірки її якісних характеристик, обробки з метою створення інформаційного середовища для правильної оцінки досліджуваних фактів, подій і явищ.

Напрацьовуючи інформаційну базу, слід враховувати, що інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів влади має бути оперативним і якнайповніше задовольнити потреби замовників у якісній інформації. Оперативність же є одним з головних критеріїв його оцінки. Тому реалізація процесу пошуку вимагає якісного технічного забезпечення, організації доступу в режимі реального часу до відкритих інформаційних джерел з метою розширення масштабу обробки інформаційних потоків.

Параметри моніторингу визначаються з урахуванням:

- рівня складності певної проблеми;
- її структури, з виділенням конкретних напрямів для аналізу (на вимогу замовника або якщо цього потребує мета дослідження);
- наявності суміжних проблем.

Якщо дослідження матиме вузькотематичний характер, метою пошуку буде фактологічна інформація, інформація про особливості певного процесу чи явища.

Якщо метою є масштабне (за часом або складністю) питання, пошук матиме більш розгалужений характер. У цьому випадку можливість

підвищення ефективності роботи групи з пошуку дає його розподіл на декілька етапів з окремими завданнями для кожного з них. Зокрема, пошук архівної інформації відбувається з урахуванням процесів, які могли сприяти її старінню, а пошук інформації із законотворчих процесів насамперед має бути орієнтованим на матеріали щодо світового і вітчизняного досвіду з досліджуваного питання правових структур (практика), оцінок експертів і представників наукового середовища (теорія).

Після визначення напрямів пошуку й окреслення завдання щодо кожного з окремих напрямів відбувається відбір інформації, кожна одиниця якої проходить ряд перевірок (ідеться про її якісні характеристики).

На думку дослідників, для ефективного управління, яке полягає в здійсненні цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт, що, у свою чергу, передбачає збирання, передачу, обробку й накопичення необхідної інформації, прийняття і реалізацію відповідних рішень, а також контроль за виконанням цих рішень, надзвичайно важливе значення має ряд якісних характеристик інформації, а саме: її точність, вірогідність, повнота, коректність й оперативність [5, с. 5].

Точність інформації визначається припустимим рівнем її викривлення, що визначається як інтелектуальною можливістю автора чітко окреслити проблему, так і правильно обраним напрямом пошуку; вірогідність – властивістю інформації відображати реально існуючі об'єкти з необхідною точністю; повнота інформації – її властивістю містити в собі необхідний для прийняття правильного рішення обсяг знань; коректність – однозначним сприйняттям її всіма споживачами; оперативність – її актуальністю.

Розглянемо більш докладно одну з найважливіших, як показує практика СІАЗ і НЮБ НБУВ, якісних характеристик інформації – вірогідність.

Про високий рівень вірогідності інформації¹⁰ можна говорити лише тоді, коли її автори (журналісти, експерти, науковці) чітко відстежують шлях надходження первинної інформації з метою недопущення її перекручування. Останнє відбувається внаслідок нашарування на неї під час передруку з першоджерела додаткових інформаційних блоків, що містять так звану авторську інтерпретацію.

Авторська інтерпретація полягає в тому, що автор може:

- піддати певний факт власному осмисленню;

¹⁰ Необхідно пам'ятати, що в одній публікації можуть міститися різні відомості – від безсумнівних фактів до упереджених висновків.

– поділитися особистими враженнями від певної події або процесу чи явища;

– висловити своє емоційне ставлення і спрогнозувати власне бачення можливого розвитку подій.

Втрачається справжнє значення інформації і під час випадкового або навмисного виривання її з контексту.

Американські дослідники Е. Денніс та Дж. Меррілл визначають журналістську об'єктивність як математичну точність у висвітленні новин, яка виключає емоції і відділяє факти від думок. На жаль, у багатьох джерелах спостерігається підміна факту¹¹ власним трактуванням події. Хоча слід віддати належне інформаційним агенціям, авторитетним друкованим й електронним ЗМІ, які ретельно бережуть свій рейтинг, а тому досить уважено й неупереджено повідомляють про поточні події.

Щоб переконатися у вірогідності інформації, використовують її зовнішній і внутрішній аналіз: зовнішній – вивчення обставин її виникнення, внутрішній – вивчення її змісту. Співробітники, які працюють над формуванням інформаційної бази, мають оцінити спосіб отримання інформації джерелом, яке її поширює (самостійно, з іншого постійного джерела – рейтингового або ні у середовищі дослідників, з конфіденційного джерела – постійного або випадкового тощо) і визначити:

- що в ній аналізується – факти, думки або емоції;
- авторитетність джерел, якими користувався автор інформації;
- наміри, якими керувався автор інформації, публікуючи її;
- наміри фахівців чи експертів (упереджені чи ні), які коментують інформацію (якщо такі є).

Необхідно враховувати можливість появи в джерелах навмисної дезінформації або ненавмисно спотвореної інформації. Такі матеріали призводять до появи в інформаційній базі розбіжностей, які вказують на її неповний характер і потребують додаткової інформації з джерел, що апріорі подають лише достовірні факти (зокрема, офіційні сайти органів державної влади).

Найменша фактична неточність може дезінформувати замовників інформаційно-аналітичного дослідження, що завдасть шкоди репутації авторів дослідження.

Окремо слід сказати про авторські статті в Інтернеті. Враховуючи той факт, що будь-яка публікація у віртуальному середовищі може легко

¹¹ Або «напіввідміна», коли чітко поданій інформації надається «жовта» назва з метою збільшення кількості її читачів.

бути як опублікована, так і знята з веб-сторінки, а підписана публікація психологічно викликає більше довіри (а отже, може бути дезінформацією на замовлення), авторську статтю слід перевірити з використанням таких критеріїв: чи є автор співробітником відомої установи або навчального закладу; чи існують у реальності подані ним контактні дані; які існують вказівки на професійні знання автора в проаналізованій галузі; чи вказав автор джерела (а якщо вказав, то наскільки вони авторитетні в експертному та науковому середовищі), з яких було використано статистичні дані, теоретичні узагальнення.

Для визначення актуальності статті необхідно звернути увагу на дату публікації і на дату останнього оновлення веб-сторінки. Ці дати можуть вказувати на застарілість використаних у публікації даних, що, у свою чергу, впливає на її об'єктивність на момент використання для аналітичного дослідження.

Емоційний характер мови статті може говорити про те, що автор намагається поширити якусь ідею, публікація є замовленою, а отже, невірогідною.

Під час роботи з інформацією треба звернути увагу ще на декілька важливих моментів. Насамперед на те, кому належить джерело, яке містить цю інформацію. Ступінь вірогідності інформації з офіційних державних сайтів значно вищий ступеня вірогідності інформації корпоративного сайту або ресурсу, який належить громадській організації чи окремій людині. Крім того, слід враховувати той факт, що офіційно зареєстровані ЗМІ несуть законодавчу відповідальність за поширювану ними інформацію, а інформація багатьох інтернет-джерел (більшість з яких поки що не має статусу ЗМІ) часто є анонімною. Тому Інтернет, на думку експертів, є ідеальним інструментом поширення неправдивих сюжетів.

З метою надання інформаційній базі дослідження найбільшої вірогідності під час оцінки електронного джерела інформації доцільно звернути увагу:

- на якому хостингу воно розташоване – платному (що робить більшість авторитетних джерел) або безкоштовному;
- на авторитетність ресурсів, на які ведуть його зовнішні гіперпосилання;
- на фахову підготовку постійних авторів, наскільки вона відповідає основним рубрикам ресурсу.

Крім якісної, існує кількісна характеристика інформації. Кількість

інформації – це міра, що характеризує зменшення ступеня невизначеності ситуації після отримання певного повідомлення [4, с. 5].

Кількісна характеристика відбору (повнота висвітлення теми) має значний вплив на якість інформаційної бази. Але з появою Інтернету ця характеристика містить у собі певні суперечності, бо, з одного боку, обсяги матеріалу з будь-якої теми сьогодні важко піддати обліку. З іншого – в електронному інформаційному просторі інформація часто є у фрагментарному вигляді, що ускладнює процес її пошуку та обробки. Тому, на думку фахівців, під час підготовки інформаційної бази може йтися не про повноту висвітлення теми, а лише про наближення до повноти. При цьому вимоги до повноти інформаційної бази визначаються метою підготовки дослідження. Як показує практика СІАЗ і НЮБ НБУВ, якість інформаційної бази залежить від добре продуманого списку джерел, матеріали яких у різних аспектах розглядають проблему дослідження.

Але, стверджуючи це, слід пам'ятати, що і за наявності значної кількості інформації в дослідників може сформуватися перекручене уявлення про проблему: якщо матеріали є передруком¹² з одного джерела. Особливо якщо первинна інформація має нашарування особистих оцінок й емоцій автора, які дещо змінюють факт. І не завжди через заангажованість автора. Іноді через специфіку електронних ЗМІ – їх оперативність має свої мінуси.

Повнота інформації може також бути обмежена обсягом доступних джерел інформації, кваліфікацією задіяних у пошуку співробітників, рівнем технічного забезпечення і доступу до Інтернету. Тому автор хоче ще раз підкреслити переваги в цьому аспекті дослідної роботи бібліотечних інформаційно-аналітичних підрозділів перед іншими подібними небібліотечними структурами.

Окремо слід сказати про необхідність роботи зі створення інформаційних баз на перспективу. Завдання владних структур мають вирішуватися з високим рівнем обґрунтованості висновків і в обмежений термін. Разом з тим ці завдання мають відповідальний характер і вимагають попередніх тривалих досліджень. Для стабільної роботи аналітикам потрібна регулярна інформаційна підтримка. Тому основним завданням діяльності відділу технологій електронної обробки інформації НЮБ НБУВ є щоденний моніторинг, аналіз й оцінка поточних подій в основних сферах суспільного життя, виявлення матеріалів стосовно прогнозів

¹² Це явище є дуже характерним для Інтернету, у якому за короткий час одне повідомлення, особливо резонансного характеру, навіть з певною «жовтизною», без необхідної перевірки його вірогідності передруковує чимала кількість сайтів.

розвитку ситуацій, формулювання проблем, що вимагають рішення на владному рівні. Завдяки цій роботі відбувається поступове накопичення інформації з резонансних напрямів і формування тематично та за часом систематизованих матеріалів, які покликані забезпечити потреби користувачів і сприяти більш ефективному використанню інформаційних ресурсів у практиці суспільного життя.

З метою вдосконалення процесу отримання вірогідної та об'єктивної інформації, повноти висвітлення тем досліджень співробітники відділу постійно розширюють джерельну базу за рахунок сайтів органів державної влади, наукових установ, громадсько-політичних об'єднань, галузевих і новостворених інформаційних веб-ресурсів. На сьогодні вивчено та введено в робочі процеси близько 549 сайтів. Створено електронну карту регіонів (381 регіональний електронний ресурс), яка постійно поповнюється новими веб-ресурсами (у 2012 р. введено в робочі процеси 79 регіональних ресурсів), що досліджуються за певними критеріями (періодичність оновлення; якість підтримки електронного видання; якість оперативної, аналітичної інформації; можливості пошукового апарату сайту; робота архіву; умови використання матеріалів тощо).

Як джерела під час підготовки інформаційної бази дослідження використовуються також наявні в НБУВ журнали, газети, монографічна література. Такий підхід до вивчення теми додає роботі багатогранності й глибини.

Разом з тим слід враховувати, що дуже часто матеріал може містити в собі не лише інформацію, а й інформаційний шум. Тому кількісне збільшення джерел іноді призводить до перевантаження дослідника зайвою інформацією, що негативно впливає на якість його роботи.

Інформаційний шум уже сьогодні є актуальною проблемою в аналітичній роботі, і надалі вона лише загострюватиметься. Інформаційний шум значно уповільнює вивчення дослідниками інформаційної бази, а це, у свою чергу, сприяє старінню зібраної інформації і спричиняє зниження ефективності результатів процесу відбору інформації.

Тому, плануючи інформаційний пошук, важливо оцінити тип джерела та його статус¹³, який повинен бути адекватним характеру необхідної інформаційної бази.

Розглянемо цей процес на прикладі віртуального електронного середовища. Оскільки значну частину джерел під час підготовки

¹³ Зокрема, для інформаційних баз правового спрямування необхідними є не лише матеріали офіційних владних структур, а й документи.

інформаційної бази інформаційно-аналітичного дослідження в умовах, коли, за М. Кастельсом, зароджується нова культура реальної віртуальності, становлять ресурси Інтернету.

Під час визначення кола інтернет-ресурсів для певного дослідження необхідно з метою аналізу придатності переглянути їхні рубрики й назви матеріалів за певний термін. Це дасть первинну картину професійного рівня авторів, а отже, і статусу джерела, дасть змогу зробити висновок про придатність або непридатність його для роботи¹⁴.

Стосовно типу джерела. В Інтернеті існують різні принципово несхожі типи інформаційних ресурсів. Бібліотечні інформаційно-аналітичні структури, виходячи із специфіки своєї діяльності, використовують лише ті з них, доцільність яких обумовлюється завданнями дослідження. Насамперед ті, які присвячені конкретним напрямам чи галузям, інформують про різні аспекти суспільного життя. Чіткість організації такого ресурсу сприяє максимально повному наданню інформації з конкретного явища, процесу або події.

Серед інформаційних сайтів своєю оперативністю (що дуже важливо під час виконання владних замовлень) виділяються сайти новин. Цей тип сайтів спрямований на інформування відвідувачів про останні новини в реальному часі. Часто на таких ресурсах, крім новин, публікують статті, огляди, коментарі.

На інформаційних сайтах існує досить розгорнута система інформування про події, що відбуваються. Це інформація про прес-конференції, брифінги, презентації тощо. Авторитетні сайти постійно оновлюють стрічку новин, реагують на резонансні події коментарями експертів, політологів, державних і громадських діячів.

Чимале значення у створенні інформаційної бази дослідження мають, як уже відзначалося, сайти органів державної влади різного рівня, які за останні роки активізували й більш чітко систематизували свою роботу.

Активно досліджуються регіональні інтернет-ресурси, використання яких як інформаційно-експертного середовища дає змогу сформувати цілісне уявлення стосовно ситуації в регіоні навколо проблеми, що аналізується. Використання найбільш змістовних ресурсів регіону дає змогу знайти інформацію для глибокого аналітичного аналізу гострих проблем з урахуванням специфіки регіону, ефективні шляхи їх вирішення.

Окремо слід сказати про використання під час підготовки інформа-

¹⁴ Якщо не йдеться про аналіз висвітлення ЗМІ певної події чи процесів, коли важливим є не лише професійний рівень матеріалів, а й кількість публікацій та їхнє емоційне забарвлення (позитив, негатив, нейтральне).

ційної бази дослідження матеріалів соціальних мереж, блогів, форумів. Цінність цих ресурсів полягає в тому, що вони є інтерактивними, а цінність їхньої інформації пояснюється тим, що вона створюється безпосередньо користувачами, часто без огляду на замовника чи на оплату роботи, як це іноді спостерігається в електронних ЗМІ. Дослідження в соціальних мережах цікаве й тим, що сьогодні в них відбуваються процеси, які раніше ми ніколи не спостерігали в інформаційному просторі. Насамперед це – формування громадської думки з певного питання за короткий час у певної соціальної групи громадян з охопленням значної частини країни. Зокрема, ідеться про організацію протестних процесів.

Слід зазначити, що підготовка інформаційної бази не вичерпується лише кваліфікованим пошуком, відбором й аналізом джерел інформації і безпосередньо інформації. Виявлені матеріали мають бути перетворені в зручну для аналітика форму. Тому наступним кроком є обробка зібраних відомостей, під час якої відбувається систематизація офіційної інформації з певної проблеми, виділення в окремі групи узагальнюючих матеріалів і матеріалів з експертними оцінками.

Систематизація результатів – важливий елемент інформаційної роботи. За словами экс-президента відділу новини компанії Сі-Бі-Ес Е. Клаубера, у демократичному суспільстві важливо, щоб люди не тільки знали, а й розуміли [2]. Мета систематизації – організація знайденої інформації у вигляді, зручному для роботи, зберігання й подальшого звернення до неї, можливо, через досить тривалий час. Результатом цієї роботи може бути як база даних, так і систематично організована добірка інформації.

У НЮБ кожна одиниця інформації певним чином оформлюється та індексується, що дає змогу накопичити структурований масив інформації з певної проблеми у вигляді файлової бази. В індексі, крім власного номера дослідника, який цю інформацію знайшов (це підсилює його відповідальність за введений в інформаційну базу матеріал), позначається характер інформації (аналітичний, інформація електронних версій газет), місцезнаходження інформації (враховуються офіційні сайти органів державної влади, регіональне спрямування). У кожному файлі міститься дата розміщення в ЗМІ, посилання на повну веб-адресу (якщо йдеться про Інтернет) або на друковане джерело, адже відомості про походження інформації є важливими для правильної оцінки її вірогідності.

Систематизація знайдених матеріалів за принципом їх тематичного й хронологічного споріднення дає змогу представити певну проблему у вигляді процесу та узагальнити причини виникнення й розвитку проблеми, яка є метою інформаційно-аналітичного дослідження.

Окремо слід сказати про причини можливих недоліків в організації підготовки інформаційної бази аналітичного дослідження. Негативно вплинути на неї може нечітке часове обмеження пошуку; нечітке окреслення проблеми; використання в процесі роботи сумнівних джерел інформації.

Практика роботи СІАЗ і НЮБ дає змогу зробити висновок, що ефективність інформаційно-аналітичного дослідження¹⁵ залежить від:

- швидкості пошуку та обробки інформації, оскільки вона застаріває і робота з нею втрачає практичний зміст;
- рівня підготовки співробітників, постійного вдосконалення ними отриманих навичок роботи з інформацією, від яких залежить здатність знайти у великому масиві інформації найціннішу і швидко ввести її в зручній формі в процес прийняття управлінських рішень;
- вміння співробітників виявити в масиві інформації заангажовані й тенденційні матеріали, які заважають об'єктивному баченню проблеми;
- правильного визначення напрямів пошуку, що дає змогу мінімізувати кількість інформаційного шуму;
- розвитку інформаційно-технологічної бази;
- відпрацювання механізмів прямого і зворотного зв'язків аналітичних підрозділів з користувачами інформації.

Останнім часом точиться чимало дискусій навколо питання заміни в процесі формування інформаційних баз людини на відповідні автоматизовані системи пошуку інформації, тим більше що на сьогодні їх існує вже чимало. Але, як показує досвід, жодна з таких систем не в змозі видавати такі якісні й повні, вільні від інформаційного шуму кінцеві інформаційні бази, які може підготувати група кваліфікованих досвідчених співробітників. Пошукова система працює відповідно до заданих критеріїв, не враховуючи ті нюанси інформації, які може побачити лише людина. Дослідник постійно змінює критеріїв пошуку та його глибину, виходячи з уже знайденого матеріалу.

Крім того, якісній роботі пошукових систем під час підготовки інформаційної бази заважає факт різкого зростання темпів виробництва інформації. Кількість новинних повідомлень, опублікованих в Інтернеті, сьогодні перевищує 1 000 000 на добу, найбільші мережеві інтегратори новин обробляють щодоби десятки тисяч повідомлень. Це, у свою чергу, призводить до появи таких проблем, як непропорційне зростання інформаційного шуму через слабку структурованість інформації; невідповід-

¹⁵ Ідеться про етап підготовки інформаційної бази дослідження.

ність формально релевантної інформації дійсним потребам; багаторазове дублювання інформації [6].

Враховуючи це, ще раз варто підкреслити значний внутрішній потенціал наукових бібліотек для виконання інформаційно-аналітичних досліджень. При цьому йдеться не про підміну вузьких фахівців у тій чи іншій сферах, а про максимально ефективну допомогу в пошуку, відборі, попередньому аналізі інформації із застосуванням найсучасніших методів роботи з нею, опанування якими забирає дедалі більше часу в дослідників. Фахівці в інформаційній сфері сьогодні повинні мати високу кваліфікацію, і спроби дублювання роботи цих фахівців з кожним днем стають дедалі менш ефективними. Водночас використання добре підготовлених, зі значним досвідом практичної роботи фахівців бібліотечних інформаційно-аналітичних структур у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень сприяє підвищенню їх ефективності [3, с. 182].

Отже, сучасні підходи до вироблення управлінських рішень вимагають істотних змін методів роботи з інформацією, принципів і механізмів взаємодії об'єктів управління та об'єктів виробництва інформаційно-аналітичних продуктів. Виконання управлінських завдань дедалі більше залежить від необхідності формування стійких каналів надходження систематизованої, об'єктивної інформації. У цій ролі успішно пройшли випробування інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотечних установ, фахівці яких використовують сучасні методики досліджень інформаційного простору.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовт.1992 р. [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Верховної Ради України // Відом. Верховної Ради. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.
2. *Беглайтер Р.* Поток данных: новая роль СМИ [Электронный ресурс] / Р. Беглайтер. – Режим доступа: <http://www.infousa.ru/information/gjcom3.htm>. – Загл. с экрана.
3. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2006. – 300 с.
4. *Кулицький С. П.* Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління : навч. посіб. / С. П. Кулицький. – К. : МАУП, 2002. – 224 с.
5. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища

/ [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.

6. *Ланде Д.* Феномени сучасних інформаційних потоків [Електронний ресурс] / Д. Ланде, А. Литвин. – Режим доступу: <http://www.visti.net/~dwl/art/content/>. – Назва з екрана.

7. Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс] : веб-сайт. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>. – Загл. с экрана.

УДК 021.1–028.27:34:027.021(477–25)

Майя Іванова,

заввідділу баз даних правової інформації НЮБ НБУВ

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА ЯК ФОРМА ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВНОГО ЮРИДИЧНОГО РЕСУРСУ НЮБ НБУВ

У статті висвітлюються питання створення електронної бібліотеки з метою збереження юридичних ретроспективних джерел у Національній юридичній бібліотеці. Вказується, що перенесена на електронні носії інформації юридичного напрямку стає більш доступною за допомогою комп'ютерних засобів і мереж зв'язку загального користування, насамперед дистанційних. Зокрема, зазначається, що існуюча практика формування електронних ресурсів бібліотеки говорить про те, що важливим чинником при цьому є вплив соціокультурних процесів, які обов'язково необхідно враховувати.

Ключові слова: юридична бібліотека, інформаційні ресурси, електронна бібліотека, культурні цінності, історична спадщина, збереження бібліотечних фондів.

Електронні бібліотеки (ЕБ) з'явилися як природний результат еволюції методів обробки, аналізу, зберігання, пошуку інформації і широкого впровадження в практику діяльності людини комп'ютерних і мережевих технологій. Електронні бібліотеки містять різні колекції інформації для використання великою кількістю користувачів, і їх обсяги можуть бути найрізноманітнішими. Одним з напрямів роботи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є створення електронних ретроспективних ресурсів юридичного напрямку.

Мета дослідження – вказати на необхідність створення електронної бібліотеки з метою збереження електронного ретроспективного юридичного ресурсу в Національній юридичній бібліотеці (НЮБ) НБУВ.

Проблематика створення електронних бібліотек не є новою в сучасному українському суспільстві. До цього питання звертались О. Онищенко, В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Дубровіна, К. Лобузін, В. Копанева, Р. Поліщук, Н. Шостко та ін.

Безумовно, електронні бібліотеки можуть містити оцифровані версії документів різних типів: текст, графіку, картографічні матеріали,

аудіо- і відеозаписи, мультимедійні об'єкти, енциклопедії, електронні книги, електронні журнали тощо.

Порівняно з традиційними бібліотеками електронні мають ряд потенційних переваг:

- доставляють інформацію користувачу на місце замовлення інформації – досить мати комп'ютер, підключений до комп'ютерної мережі;

- надають більше можливостей з пошуку інформації та її обробки, оскільки практично будь-яке слово в тексті може бути пошуковим виразом;

- забезпечують доступ до унікального документа, для роботи з яким раніше вимагалось приїхати в сховище, де він зберігався; дають бібліотекам й архівам можливість забезпечити широкий доступ користувачів до своїх фондів за допомогою виставлення їх у комп'ютерну мережу;

- дають можливість бібліотекам постійно підтримувати свої інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкованої;

- інформація доступна цілодобово й повсюдно;

- інформаційні матеріали можуть бути представлені в різних форматах (текст, база даних, діаграма);

- інформаційне середовище може бути інтегровано з новими формами спілкування за допомогою таких технологій, як електронна пошта й телеконференції [1, с. 158].

Слід зазначити, що вже наприкінці 1970-х років починаються перші зміни в підходах до організації автоматизації бібліотечних процесів, зокрема у сфері науково-технічних бібліотек. У наукових бібліотеках було організовано відділи механізації та автоматизації, які почали науково-дослідну роботу в галузі автоматизації керування бібліотеками, створення бібліотечних інформаційних ресурсів, опрацювання книжок, підготовки бібліографічних покажчиків, формування електронних каталогів [2, с. 27].

Уперше формування цілісного зібрання друкованих книг в електронній формі було розпочато 1971 р. в Іллінойському університеті (США) м. Хартом (проект «Гутенберг», який містив тексти класиків англійської та американської літератури ретроспективного характеру). У США з 90-х років XX ст. існують такі проекти, як DLI (Digital Libraries Initiative, Ініціатива цифрових бібліотек) – за підтримки Національного наукового фонду, Агенції перспективних досліджень у галузі оборони

й Національної агенції з авіонавтики і космічного простору та проект «Пам'ять Америки», який було започатковано за ініціативи Бібліотеки Конгресу й 15 університетських книгозбірень Національної федерації цифрових бібліотек. «Пам'ять Америки» містить 44 історичні колекції загальним обсягом понад 1 млн документів, однак має виключно меморіальний характер. Констатовано, що обмеження, які випливають з авторського права, не сприяли розвитку (ЕБ), тому основою збірань електронних документів (ЕД) у США стали не комп'ютерні версії друкованих видань, а довільні текстові файли. Термін «цифрова бібліотека» не завжди адекватно відбивав сутність представлених збірань, і вони отримали назву «Центри електронних текстів».

У країнах Західної Європи з 1995 р. започатковано корпоративний міжнародний проект *Bibliotheca Universalis*, спрямований на забезпечення загальнодоступності наукової і культурної спадщини людства. Він є одним з 11 науково-технічних проектів, що реалізуються під егідою країн «Великої сімки». Однак через невирішеність проблеми авторського права в електронному середовищі вагомих результатів не було досягнуто. Меморіальний набір документів містять також проекти національних ЕБ Німеччини, Китаю, Японії, Австралії. Значну увагу приділено створенню електронних копій пам'яток світової культури за програмою ЮНЕСКО «Пам'ять світу». [3, с. 9].

І. Петров та В. Леснов, визначаючи принципи та підходи до побудови цифрових сховищ даних, вказують, що у 2000 р. розпочався проект зі створення електронної бібліотеки в рамках Національної королівської бібліотеки Нідерландів (НКБН). Застосування розглянутого вище підходу (використання моделі збереження даних OAIS, визначення адміністративно-виробничих процедур, що забезпечують гарантовану «упаковку» тематичних об'єктів і метаданих, переміщення пакетів архівного об'єкта (АО) в сховище, міграцію та еволюцію об'єктів зберігання з плином часу тощо) дало змогу до 2002 р. створити програмно-апаратне та адміністративно-виробниче рішення, що забезпечує виконання всього комплексу поставлених завдань. Головним розробником цього проекту виступила компанія IBM, виділивши спеціальну групу науковців, завданням яких було дослідження в галузі технологій, що дають можливість зберігати дані у вигляді пакетів, які забезпечують відновлення еталонної копії або цифрового оригіналу незалежно від актуальності програмно-апаратної платформи, на якій ці оригінали було створено. Рішення, розроблене IBM для НКБН, отримало назву *Digital Information Archival System (DIAS)* [4, с. 129–130].

Міжнародний проект CASPAR (Cultural, Artistic and Scientific knowledge for Preservation, Access and Retrieval), ініційований у квітні 2005 р. Європейським співтовариством і UNESCO, мав на меті розробку стандартів і механізмів довготривалого (необмеженого) терміну зберігання культурної, наукової та художньої спадщини світу. Він фінансується із загальноєвропейських джерел (наприклад, у рамках програми Sixth Framework Programme Priority IST-2005-2.5.10, Access to and preservation of cultural and scientific resources). В основі проекту випробування і розвиток міжнародно визнаної, ефективної і вже апробованої моделі довготривалого зберігання електронних цифрових об'єктів OAIS Reference Model (ISO 14721:2003). У рамках проекту CASPAR компанія IBM розробляє модель Preservation DataStore, що підтримує всі стратегії довготривалого зберігання архівних об'єктів [4, с. 129–130].

Активне впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у практику бібліотек України припадає на середину 90-х років минулого століття. Перші комп'ютери, перший вихід до глобального інтернет-простору, перші бази даних, перший досвід створення власної веб-сторінки – усе це відкриває нові можливості розвитку бібліотечних сайтів.

У колективній монографії науковців НБУВ зазначається, що початком комплектування наукового електронного ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського можна вважати кінець 1999 р. – той час, коли розпочалася налагоджена інформаційна взаємодія НБУВ з науковими видавництвами і видавничими установами країни [5, с. 148].

Вказана теза підтверджується в статті Л. Костенка та А. Чекмарьова. Вони пишуть, що з метою забезпечення досягнення якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знаннях у межах наявного бюджетного фінансування НБУВ з 1999 р. розпочала реалізацію проекту створення Національної електронної бібліотеки України. Проведенню практичних робіт передував цикл теоретичних досліджень, під час яких було розроблено системний підхід до формування її фондів, сутність якого базується на взаємозв'язку взаємозумовленості явищ. Для електронних бібліотек структурою вищого рівня є система документних комунікацій «джерело інформації – документ – бібліотека – споживач інформації». Саме в межах цієї системи вирішувалися організаційні, інформаційно-технологічні та правові проблеми створення «бібліотек без стін», які розглядались як триєдина проблема. Під час вирішення враховувалася така особливості вітчизняної системи документних комунікацій, як наяв-

ність істотного інтелектуального потенціалу суспільства (знань науковців і фахівців, які мають акумулюватися і поширюватися в часі й просторі) і неможливість належної підтримки науково-видавничої діяльності. Водночас інтелектуальні власники (учені, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади тощо) завжди зацікавлені в доведенні результатів своїх досліджень до широкої спільноти. Тому для них електронна бібліотека є практично єдиною альтернативою для включення отриманих знань у світову систему документних комунікацій. Це зумовлює за умови вирішування всіх вищезгаданих проблем створення «бібліотек без стін», забезпечення організаційних, інформаційно-технологічних і правових засад формування фондів електронних бібліотек [6, с. 41–44].

Таким чином, роль і статус бібліотеки в сучасному інформаційному суспільстві визначається насамперед її можливостями нагромадження, обробки й поширення масивів цифрових даних й адаптації цих можливостей до сучасних інформаційно-комунікаційних середовищ [7].

Спостерігаємо, що бібліотеки почали активно створювати власні бази даних задля задоволення невідкладних потреб своїх читачів. Створені бази даних повинні були надати можливість якісно готувати традиційні бібліографічні покажчики, оперативну та оглядову інформацію, швидко виконувати тематичні довідки. Основні види ресурсів, які переважно подаються на веб-сайтах бібліотек: ресурси, які вона пропонує користувачам; електронні каталоги; електронні бібліографічні покажчики (електронні версії друкованих видань і самостійні електронні продукти); віртуальні виставки; повнотекстові ресурси (ресурси, створені для веб-публікації, електронні копії друкованих видань, відскановані матеріали) [8, с. 106–108].

У своїй роботі В. Горовий констатує, що помітне відставання бібліотек від темпів сучасної інформатизації було зумовлене насамперед ослабленням соціального попиту на бібліотечне обслуговування в дуже складний період економічних і політичних негараздів, відповідно, дуже низького рівня фінансування, що тривалий час не давало можливості для ефективної комп'ютеризації, упровадження нових інформаційних технологій. І лише певне поліпшення ситуації з фінансуванням останнім часом дає можливість бібліотечним установам відновлювати свою роль як необхідних суспільству інформаційних центрів, входити в систему сучасних інформаційних комунікацій зі своїм ресурсом, зі своїми інформаційно-аналітичними продуктами, призначеними для дистантного обслуговування користувачів. Розпочатий у багатьох бібліотечних установах процес оцифрування фондів на традиційних

носіях дає їм можливість для введення в суспільний обіг значних обсягів раніше мало використовуваних, хоча й потрібних ресурсів. Популяризація фондів бібліотек на сучасному технологічному рівні стає можливим фактором орієнтації для національного інформаційного виробництва, у підтримці традицій вітчизняної науки, культури, має можливість відігравати необхідну стабілізаційну роль у системі соціальних інформаційних комунікацій, процесі насичення їх новою інформацією, процесі входження через систему цих інформаційних каналів інформації глобального інформаційного простору [9, с. 3–5].

М. Хромець, проводячи порівняння, вказує, що соціально-економічна нерівність, що виникла між розвинутими країнами та Україною, зокрема в темпах розвитку електронних інформаційних ресурсів, зростання обсягів та номенклатури інформаційних товарів і послуг, що продукуються і надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій порівняно із зарубіжними країнами, зумовлює потребу правового регулювання багатьох назрілих проблем на рівні державного керування цією сферою. Отже, проблема керування формуванням електронних ресурсів повинна вирішуватися за допомогою комплексного підходу, що включає як нормативно-правове регулювання на державному рівні, так і цілеспрямоване систематичне застосування організаційно-адміністративних заходів на рівні окремого закладу, базуватися на інформаційно-комунікаційній стратегії розвитку бібліотеки, що забезпечить повноцінне накопичення, зберігання, використання інформації і знань, цілісність і доступність електронних ресурсів відповідно до сучасних інформаційних потреб користувачів, сприятиме підвищенню інтелектуального рівня суспільного розвитку [10, с. 164–172].

Про важливість електронних бібліотек у сучасному соціумі вказують також Л. Костенко і О. Жабін. Вони наголошують, що бібліотеки, які впродовж тисячоліть виступали основними сховищами інтелектуальних надбань людства, не можуть залишатись осторонь організації зберігання й використання електронних документів. Сьогодні електронні середовища стають невід'ємною частиною наукових бібліотечних фондів, що забезпечують швидкий та ефективний доступ до знань в усіх галузях фундаментальних досліджень [11, с. 26]. В. Попик вказує на те, що важливою є принципова можливість поєднання в електронних ресурсах одночасно різних джерел і матеріалів [12, с. 459].

Зі зростанням обсягів накопиченої інформації постає завдання смислового пошуку та експертного статистичного аналізу даних з метою надати користувачеві можливість правильно орієнтуватися в середовищі

електронних фондів великого обсягу, а експерту – можливість виділяти підкласи текстів на задану тематику [13, с. 203–204].

Отже, наявність електронних інформаційних ресурсів, а також питання керування ними є особливо актуальним, зокрема, у забезпеченні цілісності й доступності інформаційних масивів. Керування формуванням електронних ресурсів є складним і багатоаспектним завданням, яке можливо окреслити насамперед як забезпечення цілісної державної політики в системі державного керування формуванням, розвитком і використанням інформаційних ресурсів шляхом розробки, впровадження і постійного вдосконалення ефективних правових, організаційних й економічних механізмів регулювання інформаційних ресурсів України (ринку інформації, інформаційних технологій, засобів обробки інформації та інформаційних послуг) [10, с. 164–172].

Останнім часом дедалі популярнішим стає термін «гібридна бібліотека» (hybrid library), частинами якої є як традиційні бібліотечні служби, так і її електронна бібліотека – частина фондів бібліотеки (які представлені в електронній формі й супроводжуються як технічними засобами, так і відповідним чином підготовленим персоналом). Гібридні бібліотеки покликані об'єднати переваги нових інформаційних технологій, які реалізовано в електронних бібліотеках, і переваги бібліотек традиційних, які, на відміну від інших систем і структур інформаційного обслуговування суспільства, зберігають у своїх фондах практично всі типи інформації (наукову, технічну, економічну, науково-пізнавальну, розважальну тощо) й обслуговують практично всі соціальні верстви, користувачів усіх вікових і професійних категорій.

Загальна думка експертів зводиться до того, що, за винятком деяких вузькоспеціалізованих галузей, триватиме співіснування електронних і традиційних бібліотек, тобто бібліотеки як організації володітимуть великими зібраннями традиційних матеріалів паралельно з високорозвинutoю структурою у сфері електронних служб і послуг, а видавці й надалі наповнюватимуть великий сегмент інформаційного ринку традиційною інформаційною продукцією. Проте зниження цін на комп'ютерне устаткування і збільшення технічних характеристик у деяких випадках приводить до повної заміни традиційних носіїв електронними. У деяких галузях електронні бібліотеки можуть повністю замінити традиційні друковані видання [14, с. 158].

Розглядаючи систему заходів, що мають на меті збереження та ефективне використання наявних інформаційних ресурсів, необхідно мати на увазі, що активізація на інформаційному ринку зумовлює необхідність

поряд з використанням наявних у базах інформаційних масивів постійне, прискорене збагачення цих масивів новою інформацією. При цьому закономірним, очевидно, буде зростання значення загальносуспільних інформаційних баз – системи бібліотечних установ. Важливими орієнтирами в процесі сучасного розвитку вітчизняних бібліотек мають бути зводи рукописної, друкованої, електронної україніки [15, с. 47–48].

Тому, безумовно, необхідно провести аналіз наявних ретроспективних ресурсів юридичного профілю, які зберігаються у фондах НБУВ, і визначити пріоритети в оцифруванні вказаних документів.

На основі власного досвіду завідувач відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, доктор історичних наук Г. Ковальчук звертає увагу на те, що сьогодні є нереальним копіювання всього фонду книжкових пам'яток. При вирішенні цієї проблеми слід дотримуватися таких основних підходів: вибірковість при виборі книжкових пам'яток (тобто унікальність, збереженість, інформативність); недопустимість створення копії за рахунок збереженості оригіналу; використання програм та інформаційних систем, спроможних відтворити точну копію друкованого видання [16, с. 5].

На жаль, слід погодитися з авторами монографії «Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій», що на нинішньому етапі розвитку інформатизації в Україні бібліотечні установи слабо включені в систему циркуляції інформації внаслідок зберігання основної маси інформаційних ресурсів на складних у використанні до електронних носіях. На сучасній інформаційній основі бібліотечні установи зможуть знову відновити свою популярність як джерела, важливого для всієї соціальної структури суспільства, інформування, своєрідних банківських установ нового типу, у яких акумулюватимуться і використовуватимуться в обігу цінності – інформація великої суспільної значущості. У зв'язку з цим одним з найактуальніших завдань сьогодення є формування електронних ресурсів бібліотечних установ двома шляхами: перетворенням наявної в бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях в електронну форму та систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією [15, с. 47–54].

У нашій державі за умов швидкого піднесення глобального інформаційного суспільства, усебічного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки. Під інформаційною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, при якому запобігається нанесенню шкоди через

неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації [17].

О. Ісаєнко, провівши протягом 2006–2007 рр. дослідження, яке охопило чотири національні бібліотеки України, чотири державні бібліотеки України, три бібліотеки іноземних держав, що розташовані на території України, і три бібліотеки провідних вищих навчальних закладів країни державної і недержавної форми власності, та яке стосувалось інноваційних технологічних складових інформаційного обслуговування, робить висновки, що функціонування власного веб-сайту розкриває перед сучасною бібліотекою широкі можливості з популяризації своїх фондів, баз даних, інформаційних продуктів, залучення до своїх лав користувачів з інших міст і навіть країн, надання інформаційних послуг у дистанційному режимі, онлайнове проведення методичних нарад для бібліотек мережі, інтернет-конференцій тощо [18, с. 43].

Електронні технології, які використовують бібліотеки при створенні своїх веб-сайтів, істотно розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук за внутрішнім ресурсом бібліотек з відсилкою користувача до інформації, яка міститься безпосередньо в Інтернеті на сайтах інших бібліотек, громадських організацій, урядових структур, науково-дослідних інститутів тощо. На сьогодні можна виділити такі основні напрями діяльності традиційних бібліотек у мережі Інтернет з використанням бібліотечних сайтів, як надання доступу до електронних каталогів, електронних бібліотек, повнотекстових копій, електронних книг та інших бібліотечних інформаційних ресурсів [14, с. 155].

Т. Гранчак вказує, що разом із трансформацією під впливом електронних технологій основних бібліотечних функцій спостерігаються відповідні зміни і в розвитку бібліотечних ресурсів, серед яких поряд із традиційними ресурсами бібліотек на паперових носіях (книжкові видання, газетна періодика, журнали тощо) пріоритетним стає розвиток електронних інформаційних ресурсів (електронні каталоги, електронні повнотекстові документи, компакт-диски, електронна аналітика тощо), що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про бібліотечний фонд і самого фонду [19, с. 367–372].

Перенесена на електронні носії інформація стає більш доступною за допомогою комп'ютерних засобів і систем, мереж зв'язку загального користування, насамперед дистанційних. Доступна для оперативного відтворення засобами комп'ютерного опрацювання інформація

перетворюється на важливий чинник соціально-політичного розвитку суспільства. Стабільний суспільно-політичний розвиток держави потребує здійснення ряду інноваційних проектів для трансформації бібліотеки в головний науково-інформаційний комплекс держави (зокрема, створення веб-порталу для каталогізації та архівування значущих для України ресурсів глобальних інформаційних мереж, розробка методів і засобів інтелектуальної обробки інформації та творення нових знань тощо).

У сучасних умовах бібліотека бере на себе функції тиражування збірок електронних публікацій, розповсюдження документів через Інтернет і як інформаційний центр здійснює аналітичну обробку документальної інформації зі створенням науково-інформаційного продукту [20].

Першим безпосереднім результатом застосування комп'ютерних технологій у видавничій справі стало збільшення обсягу друкованої продукції, що, у свою чергу, прискорило процес упорядкування бібліографічної інформації на електронних носіях, стандартизацію й уніфікацію відповідних засобів і форматів бібліографічного опису та обміну. Бібліографія в електронній формі почала формуватися і видаватися не тільки бібліотеками, а й видавцями і книгопродавцями. Однак, незважаючи на абсолютну перемогу комп'ютерних технологій у видавничій справі, сучасна книга, як і раніше, ще залишається продуктом культури паперу. Безпосередньо матеріальна форма книги визначає її фізичну окремість, підкоряючи собі всі форми роботи з книгою, усі технології її інформаційного циклу [21, с. 140–145].

Слід звернути увагу на те, що існуюча практика формування електронних ресурсів бібліотеки демонструє, що важливим чинником при цьому є вплив соціокультурних процесів, які обов'язково необхідно враховувати. Це – інформаційна грамотність та інформаційна освіта, які тісно пов'язані з інформаційною (електронною) культурою; створення електронних бібліотек та поява численних інформаційних центрів; стрімкий розвиток науки в галузі інформаційного й програмного забезпечення, без яких неможливе формування електронних колекцій; сучасна освіта; державне регулювання соціальної рівності щодо доступу і вільного використання електронних ресурсів; співпраця з вітчизняними й міжнародними організаціями для подальшого підвищення рівня інтеграції у світовий інформаційний простір тощо.

Важливим чинником інтелектуалізації суспільного розвитку є інформаційна освіченість людини. Життя сучасної людини – це процес інформаційної взаємодії, а будь-які корективи її життєдіяльності зумовлено появою нових інформаційних імпульсів, джерелом яких є або

природа, або соціальна практика. Відповідно, зростає потреба особистості в отриманні різноманітної інформації, що зумовлює, зокрема, широке використання баз даних міжнародних інформаційних центрів. Бібліотеки та інформаційні центри є організаціями, що виконують функції збирання, аналітико-синтетичного опрацювання і поширення інформації, а також забезпечують до них широкий доступ. Саме вони мають значні можливості для задоволення потягу людини до самоосвіти, удосконалення професійних знань і набуття нових. З метою надання допомоги користувачам створюються путівники по інтернет-ресурсах, відповідні методичні рекомендації. У свою чергу, це вимагає підвищення кваліфікаційного рівня сучасного бібліотекаря, який має вільно орієнтуватися в інформаційних ресурсах – як традиційних друкованих, так й електронних. Лише за таких умов він зможе сприяти інтелектуалізації користувачів і дійсно стане «навігатором» у сучасному інформаційному просторі.

Інформаційна освіченість наразі трактується як оволодіння методологічним інструментом для одержання, сприйняття, критичного аналізу і використання інформації та виступає як засіб соціалізації особи. Тому слід закласти в навчальні курси всіх закладів, починаючи із загально-освітньої школи, дисципліну «Інформаційно-пошукові системи» та органічно продовжувати її вивчення після завершення фахової освіти в системі підвищення кваліфікації (безперервної освіти) в установах, організаціях, на виробництві [22, с. 11–14].

З метою збереження оригіналів рідкісних і цінних юридичних видань в Національній юридичній бібліотеці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розпочато формування електронної бібліотеки. Одним з основних завдань діяльності НЮБ НБУВ під час створення електронної бібліотеки є: формування фондів юридичного профілю, забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження і зберігання за рахунок онлайн-доступу до зовнішніх ресурсів. Створення електронної бібліотеки дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення, якісно змінити рівень обслуговування користувачів, забезпечити збереження та водночас ввести в науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну і культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В.* Дистантне інформаційно-бібліотечне обслуговування: від МБА до електронних бібліотек / В. Бондаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 150–163.
2. *Онищенко О.* Розвиток бібліотечної справи в Україні наприкінці 1950-х у 80-х роках ХХ ст. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 24–38.
3. *Павлуша І. А.* Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / І. А. Павлуша. – К., 2002. – 20 с.
4. *Петров І.* Принципи та підходи до побудови цифрових сховищ даних довгострокового зберігання на базі сучасних технологій / І. Петров, В. Леснов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 127–140.
5. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 248 с.
6. *Костенко Л. Й.* Мережні інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов // НТІ. – 2000. – № 3. – С. 41–44. – Режим доступу: URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=libraries&id=1486. – Назва з екрана.
7. *Онищенко А. С.* Организация всеукраинского библиографического диалога на основе виртуальной библиографической лаборатории [Электронный ресурс] / А. С. Онищенко // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05_oacvbl.html. – Загл. с экрана.
8. *Шостко Н. І.* Збереження краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек: Проблеми та перспективи / Н. І. Шостко // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 листоп. 2006 р.

/ Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: В. В. Мірошникова, О. П. Куніч. – Х., 2007. – С. 106–108.

9. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 360 с.

10. *Хромець М.* Правові засади управління формуванням електронних ресурсів бібліотечних та інформаційних центрів України / М. Хромець // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 164–172.

11. *Костенко Л.* Електронне середовище наукової бібліотеки / Л. Костенко, О. Жабін // Бібл. вісн. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – № 6. – С. 25–27.

12. *Попик В.* Концептуальні засади формування вітчизняних електронних ресурсів історико-біографічної інформації / В. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 453–466.

13. *Касаткін В.* Інформаційне забезпечення сучасної бібліотеки: шляхи становлення / В. Касаткін, М. Хромець // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 202–208.

14. *Бондаренко В.* Дистантне інформаційно-бібліотечне обслуговування: від МБА до електронних бібліотек / В. Бондаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 150–163.

15. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 224 с.

16. *Ковальчук Г.* Створення електронних інформаційних ресурсів книжкових пам'яток в НБУВ / Г. Ковальчук // Бібл. вісн. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – № 3. – С. 3–10.

17. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

18. *Ісаєнко О. О.* Технологічна модель інформаційного обслуговування читачів сучасної бібліотеки / О. О. Ісаєнко // Бібліотекознавство.

Документознавство. Інформологія / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2008. – № 2. – С. 38–44.

19. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

20. *Кулаковская Т. Л.* Научно-информационная деятельность библиотечно-информационной системы НАН Украины: направления, приоритеты и перспективы [Электронный ресурс] / Т. Л. Кулаковская // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. дан. (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05 ktlnpp.html>. – Загл. с экрана.

21. *Остапова І. В.* Цифрова інтерпретація рукописів та стародруків (на прикладі Пересопницького Євангелія) / І. В. Остапова // Електронні зображення та візуальні мистецтва : зб. пр. І укр. конф. сер. EVA, Київ, 22–24 трав. 2002 р. – К., 2002. – С. 140–145.

22. *Хромець М.* Вплив сучасних соціокультурних процесів на формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів / М. Хромець // Бібл. планета / Нац. парлам. б-ка України. – К., 2009. – № 4 (46). – С. 11–14.

УДК 021.89:351.83–027.252(094)

Володимир Зуб,

в. о. заввідділу НЮБ НБУВ

ЛОКАЛЬНІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ В БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВАХ

У статті розкривається зміст, структура локальних документальних ресурсів з питань охорони праці у вітчизняних бібліотеках.

Ключові слова: бібліотечна служба охорони праці, документальний ресурс із питань охорони праці, нормативний документ, установчі документи бібліотеки.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., в Україні спостерігається активізація теоретичних досліджень у галузі документознавства. Зростає інтерес не тільки до різних аспектів його історії, а й до новітніх тенденцій розвитку цієї науки (Л. Дубровіна [3], Г. Боряк [1], С. Кулешов [8], М. Слободяник [15], Н. Кушнарєнко [9], Г. Швецова-Водка [18], Л. Сокова [16] та ін.). Зокрема, уточнюється її зміст і завдання, категорії і поняття, теоретико-методологічні засади, а головне, істотно розширюється її дослідна нива, з'являються зовсім нові напрями наукових пошуків. До одного з таких напрямів (ще зовсім не освоєного науковцями) ми й робимо спробу привернути увагу фахівців своїм дослідженням, присвяченим документальним ресурсам з питань охорони праці в бібліотечній галузі.

Мета дослідження – розкрити насамперед документознавчі аспекти формування безпечного професійно-діяльнісного середовища бібліотеки. Адже, як показує практика, документознавча наука сьогодні досить динамічно увиразнює свій образ, рішуче розширює своє дослідне поле, особливо що стосується «конституювання управлінського документознавства» (С. Кулешов, Л. Сокова). Тому посилення уваги до документального ресурсу такої важливої галузі соціально-трудова відносин, як безпека, охорона праці, на наш погляд, є цілком на часі.

У бібліотечній галузі України, на відміну від виробничої сфери, сьогодні відсутні місця зі шкідливими умовами праці (бібліотеки вже не використовують такі препарати, як аміак або формальдегід), до мінімуму знижено травматизм, професійну захворюваність, для співробітників створено належні санітарно-гігієнічні умови, діють надійні механізми соціального

захисту. Нині лише в окремих структурних підрозділах проводяться роботи з підвищеною небезпекою (робота на висоті, експлуатація електрообладнання, копіювальних машин тощо).

Служби охорони праці в бібліотечних установах, керуючись законодавчими, директивними, нормативно-технічними документами, планують, розробляють комплексні заходи з охорони праці, постійно контролюють виконання прийнятих рішень, навчають співробітників безпечних методів роботи. Крім того, опікуються підтриманням безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд, поліпшенням санітарно-гігієнічних умов праці, забезпеченням працівників засобами індивідуального захисту, створенням оптимальних режимів праці в бібліотеці, як і в будь-якій іншій установі, організацією лікувально-профілактичного обслуговування, пропагандою здорового способу життя, професійним добром працівників окремих професій тощо.

Однак проблеми охорони праці в бібліотеках повністю не знято з порядку денного. Через обмежене фінансування заходів з охорони праці (0,2 % від фонду оплати праці бібліотеки), економію електроенергії, тепла, води допускаються випадки запилення, загазованості повітря в робочих зонах, перевищення нормативів трудомісткості й напруженості праці. Дається взнаки й монотонний характер праці бібліотекаря, який породжує ряд так званих «офісних хвороб».

Рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня їх документального забезпечення, від якості й повноти відображення усіх необхідних вимог у законах, підзаконних актах, стандартах, директивах, інструкціях, правилах, тобто від наявності повноцінної документальної бази, на якій вибудовується ефективна діяльність служб охорони праці.

Не є винятком і бібліотечна галузь, де діяльність великої кількості людей пов'язана із застосуванням ними різної техніки, різних технологій, які гарантують зберігання духовних, інтелектуальних надбань нашого народу, ефективне їх використання, забезпечення до них вільного доступу. За таких умов формування безпечного професійно-діяльного середовища бібліотеки не можна не спиратися на ряд законодавчих, державних нормативно-правових документів, стандартів безпеки праці тощо. Важливе місце в цьому документальному ресурсі належить документації первинного рівня, а саме: статутам, положенням, колективним договорам, угодам, наказам, інструкціям конкретної бібліотечної установи. Уся ця локальна нормативна база, по-перше, конкретизує приписи нормативно-правових актів загальної юрисдикції, а по-друге,

забезпечує більш ефективне керування системою охорони на рівні окремо взятого підприємства, установи, організації.

Розглянемо означений документальний масив з питань охорони праці на прикладі головної книгозбірні країни – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – Бібліотека).

У своїй діяльності Бібліотека керується чинним законодавством України, Статутом Національної академії наук України, Розпорядженням президії Національної академії наук України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах Національної академії наук України» [14], іншими нормативними актами НАН України, а також власним Статутом [17].

Згідно зі штатним розписом, в установі створена та функціонує служба охорони праці, яка керується у своїй діяльності Положенням про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [10]. Воно розроблено відповідно до вимог ст. 3 Конституції України, ст. 4 і 13 Закону України «Про охорону праці» [4], ряду нормативно-правових документів з охорони праці, спрямованих на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням, а також на збереження життя, здоров'я і працездатності людини.

Положенням визначено обов'язки, права і відповідальність генерального директора Бібліотеки, його заступників, директорів інститутів, керівників центрів і завідувачів структурних підрозділів НБУВ з питань забезпечення належних умов праці, організацію в установі законів з охорони праці, техніки безпеки, а також контролю за виконанням вимог законодавства з охорони праці. Генеральний директор відповідає за стан охорони праці в цілому по НБУВ. Загальне керівництво організацією роботи служби охорони праці в Бібліотеці покладається на заступника генерального директора з наукової роботи, а керівники забезпечують виконання співробітниками всіх розроблених службою охорони праці заходів у структурних підрозділах.

На основі цього Положення і Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників розроблено й затверджено посадові інструкції для керівників і фахівців, у яких передбачено виконання ними всіх нормативно-правових актів з охорони праці.

У заключному розділі «Положення про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» наголошується:

«1. За нещасні випадки, що сталися на виробництві, несуть відповідальність ті посадові особи, які своїми розпорядженнями, діями чи бездіяльністю порушили правила і норми з охорони праці або не вжили належних заходів для запобігання нещасним випадкам.

2. Посадові особи несуть відповідальність за невиконання покладених на них обов'язків, передбачених цим Положенням, посадовими інструкціями, а також правилами, інструкціями, постановами і розпорядженнями директивних органів, Президії НАН України, а також за невиконання заходів з охорони праці, передбачених комплексними планами, колективними договорами та угодами з охорони праці.

3. Усі працівники НБУВ, прикомандировані працівники, а також особи, які проходять практику, зобов'язані виконувати інструкції з охорони праці, дотримуватись встановлених регламентів проведення робіт. Вони несуть відповідальність за їх порушення.

4. Працівники НБУВ не мають права приступати до виконання робіт без одержання необхідних інструктажів».

Крім вищенаведеного документа не менш важливим є Положення про службу охорони праці в НБУВ, розроблене на виконання ст. 3 і 43 Конституції України, ст. 13 і 15 Закону України «Про охорону праці», Розпорядження президії НАН України від 04.07.2005 р. № 413 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах НАН України» й наказів генерального директора Бібліотеки про створення Служби охорони праці.

У Положенні визначено, що ця служба створюється в структурі НБУВ для узгодженої організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням й аваріям у процесі праці та з метою координації, удосконалення роботи й контролю за її проведенням у Бібліотеці. Чисельність фахівців служби, як структурного підрозділу НБУВ, визначена в кількості чотирьох осіб, а саме: керівника служби, дві особи провідних інженерів з охорони праці, одного інженера з охорони праці першої категорії.

Питання охорони праці в НБУВ урегульовуються й таким документом, як Колективний договір між адміністрацією та профспілковим комітетом [7], який укладається щороку. Його головна мета – регламентація і регулювання соціально-економічних, виробничих і трудових відносин між працівниками та адміністрацією, а також забезпечення соціальних гарантій членам трудового колективу Бібліотеки.

У Колективному договорі, зокрема в розд. 5 п. 1. «Охорона праці», сказано, що адміністрація Бібліотеки повинна неухильно дотримуватися норм законодавства про охорону праці згідно із Законом України «Про охорону праці», іншими нормативними документами; створювати безпечні умови праці й систематично контролювати стан охорони праці на робочих місцях у всіх підрозділах Бібліотеки.

При укладанні трудового договору кожний працівник інструктується про умови праці й техніку безпеки на своєму робочому місці, ставлячи власний підпис. Відповідні фахівці зобов'язані забезпечувати своєчасний періодичний інструктаж усіх працівників з техніки безпеки; розробляти перспективні заходи щодо приведення умов праці на робочих місцях відповідно до вимог стандартів, нормативних актів з охорони праці й санітарних норм; забезпечувати виконання Угоди з охорони праці в межах бюджетного фінансування.

У розд. 5 п. 2 виписано обов'язки профкому. Інформувати трудовий колектив і роз'яснювати працюючим закони України «Про охорону праці» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», здійснювати контроль за дотриманням у Бібліотеці вимог законодавства про охорону праці. Перевіряти виконання заходів з охорони праці й техніки безпеки; контролювати виділення і використання коштів на вказані цілі, а також роботу громадських інспекторів і комісії з охорони праці; спільно з адміністрацією проводити їх навчання.

У додатку 4 Колективного договору та в Угоді з охорони праці розкривається зміст запланованих заходів з питань охорони праці, місце їх упровадження, вартість робіт, термін виконання і відповідальні.

У додатках 5–9 наведено перелік професій та посад працівників Бібліотеки, що підлягають попередньому й періодичним профілактичним медичним оглядам; перелік підрозділів, професій і посад, яким безкоштовно надається мило, рушники, спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту; перелік структурних підрозділів для отримання медичних аптечок.

Контроль за виконанням договору здійснює робоча комісія представників сторін, персональний склад якої подається в додатку 13. У розд. 8 визначено, що кожна зі сторін безпосередньо несе відповідальність за виконання взятих на себе зобов'язань.

До вищенаведеної загальної бібліотечної нормативної документації належать також накази генерального директора НБУВ з питань охорони

праці: про затвердження положень, інструкцій, Служби з охорони праці, проведення навчань та перевірки знань посадових осіб та працівників, створення комісій для проведення розслідування у разі нещасних випадків, аварій або у разі смерті працівників; список професій і посад працівників Бібліотеки, що підлягають попередньому та періодичним профілактичним медичним оглядам; список відповідальних посадових осіб структурних підрозділів за охорону праці, перелік посад з підвищеною небезпекою.

Останньому документу має приділятися особлива увага, адже він потребує постійних переглядів, уточнень та доповнень. На сьогодні до цього переліку входять:

1. Працівники технічних служб:
 - водій автотранспортних засобів;
 - слюсар із ремонту та обслуговування систем кондиціонування та вентиляції;
 - слюсар-сантехнік;
 - токар;
 - тесляр, столяр;
 - електрогазозварник;
 - електромонтер;
 - слюсар КІП та А;
 - електромонтер лінійних споруд, телефонної мережі та радіофікації;
 - маляр.
2. Працівники відділів реставрації, оправи, наукових технологій збереження фондів:
 - художник-реставратор (усіх категорій);
 - реставратор архівних та бібліотечних матеріалів;
 - бібліотекар (група санітарно-гігієнічної обробки);
 - старший науковий співробітник-міколог;
 - інженер-хімік (усіх категорій);
 - дезінфектор;
 - друкар офсетного друку;
 - оператор копіювальних та розмножувальних машин та ін.¹⁶

Важливе місце в комплексі нормативних документів первинного рівня займають інструкції з охорони праці, розроблені безпосередньо для співробітників усіх структурних підрозділів НБУВ. Ці нормативні документи містять обов'язкові для дотримання працівниками вимоги

¹⁶ На роботах з підвищеною небезпекою у НБУВ нині працює 75 осіб.

з охорони праці при виконанні ними певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території бібліотеки, на будівельних майданчиках і т. д.

Невиконання вимог інструкцій є порушенням виробничої дисципліни та Правил внутрішнього трудового розпорядку для працівників НБУВ. Працівники відділу, які порушили вимоги Інструкції з охорони праці, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Відповідальність за виконання інструкцій з охорони праці у відділі покладається на його завідувача.

В умовах тотальної комп'ютеризації бібліотечних процесів особливого значення набуває «Інструкція з охорони праці при роботі на комп'ютерах» [6], яка розроблена на підставі Наказу № 65 від 26.03.2010 р. Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» [13].

Вимоги інструкції є обов'язковими для всіх категорій працівників, які працюють з персональними електронно-обчислювальними машинами (надалі – ПЕОМ).

При влаштуванні на роботу, пов'язану з виконанням виробничих завдань на ПЕОМ, особи проходять попередній медичний огляд. До самостійної роботи на ПЕОМ допускаються особи, які пройшли навчання, вступні інструктажі з питань охорони праці на робочому місці, пожежної та електробезпеки. У подальшому вони проходять повторні інструктажі з охорони праці один раз на півроку. Працівники повинні бути ознайомлені зі шляхами евакуації із приміщення, місцем розташування медичної аптечки, а також вміти користуватися наявними засобами пожежогасіння.

У приміщеннях з комп'ютерами слід щоденно проводити вологе прибирання. Тут повинні бути медичні аптечки.

Як наголошується в документі, неприпустимим є підключення ПЕОМ і периферійних пристроїв до звичайної двопровідної електромережі, у т. ч. із використанням перехідних пристроїв. У приміщеннях, де одночасно експлуатується більше п'яти ПЕОМ, обов'язково повинен бути аварійний резервний вимикач.

Працівникам підрозділів необхідно знати шляхи евакуації з приміщень підрозділів. Вони зобов'язані виконувати тільки ту роботу, яка доручена керівництвом. В Інструкції детально прописані вимоги безпеки перед початком, під час виконання та закінчення роботи.

У документі також подано правила поведінки працівників у разі

виникнення аварійних ситуацій. При виявленні несправностей заземлення, пошкоджень у мережі електроживлення, ознак диму, запаху гару слід вимкнути апаратуру й повідомити про аварійну ситуацію керівникові підрозділу. При раптовому припиненні подавання електроенергії потрібно вимкнути апаратуру комп'ютера, витягнути штепсельні вилки з розеток і поінформувати про те, що сталося, керівника підрозділу та чергового електрика.

Потерпілий або свідок нещасного випадку повинні терміново повідомити про це керівника робіт або підрозділу та вжити заходів щодо надання необхідної допомоги. Керівник у свою чергу зобов'язаний терміново організувати медичну допомогу потерпілому, а в разі необхідності доставити його до лікарні, повідомити про те, що сталося, керівництву бібліотеки, зберегти обстановку на робочому місці в такому стані, якою вона була на момент події (якщо це не загрожує життю та здоров'ю інших працівників).

У разі виникнення пожежі працівник має діяти згідно з Інструкцією й негайно повідомити керівника підрозділу, пожежну та позавідомчу охорону бібліотеки (телефони: у корпусі № 1 – 3-01, 2-53; у корпусі № 2 – 4-41), пожежну частину, керівництво Бібліотеки. Надалі слід вжити необхідних заходів щодо евакуації людей та задіяти первинні засоби пожежогасіння.

Отже, за роки незалежності в Україні сформовано досить потужний документальний ресурс, який визначає порядок формування організаційних структур охорони праці, права, обов'язки, відповідальність та взаємодію осіб, які причетні до цієї галузі соціально-трудова відносин, дає змогу здійснювати системний контроль за станом охорони праці в кожній бібліотечній установі, на кожному її робочому місці.

Список використаних джерел

1. *Боряк Г. В.* Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна Україніка»: архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – К., 1995. – 342 с.

2. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин : затв. пост. Головного державного санітарного лікаря України від 10.12.98 № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0007282-98>. – Назва з екрана.

3. *Дубровіна Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги / Л. А. Дубровіна – К., 1992. – 372 с.

4. Закон України «Про охорону праці» (нова редакція). – К. : Основа, 2003. – 56 с.

5. Інструкція з охорони праці для працівників відділу довідково-консультаційної допомоги Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського від 30.11.2012 р. № 179-АГЧ (на правах рукопису).

6. Інструкції з охорони праці при роботі на комп'ютерах, затверджених наказом генерального директора НБУВ від 18.05.2012 р., № 20 (на правах рукопису).

7. Колективний договір між адміністрацією та профспілковим комітетом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2012–2013 рр. від 30.03.2012 р. (на правах рукопису).

8. *Кулешов С. Г.* Перспективні напрямки наукових досліджень у спеціальному документознавстві / С. Г. Кулешов // Студії з арх. справи та документознавства – 2004. – Т. 12. – С. 115–120.

9. *Кушнарченко Н. М.* Спеціальне документознавство : навч. посіб. для дистанц. навчання / Н. М. Кушнарченко, Ю. В. Трач ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К. : Університет «Україна», 2010. – 281 с.

10. Положення про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) від 05.01.2010 р., № 125-АГЧ (на правах рукопису).

11. Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці : наказ № 9 від 29.01.98 р. [Електронний ресурс] / Міністерство праці та соціальної політики України ; Комітет по нагляду за охороною праці. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98/conv/page>. – Назва з екрана.

12. Про затвердження Правил охорони праці для працівників бібліотек : наказ від 12.12.2012 р. № 1398 [Електронний ресурс] / Міністерство надзвичайних ситуацій. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0041-13>. – Назва з екрана.

13. Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин : наказ від 26.03.2010 р. № 65 [Електронний ресурс] / Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0293-10/conv>. – Назва з екрана.

14. Розпорядження Президії Національної академії наук України

«Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах Національної академії наук України» від 04.07.2005 р. № 413 (на правах рукопису).

15. *Слободяник М. С.* Документологія / М. С. Слободяник // Українська архівна енциклопедія : робочий зошит : Д–М / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2006. – С. 131–133.

16. *Сокова А. Н.* Документоведение как научная дисциплина: объект, предмет, основные задачи / А. Н. Сокова // Документирование управленческой деятельности : сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 5–30.

17. Статут Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) від 11.12.2009 р. № 747 (на правах рукопису).

18. *Швецова-Водка Г. М.* Об'єкт і предмет документознавства / Г. М. Швецова-Водка // Студії з арх. справи та документознавства. – 2007. – Т. 15. – С. 89–95.

УДК 329:004.738.1:004.9

Андрій Потіха,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ

САЙТИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

У статті розглядається роль електронних засобів масової комунікації (ЗМК) при підготовці та поширенні інформації політичними партіями в сучасних умовах. Висвітлюється використання цієї інформації при підготовці наукових робіт та аналітичних матеріалів. Простежується динаміка трансформації партійних ЗМІ від друкованих видань до електронних.

Ключові слова: сайти політичних партій, засоби масової комунікації (ЗМК), інформаційні ресурси, поширення інформації політичними партіями.

Інформацію, без перебільшення, можна віднести до одного з найважливіших ресурсів розвитку сучасного суспільства. Нині вона активно впливає на всі сфери життя не лише окремих спільнот і держав, а й усього світового співтовариства. Тому сьогодні особливого значення набувають вимоги до якості використовуваної людством інформації.

Метою даного дослідження є розкриття, на основі аналізу, головних тенденцій та найбільш характерних особливостей, які були специфічними для функціонування засобів масової комунікації (ЗМК) за умов державної незалежності, сутності інформації сайтів українських політичних партій та місця партійних ЗМК у процесі створення й передачі інформації.

Проблеми комунікації вивчалися багатьма дослідниками. Зокрема, важливе значення мають праці С. Вершиніна, А. Денєжкіна, С. Завадського, Ю. Лотмана та В. Шульца.

Проблемам соціальної комунікації присвячені роботи Н. Абрамова, В. Брижко, М. Іншина, А. Брушлинського, А. Грязнова, П. Гуревича, В. Зінченка, О. Філатової.

Ролі ЗМІ, особливо партійним, присвячені роботи багатьох українських науковців: Н. Рудніченка, О. Стадніченка, К. Згуровського, О. Пономаріва, В. Різуна, К. Серажима, Н. Непійводи, А. Мамалиги, М. Феллера, І. Соколової, Т. Гранчак, Н. Вітушко та багато інших.

Нині інформацію розглядають у нерозривному зв'язку з комп'ютерними

системами, які забезпечують її збирання, реєстрацію, зберігання, передавання й перетворення. За допомогою комп'ютерів усю інформацію можна швидко отримати, відсортувати у заздалегідь визначеному порядку, що позбавляє необхідності переглядати стоси паперів у пошуках потрібних відомостей. Комп'ютери не створюють інформацію із нічого, але вони здатні надзвичайно швидко сприймати, сортувати, аналізувати та інтерпретувати її за допомогою програмних засобів, розроблених людиною.

Велике значення мають інформаційні технології, які базуються на застосуванні комп'ютерів, активній участі користувачів (непрофесіоналів у галузі програмування) в інформаційному процесі, високому рівні «дружнього» інтерфейсу користувача, широкому використанні пакетів прикладних програм загального призначення, доступі до віддалених баз даних і програм завдяки комп'ютерним системам. Крім того, «в епоху Інтернету процеси наукової комунікації зазнали радикальних змін, з'явилася можливість отримувати інформацію в режимі онлайн» [19].

На думку М. Іншина, до основних переваг у використанні мережі Інтернет можна віднести можливість ознайомлення з необхідним друкованим або відеоматеріалом у будь-який день та час, оперативність отримання інформації, можливість ознайомлення з додатковою інформацією, суттєве збільшення аудиторії, яка виявляє інтерес до відповідного видання або телерадіоканалу; можливість оперативного встановлення зворотнього зв'язку через мережу Інтернет [8].

Н. Вітушко також вважає, що Інтернет має велике значення в інформаційному просторі. Вона підтримує думку, що особливе місце в процесах інформатизації суспільства належить глобальній комп'ютерній мережі Інтернет – зручному, доступному джерелу інформації, який принципово змінив систему нагромадження, зберігання, поширення інформаційних ресурсів. «Інтернет перетворився на публічний ресурс глобального масштабу, і керування його використанням повинне стати одним із основних питань порядку денного інформаційного суспільства» [3].

Натомість Л. Федотова вважає, що не варто перебільшувати роль Інтернету. Незважаючи на те, що ми живемо в інформаційному суспільстві, яке вносить якісні зміни у відносини людини і ЗМК, все ж найбільш впливовими є радіо, телебачення і преса. За словами Л. Федотової, останнім часом деякі фахівці відносять до ЗМК ще й Інтернет. Утім, на її думку, поки Інтернет не відповідає тим критеріям, які лежать в основі визначення ЗМК. Як показують дослідження, кількість користувачів

Інтернету не перевищує 50–70 % населення навіть у високорозвинутих країнах [20].

З цим твердженням можна частково погодитись. Дійсно, радіо і телебачення мають більшу аудиторію, ніж Інтернет, за рахунок людей старшого віку. Проте з кожним роком кількість користувачів Інтернету зростає. Дослідження, проведені у 2010 р. в Україні, показали, що основними джерелами інформації телебачення були: – 35 % (15,187 млн), преса – 28 % (12,197 млн), радіо – 24 % (10,2 млн); частка ж інтернет-аудиторії становила трохи більше 12 % сумарної аудиторії українських ЗМІ (5,299 млн). При цьому ті, хто шукали інформацію в Інтернеті, використовували мережу як додаткове джерело.

Якщо детально порівняти пресу та Інтернет, як засоби поширення інформації, то частка тих, хто читав пресу і шукав інформацію в Інтернет, втричі більше, ніж тих, хто використовував Інтернет як єдине джерело інформації. А тих, хто отримував інформацію тільки з друкованих ЗМІ, майже у дев'ять разів більше тих, хто отримував інформацію тільки з Інтернету. За даними дослідження, наймасовіша аудиторія українського Інтернету – це люди у віці від 20 до 29 років (32,3 %), причому перевага за чоловічою аудиторією – 51,9 %. Дві найбільш масові соціальні групи – студенти, учні (28,3 %) і фахівці (19,8 %) [5].

Проте за два останні роки ситуація змінилася. Як показують дослідження, які провела компанія InMind, кількість користувачів Інтернету суттєво зросла. Станом на жовтень 2012 р. в Україні налічувалося 19,7 млн регулярних користувачів Інтернету серед населення віком старше 15 років. Іншими словами, сьогодні доступ до Інтернету має вже половина мешканців України. Для порівняння, всього за три місяці до цього дослідження кількість користувачів Інтернету в Україні становила 17,6 млн тобто 45 % дорослого населення країни.

Цікаво те, що кількість активних користувачів Інтернету (тобто таких, які виходять у мережу кожного або майже кожного дня) теж дуже суттєва – 34 % дорослого населення України чи 13,3 млн у віковій групі 21–45 років частка інтернет-користувачів вже досягла 75 %, що відповідає середнім показникам країн ЄС.

Серед інших тенденцій, притаманних українській інтернет-аудиторії, дослідники відзначають зростання популярності Інтернету серед користувачів старшого покоління та сільського населення. Всього за дев'ять місяців 2012 р. кількість користувачів старших за 55 років зросла на 90 %. За цей же період кількість інтернет-користувачів у селах збільшилася на 56 % [9].

Щоправда, не всі охочі можуть вдома користуватися Інтернетом. Особливо це стосується малозабезпечених сімей. У такому випадку можуть допомогти сучасні бібліотеки, у яких за наявності Інтернету користувач може отримати необхідну інформацію. Крім того, можна скористатися матеріалами, які підготовлені працівниками бібліотек. Маючи у своєму розпорядженні комунікаційні канали, автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи, гармонійно поєднуючи традиційні й сучасні електронні ресурси, бібліотеки отримують можливість збагачувати асортимент інформаційних продуктів у системі сучасних соціальних комунікацій, у т. ч. науково-аналітичними матеріалами.

Слід зазначити, що інформативна функція ЗМІ у здоровому демократичному суспільстві полягає в об'єктивному інформуванні членів суспільства про події та явища суспільного життя. Водночас, на думку Н. Костенко, «вплив політичних сил на мас-медіа та використання ЗМІ з метою формування громадської думки згідно з чиймись інтересами виключає об'єктивність» [12].

Проте для дослідника досить важливою є інформація, яку поширюють політичні партії, оскільки вона дає змогу з'ясувати позиції партії стосовно актуальних подій суспільно-політичного життя, що з урахуванням рівня підтримки тієї чи іншої партії дає змогу визначити суспільно-політичні настрої громадськості, спрогнозувати перспективи політичного розвитку держави.

Сучасні політики, враховуючи останні тенденції, зокрема і зростання ролі Інтернету, досить швидко створюють сайти своїх партій, надаючи оперативну інформацію, якою можуть скористатись всі охочі. Цілком зрозуміло, що у різних політичних партій України різні можливості. Потужні партії мають доступ до різноманітних ЗМК. Водночас для значної кількості маловідомих партій основним каналом спілкування з виборцями є їх партійні ЗМК.

В Україні станом на кінець 2012 р. було зареєстровано 200 політичних партій та 110 партійних сайтів [17]. При цьому деякі партії мають кілька сайтів і різні електронні видання, а деякі партії їх лише створюють.

Партії, які перемогли на парламентських виборах 2012 р., є серед лідерів в інформаційному просторі. Вони постійно шукають нові можливості встановлення зв'язку з виборцями і можливості оперативно передавати інформацію. Серед них можна виділити Партію регіонів, яка має значні можливості для комунікації з виборцями.

Сьогодні Партія регіонів – це найчисленніша політична сила в країні. У її лавах (станом на березень 2013 р.) налічувалось 1 млн 436 тис.

805 членів. На парламентських виборах 2012 р. за Партію регіонів проголосувало 30 % виборців. Завдання партії – підтвердити довіру своїх прихильників та продовжити роботу із забезпечення стабільності та модернізації країни.

У перспективі Партія регіонів розраховує на більшу підтримку виборців в усіх регіонах України та за її межами. Для оперативного зв'язку з виборцями і поширення інформації про діяльність партії було створено сайти цієї організації в центрі та регіонах.

Сайт Партії регіонів (<http://www.partyofregions.org.ua>) має кілька розділів. Від інших він відрізняється наявністю інформації про вище керівництво країни, державну політику.

У розділі «Про партію» можна знайти інформацію про керівників, регіональні представництва, програму статут, історію партії.

У розділі «Новини» висвітлюється діяльність партії, окремих її політиків. Тут розміщено інформацію про події в країні та за її межами, виступи політиків, статті різної тематики.

У розділі «Президент» висвітлюється діяльність В. Януковича, його біографія, програма та виступи.

У розділі «Кабінет Міністрів» розміщена інформація про уряд: його склад, біографії членів уряду, діяльність, основні завдання.

У розділі «Регіони» можна знайти інформацію про всі регіональні підрозділи Партії регіонів. Усі охочі можуть зв'язатися з регіональними відділеннями партії, адже в цьому розділі є їхні поштові та електронні адреси, онлайн адреси регіональних сайтів, електронні версії газет Партії регіонів.

В Автономній Республіці Крим Партія регіонів окрім постійно діючого сайту видає газету «Регіон Крим», як у друкованому, так і в електронному варіанті (www.regioncrimea.org). В інших регіонах схожа ситуація: Волинська область – газета «Волинь-Регіон» (www.volynregion.org); Вінницька обласна організація не має друкованого видання, але має свій сайт: www.vinpr.org; Дніпропетровська обласна організація має цілу мережу сайтів: обласна організація – www.partyofregions.dp.ua, Молоді регіони Дніпропетровської області – www.molodpr.dp.ua, Криворізька міська організація ПР – www.krivbass-regiony.com, Дніпродзержинська міська організація ПР – www.dpr.net.ua, Жовтнева районна у м. Дніпропетровськ організація Молодих регіонів – www.regions.dp.ua; Донецька обласна організація має Інформаційно-аналітичний бюлетень «Регіон-Донбас» і сайт www.pr.dn.ua; Житомирська обласна організація – www.ztregions.org.ua; Закарпатська обласна організація – www.pr-zakarpatya.org.ua; Запорізька обласна

організація – газета «Регіон-експрес», сайти: обласна організація – www.zoorp.org.ua, Запорізької міська організація – www.region.zp.ua; Івано-Франківська обласна організація – www.regions.if.ua; Київ – www.kievrg.com.ua; Київська обласна організація – газета: «Київщина регіональна» (окремого сайту газети немає, всі матеріали розміщуються на сайті партійної організації), сайт: www.kievoblast.com.ua; Кіровоградська обласна організація – газета «Площа свободи», сайт: www.pr.kirovograd.ua; Луганська обласна організація – газета «Життя регіону», сайт: www.pr.lg.ua; Львівська обласна організація – сайти: обласна організація – www.regions.lviv.ua, міська організація – www.pr-lviv.org.ua; Миколаївська обласна організація – сайт: www.nikpartregion.mk.ua; Одеська обласна організація – газети «Зоря регіону» та «Регіональний вісник», сайти: обласна організація – www.party-regions.od.ua, міська організація – www.pregions.od.ua; Полтавська обласна організація – газета «Полтавський регіон» (www.poltava-region.org.ua); Рівненська обласна організація – газета «Рівненський регіон», сайт: www.partyofregions.rv.ua; Севастопольська організація Партії регіонів – газета «Регіон-Севастополь» (www.sevreg.com.ua); Сумська обласна організація – громадсько-політична газета «Сумський регіон», політико-сатирична газета «Граблі» www.partreg.sumy.ua; Тернопільська – www.regiony.te.ua; Харківська обласна організація – газета «Час регіонів Харківщини», сайт: міська організація – www.pr.kharkov.ua; Херсонська обласна організація – газета «Таврійський регіон» www.partyofregions.ks.ua; Хмельницька обласна організація на шляху до створення своїх сайтів і газет; Черкаська обласна організація – газета «Черкащина регіональна», сайти: обласна організація – www.ckrp.com.ua, міська організація – www.pr.ck.ua; Чернівецька обласна організація – газета «Голос регіону» www.org.com.ua; Чернігівська обласна організація – газета «Регіон Сіверщина» www.regiony.cn.ua.

У розділі «Проекти» представники Партії регіонів пропонують для обговорення в ЗМК різноманітні проекти, які стосуються, в першу чергу, розвитку країни й покращення життя громадян. Зокрема це такі проекти як «Всеукраїнська вахта пам'яті», «Загальнопартійний огляд-конкурс місцевих організацій» «Освіта – інвестиції в майбутнє», «Нове життя українського села», «Добробут старшого покоління», «Зелений світ малого бізнесу», «Соціальні ініціативи Президента України» тощо. Ці проекти передбачають обговорення проблем в усіх сферах життя громадян та способи їх вирішення.

У розділі «Медіа» можна ознайомитися з публікаціями про партію, про діяльність окремих її членів, а також про партійні видання. Інформація

на сайті подається трьома мовами: українською, російською та англійською. У верхній частині сайту є символіка Партії регіонів і слоган «Від стабільності – до добробуту» [15].

У будь-якого інтернет-сайту є певний формат дизайну й змісту. Тематикою даного сайту є політична та соціальна сфери суспільства, життя держави і її громадян, проекти соціального розвитку суспільства та його досягнення, пропаганда єдності і загальної ідеї народу (дитячі установи, спорт, національні свята) та ін.

Стиль написання новин на сайті – оповідний та діловий, тобто подається сама суть подій з коротким їх описом, підтвердженням фото та відео. У кожному регіональному відділенні партії є фахівець, виконуючий обов'язки кореспондента, який збирає й публікує інформацію про поточні події у межах партії з сайту.

Усі сайти Партії регіонів мають розгалужену структуру. На них можна знайти інформацію про події з усіх куточків України. Звичайно події висвітлюються з позиції представників Партії регіонів, але на сайтах можна знайти досить багато документів, виступів (без коментарів) тощо. Інформація, яка розміщена на сайтах, може бути об'єктом глибокого аналізу науковців і може використовуватись при написанні наукових робіт і аналітичних матеріалів.

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» також має потужні інформаційні можливості. Сайт партії «Батьківщина» має своєрідний дизайн: у лівому куті зображене серце червоного кольору з надписом Батьківщина, над ним – БЮТ, у правому куті слоган – «Партій багато – «Батьківщина» одна». Сайт має кілька розділів. Один з розділів називається «БЮТ». Тут розміщено інформацію про діяльність лідера партії Ю. Тимошенко. Також тут є коротка інформація про керівництво фракції і народних депутатів від неї.

У розділі «Партія» можна дізнатися, як стати її членом. Тут також розміщено інформацію про статут, структуру, регіональні підрозділи партії. Як і Партія регіонів, так і «Батьківщина» має розгалужену структуру по всій Україні. Усі регіональні представництва мають свої адреси, куди можуть звернутися громадяни. За допомогою інтернет-сайтів усі підрозділи «Батьківщини» мають можливість інформувати громадян про діяльність партії та отримувати у відповідь зауваження й пропозиції користувачів. Також у цьому розділі можна ознайомитися з документами, які тут оприлюднені, і матеріалами, які стосуються керівних органів партії. Ця інформація може бути цікавою для науковців і аналітиків. Проте саме на цій сторінці інформації дуже мало.

У третьому розділі, який називається «Прес центр», можна ознайомитися з новинами, які стосуються всіх сфер життя. Зазвичай ці новини – своєрідне бачення подій представниками партії «Батьківщина». Окрім новин у розділі «Прес центр» можна подивитися анонс майбутніх подій, ознайомитися з фото- та відеоматеріалами, які стосуються діяльності партії. Тут також розміщено інформацію про контакти, за допомогою яких можна зв'язатися з представниками партії в будь-якому регіоні.

У розділі «Громадська приймальня» розміщена інформація про співробітництво партії з пересічними громадянами, громадськими організаціями, представниками інших партій. Охочі можуть поставити запитання і при згоді отримати на нього відповідь. У розділі «Мультимедіа» розміщені фото- і відеоматеріали [2].

У цілому інформація, яка розміщена на сайтах партії «Батьківщина», може бути цікавою для фахівців. Треба зазначити, що до цієї інформації потрібно відноситись обережно. Більшість матеріалів є критикою (і не завжди аргументованою) на адресу влади, заклики до боротьби з нею тощо.

Сайт Комуністичної партії також має розгалужену структуру. Інформація подається двома мовами – російською та українською. Зверху на сторінці сайту на червоному фоні напис – «Комуністична партія України», ліворуч – серп і молот з абривіатурою КПУ. Нижче йде перелік розділів сайту: «Головна», «Новини», «Програма», «Статут», «Фракція КПУ у Верховній Раді», «Контакти», «Юридична допомога», «Архів», «Соратники», «Наша преса».

Ці розділи дають можливість усім охочим ознайомитись з умовами вступу до партії, статутом, програмою, партійними документами. На сайті розміщується інформація про діяльність КПУ, її регіональних підрозділів, їхні адреси, діяльність депутатів від КПУ, архівні матеріали.

Більшість матеріалів, розміщених на сайтах КПУ, критичного характеру. Комуністи критикують соціально-економічну політику влади і ще більше представників правих сил – «націоналістів». На адресу опонентів комуністи часто використовують різкі висловлювання, які не завжди аргументовані. Публікації, переважно, мають пропагандистський характер.

Саме така інформація розміщена на сторінках партійної преси. Газети КПУ виходять друком і мають інтернет-сторінки. Зокрема, КПУ видає такі газети: «Коммунист» (komunist.com.ua), «Рабочая газета» (rg.kiev.ua), «Киевский вестник» (kyiv-vestnik.com.ua), «Новая волна» (nw.com.ua), «Время» (vremia.ua), «Коммунист Донбасса» (kd.at.ua), «Коммунист Кривбасса» (kpu.krivbassinfo.com), «Советская Луганщина» (lugkpu.info), «Правда Причерноморья» (obkom.odessa.ua).

Публікації на сторінках цих видань насичені пропагандистськими матеріалами, які закликають до зближення з Росією, заперечення співробітництва з МВФ, критикують реформи, що проводить влада. Характерні назви інформаційних матеріалів: «Украинская реформа. Синоним – пошли вон!», «Спасти український ВПК может только Таможенный союз», «Таможенный союз – единственная оставшаяся точка опоры», «Советы МВФ превратят Украину в Сомали», «К равенству и братству – со «Свободой»?» тощо [10].

Комуністи також широко використовують сайти Інформаційно-аналітичного агентства «Комінформ» (<http://www.cominformua.com>). Це агентство має свої сайти в усіх регіонах України. Тут розміщується інформація про діяльність КПУ, її співробітництво з партіями лівого спектра в Україні та за її межами [7].

Нові парламентські сили не мають таких потужних інформаційних можливостей як партії, які вже давно перебувають у парламенті. Зокрема, ВО «Свобода» поки що не створила розгалуженої інформаційної структури, яка б охоплювала всю Україну. Партія має свій сайт (<http://www.svoboda.org.ua/>), на якому розміщується різноманітна інформація, переважно, політичного характеру. Сайт має кілька розділів. У розділі «Про партію» можна дізнатися про історію партії, її програму лідерів, контакти. У розділі «Діяльність» висвітлюються заходи, які здійснюють представники ВО «Свобода».

Наступний розділ – «Документи». У цьому розділі розміщені документальні матеріали, зокрема заяви, звернення, виступи, закони та інші документи, які можуть бути цікавими для дослідників.

У розділі «Дописи» розміщені публікації про партію, які були опубліковані в різних ЗМІ, аналітичні матеріали та звернення громадян до ВО «Свобода».

Партія має свою газету з одноіменною назвою (www.tyahnybok.info, www.svoboda.org.ua). На її сторінках розміщені публікації, у яких автори критикують владу та своїх опонентів з партій лівого спрямування, зокрема комуністів. Наведемо для прикладу лише кілька назв статей, з яких можна помітити нищівну критику опонентів та висловлення прихильності до ОУН-УПА. Зокрема, «Регіонали фальшують – опозиція блокує», «Люди ставилися до повстанців дуже прихильно. І завдяки цьому ми трималися...», «Суд визнав: Симоненко збрехав про Шухевича», «Ідея «русского міра» – реанімація концепції ЦК КПРС», «Заяви влади про євроінтеграційні прагнення – це євролицемірство», «Економічний регрес – 2013» (ВО «Свобода» – 2013, № 191,

7–13 березня), «Олег Тягнибок: «Сила народу має застерегти владу від антиукраїнських дій»», «Наймани «червоні» сатаністи скрадаються найглухішими селами і ночами глумляться над пам'ятниками українським героям (ВО «Свобода» – 2013, № 192, 14–20 березня) [4].

Наймолодша серед партій, представлених у парламенті, – УДАР (Український демократичний альянс за реформи) В. Кличка. Вона існує лише кілька років, але має вагомий вплив у суспільстві. 24 квітня 2010 р. під час позачергового VII з'їзду політичної партії «Нова країна» було прийняте рішення про зміну її назви на УДАР (Український демократичний альянс за реформи) В. Кличка. 7 липня 2010 р. нова назва партії була зареєстрована в Міністерстві юстиції України.

Нині в лавах партії УДАР понад 10 тис. партійців у 24 регіонах країни. Усього функціонує понад 596 діючих організацій. Партія брала участь у виборах до місцевих рад у жовтні 2010 р. Сьогодні 399 депутатів – представників партії УДАР – працюють у місцевих радах різних рівнів у 15 регіонах України.

УДАР, як і всі інші впливові партії, має розгалужену інформаційну систему. Партія має свої сайти в Інтернеті, як на регіональному рівні, так і в центрі. Головний сайт (<http://klichko.org>) особливим дизайном не відзначається. У лівому куті напис Партія «УДАР» Віталія Кличка. Поряд слоган «Від успіху людини – до успіху країни». Сайт двомовний (англійська та українська мови), має кілька розділів. Найбільший розділ – «Про партію», який включає в себе історію, статут, програму партії, інформацію про місцеві осередки, міжнародні зв'язки. Тут можна ознайомитись з інформацією про партнерів партії, умови вступу до партії, адреси регіональних організацій.

У розділі «Новини» розміщена інформація про останні події в країні та за її межами у викладі членів партії. У цьому розділі можна ознайомитись із різними публікаціями про партію і коментарі членів партії, а також з анонсами майбутніх заходів.

Розділи «Лідер партії» і «Команда Кличка» інформують про біографію, діяльність В. Кличка, а також про його політичну команду.

У розділах «Фото та відео» і «Регіональні організації» розміщені фото-і відеоматеріали, а також інформація про діяльність регіональних організацій [16].

У цілому сайти всіх парламентських партій мають подібну структуру. Різниця лише в характері поданої інформації.

Експерти, оцінюючи сильні та слабкі сторони інфокомунікаційних технологій, і зокрема Інтернету, визнають, що він дійсно відіграє

сьогодні унікальну і дуже важливу роль у процесі суспільного розвитку. У сучасну епоху, коли людство досягло нових вершин у науці і техніці, Інтернет став тим технологічним нововведенням, яке безпрецедентним чином розширює масштаби соціальної комунікації, збільшує обсяги і різноманітність доступної користувачам інформації. На підставі розвитку засобів комунікації як одного з найважливіших чинників суспільного прогресу ця функція Інтернету набуває особливого значення. Загалом Інтернет сприяє виникненню нових ефективних механізмів політичної мобілізації громадян, у тому числі і завдяки функціонуванню сайтів політичних партій.

Результатом застосування нових інформаційних технологій є надання користувачу відомостей, які його цікавлять, у вигляді інформаційних послуг на базі інформаційних продуктів. Сукупність таких відомостей являє собою інформаційний продукт, чи продукт інформаційної діяльності, що може мати як матеріальну, так і нематеріальну форму. Таким чином, інформаційний продукт відбиває інформаційну модель виробника, у якій втілені в першу чергу його власні уявлення про деяку предметну область. Однак цінність інформаційного продукту для користувачів залежить від того, наскільки він зможе задовольнити потреби користувачів.

Сьогодні будь-хто може скористатися інформацією, яку пропонують політики за допомогою сайтів політичних партій. Особливого значення ця інформація набуває під час підготовки аналітичних матеріалів. Аналітик перш за все звертає увагу на оперативність інформації і перевіряє її достовірність за допомогою інших джерел.

Для фахівців особливо важливою є інформація, розміщена в розділах з документами, які, як правило, оприлюднюються без коментарів і мають історичну цінність. Тому сайти політичних партій є важливим джерелом інформації під час підготовки наукових праць і аналітичних матеріалів відповідної тематики.

Список використаних джерел

1. *Бebик В. М.* Політологія для політика і громадянина [Електронний ресурс] : [монографія] / В. М. Бebик. – К. : МАУП, 2003. – 424 с.: іл. – Бібліогр.: с. 406–422. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3666.html>. – Назва з екрана.
2. БЮТ Батьківщина [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу http://byut.com.ua/news_invitation.html. – Назва з екрана.
3. *Вітушко Н. С.* Інтернет-інформація як джерело формування

сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту / Н. С. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Асоц. б-ка України. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 257–268.

4. ВО Свобода [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://www.svoboda.org.ua>. – Назва з екрана.

5. Головні джерела інформації для українців – телебачення та преса [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://dt.ua> – 2011. – 14.01. – Назва з екрана.

6. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : [монографія] / [за ред. М. Я. Швеця]. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. – 233 с.

7. Інформаційно-аналітичне агентство «Комінформ» [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://www.cominformua.com>. – Назва з екрана.

8. *Іншин М. І.* Сучасний стан та шляхи удосконалення взаємовідносин органів державної влади і засобів масової інформації / М. І. Іншин // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Інформаційне суспільство в Україні: інформаційно-правова культура, освіта, наука». – Суми : Довкілля. – 2008. – С. 33–38.

9. Кількість користувачів Інтернету в Україні досягнула майже 20 мільйонів [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://blogosphere.com.ua/2012/11/01/ukrainian-internet-user-stats-2012>. – Назва з екрана.

10. Комуністична партія України [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua>. – Назва з екрана.

11. Комова М. В. Документознавство / М. В. Комова. – Львів : Тріада плюс. – 2007. – 294 с.

12. *Костенко Н. В.* Мас-медіа у виборах: ціннісні орієнтації політичної сфери / Н. В. Костенко. – Політ. думка, – 2001. – № 6. – С. 18–20.

13. *Ольшанский Д. В.* Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб., 2001. – 368 с.

14. Основні характеристики та класифікація інформації [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://www.pravo.vuzlib.org/book>. – Назва з екрана.

15. Партія регіонів [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://www.partyofregions.org.ua>. – Назва з екрана.

16. Партія УДАР [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://klichko.org>. – Назва з екрана.

17. Політичні партії [Електронний ресурс] / Експерт. – Режим доступу <http://dir.meta.ua/country/politics/parties>. – Назва з екрана.

18. Рудніченко Н. М. Дискурс електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] : дис. ... канд. наук : 10.02.15 / Н. М. Рудніченко. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/353868.html>. – Назва з екрана.

19. Соколова І. Електронні ресурси в інформаційному супроводі наукової діяльності / І. Соколова // Бібл. вісн. – 2009. – № 25. – 146–154 с.

20. Федотова Л. Н. Социология массовой коммуникации : учеб. для вузов / Л. Н. Федотова. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.

21. Филатова О. Г. Интернет как масс-медиа // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. / отв. ред. О. Г. Филатова. – СПб. : Изд-во Спбгпу, 2004. – С. 232–240.

УДК 021.6:004.63:340.136

Оксана Желай,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕКА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

У статті йдеться про необхідність юридичних змін у співпраці бібліотек та інтернет-ресурсів, зокрема надання певних повноважень бібліотечним аналітичним підрозділам щодо кумуляції та аналізу ресурсів нових медіа, включення їхніх матеріалів у бібліотечний інформаційно-аналітичний продукт для інформаційного супроводу суспільно значущих процесів, активізації інформатизації і гідної репрезентації України у світовій мережі завдяки традиційним і новим формам бібліотечного сервісу.

Ключові слова: інтернет-ресурси, нові медіа, мережеві видання, бібліотечний інформаційно-аналітичний продукт, вільний доступ, авторське право.

Цифровий світ, що невинно змінюється, дедалі тісніше взаємодіє з різними сферами людського буття. Щоденно створюється значний масив інформації (за останні два роки створено 92 % всієї наявної у світі інформації), ведеться активний обмін цифровими ресурсами за допомогою різних інструментів, збільшується коло учасників глобальної мережі. Згідно з дослідженнями компанії InMind, у I кварталі 2013 р. в Україні було 19,3 млн інтернет-користувачів у віці 15 років і старше. 19,3 млн – це понад 50 % населення у віці 15 років і старше [11].

Значущість Інтернету усвідомлюють і громадяни, і організації, і уряди країн. Як наслідок – зростає рівень контролю в Інтернеті: державні структури, компанії, мікроспівтовариства, онлайн-видання, агрегатори контенту і навіть хакери прагнуть вирішувати, що користувачі можуть бачити й до чого мають право отримати доступ.

Проблеми доступу до цифрових ресурсів привертала увагу на всіх етапах розвитку Інтернету. Проблемами питання використання цифрових ресурсів розглядали у своїх роботах П. Гінспарг, С. Харнад, В. Брижко, В. Горобцов, В. Наумов, Т. Корольова, Т. Ярошенко, М. Сенченко. Питання взаємодії ресурсів Інтернету й бібліотек висвітлювали у своїх працях науковці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) Н. Вітушко, О. Бодак, Є. Голодрига та ін.

Бібліотеки – сучасні інформаційні центри, які тісно вбудовані в новітні

інформаційно-комунікативні потоки і відіграють у них важливу роль. Стрімкий розвиток цифрового світу впливає на роботу бібліотечних установ, трансформує інформаційно-бібліотечні функції. Тому цілком закономірно, що разом з розширенням можливостей бібліотечного сервісу перед бібліотеками постають проблеми й завдання, які виникають у всесвітній мережі і зачіпають інтереси всіх учасників інтернет-середовища.

Так, у 1995 р. було запроваджено проект відкритого доступу до бібліотечних архівів JSTOR з метою сприяння новим зв'язкам серед науковців з різних країн. Сьогодні база містить близько 1400 найменувань академічних журналів, а віднедавна налагоджено сервіс електронного доступу до наукових книг. Придбання однієї статті з бази JSTOR для приватного користувача коштуватиме в середньому 10 дол. Враховуючи, що для нормального вивчення певної ідеї однієї статті вкрай мало, приватний користувач практично не має фінансової змоги працювати з подібними сервісами. У 2011 р. набула широкого розголосу справа А. Шварца, зокрема за викрадення понад 4 млн наукових статей із цифрового архіву Jstor (через мережу Масачусетського технологічного університету). Наукові статті А. Шварц зберігав для того, щоб завантажити їх для вільного користування в Інтернеті.

Будучи талановитим програмістом (працював у проекті Open Library, «Вікіпедії», Гарвардському університеті), А. Шварц усе ж сконцентрувався на «звільненні інформації»: він «усю свою енергію спрямовував на вирішення таких проблем, як мережевий нейтралітет, реформа авторського права й інформаційна свобода», – зазначив автор статті у Wired. А. Шварц неодноразово підкреслював, що інформація – це сила, тому вона має поширюватися, бути доступною якомога більшій кількості людей.

Цікаво, що наприкінці того ж року JSTOR уперше відкрив індивідуальний доступ до архіву.

Лідер з упровадження інновацій в українській освіті, НаУКМА, у вересні 2011 р. передплатила один з десяти підрозділів JSTOR–Arts&SciencesI за фінансової підтримки Європейського Союзу. Щодо інших дев'яти підрозділів, то на сайті Могілянської бібліотеки пояснили: «На жаль, щодо всіх колекцій не плануємо найближчим часом. Це фінансово невідомо, і ця одна колекція теж коштує недешево. Ми передплатили найпопулярнішу» [7].

Тож проблеми вільної конкуренції у сфері поширення інформації, зокрема бібліотеками, очевидні; питання відкритого доступу до інформації потребують вирішення.

Між тим, за умови вироблення стратегії відбору з інформаційного простору, збереження й використання інформаційних ресурсів бібліотеки можуть відігравати суспільно значущу роль концентрації необхідних інформаційних ресурсів, стати бар'єром для негативних інформаційних впливів, гарантом забезпечення вітчизняного інформаційного суверенітету.

Бібліотечна система України тісно взаємодіє з вітчизняними та зарубіжними інформаційними ресурсами в соціально-культурному всесвітньому просторі завдяки Інтернету та іншим сучасним технічним засобам. Вона забезпечує акумуляцію суспільно значущих інформаційних масивів, їх структурування, упорядкування і суспільне використання. Розвиток інформаційно-аналітичних функцій у системі бібліотечного обслуговування підвищує ефективність повного використання якісної, релевантної і своєчасної інформації/знань у всіх суспільно важливих галузях суспільства й задоволення інформаційних потреб конкретних категорій користувачів. Адже, як зазначають дослідники, у процесі генерації інтелектуально-інформаційних ресурсів важливо зважати, що інформація і знання, розміщені в них, без урахування реальних інтересів користувачів стають мертвим капіталом [8, с. 5].

Практика демонструє ефективність розвитку бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва як важливого засобу введення в суспільний обіг матеріалів бібліотечних фондів, розвитку інформатизації, а вироблення інформаційно-інтелектуальних бібліотечних продуктів дає змогу якісніше обслуговувати користувачів бібліотек, швидко реагувати на зміни в їхніх запитах, удосконалювати форму представлення виробленого продукту: у паперовій формі чи на електронних носіях.

Інтернет – важливий сегмент бібліотечної практики, зокрема для створення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Певний досвід роботи в цьому напрямі мають Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) і Національна юридична бібліотека (НЮБ) НБУВ. З метою забезпечення високої якості продукованого бібліотечними підрозділами аналітичного матеріалу його критеріями стали повнота, достовірність і релевантність інформації при оперативному її опрацюванні; додавання логічно викладених думок, висновків чи прогнозів. Повнота й достовірність забезпечується насамперед достатнім обсягом матеріалу з теми дослідження і зіставленням фактологічного матеріалу. Ці вимоги досягаються завдяки застосуванню передових методів моніторингу, використанню новітніх комп'ютерних технологій та електронних ресурсів.

Ще одна важлива вимога до бібліотечного інформаційно-інтелектуального продукту – дотримання правових норм співпраці в інтернет-просторі. Законодавством України створено правове поле для учасників інтернет-простору, але, як показує і вітчизняний досвід, і зарубіжний, у цій стрімко оновлюваній царині виникають певні ситуації, які потребують осмислення, нових домовленостей, законодавчих ініціатив і правового вдосконалення. Зокрема, потребують певної координації правила передруку інформації з інтернет-видань. Ця ресурсна база дає змогу СІАЗ і НЮБ забезпечувати оперативність, об'єктивність, різносторонність в інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотеки завдяки аналізу великих обсягів нової інформації, яка під час обробки може копіюватися, сортуватися, класифікуватися, цитуватися тощо. Передрук із вказанням першоджерела – закріплена законодавством норма [1]. Ю. Стець, народний депутат України, член Комітету з питань свободи слова та інформації ВР говорить: «Якщо видання передрукувало матеріал і вказало першоджерело, то, очевидно, жодних питань до нього бути не може. Інакше вийде, що будь-яке посилання на Бі-бі-сі, Євроньюз або Нью-Йорк Таймс може стати причиною позову» [9]. Право на вільне одержання, використання, поширення й зберігання відомостей, необхідних для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій, забезпечується ст. 5 Закону України «Про інформацію» [2]. Правила доступу до інформації в Україні також регулюються Законом України «Про інформацію», за яким усім суб'єктам інформаційної діяльності (громадянам України) надається доступ до відкритої архівної, статистичної, бібліотечної та іншої інформації. Законом також передбачено, що право доступу може надаватися особам, яким інформація потрібна для виконання професійних обов'язків.

Наразі спостерігається велике розмаїття умов використання інформації мережевими виданнями. Інформаційні агентства Інтерфакс-Україна (<http://ua.interfax.com.ua/>), «Українські Новини» (<http://un.ua/>), УНІАН (<http://www.unian.net/>), Reuters (<http://ru.reuters.com/>), сайти «Компьютерное обозрение» (<http://ko.com.ua/>), «Фокус» (<http://focus.ua/>), «Український тиждень» (<http://tyzhden.ua/>), Урядовий кур'єр (www.ukurier.gov.ua) і багато інших забороняють передрук без попередньої згоди редакції. Такий засіб досить суперечливий. На перший погляд, усе логічно – видавництва хочуть, щоб тексти, що їм належать, працювали виключно на них. Проте Інтернет – це сфера, де цитування безпосередньо пов'язане з відвідуваністю. Вважається, що наявність (і кількість) гіперлінків – один з важливих факторів, що впливають на місце сайту

в пошукових результатах. Чим більше лінків веде на ресурс, тим краще. До того ж користувачі, що поважають себе, послухаються і не використовуватимуть матеріал без дозволу. Але звертатися за дозволом раз-по-раз їм набридне. Інтернет величезний, завжди є альтернатива. Видання-оригінал просто перестануть цитувати.

Серед інших затверджених деякими виданнями особливих умов – заборона копіювати цілої статті, дозволяється цитувати лише якусь частину; вимога вказати джерело в тілі тексту; вимога ставити гіперпосилання в першому-другому абзаці; вимога вказати посилання особливим шрифтом і кеглем:

– «Новый регион» (<http://www.nr2.ru/>). «Допускается цитирование материалов NR2.Ru без согласования с © News Agency NR2 NEW RUSSIA L. P. и Щетининым А. К. не более 50 % от объема оригинального материала, с обязательной прямой гиперссылкой на страницу, с которой материал заимствован. Гиперссылка должна размещаться непосредственно в тексте, воспроизводящем оригинальный материал NR2.Ru, до или после цитируемого блока»;

– «Чернівський монітор» (<http://monitor.cn.ua/ua>). «Використання матеріалів monitor.cn.ua дозволяється за умови посилання. Для інтернет-видань обов'язковим є гіперпосилання на monitor.cn.ua, відкрите для пошукових систем. Посилання та гіперпосилання повинні міститися виключно в першому чи в другому абзаці тексту»;

– «Чернівці. Коментарі» (<http://chernivtsi.comments.ua>). «При відтворенні або цитуванні статей, опублікованих на Інформаційно-аналітичному порталі «КОМЕНТАРІ:» (comments.ua), вказівки імені авторів та джерела обов'язкові. Інтернет-ресурсам заборонено цитувати й відтворювати текстові матеріали Інформаційно-аналітичного порталу «КОМЕНТАРІ:» (comments.ua) без вказівки активного гіперпосилання на www.comments.ua (не закритим від індексування пошуковими системами) безпосередньо в тексті новини, не нижче другого абзацу, а також вносити зміни в тексти без письмового дозволу редакції порталу»;

– «Бізнес» (<http://www.business.ua/>). «Перепечатка и иное использование материалов газеты “БИЗНЕС” (которые размещены в разделах сайта “Защита бизнеса”, “Введение в бизнес”, “Трибуна”, “Архив”, “Свежий номер”) без письменного разрешения Издательства не допускаются... Если разрешение получено, при использовании материалов необходимо соблюсти нижеследующие условия: 1. Текст статьи приводится без сокращений, изменений и исправлений. 5. Название газеты “БИЗНЕС” как в теле статьи, так и в ссылке дается исключительно

прописними буквами с использованием шрифта TIMES NEW ROMAN и не менее чем 8 кеглем. 6. Печатные средства массовой информации направляют в редакцию газеты “БИЗНЕС” один экземпляр своего издания, в котором использовались материалы газеты “БИЗНЕС”, в течение недели с момента выхода издания в свет по почте);

– AIN.UA (<http://ain.ua>). «При использовании материалов сайта обязательным условием является наличие гиперссылки в пределах первого абзаца на страницу расположения исходной статьи с указанием бренда издания AIN.UA (например, как сообщает AIN.UA)»;

– «Коммерсантъ-Украина» (<http://www.kommersant.ua>). «При публикации части произведения (менее 30 %) согласие издательского дома не требуется, но при этом в обязательном порядке должны быть соблюдены пп. 8–9 настоящих Правил. 9. При полном или частичном цитировании произведения на сайте-републицаторе обязательна вводка (лид) следующего вида: для статьи (заметки, информации, новости и т. п.): Как сообщает «Коммерсантъ-Украина» в публикации <оригинальное название нашего материала в виде прямой гиперссылки на него> <Текст нашей публикации> <Автор (авторы)> для интервью: Как сообщил в интервью газете «Коммерсантъ-Украина» <оригинальное название интервью в виде прямой гиперссылки на него> <должность, имя, фамилия интервьюируемого> <Текст интервью> <Автор (авторы)>».

Заборона використання повної версії статті – доволі спірна норма. Напевно, сайти-правовласники розраховують, що читач захоче прочитати матеріал до кінця і тоді перейде на джерело. Але звідки він дізнається, що є більш повна версія? Щоб дотриматися цієї норми, суб'єкту-відтворювачу треба викинути пару абзаців чи речень. Тим самим, можливо, спотворивши логічний ланцюг і зіпсувавши текст. При цьому з матеріалу можуть бути викинуті «захиті» в нього вказівники на оригінал (як повідомив «...» N; відзначив N у розмові з кореспондентом «...» тощо). Деякі видання («Бізнес», наприклад), навпаки, наполягають на збереженні повної оригінальної версії матеріалу.

Щоб користувачі асоціювали текст із його джерелом, посиланню вкрай важливо бути згори. Оскільки більшість людей уважно читає лише початок статті, а далі пробігають її «по діагоналі». Тому майже всі видання вимагають ставити посилання в першому абзаці. Для републицатора завдання не важке, але йому доводиться жертвувати логічно-естетичним виглядом матеріалу. Утворюються недоречні й громіздкі конструкції, наприклад через вимоги сайту «Коммерсантъ-Украина» «При полном или частичном цитировании произведения на сайте-републицаторе

обязательна вводка (лид) следующего вида: для статьи (заметки, информации, новости и т. п.): Как сообщает «Коммерсантъ-Украина» в публикации <оригинальное название нашего материала в виде прямой гиперссылки на него> <Текст нашей публикации> <Автор (авторы)> для интервью: Как сообщил в интервью газете «Коммерсантъ-Украина» <оригинальное название интервью в виде прямой гиперссылки на него> <должность, имя, фамилия интервьюируемого> <Текст интервью> <Автор (авторы)>».

Урізноманітнення інтернет-виданнями вимог охорони авторських прав має правове підґрунтя – згідно зі ст. 21 Закону України «Про авторське право та суміжні права» автор або інший правовласник може встановлювати власні правила, зокрема заборонити використання об'єктів. Проте, на думку юриста Української асоціації видавців періодичної преси А. Сафарова, у випадку, якщо правила порушують інші положення ст. 21, які у випадку, якщо правила порушують інші положення Закону України, вони будуть недійсними. До того ж, зауважує А. Сафаров, відповідальність за недотримання такої екзотичної умови, як особливий шрифт посилання, не передбачена. Адже ця умова не є якимось використанням об'єкта авторського права [3].

«Інтернет-видавець може встановити більш суворі правила цитування і републікації, ніж передбачено законом, але їх невиконання, якщо дотримуються загальні умови, передбачені ст. 21–25 Закону України «Про авторське право та суміжні права», на нашу думку, не буде порушенням авторського права. Формально, користь від таких правил – нульова», – зазначає юрист Ю. Скочило (адвокатська компанія «Наталія Субота і партнери» [3].

Утім, навіть той факт, що більшість сайтів не зареєстровані як ЗМІ і не є юрособами (це просто домени), вони мають право відстоювати свої інтереси, навіть у суді. «Законодавство загальне для всіх, і в цьому випадку будуть використані норми Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право та суміжні права» і того процесуального закону, який буде регулювати цей вид спору і відповідний суд (загальна юрисдикція, господарський суд)», – коментує цей нюанс А. Сафаров.

Для затвердження нових правових підходів у роботі аналітичних підрозділів бібліотек та їхньої співпраці з мережевими медіа варто здійснити певні кроки. Потребує узгодження норма ст. 21 Закону України «Про авторське право та суміжні права», згідно з якою правовласник може спеціально заборонити використання інформації зі статусом *вільної для*

використання із зазначенням імені автора. Ідеться, зокрема, про вільне відтворення в пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних і соціальних питань.

Для запобігання порушенням авторських прав буде доцільним вироблення шаблону головної сторінки для всіх інтернет-сайтів щодо місця розташування інформації про умови співпраці зі споживачами. Наразі існує багато варіантів назв цієї рубрики: *умови передруку; умови співпраці; правова інформація; правила копіювання* тощо. До речі, значна кількість інтернет-видань розміщує таку інформацію не в окремій рубриці, а внизу на головній сторінці – це дуже зручний варіант, оскільки користувач легко знаходить умови співпраці.

У разі розміщення онлайн-виданнями на своїх сторінках передруку, необхідно зрозуміле й чітке оформлення гіперпосилання на оригінал. Частіше посилання стоїть наприкінці, маленьким шрифтом. Іноді – окремо від тексту пробілом, банером, списком матеріалів із цієї тематики, коментарями тощо. Поданий таким чином текст важко асоціювати з виданням-оригіналом і зрозуміти, чи власний це матеріал сайту, чи ні.

Зрозуміло, що правовідносини в інтернет-просторі потребують уточнення і законодавчих змін чи доповнень. Але, перш за все, сьогодні потрібно накреслити перспективи розвитку мережевих медіа в контексті інформатизації України, затвердження її позицій у світовій цифровій мережі. Як показує зарубіжний досвід і тенденції розвитку вітчизняного інтернет-простору, ринковий попит впливає на умови роботи цифрових мас-медіа та якість їхньої продукції. В умовах комерціалізації інтелектуального продукту електронні мас-медіа шукають нові форми прибутку. Заборона використання матеріалів інтернет-виданнями – це перші кроки на шляху монетизації контенту. Уже добре відомі видання можуть дозволити собі продавати свою продукцію. Проте це не завжди гарантія тривалого успішного життя онлайн-видань.

Так, директор відділу цифрового мультимедіа на каналі KING-5 TV у Сіетлі М. Брігс відзначає приклади американських успішних проектів, які розпочиналися лише як електронні ресурси й продавали контент, – це TexasTribune, ProPublica, California Watch. Він наводить приклад New York Times – на сьогодні газета має більше прибутків від читачів, ніж від реклами, і така ситуація стала можлива лише в цифрову еру (сайт New York Times, як відомо, має платний контент). «На нашому телеканалі – KING-5 TV – ми маємо прибуток із традиційної реклами, однак кожного року на ній заробляємо менше грошей, бо щороку менше людей дивляться

новини на телебаченні, але більше людей читають новини на веб-сайті, у смартфонах, через наші соціальні медіа-канали», – розповів М. Брігс.

Не поділяє оптимізму свого колеги директор Ройтерського інституту вивчення журналістики при Оксфордському університеті, редактор *Financial Times* Дж. Лойд. Він представляє протилежну позицію – на якісну журналістику недостатньо ринкового попиту. Дж. Лойд зауважив, що якраз минулого року *New York Times* мав невеликі прибутки, значно менші, ніж раніше. Це яскраво демонструє головну проблему якісної журналістики – на ній можна заробити мало грошей. «Справді якісні новини мають бути оточені іншим контентом, таким як розваги, скандальна журналістика, та іноді в таблоїдах легка еротика», – зазначив Дж. Лойд. Як аргумент він навів цифри тиражів газет у Великобританії. Щоранку британці читають 9 млн примірників газет, і сім із цих мільйонів – таблоїди (включаючи middle-market газети, такі як *Daily Mail* та *Daily Express*), наповнені розважальним контентом, а політичні теми там також подаються в супроводі пліток чи скандалів [5].

Проблеми щодо якості контенту простежуються і в українській медіа-сфері. Дані моніторингу шести загальнонаціональних видань за 2012 р., здійснюваного Інститутом масової інформації, демонструють, що українські медіа найчастіше порушують стандарти балансу думок, достовірності, а також повноти представлення фактів та інформації, водночас більшість публікацій подаються оперативно, точно й містять відокремлені від коментарів факти. Як показують дані аналогічних моніторингів регіональних видань, здійснених Українським освітнім центром реформ, у середньому рівень дотримання стандартів журналістики в регіонах становить 55–65 %. Це означає, що часто споживач отримує неякісну, незбалансовану, неповну інформацію [4].

Таким чином, коло питань функціонування онлайн-видань обертається навкруги показника якості продукту, що вони продукують і репрезентують. Якісні й глибокі аналітичні матеріали потребують певних фінансових та інтелектуальних ресурсів. Вони вкрай необхідні суспільству й певним користувачам, але не є досить затребувані широким колом аудиторії.

У провідних країнах розвивається альтернативна модель мас-медіа – неприбуткова, яка, утім, у жодному разі не може бути субститутом традиційних моделей, але повинна бути важливою складовою в системі ЗМІ. У США така модель є поширеною – там нараховується близько 75 неприбуткових медіа-організацій, що отримують 135 млн дол. річного фінансування.

Але за межами США ситуація зовсім інакша. У Європі дуже мало схожих неприбуткових журналістських організацій. Р. Олдройд, заступник Бюро розслідувальної журналістики в Лондоні, розповіла, що в Сполученому Королівстві таке бюро – унікальне. «Це дуже важлива модель журналістики, яка за межами США лише починає розвиватися, – вважає Р. Олдройд. – Щоб створити таке середовище, де б неприбуткові медіа могли вижити, треба проводити освітню роботу – і для держави, і серед аудиторії». У США неприбуткові організації мають особливий податковий статус, що полегшує їхнє існування, водночас у Британії законодавство в цьому плані жорсткіше [5].

У вітчизняному інформпросторі є подібні приклади. Зокрема, досить успішний проект «Історична правда», відкритий два з половиною роки тому інтернет-виданням «Українська правда». Сайт не платить гонорарів авторам, статті публікуються безкоштовно, оскільки важливішим для авторів є доступ до аудиторії, до якої вони «не достукаються» в інший спосіб – це люди, які цікавляться історією ХХ ст., у тому числі фахові історики, журналісти й редактори [10]. Умови реалізації проекту певним чином відповідають принципам Будапештської ініціативи відкритого доступу [12], що була проголошена під час конференції в Інституті відкритого суспільства в Будапешті 1–2 грудня 2001 р.

Відкритий доступ – безкоштовний доступ користувачів до онлайн-наукових публікацій із правом читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, друкувати, шукати, посилатися на повнотекстові статті, використовувати їх для будь-яких інших законних цілей без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, що пов'язані з доступом до Інтернету. Єдине обмеження на відтворення й розповсюдження стосується копірайту – надання авторам права контролювати цілісність своєї роботи й права на посилання і цитування. Згідно з даними Інституту наукової інформації США, журнали відкритого доступу цитуються в три рази частіше, ніж підписні [6]. У 2006 р. Національний науковий фонд США виділив 12 млн дол. на гранти для дослідження питань загальнонаціонального і вільного доступу до інформації та електронних бібліотек. Ряду бібліотечних установ у США надається право вільного доступу до платних цифрових архівів.

Започаткований НБУВ у 2006 р. портал «Наукова періодика України» – приклад нового підходу у формуванні національних інформаційних ресурсів відкритого доступу.

У вітчизняному інформаційному просторі бібліотечна інформаційно-аналітична продукція, як і матеріали неприбуткових медіа-організацій,

вирізняється актуальністю, зваженістю, оперативністю. Маючи необхідну джерельну базу, значний досвід інформаційної роботи, професійний кадровий потенціал, доступ до ліцензійних світових інформаційних ресурсів, технічну базу, наукова бібліотека, зокрема її інформаційно-аналітичні підрозділи, співпрацюють з онлайн-сектором ЗМІ, кумулюють, структурують й аналізують мережеві матеріали, включають їх у бібліотечні інформаційно-інтелектуальні продукти для повноти висвітлення певних тем. Значна кількість матеріалів інтернет-видань у поєднанні з аналітичними статтями наукових співробітників бібліотечної установи допомагає дотримуватися балансу думок і достовірності, повноти представлення фактів, безпристрасності, компетентності. До речі, на сайті ТРК «Німецька хвиля» (Deutsche Welle) навіть в авторських колонках має бути присутньою думка, протилежна до думки автора.

Бібліотечно-інформаційна продукція, синтезована й мережевими матеріалами, задовольняє інформаційні запити широкого кола споживачів за допомогою сучасних засобів зв'язку і форм представлення: електронною поштою, на бібліотечному сайті, на паперових чи електронних носіях, у залах бібліотеки. Інформаційно-інтелектуальні матеріали через бібліотечний сайт репрезентують стан і досягнення України світовій спільноті.

Сьогодні поряд зі статичною інформацією – бібліотечним фондом документів – наукова бібліотека, співпрацюючи в мережі, створює динамічну інформацію – синтезовані інформаційні продукти, які, у свою чергу, формують документальний інформаційний потік для науково-інформаційного супроводу суспільно-практичної діяльності. Напрацювання НЮБ і СІАЗ НБУВ демонструють ефективність такої моделі інформаційно-бібліотечного сервісу, зокрема, у напрямі урізноманітнення функцій бібліотечного веб-сайту, в інформаційному обслуговуванні центральних і регіональних органів влади, міністерств і відомств, органів місцевого самоврядування, бізнесових кіл і громадських організацій. І співпраця бібліотек і мережових медіа – важлива ланка функціонування такого напрямку бібліотечної діяльності. Для її подальшого розвитку потрібні узгодження норм і стандартів у роботі онлайн-видань, певні законодавчі ініціативи щодо вдосконалення функцій бібліотечних закладів.

Наразі для забезпечення прав усіх громадян на отримання інформації та активізації процесів інформатизації в Україні в учасників інтернет-простору, насамперед на державному рівні, повинно формуватись усвідомлення важливості розвитку неприбуткового сектору мережових

медіа й надання певних повноважень бібліотечним структурам обробляти великі масиви інтернет-ресурсів. Аналіз інформаційного простору, кумуляція, обробка матеріалів мережових медіа, включення їх в інформаційно-аналітичні бібліотечні продукти й забезпечення широкого кола споживачів потрібною саме для них інформацією/знаннями, а також різностороння і гідна репрезентація України у всесвітній мережі за допомогою сучасного інформаційно-бібліотечного сервісу – це важливі бібліотечні функції як відповідь на виклики сучасності, це ті функції, які опановані бібліотечними аналітичними підрозділами й добре себе зарекомендували. Вони мають бути сформовані в нову юридичну модель співпраці бібліотек і мережових медіа. Інформаційно-аналітична робота бібліотечних установ має загальнодержавне значення і повинна ґрунтуватися на принципах спільного використання накопичених знань, що відповідають Будапештській ініціативі відкритого доступу.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Верховної Ради України // Відом. Верховної Ради. – 1994. – № 13. – Ст. 64. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>. – Назва з екрана.
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Верховної Ради України // Відом. Верховної Ради. – 1992. – № 48, – Ст. 650. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.
3. *Шевченко Т. С.* Авторське право в Інтернеті: копірайт проти копіпасту [Електронний ресурс] / Т. С. Шевченко // Сайт «Наталія Субота і партнери». – Режим доступу: <http://www.nsubota.com.ua/news/2011/04/07/410/>. – Назва з екрана.
4. *Чулівська І.* Інформація в українських ЗМІ: оперативна, точна, але неповна [Електронний ресурс] / І. Чулівська // Сайт Інституту масової інформації. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/analytics/40178-informatsiya-v-ukrajinskih-zmi-operativna-tochna-ale-nerovna.html>. – Назва з екрана.
5. *Дорош М.* Чому важко продати якість [Електронний ресурс] / М. Дорош // Сайт «Телекритика». – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17681>. – Назва з екрана.
6. *Королева Т. Д.* Открытый доступ как современная практика научной коммуникации [Электронный ресурс] / Т. Д. Королева. – Режим доступа: <http://lib.nuos.edu.ua/files/Korolyova.pdf>. – Загл. с екрана.

7. *Голуб А.* Піратство заради науки [Електронний ресурс] / А. Голуб // Сайт «Медіаграмотність». – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/14712>. – Назва з екрана; Сайт бібліотеки Києво-Могилянської академії. – Режим доступу: <http://kmalibrary.wordpress.com/2011/09/07/jstor-%D0%B2-%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%86%D1%96/#comments>. – Назва з екрана.

8. *Винарик Л. С.* Роль информационных технологий в управлении административными регионами / Л. С. Винарик, А. Н. Щедрин. – Донецк, 1995. – 30 с. – (Препр. доклада НАН Украины, Институт экономики промышленности).

9. В. Сьюмар: За позовом банку «Союз» щодо передруку новини може стояти спроба рейдерського захоплення ЗМІ [Електронний ресурс] // Сайт Інституту масової інформації. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/news/40639-syumar-za-rozovom-banku-soyuz-schodo-peredruku-novini-moje-stoyati-sproba-reyderskogo-zahoplennya-zmi.html>. – Назва з екрана.

10. *Дорош М.* Сучасна аудиторія сама пише, сама читає? [Електронний ресурс] / М. Дорош // Сайт «Телекритика». – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17812>. – Назва з екрана.

11. В Україні 19,3 млн користувачів інтернету у віці 15+ [Електронний ресурс] // Сайт Watcher. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2013/02/2-5/v-ukrayini-19-3-mln-korystuvachiv-internetu-u-vitsi-15/>. – Назва з екрана.

12. Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.soros.org/openaccess/translations/russian-translation>. – Загл. с экрана.

УДК 004.7:025.2:004.9

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБОРУ ТА АРХІВУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЮ БІБЛІОТЕКОЮ

Стаття присвячена аналізу теоретичної основи та практичного досвіду сучасних бібліотек щодо відбору, архівування та надання доступу до мережових інформаційних ресурсів. Закцентовано увагу на аналітичних аспектах роботи з ресурсами Інтернет у бібліотеці. Розглянуто досвід зарубіжних країн зі збору та архівування мережових інформаційних ресурсів.

Ключові слова: мережові інформаційні ресурси, бібліотечні фонди, електронний документ, комплектування, архівування, Інтернет, аналітична обробка мережових ресурсів.

Бібліотеки здавна є невід'ємною частиною інформаційного простору і традиційно покликані забезпечувати формування найбільш повного в державі зібрання вітчизняних і зарубіжних видань на всіх видах носіїв інформації. Унаслідок розвитку процесів інформатизації суспільства, комп'ютеризації діяльності соціальних інститутів (органів державної влади, шкіл, вищих навчальних закладів, сфери виробництва та послуг, системи охорони здоров'я тощо) сьогодні дедалі більша частка припадає на інформацію, яка створюється, існує, зберігається та споживається виключно в електронному вигляді. Практично кожен громадянин у своєму повсякденному житті стикається з пошуком, обробкою, копіюванням чи поширенням електронної інформації. Це докорінно змінило інформаційні запити людей, їхні вимоги до бібліотечного обслуговування, що, у свою чергу, привело до змін у читацькому складі, мотивах звернення до бібліотек, читацьких пріоритетах, а це, у кінцевому підсумку, вплинуло на склад інформаційних ресурсів бібліотек, які крім звичних друкованих видань доповнилися електронними ресурсами. Електронна форма інформації надала змогу зберігати її надійніше й більш компактно та поширювати набагато оперативніше й ширше.

Нині значна частина електронних документальних ресурсів існує лише в глобальних комп'ютерних мережах. Згідно із сучасними даними, щодня з'являються десятки мільйонів нових веб-сторінок і зникає близько 7 млн,

що призводить до постійної втрати цінної для суспільства інформації. Водночас гігантські обсяги вже накопиченої інформації, безперервне зростання її кількості, різномірний і роз'єднаний за багатьма ознаками характер збереження й поширення, відсутність уніфікованого доступу до неї створюють істотні і дедалі зростаючі проблеми, що викликають труднощі в її ефективному використанні.

Відтак, завдання відбору мережевих ресурсів, їх нагромадження, довгострокове збереження та організація доступу до їх подальшого використання сьогодні набуває особливої актуальності для інформаційної спільноти взагалі та наукової бібліотеки, як невід'ємної її частини. Зі створенням таких фондів у бібліотеці вирішуються такі завдання:

- забезпечення більш широкого доступу до документів, надання яких читачам у традиційній формі утруднено або обмежено;
- організація фондів плинних мережевих ресурсів, які швидко зникають, їх каталогізація та надання доступу;
- надання користувачам якісно нових можливостей роботи з великими обсягами електронних даних, які доступні лише у фондах конкретної бібліотечної установи.

Суттєвою перевагою бібліотеки в цьому контексті є можливість забезпечення взаємозв'язку мережевих інформаційних ресурсів із традиційними – друкованими ЗМІ, журнальними, книжковими виданнями, що надає можливість формування найбільш повного та всеохоплюючого інформаційного зрізу тієї чи іншої проблеми.

Частково проблему архівування мережевих інформаційних ресурсів сьогодні вирішують пошукові системи та каталоги ресурсів Інтернет. Вони кумулюють та упорядковують інформацію мережевих ресурсів і, у ряді випадків, зберігають ключові фрагменти публікацій. Прикладом такої системи може бути Google, інформаційна база якої нараховує дані про понад 8 млрд документів [17]. Ця система має сервіс, що забезпечує цільове виявлення наукової інформації (Google Scholar) [18]. Кумульований ресурс щодо науково-інформаційних ресурсів має також спеціалізована пошукова система Інтернет Scirus, що надає користувачам не лише бібліографічну, а й реферативну інформацію [19]. Зазначеними системами проіндексовано понад 200 млн статей з наукових журналів, веб-сторінок науково-дослідних установ і університетів тощо. У цих системах відбиваються і закриті (платні) інформаційні ресурси та матеріали, що готуються до друку. Google Scholar крім бібліографічної інформації представляє також індекс цитування публікації в Інтернет. Однак завдання архівування повних текстів публікацій існуючими

пошуковими системами Інтернет не вирішується. Така функція притаманна саме бібліотекам, адже саме вони накопичили величезний досвід роботи з виданнями, документами, рукописами, найтісніше пов'язані з опублікованою інформацією.

Збір ресурсів Інтернету для цілей довготривалого збереження й надання доступу до них може також здійснюватися автоматично за допомогою програм-роботів або шляхом вибіркового відбору, глибокого збору та архівування сайтів.

Результатом автоматичного збору мережевих ресурсів, або веб-харвестінгу (Web-harvesting – від англ. harvest – збирати врожай), є всі матеріали певного сегмента мережі в момент збирання даних. Веб-харвестінг здійснюють програми-роботи, або веб-кроулери (Web-crawler – від англ. to crawl – повзти), засновані на тих самих принципах, що й пошукові машини. На початку процесу виконується ручне налаштування параметрів збору інформації, що визначає, з яких доменів збираються матеріали для зберігання (наприклад, національний домен або матеріали з певної тематики). Після закінчення роботи кроулерів необхідні верифікація та архівування зібраної інформації, що вимагає участі людини.

Як правило, процедура веб-харвестінгу виконується регулярно через певні досить великі проміжки часу (наприклад, раз на півроку). Зміни, що відбулися в мережі за цей період, не архівуються і повністю втрачаються.

Якість і повнота результатів веб-харвестінга залежить від використовуваних роботів, які постійно вдосконалюються. Але поки що кроулери можуть збирати тільки поверхневу інформацію, а глибинні матеріали залишаються неохопленими. Результат роботи кроулерів – статичні подання інтернет-сторінок, як правило, першого й другого рівня.

Тим не менш, у результаті веб-харвестінга утворюються величезні обсяги інформації для зберігання. Ця інформація не може бути каталогізована звичайним способом, тому для автоматичного анотування та структурування розробляються й використовуються спеціальні програми, засновані на методах семантичного вебу. Недоліком харвестінга є дублювання, оскільки архівуються дзеркала сайтів, тобто один і той же матеріал збирається кілька разів.

Цей метод недостатньо ефективний для збору та збереження таких інтернет-ресурсів, як газети, потокові відео- та аудіоресурси, результати роботи веб-камер, інтерактивні документи, цифрові матеріали різних типів, що зберігаються в базах даних.

Водночас важко дати таке визначення мережевої публікації, щоб

воно давало змогу знаходити всі матеріали, які потребують збереження. Мережеві публікації не є лінійними й закінченими, містять у собі ресурси різних форматів (текст, статичні зображення, відео- та аудіофрагменти, потокові відео та аудіо), мають складну структуру. Часто складно встановити автора й видавця матеріалу. Дата публікації також є розмитим поняттям з огляду на динамічність і постійне оновлення сайтів.

Потребують особливого підходу також інтернет-ресурси з коротким життєвим циклом. Необхідний вибірковий тематичний відбір із глибоким багаторівневим збором і архівуванням таких матеріалів, який реалізується на основі закону про обов'язковий примірник або на основі договорів з видавцями і дає більш якісний результат на невеликому сегменті мережі. Співпраця з видавцями дає можливість каталогізувати зібрані ресурси. Зазвичай використовується поєднання обох методів – повний автоматичний збір мережевих матеріалів якихось сегментів мережі через певні періоди часу і глибоке вибіркове тематичне архівування найбільш цінних ресурсів Інтернету.

Для реалізації проектів з веб-архівування необхідно дотримання як мінімум двох умов: достатнє довгострокове фінансування і адекватна законодавча база, переважно у формі законодавства про обов'язковий примірник документів. Утім, швидкий розвиток технологій породжує нові види мережевих видань, і законодавство не завжди може відповісти цим змінам. Якщо орієнтуватися на існуючі сьогодні технології і типи мережевих публікацій, законодавство доведеться переглядати занадто часто. Якщо ж закон має більш загальний характер, орієнтується на можливі майбутні технології, які важко передбачити, то неможливо точно визначити всі необхідні для збирання й збереження інформації процедури, забезпечити контроль виконання, передбачити штрафні санкції.

Очевидно, що неможливо зобов'язати всіх, хто публікує свої матеріали в Інтернеті, передавати їх на зберігання до бібліотек, тому веб-харвестінг є єдиним варіантом, що забезпечує повноту охоплення певного сегмента мережі (наприклад, національного домену). А от визначення найбільш цінних для держави й суспільства ресурсів Інтернет та збір їх або на основі закону про обов'язковий примірник, або на основі договорів з видавцями, цілком можливий і практикується в багатьох країнах.

Деякі країни, у яких архівування Інтернету не закріплено законодавчо, проте, реалізують проекти з веб-харвестінгу й глибокого тематичного архівування на основі добровільного надання видавцями матеріалів на зберігання. Можливості доступу до заархівованих матеріалів визна-

чаються законами про охорону прав на інтелектуальну власність, тому в більшості країн доступ до них обмежений або навіть закритий.

Формування фондів електронних, у тому числі й мережевих, інформаційних ресурсів бібліотек постійно перебувають у полі зору вітчизняних бібліотекознавців. У дослідженнях переважає проблематика, пов'язана з вивченням термінології та типології електронних документів, технологічного процесу електронного фондоутворення, визначення місця електронного документа в бібліотечних фондах.

Важливими в розробці теоретичних основ розвитку бібліотек в електронному середовищі та аналізу вже набутого досвіду зі створення й розвитку електронних бібліотек у світі та Україні є наукові напрацювання таких дослідників, як Я. Шрайберг, Т. Бахтуріна, Т. Кузмішина, І. Моргенштерн, Ю. Столяров, Е. Сукіасян та ін. Визначенню сучасних тенденцій та перспектив розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек присвячені роботи Г. Євстігнєєвої, А. Земскова, Б. Ленга, М. Лінквіста, О. Онищенко та ін.

Особливу групу становлять публікації дослідників, що займалися розробками науково-організаційних та правових засад створення зібрань електронних документів, серед них: Е. Азгальдов, О. Бойкова, С. Васильченко, К. Генєєва, С. Китс, В. Наумов, С. Пушкова, М. Слободяник, А. Стрельцов, І. Тюніна, П. Хугенхольтц та ін.

Вивченню проблем класифікації електронних видань присвячені публікації А. Антопольського, Т. Майстрович, Т. Бахтуріної, В. Вуль, Ю. Столярова, Г. Швецової-Водки. Можливості електронних бібліотек досліджуються А. Антопольським, К. Вігурським, А. Віслим, А. Земськовим, Ю. Нохрїним, А. Федоровим, Я. Шрайбергом та ін.

Питанням аналізу та використання електронних ресурсів присвячені праці П. Бакута, Б. Шумилова, А. Гиржона, В. Широкова, В. Голуба, В. Губарець, В. Степанова, А. Соляник, Г. Шемаєвої, Т. Ярошенко.

Помітний внесок у вивчення наукових засад формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів поряд з іншими вченими вносить група дослідників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зокрема, у працях В. Горового, Л. Костенка, Г. Ковальчук, Т. Павлуші, І. Павлуші, Т. Добко, О. Воскобойнікової-Гузевої, Н. Стрішенець, Н. Самохіної вивчаються та узагальнюються проблеми системного підходу до формування фондів електронних бібліотек, принципи відбору електронних ресурсів, тенденції та особливості розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві. При вивченні проблеми комплектування сучасних бібліотек мережевими ресурсами на окрему

увагу заслуговують дослідження в цій галузі В. Копанєвої. У дисертаційній роботі «Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.)» (2008) [6] і монографії «Бібліотека як центр збереження ресурсів Інтернету» (2009) [7] вона обґрунтувала необхідність формування в інтранет-середовищах вітчизняних бібліотек нових інформаційних складових – фондів мережевих ресурсів, створила концепцію кооперативного архівування науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів Інтернету провідними галузевими й регіональними бібліотеками України, дослідила тенденції розвитку правового підґрунтя архівування мережевих ресурсів – перехід від заборонної парадигми класичного авторського права до дозвільної системи поширення знань. В. Копанєва також розробила методологічні засади інформаційної технології опрацювання інтранет-ресурсів у бібліотеках, що базуються на використанні Дублінського ядра метаданих і повнотекстовому індексуванню.

Важливим аспектом наукових праць з досліджуваної проблематики є визначення принципів відбору мережевих інформаційних ресурсів, які підлягають архівуванню, виокремлення видів документів, якими комплектується ресурс (текстові, графічні тощо), їхньої тематики (універсальна, тематична, проблемно-орієнтована тощо), прийнятих обмежень (за хронологією, мовою, призначенням та іншими ознаками).

Загальноприйнятною є точка зору, що об'єктами комплектування не можуть бути ресурси, що містять визначену чинним законодавством шкідливу інформацію, а саме: заклики до насильства, розпалювання расової і міжнаціональної ворожнечі тощо. Інтернет-ресурси будь-якого формату можуть бути джерелом поповнення фонду бібліотеки, якщо вони відповідають тематичним, видовим критеріям відбору й бібліотека має програми-клієнти для їх використання. Обмеження за способом подання документів мають значення лише тоді, коли документ не можна конвертувати у формати, прийняті в певній бібліотеці [14].

Складовою архіву насамперед мають стати колекції наукових і суспільно значущих документів національної складової Інтернету, тобто слід забезпечити повноту відображення в архіві публікацій, створених на території держави. Нормативною базою для архівування друкованих та інших видань є законодавчі акти щодо обов'язкового примірника документів, однак сьогодні не лише в Україні, а й в інших державах мережеві публікації не підпадають під сферу дії цих нормативних актів [16].

Варто зазначити, що архівування ресурсів глобальних інформаційних мереж не має належної нормативно-правової основи через невизначен-

ність у міжнародному й національному законодавствах прав бібліотек щодо їх функціонування в електронному середовищі. Певною мірою розроблено питання, пов'язані з дотриманням авторських прав під час архівування електронних ресурсів узагалі й мережевих як їхньої складової частини. Серед українських бібліотекознавців значну увагу цим питанням приділяла В. Копанєва. Вона констатує, що, оскільки мережева інформація належить до «відкритого контенту», у разі, якщо вона є у відкритому доступі, її захищено однією з публічних ліцензій (*GNU Open Public Licence*) або ліцензіями *Creative Commons*, що вирішує питання її поширення й використання [9].

Архів має включати також колекції зарубіжних мережевих науково-інформаційних ресурсів. При визначенні тематичного складу зарубіжних мережевих ресурсів, що мають архівуватися, слід виходити зі стратегічних та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні, що затверджені на законодавчому рівні.

Мають підлягати архівуванню також колекції інтернет-публікацій про Україну, а також зібрання мережевих документів українською мовою та публікації українців та українських інституцій в інших державах.

Разом з тим, як слушно зазначає В. Копанєва, технологія архівування науково-інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж повинна бути спрямована на досягнення максимальної ресурсоощадності й давати змогу уникнути дублювання під час обробки документів [8]. На думку науковця, для досягнення цієї мети за умов обмежених матеріально-технічних і кадрових ресурсів та наявності розвинутих телекомунікаційних мереж до архівування доцільно залучити всі зацікавлені інституції – суб'єкти вітчизняної системи документальних наукових комунікацій (провідні галузеві й регіональні бібліотеки, інформаційні центри, наукові установи й навчальні заклади тощо). Виходячи з цього, В. Копанєва робить висновок, що основною концептуальною засадою побудови цілісної системи архівування науково-інформаційних ресурсів в Україні слід обрати поєднання принципів децентралізованого збору й первинної обробки галузевих і регіональних фрагментів інформаційних мереж із централізованим формуванням зведеного довідково-пошукового апарату для підтримки багатоаспектного використання інформаційних ресурсів розподіленого архіву [там само].

Треба зазначити, що електронні колекції або веб-архіви інтернет-ресурсів нині створено в багатьох бібліотеках України. Насамперед заслуговують на увагу фонди мережевих ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Загальний архів науково-

інформаційних ресурсів Інтернету Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського формує з 2005 р. Інтранет, екстранет-середовище НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/home>) має універсальний у видовому й тематичному аспектах електронний фонд понад 700 тис. публікацій. Цей фонд містить універсальні, галузеві й тематичні енциклопедії, довідники й підручники; колекції наукової, науково-популярної і художньої літератури; наукові журнали; музейні колекції; мультимедійні матеріали; зібрання матеріалів з бібліотечної справи й науково-інформаційної діяльності тощо. Переважна більшість складових архіву мережевих ресурсів у фондах інших бібліотек України відсутня, інформаційні ресурси архіву надаються користувачам в інтранет-середовищі бібліотеки та її філіях.

Пошуковий апарат бібліотеки має у своєму складі систему бібліотечних каталогів і картотек і фонд довідково-бібліографічних видань обсягом 200 тис. примірників. Цей фонд містить документи нормативного характеру (закони, укази, постанови тощо), енциклопедії, тлумачні словники, довідники, бібліографічні посібники. Систему бібліотечних каталогів і картотек утворюють генеральний алфавітний каталог, читачкї алфавітний і систематичний каталоги і понад 30 каталогів і картотек підрозділів бібліотеки.

Збиранням й архівуванням мережевих інформаційних ресурсів у НБУВ опікується відділ формування й обліку електронних інформаційних ресурсів (ВФЕІР), створений у 2010 р. з метою впровадження нової форми інформаційної діяльності – обслуговування читачів повнотекстовими мережевими ресурсами Інтернету. Основними функціями відділу є формування та опрацювання зібрання інформаційних ресурсів українського сегмента Інтернету й актуальних для країни зарубіжних мережевих матеріалів у рамках вирішення завдань програми «Бібліотека-XXI» [14]. Пріоритетну тематику архівування електронних інформаційних ресурсів у НБУВ визначають Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Інструкції переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 р.» від 07.09.2011 р. та постанова президії НАН України від 21.09.2011 р. щодо організації виконання згаданої Постанови Кабінету Міністрів України.

Електронні видання пріоритетної тематики становлять 94 % від загальної кількості всієї наукової електронної бібліотеки (ЕБ) НБУВ:

- повнотекстові електронні видання науково-технічної спрямованості – 14% від загальної кількості електронних інформаційних ресурсів;

- електронні видання природничої тематики (у тому числі фізико-математичні науки, хімічні науки) – 13 %;
- інформаційні й комунікаційні технології – 8 %;
- енергетика – 6 % від загальної кількості всього зібрання;
- природокористування – 6 %;
- науки про життя (у тому числі ресурси медичної тематики) і розвиток біотехнологій – 9 %;
- нові речовини й матеріали, нанотехнології і технології наноматеріалів – 7 %;
- суспільні й гуманітарні науки (економіка, мовознавство, філософія, психологія, історія) – 22 %;
- юридична література – 9 % від загальної і1082 кількості ресурсів наукової ЕБ.

На сьогодні загальна кількість опрацьованих за допомогою програмного середовища ІРБІС-64 видань у науковій ЕБ НБУВ перевищує 35 тис. бібліографічних описів електронних документів. Якщо видання пріоритетної тематики становлять 94 % від загальної кількості ресурсів ЕБ, решта повнотекстових мережевих ресурсів охоплює загальнонаукове, міждисциплінарне знання, військову справу тощо. Також широко представлено в науковій ЕБ довідкову літературу: словники, енциклопедії, довідники з усіх галузей знань.

До електронних матеріалів, які архівуються, належать:

- наукові, науково-популярні видання: аналітичні доповіді, монографії, колективні видання, популярні брошури;
- навчально-методичні видання: підручники, методичні посібники;
- довідкові видання: словники, енциклопедії, довідники;
- інші видання: збірки статей, атласи, альбоми, життєписи, нормативно-правові акти, закони, кодекси тощо.

Поповнення наукової ЕБ новими матеріалами відбувається за рахунок відбору інформаційних ресурсів із джерел відкритого доступу. Співробітники ВФЕІР проводять постійний моніторинг ресурсів мережі Інтернет, переглядають електронні бібліотеки, архіви, сайти, портали установ, організацій з метою знаходження і подальшого архівування необхідних ресурсів, які відповідають певним умовам. Наукові співробітники відділу проводять також роботу з відстеження і першочергового архівування ресурсів, які в подальшому можуть зникнути з мережі Інтернет або не існуватимуть у вільному доступі.

Опрацювання архівованих електронних ресурсів відбувається у ВФЕІР за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС-64, роботу

з якою підтримує відділ програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ. Для продукування вихідної форми опрацьованого видання відомості про кожний електронний документ заносяться співробітниками ВФЕР у 24 відповідні поля. Вихідна форма електронного документа містить бібліографічний опис, анотацію, тип ресурсу, розділ знань, ключові слова. Також наводяться відомості про формат завантаженого документа, його обсяг, подається гіперпосилання на повний текст ресурсу.

При створенні архівів мережеских ресурсів важливу роль відіграють правові питання, адже багато ЕБ публікують твори без попередньої згоди авторів. І хоча на першу вимогу авторів такі тексти знімаються зі сайту, де-юре має місце порушення їхніх прав. Виходом із цієї ситуації стало рішення про розміщення електронних інформаційних ресурсів у локальній мережі НБУВ (лише для перегляду в читальних залах), що не суперечить Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ, ст. 22 якого закріплює це як один з випадків, на який не поширюється виключне право власника авторських прав забороняти використання його творів. Ідеться про відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, якщо їхня діяльність не спрямована на отримання прибутку і відповідний ресурс представлено для ознайомлення. Частиною повнотекстових електронних інформаційних ресурсів наукової ЕБ НБУВ також можуть користуватися віддалені читачі (електронні версії видань, що передані авторами та видавництвами на договірній основі).

Разом з тим наукового опрацювання потребують аналітичні аспекти архівування мережеских ресурсів, врахування і подальша розробка яких дасть змогу вирішити проблеми щодо більш ефективного відбору та архівування мережеских документів до бібліотечних фондів.

Оскільки аналітична обробка мережеских ресурсів нині широко затребувана в різних галузях діяльності людини, бібліотека, з-поміж іншого, має зосереджуватись як на наданні доступу до аналітичної інформації, представленій в мережі Інтернет, так і на виробленні власних продуктів аналітичного спрямування. Таким чином бібліотека надає не лише технічні можливості доступу до первинної, необробленої інформації, а й створює якісно інший рівень доступу – інтелектуальний, який надає структуровану, систематизовану інформацію, зріз з певної проблеми, зроблений на основі аналізу великих масивів первинних джерел. Це значно скорочує час пошуку та обробки необхідної інформації,

підвищує ефективність її використання, водночас потребуючи значних інтелектуальних та наукових технологій.

Особливого значення набуває визначення переліку та змісту критеріїв, на підставі яких може здійснюватися відбір та аналітична обробка мережевих інформаційних ресурсів, адже їх обсяги на кілька порядків перевищують традиційний документальний потік бібліотеки. Це унеможливає їх обробку методами, що використовуються під час опрацювання друкованих матеріалів, призводить до дублювання робіт, надмірності щодо збору первинної інформації.

Насамперед слід виходити з вивчення ймовірних інформаційних потреб користувачів аналітичної інформації, а також збереження інформації, яка б ґрунтувалася на аналізі нагромаджених фактів з історії життя країни та різних верств суспільства, надавала можливість ретроспективного моніторингу подій, супроводжуваного співмірною їм аналітикою фактів і прогнозів.

З огляду на це необхідно здійснювати порівняльний аналіз мережевих ресурсів щодо міри презентативності інформації з теми на різних сайтах, що впливатиме на їх вибір як джерела для відбору. Рівень прогнозованої інформативності сайту формально залежить від рівня кумуляції інформації аналітичного спрямування, офіційної інформації, неофіційної (опозиційної або незалежної) точки зору.

З іншого боку, міра кумуляції інформації з теми має узгоджуватися з такою змістовною характеристикою, як повнота інформації, ступінь достовірності інформації, яка має визначатися на рівні відбору. Зазначений критерій може мати різні ступені: від сприйняття інформації як недостовірної до наявності її офіційного підтвердження. Сайт державного органу або центральної установи, який містить інформацію, підтверджує її офіційність, має більшу міру вірогідності, що оцінюється позитивно. З іншого боку, повідомлення, розміщене на сайті пересічної юридичної або фізичної особи, може мати значно меншу тривалість існування, але й більшу міру унікальності порівняно з попередніми видами джерел, а значить бути більш цінним.

Слід також врахувати, що на різних сайтах можуть розміщуватися різні версії фактів, їхні коментарі, аналітичні матеріали, що зумовлює необхідність копіювання ресурсів, які містять різні (іноді полярно протилежні) оцінки фактів. З цієї точки зору найбільшу цінність для відбору представляють сайти аналітики новин, на яких часто спостерігається дублювання інформації, що вже зафіксована (ефект поглинання інформації). Разом з тим аналітико-синтетичні операції щодо вилучення дублюючих

частин сайтів можуть займати багато часу. Тобто копіювання сайтів без їх аналітичного опрацювання буде охоплювати значно менше часу, але у цьому разі є більша ймовірність зберігання значних обсягів нерелевантної інформації.

Особливу увагу слід приділити так званим «чуткам» або «пліткам». Ця інформація зникає швидше, але саме вона є атрибутом соціально-комунікаційного тла епохи і її наявність не дає можливості представити історію за офіційними виданнями як суцільну пряму лінію. Важливим є збереження вихідного повідомлення, яке стає першоджерелом для створення аналітичних мережевих ресурсів.

Успішним досвідом у цьому напрямі є діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), що працює в структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Однією з важливих складових джерельної бази інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ є мережеві ресурси – інтернет-видання, електронні версії друкованих ЗМІ, спеціальні інтернет-проекти, сайти владних структур, наукових установ, громадських і політичних організацій, галузеві електронні ресурси. Моніторинг та відбір інформації здійснюється за визначеними напрямками, серед яких: розвиток науки в Україні, проблеми інформатизації, українсько-російські відносини, регіональні конфлікти, розвиток соціальних мереж тощо.

Технологія відбору мережевих ресурсів передбачає переважно моніторинг працівниками служби визначеного переліку веб-сайтів, які надають оптимальну щодо достовірності, актуальності, повноти, обґрунтованості та різносторонності інформацію.

У практиці роботи СІАЗ із мережевою інформацією є також досвід використання автоматизованої інформаційно-моніторингової системи відбору Web-Observer [20]. Функціонування системи полягає у відборі необхідної новинної інформації з бази публікацій на основі критеріїв відбору, що їх обумовлює користувач системи, а також подальшої обробки отриманої інформації. Запити на вибірку повідомлень з бази публікацій формуються на основі параметрів, що попередньо задані користувачем. Зокрема, серед критеріїв фільтрації документів можна виділити такі:

- дата документа;
- часовий проміжок, за який відбуватиметься добірка публікацій (година, доба, тиждень, місяць, три місяці, півроку);
- ключові слова – слово або набір слів, що повинні бути присутні в публікації;

- логіка – логічні присутності ключових слів у повідомленнях, що відбираються;

- мова статті – фільтрація статей визначеною мовою або кількома мовами, наприклад, лише українська, або українська та російська;

- статус – параметр, що регулює відбір серед оброблених або необроблених повідомлень;

- кількість – параметр, що визначає кількість одночасно виведених заголовків публікацій, що відповідають запиту;

- вибір джерел – джерела згруповані за належністю до країни, категорії або рубрики. Можна вибирати як окремі джерела, так і групи джерел.

Комбінуючи фільтри, що описані вище, можна досягти максимальної релевантності знайдених матеріалів. Час пошуку залежить від складності сформованого запиту та тривалості часового проміжку.

Утім, використання автоматизованої інформаційно-моніторингової системи відбору Web-Observer у процесі практичної роботи СІАЗ було визнано не достатньо ефективним, оскільки під задані параметри пошуку часто потрапляла інформація, яка лише дотично відповідала певній проблематиці, або неповна інформація, суттєві елементи якої містяться на більш глибоких рівнях сайтів.

У процесі створення інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ тісно співпрацює з іншими підрозділами НБУВ, використовуючи фонди бібліотеки для створення синтезованих науково обґрунтованих інформаційних продуктів, які мають максимально задовольняти інформаційні потреби користувачів.

Процес інформаційного виробництва СІАЗ складається з кількох етапів:

- пошуку, відбору, структурування мережевої інформації;

- аналізу інформації;

- обробки та створення на базі первинних ресурсів певного виду інформаційного продукту.

Важливим напрямом у роботі з розширення інформаційної бази служби є вивчення регіональних джерел електронної інформації. У результаті такої роботи створено електронну карту регіонів. Веб-ресурси досліджуються за певними критеріями (суспільна значущість, періодичність оновлення мережевих ЗМІ; якість підтримки електронного видання; якість оперативної аналітичної інформації; можливості пошукового апарату сайтів, роботи архіву, умови використання матеріалів тощо).

Для вдосконалення роботи з розширення пошуку необхідної інформації запроваджено використання «електронних візиток», які

складаються кожним співробітником відділу технології електронної обробки інформації, поповнюються ним у процесі роботи. Вони сприяють збереженню та накопиченню знайдених веб-ресурсів, чіткому й оперативному перерозподілу шляхів пошуку потрібної інформації. На сьогодні вивчено і введено в робочі процеси близько 200 сайтів центральних українських та російських інтернет-видань, 227 – регіональних.

Під час пошуку, технічного опрацювання та структурування інформації, що є основою роботи служби, враховуються такі критерії відбору матеріалів інтернет-видань, як:

- жанрові особливості інформаційно-аналітичного продукту;
- необхідний рівень деталізації матеріалу;
- потреби замовників дослідження, характер практичного використання.

Сучасні технології надають можливість використовувати дистантну форму надання інформаційно-аналітичної продукції замовниками. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали в електронному вигляді надсилаються на e-mail понад 900 адресатів у вищих органах центральної влади, в обласних центрах, містах та районах України. СІАЗ широко використовує і таку форму дистантного обслуговування читачів, як надання доступу до інформаційно-аналітичної продукції через веб-портал НБУВ у рубриці «Аналітичні матеріали СІАЗ», яка регулярно поповнюється.

Отже, наведений аналіз дає підстави стверджувати, що на сьогодні українськими бібліотекознавцями здійснено низку досліджень щодо теоретичних та практичних аспектів архівування бібліотеками мережевої інформації, а також накопичено певний практичний досвід, який, однак, не має належного наукового узагальнення в контексті вивчення аналітичних аспектів створення архівів мережевих ресурсів. Це створює необхідність розв'язання низки питань щодо подальшого вдосконалення діяльності бібліотек з організації комплектування її фондів інформаційними ресурсами мережі Інтернет, забезпечення їх надійного зберігання та ефективного використання в інтересах суспільства.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення та ресурс : монографія / В. М. Горовий. – К., 2010. – 356 с.
2. *Горовий В. М.* Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції

та особливості розвитку / В. М. Горовий. – Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 27–30.

3. *Льганаєва В. О.* Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: Основні стратегії розвитку / В. О. Льганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика : зб. наук. пр. – Х., 1999. – Вип. 1. – С. 30–37.

4. *Казаков В. Г.* Электронный документ как объект библиотечного дела: постановка проблемы [Электронный ресурс] / В. Г. Казаков, Т. В. Майстрович // Электронные библиотеки : рос. науч. электрон. журн. – 2003. – Т. 6. – Вып. 4. – Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2003/part4/КМ>. – Загл. с экрана.

5. *Ковальчук Г.* Використання електронних ресурсів в обслуговуванні користувачів у публічних бібліотеках / Г. Ковальчук, Н. Кучерява // Бібл. форум України. – 2010. – №1. – С. 13–16.

6. *Копанєва В. О.* Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / В. О. Копанєва / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 21 с.

7. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. О. Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

8. *Копанєва В. О.* Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет: основні концептуальні положення / В. О. Копанєва // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 14–19.

9. *Копанєва В. О.* Інтернет і авторське право / В. О. Копанєва // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–27 трав. 2010 р. – К., 2010. – С. 171–173.

10. *Костенко Л. Й.* Розвиток інформаційних технологій та Інтернету в бібліотеках / Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 16–18.

11. *Майстрович Т. В.* Электронные библиотеки: принципы создания : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович, А. Б. Антопольский. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 283 с.

12. *Майстрович Т. В.* Электронный документ как компонент библиотечного фонда : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Т. В. Майстрович. – М., 2005.

13. *Майстрович Т. В.* Электронный документ в библиотеке : науч.-метод. пособие / Т. В. Майстрович. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 139 с.

14. *Самохіна Н. Ф.* Архівування інформаційних ресурсів у системі формування електронної бібліотеки / Н. Ф. Самохіна // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 27–31.
15. *Соляник А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
16. *Чепуренко Я. О.* Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / Я. О. Чепуренко // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 69 с.
17. Google [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/>. – Назва з екрана.
18. Google Scholar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scholar.google.com/>. – Назва з екрана.
19. Scirus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scirus.com/>. – Назва з екрана.
20. Web-Observer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webobserver.info/>. – Назва з екрана.

УДК 026:34:025.2–028.42

Юрій Іванов,

доцент Національної академії внутрішніх справ, канд. юрид. наук

Майя Іванова,

завідувач відділу баз даних правової інформації НЮБ НБУВ

КАНОНІЧНІ НОРМИ ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ РЕТРОСПЕКТИВНОГО ЮРИДИЧНОГО РЕСУРСУ НЮБ НБУВ

У статті висвітлюються питання джерел права, зокрема канонічних норм. Зазначається, що вивчення канонічних норм дає змогу більш повно уявити процес формування нашої правової культури, правового менталітету, правових традицій, усього того, що має найменування правової спадщини.

Ключові слова: юридична бібліотека, культурні цінності, історична спадщина, збереження бібліотечних фондів, канонічні норми.

Важливим завданням і обов'язком бібліотек, пріоритетним напрямом їх діяльності збереження ретроспективних джерел, які містяться у фондах бібліотек України. Національна юридична бібліотека як структурний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) забезпечує акумуляцію та зберігання ретроспективних джерел юридичного напрямку. Особливе місце серед джерел права належить канонічним нормам, тобто правилам поведінки загальнообов'язкового характеру, встановленим чи затвердженим церквою з метою регламентації певних сфер суспільних відносин у межах власної компетенції.

Мета дослідження – показати, що релігійні норми створювали певну ієрархію цінностей у суспільстві, на яких засновувались, у подальшому, загальноприйняті правила поведінки. Зазначити, що збереження письмових пам'яток канонічних норм дає змогу більш повно уявити процес формування нашої правової культури, правового менталітету, правових традицій, усього того, що має найменування правової спадщини й повинно бути підставою подальшому правовому розвитку.

До питань збереження культурної спадщини звертались у своїх роботах О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна, Л. Муха та ін. Вивченню канонічних норм, їх впливу на правову систему України

приділяли увагу у своїх працях О. Білоус, З. Боярська, І. Міма, Ю. Оборотов, Г. Трофанчук та ін.

Збереження рідкісних і цінних документів, у тому числі рукописних матеріалів, які є пам'ятками світового значення, є одним із завдань, що висуваються до бібліотек та архівів держави. Адже, унікальні за змістом і різноманітні за типом та характером документи історико-культурологічної інформації, зібрані в архівах та бібліотеках, є значною частиною соціальної та духовної спадщини українського народу [1, с. 189–190]. Історико-культурні фонди бібліотеки – ретроспективні, цілісно організовані за принципом історичного походження фонди, що склалися в результаті цілеспрямованої органічної діяльності створювача фонду, або фонди штучного походження, сформовані за колекційним принципом [2, с. 19].

На збереження бібліотечних та архівних фондів спрямована Програма збереження бібліотечних і архівних фондів [3]. Здійснюючи систематизацію, зберігання й поширення національної культурної спадщини, бібліотека організовує навігацію у світі культури, інформації і знань, піклується про збереження документів, забезпечує вільний доступ до них шляхом створення баз даних, оцифрування документів та переведення їх в інші формати й на інші носії [4, с. 210–211].

Безцінність фондів НБУВ підтверджується тим, що до переліку наукових об'єктів, які становлять національне надбання, Кабінет Міністрів України відносить Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд України та депозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [5].

На виконання Державної цільової програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [6], з метою збереження оригіналів рідкісних і цінних юридичних видань у Національній юридичній бібліотеці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського проводиться формування фондів юридичного профілю.

Складовою національної культурної спадщини юридичного профілю виступають канонічні норми, які можна віднести до джерел права. Джерело права в матеріальному розумінні – це система соціально-економічних відносин, яка обумовлює виникнення, розвиток і суть права. Джерело права в юридичному розумінні – це зовнішня форма вираження й існування норм права. Переважання тих чи інших форм права в державі залежить від специфіки правової системи, історичних традицій, національних особливостей, якості правотворчості, рівня правової культури суспільства тощо [7, с. 178–181].

Під канонічними нормами розуміють правила поведінки загально-обов'язкового характеру, встановлені чи затверджені церквою з метою регламентації певних сфер суспільних відносин у межах власної компетенції. У християнських країнах змістом канонічних норм вважають символи віри, вчення Ісуса Христа й апостолів, Старий і Новий Завіти, порядок богослужіння тощо [8, с. 93–94].

Біблія є одним з перших писаних правил поведінки людей у соціально неоднорідному суспільстві. Біблія відверто називає протиправні дії, за які має карати держава: вбивство, зрада, крадіжка, розпуста, неправдиві свідчення, образа батьків зневага до закону тощо [9, с. 76].

В. Коваль робить висновок у своєму дослідженні, що вплив церкви на суспільно-політичні процеси обумовлений самою природою релігії та її функціями, відбувається «накладання» релігійних практик на інші суспільні відносини [10, с. 16].

Релігійний чинник традиційно посідав вагомe місце у внутрішній та зовнішній політиці Української держави від хрещення Русі. Уже в цей час влада усвідомила вагомість для зміцнення державності чинника єдиної церкви. У княжу добу склалася своєрідна модель державно-церковних відносин, відмінна від візантійської, а саме: її характеризували автономність сфер впливу, з одного боку, та співпраця світської і духовної влади, з іншого. Відтак, християнство в давньоруській державі, глибоко інкорпороване в систему контролю над людиною і суспільством, перебирає на себе функції по суті державної ідеології [11, с. 13].

Для канонічної правової сім'ї характерні такі риси: по-перше – право є результатом божественного відкриття, воно дано раз і назавжди; по-друге – норми права засновані на релігійних уявленнях, унаслідок чого релігійні та правові норми тісно переплетені та часто збігаються; по-третє – присутня ідея богоугодного характеру права; по-четверте – невизнання принципу формальної рівності прав людини; по-п'яте – засноване на релігії право поширюється на певну громаду, а не територію; по-шосте – основними джерелами права є релігійні тексти та рішення провідних релігійних діячів [12, с. 717–718].

Релігійні норми – це обов'язкові, формально-визначені правила поведінки загального характеру, закріплені в релігійних джерелах та у джерелах позитивного права, приймаються та реалізуються в офіційному порядку, визначають межі можливої та належної поведінки усіх суб'єктів релігійних відносин. Релігійна норма часто регулює такі відносини, що перебувають поза компетенцією інших соціальних норм, оскільки ці відносини виникають під час відправлення релігійних

культів, задоволення релігійних потреб. Релігійні норми взаємопов'язані з іншими соціальними нормами, взаємодіють у механізмі соціально-правового регулювання [13, с. 11].

Природа релігійних норм обумовлена матеріальними і соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства, інтересами суб'єктів релігії, що є результатом узгодження, поєднання окремих індивідуальних або специфічних релігійних інтересів, які виражаються у формі релігійних приписів (велінь, канонів) або іншим чином визнаються релігійною громадою та, як наслідок, є загальним регулятором релігійної поведінки й діяльності суб'єктів релігійних відносин.

Зміст релігійних норм розкривається через закріплення правил поведінки загального характеру для віруючих осіб чи релігійних громад, що визначають яким чином, у якому напрямку, протягом якого часу, на якій території діють релігійні відносини; приписує належну, з точки зору релігійних канонів, а тому обов'язкову для кожного віруючого поведінку. Релігійні норми виступають як чіткі правила поведінки для кожного із суб'єктів релігійних відносин, які перебувають у сфері їх дії. Тим самим, за допомогою релігійних норм у життя втілюють погляди, ідеї, цінності, інтереси суспільства та в подальшому приймаються та реалізуються на офіційному рівні.

Ю. Оборотов у своєму дослідженні зазначає, що першоджерелом діяльності Церкви є Божественна воля Засновника Церкви й тому право Церкви за своїм походженням це Божественне право. Водночас частково право створила сама Церква (внутрішнє право), а частково – держава (зовнішнє право), тобто з'являється як право суспільне. Божественне право, визначаючи основи Церкви, має характер незмінюваності. Джерелом його пізнання служать книги Священного Писання, а також Священний Переказ, виражений в апостольських установах. Таким чином, Церква вступає, по-перше, як носителька свого власного права (внутрішнє церковне право) і, по-друге, у зв'язку із взаємодією з іншими соціальними об'єднаннями (зовнішнє церковне право). Православна Церква ніколи не заперечувала права на участь світської влади у формуванні як зовнішнього, так і внутрішнього церковного права за умови, що світський законодавець діяв би так само, як сама Церква. Звідси поява специфічних джерел церковного права у формі номоканонів, що містять церковні правила й закони світської влади [14, с. 21–22].

Отже, особливістю релігійних норм, як регуляторів суспільних відносин, є їх багатоаспектність: з одного боку – нормативно регламентують зовнішню поведінку суб'єкта суспільних відносин, а з іншого –

за допомогою внутрішніх стимулів примушують вчиняти саме так, а не інакше. Релігійна норма виступає як зразок поведінки віруючих людей за певних обставин, є еталоном релігійних суспільних відносин. Релігійні норми містять важливі моральні цінності, що можуть бути використані в розробці концепції праворозуміння. Тим самим, вони створюють певну ієрархію цінностей, на яких засновуються релігійні відносини, реалізуються та втілюються релігійні вимоги (приписи), переконання та почуття, відбувається задоволення релігійних потреб тощо. Загальновизнані релігійні цінності втілюються в принципах права та релігійних нормах, у релігійній та правовій ідеології, у релігійній та правовій системах; вони можуть використовуватись як критерій оцінки позитивного права [13].

У подальшому релігійна воля, що міститься в релігійних нормах, офіційно затверджується та забезпечується, відповідає вимогам нормативності, має специфічні форми зовнішнього виразу; є результатом узгодження інтересів пануючих класів.

На право Київської Русі впливало введення християнства, яке вимагало урегулювання відносин між церквою та державою [12, с. 224]. Серед чинних у Київській державі норм відомі були й так звані церковні устави. Їх збереглося шість. Вони мали велике значення насамперед для церковного судочинства, являючи собою визначення державною владою прав церкви й духовенства. Так, на підставі «уставів» церква мала право на так звану «десятину». Із «уставів» історико-правове значення мають: «Устав Володимира Святого», «Устав князя Ярослава», «Устав князя Володимира» [15].

Устав князя Володимира (церковний) – короткий, конспективний кодекс церковно-судового права, що діяв від часу прийняття християнства аж до XVIII ст., у якому передбачалася десятина на утримання церкви з різного роду доходів: із суду, з торгівлі, з домів, з табунів тварин, із зібраного врожаю зернових та з інших прибутків. Устав князя Ярослава (церковний) – ще одна пам'ятка церковного права, визначав церковну юрисдикцію у справах моралі, сім'ї та шлюбу, а також тих, що стосувалися злочинів священників, членів їхніх родин, церковної обслуги. «Устав» затверджував також існування церковного суду, який мав розглядати справи про знахарство, чаклунство, тобто мав карати за дотримання старовинних вірувань, та інші язичницькі обряди та звичаї [16, с. 28–29].

Хрещення Русі привело до ряду суттєвих зрушень у духовній, політичній та економічній сферах, дало нове розуміння етики, моралі, права. Миротворча політика православних владик обумовлювалася

як високими принципами християнської моралі, так і реальними потребами церковного життя. Тісно пов'язані з князівською владою на місцях, єпископи нерідко заміщали князя за його відсутності в столиці [9, с. 67–68].

Реалізація релігійних норм здійснювалася шляхом дотримання, виконання та застосування їх приписів учасниками релігійних відносин через віру, переконання, забезпечуються специфічними засобами релігійного або державного примусу. Останнє має місце у тому випадку, якщо релігійні норми санкціоновані державою та наділені статусом офіційних джерел права [13].

Основним джерелом політичної думки Київської Русі за доби поширення й утвердження християнства стали Новий і Старий Заповіти, релігійні вчення Афанасія Александрійського, Василя Великого, Григорія Богослова, Іоанна Златоуста та константинопольського патріарха Фотія. У цілому на розвиток державно-правової думки нашої стародавньої держави значний вплив справила суспільно-політична думка Візантії, яка поєднала здобутки античної культури з християнством. Саме завдяки священнослужителям-літописцям до сучасників дійшли і давньоруська політична міфологія, і тексти окремих політико-правових документів релігійного й світського характеру. Однією з центральних політичних проблем періоду Київської Русі було питання взаємовідносин світської і церковної влад. Її розв'язання здійснювалося на засадах двох концепцій політичної влади: 1) концепція богоугодного володаря, в основі якої знаходилась ідея родового династичного князювання; 2) концепція єдинодержавності з ідеєю верховенства світської влади. Обидві концепції знайшли відображення в літописах, зверненнях, повчаннях, серед яких – «Повість временних літ», «Слово про закон і благодать», «Повчання Володимира Мономаха», «Ізборник Святослава» та ін. [17, с. 136–137].

З. Боярська вказує, що важливим джерелом розвитку давньоруського права була рецепція грецького права на Русі. Християнська православна церква Київської Русі мала тісні зв'язки з Константинополем. Цілком природно, що збірники грецького церковного права переносилися в землі України-Русі. Серед них – «Номоканон», «Еклог» і «Прохиرون». «Номоканон» в Україні був відомий під назвою «Кормчих книг», представляв собою юридичну збірку, у якій містилися церковні правила, а також настанови римських і візантійських імператорів про церкву. У руській церкві домінували два номоканони: Іоанна Схолоста, що складався з 50 титулів (VI ст.), і номоканон із 14 титулів, що був укладений у VII ст. «Еклог» представляє собою законодавчий звід візантійського права VIII ст.,

який мав на меті обмежити церковні привілеї на землеволодіння, проголошував принцип християнської моралі, зокрема запроваджувався принцип рівності перед законом. До «Еклога» входять норми цивільного візантійського права, які стосуються спадкування, опіки, норми процесуального характеру, норми кримінального права. «Прохірон» (879 р.) був своєрідним посібником для вивчення законодавства Візантійської імперії та анулював ряд положень «Еклога» [15, с. 28–29].

Отже, після хрещення Русі київські князі визнали церковне судочинство обов'язковим. Суди існували при єпископствах і підкорялися канонічній владі єпископа. Злочин проти церкви, здійснений світською особою, розглядався на спільному засіданні за участі князя і єпископа [16, с. 32].

Церковний суд розглядав злочини проти християнства – осквернення Христа або церкви, хуління церковних обрядів тощо. Він розглядав справи про шлюб, не освячений церквою, про розлучення, спори через майно, побиття батька чи матері. Під церковне судочинство підпадали всі так звані церковні люди: ігумен, чернець, священник, попадя, дяк та ін., а також особи, що шукали церковного захисту – різні старці та каліки, прочани, сліпі, юродиві та ін. [15, с. 29–35].

У церковних судах Київської Русі у вжитку були збірники візантійського походження: «Судебник царя Константіна», «Закон судний людям», «Книги законнії». Необхідно звернути увагу на те, що рецепція візантійського права не являла собою простої копіювання, а була переробкою грецького права з урахуванням українських звичаїв і традицій [15].

Перетворившись у державну релігію, християнська церква намагалася піднятися над великокнязівською адміністрацією, прагнула перебрати на себе функції політичного та ідеологічного центру удільно-роздільної держави. Церковні ідеологи намагалися переконати князів, що лише церква є тією реальною силою, що здатна забезпечити мир і спокій у державі, допомогти уникнути міжусобних чвар та удільних війн, сприяти єднанню різних регіонів і народів величезної за територією країни [17, с. 136–137].

На середину – другу половину XIV ст. українські землі підпадають під владу Польського королівства і Литовського князівства. Значення духовенства в соціальній організації Литовсько-Руської держави було досить велике. Показовим є відновлення Великим Литовським князем у 1458 р. митрополії в Києві. Саме православна церква стала для українського народу єдиним інститутом захисту його самобутності, національної належності, духовною опорою в протистоянні католицизму та зовнішній експансії [9, с. 112–113].

У 1569 р. злиття двох держав – Польщі та Литви у Річ Посполиту поставило питання про об'єднання двох церков: католицької та православної. Після проведення уніатського собору було проголошено унію – перехід православної церкви до лона Папи Римського, було визнано основні догмати католицької церкви, церковні обряди залишалися православними, греко-католицьке духовенство звільнялося від сплати податків. Православний собор засудив проголошення унії з Римом. У результаті в Україні замість двох церков з'явилося три: православна, католицька, греко-католицька (уніатська) [9, с. 130–131].

Католицизм як державна релігія Польщі мав на меті побороти православну церкву в українських землях, насадити свою систему релігійних поглядів, що викликало неприхований опір з боку корінного населення. Релігійний гніт і національне поневолення негативно впливали на розвиток політико-правової думки в Україні. Однак, незважаючи на це, на українських землях зародилася національно-політико-правова ідеологія. Цьому сприяло те, що в XV–XVI ст. в Україну через Польщу почали проникати західноєвропейські ідеї Реформації, спрямовані проти феодального ладу й католицизму. В українських землях поширення реформаційних ідей було пов'язане з антифеодальною національно-визвольною боротьбою народу проти польських магнатів, покатоличення і полонізації. Ці ідеї знаходили прояв у демократичній інтерпретації Біблії [17, с. 144].

Отже, у вітчизняній історії церковного права виділяються питання, пов'язані з долею грецького номоканона в Росії і поступовим формуванням власного церковного права. В історії утворення власного церковного права розрізняють три періоди. Перший – пов'язаний з початком християнства на Русі до встановлення автокефальної російської Церкви (друга половина XV ст.), коли були закладені першооснови церковного права й визначалися своєрідні ставлення Церкви до громадянського суспільства й держави; другий період – від другої половини XV ст. до епохи церковних і державних перетворень Петра I. Тут більш чітко визначені сфери Церкви й держави, а світська влада справила вирішальний вплив не тільки на зовнішні, а й на внутрішні справи й відносини Церкви; третій період – від церковних перетворень Петра I до кінця XIX ст., коли склалася система особливого права Церкви. При цьому Церква, залишаючись вільною у своїй духовній сфері, була тільки частиною державного устрою й управління [14, с. 21–22].

Г. Трофанчук підтверджуючи цю тезу, вказує що до початку XVIII ст. у російській політико-правовій думці панував релігійний світогляд.

Перелом настав в епоху Петра I, реформи якого поклали початок світській науці та освіті і тим самим підірвали вплив теології на юридичну думку [17, с. 125]. У Московії не існувало дуалізму світської і духовної влад, характерного для країн Західної Європи. Православна церква в цілому служила інтересам зміцнення самодержавства. У панівних на той час теоріях проглядався яскраво виражений напівмістичний погляд на царську владу як надприродну й непорушну [17, с. 113–115].

Відновлення канонічного ладу керування православною Церквою, розпочате 1905 р. Указом Миколи II і завершене проведенням помісного Собору (1917–1918), покликане було відкрити новий період в історії церковного права. Однак Жовтнева революція 1917 р. докорінно змінила ставлення до релігії і Церкви, оскільки до влади прийшли особи, які сповідували атеїзм. У практику ввійшло переслідування за віру, а проголошена свобода релігійної й антирелігійної пропаганди виявилася повною підтримкою атеїзму [14, с. 21–22].

Таким чином, можемо зазначити, що релігійні норми знайшли своє відображення та закріплення не тільки в Біблії, але і в чинному національному законодавстві. Спостерігаємо, що норми церковного (релігійного) права перебувають в основі значної частини сучасного законодавства та здійснюють значний вплив на процес розробки й прийняття нормативно-правових актів. У зв'язку з цим вивчення канонічних норм дає можливість більш повно уявити процес формування вітчизняної правової культури, правового менталітету, правових традицій, усього того, що має найменування правової спадщини й повинно бути підставою подальшому правовому розвитку.

Список використаних джерел

1. *Дубровіна Л. А.* Розробка системного опису рукописних книг та інтелектуалізація інформаційного пошуку в автоматизованих системах / Л. А. Дубровіна, Л. Й. Костенко // *Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів.* – К., 1993. – Вип. 1. – С. 189–200.

2. *Муха Л. В.* Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів: реконструкція і реєстраційний опис : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Муха Л. В. – К., 1997. – 25 с.

3. Про затвердження Програми збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від

15 верес. 1999 р. № 1716 // Офіц. вісн. України від 08.10.1999. – 1999. – № 38. – С. 35.

4. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 248 с.

5. Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 груд. 2001 р. № 1709 // Офіц. вісн. України від 04.01.2002. – 2001. – № 51. – С. 453. – Ст. 2305.

6. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956.

7. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. освіти] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко [та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – 584 с.

8. Теорія держави та права : посіб. для підготов. до іспитів / С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 176 с.

9. *Трофанчук Г. І.* Історія держави та права України : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.

10. *Коваль І. В.* Взаємодія церкви та інститутів громадянського суспільства: політологічний аналіз. : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І. В. Коваль. – Львів, 2007. – 20 с.

11. *Білоус О. М.* Державно-церковні відносини як об'єкт політологічного аналізу : автореф. дис. ... політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. М. Білоус. – К., 2004. – 21 с.

12. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – 728 с.

13. *Міма І. В.* Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. В. Міма. – К., 2008. – 20 с.

14. *Оборотов Ю. М.* Традиції та новації в правовому розвитку: загаль-

нотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. М. Оборотов. – Одеса, 2003. – 40 с.

15. *Боярська З. І.* Історія держави і права України : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / З. І. Боярська – К. : КНЕУ, 2001. – 280 с.

16. *Захарченко П. П.* Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко, О. В. Кузьмінець. – К. : Університет «Україна», 2005. – 208 с.

17. *Трофанчук Г. І.* Історія вчень про державу та право : навч. посіб. для дистанц. навчання / Г. І. Трофанчук. – К. : Ун-т «Україна», 2004. – 210 с.

18. *Захарченко П. П.* Історія держави і права України : підручник / П. П. Захарченко. – К. : Атіка, 2005. – 368 с.

УДК 025.5:004.74

Оксана Пригорницька,
мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ВІРТУАЛЬНА ДОВІДКОВА СЛУЖБА ЯК ФОРМА ДИСТАНЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

У статті розглядаються складові дистанційного інформаційного обслуговування користувача сучасної бібліотеки. Проаналізовано надання провідними бібліотеками послуги «Віртуальна довідка».

Ключові слова: дистанційне інформаційне обслуговування, дистанційні бібліотечні послуги, віртуальна довідкова служба.

З появою у бібліотек своїх власних сайтів стали виникати проекти з віддаленого обслуговування користувачів. До таких проектів належить створення віртуальних довідкових служб (ВДС).

У фаховій літературі використовуються такі синоніми терміна «віртуальна довідка»: «чатова довідка», «онлайнова довідка», «електронна довідка», «автоматизована довідка», «цифрова довідка» тощо. Усі вони означають довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів, що відбувається в електронному середовищі з використанням різноманітних комунікаційних каналів: електронної пошти, веб-форми, чату. Детальний аналіз цих форм обслуговування в Інтернеті розглядається у виданнях, зокрема в статтях Н. Адріанової, І. Багрової, Є. Жабко, Г. Швецової-Водки, Т. Добко та ін.

Віртуальна довідкова служба – це технологічне рішення традиційного довідково-бібліографічного обслуговування, одного з головних напрямів діяльності будь-якої бібліотеки. Обслуговування користувачів здійснюється за допомогою електронних засобів зв'язку, іноді в режимі реального часу, коли користувачі використовують комп'ютер і різні інтернет-технології для спілкування з бібліотекарями, не перебуваючи при цьому в бібліотеці. Мета ВДС – допомогти читачеві отримати інформацію за запитом у режимі віддаленого доступу, залучити нових користувачів, а також прорекламувати ресурси й послуги бібліотеки.

ВДС характеризується:

– загальнодоступністю і безкоштовністю;

- можливістю звернення в режимі віддаленого доступу;
- можливістю залучення недоступних для користувача інформаційних ресурсів у процесі виконання запиту;
- оперативністю виконання.

За результатами запитів довідки, що надаються бібліотеками, поділяються на:

- тематичні – містять перелік документів та/або посилання на електронні інформаційні ресурси відповідно до теми запиту;
- адресні – містять інформацію про наявність документів у бібліотеці або про їхнє місцезнаходження в інших бібліотеках чл інформаційних центрах, відкритий доступ до електронних каталогів яких здійснюється через мережу Інтернет;
- уточнюючі – виявляють, уточнюють або доповнюють елементи бібліографічного опису документа;
- фактографічні – містять відомості щодо конкретних фактів, подій, персоналій, організацій і мають науково-дослідний або науково-прикладний характер.

Також операторами ВДС надаються консультації з методичних і науково-організаційних питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства, документознавства й науково-дослідної діяльності в бібліотечно-інформаційній сфері [1].

За часом одержання відповіді на запит виділяють два види надання послуг ВДС.

1. Асинхронне:

- за допомогою електронної пошти (запити по e-mail), що передбачає створення на сайті бібліотеки спеціальної форми, у якій читачі можуть залишити свої запити. Користувач заповнює бланк електронного листа і відправляє його на автоматично вказану адресу, через певний час отримує відповідь на запит;
- використовується мережева форма (веб-форма), яка розміщена на сайті для загального користування, призначена для передачі запиту в бібліотеку. Зазвичай така форма організована за правилами, містить поля для введення імені клієнта, його електронної адреси (для отримання відповіді), теми запиту та, власне, область для введення тексту запиту.

2. Синхронне:

- здійснюється в режимі чат-технологій, а також відео- й телеконференцій, передбачає інтерактивну, «живу» допомогу бібліографа в режимі реального часу, що дає змогу читачеві й бібліографу обмінюватися

короткими письмовими посланнями. Одночасно обмінюватися текстовими посланнями з бібліографом можуть декілька читачів.

Перераховані види обслуговування мають переваги й недоліки, тому вони не замінюють, а доповнюють один одного. У практиці роботи бібліотек України застосовується переважно асинхронне довідково-бібліографічне обслуговування, тому що поширення синхронного залежить від ступеня розвитку Інтернету, якості зв'язку, матеріально-технічної бази бібліотек [2].

За формою організації діяльності розрізняють корпоративні служби й служби окремих бібліотек.

На пострадянському просторі перша служба «віртуальна довідка» з'явилася в Росії у 2000 р. на базі Центральної бібліотечної системи «Київська» Москви. Цей проект із часом перетворився на корпоративний та отримав назву «Віртуальна довідково-інформаційна служба публічних бібліотек» (ВДІС ПБ). Сьогодні до нього входять 29 бібліотек Росії, дві українські (Миколаївська центральна бібліотека ім. М. Кропивницького й Централізована бібліотечна система для дітей м. Севастополя) і одна бібліотека Казахстану. Ця служба функціонує на інформаційно-довідковому порталі library.ru, де є спеціальний розділ «Віртуальна довідка».

Одними з перших в Україні розпочала надавати послуги з ВДС Національна бібліотека України для дітей. Навесні 2003 р. уперше на її сайті з'явилося повідомлення про готовність чергового бібліографа відповідати на запитання «про дитячу літературу й дитячу книгу», які пропонувалося надсилати електронною поштою, і в такий же спосіб відповідати. За час функціонування цього варіанта довідки були одержані лічені запити й стало зрозуміло, що відповідати електронною поштою незручно й нераціонально: запитання, особливо протягом навчального року, повторюються, кожного разу необхідно проводити пошук знову, після чого перед програмістами бібліотеки було поставлено завдання – створити інтерактивну форму запити з можливістю публікації «запитань-відповідей» на сайті бібліотеки [3].

З березня 2005 р. ВДС Національної бібліотеки України для дітей стала корпоративним проектом – до нього приєдналися бібліографи Миколаївської центральної бібліотеки для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменка. На сьогодні в рамках проекту «Об'єднана довідкова служба бібліотек України» – українського корпоративного проекту з віртуального обслуговування користувачів, створеного на базі Національної бібліотеки України для дітей, – беруть участь 19 бібліотек України.

Правила користування ВДС й обмеження щодо запитів розміщуються

на сайтах бібліотек й інформують користувача про порядок і режим роботи ВДС, як правильно поставити питання та отримати на нього відповідь тощо, у принципі вони однакові. Так, згідно з правилами користування ВДС, встановленими Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка, довідкова служба бібліотеки здійснює пошук необхідної бібліографічної інформації в режимі «запит-відповідь» (запити надіслані електронною поштою не розглядаються). Користуватися послугами ВДС може будь-яка особа, що має доступ до Інтернету і звернулася до служби, незалежно від її соціального статусу й місця проживання. Для всіх користувачів звернення до ВДС та отримання відповідей безкоштовне, якщо їхні запити не потребують складного бібліографічного пошуку й роботи з великим масивом інформації (тематичні бібліографічні списки, що потребують суцільного перегляду документів, добору широкого кола джерел інформації за великий проміжок часу до докторських і кандидатських дисертацій, монографій, дипломних, курсових та інших наукових робіт, виконуються на платній основі).

Приймання запитів від користувачів відбувається автоматично й цілодобово. Виконання запитів здійснюється в режимі роботи бібліотеки за порядком їх отримання, протягом 1–2 доби, але якщо запит складний і потребує додаткового часу й джерел пошуку, то користувачу повідомляють про те, що його запит виконується, а після закінчення пошуку дається повна відповідь. Тривалість виконання таких запитів може становити декілька днів. Користувачі ВДС одержують посилання на інформацію як в мережі Інтернет, так і на традиційних паперових носіях (відомості про книги, підручники, журнальні й газетні статті). Джерелами інформації для операторів є власні фонди, електронні каталоги інших бібліотек, електронні бібліотеки художніх текстів в Інтернеті, електронні версії періодичних видань, анотовані каталоги інтернет-магазинів тощо.

Не всі запити користувачів є унікальними. Часто вони бувають якщо не повторюваними, то подібними. У тому випадку, коли той чи інший запит уже було виконано раніше, користувач отримує посилання на архів виконаних запитів із зазначенням номера відповіді. Саме тому можливе багаторазове використання відповідей на запити, отримані в різний час. Якщо запит з будь-якої причини виконати неможливо, оператор ВДС приймає рішення не брати це питання до виконання та доводить до відома користувача причину. Запити розподіляються для виконання між підрозділами бібліотеки згідно з їхньою спеціалізацією і виконуються бібліографами інформаційно-бібліографічного відділу, відділів україніки, літератури іноземними мовами, технічної літератури, науково-

методичного відділу та ін. Відповідальний бібліограф у кожному відділі приймає запити, що надійшли, оцінює складність і визначає шляхи пошуку інформації, розподіляє завдання між співробітниками або виконує сам. Відповідь на запит оформлюється в електронному варіанті і відправляється оператору віртуальної довідкової служби, який розміщує її на сайті бібліотеки. Слід зауважити, що часто запити виконуються співробітниками кількох структурних підрозділів бібліотеки сумісно [4].

На сьогодні Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка є учасником проекту «Корпоративна віртуальна довідкова служба наукових бібліотек Харкова», до якого також входять ще чотири бібліотеки Харкова: Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (<http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/index.htm>), Центр науково-гуманітарної інформації Харківського гуманітарного університету «Народна Українська академія» (<http://www.nua.kharkov.ua/>), Наукова бібліотека Харківського національного університету радіоелектроніки (lib.kture.kharkov.ua) і Харківська міська музично-театральна бібліотека ім. К. С. Станіславського (<http://mtlib.org.ua/>).

У 2011 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) була започаткована і впроваджена служба віртуальної бібліографічної довідки, яка належить до класу бібліографічно орієнтованих сервісів, які ґрунтуються на використанні професійних знань і фахової підготовки бібліотечних фахівців високого рівня. Протягом року було організовано онлайн-сервіс із використанням можливостей АБІС, що дало змогу здійснювати роботу автоматизованих робочих місць (АРМ) бібліотекарів віртуальної довідки в єдиному інтерфейсі з іншими бібліографічними сервісами НБУВ. Відповіді на запити користувачів надходять в асинхронному режимі й можуть бути знайдені після оформлення їх бібліотекарями в архіві виконаних довідок на сайті бібліотеки за темою запиту або адресою електронної пошти користувача. АРМ бібліографа віртуальної довідкової служби надає можливості оформити відповідь у таких основних форматах, як текстова описова інформація, бібліографічна довідка про наявність видань у НБУВ (бібліографічний опис + шифр або каталожна картка зі сканованого карткового каталогу), бібліографічні посилання на видання, яких немає в НБУВ, посилання на відповідні веб-сторінки інформаційних джерел Інтернету, на повні тексти з електронного архіву НБУВ або інших інформаційних сервісів глобальної мережі, переадресація запиту до відповідних структурних підрозділів НБУВ із зазначенням URL-адреси спеціалізованого

читального залу на сайті бібліотеки (де є адреса, телефон, контакти, інформація про напрями роботи й бібліотечні послуги) [5].

Водночас оператори ВДС мають право відмовити користувачу в розгляді запиту.

Згідно з Правилами роботи сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, не розглядаються запити, пов'язані:

- з підготовкою цілісного тексту з відповідної проблематики, який може бути використаний як основа для виступу, написання огляду, статті тощо;

- з наданням готових рефератів, курсових робіт тощо;

- з розв'язанням задач, здійсненням обрахунків, виготовленням креслень тощо;

- з перекладом текстів;

- з наданням інформації, що має розважальний (розгадування вікторин, кросвордів тощо) або посередницький (пошук товарів і послуг, зрівняння цін тощо) характер;

- з наданням інформації, що має комерційну цінність або на яку поширюються комерційні права;

- з тлумаченням законів та інших нормативно-правових актів, здійсненням юридичної і медичної консультації;

- з питаннями, що порушують або виходять за межі чинного законодавства тощо [6].

Незважаючи на всі переваги ВДС, усе ж таки спостерігається невелика кількість звернень користувачів до довідкових служб багатьох бібліотек. Це пояснюється тим, що користувачі ще не звикли до такої послуги або мають обмежений доступ до мережі Інтернет.

Так, згідно з архівами виконаних довідок, які розміщено на сайтах бібліотек, службою віртуальної довідки Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького (<http://www.zounb.zp.ua/vss/>) за весь час роботи опрацьовано 2751 звернення (згідно з архівом виконаних довідок перший запит здійснено 13.02.2008), Херсонської обласною науковою бібліотекою ім. Олесея Гончара (<http://www.lib.kherson.ua/vss.htm?p=0>) – 2685 звернень (перший запит здійснено 1.02.2005), Чернігівською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка (<http://libkor.cg.ukrtel.net/index.php?id=4&sid=2&chapter=1&tab=4>) – 43 звернення (перший запит здійснено 20.02.2007), Науковою бібліотекою Хмельницького національного університету (http://library.tup.km.ua/virt_dovidka/for_chit/index1.php) – 2497

звернень (перший запит здійснено 19.04.2006), Науковою бібліотекою Харківського національного університету радіоелектроніки – учасником проекту «Корпоративна віртуальна довідкова служба наукових бібліотек Харкова» (<http://booksearch.kture.kharkov.ua/library/index.php?page=330>), починаючи з 17.09.2007 р., виконано 1027 запитів.

Незважаючи на таку невелику кількість звернень до ВДС, потреба користувачів у віртуальному довідковому обслуговуванні очевидна. З метою більш якісного обслуговування користувача бібліотеки створюють корпоративні ВДС, що дає змогу здійснювати централізоване віртуально-довідкове обслуговування і сприяє розширенню послуг бібліотек. Також це дає можливість створювати єдині архіви відповідей на запити.

Крім того, робота в межах корпорації дає змогу направляти запити віддалених користувачів саме до тих бібліотек, чії фонди, колекції, а також рівень професійної кваліфікації персоналу найбільше б відповідали кожному конкретному запиту. Найбільш відомою корпоративною ВДС в Україні є «Об'єднана довідкова служба бібліотек України» (<http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/index.php>), до якої за час існування надійшло 29 611 запитів.

Разом з тим багатьома бібліотеками побудована робота ВДС таким чином, що не сприяє встановленню заочно дружніх стосунків користувача й бібліографа. Правилами користування ВДС встановлено різноманітні обмеження, як, наприклад, «не даємо відповіді електронною поштою»; «на такі питання бібліографи не відповідають»; «такі запити вилучаються»; «кількість запитів обмежена»; «списки джерел інформації надаються в обмеженій кількості»; «запити, що виходять за межі правил, видаляються»; «інформація не надається»; «не відповідаємо анонімним користувачам».

У бібліотеках вищих навчальних закладів віртуальною довідкою, як правило, можуть скористатися лише студенти, аспіранти й співробітники цього ВНЗ, оскільки практичне користування веб-сайтом загалом можливе лише після авторизації.

Так, ВДС Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету встановлено такі обмеження: замовлення приймаються тільки від користувачів бібліотеки ХНУ (за наявності читачької картки); від одного читача приймається тільки один запит на день; довідкова служба залишає за собою право визначати фіксовану кількість запитів на добу; запити виконуються за порядком надходження [7].

Якщо взяти до уваги перераховані вище обмеження, а також незначну кількість запитів, що приймаються однією бібліотекою до виконання

протягом дня, то в користувача з'являється невпевненість стосовно термінів отримання необхідної інформації, а то й узагалі що його запит буде виконано.

Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що на сьогодні ВДС уже стала одним з важливих напрямів роботи бібліотеки. Використання користувачами ВДС надає їм можливості незалежно від віку, рівня освіти й місця проживання швидко й доступно отримувати повноцінне індивідуальне бібліотечне обслуговування безпосередньо вдома або на робочому місці. При цьому бібліотека відкриває свої можливості, свої ресурси, знання своїх фахівців для користувачів мережі Інтернет, розширюючи сферу свого інформаційного впливу. ВДС бібліотек беруть активну участь у створенні єдиного інформаційного простору, підвищують рівень впливу бібліотек на використання інтернет-ресурсів. Діючі бібліотечні віртуальні довідкові служби не є конкурентами. Збільшення кількості ВДС сприятиме різноманітності й підвищенню якості задоволення інформаційних потреб, вихованню інформаційної культури користувачів.

Список використаних джерел

1. Правила роботи сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html. – Назва з екрана.
2. Виртуальная справочная служба (ВСС). Технологические аспекты онлайн-сервиса удаленных пользователей библиотек [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nbchr.ru/pdf/metod_20110427_1.pdf. – Загл. с экрана.
3. *Торлін І.* Виртуальне обслуговування в дитячих бібліотеках України [Електронний ресурс] / І. Торлін // Доповідь на конференції «Крим-2005». – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3694>. – Назва з екрана.
4. *Рибак І.* Виртуальна довідкова служба Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: Досвід роботи та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс] / І. Рибак. – Режим доступу: http://kogolenko.kharkov.com/kr_virt2.htm. – Назва з екрана.
5. *Лобузін К.* Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища / К. Лобузін // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 7. – С. 30–34.

6. Правила роботи сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html. – Назва з екрана.

7. Віртуальна довідкова служба Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/virt_dovidka/for_chit/index1.php. – Назва з екрана.

УДК 001.102(082.22):620.9(477)

Оксана Сандул,

мол. наук. співроб. відділу реферування наукової інформації НБУВ

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ СВІТОВОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ КРИЗИ (НА ОСНОВІ РЕФЕРАТИВНИХ РЕСУРСІВ НБУВ)

Проведено бібліометричний аналіз публікацій з питань альтернативної енергетики, що відображені в реферативній базі даних «Україніка наукова». Розкрито динаміку, визначено основні напрями й тенденції дослідної роботи щодо можливостей використання альтернативних джерел енергії. Висвітлено вплив удосконалення законодавчої бази України на активізацію наукових досліджень у цій сфері.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, наукометричні дослідження, реферативна інформація, база даних «Україніка наукова», традиційна енергетика, альтернативна енергетика.

Глобальні процеси в сучасному світі, зростання світового промислового виробництва призводять до значного збільшення споживання енергоресурсів і, як наслідок, завдання істотної екологічної шкоди світовому довкіллю. Останнім часом ця проблема стає для світової спільноти найбільш актуальною, оскільки людині для її життя необхідні як енергетичні ресурси, так і максимально чисте навколишнє середовище.

Основними пріоритетами вітчизняної енергетичної політики, визначеними в Енергетичній стратегії України до 2030 р. [3], є реформування енергетичного сектору, передусім на основі зміцнення відповідної правової та інституційної бази; реалізація проектів із диверсифікації шляхів і джерел постачання енергоносіїв; здійснення політики енергозбереження і підвищення енергоефективності економіки; упровадження нової структури споживання енергоресурсів, зокрема на основі ширшого використання поновних джерел енергії тощо.

Уперше на законодавчому рівні в Україні було подано визначення терміна «нетрадиційні і поновлювані джерела енергії» в Законі України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 р. [8]. Це джерела, які постійно

існують або періодично виникають в навколишньому середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси. Закон визначив особливості правового регулювання, що застосовується до юридичних і фізичних осіб, які проводять роботу з будівництва й реконструкції об'єктів відновлювальної енергетики. Цим Законом передбачено надання податкових пільг підприємствам – виробникам енергоощадного обладнання, техніки й матеріалів, засобів вимірювання, систем контролю й управління енергоспоживанням і підприємствам, які використовують обладнання, що працює на нетрадиційних і поновних джерелах енергії.

У 2003 р. було прийнято Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [7, ст. 155], яким визначено правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії і сприяння розширенню їх використання в паливно-енергетичному комплексі. Законом визначено, що альтернативні джерела енергії – це відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль і припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів і вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний і коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів. При цьому альтернативна енергетика розглядається як сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії. Тобто поняття «нетрадиційні і відновлювані джерела» тотожні з поняттям «альтернативні джерела» [6]. Також у цьому Законі передбачено розроблення загальнодержавних, галузевих і місцевих програм у сфері альтернативних джерел енергії та їх наукове, науково-технічне і фінансово-економічне супроводження.

Виконання цих стратегічних завдань неможливе без належної оцінки поточного стану й перспектив розвитку енергетичної галузі України.

У багатьох країнах світу для оцінки стану інноваційного розвитку будь-якої галузі використовують три групи показників: статистичні показники розвитку науки (витрати на дослідження і розробки, чисельність наукового персоналу тощо), патентна статистика, а також **бібліометричні показники** (кількість наукових публікацій, їх цитування тощо) [9].

Бібліометрія як наукова галузь із використання математичних і статистичних методів вивчення потоків наукових документів (книг,

періодичних видань тощо) з метою виявлення тенденцій розвитку предметних галузей, зародилася в 1960-ті роки. Термін «бібліометрія» ввів у 1969 р. англійський учений А. Прічард.

У подальшому вагомий внесок у розробку методів бібліометричного аналізу зробили такі вчені, як Ю. Гарфілд, О. Зусьман [2], Б. Кияк [4], Л. Костенко [4, 6, 7].

Зокрема, у своєму дослідженні «Библиометрические исследования науки» О. Зусьман наголошував, що саме бібліометричні показники найбільш об'єктивно й повно відображають ступінь активності та продуктивності фундаментальних і прикладних досліджень у будь-якій галузі.

У статті Л. Костенка «Бібліотека та наукометрія: світовий досвід, українська перспектива» окремо підкреслюється, що «на сучасному етапі значно зросла увага українських вчених до проведення загальних та галузевих наукометричних досліджень: спостерігається позитивна динаміка кількості публікацій, присвячених застосуванню методів наукометрії; опановуються сучасна методологія та інноваційний дослідний інструментарій; у фахових наукових виданнях регулярно висвітлюються проблеми та результати проведених наукометричних досліджень» [5, с. 29].

Утім, на сьогодні питання бібліометричного аналізу особливостей розвитку альтернативної енергетики в Україні є малорозробленими. Зважаючи на актуальність цієї проблеми, метою цього дослідження є вивчення інформаційних ресурсів з питань використання альтернативних джерел енергії, що містяться в Загальнодержавній реферативній базі даних (РБД) «Україніка наукова».

РБД «Україніка наукова» була заснована в 1998 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (далі – ІПРІ). Вона містить реферативну інформацію про наукові видання, зокрема монографії, підручники для ВНЗ, матеріали конференцій, а також автореферати дисертацій і статті з періодичних і продовжуваних видань.

Станом на 10.04.2013 р. загальна кількість записів у зазначеній РБД нараховує близько 463 000, зокрема з питань енергетики – 42 353 джерела (що становить більше 9 % загального масиву публікацій). Слід зазначити, що кількість записів у РБД постійно зростає, оскільки до НБУВ та ІПРІ триває надходження публікацій за останні роки (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка зростання кількості публікацій з питань традиційної та альтернативної енергетики в Загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» (2002–2012 рр.)

Рік	Кількість публікацій з питань традиційної енергетики				Кількість публікацій з питань альтернативної енергетики			
	книги	автореф.	статті з періодичних видань	усього	книги	автореф.	статті з періодичних видань	усього
2002	62	24	190	276	11	8	48	67
2003	62	49	117	228	10	11	27	48
2004	63	68	189	320	8	6	44	58
2005	68	38	187	293	10	10	101	121
2006	77	28	282	387	12	11	162	185
2007	49	50	263	362	12	16	171	199
2008	69	55	322	446	13	12	163	188
2009	50	55	287	392	10	22	168	200
2010	38	53	413	504	21	20	229	270
2011	80	42	447	569	19	18	224	261
2012	28	44	170	242	2	12	67	81
Усього	646	506	2867	4019	128	147	1404	1678

Кількість записів у РБД за 2011–2012 рр. продовжує збільшуватися відповідно до нових надходжень до НБУВ.

Наведені в табл. 1 цифри вказують на стале збільшення кількості наукових видань із цієї проблематики.

Хоча на сьогодні основна частка наукових джерел у РБД «Україніка наукова» присвячена проблемам використання традиційних джерел енергії (71%) і лише 29 % можливостям розвитку альтернативної енергетики, необхідно відзначити, що в цій сфері відбуваються істотні зміни. Так, у зв'язку з необхідністю вирішення гострих енергетичних й екологічних проблем світова спільнота почала більш активно звертатися до використання відновлюваних або альтернативних джерел енергії. Зокрема, у грудні 2008 р. Європарламент зобов'язав країни ЄС до 2020 р. довести використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії до 20 % загального обсягу європейського енергоринку, а до 2040 р. – до 40 % [1].

На підставі проведеного аналізу можна також констатувати нерівномірність у дослідженнях окремих напрямів використання альтернативних джерел енергії.

Особливості розподілу публікацій з різних галузей альтернативної енергетики відображено в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльна таблиця розподілу наукових джерел за окремими галузями альтернативної енергетики (за період 2002–2012 рр.)

Галузі альтернативної енергетики	Вид документа			Загальна кількість	Відсоткова частка
	книги	автореф. дисертацій	статті з періодичних видань		
Вітроенергетика	10	25	227	262	32,9%
Біоенергетика	21	18	220	259	32,5%
Геліоенергетика	10	24	176	210	26,3%
Геоенергетика	3	4	59	66	8,3%

Наведені дані вказують на те, що найбільша увага в наукових дослідженнях приділяється проблемам вітро- та біоенергетики. На відміну від світових тенденцій далеко не першочерговими є розробки з геліоенергетики. Найменш розробленими лишаються питання геонергетики, хоча це, мабуть, закономірно з урахуванням природних умов України.

Видовий розподіл публікацій з питань альтернативної енергетики за досліджуваний період, відображених у РБД «Україніка наукова», виглядає таким чином (див. рисунок).

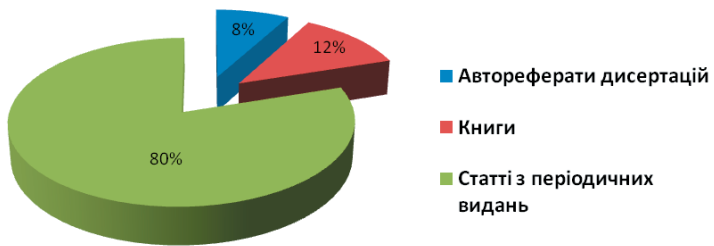

Рис. Видовий розподіл наукових публікацій з проблем альтернативної енергетики

З діаграми видно, що основну частку масиву становлять статті з періодичних видань – 80 %, другу позицію посідають книги – 12 %. Найменший відсоток припадає на автореферати дисертацій – 8 %.

Слід зазначити, що для України визначальним у розвитку альтернативної енергетики став 2009 р., коли Верховною Радою були ухвалені зміни до деяких законів України щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії, на підставі чого в країні відбулися нововведення у сфері запровадження «зеленого» тарифу на електричну енергію, отриману з альтернативних джерел з використанням енергії вітру, сонця, біомаси, а також вироблену малими гідроелектростанціями.

Ці процеси знайшли своє віддзеркалення в РБД «Україніка наукова». Так, кількість наукових публікацій з проблем розвитку альтернативних джерел енергії у 2010 р., порівняно з 2005 р., збільшилася у 2,2 раза, а з проблем традиційної енергетики – в 1,7 раза. Тобто темпи зростання публікацій з альтернативної енергетики майже в 1,3 раза випере-

джають темпи зростання публікацій, присвячених традиційним видам енергетики, що призводить до збільшення їх частки в загальному масиві реферативних ресурсів НБУВ.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що протягом останніх 10 років темпи здійснення досліджень у сфері розвитку вітчизняної енергетики невинно зростають, що знаходить своє відображення в РБД «Україніка наукова».

Найбільш динамічно зростає кількість публікацій з тематики щодо можливостей використання альтернативних джерел енергії.

Удосконалення законодавчої бази з енергетичних питань помітно сприяло активізації досліджень у цій надзвичайно важливій галузі вітчизняної економіки.

Відносно низький відсоток (8 % від загальної кількості публікацій) авторефератів дисертацій говорить про необхідність заохочення вчених до збільшення саме дисертаційних досліджень із цієї тематики. Тому вбачається доцільним проводити більш активну пропаганду достатньо потужного масиву інформаційних ресурсів НБУВ з метою їх подальшого використання вітчизняними науковцями для вирішення нагальних екологічних й енергетичних проблем у країні.

Список використаних джерел

1. Зелена книга «Європейська стратегія стабільної, конкурентоздатної та безпечної енергетики». Брюссель, 8 березня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU06096.html. – Назва з екрана.

2. Зусьман О. М. Библиометрические исследования науки / О. М. Зусьман // С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. – СПб., 2000. – 216 с.

3. Енергетична стратегія України на період до 2030 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 берез. 2006 р. № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN38530.html. – Назва з екрана.

4. Кияк Б. Р. Проблемний характер інформаційно-знаннєво-прогнозних атракторів у системі науки / Б. Р. Кияк // Наука та наукознавство. – 2009. – № 2 (64). – С. 25–37.

5. Костенко Л. Й. Бібліотека та наукометрія: світовий досвід, українська перспектива / Л. Й. Костенко, Д. В. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 29–32.

6. *Поліщук О. В.* Розвиток альтернативної енергетики в Україні: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Поліщук. – Режим доступу: <http://www.er.energy.gov.ua/doc.php?f=2582>. – Назва з екрана.

7. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20 лют. 2003 р. № 555-IV // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 24. – С. 155.

8. Про енергозбереження : Закон України від 1 лип. 1994 р. № 74/94-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1994. – № 30. – Ст. 283.

9. *Савенкова Л. В.* Роль бібліометричних досліджень в управлінні науковою діяльністю ВНЗ [Електронний ресурс] / Л. В. Савенкова, В. М. Волинець. – Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/133.pdf>. – Назва з екрана.

УДК 004.7–004.247:021.1

Ігор Гах,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ МЕРЕЖ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЛЯ ПЕРЕДАЧІ МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті проаналізовано принципи та технологію функціонування цифрових мереж інтегрального обслуговування, стандарти та протоколи передачі даних у них. Зроблено висновки про можливість технічної реалізації та впровадження визначених видів обслуговування з використанням сучасних протоколів для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Ключові слова: бібліотеки, інформаційно-бібліотечне середовище, мультимедійна інформація, цифрові мережі інтегрального обслуговування, стандарти передачі даних, потоки даних, мережеві протоколи, безпека даних.

Розвиток міжбібліотечного інформаційного простору в нинішніх умовах неможливий без сучасних засобів зв'язку. Впровадження автоматизованих виробництв та комп'ютерної техніки в бібліотечну діяльність вимагають організації високошвидкісних каналів передачі даних між окремими бібліотеками чи їх підрозділами, розташованими в різних районах міста, різних регіонах. Створення додаткових каналів зв'язку та вузлів комутації тягне за собою витрати, порівнянні з витратами на будівництво цифрового телефонного зв'язку. Технології інтеграції, цих двох основних видів послуг, що з'явилися за останні 10 років, дають змогу вирішити завдання на базі єдиного уніфікованого устаткування і каналів зв'язку. Ефективність використання ресурсів мережі при цьому зростає в рази. За оцінками західних фахівців та аналітиків вже у 2015–2016 рр. не менше 70 % усіх міжбібліотечних та внутрішньо-бібліотечних послуг будуть здійснюватися мережами з інтеграцією послуг на основі FrameRelay, ATM, IP-комутації. Тому розвиток даних систем зв'язку в Україні неминуче піде шляхом інтеграції послуг на основі цифрової комутації, що відповідає напряму розвитку інформатизації бібліотек країни. Порушене питання розглядалось у роботах

Я. Шрайберга [20], Л. Костенка [19] та В. Петрова [18]. Висвітлення ролі та значення сучасних засобів передачі інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі, у тому числі й за допомогою мереж з інтеграцією послуг, знайшли своє відображення в працях С. Канвілکارа [34], Д. Соловяненка [30], Л. Костенка [22] та В. Оліфера [17].

Водночас аналіз публікацій, присвячених проблемам автоматизації та інформатизації бібліотечного середовища, дає змогу зробити висновок щодо актуальності й необхідності досліджень, які розвивають, доповнюють та конкретизують висвітлення питання щодо переваг використання цифрових мереж з інтеграцією послуг для передачі різноманітної мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.

Нині високими темпами ведеться будівництво високошвидкісних цифрових каналів зв'язку, що становлять базову інфраструктуру вітчизняних мереж зв'язку. Як неодноразово відзначалося керівництвом підприємства «Укртелеком» та іншими телекомунікаційними компаніями і компаніями-провайдерами Інтернет, на базі споруджуваних транспортних цифрових мереж планується розгорнути єдину мережу інтегрального обслуговування для передачі телефонного трафіку, даних, мультимедійної та різної службової інформації.

Незважаючи на перспективність таких рішень, на сьогодні не створено адекватних засобів проектування й аналізу бібліотечних мереж інтегрального обслуговування. Це пов'язано, насамперед, з тим, що подібні об'єкти з'явилися порівняно недавно і за короткий проміжок часу пройшли шлях від окремих експериментальних установок до систем загальнонаціонального масштабу. Наявні доробки в галузі проектування традиційних мереж передачі даних, з одного боку, і телекомунікаційного зв'язку, з іншого, оперують не завжди сумісними і чіткими, а іноді навіть суперечливими поняттями і критеріями [21, 23, 27]. Тому створення відповідних методик проектування й аналізу цифрових мереж інтегрального обслуговування (ЦМІО) в бібліотечному середовищі, а також єдиного системного підходу до оцінки процесів передачі різних класів інформації і видів телекомунікаційних сервісів (обслуговування) є актуальним завданням.

Метою даної роботи є проведення порівняльного аналізу мереж передачі мультимедійної інформації в бібліотечному середовищі класичного типу та новітньої архітектури мережі з інтеграцією послуг.

1. Сучасні цифрові мережі інтегрального обслуговування в інформаційно-бібліотечному середовищі, особливості та принципи побудови

Під цифровими мережами інтегрального обслуговування розуміють сукупність архітектурно-технологічних методів і апаратно-програмних засобів, що дають можливість на основі єдиного цифрового подання інформації здійснити різні види інформаційного обслуговування користувачів бібліотек з урахуванням вимог по своєчасності та якості доставки інформації [11].

До переваг цифрових мереж інтегрального обслуговування (далі – ЦМІО) слід віднести: більш високу економічну ефективність у порівнянні з будь-якою іншою мережею; забезпечення широкого спектра видів обслуговування при використанні тільки однієї абонентської лінії зв'язку, сумісність ЦМІО з існуючими і споруджуваними мережами зв'язку, застосування тільки цифрових методів передачі інформації, високу надійність, обумовлену використанням високоякісного уніфікованого устаткування, наявності систем моніторингу та керування.

Це можна проілюструвати таким прикладом. Деяким бібліотекам, що розташовані у Львові та Києві, необхідно забезпечити передачу декількох потоків інформації: голосову інформацію, дані локальних комп'ютерних мереж (TCP/IP, IPX), потоки між терміналами та мейн-фреймом Intel (HDLC).

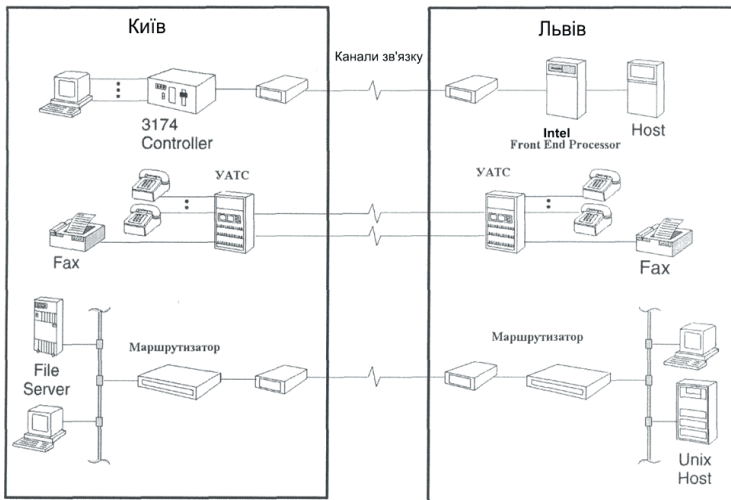

Рис. 1.1. Традиційний підхід до побудови корпоративної мережі

На рис. 1.1 наведено приклад побудови корпоративної бібліотечної мережі передачі даних з використанням кількох орендованих каналів для передачі різних видів інформації, а на рис. 1.2 – графік завантаження орендованих каналів зв'язку протягом доби. Зазначимо, що необхідна сумарна пропускна здатність трьох орендованих каналів зв'язку становить не менше 200 Мбіт/с.

Вибір меншої пропускної здатності каналів зв'язку означає для клієнта можливість непрямих збитків при несвоєчасному обміні оперативною інформацією. На рис. 1.3 показана корпоративна мережа цієї ж бібліотеки, але побудована з використанням одного каналу зв'язку і спеціалізованого устаткування, що інтегрує різні інформаційні потоки в цьому каналі зв'язку [1].

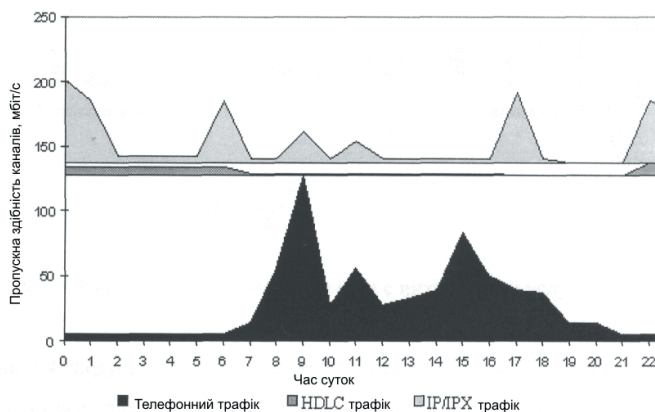

Рис. 1.2. Завантаження орендованих каналів зв'язку протягом доби при традиційній побудові корпоративної мережі

На рис. 1.4 показаний графік завантаження одного орендованого каналу зв'язку при інтегрованій передачі різних видів інформації. З цього випливає, що необхідна пропускна здатність каналу з урахуванням задоволення всіх пікових навантажень становить не більше 160 Мбіт/с [1].

Висока економічна ефективність такого рішення полягає також і в тому, що сумарна вартість оренди декількох каналів зв'язку невисокої пропускної здатності, як правило, значно більше вартості оренди одного каналу зв'язку з такою самою сумарною пропускною здатністю. При цьому витрати на додаткове спеціалізоване устаткування ЦМІО окупаються не більше ніж за один–два роки експлуатації [2, 17].

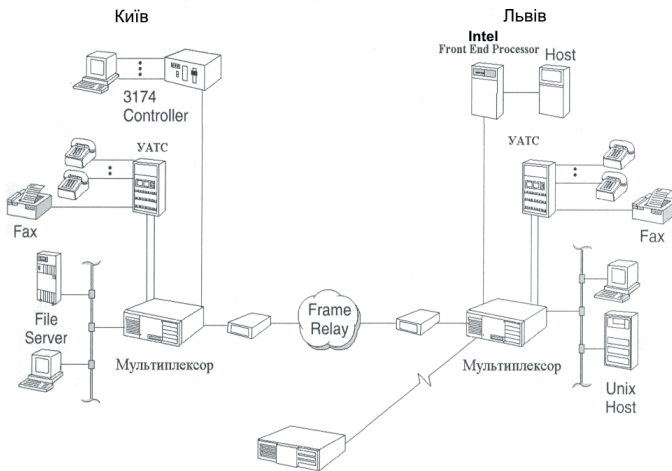

Рис. 1.3. Приклад корпоративної мережі з інтеграцією послуг

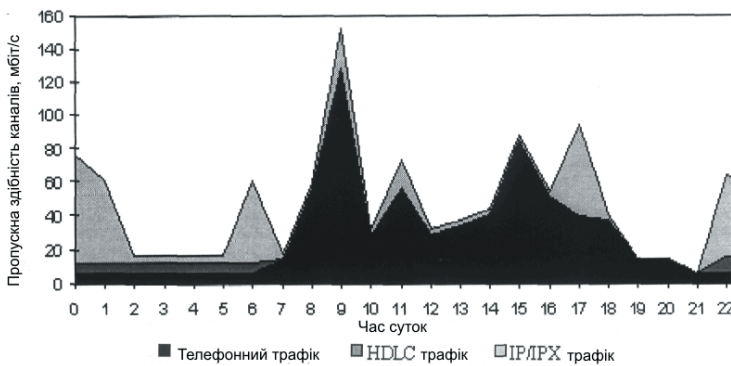

Рис. 1.4. Завантаження каналу зв'язку при інтеграції послуг

2. Критерії оцінки і показники ефективності вхідного потоку мультимедійної інформації в цифрових мережах інтегрального обслуговування

При проектуванні ЦМІО дуже важливо правильно обрати критерії оцінки й показники ефективності мережі, які повинні вірогідно

відображати реальні процеси, що відбуваються в ЦМІО. Ефективність функціонування ЦМІО пропонується оцінювати з точки зору користувача. При цьому варто враховувати, що, на думку користувачів, найбільш важливим фактором є якість обслуговування. Крім того, для будь-якого типу інформації існують деякі граничні значення показників якості, перевищення яких не призводить до поліпшення суб'єктивних оцінок користувачів [5, 29]. У табл. 2.1 наведено дані про відповідність споживчих критеріїв технічним показникам телекомунікаційного обслуговування.

Використовуємо відомі методи декомпозиції загального різномірного потоку інформації на кілька потоків, однорідними із запропонованими до мережі вимогами. Для цього визначаються найбільш важливі показники доставки кожного такого виду інформації, їхні кількісні оцінки. З цією метою були розглянуті стандарти на передачу інформації [28, 29, 31], а також ряд робіт із цієї тематики [24, 32, 33], присвячених дослідженню процесів передачі інформації різних класів, визначенню їхніх граничних характеристик.

З точки зору користувача телекомунікаційного обслуговування виділяють такі основні класи інформації: мова, відео, оперативні дані, файли даних, відео- та аудіофайли.

Відповідно до прийнятої класифікації, передача кожного з видів інформації відповідає визначеному класові телекомунікаційного обслуговування. У табл. 2.2 подано відповідні технічні показники класів телекомунікаційного обслуговування залежно від виду інформації, що транспортується. Зображена на рис. 2.2 тривимірна діаграма дає порівняльну оцінку цих видів телекомунікаційного обслуговування [4, 7, 8].

Зазначимо, що в ЦМІО надаються ті види обслуговування, які є традиційними для мереж на основі комутації каналів (передача мови, відео), але не для мереж передачі даних на основі комутації пакетів. Очевидно, що різні технічні показники мають різне значення для класу ЦМІО і загального класу мереж передачі даних. Розглянемо значущість вимог, пропорованих кожним видом телекомунікаційного обслуговування до технічних показників ЦМІО:

– «середній час доставки інформації» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови, відео й оперативних даних, де затримка на час, більший припустимого, означає неминучу втрату такої інформації;

– «пропускна здатність з'єднання» є критичним показником якості з'єднання для передачі мови і відео, тому що для таких видів телекомунікаційного обслуговування існують технічні межі мінімального обсягу даних, переданих в одиницю часу і необхідних для адекватного

відновлення інформації в точці прийому в реальному масштабі часу. Достатня пропускна здатність з'єднання також необхідна при передачі великих масивів інформації за кінцевий час;

– «імовірність помилки передачі інформації» є істотним показником при передачі точних видів інформації: бінарної оперативної інформації, бінарних файлів даних. Помилка одного біта інформації може призвести до неможливості використання цілого масиву даних;

– «коефіцієнт готовності послуги» є важливим для оперативних видів обслуговування, призначених для передачі інформації в реальному масштабі часу. Передача оперативних даних не може бути відкладена на потім, адже так вони втрачуть свою оперативність;

– «гарантована якість послуги» – частка гарантованої пропускної здатності або частка інформації, що доставляється за припустимий час. Вона має велике значення при передачі аудіо- та відео-матеріалів. Крім виконання вимог із забезпечення середнього часу доставки одиниці інформації і пропускної здатності з'єднання для даних видів обслуговування важливий середній обсяг інформації, що не втрачає своєї актуальності до моменту доставки в пункт призначення;

– показники «собівартість послуги» і «рівень охоплення території обслуговування» є важливими, в основному, для оперативних видів інформації, тому що такі види телекомунікаційного обслуговування розраховані на масового споживача;

Таблиця 2.1

Сложивчі критерії і технічні показники телекомунікаційного обслуговування

№	Сложивчі критерії		Технічні показники	
			Кількісний абсолютний	
1	Затримка доставки заданого обсягу інформації		1. Середній час доставки одиниці інформації. 2. Пропускна здатність телекомунікаційного обслуговування.	Кількісний абсолютний
2	Вірогідність доставки інформації		Імовірність помилки при транспортуванні інформації	Кількісний абсолютний
3	Коефіцієнт готовності обслуговування		Коефіцієнт готовності обслуговування	Кількісний абсолютний
4	Здатність гарантувати або змінювати обсяг обслуговування в різні моменти часу		Гарантований обсяг обслуговування	Кількісний абсолютний
5	Вартість обслуговування		Собівартість обслуговування	Кількісний абсолютний
6	Географічна (територіальна) доступність обслуговування	Якісний	Рівень охоплення території обслуговуванням	Кількісний абсолютний

Продовження табл. 2.1

7	Забезпечення конфіденційності переданої інформації	Якісний	Рівень захищеності переданої інформації	Кількісний відносний
8	Нарощування та масштабування	Якісний	Сумісність з різними видами устаткування й обслуговування	Якісний

Таблиця 2.2

Технічні показники видів телекомунікаційного обслуговування

	Передача мови	Передача відео	Передача опер. даних	Передача файлів даних	Передача відео-даних	Передача аудіо-даних
Середній час доставки одиниці інформації, с	0,150	0,150	0,5	<10	<60	<60
Пропускна здатність ТКМ, Мбіт/с	Більше 16	Більше 8192	Більше 9,6	Більше 64	Більше 2048	Більше 64
Імовірність помилки при транспортуванні інформації	Менше 3*10 E-2	Менше 3*10 E-2	Менше 10 E-6	Менше 10 E-8	Менше 3*10 E-2	Менше 3*10 E-2

Продовження табл. 2.2

Коефіцієнт готовності обслуговування	Більше 1–10 E-4	Більше 1–10 E-4	Більше 1–10 E-5	Більше 1–10 E-3	Більше 1–10 E-3	Більше 1–10 E-3
Гарантований обсяг обслуговування, частка гарантованої пропускної здатності	Більше 0,75	Більше 0,75	Більше 0,5	Більше 0,1	Більше 0,05	Більше 0,05
Собівартість обслуговування	Низька ~1\$ за годину	Висока ~100\$ за годину	Низька ~1\$ за годину	Низька ~1\$ за годину	Середня ~10\$ за годину	Середня ~10\$ за годину
Рівень охоплення території обслуговування, %	Менше 50	Менше 5	Менше 50	Менше 50	Менше 5	Менше 5
Рівень захищеності переданої інформації, кількість комбінацій ключа	Висока, Менше 10 E+12	Середня, Менше 10 E+8	Висока, Менше 10 E+12	Висока, Менше 10 E+12	Середня, Менше 10 E+8	Низька 0–10 E+8
Сумісність з різними видами устаткування обслуговування	Висока. Стандарне устаткування телефонного зв'язку	Низька. Спеціалізоване устаткування	Висока. Стандарне устаткування передачі даних	Висока. Стандарне устаткування передачі даних	Низька. Спеціалізоване устаткування	Низька. Спеціалізоване устаткування

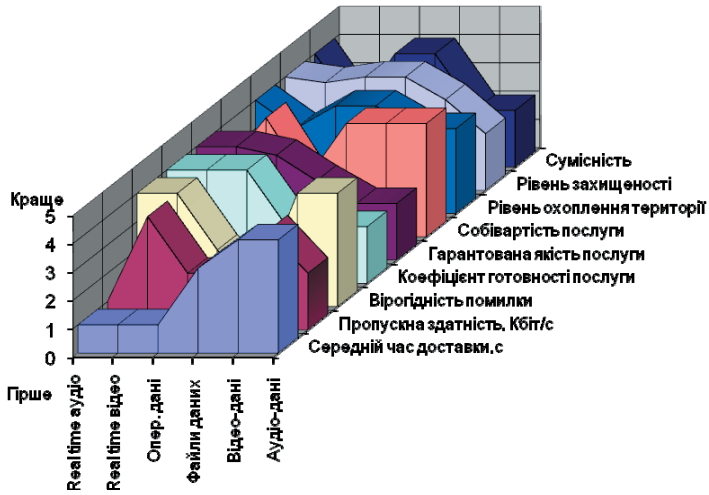

Рис. 2.2. Порівняння різних видів обслуговування

– «рівень захищеності переданої інформації» має важливе значення для видів обслуговування, що передають конфіденційну інформацію: різні бінарні дані, голосова інформація;

– «сумісність із різними видами устаткування й обслуговування» є істотним показником для обслуговування сумісного з видами традиційного зв'язку: телефонного зв'язку, передачі файлів.

На підставі табл. 2.3, приведений порівняльний аналіз технічних показників, де у випадку, якщо параметр є важливим для розглянутого виду обслуговування, то до його оцінки додається один бал.

Спираючись на дані табл. 2.2, маємо можливість визначити кількісні оцінки необхідної якості передачі інформації в мережі, а використовуючи дані про з'єднання в мережі (існуючі і прогнозовані), стає можливим одержання кількісних оцінок вимог, пропонованих до ЦМЮ вхідним трафіком. Однак дослідження всіх перерахованих вище показників є складним завданням з багатьма критеріями. На ранніх стадіях проектування ЦМЮ, що розглядаються в даній роботі, достатньо досліджувати показники, що є найбільш важливими для визначення рівня відповідності ЦМЮ вимогам завдань на обслуговування, визначення «концепції» і загальної структури проектованої мережі [6, 7, 9, 10].

Серед технічних параметрів, що описують телекомунікаційне обслуговування (див. табл. 2.3), найбільш вагомими є: середній час доставки одиниці інформації, пропускна здатність, гарантований обсяг обслуговування, коефіцієнт готовності обслуговування та рівень захищеності інформації.

Останні два параметри для ЦМІО багато в чому схожі з аналогічними параметрами для традиційних СПД, тому для їхнього аналізу можна скористатися вже існуючими напрацюваннями. Параметр «гарантований обсяг обслуговування» для видів специфічної інформації, переданих у ЦМІО (мова, відео, оперативні дані), визначається часткою інформації, що доставляється з припустимою для даного виду обслуговування затримкою [3, 25, 26].

У даній роботі пропонується використовувати при аналізі ЦМІО такі показники: пропускну здатність з'єднань у ЦМІО, середній час доставки одиниці інформації функціонуючої ЦМІО, імовірність доставки інформації за заданий час.

Таким чином, на підставі викладеного вище схема кількісної оцінки вимог, пропонованих до проєктованої мережі завданнями на телекомунікаційне обслуговування, складається з таких операцій:

- 1) дослідження складу з'єднань у мережі та їхні структури;
- 2) визначення виду телекомунікаційного обслуговування для кожного з'єднання;

- 3) обґрунтування середніх і граничних кількісних оцінок найбільш значущих показників телекомунікаційного обслуговування, наприклад, за допомогою табл. 2.2, 2.3;

- 4) визначення бажаних інтегральних показників з'єднань між частинами і фрагментами мережі на підставі отриманих приватних характеристик окремих з'єднань. Розробка схеми вибору й обґрунтування використовуваних у ЦМІО телекомунікаційних технологій.

Результати завдання дослідження вхідного в ЦМІО трафіку і бажаних характеристик мережі логічно пов'язані з необхідністю аналізу можливих концепцій інформаційної та алгоритмічної структури, основою яких є телекомунікаційні протоколи – правила взаємодії базових компонентів мережі [12, 14, 15].

Відповідно до моделі взаємодії відкритих систем (ВВС) протоколом називається взаємодія вилучених мережних пристроїв на одному рівні [31]. Протоколи різних рівнів є функціонально незалежними процесами і взаємодіють між собою відповідно до стандартних інтерфейсів. Однак на практиці, як правило, процедури, що відповідають декільком

рівням моделі ВВС, реалізуються у вигляді одного протоколу [32, 33]. У табл. 2.4 показані найбільш розповсюджені протоколи взаємодії телекомунікаційних систем і їхнє місце щодо багаторівневої моделі ВВС.

Таблиця 2.4

Телекомунікаційні протоколи щодо моделі ВВС

	Канальний	Мережевий	Транспортний
Ethernet	X		
TokenRing	X		
FDDI	X		
HSSI	X		
PPP	X		
ISDN	X		
X.25	X	X	
Framerelay	X	X	
ATM	X	X	
Appletalk		X	X
DecNet		X	X
TCP/IP		X	X
IPX/SPX		X	X

Таблиця 2.3

Значущість технічних показників для різних видів телекомунікаційного обслуговування

Технічні показники	Вимоги до ЦМЮ	Передача Мови	Передача відео	Передача оперативних даних	Передача файлів даних	Передача відеоданих	Передача аудіо-даних	Разом
Середній час доставки одиниці інформації, с	Можливість забезпечити доставку одиниці інформації за заданий час	1	1	1	0	0	0	3
Пропускна здатність ТКМ, Мбіт/с	Можливість забезпечити гарантовану пропускну здатність з'єднання	1	1	0	0	1	1	4
Імовірність помилки при транспортуванні інформації	Можливість корекції помилок	0	0	1	1	0	0	2
Коефіцієнт готовності обслуговування	Вимоги до устаткування, ПО, системи маршрутизації	1	1	1	0	0	0	3

Продовження табл. 2.3

Гарантований обсяг обслуговування, частка гарантованої пропускної здатності	Можливість забезпечити задану пропускну здатність з'єднання і зміни в часі	1	1	1	1	0	0	0	3
Собівартість обслуговування	Визначається маркетинговими умовами	1	0	1	1	0	0	0	2
Рівень охоплення території обслуговуванням, %	Визначається маркетинговими умовами	1	0	1	1	0	0	0	2
Рівень захищеності переданої інформації і комбінацій ключа	Убуловане кодування переданої інформації	1	0	1	1	1	1	0	4
Сумісність з різними видами устаткування й обслуговування	Використання стандартного устаткування	1	0	1	1	1	0	0	3

Примітка: 1 – цей показник має «визначальне» значення для цього виду обслуговування;

0 – цей показник не має «визначального» значення для цього виду обслуговування.

3. Сучасні протоколи передачі мультимедійної інформації та реалізація обслуговування на їх основі

Зіставивши параметри протоколів і технічні показники ЦМІО, наведені в табл. 2.2, можна зробити такі висновки щодо технічної реалізації визначених видів обслуговування з використанням сучасних протоколів. Насамперед розглянемо відповідність різних протоколів вимогам, запропонованим телекомунікаційним обслуговуванням до ЦМІО. У табл. 2.5 показана відповідність вимог обслуговування і можливостей найбільш розповсюджених протоколів. На підставі даних табл. 2.3 і 2.5 складається таблиця можливостей реалізації видів телекомунікаційного обслуговування на основі розповсюджених протоколів. При оцінюванні кожного протоколу використовується таке правило: «Кожен показник, що має “визначальне” значення для виду обслуговування і реалізований за допомогою даного протоколу, додає один бал до загальної оцінки протоколу». Отримані результати, наведені в табл. 2.6, і діаграма, зображена на рис. 2.3, наочно показують можливості застосування протоколів для організації телекомунікаційного обслуговування різних класів [13, 16, 17].

При дослідженні залежностей, приведених у табл. 2.5, проектувальник має можливість одержати такі відомості:

- порівняльні якісні оцінки можливостей протоколів для розглянутих видів телекомунікаційного обслуговування;
- варіанти спільної реалізації декількох видів обслуговування на основі одного протоколу.

Таким чином, загальна схема обґрунтування і вибору алгоритмічної інформаційної структур ЦМІО буде складатися з такої послідовності:

- оцінка структури й кількісних характеристик трафіку, що входить у мережу;
- визначення на підставі цього бажаних характеристик проектованої мережі;
- дослідження можливостей сучасних телекомунікаційних протоколів і вибір найбільш доцільних для проектованої мережі.

Таблиця 2.5

Відповідність розповсюджених телекомунікаційних протоколів вимогам обслуговування

Технічні показники обслуговування	Вимоги до протоколів	Ethernet	TokenRing	FDDI	HDLC	PPP	ISDN	X.25	FrameRelay	ATM	AppleTalk	DecNet	TCP/IP	IPX
Середній час доставки одиниці інформації, с	Можливість забезпечити доставку одиниці інформації за заданий час	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Пропускна здатність ТКМ, Мбіт/с	Можливість забезпечити гарантовану пропускну здатність з'єднання	-	-	+	+	-	+	-	+	+	-	-	-	-
Імовірність помилок при транспортуванні інформації	Можливість корекції помилок	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-
Коефіцієнт готовності	Можливість відновлення з'єднання по альтернативних маршрутах	-	-	+	-	-	-	+	-	+	-	+	+	+
Гарантований обсяг обслуговування, частка гарантованої пропускну здатності	Можливість забезпечити задану пропускну здатність з'єднання і зміни в часі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця 2.6

**Оцінка можливостей реалізації різних видів телекомунікаційного
обслуговування на основі сучасних протоколів**

	Передача мови	Передача відео	Передача опер. даних	Передача файлів даних	Передача відеофайлів	Передача аудіофайлів
Ethernet	1	1	2	1	0	0
TokenRing	1	1	2	1	0	0
FDDI	3	3	3	1	1	1
HSSI	2	2	1	0	1	1
PPP	1	0	2	2	1	0
ISDN	4	2	2	1	2	1
X.25	2	1	3	2	1	0
Framerelay	4	3	3	1	2	1
ATM	5	4	4	1	2	1
Appletalk	1	0	1	1	1	0
DecNet	2	1	2	1	1	0
TCP/IP	2	1	3	2	1	0
IPX/SPX	2	1	2	1	1	0

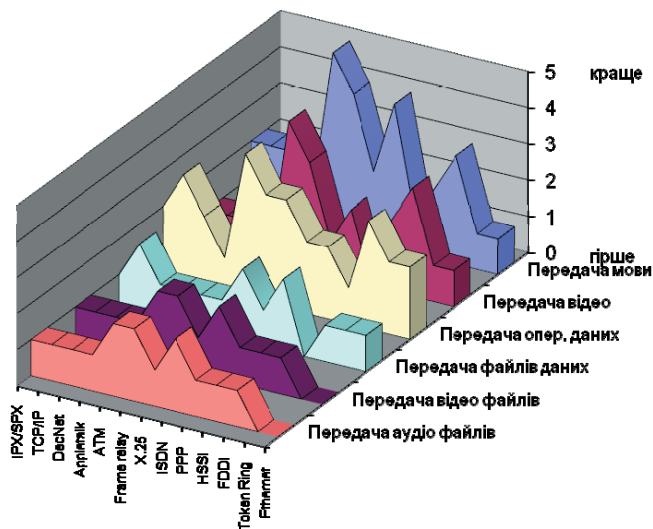

Рис. 2.3. Можливості реалізації різних видів телекомунікаційного обслуговування на основі сучасних протоколів

Висновки

1. Подальший розвиток бібліотечного простору потребує використання цифрових мереж інтегрального обслуговування, що дають можливість підвищити економічні показники за рахунок зменшення кількості ліній передачі інформації.

2. До переваг цифрових мереж інтегрального обслуговування варто віднести:

- більш високу економічну ефективність порівняно з будь-якою іншою мережею;
- забезпечення широкого спектра видів обслуговування при використанні тільки однієї лінії;
- сумісність ЦМІО з існуючими й споруджуваними мережами зв'язку;
- застосування тільки цифрових методів передачі інформації;

– високу надійність, обумовлену використанням високоякісного уніфікованого устаткування, систем моніторингу й керування.

3. Переваги цих мереж найбільше проявляються при передачі мультимедійної інформації шляхом інтеграції її різних видів.

4. Наявність широкого спектра інтегрованих протоколів дає змогу оптимізувати передачу гетерогенної мультимедійної інформації (текст, звук, відео тощо).

5. Показники для телекомунікаційних мереж необхідно розглядати в динаміці, оскільки ця сфера діяльності характеризується стійким збільшенням і розширенням кількості й спектра послуг, змінами собівартості та якості обслуговування.

Список використаних джерел

1. *Гах І. П.* Перспективи впровадження мереж інтегрального обслуговування в інформаційно-бібліотечне середовище / І. П. Гах // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–18 трав. 2005 р. – К., 2005. – Ч. 1. – С. 155–158.

2. *Симонов М. В.* Технология сетей XXI-го века // ReadMeMagazine. – 1999. – № 6–7. – С. 17–18.

3. Passport ATM CoreServices: UserGuide, Release: R1.3: Publication: 241–7001–700: Version: Standard, Status: 1.3 S2. – 2001. – 435 p.

4. *Льюис К.* Качество обслуживания, или как добиться неравенства в мире равноправия / К. Льюис // Сети и системы связи. – 1997. – № 11. – С. 58–61.

5. Приложение 10 к конвенции ИКАО. Том 3 системы связи. – Монреаль : ИКАО. 1995. – 432 с.

6. Руководство по техническим положениям для сети авиационной электросвязи АТN.DOC 9705 AN/956. Монреаль : ИКАО, 1999. – 72 с.

7. *Конахович Г. Ф.* Основы развития мобильных телекоммуникационных систем / Г. Ф. Конахович, С. М. Паук, Ф. А. Шевченко [та ін.]. – К. : КМУГА, 1997. – 112 с.

8. *Конахович Г. Ф.* Сучасні мережі передачі даних підприємств ЦА / Г. Ф. Конахович, О. М. Сухопара, В. Г. Потапов // Захист інформації. – 2003. – № 1. – С. 4–27.

9. *Конахович Г. Ф.* Аналіз принципів захисту від несанкціонованого доступу підсистем керування глобальних мереж передачі даних / Г. Ф. Конахович, О. М. Сухопара // Захист інформації. – 2002. – № 4. – 23 с.

10. *Bharat T. Doshi.* Future WAN Architecture Drivenby Services, Traffic Volumeand Technology Trends / Bharat T. Doshi, R. Nagarajan, G. N. Srinivasa Prasanna, M. Akber Qureshi // *BellLabsTechnicalJournal.*– 2001. – January – June. – P. 13.
11. *Захаров Г. П.* Методы исследования сетей передачи данных / Г. П. Захаров. – М. : Радио и связь, 1982. – 208 с.
12. *Боккер П.* ISDN. Цифровая сеть с интеграцией служб. Понятия, методы, системы / П. Боккер ; пер. с нем. – М. : Радио и связь, 1991. – 357 с.
13. *Захаров Г. П.* Службы и архитектура широкополосных цифровых сетей интегрального обслуживания / Г. П. Захаров, М. В. Симонов, Г. Г. Яновский // *Электронные знания ТЭК.* – М. : Эко-трендз, 1993. – Т. 42. – 234 с.
14. *Иносэ Х.* Интегральные цифровые сети связи: введение в теорию и практику / Х. Иносэ. – М. : Радио и связь, 1982. – 320 с.
15. *Шаршаков А.* Будущее сетевых технологий / А. Шаршаков // *Сети.* – 1997. – № 1. – С. 40–47.
16. *Тобаги Ф. А.* Архитектуры высокоскоростных коммутаторов пакетов для широкополосных цифровых сетей интегрального обслуживания / Ф. А. Тобаги // *ТИИЭР.* – 1990. – № 1. – С. 105–142.
17. *Олифер В. Г.* Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы / В. Г. Олифер, Н. А. Олифер. – Питер, 2001. – 669 с.
18. *Петров В. В.* Формирование баз данных реферативной информации – путь к оперативному обмену результатами научных исследований / В. В. Петров, А. А. Крючин, Л. И. Костенко [и др.] // *Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития.* – 2010. – Вып. 8. – С. 103–109.
19. *Костенко Л. Й.* Програма розвитку комп'ютерних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Л. Й. Костенко // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 трав. 2004 р.* – К., 2004. – С. 130–132.
20. *Шрайберг Я.* Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе : ежегод. докл. конф. «Крым», 2010 г. / Я. Шрайберг. – Судак ; Москва : препрогр. центр ГПНТБ России, 2010. – 77 с.
21. *Советов Б. Я.* Построение сетей интегрального обслуживания / Б. Я. Советов, С. А. Яковлев. – Л. : Машиностроение, 1990. – 330 с.

22. *Костенко Л. Й.* Розвиток комп'ютерно-телекомунікаційних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Л. Й. Костенко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21–23 трав. 2007 р. – К., 2007. – С. 156–158.
23. *Мизин И. А.* Сети коммутации пакетов / И. А. Мизин, В. А. Богатырев, А. П. Кулешов. – М. : Радио и связь, 1986. – 408 с.
24. *Мартин Дж.* Вычислительные сети и распределенная обработка данных / Дж. Мартин. – Вып. 1. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 256 с.
25. ITU-T. Recommendations G.781. General aspects of digital transmission systems terminal equipments. – Geneva : CCITT, 1991. – 6 p.
26. ITU-T. Recommendation 1.350. General Aspects of Quality of Service and Network Performance in Digital Networks, Including ISDN. – Geneva : CCITT, 1988. – 56 p.
27. ITU-T. Recommendation 1.362. B-ISDN ATM Adaptation Layer (AAL) Functional Description. Rev. 1. – Geneva : CCITT, 1991. – 6 p.
28. ITU-T. Recommendation 1.413. BISDN User-Network Interface. Rev. 1. – Geneva : CCITT, 1991. – 15 p.
29. ITU-T. Recommendation 1.321. ISDN Protocol Reference Model Blue Book, Fascicle III.8. – Geneva : CCITT, 1991. – 27 p.
30. *Соловяненко Д. В.* Наукові бібліотеки та перспективні Інтернет-технології / Д. В. Соловяненко, Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 45–47.
31. *Шварц М.* Сети связи: протоколы, моделирование, анализ. Ч. 1 / М. Шварц. – М. : Наука, 1992. – 336 с.
32. *Шварц М.* Сети связи: протоколы, моделирование, анализ. Ч. 2 / М. Шварц. – М. : Наука, 1992. – 272 с.
33. Протоколы и методы управления в сетях передачи данных : пер. с англ.; под ред. Ф. Ф. Куо. – М. : Радио и связь, 1985. – 480 с.
34. *Khanvilkar S.* Multimedia Networks and Communication // Electrical Engineering Handbook / edited by W. K. Chen. – [S. l.] : Academic Press, 2004. – P. 401–425.

УДК 340.136(477)''2011»:002.1–021.161

Ольга Коночкіна,

провід. бібліограф НЮБ НБУВ

ВПЛИВ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ» НА РОЗШИРЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА БІБЛІОТЕК

У статті йдеться про заходи органів виконавчої влади щодо забезпечення доступу до публічної інформації, аналізується наявна звітна інформація, яка може використовуватися в інформаційно-аналітичній діяльності відповідних служб і структурних підрозділів бібліотек.

Ключові слова: інформація, доступ до публічної інформації, права громадян, звіти, органи виконавчої влади.

За умов, коли інформаційна сфера стає одним із вирішальних факторів процесу інтелектуалізації суспільного виробництва, держава бере на себе керування процесом інформаційного виробництва й забезпечення доступу суспільства до інформаційних продуктів.

Високий рівень розвитку технологій дає можливість робити вибір між традиційними й новими способами отримання знань, між можливістю самостійної роботи над документами та отриманням готового інформаційно-аналітичного продукту.

Предметом спеціальних досліджень науковців у різні роки були окремі аспекти проблеми інформаційного обслуговування як однієї з найважливіших функцій бібліотеки. Тему активно розробляли В. Горвий, І. Давидова, М. Дворкіна. На думку фахівців, сьогодні виникає питання про пошук нових моделей бібліотечного розвитку, які впливатимуть на процес співробітництва бібліотеки із суспільством і владними інститутами в контексті побудови відкритого суспільства знань, виконання однієї з найважливіших функцій бібліотеки – забезпечення вільного доступу громадян до інформації. 13 січня 2011 р. Президент України В. Янукович підписав Закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон), який визначає порядок здійснення і забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інфор-

мації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Метою Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації [1]. Результатом його дії стало підвищення рівня обізнаності громадян у правових питаннях. Як інформує Урядовий портал, з початку дії Закону¹⁷ до вересня 2012 р. до органів виконавчої влади надійшло 46 275 запитів на інформацію. Найбільша кількість запитів була отримана Міністерством внутрішніх справ (9226), Київською міськдержадміністрацією (3481), Міністерством юстиції (3075), Міністерством охорони здоров'я (2265), Державною службою статистики (1914), Антимонопольним комітетом (1632), Міністерством освіти і науки, молоді та спорту (1439), Державною податковою службою (1153), Державною реєстраційною службою (1050), Харківською облдержадміністрацією (978), Міністерством економічного розвитку і торгівлі (835), Адміністрацією Державної прикордонної служби (804), Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (731), Міністерством інфраструктури (722), Міністерством екології та природних ресурсів (721).

Переважну більшість запитувачів цікавила правова інформація (6691 запит), інформація довідково-енциклопедичного характеру (5772), статистична інформація (5361), інформація про товар, роботу, послугу (4944), інформація про фізичну особу (2852).

Від фізичних осіб до органів виконавчої влади надійшло 29 634 запити (64 %), від юридичних осіб – 14 338 (31 %), від об'єднань громадян без статусу юридичної особи – 2303 (5 %).

На виконання ст. 14 Закону розпорядники інформації утворили спеціальні структурні підрозділи або визначили відповідальних осіб, які організують доступ до публічної інформації.

Станом на вересень 2012 р. у 20 органах виконавчої влади почали функціонувати окремі структурні підрозділи. Двадцять дев'ять органів виконавчої влади мають структурний підрозділ у складі відділу/управління/департаменту. У 52 органах виконавчої влади для забезпечення доступу до публічної інформації визначено відповідальних осіб. 96 % органів виконавчої влади оприлюднюють звіти, у тому числі про результати розгляду запитів на інформацію, на власних веб-сайтах.

¹⁷ Закон України «Про доступ до публічної інформації» набрав чинності 9 травня 2011 р.

Тобто за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій відбувається повноцінний інформаційний обмін між суб'єктами інформаційного простору, розширюється джерельна база з правових питань.

Активізуючи ці процеси, 78 органів виконавчої влади займаються інформаційно-роз'яснювальною роботою серед населення про основні права, передбачені Законом. Найбільше приділяють увагу цьому питанню місцеві органи виконавчої влади (100 %), трохи менше – міністерства (81 % від загальної кількості міністерств) та інші центральні органи виконавчої влади (64 % від їхньої загальної кількості). Зокрема, на веб-сайтах 13 органів виконавчої влади розміщено необхідну інформацію (Державна архівна служба, Державна служба з питань інвалідів та ветеранів, Державне агентство водних ресурсів, Державне космічне агентство, Державний комітет телебачення і радіомовлення, Національне агентство з питань державної служби, Дніпропетровська, Волинська, Кіровоградська, Луганська, Одеська, Сумська й Харківська облдержадміністрації) [2].

Значну увагу контролю за виконанням положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» приділяє Адміністрація Президента України. На думку її фахівців, час дії Закону довів спроможність органів влади надавати якісні відповіді на запити громадян і представників ЗМІ у стислі терміни. За 16 місяців з дня прийняття центральні органи виконавчої влади й облдержадміністрації надали 50 тис. відповідей на інформаційні запити і відкрили 230 тис. документів. На 92 % запитів відповіді було надано протягом п'яти днів, а кількість відмов становила лише 3 %. У 20 разів зросла кількість інформаційних запитів від представників ЗМІ.

Ще одним прикладом дотримання високого рівня прозорості інформаційної політики влади стали підписані Президентом України зміни до Закону України «Про доступ до публічної інформації», які визначили, що майнові декларації всіх державних службовців є публічними документами, доступ до яких не може бути обмежено [3].

2012 р. став першим повним роком роботи Закону України «Про доступ до публічної інформації». У країні створено розгалужену систему забезпечення доступу до публічної інформації, у якій працює понад 300 державних службовців. Влада почала надавати громадянам, журналістам, громадським організаціям ту інформацію, яку вони потребують.

Враховуючи ці процеси, бібліотекам необхідно освоювати ці інформаційні ресурси, вводити їх у свої джерельні бази, для того щоб не втратити роль інформаційного посередника між владою і суспільством, забез-

печити своїм читачам можливість інформаційних обмінів практично на всій глибині соціальної структури суспільства.

Процес втілення Закону в практику має і свої недоліки. На думку фахівців, на сайтах органів місцевої влади й місцевого самоврядування часто неможливо знайти та ознайомитися з проектами рішень, що підлягають громадському обговоренню і мають оприлюднюватися там за 20 робочих днів до розгляду з метою прийняття; з рішеннями сесій міських рад і розпорядженнями губернаторів; з документами стосовно фінансування екологічних і культурних програм тощо [4].

Як показують дані моніторингу, проведеного Центром політичних студій та аналітики (ЦПСА)¹⁸, «серед позитивних тенденцій роботи закону про доступ в органах місцевої влади та місцевого самоврядування можна виділити зростання рівня відкритості ОДА за першу половину 2013 р. на 7 % порівняно з 2012 р., а міських рад – на 9 %» [5].

Чотири (Сумська, Запорізька, Одеська й Хмельницька) обласні державні адміністрації, відповідно до методології ЦПСА, увійшли до категорії «цілком відкриті» в наданні відповідей на запити. Беззаперечним лідером як була (2012), так і залишається (2013) Сумська ОДА. Істотний стрибок за останні півроку зробила Одеська обласна державна адміністрація, поліпшивши свій результат на 47 % і посівши наразі третє місце серед найвідкритіших ОДА.

Серед міських рад цілком відкритими є Хмельницька, Запорізька, Рівненська. Усі вони поліпшили свій результат порівняно з 2012 р., а Хмельницька міськрада навіть «посунула» з першого місця Запорізьку, яка нині займає друге місце серед найвідкритіших. Миколаївська міська рада поліпшила свій результат удвічі й тепер піднялася досить високо за шкалою відкритості, залишивши далеко позаду своє останнє місце за рейтингом 2012 р. Список найзакритіших ОДА очолюють Чернівецька, Луганська й Рівненська.

Інформаційний сайт Центру політичних студій та аналітики «Прозора бюрократія» розпочав свою роботу за підтримки представництва Ради

¹⁸ Центр політичних студій та аналітики (www.cpsa.org.ua) створено 2005 р. На сьогодні представництва центру зареєстровано в усіх областях України. До складу команди центру входять політологи, юристи, економісти, соціологи, депутати різних рівнів і представники місцевих органів влади. Робота сайту спрямована на полегшення розуміння своїх прав і обов'язків відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» як державних службовців, які мають надавати інформацію на запити, так і представників громадськості й журналістів, які ці запити надсилають. Таким чином, сайт існує як комунікативний майданчик для всіх зацікавлених сторін з реалізації Закону, зазначеного вище.

Європи в рамках програми «Сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі» і Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні. Інформація на ньому постійно оновлюється відповідно до процесів, що відбуваються в Україні як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні й пов'язані з доступом до публічної інформації, оскільки першочерговим завданням є забезпечення реалізації на практиці кожного положення Закону України «Про доступ до публічної інформації». На сайті можна ознайомитися з рейтингом прозорості органів місцевої влади, який проводить центр у рамках Всеукраїнської моніторингової кампанії «Знати, щоб діяти», що, у свою чергу, сприяє реалізації Закону України «Про доступ до публічної інформації» [5].

При формуванні Центром політичних студій та аналітики річного рейтингу найзакритіших і найвідкритіших обласних державних адміністрацій і міських рад обласних центрів враховувалися 13 хвиль запитів, надісланих до 25 ОДА і 25 міських рад обласних центрів щомісяця протягом 2012 р. [6].

Дослідження офіційних сайтів органів виконавчої влади усіх рівнів показало, що на усіх ресурсах створена й працює рубрика «Доступ до публічної інформації», де повідомляється **про заходи щодо забезпечення доступу до публічної інформації, подаються звіти щодо виконання вимог Закону. Зокрема, на сайті прокуратури Рівненської області міститься така інформація:**

– Стан розгляду запитів на інформацію у прокуратурі Рівненської області у I кварталі 2013 року;

– Графік прийому запитувачів інформації старшим помічником прокурора Рівненської області з питань забезпечення доступу до публічної інформації [7].

Звітує про зроблене й Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Зокрема, за I квартал 2013 р. до міністерства надійшло 386 запитів на інформацію. Із них отримано електронною поштою – 281; поштою – 98; телефоном – сім. Найбільш запитуваною була інформація про фізичну особу – 24 % від загальної кількості; правова інформація – 9 %; статистична інформація – 16 %. Усі запити розглянуто в установленому порядку відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [8].

Як повідомляється на сайті Верховного Суду України, за квітень 2013 р. до Верховного Суду України надійшло 11 письмових запитів на інформацію (десять – від громадян України, один – від громадської організації). Усі інформаційні запити розглянуто й надано відповіді у встановлені

терміни. Запитувачі, зокрема, зверталися з проханням надати копії ухвал, винесених Верховним Судом України; інформацію про порядок застосування норм законів; інформацію щодо надходження звернень на адресу Верховного Суду України й результати їхнього розгляду; інформацію про рух і призначення до розгляду конкретних справ [11].

Про виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» за три місяці 2013 р. звітує й прокуратура Херсонської області. За цей період до органів прокуратури області надійшло 30 запитів на інформацію. Усього розглянуто 21 запит, дев'ять запитів спрямовано належним розпорядникам інформації. За результатами розгляду на сім запитів надано інформацію, у двох випадках відмовлено в наданні інформації (органи прокуратури не володіють і не зобов'язані володіти відповідно до своєї компетенції запитуваною інформацією), за 12 запитами надано роз'яснення.

Запити на інформацію розглянуто з питань правозахисної діяльності (п'ять), досудового слідства (вісім), з інших питань (вісім).

Крім виконання Закону, органами прокуратури області, як розпорядником інформації, прокурорами проводяться перевірки дотримання його вимог іншими суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації [13].

Існують й інші форми роботи. Зокрема, на офіційній веб-сторінці Івано-Франківської міськради є активне посилання на Сайт електронного урядування Івано-Франківська, створений з метою апробації шляхів спрощення доступу громадян і юридичних осіб до інформації про діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, впровадження елементів електронного врядування в діяльність Івано-Франківської міської ради [9].

На офіційному сайті виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради в рубриці «Доступ до публічної інформації» розміщено текст Закону, форми запитів, реєстр публічної інформації, звіти про роботу із запитами на публічну інформацію [10].

Не залишаються байдужими до виконання положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» і журналісти місцевих видань. Згідно з дослідженням газети «Галичина» (Івано-Франківська область), на сайті ОДА в розділі «Доступ до публічної інформації» є підрозділ, у якому публікують розпорядження голови ОДА. Слід зазначити, що його оновлюють із затримками.

Проте найбільші порушення Закону відбуваються на районному рівні. Зокрема, на сайтах Тисменицької, Рогатинської, Надвірнянської,

Снятинської, Городенківської, Тлумацької, Рожнятівської, Косівської, Верховинської РДА розпорядження не публікують. У кращому разі опубліковано переліки з розпорядженнями без можливості завантаження цих переліків. На деяких із цих сайтів викладено кілька старих розпоряджень, але реєстр нормативно-правових актів відсутній [12].

Про те, як працює Закон України «Про доступ до публічної інформації», говорили учасники круглого столу, організованого Комітетом Верховної Ради з питань свободи слова та інформації й Асоціацією міст України. На їхню думку, попри певні недоліки в тексті Закону України «Про доступ до публічної інформації», внесення змін до нього на сьогодні є недоцільним, оскільки може призвести до послаблення положень щодо доступу до інформації, зниження рівня захисту права на інформацію.

Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформації пропонується здійснювати регулярний моніторинг стану виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також активно проводити роз'яснювальну роботу щодо забезпечення доступу до суспільно необхідної інформації [14].

Отже, як показує огляд публікацій, розміщених на офіційних сайтах органів виконавчої влади, Закон України «Про доступ до публічної інформації» виконується, але не у повному обсязі. На цьому наголошують представники політичних партій, громадських організацій і журналісти, які моніторять веб-ресурси на предмет виконання чиновниками положень Закону. Наявність такої інформації дає змогу розширити джерельну базу бібліотечних аналітичних структур для подальшого використання під час підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів.

Список використаних джерел

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради. – 2011. – № 32. – ст. 314 : офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. – Назва з екрана.

2. Прозорі та відкриті органи виконавчої влади – це реальність [Електронний ресурс] // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245633715. – Назва з екрана.

3. Д. Іванеско: Практика виконання Закону «Про доступ до публічної інформації» довела, що держава може оперативного надавати громадянам інформацію у зручний для них спосіб [Електронний ресурс] // Офіц.

інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.prezident.gov.ua/news/25734.html>. – Назва з екрана.

4. Слизьконіс Д. «Дорога», «дешева» й «безкоштовна» інформація [Електронний ресурс] / Д. Слизьконіс, С. Чапля // Медіаграмотність. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/18349>. – Назва з екрана.

5. Засновники [Електронний ресурс] // Інформаційний портал «Прозора бюрократія». – Режим доступу: <http://access-info.org.ua/zasnovniki>. – Назва з екрана.

6. Результати моніторингу виконання закону про доступ до публічної інформації протягом 2012 р. на місцевому рівні [Електронний ресурс] // Центр політичних студій та аналітики. – Режим доступу: http://cpsa.org.ua/news/rezultati_monitoringu_vikonannja_zakonu_pro_dostup_do_publichnoji_informatsiji_protjagom_2012_roku_na_mistsevomu_rivni, вільний. – Назва з екрана.

7. Доступ до публічної інформації. Організація роботи [Електронний ресурс] // Прокуратура Рівненської області : веб-сайт. – Режим доступу: http://pro.gov.ua/organi_zatsiya-roboti.html. – Назва з екрана.

8. Інформація щодо виконання Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України Закону України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua//public_information/informatsiya-shchodo-vikonannya-mitsnisterstvom-osviti-i-nauki-molodi-ta-sportu-ukrajini-zakonu-ukrajini-pro-dostup-do-publichnoji-informatsiji. – Назва з екрана.

9. Про сайт [Електронний ресурс] // Електронний уряд міста Івано-Франківська. – Режим доступу: <http://www.emvk.if.ua>. – Назва з екрана.

10. Звіти [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міста Івано-Франківська. – Режим доступу: <http://www.mvk.if.ua/pinfzv>. – Назва з екрана.

11. Інформація про виконання Верховним Судом України Закону України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс] // Верховний Суд України : інформ. сервер. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CC4E06F4AE394D57C2257B5D0035FCB7?opendocument>. – Назва з екрана.

12. Чиновники саботують виконання Закону «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс] // Паралелі. – Режим доступу: <http://paralleli.if.ua/news/29452.html>. – Дата доступу: 11.02.2013. – Назва з екрана.

13. Діяльність органів прокуратури Херсонської області з виконання

Закону України «Про доступ до публічної інформації» за три місяці 2013 р. [Електронний ресурс] // Прокуратура Херсонської області : веб-сайт. – Режим доступу: <http://pho.gov.ua/zabezpechennya-dostupu-do-publchnoyi-nformacyi/zvti-pro-rozglyad-zapitv-na-nformacyu/794-dy-alnst-organv-prokuraturi-hersonskoyi-oblast-z-vikonannya-zakonu-ukrayin-i-pro-dostup-do-publchnoyi-nformacyi-za-3-msyac-2013-roku.html>. – Назва з екрана.

14. Як працює закон про доступ до публічної інформації? [Електронний ресурс] // Віче : журн. Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.viche.info/news/1877>. – Дата доступу: 27.02.2013. – Назва з екрана.

УДК 004.738.1:021.1:004.777

Артур Струнгар,

провід. бібліотекар НБУВ

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ САЙТУ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ВЗАЄМОДІЇ У ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто різні підходи й можливості для взаємодії з підрозділами нового інформаційного веб-середовища в контексті формування сайту бібліотеки.

Ключові слова: інформаційний простір, комунікації, технології, веб-сайт, wiki-портали, сайти, інтерфейс.

Розвиток інформаційних технологій є важливою рушійною силою, що впливає на формування інформаційного простору (далі – ІП). Згідно з Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, на сьогодні одним із пріоритетів України є розвиток інформаційного суспільства, яке можна визначити як орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічного суспільства, у якому кожен громадянин має можливість створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, щоб дати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал для забезпечення особистого й суспільного розвитку і підвищення якості життя [1].

Проблема інформаційних потреб на сьогодні є основною для бібліотек і бібліотекознавства. У сучасних умовах створення і підтримка власних веб-сайтів стало одним з актуальних напрямів роботи бібліотеки. Веб-сайт є важливим елементом її образу, який може надати інформацію не лише про установу, послуги, що надає своїм користувачам, а й показати, наскільки ефективно відбувається освоєння нових інформаційних технологій. Формування інформаційної структури веб-сайту, який якісно й професійно відображав би роботу та імідж бібліотеки з її електронними ресурсами й послугами в мережі Інтернет, є актуальним і своєчасним напрямом у процесі розвитку сучасних бібліотек.

Особливостям упровадження і використання інтернет-технологій у повсякденній практиці бібліотек, а саме створенню нових інформаційних продуктів і послуг; розвитку електронних інформаційних

ресурсів (електронних бібліотек, баз даних і навігаторів); дослідженню програмно-апаратної реалізації цих завдань і розробці інструментарію орієнтації і професійної взаємодії в мережевому середовищі присвячені публікації О. Мар'їної, Т. Ярошенко, Т. Харибіна, М. Бурчик, Н. Соколової, Д. Фішера, Г. Харта, Лаурі та ін. Віддаючи належне проведеним дослідженням, слід також відзначити необхідність подальшого детального аналізу проблеми впровадження новітніх веб-додатків у діяльність бібліотечної сфери [2].

Метою статті є виявлення напрямів і перспектив формування інформаційної структури сайту бібліотеки як ефективного інструменту взаємодії у веб-середовищі.

Виконуючи основну бібліотечну функцію – зберігання, бібліотека в інформаційному середовищі є посередником між інформаційними ресурсами й користувачами інформації, оскільки відбирає, систематизує, зберігає і пропонує дані інформаційного масиву. При цьому бібліотеці необхідно шукати різні підходи й можливості для взаємодії з підрозділами нового інформаційно-освітнього середовища. Саме тому мережеві комунікації і технології вдало «вплітаються» в бібліотечну діяльність, охоплюють дедалі більше бібліотечних послуг і сервісів [3, с. 17–22].

Сайт бібліотеки – це її імідж в інформаційному просторі, і від того, як він представлений, безпосередньо судитимуть про неї. Тому, перш ніж приступити до його створення, потрібно відповісти на ряд важливих питань: для чого, з якою метою створюється сайт і який зміст відображається на сторінці? Головною відповіддю на всі ці питання стане вивчення потреб користувачів, з урахуванням яких вибудовуватимуться структура й наповнення сайту (або тематичного порталу). З його створенням будь-яка бібліотека переходить на якісно вищий рівень інформаційного обслуговування, розширюються функції, надається доступ до власних ресурсів (бібліотечних каталогів, баз даних та інших інформаційних матеріалів), розвивається ряд технологічних процесів [4].

Серед сучасних веб-сервісів можна назвати такі: системи керування контентом, портальні технології; mashup-додатки; RSS-формати; платформи створення форумів, сервіси створення анкет, тестів, вікторин, віртуальних читальних залів, виставок, екскурсій, турів, форумів, chat-обслуговування та collaborativebrowsing; crowd-sourcing-технології (позначка, wiki-портали, суспільства для визначення споживчого інсайту, user generated-конкурси, бази колективного досвіду, соціальні рекомендаційні системи, хештег), новітні соціальні медіа; сервіси хостингу. Важливим є питання ефективного керування контентом

веб-сайту. Рішенням такої ситуації є використання програмних комплексів керування контентом (contentmanagementsystem), наприклад системи LibCMS, що дає змогу будь-якому бібліотечному фахівцю, який має навички роботи в MS Word, наповнювати, оновлювати й редагувати сайт. Особливістю системи LibCMS є те, що спочатку вона створювалася як масштабне вирішення. Іншими словами, за її допомогою можна створювати як невеликі бібліотечні сайти, так і великі бібліотечно-інформаційні портали. У міру розвитку сайту трансформація відбувається за рахунок підключення нових модулів або розширення можливостей існуючих [5].

Прикладом розвитку портальних технологій є mashup-додатки, виникнення яких стало можливим з розвитком технологій Web 2.0. Технологічно Mashup є формою інтеграції, яка допомагає об'єднати технічні рішення і мови реалізації разом [4]. Він дає змогу створювати «гібридні» форми сайтів, порталів та інших технологічних рішень. Застосування mashup-додатків – нова можливість формування спільного, інтегрованого середовища (об'єднує ресурси, послуги, додатки тощо) різних учасників інформаційного суспільства. Іншою технологією, що може сприяти розвитку бібліотек у віртуальному середовищі, є RSS-канал – інтернет-ресурс у форматі RSS (realsimplesyndication), який також має назви RSS-стрічка, RSS-розсилка або RSS-feed. Це засіб комунікації, також технологія широкосмугового доступу в Інтернет. За допомогою RSS користувачеві надається короткий опис нової інформації, розміщеної на сайті. Крім того, існують спеціалізовані програми – RSS-агрегатори, які збирають і обробляють інформацію RSS-каналів [6]. Розвиток технологій Web 2.0 забезпечує широкі можливості «цифрового» майбутнього бібліотек. На зміну звичайним формам бібліотечно-інформаційного обслуговування, що здійснюється через веб-сайти бібліотек – МБА і ЕДД, ВДС, створюються відео та Skype-довідки, chat-обслуговування і collaborativebrowsing – технології, які засновані на соціальноорієнтованому програмному забезпеченні (CollaborationandSocialSoftware).

На основі co-browsing здійснюється передача файлів будь-якого типу, зокрема документів Word, PDF, ілюстрацій [7].

Широкі можливості електронного середовища відкривається в напрямі залучення користувача до інформаційних процесів бібліотек. Цікавим зарубіжним досвідом налагодження комунікаційної взаємодії з користувачем є «Фолксономія» – word-sourcing-технологія. Також визначається як socialtagging, usertagging, collaborativetagging, socialclassification, socialindexing – це практика спільного опису

інформації за допомогою довільно вибраних тегів [8]. Засноване на технології методики проектування систем Web 2.0 дає змогу користувачам самостійно додавати ключові слова (tagg) у записі електронного каталогу, беручи участь у створенні змістовного опису бібліотечних ресурсів.

Серед подібних wowd-soursing технологій, що пов'язують бібліотеку з користувачем, можна назвати [3]: wiki-портали, сайти, інтерфейс яких побудовано на принципах, що максимально полегшують можливість спільного створення і редагування єдиного контенту (документів, об'єктів, позначень, тегів) спеціалізованої FAQ (FrequentlyAskedQuestion) спільноти для виявлення споживчого інсайту: сервіси, у рамках яких будь-який відвідувач може висловити свою ідею, а інші відвідувачі – проголосувати за неї; user generated-конкурси, у яких користувачам пропонують розробити дизайн сайту, продукту, новий вид послуги тощо, що дає змогу не тільки отримати значну кількість свіжих ідей, а й створити потужний інформаційний привід, показати готовність бібліотеки до співпраці; бази колективного досвіду (Google, Answers.com), рекомендаційні системи (плагіни рекомендацій і посилань), які дають змогу демонструвати користувачам соціальних медіа думки інших відвідувачів, незважаючи на соціальний граф, автоматично збирати цікавий контент на сайті та хештег (hashtag); інструменти, що потребують пошуку будь-яких слів посилань тощо. Зазначені технології охоплюють широке коло питань, пов'язаних зі створенням спільнот, здатних проводити колективну аналітичну обробку інформації і створювати інформаційний продукт. Це досягається шляхом довіри до користувачів і залучення їх до поширення своїх ідей [4].

Новим серед можливостей налагодження комунікаційної взаємодії бібліотечної спільноти є використання новітніх соціальних мереж і блогів. Бібліотеки вже активно освоюють нові сервіси: заводять акаунти (облікові записи) в різних мережах та об'єднуються в їхніх межах в інтерактивні дискусійні групи й професійні спільноти. Вони використовують свою присутність у соціальних мережах для популяризації власних сервісів і ресурсів, активного спілкування з користувачами й залучення нових, а також для професійного спілкування [5].

Запропоновані «класичні» та «щойно народжені» технології слід брати до уваги бібліотекам для того, щоб вчасно зорієнтувати свій шлях у напрямі комунікаційної взаємодії бібліотек і спільноти.

Висновки:

1. Одним з важливих пріоритетів України є розвиток інформаційного високотехнологічного суспільства, у якому кожен громадянин має можливість створювати й накопичувати інформацію і знання, мати до них вільний доступ.

2. Надто важливим є вивчення потреб користувачів, з урахуванням яких вибудовуватимуться структура й наповнення сайту. Так, будь-яка бібліотека переходить на якісно вищий рівень інформаційного обслуговування, розширюються функції, надається доступ до власних ресурсів (бібліотечних каталогів, баз даних та інших інформаційних матеріалів), розвивається ряд технологічних процесів.

3. Широке коло можливостей бібліотек у різних соціальних мережах і об'єднуються в їхніх межах в інтерактивні дискусійні групи й професійні спільноти. Вони використовують свою присутність у соціальних мережах для популяризації власних сервісів і ресурсів, активного спілкування з користувачами й залучення нових, а також для професійного спілкування.

Список використаних джерел

1. Об одобрении Концепции развития электронного управления в Украине : Постановление Кабинета Министров Украины от 13 декаб. 2010 г. № 2250-р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>. – Загл. с экрана.

2. *Марьина О. Ю.* Веб-технологии в библиотеках: новые возможности развития коммуникационной среды [Электронный ресурс] / О. Ю. Марьина. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua / portal/soc_gum/vkhdak/2012_36/36-2-03.pdf. – Загл. с экрана.

3. *Ярошенко Т. А.* Библиотека, библиотекари и пользователи библиотек в эпоху Веб 2.0: вызовы времени / Т. А. Ярошенко // Библ. планета. – 2011. – № 1. – С. 17–22.

4. *Харыбина Т. Н.* Создание библиотечного веб-сайта / Т. Н. Харыбина // Библиотека. – 2005. – № 4. – С. 44–45.

5. *Бурчик М. Л.* LibCMS эффективное средство для ведения сайта библиотеки [Электронный ресурс] / М. Л. Бурчик, Н. В. Соколова. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/29.pdf>. – Загл. с экрана.

6. *Fichter D.* What Is a Mashup? [Electronic resource] / D. Fichter. – Mode

of access: www.infotoday.com/books/books/Engard-Sample-Chapter.pdf. – Title from the screen.

7. Научная электронная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/>. – Загл. с экрана.

8. *Lauree G. Hart Library 2.0: RSS Feeds Dynamic Uses for Special Libraries* [Electronic resource] / G. Hart. Lauree.– Mode of access: www.sla.org/pdfs/sla2007/hartrssfeeds.pdf. – Title from the screen.

УДК 004.73:504(477.61)

Катерина Троїцька,
провід. бібліограф НЮБ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНЕ ВИСВІТЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИМИ РЕГІОНАЛЬНИМИ ЗМІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті окреслюється екологічний стан Луганської області, досліджується повнота висвітлення електронними регіональними ЗМІ Луганської області існуючих екологічних проблем. Подано також матеріали, які відображають ставлення до цих проблем відповідальних чиновників (позитивне чи негативне), а також інформують про участь жителів краю в покращенні екологічної ситуації.

Ключові слова: екологічні проблеми, екологічна ситуація, забруднення річок, забруднення повітря, боротьба з відходами.

Луганська область – великий промисловий регіон з розвинутими видобувними, виробничими й торговельними інфраструктурами. На базі природних ресурсів створено міцні виробничі потужності в різних галузях. Область робить вагомий внесок в економічний потенціал України і входить у п'ятірку найбільш потужних промислово-економічних регіонів держави.

Провідна роль в економіці регіону належить промисловості, питома вага якої в обсязі валового суспільного продукту становить три чверті. Базовими промисловими галузями є вугільна, виробництво коксу й продуктів нафтопереробки, хімічна й нафтохімічна, металургія та оброблення металу, машинобудування.

Історично сформована нерівномірність розміщення підприємств різноманітних галузей промисловості на території Луганської області призвела до формування неоднакових зон техногенного впливу.

Сучасна екологічна ситуація у великих промислових містах характеризується негативним впливом на мешканців хімічних речовин, серед яких переважають важкі метали. Надмірне надходження і накопичення важких металів в організмі призводить до порушення його функціонального стану.

Середні й максимальні концентрації забруднюючих речовин (у кратності ГДК) в атмосферному повітрі міст наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Найбільші середні й максимальні концентрації забруднюючих речовин
(у кратності ГДК) в атмосферному повітрі міст**

Забруднююча речовина	Місто	Середньорічна концентрація	Максимально разова середньорічна концентрація
Пил	Алчевськ	2,9	3,8
Двоокис сірки	Алчевськ	0,9	0,99
Двоокис азоту	Алчевськ	1,3	4,6
Окис вуглецю	Алчевськ	1,4	4,4
Хлористий водень	Лисичанськ	0,28	0,65
Фтористий водень	Луганськ	0,33	2,3
Фенол	Алчевськ	0,52	2,1
Формальдегід	Лисичанськ	0,51	5,9
Сірководень	Алчевськ	0,13	2,25
Аміак	Алчевськ	0,45	1,3
	Лисичанськ	0,80	0,4
	Северодонецьк	0,82	0,5
Анілін	Рубіжне	0,9	0,55

Проблема забруднення атмосферного повітря викидами автотранспорту і впливу його фізичних факторів найбільш гостро проявляється у великих транспортних вузлах – індустріально розвинутих містах області через несприятливу територіально-планувальну структуру міст, унаслідок сформованого в минулі роки оточення промислових підприємств житловими масивами й проходження транзитного транспорту через міста, що значно збільшує загазованість цих міст.

В одному з основних державних документів регіону «Програма економічного і соціального розвитку Луганської області на 2013 рік» передбачено розд. 11. Природокористування та безпека життєдіяльності людини.

Програма визначає головні для регіону проблеми, у тому числі за найважливішими напрямками розвитку регіону:

«Охорона навколишнього природного середовища»:

– низькій рівень зберігання відходів вуглевидобутку в частині захисту атмосферного повітря;

- високе навантаження на атмосферу через викиди підприємств і від автотранспорту;
- недостатність упровадження технологічних процесів і обладнання для використання енергетичного потенціалу (утилізації) шахтного метану;
- незахищеність поверхневих вод басейнів р. Сіверський Донець і підземних вод питної якості;
- низький рівень утилізації промислових відходів;
- недостатній рівень встановлення на місцевості меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

У 2013 р. основні зусилля обласної держадміністрації, її структурних підрозділів, виконкомів міських рад міст обласного значення, райдержадміністрацій, територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, підприємств і організацій області будуть спрямовані на вирішення головних проблем розвитку соціальної сфери та економіки. Зокрема, *в екологічній сфері* це:

- впровадження механізму регулювання промислових викидів в атмосферу в рамках наближення до міжнародних стандартів якості повітря;
- збереження і покращення екологічного стану водних ресурсів, ліквідація диспропорції між потужностями системи водопостачання та очищення вод населених пунктів;
- екологізація окремих галузей економіки, що передбачає технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсощадних технологій, маловідходних, безвідходних й екологічно безпечних технологічних процесів на промислових підприємствах – основних забруднювачах довкілля Луганської області;
- реалізація проектів спільного впровадження і проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій;
- запобігання забрудненню відходами навколишнього середовища, у тому числі за рахунок проведення інвентаризації відходів;
- збільшення площі природно-заповідних територій, у тому числі за рахунок створення природно-заповідних об'єктів високої категорії захищеності, а саме: національних природних парків і регіональних ландшафтних парків;
- формування і розвиток національної екологічної мережі;
- підвищення рівня суспільної екологічної свідомості.

Про що ж каже статистика стосовно показників екологічної безпеки? У розд. 11.2. «Охорона навколишнього природного середовища» Програми міститься така інформація: «Для Луганської області, як промислово

розвинуеного регіону України, характерна складна **екологічна ситуація**. По забрудненню атмосферного повітря, у тому числі продуктами горіння породних відвалів, за обсягами викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря область посідає третє місце після Донецької та Дніпропетровської областей.

Загальна кількість викидів в атмосферу у 2011 р. – 553,6 тис. т. Підприємства області входять до переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля в Україні. Зокрема, це:

- ПАТ “Алчевський металургійний комбінат”;
- ПАТ “Алчевський коксохімічний завод”;
- ЗАТ “Сєверодонецьке об'єднання “Азот”;
- ДТЕК “Луганська ТЕС» ТОВ “ДТЕК “Східенерго”;
- ПрАТ “ЛІНІК”.

У 2012 р. очікується незначне зменшення викидів до рівня 543,2 тис. т через скорочення виробничої діяльності промислових підприємств.

Найбільші обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря мають підприємства енергетичної галузі, чорної металургії і вугільної промисловості. У містах і районах, де розташовані підприємства основних галузей промисловості, спостерігаються найвищі обсяги викидів в атмосферне повітря, а саме: м. Луганськ (27,7 %), м. Алчевськ (21,4 %), м. Краснодон (16,7 %).

Найбільше страждають від забруднення повітря мешканці Краснодонського району (1,08 т на одну особу), м. Алчевськ (1,00 т на одну особу), м. Краснодон (0,83 т на одну особу), м. Луганськ (0,31 т на одну особу).

Ситуацію з викидами в атмосферу також ускладнює наявність на території області 537 породних відвалів, з яких 65 – діючі й недіючі відвали, що горять.

У 2013 р. прогнозується зменшення викидів в атмосферу на 1,9 % – до 532,9 тис. т. Досягнення цього показника прогнозується за рахунок впровадження технічних заходів, передбачених екологічними програмами або планами робіт підприємств з питань охорони навколишнього природного середовища з ефектом зменшення кількості й потужності викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і впровадження нового механізму регулювання промислових викидів в атмосферу».

Що ж стосується **охорони водних ресурсів**, то тут картина виглядає таким чином: «За даними моніторингових досліджень у 2012 році на поверхневих водних об'єктах у створах спостереження спостерігається перевищення вимог СанПіН № 4630-88 за вмістом органічних

речовин, що має систематичний характер. Концентрація специфічних показників і солей важких металів варіює у межах ГДК, відповідно до вимог санітарних норм.

Забруднення по органічних сполуках і сольових показниках у поверхневих водах басейну р. Сіверський Донець, згідно з вимогами санітарних норм, пояснюється стійким забрудненням рік унаслідок точкових та дифузних джерел забруднення.

Для вирішення проблеми забруднення басейну транскордонної ріки Сіверський Донець розроблено проект Державної програми заходів з екологічного оздоровлення Сіверського Дінця. При виконанні Програми можливо досягти поліпшення показників вод річки з IV до III і II класів якості.

Найбільшими забруднювачами водних ресурсів в області є: ВП “Луганська теплова електрична станція” ДТЕК “Східенерго”, ЗАТ “Севродонецьке об’єднання “Азот”, ПрАТ “Алчевський металургійний комбінат”.

Для зниження рівня забруднення водних ресурсів з обласного екологічного фонду у 2012 р. виділено кошти на проведення робіт на каналізаційно-очисних спорудах, на заходи з оздоровлення р. Лугань у сумі 32,5 млн грн використано близько 20 млн грн.

За рахунок коштів фонду забезпечено будівництво очисних споруд у містах Рубіжне, Антрацит, Гірське, Луганськ, Попасна, Первомайськ, Молодогвардійськ, Суходольськ та інших населених пунктах.

У 2012 р. розпочато роботи з оздоровлення р. Лугань у 38-кілометровій зоні від її гирла до м. Олександрівськ.

У 2013 р. прогнозується подальша реалізація проекту з гідрологічного та санітарного оздоровлення р. Лугань і затвердження Державної екологічної програми оздоровлення басейну Сіверського Дінця на період до 2017 р. з виділенням бюджетного фінансування природоохоронних заходів.

Покращання стану водних ресурсів прогнозується також і за рахунок фінансування заходів з демінералізації шахтних вод, реалізація яких передбачена Програмою “Українське вугілля”, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.2002 р. № 438; заходів з реформування та розвитку водопровідно-каналізаційного господарства Луганської області».

Існує ряд проблем у питаннях **поводження з відходами**.

«На сьогодні на Луганщині зберігається достатньо висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництв, транспортної інфраструктури в поєднанні з компактністю проживання населення, що створює

додаткове антропогенне навантаження на біосферу Луганщини, у тому числі за рахунок негативного впливу місць видалення відходів.

Станом на 1.01.2012 р. у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств області накопичилось 904,8 тис. т небезпечних відходів I–III класів небезпеки, з них I класу – 14,1 тис. т, II – 69,7 тис. т, III – 821,0 тис. т, відходів IV класу небезпеки – 1,46 млрд т.

На сьогодні налічується 271,7 т заборонених чи непридатних отрутохімікатів у 33 місцях їх зберігання.

Для фінансування заходів у сфері безпечного поводження з відходами з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2012 р., відповідно до рішення Луганської обласної ради від 24.02.2012 р. № 10/52 (зі змінами), виділено коштів у сумі 27,8 млн грн на будівництво полігонів твердих побутових відходів у містах Свердловськ і Попасна; на початок робіт з рекультивації полігону в м. Свердловськ зі збором біогазу, а також на виготовлення проекту для будівництва сортувального комплексу та регіонального полігону ТПВ (станом на 1.10.12 р. освоєно 12,1 тис. грн).

У 2013 р. триватиме фінансування зазначених заходів.

У галузі охорони навколишнього природного середовища реалізовуватиметься три регіональні програми із загальним прогнозним обсягом фінансування 65,6 млн грн за рахунок коштів обласного бюджету».

Не меншу увагу приділено проблемам екологічного й соціального розвитку Луганської області в документі під назвою «Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області до 2015 року». Крім перерахування проблем екології, цікавим у цьому документі є те, що ним визначено пріоритетні завдання у сфері соціально-економічного розвитку (у тому числі й щодо екологічної безпеки регіону) та очікувані результати від проведення заходів щодо поліпшення екологічної ситуації.

Отже, ми ознайомилися з офіційними документами й статистичними даними, що стосуються екології та екологічних проблем області. Не стоять осторонь щодо висвітлення та аналізу екологічних проблем Луганщини й регіональні електронні ЗМІ.

Серед найактивніших електронних видань (визьmemo для аналізу період, починаючи з 1.01.2013 по 1.05.2013) є:

- «Восточный Вариант»;
- EastKorр – Восточный корреспондент;
- CXID-INFO;
- City News;
- «ОстроВ»;

- МГ media;
- «Мой город»;
- Ирга-fax.

Саме в них найчастіше порушуються питання екології, охорони довкілля і водних ресурсів, проблеми чистоти в містах Луганської області, а також розповідається про активну допомогу жителів регіону щодо вирішення екологічних проблем. Ось наприклад, популярне видання City News (<http://www.citynews.net.ua/news/25742-v-luganske-studenty-lnu-razrabatyvayut-proekty-eko-zaschity-goroda.html>, 22.04.2013) інформує про студентів кафедри садово-паркового господарства та екології Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Студенти цього закладу проводять різноманітні екологічні практики, облагороджують ділянки уздовж берега р. Деркул (такі акції проводять уже третій рік). Також студенти факультету суспільних наук беруть активну участь у наукових проєктах з охорони природи. На кафедрі садово-паркового господарства та екології відбулася презентація більше ніж 20 проєктів з озеленення, які підготували студенти і випускники факультету суспільних наук. Така спланована робота зі створення «екологічно чистого світу» вийшла за межі Луганська. Студенти створюють рекламу, спрямовану на збереження чистоти й збільшення кількості зелених насаджень по всьому світу. Усе це говорить про те, що молоді краю не байдуже, у якому середовищі жити їм і їхнім нащадкам.

До переліку добрих справ можна занести і таку. У Луганській області, за даними інформаційного агентства «ОстроВ» (<http://www.ostro.org/lugansk/society/news/418106>, 16.04.2013), на допомогу екологам прийшли козаки. Вони проводитимуть сумісні рейди разом з екологічними інспекторами після того, як пройдуть інструктаж, стажування і складуть іспити. У першому такому рейді під час проведення операції «Нерест-2013» уже взяло участь 50 козаків. За два тижні роботи складено 170 протоколів на порушників. Улітку козаки будуть задіяні в рейдах з профілактики пожеж.

МГ media (<http://mgm.com.ua/news/cena-reputacii-chego-stoit-ostatsyachestnym-predprinimatelem-v-ukraine>, 17.04.2013) повідомляє, що на Луганщині живе приватний підприємець С. Борисенко. Його підприємство «Екіна» розшифровується, як «екологічна ініціатива». Тут уже протягом 20 років відходи Стаханівського феросплавного заводу перетворюють у феросиліцій найвищої якості за розробленою С. Борисенком технологією. Він вважає, що найкращим у його діяльності є те, що його підприємство зберігає нашу рідну «неньку-природу».

До речі, підприємство «Екіна» є ще й справним платником податків, за що й отримало нагороду «Кращий платник податків».

Проводиться також робота й зі школярами області. Кожний рік Міністерством освіти та науки України проводиться акція «Майбутнє ліса у твоїх руках», повідомляє **офіційний сайт газети «Мой город Северодонецк» «Мой город»** (<http://sever.lg.ua/2013-04-15-les-legkie-severodnetsk>, 15.04.2013). Головна мета акції – оновлення і благоустрій лісових насаджень, покращення екологічної ситуації в регіоні, виховання в учнях любові до рідного краю, залучення учнівської і студентської молоді до створення нових лісів (посадка дерев) за допомогою лісничих. Акція проводиться щорічно протягом квітня місяця. У цьому році також школи і Северодонецький міський центр еколого-натуралістичної творчості за підтримки Северодонецького лісомисливського господарства висадили близько 20 тис. саджанців сосни за межами міста.

Тепер безпосередньо до проблем. Постійно з'являються у стрічках новин відомості **про забруднення річок Луганщини**. Наприклад, сайт «Восточный Вариант» у стрічці новин за 22.03.2013 р. (<http://v-variant.lg.ua/region/57474-v-reku-lugan-sbrosili-nefteprodukty.html>) сповіщає, що служба екоінспекції виявила факт забруднення р. Лугань емульсією нафтопродуктів через несправність очисних споруд. На тому ж сайті за 29.01.2013 р. (<http://v-variant.lg.ua/region/55090-k-ochistke-reki-lugan-esche-ne-pristupili-tendery-i-ekspertizy-zatyanulis.html>) зазначають, що на очищення р. Лугань уже виділено кошти, але експертизи й тендерні процедури зайняли занадто багато часу – тому до роботи ще не стали.

Сайт EastKorr – Восточный корреспондент (<http://www.eastkorr.net/obshchestvo/glavnaya-reka-luganshchiny-terpit-ekologicheskuyu-katastrofu>, 1.04.2013) подає таку новину: «Основна водна артерія Донбасу – річка Сіверський Донець на межі екологічної катастрофи. Основну порцію забруднюючих речовин Донець отримує в районі Лисичанська. У минулому році, за даними Сіверсько-Донецького басейнового управління, 288 підприємств скинули в басейн річки 676,4 млн куб. м стоків, причому хоч якийсь очищення пройшла тільки половина цього об'єму. Причому Сіверський Донець згадується в міждержавній угоді про охорону транс прикордонних водних ресурсів, підписаній у 1992 р. У листопаді 2010 року президенти України та Росії дали спільне доручення про підготовку відповідних державних програм і, у перспективі, злиття їх в єдиний міждержавний проект. Але фахівці констатують, що нічого в цьому напрямі зроблено не було. Були лише правильні слова й ніяких дій.

Те, що було представлено як «державна програма», фахівці називають профанацією».

Перейдемо до іншої проблеми – **забруднення повітря в містах**. У Луганську, за даними інформаційного агентства «ОстроВ» (<http://www.ostro.org/lugansk/society/news/413595>, 27.03.2013), підприємство «Теплокомуненерго» здійснило надмірний викид забруднюючих речовин у повітря. Збиток, завданий державі в результаті таких дій, становив 90 тис. грн.

У Лисичанську ситуація із забрудненням повітря не краща. На території ВАТ «Лисичанський завод гумових технічних виробів» є такі підприємства: ТОВ «НВП “Лисичанський гумовотехнічний завод”», ТОВ «Спеціалізований торговельний дім “Лисичанський завод ГТВ”», ВАТ «Регенерат», МПП «Риф», ТОВ «Лайон», ТОВ «Луганськпереробка». Крім того, на межі з ВАТ «Лисичанський завод гумових технічних виробів» розташовано ТОВ «Виробнича фірма “Лідер”», повідомляє **офіційний сайт газети «Мой город Северодонецк» «Мой город»** (<http://sever.lg.ua/2013-01-23-p-dpri-mstva-na-teritor-vat-lisichanskii-zavod-gumovikh-tekhn-chnikh-virob-v>, 23.01.2013). Інспекцією протягом вересня – листопада проведено позапланові перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства зазначеними підприємствами, під час яких виявлено факти порушення правил поводження з відходами. Винних притягнуто до відповідальності.

Також ця проблема розглядається і на сайті «Восточный Вариант» (<http://v-variant.lg.ua/region/54902-ekologi-ischut-teh-kto-zagryaznyaet-prirodu-v-lisichanske-na-territorii-byvshego-zavoda-rti-provedena-totalnaya-proverka.html>, 24.01.13). До того ж повідомляється, що раніше в Лисичанську відбулася навіть акція протесту проти діяльності ТОВ «Луганськпереробка», яке розміщено на території колишнього заводу гумовотехнічних виробів. Організатор акції В. Шведов стверджував, що саме це підприємство отрує життя мешканцям будинків, що поблизу.

Не менш важливою є **проблема сміття і стихійних звалищ у містах**. Загалом по Луганській області зафіксовано 25 стихійних звалищ загальною площею 423 кв. м. Про це поінформував на прес-конференції начальник Державної екологічної інспекції в Луганській області А. Гацко, зазначає СХІD-INFO (<http://sxid.info/105945.html>, 16.04.2013).

Ситуація зі сміттям безпосередньо в Луганську просто вражаюча, інформує «0642.ua. Сайт міста Луганська» (<http://www.0642.ua/news/264221>, 28.01.13). Сміттєпроводи в багатоповерхових будинках існують, але не працюють, їх просто забили дошками. І купи сміття

«оселилися» безпосередньо під будинками. І що головне, баки для сміття розташовано навіть у місцях, зовсім несподіваних і необлаштованих для них. Така ж проблема і в Северодонецьку. Там теж брудні й сморідні баки для сміття встановлено по всьому місту, наприклад перед входами до ресторанів. Жителі Луганська та області не втрачають надії на те, що в місті збудують колись сміттесортувальний завод. Але поки що, як зазначає автор статті, це звучить доволі фантастично.

В Антрациті, зазначає Антрацит.net (<http://antratsit.net/2013/04/01/gorod-utopaet-v-musore.html>, 1.04.2013), у центральній частині ємкості для сміття відсутні навіть на підвір'ях. Відповідальні служби кажуть, що заплановано встановити 260 контейнерів. Однак закупівля не виконується через затримку фінансування.

Таких прикладів можна навести багато і в інших містах – Красний Луч (Ирта-fax, <http://irtafax.com.ua/news/2013/04/2013-04-22-14.html>, 22.04.2013), Ровеньки (Ирта-fax, <http://irtafax.com.ua/news/2013/02/2-013-02-11-03.html>, 11.02.13).

Щодо ставлення міських чиновників і органів державної влади до екологічних проблем. Наприклад, у Луганській області затримали двох співробітників міськради (головних спеціалістів відділу охорони навколишнього середовища) за отримання хабара за непритягнення приватного підприємця до адміністративної відповідальності за порушення вимог екологічної безпеки («Луганск. Комментарии», <http://lugansk.comments.ua/news/2013/04/16/143309.html>, 16.04.2013).

Також прокуратурою області виявлено, що протягом минулого року на природоохоронні заходи витратили лише 60 % від загальної суми надходжень у місцеві бюджети, зазначає «Восточный Вариант» (<http://v-variant.lg.ua/region/58658-oblprokuratura-chinovniki-ne-speshat-tratit-dengi-na-ekologiyu-i-razmeschayut-milliony-na-depozitah.html>, 17.04.2013). На думку прокурора Луганської області А. Мельника, недосконалість законодавства стосовно механізму формування місцевих бюджетів дає можливість органам місцевого самоврядування використовувати залишки спеціальних природоохоронних фондів – як тимчасово вільних засобів – для розміщення на депозитних рахунках у банках. Через відсутність контролю з боку спеціально уповноважених органів державної влади за формуванням бюджетів місцевих рад у минулому році на депозитах було розміщено 77,5 млн грн.

Але «прославились» не тільки нечисті на руку чиновники, а й безпосередньо охоронці природи, лісничі, які «не поспішають» перевіряти свої території. На території Красноярського лісництва органи лісової

охорони не провели жодної перевірки щодо виявлення фактів забруднення земель лісництва побутовими й промисловими відходами, хімічними, радіоактивними та іншими шкідливими речовинами, інформує City News (<http://www.citynews.net.ua/news/25733-luganskie-lesniki-ne-obraschali-vnimaniya-na-zasorenie-zemli.html>, 19.04.2013), за що й були покарані.

Поряд з цими негативними фактами є і протилежна думка щодо дій місцевих органів влади. Так, на думку О. Арапова, керівника фракції Партії регіонів у Луганській обласній раді, звинувачувати сьогодні обласну владу в погіршенні екологічної ситуації в місті просто не коректно (сайт Луганської обласної організації Партії регіонів, <http://www.pr.lg.ua/speech/9533-aleksandr-arapov-v-sovetskoe-vremya-kogda-v-donbasse-stroili-predpriyatiya-na-ekologicheskie-problemy-nikto-ne-obraschal-vnimaniya-i-segodnya-govorit-o-tom-chto-oblastnaya-vlast-vinovata-v-uhudshenii.html>, 18.04.2013). Тільки за останні три роки у 20 населених пунктах Луганщини було побудовано очисні споруди, «наведено порядок у подачі води для пиття». Також обласною владою було проведено ряд заходів з реконструкції систем водовідведення в Луганській області – за умови, що грошей на цю сферу ЖКГ завжди виділяється менше, ніж необхідно. Раніше, коли будували підприємства, на екологічні проблеми ніхто не звертав уваги – тому на сьогодні не можна казати, що обласна влада винна в погіршенні екологічної ситуації в регіоні.

Судячи з переглянутих матеріалів, можна зробити висновок, що проблем існує дуже багато і, на жаль, вони не всі своєчасно вирішуються. Електронні ЗМІ Луганщини, як вартові, стоять завжди на сторожі цього питання. Інформують різносторонньо, широко, неприховано й часом критично.

Список використаних джерел

1. Програма економічного і соціального розвитку Луганської області на 2013 рік [Електронний ресурс] // Луганська облдержадміністрація : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/economy/se-state/program>. – Дата доступу: 2.01.2013. – Назва з екрана.

2. Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2015 року [Електронний ресурс] // Луганська облдержадміністрація : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/economy/se-state/str-dev>. – Дата доступу: 27.02.2013. – Назва з екрана.

УДК 930.25(71):006–047.29

Платон Стоян,

аспірант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

КАНАДСЬКИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ ДЕСКРИПТИВНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ АРХІВНОГО ОПISУ ДЛЯ КОРПОРАТИВНОЇ МЕРЕЖІ: РОЗВИТОК І СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ

Розглянуто розвиток уніфікації та стандартизації архівного опису в Канаді у 80-х – 90-х років ХХ ст. Зроблений порівняльний аналіз принципів і підходів у Канаді, США і Великій Британії. Розглянуто Загальний міжнародний стандарт архівного опису та Міжнародний стандарт для створення архівних авторитетних записів для організацій, осіб і сімей.

Ключові слова: архівна справа Канади, електронні ресурси архівної справи, стандартизація архівного опису, міжнародні дескриптивні архівні стандарти.

Розвиток міжнародної архівної стандартизації у 80–90-х роках ХХ ст. пройшов складний шлях узгодження принципів і правил опису архівних документів, груп, колекцій, фондів, сумісних на міжнародному рівні для створення корпоративної електронної мережі провідних англomовних країн, у тому числі й Канади. Вона взяла на себе основну роботу з уніфікації архівного описування і пройшла тривалий час діяльності архівних робочих груп, створених Канадською радою архівів та Асоціацією архівістів Канади. Дескриптивні стандарти основи будь-яких проєктів створення корпоративних електронних каталогів і баз даних проходять тривалий шлях узгодження.

Архівні стандарти було прийнято наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Основними стандартами, прийнятими для опису архівних документів, стали ISAD (G) (Загальний міжнародний стандарт архівного описування) [1] та ISAAR (CPF) (Міжнародний стандарт для створення архівних авторитетних записів для організацій, осіб та сімей) [2]. Остання версія ISAD (G) була прийнята в 2008 р.

Значною допомогою стало те, що до цього часу вже були створені основні бібліографічні стандарти та формати обміну, що дало можливість архівістам під час розробки враховувати попередній досвід. Для забезпечення стандартизованого обміну записами між архів-

ними каталогами призначений формат метаданих для архівного опису EAD (Encoded Archival Description), що забезпечує функції аналогічні MARC-формату для бібліографічних записів [3]. Цей формат передбачає у кодованих даних забезпечення сумісності з бібліографічним стандартом MARC 21 [4].

Хоча стандарт став обов'язковим для членів корпоративної мережі, у тому числі США, Великої Британії, Канади, Австралії, Голландії та ін., він урахував і деякі специфічні особливості досвіду розробки та представлення інформації. Архівісти цих країн взяли активну участь у розробці та впровадженні стандартів.

Досвід стандартизації архівного опису є важливим для українських архівістів та документалістів, однак й сьогодні він не став об'єктом наукового дослідження. Певне його висвітлення здійснилося під час перекладів документів робочих груп, здійснених Л. Дубровіною та Л. Шаріповою, які було розміщено у виданні «Національна архівна інформаційна система “Архівна та рукописна україніка” і комп'ютеризація архівної справи в Україні» (Вип. 1, 1996). Серед цих документів було опубліковано переклад методичної праці С. Хенсена «Архіви, особові фонди та рукописні зібрання: До правил уніфікованої каталогізації архівних та рукописних документів» (1989) (*Hensen, Steven. L. Archives, Personal Papers and Manuscripts. – Washinton: LC, 1989*), виданої у Вашингтоні Бібліотекою Конгресу США [5]. Крім того, ними був зроблений переклад ще одного методичного документа під егідою Секретаріату Комісії МРА зі стандартів опису «Принципи архівного опису (перший перероблений варіант)», виданий у Мадриді (Іспанія) в 1992 р. [6], а також зарубіжна анотована бібліографія з питань уніфікації та стандартизації архівної каталогізації [7].

Крім того, необхідно послатися й на переклад, зроблений Г. Папакіним, видання Загального міжнародного стандарту архівного опису ISAD (G) (1999), схваленого Комітетом з дескриптивних стандартів Міжнародної ради архівів (ICA) на нараді в Стокгольмі (Швеція) 19–22 вересня 1999 р. [8].

Разом з тим, хоча стандарт ISAD (G) був перекладений, його застосування не знайшло значного поширення в Україні. Тому в статті поставлена мета оприлюднення цього досвіду та розкриття особливостей урахування традиційних підходів різних систем опису під час стандартизації, що можуть слугувати прикладом для вітчизняної стандартизації.

Особливістю канадського досвіду розробки архівного стандарту в порівнянні із США та Великою Британією було те, що розбудова

автоматизації архівної системи Канади вирішувалась і фінансувалась на загальнодержавному рівні за підтримки головної національної архівної установи Canadian Council of Archives (CCA) [9] та Асоціації архівістів Канади (Association of Canadian Archivists, ACA) [10]. У Канаді для розробки і впровадження архівних стандартів і програмного забезпечення було створено Комітет планування описових стандартів (Planning Committee on Descriptive Standards, PCDS) з метою координації розробки описових стандартів для архівної справи Канади і правил архівного опису (Rules for Archival Description, RAD), які вперше були опубліковані в 1990 р. [11].

Системний аналіз стану розвитку канадських архівних програм з початку 70-х років XX ст. було здійснено в 1983–1985 рр. в опублікованому звіті Канадської робочої групи зі стандартизації архівного опису, яка розпочала уніфікацію архівного опису, де зазначено, що відсутність описових стандартів серйозно перешкоджає створенню інформаційної архівної системи на національному рівні [12].

У листопаді 1983 р. Бюро канадських архівістів (Bureau of Canadian Archivists, BCA) отримало кошти на робочу групу для аналізу питань розробки архівного дескриптивного стандарту і вироблення комплексу пропозицій щодо усунення існуючих недоліків у цій справі. Результати роботи групи були опубліковані в грудні 1985 р. На основі рекомендацій робочої групи було створено Комітет планування описових стандартів (Planning Committee on Descriptive Standards, PCDS) для планування та координації розвитку описових стандартів для архівної справи Канади.

Перше засідання комітету відбулося на початку 1987 р. У його склад входять по два представники від Асоціації архівістів Квебеку (Association des archivistes du Quйbec, AAQ) та Асоціації канадських архівістів (Association of Canadian Archivists, ACA), генеральний секретар Бюро канадських архівістів (Bureau of Canadian Archivists, BCA) і спостерігач із Національного архіву Канади (National Archives of Canada, NAC) [13].

Фактичне освоєння правил відбувається в кількох робочих групах, призначених Комітетом з планування, які були зосереджені на описі на рівні фонду та описі конкретних класів матеріалів: текстові записи, графічні матеріали, архітектурні креслення, рухомі зображення, звукозаписи, картографічні матеріали, комп'ютерні файли, мікроформи тощо.

Є ряд фундаментальних відмінностей між канадським й американським підходами, які відображені в стандартах на сучасній стадії

розробки цих двох країн, і це надалі буде впливати на майбутні зусилля, спрямовані на міжнародне співробітництво.

По-перше, канадці базують свою роботу на централізованому виробленні загальних положень на основі аналізу існуючої практики. Деякі описали цей підхід як «зверху – вниз» і протиставляють його підходу «знизу – вгору», прийнятому в проектах США, де головна ініціатива належить кінцевим користувачам і загальні принципи виробляються за системним аналізом їхніх пропозицій.

Друга відмінність полягає в обмеженні застосування правил канадського архівного опису та оприлюднення до завершення процесів розміщення документів і надання доступу до них.

Інша відмінність у тому, що правила, які розробляються в Канаді, не прив'язані до конкретних форматів. Архівісти у США в процесі розробки архівного стандарту зосередили значні зусилля для розробки стандартів для дуже конкретних програмних продуктів – на базі формату USMARC AMC (Archival and Manuscripts Control). На відміну від цього у Канаді було вирішено розробити правила для елементів даних, які можна використовувати в будь-яких системах автоматизації. Правила призначені лише для визначення змісту різних елементів даних, які можуть бути використані в архівному описі.

Отже, головною відмінністю підходів США й Канади, було розходження у тому, що канадське рішення базувалась на принципі: «Відкласти розвиток автоматизованих архівних систем до вироблення професійно узгоджених правил архівного опису». Більша частина роботи з архівними стандартами в США будувалася на чолі з університетськими архівістами, особливо із великих наукових бібліотек, які бачили величезний потенціал у використанні автоматизованої бібліографічної мережі. Вони одразу виробляли MARC-сумісний формат архівного опису та правила каталогізації, для того щоб брати участь у цих мережах. Підсумком цього стала розробка формату USMARC AMC (USMARC Format for Archival and Manuscripts Control) для опису рукописних та архівних матеріалів і правил опису архівних, персональних і рукописних документів (Archives, Personal Papers, and Manuscripts, APPM), узгоджених з англо-американськими правилами каталогізації [14].

Однак, незважаючи на описані відмінності між канадським і американським підходами до автоматизації архівної справи, між ними є багато спільного. Обидві групи дослідників згодні, що архівний опис повинен мати ієрархічну структуру й будуватись від загального до конкретного, тобто опис більш загальних одиниць зберігання (фонди, колекції, групи,

серії) має передувати будь-яким спробам опису архівних матеріалів на рівні елементів опису.

Крім того, визначення формату USMARC AMC як міжнародного засобу комунікації в обміні інформацією призвело до того, що канадські правила відповідають міжнародному стандартному бібліографічному опису (ISBDs), що робить їх сумісними, як з форматом MARC, так і англо-американськими правилами каталогізації (Anglo-American Cataloguing Rules, AACR). Канадські правила архівного опису (Rules for Archival Description, RAD) також відображають канадські архівні традиції, які можна визначити як Total Archives («Архів усього»). Це підхід, у рамках якого архівні установи, на відміну від європейських або американських архівів, не розрізняються за своїми правилами на державні, урядові або приватні архіви. Таким чином, RAD має комплексний характер, містить правила для опису від фондів до його частин, незалежно від форми матеріалу, створених окремими особами або юридичними особами, що діють у державному або приватному секторі. За аналогією, як канадські архівні традиції можна охарактеризувати як «Архів усього», так і RAD можна охарактеризувати як Total Description («Опис усього»), що дає змогу використовувати RAD для опису будь-яких видів архівних документів, груп, колекцій, фондів і забезпечення необхідних пошукових точок доступу [15].

Канадські правила архівного опису (Rules for Archival Description, RAD) базуються на канадській архівній традиції. У межах цієї традиції мета укладання описів архівних матеріалів визначається як ідентифікація, розкриття контексту й змісту архівних матеріалів, що має сприяти їхній доступності для користувачів.

Отже, конкретними цілями архівного опису, на яких базується стандарт RAD, є забезпечення доступу до архівних матеріалів через опис матеріалів; сприяння розумінню архівних матеріалів через розкриття змісту, контексту і структури документів; встановлення зв'язків між архівними матеріалами на основі документування всього ланцюжка надходжень, розміщення, обставин створення і використання [16]. Система RAD заснована на тому, що кожен архівний документ є частиною групи і пов'язаний з усіма іншими документами в цій групі, а головною функцією створення опису архівного матеріалу є укладання довідкового апарату який забезпечує:

- ідентифікацію походження, дати та місця створення, кількісних і фізичних характеристик архівних матеріалів;
- надання інформації про особу або установу, що причетна до створення документа;

– надання інформації про зміст документа.

Організація описів матеріалів ґрунтується на багаторівневому принципі, що формується за такими основними правилами: обов'язковий перехід опису від загального до приватного; включення тільки тієї інформації, яка належить до рівня, на якому матеріал описується; запобігання повторам і дублюванням інформації; забезпечення зв'язків між ієрархічними рівнями подання матеріалів.

Розглянемо більш детально головні принципи, яким підпорядковано RAD, уточнені та конкретизовані в новій версії стандарту 2008 р. [17].

Архівний опис, заснований на принципі поваги фонду (respect des fonds).

Принцип «поваги фонду» (*respect des fonds*), або принцип походження (*principe de provenance*), пов'язаний з організацією документів у межах фонду за принципом походження і з недробимістю фонду, – фундаментальний у вітчизняному та канадському архівознавстві. Недотримання цього принципу призводить до утворення безлічі тематичних, видових та інших колекцій, серій або зборів документів, що практикується в архівній справі ряду країн, створює реальні труднощі не тільки у вирішенні багатьох термінологічних питань, а й призводить до руйнування організації фондів архівів, створених з документів, що належать до одного фондоутворювача [18].

Опис відображає розташування документів у фонді.

Упорядкування інтелектуальних та/або фізичних процесів виявлення масивів архівних документів відбувається відповідно до прийнятих архівних принципів. Опис включає в себе створення точного представлення архівних матеріалів. Визначення, зіставлення, аналіз і систематизація інформації про архівний матеріал, які служать його ідентифікації і поясненню його змісту, мають відбуватись у межах загальної архівної системи. Опис будь-якої одиниці матеріалу має відображати його унікальне місце в загальному порядку.

Рівень опису матеріалів відповідає рівню упорядкування матеріалу.

Інформація, представлена на кожному рівні опису, має бути відповідною цьому рівню. Наприклад, недоцільно подавати докладну інформацію про зміст справ в описі фондів. Крім того, не бажано, щоб опис окремих документів повторював інформацію, представлену на більш високих рівнях багаторівневого опису. Щоб уникнути повторення, забезпечують загальну інформацію на більш високому рівні підпорядкування матеріалів.

Рівні організації та опису матеріалів представляють собою ієрархічну систему.

Рівні опису визначаються відповідно до архівної моделі, прийнятої в Канаді: фонд (підфонд), серія (підсерія), справа, документ (див. рисунок). Розташування архівних матеріалів являє собою ієрархічну систему рівнів, які відображають інтелектуальне та/або фізичне розташування документа. Стандарт RAD визначає такі рівні упорядкування архіву: фонд (*fond*), серія (*series*), справа (*file*) і документ (*item*).

Фонд: усі документи незалежно від форми та носія, які органічно створила або накопичила й використовувала конкретна людина, сім'я або юридична особа в процесі життя, діяльності та функціонування.

Серія: документи, створені та збережені відповідно до системи реєстрації як єдине ціле, тому що вони в результаті накопичення мають таку саму функцію, форму, предмет або через інші відносини, що впливають з їхнього створення, одержання або застосування.

Справа: згрупована одиниця матеріалів, що упорядкована для поточного використання творцем або в процесі архівного розташування, оскільки вони належать до того ж предмета, активності або угоди.

Документ: найменша інтелектуальна одиниця зберігання.

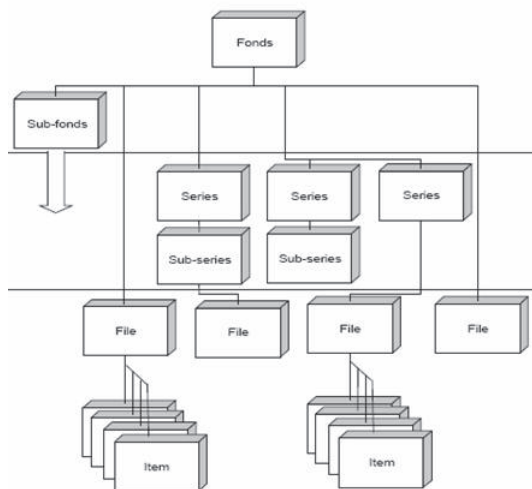

Рис. Ієрархічна система впорядкування архівних фондів Канади

Кожен рівень організації має відповідний рівень опису. Рівні можуть бути пов'язані один з одним за відносинами ціле – частина. Наприклад, фонди можуть складатися із серій, які, у свою чергу, можуть складатися зі справ. Багаторівневий опис включає отримання багатьох взаємопов'язаних описів документів, як цілого, так і його частин. Цей стандарт, однак, також визнає, що не всі рівні є необхідними. З іншого боку, у деяких випадках можуть знадобитися додаткові рівні (тобто фонди або серії можуть бути ще більш детально розділені). Точна кількість рівнів упорядкування архівних матеріалів завжди була предметом професійних дебатів. Рівні упорядкування та опису залежать від походження й природи матеріалу, а також потреб установи, яка їх зберігає. Наприклад, фонди можна поділити на суб-фонди, а також серії можна поділити на підсерії або навіть підпідсерії.

Опис архівних матеріалів відбувається після завершення їхнього упорядкування.

Опис матеріалів у хронологічному порядку має проводитись після завершення упорядкування матеріалів і визначення їхнього розташування у фонді. Проте слід розуміти, що опис є динамічним процесом, а саме інформація може записуватися, уточнюватися і посилюватися на багатьох етапах керування архівним фондом. Наприклад, основна описова інформація може бути записана ще на початковому етапі, задовго до того, як матеріал буде остаточно розташований у фонді. Таким чином, більш доречно сказати, що опис відображає поточний стан розташування матеріалів і може бути змінений у результаті подальшої архівної активності.

Архівний опис базується на принципах багаторівневості.

Принцип означає, що мають бути описані не лише верхні рівні, а й частини архівного фонду. Чотири рівні опису пов'язані таким чином, що нижні рівні є частиною цілого й визначення більш низьких рівнів опису можливе лише відносно їхнього місця в більш високому рівні ієрархії. Методика багаторівневого опису передбачає ідентифікацію частин і цілого в декількох описових записах та обов'язкове подання інформації щодо порядку, у якому представлені описи, відносин між описами частин і описом цілого.

Відносини між рівнями опису мають бути чітко вказані.

Опис цілого і його частин мають бути представлені у вигляді ієрархічної структури, що показує зв'язок між ними. Для кожної одиниці архівного фонду має бути визначений рівень її опису і зв'язки з вищою одиницею опису. Описова система має бути здатна визначати і підтримувати зв'язок між усіма рівнями опису.

Архівні описи мають бути представлені від загального до приватного.

Водночас фактична робота з упорядкування й опису може відбуватися в будь-якому порядку, відповідно до правил архівної установи, представлення описового запису має бути доступно в описовій системі на найвищому рівні ієрархії, перш ніж перейти до наступного рівня. Іншими словами, опис на рівні справ або документів не може бути представлений без опису більшої агрегації матеріалів. За правилами цього стандарту, опис може початися на рівні фонду або серії.

Архівний опис здійснюється за єдиними правилами для всіх архівних матеріалів незалежно від їхньої форми й носіїв.

Різні носії і формати матеріалів, звичайно, потребують різних правил для опису їхніх особливостей. Для звукозапису, наприклад, може знадобитися інформація про швидкість відтворення, для фотографій – про роздільну здатність і колір. Однак для архівних матеріалів, наданих різними формами і носіями інформації, правила архівного опису одночасно мають бути загальними для всіх архівних документів і враховувати особливості всіх носіїв інформації.

Принципи опису особових фондів і фондів юридичних осіб мають бути однаковими.

Документи, які є продуктом функціонування і діяльності організацій, можуть відрізнятися за принципами упорядкування, предметом, формою тощо від тих, які виникають у результаті діяльності окремих осіб або сімей. Хоча є вагомі причини, щоб розрізняти їх в організації роботи архівного сховища, принципи архівного опису мають бути застосовані однаковою мірою як до матеріалів, створених окремими особами, так до документів колективів та організацій.

Творці архівних матеріалів, а також творці самих документів повинні бути обов'язково описані.

Із принципу походження (*respect des fonds*), який має фундаментальне значення для організації та опису архівних матеріалів, випливає, що творець архівних матеріалів має бути обов'язково описаним. Крім того, функціонування і діяльність фондоутворювача, які привели до створення архівних матеріалів, мають також бути описані. Стандартні точки доступу мають передбачати посилання не тільки на первинного творця, а й на відносини між наступними творцями. Наприклад, частина реорганізованої установи, що є правонаступником попередньої структури. Цей стандарт містить у собі правила надання всієї цієї інформації на послідовній основі.

У 2001 р. Канада і США ініціювали Цільову групу з архівного опису (Canada-U. S. Task Force on Archival Description, CUSTARD) з метою вивчення потенціалу узгодження архівних описових стандартів у Північній Америці. Ця ініціатива показала значні розбіжності в підходах канадської та американської архівної практики. Після завершення роботи CUSTARD у 2003 р. документи спільного проекту лягли в основу стандарту «Архівний опис: стандарт опису змісту» (Describing Archives: A Content Standard, DACS). У 2004 р. було здійснено видання другої редакції стандарту RAD2. У процесі обговорення RAD2 взяли участь тисячі архівних фахівців Канади, що виявило значну розбіжність у думках різних консультантів. Випуск RAD2 мав на меті гармонізацію цих розбіжностей та узгодження канадського стандарту із Загальним міжнародним стандартом архівного опису [General International Standard Archival Description, ISAD (G)], розробленим у США в 1999 р. [19].

У 2008 р. відбувся ще один перегляд основних підходів до архівного опису в Канаді, у тому числі переглянутий варіант правил містить опис матеріалів на рівні колекцій. Станом на кінець 2008 р. національні архівні бази даних інформаційної мережі Канади агрегують понад 55 тис. описів архівних матеріалів на рівні фондів і колекцій.

Отже, унікальний досвід Канади показав можливість узгодження всіх можливих типів архівного опису та відображення цих можливостей у міжнародних стандартах. У Канаді багато років працюють декілька груп архівістів за значної фінансової підтримки з боку канадського уряду, які досягли значних успіхів. Канадські архівні установи зробили істотні інвестиції в міжнародні та національні RAD, що покращило стандартизацію архівних описів і сприяло поліпшенню доступу користувачів до архівних фондів.

Список використаних джерел

1. ISAD (G) : Загальний міжнародний стандарт архівного описування : схвалено Комітетом з дескриптивних стандартів, Стокгольм, Швеція, 19–22 верес. 1999 р. / пер. та укр. версія Г. В. Папакіна ; Державний комітет архівів України ; Український НДІ архівної справи та документознавства. – 2-е вид. – К., 2001. – 48 с.

2. ISAAR (CPF) : Международный стандарт по созданию архивных авторитетных записей для организаций, лиц и семей : принят Комитетом по стандартам описания, Канберра, Австралия, 27–30 окт. 2003 г. : [перевод с английского] / гл. ред. пер. Е. Д. Жабко. – 2-е изд. – СП : ФГБУ

«Президентская библиотека им. Б. Н. Ельцина», 2011. – 247 с. – (Стандарты ИСА).

3. EAD : кодированное архивное описание. Библиотека тегов. Версия 2002 / гл. ред. пер. Е. Д. Жабко. – СПб. : ФГБУ «Президентская библиотека им. Б. Н. Ельцина», 2011. – 337 с. – (EAD Технический документ ; № 2).

4. MARC 21 Format for Bibliographic Data [Electronic resource] // Library of Congress. – Mode of access: <http://www.loc.gov/marc/>. – Title from the screen.

5. *Хенсен С.* Архіви, особові фонди та рукописні зібрання: До правил уніфікованої каталогізації архівних та рукописних документів (1989) / пер. Л. В. Шаріпової // Нац. архівна інформ. система «Архівна та рукописна україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. Вип. 1. Інформатизація архівної справи в Україні: Сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 225–259. Публікується за: *Hensen S.* Archives, Personal Papers and Manuscripts. – Washinton : LC, 1989. – 96 p.

6. Принципи архівного опису (перший перероблений варіант), затверджений спеціальною комісією зі стандартів опису, Мадрид, Іспанія, 1992 р. / Секретаріат Комісії МРА зі стандартів опису. Оттава, лютий 1992 р. ; [пер. Л. В. Шаріпової, Л. А. Дубровіної] // Нац. архівна інформ. система «Архівна та рукописна україніка» і комп'ютеризація архівної справи в Україні. Вип. 1. Інформатизація архівної справи в Україні: Сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 261–271.

7. *Шаріпова Л. В.* Зарубіжна анотована бібліографія з питань уніфікації та стандартизації архівної каталогізації / упоряд. Л. В. Шаріпова, Л. А. Дубровіна // Там само. – С. 272–301.

8. *Папакін Г. В.* Загальний міжнародний стандарт архівного описування ISAD(G) та перспективи його впровадження в Україні (на прикладі фамільного фонду Скоропадських ЦДІАК) // Архіви України. – 2001. – № 4–5. – С. 3–24.

9. Canadian Council of Archives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cdncouncilarchives.ca/>. – Title from the screen.

10. Association of Canadian Archivists [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archivists.ca>. – Title from the screen.

11. Rules for Archival Description (RAD) [Electronic resource] // Canadian Council of Archives. – Mode of access: <http://www.cdncouncilarchives.ca/archdesrules.html>. – Title from the screen.

12. Toward Descriptive Standards: Report and Recommendations of the

Canadian Working Group on Archival Descriptive Standards // Bureau of Canadian Archivists. – Ottawa : Bureau of Canadian Archivists, 1985. – 192 p.

13. *Radford-Grant C.* A Study of a Voyage: Developing Archival Descriptive Standards in Canada from 1987–1996 / C. Radford-Grant. – Toronto (Canada) : University of Toronto, 2007. – 194 p.

14. Standards for Archival Description: A Handbook / The Society of American Archivists (SAA) [Electronic resource]. – 1994. – Mode of access: <http://www.archivists.org/catalog/stds99/index.html>. – Title from the screen.

15. *Hayworth K. M.* The Voyage of RAD: From the Old World to the New // Archivaria. – 1993. – 35 (Spring). – P. 55–63.

16. *Wendy M. D.* Advancing Archival Description: A Model for Rationalizing North American Descriptive Standards / M. D. Wendy, M. H. Kent // Archives and Manuscripts. – 1997. – Vol. 25, N 2. – P. 204.

17. Rules for Archival Description (RAD) [Electronic resource] // Canadian Council of Archives. – 2008. – Revised version. – Mode of access: http://www.cdncouncilarchives.ca/rad/radcomplete_july2008.pdf. – Title from the screen.

18. *Олевская М.* К вопросу о становлении отечественного архивоведческого терминоведения и о подготовке первых многоязычных терминологических словарей / М. И. Олевская // Вестн. Православ. Свято-Тихоновского гуманит. ун-та. – 2008. – Вып. 3. – С. 85–104. – (Серия III: Филология).

19. Rules for Archival Description. Second Edition. RAD2 [Electronic resource] // Canadian Council of Archives, Canadian Committee on Archival Description. – 2004. – Mode of access: <http://www.aefp.org.es/NS/Documentos/NormasDescriptivas/RADv2%282004%29.pdf>. – Title from the screen.

Розділ IV

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА**

УДК 027.021:025.5:004(477)

Тетяна Добко,

заввідділу НБУВ, старш. наук. співроб.,
канд. іст. наук

ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто довідково-бібліографічну діяльність як пріоритетний напрям розвитку наукових бібліотек інформаційного суспільства, наголошено на необхідності розвитку співпраці головних наукових бібліотек країни у створенні корпоративних довідково-бібліографічних ресурсів, знанневих бібліотечно-інформаційних систем.

Ключові слова: наукові бібліотеки, довідково-бібліографічна діяльність, довідково-бібліографічне обслуговування, довідково-пошуковий апарат.

У суспільстві високих інформаційних технологій, продуктів і послуг економіка базується на знаннях, а інформація стає найважливішим стратегічним чинником розвитку науки та виробництва. Сучасна соціогуманітарна, соціально-комунікативна ситуація, розвиток інформаційного суспільства по-новому визначають пріоритети у діяльності бібліотек.

22 червня 2000 р. лідерами «великої вісімки» на Окінаві була прийнята Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, основні положення якої безпосередньо стосуються нових перспектив і напрямів розвитку України. Усесвітній саміт по інформаційному суспільству, що проходив у два етапи (Женева, 2003 – Туніс, 2005), відобразив прагнення багатьох країн світу побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх інформаційне суспільство. Ухвалена на саміті Женевська декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» містить зобов'язання перетворити розрив у цифрових технологіях на цифрові можливості для всіх і забезпечити універсальний, всюдисущий, справедливий і прийнятний у ціновому відношенні доступ до інфраструктури та послуг інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Документи, прийняті на другому етапі саміту в Тунісі 16–18 листопада 2005 р. («Туніська програма для інформаційного суспільства» і «Туніське зобов'язання»), підтвердили прагнення

та рішучість побудувати інформаційне суспільство, спрямоване на те, аби люди в усьому світі могли створювати інформацію та знання, мати до них доступ, використовувати та обмінюватися ними, повною мірою розкрити свій творчий потенціал. Було визнано, що доступ до інформації, а також спільне використання і формування знань істотно сприяє економічному, соціальному та культурному розвитку країн світу [8, с. 45].

Відомо, що рівень розвитку інформаційного суспільства залежить передусім від пріоритетності розвитку ІКТ в економічній політиці тієї чи іншої країни. Країни, які прийняли зазначені документи (у т. ч. Україна), повинні були внести корективи в національні системи моніторингу та оцінки сектору ІКТ і враховувати нові тенденції в розвитку інформаційного суспільства. Від того, наскільки Україна зможе інтегруватися у світовий інформаційний простір, чи збереже наукові кадри та розвине науку, залежить її технологічний рівень, соціально-економічний розвиток.

Нині неможливо обійтися без глибоких фундаментальних розробок у галузі інформаційного обміну між різними фахівцями – фізиками, хіміками, генетиками, психологами, економістами тощо. На думку О. Євтуха, зростання ролі інформації у суспільному розвитку зумовлено тим, що «людство на певному етапі свого розвитку зіткнулося з глобальними проблемами, розв'язання яких потребує спеціальних знань, а останні ґрунтуються на теорії інформації» [11, с. 8]. Вирішення глобальних проблем потребує міжнародної взаємодії, оперативного рівноправного інформаційного обміну, що вимагає оперування колосальними інформаційними масивами наукових знань, які забезпечують ефективну роботу з цими масивами. Знання про наукову інформацію, закони її обігу, принципи та методи використання мають базуватися на інтегрованих інформаційних ресурсах та інформаційно-аналітичних продуктах різних наукових досліджень і визначати конкретні шляхи, принципи та методи вирішення сучасних проблем [11, с. 11].

Завдяки досягненням у сфері інформаційно-комунікаційних технологій генерування, поширення і використання знань також стало глобальним явищем. Тому бібліотеки повинні використати всі можливості інформаційного суспільства, аби стати головними рушійними силами в цій сфері як на національному, так і на міжнародному рівнях. Діяльність наукових бібліотек має бути спрямована на сприяння створенню конкурентоспроможної української науки на основі економіки знань.

Інновації охоплюють усі сфери сучасного життя, у тому числі й бібліотечно-інформаційну діяльність і, насамперед, довідково-

бібліографічну. Завданням академічної науки є всебічне та своєчасне виявлення основних явищ і тенденцій у економічній, політичній та гуманітарній сферах, забезпечення державних органів розробками концептуального і прогностичного спрямування, перш за все інноваційного потенціалу нашого суспільства. Як слушно вважає академік НАН України О. Онищенко, перехід до інтенсивного, випереджувального розвитку гуманітарної сфери – освіти, науки, культури, вітчизняних інформаційних ресурсів і масових комунікацій – має стати першорядною інновацією, і необхідно освоїти науку ефективного використання інноваційного наукового, технологічного, соціокультурного, людського потенціалу, яким багата Україна [9].

Обов'язковою передумовою інноваційної діяльності є розвиток науки, наукових досліджень, що, у свою чергу, потребує їх відповідного інформаційного забезпечення.

Ефективна довідково-бібліографічна діяльність є чинником зміцнення науково-інформаційної бази інноваційної діяльності, підвищення обертаності бібліотечних та архівних інформаційних ресурсів як складника національного культурного надбання. Сучасна бібліотека інтегрує рукописні, друковані та електронні ресурси, організовує роботу з документами на будь-якому носії інформації, здійснює еволюцію довідково-пошукового апарату, переходячи від традиційних каталогів і картотек до електронних ресурсів, баз даних (БД) і баз знань, упроваджує нові інформаційні технології, автоматизовані форми інформаційного забезпечення користувачів. В інформаційну добу національні бібліотеки зорієнтувались й усвідомили можливості, які надають ІКТ. Переглянувши свої завдання та функції, вони заявили про себе як про головного постачальника інформації на ринку знань, який постійно зростає.

Наукова бібліотека поряд із виконанням традиційних завдань документно-комунікаційного центру забезпечує реалізацію повного технологічного циклу інтелектуальних інформаційних технологій від бібліографування до виділення зі сховищ даних нових знань і надання їх користувачам.

В умовах інформаційного переважання, розширення репертуару ІР, паралельної появи електронних і друкованих видань, з одного боку, і фінансової обмеженості бібліотек – з іншого зростає роль використання вторинного інформаційного ресурсу – різноманітних бібліографічних і реферативних БД, які використовуються для ретроспективного пошуку та поточного інформування, визначення наявності документа у фондах конкретної установи, пошуку фактографічної чи тематичної інформації,

є засобом доступу до первинних документів. Передаючи зміст первинних джерел у згорнутому вигляді, вторинні документи тим самим полегшують інформаційний пошук у масиві рукописних, опублікованих та електронних документів.

Розширення обсягу IP, широке застосування різноманітних засобів для їх збереження та передавання посилює значення науки їх використання і роль діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному обслуговуванні. Разом з тим бібліотеки перебувають у складному конкурентному інформаційному середовищі. Нині традиційні інструменти пошуку й довідково-інформаційне обслуговування користувачам у багатьох випадках замінюють пошукові системи (Google, Yandex), відкриті електронні архіви, бібліотеки, репозитарії та колекції. Можна погодитися з данськими вченими, які доводять, що найзначнішими чинниками, які можуть сприяти втіленню різноманітних цифрових бібліотечних сервісів, є ідея та унікальність, знання користувачів і взаємодія з ними; надійність, сучасність і готовність до змін; професіоналізм; кооперація і партнерство; маркетинг і розроблення брендів; бізнес-моделі та національне фінансування [16, с. 44]. Щоб витримати конкуренцію у сфері постачання і доступу до інформації, бібліотечне обслуговування має переважати інші сервіси або ці сервіси мають набути нових функціональних можливостей. Підтримка цифрових послуг на належному рівні вимагає систематичного відслідковування змін у потребах і пріоритетах користувачів, професіоналізму персоналу, функціональності налаштувань і розміщення даних, змістовності ресурсу.

В умовах стрімкого зростання обсягу інформаційних ресурсів у різних формах, широкого застосування різноманітних засобів для їх збереження та передавання, технологічних змін, інформаційного перевантаження загострюється проблема організації ефективного доступу користувачів до інформації та посилюється значення науки їх використання і роль діяльності довідкових служб в інформаційному задоволенні запитів.

За умов незалежності України на новий рівень розвитку вийшла національна бібліографія, яка є атрибутом державності, найважливішим складником інформаційної системи України, зберігачем духовної та інтелектуальної пам'яті українського народу, індикатором його наукового та інтелектуального потенціалу.

В Україні основними центрами наукової інформації, бібліографії, бібліографознавчих, бібліотекознавчих і книгознавчих досліджень є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Національна

парламентська бібліотека України, Книжкова палата України, наукові спеціалізовані бібліотеки. Науково-методичним центром бібліографічної інформації з педагогіко-психологічних питань є Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, з медицини – Національна наукова медична бібліотека України, історії та краєзнавства – Національна історична бібліотека України, техніки – Державна науково-технічна бібліотека України, сільського господарства – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук. Важливу бібліографічну діяльність здійснюють Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, обласні наукові бібліотеки, бібліотеки ВНЗ, інші установи й організації науково-технічної інформації.

Основною метою діяльності УкрІНТЕІ є створення системи формування національних інформаційних ресурсів із науково-технічної та інноваційної діяльності та засобів доступу до них і побудова системи інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів усіх рівнів.

У Європейському співтоваристві інформаційне забезпечення інноваційної діяльності здійснюється Службою інформації з досліджень і розробок Співтовариства (Community Research and Development Information Service, CORDIS), яка діє з листопада 1990 р. Для збирання, обробки й поширення інформації, корисної для інноваційної діяльності, у CORDIS створено спеціальний портал, де будь-яка зацікавлена особа чи організація може отримати інформацію щодо відповідного інноваційного проекту, яка надходить з усіх доступних джерел (<http://cordis.europa.eu.int/press>).

У квітні 2005 р. була опублікована Сьома рамкова програма інноваційної діяльності ЄС, розрахована на 2007–2013 рр., метою якої є побудова в країнах ЄС найдинамічнішої у світі економіки, основаної на використанні знань. ЄС проголошує саме розвиток інформаційного суспільства як ключовий напрям виходу з фінансової кризи.

В Україні існує законодавча та нормативна база діяльності бібліотек, спрямована на задоволення потреб функціонування галузі. У Законі України «Про інформацію», прийнятому в 1992 р., вказано, що інформаційний суверенітет держави забезпечується виключним правом власності України на інформаційні ресурси (ІР), які формуються за рахунок коштів державного бюджету, створенням національних інформаційних систем, встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України [1]. Останнім часом прийнято

ряд законодавчих і нормативних документів з пріоритетів розбудови інформаційного суспільства.

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» визначає концептуальні положення та обґрунтовані завдання, які стоять перед нашою державою на шляху до інформаційно відкритого суспільства, яке орієнтоване на інтереси людей [3].

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. (зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 13 вересня 2001, від 1 червня 2010) вказано, що головною метою програми є створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. Серед основних завдань Програми – формування системи національних інформаційних ресурсів, створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо; формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг [2].

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) розробило та ініціювало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI»». Мета Програми – підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних і музейних фондах, шляхом створення та забезпечення функціонування єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» [5].

Термін виконання Програми – 2011–2015 рр. Для цього створено робочу групу як консультативно-дорадчий орган при Держінформнауки. Основними тематичними напрямками її діяльності є:

- розроблення єдиних стандартів (форматів) обміну бібліографічними даними, їх гармонізація із міжнародними;
- відцифрування, обробка, збереження та організація використання ресурсів України;
- створення єдиного національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів та єдиної точки входу в Інтернет до територіально-розподілених електронних бібліотечних ресурсів.

Виконання Програми дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення та ввести в науковий обіг унікальні документи,

що становлять історичну та культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти. У реалізації цих завдань одним із важливих шляхів є проведення моніторингу каталогів бібліотечних ресурсів для визначення тих, що мають загальнодержавне значення; визначення загальних критеріїв відбору документів для переведення їх в електронну форму та створення тематичних каталогів.

Програмою передбачено створення системи корпоративної каталогізації, зокрема розроблення інформаційної моделі системи корпоративної каталогізації видань, які зберігаються в бібліотечних фондах, розроблення інтегрованого довідково-пошукового апарату до відцифрованих фондів, розроблення загальних критеріїв відбору інформаційних ресурсів для переведення їх в електронну форму, проведення моніторингу наявних бібліотечних інформаційних ресурсів, що має забезпечити комфортне використання електронних інформаційних ресурсів сукупного бібліотечно-архівного фонду України [5]. Проте належного фінансування Програми з боку держави не забезпечено.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р. визначає правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та їх реалізації в Україні [4].

Доводиться визнати, що в Україні розвиваються окремі складники єдиного інформаційного простору, які побудовані на принципах відкритих інформаційних систем (корпоративні проекти органів державного управління, установ науки та освіти).

Розвиток України як сильної держави, сталий економічний розвиток і, врешті-решт, добробут людей неможливий без належних умов інформаційного забезпечення української науки, науково-технічного розвитку, інноваційного поступу, впровадження передових досягнень світової науки у виробництво. Довідково-бібліографічна діяльність, забезпечення науковців світовими IP, безперечно, є соціально значущими бібліотечними послугами, надання яких має забезпечуватися за фінансової підтримки держави. Як справедливо вважає Т. Вилегжаніна, бібліотеки насамперед як некомерційні організації «орієнтовані на соціальні цілі та результати – надання бібліотечних послуг для задоволення і розвитку документно-інформаційних і комунікативних потреб членів суспільства» [7, с. 3].

Довідково-бібліографічна діяльність – найбільш чутлива сфера, що функціонує, використовуючи інформаційні ресурси та технології, спрямовуючи їх на задоволення конкретних і потенційних потреб користувачів у науково-технічній інформації.

Розвиток бібліотек і їх взаємодія з іншими закладами культури, науково-інформаційними установами, а також із системами масових комунікацій може успішно здійснюватися за умови перетворення бібліотек на потужні багатоканальні центри інформації. Довідково-бібліографічні служби мають відігравати ключову роль в інтеграційних процесах задоволення індивідуальних і колективних інформаційних запитів користувачів.

У зв'язку з тим, що бібліотеки наукових установ НАН України покликані забезпечити максимальне та ефективне використання вченими і фахівцями науково-інформаційних ресурсів відповідно до проблем наукових досліджень, що проводяться в країні, на НБУВ було покладено завдання з координування ДБО серед установ НАН України. Нині, з одного боку, у складних економічних умовах обмеженого фінансування, а з іншого – у період бурхливого розвитку інформаційної індустрії, поширення Інтернету, бібліотеки НАН України намагаються самостійніше вирішувати питання як з формування довідково-пошукового апарату (ДПА), так і з використання програмного забезпечення для формування своїх електронних каталогів і баз даних. Однак, на нашу думку, питанням кооперації діяльності з формування ДПА в електронному середовищі приділяється недостатня увага.

На жаль, не надто активно здійснюється співпраця провідних наукових бібліотек України щодо науково-теоретичного розроблення проблем кооперативної каталогізації, Національного формату представлення бібліографічних даних (УКРМАРК), що визначатиме єдині вимоги до структури та змісту даних, слугуватиме забезпеченню обміну бібліографічними даними. Удосконалюється інформаційне забезпечення наукових досліджень на основі розроблення єдиних методологічних і науково-методичних підходів до вирішення комплексу проблем комп'ютерної бібліографії, реферування української наукової літератури та надання доступу до первинних і вторинних джерел інформації. Це зумовлює необхідність визначення оптимальних моделей розподілу робіт між усіма суб'єктами вітчизняної системи документних комунікацій, організації міждержавного обміну бібліографічною інформацією.

Нині бібліотеки формують зведені електронні каталоги книг і періодичних видань, що надходять до фондів бібліотек, поки що на регіональному рівні. Досягли певних успіхів у створенні корпоративних ресурсів Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова (корпоративний каталог бібліотек міста), Рівненська державна обласна бібліотека (зведений краснавчий каталог), Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека

ім. Д. І. Чижевського (зведений каталог періодики м. Кіровограда) та ін. Позитивним прикладом у цьому плані є створення зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках Харкова спільними зусиллями ХДНБ, Науковим інформаційним центром Асоціації сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, за участі бібліотеки Національного університету радіоелектроніки, що є узгодженою бібліографічною діяльністю, спрямованою на задоволення інформаційних потреб населення регіону.

Національною бібліотекою України для дітей створено інноваційні корпоративні проекти: аналітичний розпис статей з періодичних видань «КОРДБА»; «Кращі інтернет-ресурси від Української асоціації працівників бібліотек для дітей» [13, с. 3]. Проте цього недостатньо для повного задоволення інформаційних потреб користувачів, забезпечення оперативного пошуку та надання їм вичерпної інформації.

У цьому зв'язку є цікавим досвід організації російського проекту «МАРС» – «Межрегиональная аналитическая роспись статей» – добровільного об'єднання бібліотек з метою створення спільними зусиллями електронної анотованої бібліографічної БД російських журналів. У 2007 р. вже 126 бібліотек різних відомств і регіонів брали участь у проекті, загальними зусиллями розписуючи понад 1000 назв журналів, БД нараховувала понад 500 тис. бібліографічних записів [12]. Нині виконано бібліографічні описи всіх статей з 1800 російських журналів (<http://mars.udsu.ru>). Центр «Лібнет» об'єднав бібліотеки для участі у Зведеному каталозі бібліотек Росії. Продуктом «Лібнет» є Національний авторитетний файл предметних рубрик, за структурою він виконаний у вигляді тезауруса та є доступним бібліотекам-учасникам [15, с. 39].

На початку ХХІ ст. задоволення інформаційних запитів користувачів відбувалося шляхом електронних конференцій, посилення запитів на сервери, які виконують функції інформаційних порталів, впровадження онлайн-довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО).

Аналіз статистичних даних звернень до бібліотечних веб-сайтів говорить про збільшення кількісних показників надання довідково-бібліографічних послуг в електронному середовищі. Це підтверджує думку про стійку привабливість бібліотеки як науково-інформаційної, культурно-просвітницької установи, основного компонента національної інфраструктури знання, а також про інтеграцію традиційних і друкованих джерел інформації, необхідність їх комплексного використання.

Виходячи з досвіду роботи з довідково-інформаційного забезпечення користувачів і вивчивши теоретичні підходи до побудови системи ДБО в електронному середовищі, у своїй діяльності ми вбачаємо доцільним

зосередитись на розвитку когнітивних підходів до побудови знанневих систем, створенні онлайн-ових БД довідкової інформації та забезпеченні навігації по довідково-бібліографічних ресурсах.

Основними видами діяльності у сфері суспільного виробництва стають продукування, збирання, обробка, збереження, передавання і використання інформації. Загальновідомо, що інформаційна безпека країни залежить не лише від створення, збереження, використання та охорони її власної науково-технічної інформації, але й від регулярного надходження наукової інформації, яка створюється в інших країнах. Це особливо стосується придбання, збереження та використання зарубіжної науково-технічної літератури, перш за все наукової періодики, монографій, матеріалів наукових конференцій. Така інформація життєво необхідна країні для подальшого розвитку науки та техніки, які створюють інтелектуальну та технологічну базу інформаційного суспільства.

Від рівня розвитку ДБО залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань і, відповідно, вплив на культуру, піднесення інтелектуального та духовного потенціалу українського суспільства.

Майбутнє бібліотек України, розвиток системи ДБО, повнота та якість IP істотно залежать від ступеня їхньої інтегрованості в структуру міжнародної інформаційної взаємодії. Бібліотека як інформаційний центр буде розвиватися в електронну еру, висунувши на перший план роботу з цифровими масивами конкретної бібліотеки та за її межами. Реалізація цього можлива за відповідного створення національних IP та організації доступу до інформації провідних світових виробників і кваліфікованого консультування при пошуку інформації у кіберпросторі, тобто при визначенні довідково-бібліографічної діяльності як провідної ланки в системі інформаційного забезпечення користувачів.

Послуги наукових бібліотек у системі електронних комунікацій інформаційного суспільства мають бути не лише затребуваними, але й конкурентоспроможними. Прогрес інформаційних технологій неупинний. У рекомендаціях з реформи бібліотечного законодавства в Центральній Європі (1996) відзначалося, що національні бібліотеки є надзвичайно важливими закладами культури, науки, освіти та потребують особливих законодавчих гарантій свого існування та подальшого розвитку. Серед важливих рекомендацій цього документа – необхідність встановити та зберегти особливий статус національних бібліотек як національних зібрань інтелектуального надбання країни, закріпити їхнє становище як центрів бібліографічної та інформаційної роботи та підвищення

кваліфікації бібліотекарів [6, с. 164–167]. Це потребує більшої уваги з боку держави та суспільства до розвитку бібліотек, забезпечення належного виконання їхньої місії та функцій.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України станом на 1 груд. 2002 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2002. – 24 с.

2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р., № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27/28. – Ст. 181. – С. 482–493.

3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р., № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102. – С. 511–522.

4. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 верес. 2011 р., № 3715-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 77. – Ст. 2841. – С. 14–17.

5. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 71. – Ст. 2672. – С. 64–80.

6. *Багрова И. Ю.* Правовое регулирование деятельности библиотек за рубежом: по материалам отеч. и иностр. лит-ры 1994–2000 гг. / И. Ю. Багрова // Правовые аспекты деятельности б-к : сб. науч. тр. – М., 2002. – С. 158–230.

7. *Вилегжаніна Т.* Бібліотечна послуга в сучасному суспільстві: визначення пріоритетів для гарант. держ. фінансування / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2005. – № 3. – С. 4–6.

8. Всемирный саммит по информационному обществу «Тунисское обязательство» (Женева, 2003 – Тунис, 2005) [Электронный ресурс] / WSIS-05/TUNIS/DOC/7–R, 15.11.2005 : [пер. на рус.] // Библиотекведение. – 2006. – № 1. – С. 44–48. – Режим доступа: www.itu.int/wsls. – Загл. с экрана.

9. *Добко Т.* Двадцять років незалежності: інноваційний потенціал України / Т. Добко // Молода нація : альманах. – 2003. – № 3 – С. 276–279.

10. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : [Б. в.], 2009. – 530 с.

11. *Євтух О.* Надбання і проблеми інформаційної епохи / О. Євтух // Вісн. НАН України. – 2004. – № 8. – С. 7–13.
12. *Захарова Г.* МАРС: реальний результат віртуального договору / Г. Захарова // Бібліотэчны свет. – 2007. – № 2. – С. 8–10.
13. *Кобзаренко А.* 45 років працюємо заради дитини / А. Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2012. – № 1. – С. 2–3.
14. Компендиум передової практики в області поощрення розвитку, ґрунтованого на знаннях / ООН ; Європ. економ. комісія. – Нью-Йорк ; Женева : ООН, 2008. – 70 с.
15. *Скоробогатов В. М.* Справочно-бібліографічне обслуговування на етапі перестройки. Діалог професіоналов-2 / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 9. – С. 37–44.
16. *Торхауг Й.* Успехи и неудачи цифровых (электронных) библиотечных сервисов: десятилетний опыт Дании / Й. Торхауг, Э. Йепсен // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 4. – С. 38–52.
17. Тунисская программа для информационного общества / WSIS-05/TUNIS/DOC/6 (Rev.1)-R, 15.11.2005 : [пер. на рус.] // Библиотековедение. – 2006. – № 1. – С. 48.

УДК 001.102:33:004.7(0.034.2)

Сергій Кулицький,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються можливості підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики з використанням цифрових технологій. Проаналізовано проблеми, які виникають у процесі такої роботи у працівників інформаційно-аналітичних служб великої наукової бібліотеки. Розглянуто практичний досвід і потенційні можливості підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики з використанням цифрових технологій ресурсів великої наукової бібліотеки.

Ключові слова: інформація, інформаційний продукт, інформаційний шум, інформаційно-аналітична діяльність (робота), інформаційно-аналітичні матеріали з економічної тематики, інформаційно-технологічний процес (цикл), метод «ключових слів», цифрові технології.

Широке використання цифрових технологій є надзвичайно важливим чинником раціональної організації інформаційно-аналітичного супроводу економічної діяльності в Україні. А відтак і підвищення ефективності вітчизняної економіки в цілому. Значний потенціал для високоякісного інформаційно-аналітичного забезпечення потреб вітчизняної економіки мають великі наукові бібліотеки. Поширення цифрових технологій створює нові можливості як для накопичення різноманітних бібліотечних ресурсів, так і для подальшого їх використання у процесі інформаційно-аналітичної діяльності. Адже, наприклад, дистантна форма поповнення та використання цих ресурсів за допомогою Інтернету виступає важливим чинником радикального збільшення обсягів повідомлень, що їх має змогу переробляти аналітик у процесі підготовки необхідних замовникові інформаційних продуктів. Утім, широке використання цифрових технологій не лише відкриває нові можливості у роботі інформаційно-аналітичної служби великої наукової бібліотеки, а й створює певні проблеми у процесі підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що використання цифрових технологій у процесі інформаційної діяльності є предметом постійної уваги фахівців з різних галузей знань. Однак у більшості публікацій з означеної тематики акцент робиться на організаційно-технологічних, а не гуманітарно-змістовних аспектах використання зазначених технологій в інформаційному процесі.

При цьому попри доволі велику кількість публікацій, присвячених застосуванню цифрових технологій у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення економіки, робіт, що розглядають зазначену проблему в процедурних, а не декларативних категоріях знань, не так уже й багато. Краще представлені в цьому плані роботи фахівців у сфері ділової (бізнес-) розвідки. У цьому контексті насамперед треба згадати роботу С. Могильного «Методи та інструменти ділової розвідки в Internet» [1]. Питання використання цифрових технологій у такій сфері економіко-аналітичної діяльності як ділова розвідка розглядається у роботах О. Дороніна, Д. Прескотта, Л. Бенке, П. Слейтона, Б. Брідінга та ін. Утім, як це не парадоксально, навіть у публікації, присвяченій роботі конкурентної розвідки компанії ІВМ, Л. Бенке та П. Слейтон зосередили свою увагу переважно на суто організаційних, а не на змістовних аспектах використання цифрових технологій [2, 3]. Не виключено, що такий підхід до висвітлення проблеми пов'язаний із намаганням зберегти певну комерційну таємницю. Однак цей факт лише підкреслює актуальність наукового дослідження та публічного обговорення гуманітарно-змістовних аспектів використання цифрових технологій у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення економіки.

Розглядаючи перспективи застосування цифрових технологій у цій сфері, не можна не згадати роботу В. Фінна [4], присвячену проблемам штучного інтелекту. Адже будь-який фахівець, який досліджує можливості використання цифрових технологій на етапі власне аналітичної роботи, так чи інакше матиме справу з проблематикою штучного інтелекту.

Стосовно ж використання цифрових технологій в інформаційно-аналітичній роботі наукових бібліотек, то саме цій проблематиці присвячено роботи співробітників Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) і деяких інших підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) В. Горового [5], Т. Гранчак, Н. Вітушко, Л. Чуприни, О. Желай, Н. Танатар, А. Федорчука та ін. [6, 7]. Утім, у більшості цих робіт увага їхніх авторів зосереджена переважно або на загальних аспектах застосування цифрових технологій в інформаційно-аналітичній роботі бібліотечних структур або ж

на використанні ресурсів наукових бібліотек із застосуванням цифрових технологій для вивчення політичних і соціокультурних проблем українського суспільства. Що ж стосується практичного використання цифрових технологій для інформаційно-аналітичного забезпечення потреб вітчизняної економіки на базі ресурсів великої наукової бібліотеки, то доволі багато проблем з цієї сфери діяльності вимагають додаткових досліджень.

Мета цього дослідження полягає у вивченні впливу цифрових технологій на процес використання ресурсів сучасної наукової бібліотеки для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики. Йдеться про дослідження механізмів трансформації технічних можливостей цифрових технологій у змістовні проблеми інформаційно-аналітичної діяльності при створенні на базі великої наукової бібліотеки інформаційних продуктів, необхідних органам державної влади та управління, а також іншим замовникам.

Як зазначають російські вчені Ю. Курносов і П. Конотопов, інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності – це системна єдність процесів збирання, обробки та аналізу інформації, що здійснюється в інтересах визначення поточного стану та тенденції зміни суб'єкта та об'єкта управління, середовища їх взаємодії, а також з метою синтезу прогностичних моделей і прогнозів змін ситуації в системі [8, с. 204–205]. Наведене визначення досить узагальнене й може бути застосоване до широкого кола суспільних систем, враховуючи й економіку.

Тому для кращого розуміння суті впливу цифрових технологій на підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики розглянемо цей процес як послідовний інформаційно-технологічний ланцюжок, що починається з постановки проблеми та пошуку необхідної дослідникові інформації й закінчується створенням готового інформаційного продукту, який відповідає потребам замовника. Таким чином, послідовними стадіями виробничого циклу (інформаційно-технологічного процесу) зі створення інформаційного продукту та доставки його споживачеві є такі етапи роботи відповідних фахівців з повідомленнями (інформацією): формулювання проблеми, пошук, збирання та перетворення (обробка) відповідних повідомлень, зберігання, передача (для індивідуальних споживачів), розповсюдження/тиражування (для численних споживачів) та використання створеного у такий спосіб інформаційного продукту.

На практиці інформаційно-технологічний цикл виробництва конкретного інформаційного продукту, залежно від його змістовних характеристик, може містити й дещо меншу кількість виробничих стадій, ніж

було перераховано вище. Тобто витрати ресурсів, пов'язані зі змістовною переробкою інформації на деяких стадіях виробничого циклу, можуть бути настільки мінімізовані, що витратами ресурсів на цих стадіях роботи в процесі нашого дослідження можна знехтувати. Таке, зокрема, можливе при створенні простих інформаційних продуктів. Ідеться, наприклад, про формування баз даних повідомлень ЗМІ на задану замовником тематику й передачу замовникові означених баз даних без їх подальшого використання для створення якісно нового інформаційного продукту. Утім, при створенні складних інформаційних продуктів, що передбачають змістовну переробку початкових повідомлень (відомостей), ускладнюється й організація всього інформаційно-технологічного циклу виробництва відповідного інформаційного продукту.

Слід зауважити, що використання електронних технологій на різних стадіях виробничого циклу інформаційно-аналітичної діяльності не однакове. Це пов'язано з тим, що обов'язковою умовою застосування означених технологій є відповідна стандартизація подачі повідомлень, часто перекодування їх у інші сигнали, що, у свою чергу, висуває свої вимоги до параметрів інформаційних, а також інших ресурсів, до режиму інформаційної діяльності в цілому. Проте далеко не всі характеристики інформаційних продуктів підходять до відповідної стандартизації, а тим більше спрощення.

Як правило, інформаційно технологічний цикл починають розглядати на стадії пошуку інформації, враховуючи той факт, що фахівцям априорі добре відомий предмет їхнього пошуку. Утім, це дещо некоректний підхід. Адже попри загальну обізнаність фахівця з об'єктом його аналізу предмет безпосереднього дослідження може містити нюанси, які справлятимуть значний вплив на підготовку конкретного інформаційного продукту відповідно до вимог замовника. Тому й стадії власне пошуку інформації в інформаційно-технологічному процесі обов'язково повинна передувати стадія формулювання відповідної проблеми.

Відомий фахівець у галузі інформаційно-аналітичної діяльності американський розвідник генерал В. Плетт, аналізуючи порядок підготовки інформаційно-аналітичних документів, розподіляв цю стадію на два такі етапи. Перший етап виконання завдання полягає в ознайомленні виконавця з проблемою, з якої готується документ, та із суміжними питаннями. На цьому етапі складається план роботи із зазначенням термінів її виконання, визначаються необхідні джерела інформації. Цей етап, по суті, має організаційний характер і окреслює поле та порядок діяльності з підготовки відповідного документа. Так, чітке формулювання

теми запиту звужує кількість ключових слів (словосполучень), за якими відбуватиметься пошук інформації. При цьому чіткість поставленого завдання дає змогу залучити до пошуку інформації менш кваліфікованих працівників. Від того, наскільки правильно були вирішені завдання цього етапу, багато в чому залежить ефективність усієї подальшої роботи.

На другому етапі відбувається визначення термінів і понять, що вживатимуться у документі. Виконання цих вимог забезпечує коректність сприйняття підготовленої інформації всіма її споживачами [9, с. 112–115]. При цьому необхідно відразу визначити терміни й поняття, що мають неоднозначне тлумачення.

Як зазначав відомий лінгвіст Ю. Лотман, для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно-спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. Створений у такий спосіб механізм зможе обслуговувати лише обмежене коло семіотичних потреб; універсалізм, властивий природним мовам, йому буде в принципі не властивий. У цьому випадку той, хто передає, і той, хто приймає, користуються єдиним кодом K . Однак до реального процесу циркуляції повідомлень ближче випадок, коли перед тим, хто передає, виявляється не один код, а деякий множинний простір кодів k_1, k_2, k_3, \dots , кожний з яких – складний ієрархічний пристрій і допускає породження деякої множини текстів, рівною мірою йому відповідних. До того ж тексту притаманна функція пам'яті. Текст – не тільки генератор нових змістів, але і конденсатор культурної пам'яті. Текст має здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти. Тому для адресата текст – лише частина більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує [10]. Адже синонімія притаманна не лише побутовій мові та художнім текстам. На практиці має місце і різне тлумачення спеціальних термінів. Наприклад, термін «інвестиції» може вживатись для позначення капітальних вкладень, тобто інвестицій у капітальні активи, які переносять свою вартість на вироблені товари і послуги за період часу, що перевищує один рік, – технологічне обладнання, транспортні засоби, будівлі, споруди тощо, тобто у значенні «реальних інвестицій». Термін «інвестиції» може вживатись і для позначення «фінансових інвестицій» – вкладень коштів в акції, облігації та інші цінні папери. І, нарешті, термін «інвестиції» може вживатись у значенні кредитів. І хоча таке застосування цього поняття не правильне, на практиці, особливо в ЗМІ, включаючи навіть ділові видання, воно має місце. Причому наведена багатозначність терміну «інвестиції» у конкретному тексті далеко не завжди в результаті аналізу цього тексту може бути зведена до однозначного тлумачення.

Аналогічні приклади багатозначного тлумачення коду, притаманного перш за все природній мові, можна продемонструвати й на інших економічних термінах: «інфляція», «тіньова економіка» тощо. Існують й інші проблеми однозначного тлумачення повідомлень, пов'язані з формалізацією інформації та її експертними оцінками. Тому в подальшому виконавець повинен особливу увагу звертати на контекст повідомлень, які він опрацьовує. І тільки після завершення цієї підготовчої стадії починається наступний етап практичної діяльності – пошук і збирання необхідних фактів, що передбачає використання різних джерел інформації.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що лише окремі фрагменти інформаційно-аналітичної роботи на стадії постановки (формулювання) проблеми піддаються деякій стандартизації та формалізації. Ідеться, хіба що, про використання певних баз даних, що дає змогу аналітикові краще зрозуміти суть проблеми, яка постала перед ним. Тому власне на стадії постановки проблеми використання цифрових технологій мінімізується. По суті, упровадження штучного інтелекту (ШІ) в процес інформаційно-аналітичної роботи. Утім, ці питання ми розглянемо детальніше трохи нижче, коли будемо досліджувати проблеми використання цифрових технологій на стадії обробки відомостей, зібраних у процесі пошуку інформації.

Водночас, враховуючи, що застосування цифрових технологій передбачає відповідну стандартизацію та формалізацію інформації, найбільш придатними для широкого застосування означених технологій є такі стадії інформаційно-технологічного циклу, як пошук, збирання та зберігання відповідної інформації, передача її замовникові або тиражування створеного інформаційного продукту за допомогою відповідної комп'ютерної техніки.

Узагалі дистантна форма використання інформаційних ресурсів за допомогою Інтернету обумовлює збільшення швидкості обігу інформаційних продуктів, оскільки покращення можливостей доступу до цих продуктів підвищує сукупний попит на них. Це висуває нові вимоги до процесу виробництва інформаційних продуктів, враховуючи підготовку змістовно найскладніших аналітичних матеріалів. Зокрема, загострюється проблема ресурсного дисбалансу між різними стадіями інформаційно-технологічного процесу.

Так, стандартним методом пошуку інформації в електронному середовищі (кіберпросторі) є метод «ключових слів». Найпростіша й найпоширеніша версія цього методу передбачає пошук і відбір текстів, що містять одне обране споживачем інформації ключове слово або

словосполучення. Але ні теоретично, ні практично неможливо знайти ключове слово (словосполучення), яке б повною мірою відображало лише досліджувану проблематику, а не стосувалось якихось інших проблем. У результаті пошук у мережі Інтернет лише за одним ключовим словом (словосполученням) дуже часто дає багато інформаційного шуму, подолання якого вимагає значних витрат часу відповідних фахівців.

Тому аналітик повинен проінструктувати технічний персонал щодо інформаційного значення заголовків і підзаголовків публікацій, порядку пошуку інформації у профільних і непрофільних виданнях, а також звернути увагу працівників на ймовірність існування таких обставин пошуку інформації, коли використання методу ключових слів може бути недостатньо ефективним. Водночас формулювання запиту у формі проблеми (наприклад, «Стан і перспективи розвитку ... галузі, господарського комплексу, ринку тощо»), а не у формі конкретної теми, ускладнює пошук і збір інформації, вимагаючи для цього залучення більш кваліфікованих працівників.

Залежно від ситуації виділяють два методи пошуку інформації: «метод мжички» та «метод грози» [11, с. 49–50]. Суть «методу мжички» полягає в тому, що з усього масиву повідомлень, які постійно опрацьовуються інформаційно-аналітичною організацією, обирають саме ту інформацію для наповнення баз даних (спостережень), яку регулярно використовує ця організація. У подальшому ця інформація використовується для виконання найбільш поширених чи навіть стандартних замовлень. А суть «методу грози» полягає у мобілізації значних технічних і кадрових ресурсів для пошуку та збору інформації з певної проблематики. Потреба в такому методі, як правило, виникає у нестандартних для суб'єкта інформаційно-аналітичної діяльності ситуаціях.

З точки зору використання цифрових технологій різниця між цими методами, по суті, полягає лише в обсягах і режимах використання ресурсів (комп'ютерної техніки, кадрів тощо), які залучаються для виконання відповідної роботи, а не у можливостях застосування цифрових технологій як таких у процесах пошуку та збору інформації. Щоправда, через різний час на пошук і збір інформації за двома зазначеними методиками може бути й різним обсяг інформаційного шуму, що продукується в процесі такої роботи.

Особливо гостро проблема інформаційного шуму при використанні методу ключових слів постає при пошуку інформації та створенні інформаційного продукту на, так би мовити, інформаційно насичену тематику (тобто ситуації, коли існує висока частка повідомлень на тему

запиту в сукупному масиві повідомлень, що обробляються). Ідеться не лише про випадки, коли в інформаційному просторі існує дуже багато різноманітних відомостей (наприклад, паливно-енергетичний комплекс України), а й про характер формулювання теми конкретного запиту.

Адже навіть у рамках інформаційно насиченої тематики можливе таке формулювання запиту на підготовку інформаційно-аналітичного матеріалу (наприклад, конкретні умови угод, інші параметри діяльності конкретних компаній того ж таки паливно-енергетичного комплексу України або ж інших, але конкретних держав), коли кількість повідомлень та обсяг відомостей, що конкретно стосуються теми запиту, обмежені. Тобто конкретна тема підготовки відповідного інформаційного продукту з інформаційно насиченої фактично перетворюється на інформаційно дефіцитну.

Наведені вище положення можна проілюструвати прикладами з практики роботи СІАЗ і деяких інших підрозділів НБУВ. Причому, розглядаючи проблему інформаційного шуму в процесі використання цифрових технологій при підготовці аналітичних матеріалів на економічну тематику, ми зосередимось на проблемі прагматичного шуму. Останній являє собою зрозумілу, але непотрібну одержувачу частину відомостей.

Практика підготовки аналітичних матеріалів з економічної тематики демонструє, що частка прагматичного шуму, як правило, вища при підготовці аналітичних матеріалів саме з інформаційно насиченої тематики. Наприклад, із 459 повідомлень, зібраних фахівцями відділу технологій електронної обробки інформації НБУВ для підготовки аналітичної записки на тему: «Розвиток газової сфери України у контексті останніх зрушень на міжнародних ринках газу», автором цих рядків безпосередньо для подальшої підготовки відповідного аналітичного матеріалу було використано 295 повідомлень, або 64,3 % від їх початкової кількості.

Утім, кількість повідомлень далеко не завжди прямо пропорційна обсягу інформації, що використовується для підготовки аналітичних матеріалів. При роботі з матеріалами на економічну тематику ця закономірність проявляється особливо чітко через складність самого предмета аналізу. Тому обсяг повідомлень так чи інакше використаних при написанні аналітичної записки на тему: «Розвиток газової сфери України у контексті останніх зрушень на міжнародних ринках газу» становив 75,5 % від обсягу повідомлень, зібраних фахівцями відділу технологій електронної обробки інформації НБУВ. Тобто обсяг прагматичного інформаційного шуму при підготовці аналітичної записки, якщо вимірювати його

за кількістю невикористаних повідомлень, так би мовити, прагматичного інформаційного шуму першого порядку, становив 35,7 %, а за обсягами невикористаних повідомлень (прагматичного інформаційного шуму другого порядку) – 24,5 %.

Це пов'язано з тим, що в процесі підготовки аналітичної записки не було використано ідентичних за змістом коротких повідомлень. Тобто наступні за порядком опрацювання повідомлення, на відміну від попередніх приносили аналітикові не інформацію, а переважно інформаційний шум. До того ж навіть у тих повідомленнях, що були залишені для подальшої підготовки аналітичної записки, використовувався не весь обсяг відомостей, який вони містили, а лише їхня частина, що становило близько 20 % від загального обсягу зібраних на початку повідомлень.

Слід також наголосити, що кінцевий обсяг аналітичної записки на тему: «Розвиток газової сфери України у контексті останніх зрушень на міжнародних ринках газу» (вимірний у кілобайтах) становив лише 2,1 % від обсягу повідомлень, зібраних спочатку фахівцями відділу технологій електронної обробки інформації НБУВ, і 2,7 % від обсягу повідомлень, використаних при підготовці цієї аналітичної записки.

Причому відсутність дослівних цитувань змісту ряду повідомлень у кінцевому аналітичному матеріалі зовсім не говорить про невикористання тих чи інших початкових повідомлень для підготовки цих аналітичних матеріалів. Адже використання змісту повідомлень, тобто власне інформації, може полягати не лише у цитуванні інформації. При підготовці аналітичних матеріалів, як правило, відбувається стискання та змістовна переробка початкових відомостей. Водночас підкреслимо, що визначити належність повідомлення повністю або частково до інформації або ж прагматичного інформаційного шуму може лише аналітик, що готує відповідний матеріал, а не технічні фахівці, що спеціалізуються на пошуку, збиранні повідомлень і формуванні відповідних баз даних.

Утім, при цьому треба враховувати, що при підготовці аналітичної записки на тему: «Розвиток газової сфери України у контексті останніх зрушень на міжнародних ринках газу» (як і при підготовці інших аналітичних матеріалів) була створена (синтезована) й нова інформація, що посіла своє місце у цій роботі. Тому динаміка статистичних показників прагматичного інформаційного шуму в різних за змістом аналітичних матеріалах швидше відображає певні тенденції розвитку вітчизняного інформаційного простору. Ці тенденції, звичайно, треба враховувати, але значення статистичних величин у цьому випадку абсолютизувати неможна.

Водночас при підготовці аналітичної записки «Проблеми морського видобутку нафти й газу в Росії», тему якої можна вважати інформаційно дефіцитною, принаймні за умов України, частка прагматичного шуму була значно меншою, ніж у випадку з аналітичною запискою на тему: «Розвиток газової сфери України у контексті останніх зрушень на міжнародних ринках газу». Прагматичний шум з теми: «Проблеми морського видобутку нафти й газу в Росії», обчислений за кількістю повідомлень, становив 12,1 %, а за обсягами повідомлень – 15,4 % від сукупного масиву повідомлень, зібраних спочатку фахівцями відділу технологій електронної обробки інформації НБУВ для підготовки цієї записки. Причому методика пошуку й збору повідомлень для обох згаданих вище аналітичних матеріалів була однаковою й здійснювалась, в основному, за «методом грози», що є додатковою запорукою зіставності результатів вимірювання прагматичного інформаційного шуму.

Таким чином, при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну економічну тематику частка прагматичного інформаційного шуму, як правило, менша, ніж при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. У результаті, як це не парадоксально, витрати праці на етапі переробки інформації при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну тематику можуть виявитись навіть дещо меншими, ніж при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. Тоді як витрати на пошук інформації за умов її дефіциту, звичайно, більші. У цьому, в основному, й полягає різниця у застосуванні цифрових технологій на стадіях пошуку та збору інформації у випадках інформаційно насиченої та інформаційно дефіцитної тематики запитів.

Узагалі, проблема подолання інформаційного шуму при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики заслуговує на окреме дослідження. Проведений вище короткий аналіз лише окреслив важливість цієї проблеми на етапах пошуку й збирання інформації при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики в умовах зростаючого використання цифрових технологій. Суть цієї проблеми полягає в необхідності подальшого підвищення ефективності механізмів використання цифрових технологій при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів на економічну тематику. Цей процес повинен відбуватись одночасно шляхом удосконалення як горизонтальних комунікацій між відповідними фахівцями інформаційно-аналітичних підрозділів великих наукових бібліотек, так і шляхом удосконалення діалогу в системі «людина – комп'ютер» у процесах пошуку та збирання інформації.

Водночас, як наголошують фахівці з інформаційно-аналітичної роботи, існують й більш досконалі комп'ютерні програми для проведення семантичного аналізу великих інформаційних масивів, тобто для пошуку інформації. Так, компанія Acetic разом із вченими Паризького університету розробила пакет прикладних програм Tropes. Відбір потрібної інформації здійснюється за ключовими словами й поняттями, змістовно пов'язаними між собою. Наприклад, назва літака типу «Міраж» співвідноситься у тексті зі словами «літак», «винищувач», а словосполучення «держсекретар США» – автоматично [2, с. 171–172]. Звичайно, використання такої програми може радикально зменшити обсяги прагматичного інформаційного шуму при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів. Але подібні програмні продукти досить дорогі й вимагають для свого застосування відповідного рівня розвитку технічної бази.

Якщо ж інформаційний продукт уже створено в електронній формі, то його передача (розповсюдження/тиражування) не викликає ніяких технічних проблем. Для ефективної реалізації робіт на цій стадії інформаційно-технологічного циклу необхідне не лише відповідне технічне, а й організаційно-правове забезпечення. Адже саме на цих стадіях найімовірніша втрата інтелектуальної власності (авторських прав, права промислової власності, ноу-хау тощо), яка може завдати значних збитків суб'єкту інформаційних відносин.

Водночас найменшого прогресу від поширення цифрових технологій зазнала така стадія інформаційно-технологічного процесу, як перетворення (обробка) інформації. На практиці найпростіші форми цього процесу [наприклад, групування текстів (уривків текстів) за формальними ознаками, включаючи наявність тих же ключових слів (словосполучень)] піддаються безпосередньо комп'ютерній обробці. У тих випадках, коли обробка інформації полягає у створенні нового змісту на підставі сукупності початкових повідомлень (текстів), виникають проблеми, які можна охарактеризувати як проблеми штучного інтелекту (ШІ), найповнішим втіленням якого виступають інтелектуальні системи (ІС). Ідеться про здатність комп'ютерів виконувати дії, що вважаються прерогативою людського інтелекту. При цьому розрізняють робототехнічні й людиномашинні системи штучного інтелекту.

Як наголошує російський дослідник В. Фінн, для розуміння завдань, що вирішуються у системах ШІ, уточнити феномен природного інтелекту (ПІ), бо ШІ (як напрям досліджень) займається

апроксимацією III, точніше сукупності здібностей, що утворюють його реальний феномен. Такими є:

1. Здатність виокремлювати істотне у наявних даних і впорядковувати їх (вона – необхідний аспект інтуїції).

2. Здатність до визначення мети та планування поведінки – породження послідовностей «мета – план – дія».

3. Здатність до відбору знань (посилань, висновків, релевантних меті міркувань).

4. Здатність робити висновки з наявних фактів і знань, тобто здатність до розмірковувань, що може містити як правдоподібні висновки, які використовуються для висування гіпотез, так і достовірні висновки (тут під розмірковуванням розуміють послідовності правдоподібних і достовірних висновків).

5. Здатність до аргументованого ухвалення рішень, що передбачає використання впорядкованих знань (представлення знань) і результатів міркувань, які відповідають поставленій меті.

6. Здатність до рефлексії – оцінки знань і дій.

7. Наявність пізнавальної допитливості: суб'єкт, що пізнає, повинен мати здатність ставити запитання «Що таке?» й шукати на нього відповідь.

8. Здатність і потреба знаходити пояснення (необов'язково дедуктивне!).

9. Здатність до синтезу пізнавальних процедур, що створюють евристичні вирішення завдань й розгляду проблем, наприклад, такою евристикою є взаємодія індукції, аналогії та абдукції (з урахуванням фальсифікації гіпотез, що висуваються, через пошук контрприкладів) з подальшим застосуванням дедукції.

10. Здатність до навчання й використання пам'яті.

11. Здатність до раціоналізації ідей: прагнення та вміння уточнювати їх як поняття.

12. Здатність до створення цілісної картини стосовно предмету мислення, що об'єднує знання, релевантні визначеній меті (тобто формування наближеної «теорії» предметної області).

13. Здатність до адаптації до умов зміни життєвих ситуацій і знань, що означає корекцію «теорії» та поведінки.

Слід зазначити, що характеристика «практичного інтелекту» в когнітивній психології містить три такі здібності – здатність визначати мету, адаптацію та оцінку (здатність бути критичним стосовно своїх думок і дій). Деякі вчені до унікальних людських здібностей, що характеризують феномен природного інтелекту, відносять ще й здатність до розуміння.

Комп'ютерна система, що імітує здібності пп. 1–13, є інтелектуальною системою (ІС). Архітектура ІС має такий вигляд: інформаційне середовище + вирішувач завдань + інтерфейс (комфортний для користувача), де інформаційне середовище = база фактів (БФ) + база знань (БЗ); вирішувач завдань = розмірковувач + обчислювач + синтезатор. БФ містить уявлення про відносини, що характеризують предметну область, яким відповідають елементарні висловлювання зі значеннями «фактично істинно», «фактично хибно», «невизначено».

У БЗ містяться два типи знань – декларативні та процедурні. Перші характеризують предметну область, другі – способи перетворення знань і фактів (логічні правила та обчислювальні процедури). Крім того, створення ІС залежить від концептуальних знань, у яких сформульовано принципи реалізації інтелектуальних здібностей пп. 1–13, що являють собою феноменологію ПІ.

Головною підсистемою ІС є «вирішувач завдань», де провідною складовою є «розмірковувач», який повинен реалізувати синтез пізнавальних процедур. Цей синтез формалізує процес одержання нового знання з використанням БФ і БЗ. Одержання нового знання здійснюється завдяки правдоподібним міркуванням, що містять ампліативні висновки, тобто висновки нового знання – індукцію та аналогію.

В ІС реалізується імітація інтелектуальних здібностей пп. 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10. Вони утворюють «ядро» наближеного відображення пізнавальних здібностей людини в автоматичному режимі роботи ІС. Здібності ж пп. 2, 7 і 13 можуть імітуватись лише в інтерактивному режимі за участі людини, яка використовує можливості спілкування з ІС за допомогою комфортного інтерфейсу [4, с. 89–92].

Наведений вище короткий опис ІС демонструє, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства впровадження у практику інформаційно-аналітичної діяльності навіть великих наукових бібліотек ІС робототехнічного типу було б не лише дуже витратним з фінансової точки зору, а й надзвичайно складним, а то й узагалі неможливим технічно. При цьому, якщо навіть такий проект і вдалося б реалізувати, все одно не було б жодної гарантії в отриманні прийнятних результатів ефективної роботи таких систем у терміни, що влаштовували б замовника. Тому поки може йтися про наукове дослідження та впровадження у практику інформаційно-аналітичної роботи великих наукових бібліотек, хіба що людино-машинних систем штучного інтелекту. Та й цей напрям наукової та практичної інформаційно-аналітичної діяльності ще вимагає значних витрат фінансових, кадрових і трудових ресурсів

для свого вдосконалення та більш широкого практичного використання. Адже навіть впровадження у постійний практичний діалог людини й комп'ютера базових принципів інформаційно-аналітичної роботи, які полягають у тому, щоб повідомляти замовника достовірно, своєчасно та ясно, виявляється не таким вже й простим завданням, як здається на перший погляд. Зокрема, достовірність повідомлення є ключовою ознакою при оцінюванні будь-якого інформаційного документа, створеного в результаті аналітичної діяльності. Вона забезпечується завдяки правильному поєднанню ряду моментів, що визначають результативність роботи аналітика. Головними серед них є:

- глибоке розуміння дійсності тим, хто аналізує повідомлення;
- правильний відбір фактів, що стосуються об'єкта аналізу;
- виділення, на підставі аналізу фактів, основних моментів явищ і процесів, основних причинно-наслідкових зв'язків.

Як бачимо, вирішальну роль при підготовці достовірних аналітичних матеріалів має рівень кваліфікації виконавців робіт – їхні професійні знання, ерудиція, уміння орієнтуватись і робити висновки у нестандартній ситуації тощо.

Другим основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є своєчасна підготовка документів. Вчасне отримання інформації багато в чому визначає її цінність для користувача взагалі. Значення такого подання інформації особам, що приймають рішення, може бути настільки великим, що заради нього буде варто навіть дещо поступитися достовірністю повідомлень [9, с. 59–61]. Звичайно, йдеться не про істотну зміну змісту повідомлення, а лише про певне зниження ступеня його точності. Адже достовірність інформації визначається її здатністю відображати реально існуючі об'єкти з необхідним ступенем точності.

По суті, ситуації, коли доводиться йти на певне зниження ступеня достовірності інформації заради своєчасного її подання, трапляються не так рідко, як здається на перший погляд. Переконаливою ілюстрацією розв'язання дилеми «достовірність інформації – своєчасність інформації» є поведінка фінансових і фондових ринків, де цілком прийнятні з практичної точки зору рішення доволі часто приймаються за умов невизначеності та на підставі неповної інформації. Тому на практиці розв'язання дилеми «достовірність – своєчасність» полягає в синтезі цієї суперечності, перетворенні його на триаду (див. рисунок).

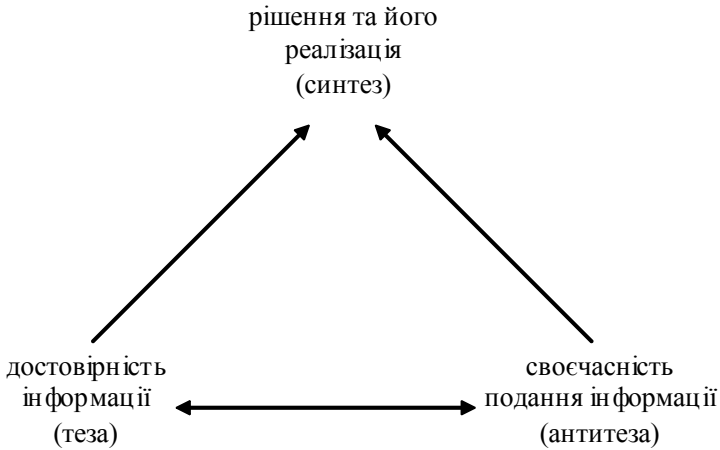

Рис. Схема розв'язання дилеми «достовірність – своєчасність»

У цьому контексті варто згадати слова відомого американського менеджера Л. Яокки, який, підкреслюючи роль фактора часу в бізнесі, стверджував, що заради досягнення конкурентних переваг завжди треба пам'ятати про своєчасність подання інформації для прийняття необхідних рішень і не можна при цьому абсолютизувати значення достовірності інформації. «Після того як переважна частина необхідної інформації вже зібрана, настає момент, коли ви опиняєтесь під владою дії закону падаючої доходності!» – писав він [12, с. 76].

Третім основним принципом організації інформаційно-аналітичного процесу є ясність викладення матеріалу, суть якого полягає в тому, щоб зробити доступними для інших результати роботи аналітика. Адже саме коректне сприйняття інформації робить її переконливою для споживача. При цьому, як зазначалось вище, треба враховувати, що аналітику при підготовці інформаційного продукту на економічну тематику майже постійно доводиться мати справу з початковими інформаційними матеріалами, що викладаються як у термінах штучної (спеціальної), так і у термінах природної мови.

Тому повна передача цієї функції від людини до комп'ютерної ІС, так само як і розв'язання дилеми «достовірність – своєчасність» вимагає значних витрат інтелектуальних і фінансових ресурсів та часу на свою реалізацію. Саме необхідність чіткого дотримання базових

принципів аналітичної роботи і є основною технологічною перешкодою на шляху впровадження ІС у практику інформаційно-аналітичної діяльності великих наукових бібліотек з метою належного інформаційного забезпечення потреб вітчизняної економіки.

Що ж стосується стадій «передачі – тиражування» інформації, то для їхньої ефективної реалізації необхідне не лише відповідне технічне, а й організаційно-правове забезпечення. Адже саме на цих стадіях найімовірніша втрата інтелектуальної власності (авторські права, права промислової власності, ноу-хау тощо), яка може завдати значних збитків суб'єкту інформаційних відносин.

Наведені вище короткі результати дослідження демонструють, що використання цифрових технологій у процесі підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики на базі ресурсів наукової бібліотеки є складною багатоплановою проблемою. Це пов'язано як зі складністю економіки як об'єкта аналізу, так і з різними можливостями використання цифрових технологій на різних стадіях інформаційно-технологічного циклу підготовки відповідних інформаційно-аналітичних продуктів.

Практика інформаційно-аналітичної діяльності показує, що найбільш придатними до використання цифрових технологій є такі стадії інформаційно-технологічного циклу, як пошук, збирання відповідних відомостей, зберігання та передача (поширення/тиражування) інформації. Водночас найменш, так би мовити, «оцифрованими» є стадії формулювання проблеми дослідження та переробки зібраних відомостей. Ідеальним варіантом використання цифрових технологій на цих стадіях інформаційно-технологічного циклу було б упровадження інтелектуальних систем як основи штучного інтелекту. Утім, базуючись на ключових характеристиках штучного інтелекту, можна стверджувати, що використання інтелектуальних систем робототехнічного типу на стадіях формулювання проблеми дослідження та переробки зібраних відомостей при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики в умовах наукових бібліотек поки, на жаль, неможливе технічно й економічно. Хоча, звичайно, сама по собі ця проблема повинна постійно бути у полі зору дослідників, беручи до уваги й працівників інформаційно-аналітичних служб. Адже наука й техніка не стоять на місці й з часом з'являтимуться нові можливості використання цифрових технологій для аналізу економічних процесів та явищ.

На сучасному ж етапі використання цифрових технологій для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики,

по суті, ідеться про оптимізацію використання людино-машинних (людино-комп'ютерних) систем у процесі підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики. Причому однією з найскладніших в діалозі людини й комп'ютера є проблема подолання значного обсягу прагматичного шуму. Як правило, його частка зростає при підготовці аналітичних матеріалів з інформаційно насиченої тематики. Вирішення цієї проблеми повинно одночасно здійснюватись як шляхом удосконалення програмного забезпечення інформаційно-аналітичних процедур, так і шляхом підвищення кваліфікації кадрів інформаційно-аналітичних служб. Утім, ефективність цих процесів залежить від ступеня їх фінансової підтримки та характеру діалогу інформаційно-аналітичної служби із замовниками інформаційно-аналітичних продуктів з економічної тематики.

Список використаних джерел

1. *Могильний С. Б.* Методи та інструменти ділової розвідки в Internet / С. Б. Могильний. – К. : ТОВ «Задруга», 2010. – 264 с.
2. *Доронин А. И.* Бизнес-разведка / А. И. Доронин. – М. : Ось-89, 2003. – 384 с.
3. Конкурентная разведка: Уроки из окопов / под ред. Дж. Е. Прескотта и С. Х. Миллера. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 336 с.
4. *Финн В. К.* К структурной когнитологии: феноменология сознания с точки зрения искусственного интеллекта / В. К. Финн // Вопросы философии. – 2009. – № 1. – С. 88–103.
5. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий. – К., 2005. – 300 с.
6. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 21. – 323 с.
7. Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – 336 с.
8. *Курносов Ю. В.* Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / Ю. В. Курносков, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
9. *Плэтт В.* Стратегическая разведка. Основные принципы / В. Плэтт. – М. : Форум, 1997. – 376 с.
10. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.

11. Хант Ч. Разведка на службе вашего предприятия / Ч. Хант, В. Заргарьян. – К. : Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.

12. Якокка Л. Карьера менеджера /Л. Якокка. – М. : Прогрес, 1991. – 384 с.

УДК 027.21:021.1:004.7

Наталія Захарова,

старш. наук. співроб. НЮБ НБУВ,

канд. іст. наук

КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті йдеться про трансформацію функцій наукових бібліотек, зокрема соціальних, а також розвиток культурно-інформаційної функції як частини соціокультурної в сучасних умовах.

Ключові слова: наукова бібліотека, соціальні функції, соціокультурна функція, інформаційна функція, культурно-інформаційна функція.

Тривалий час вважалося, що головною функцією бібліотеки є лише зберігання книг та інших документів. Зі змінами в суспільстві змінювались і погляди на роль бібліотеки. Зокрема, у ХІХ ст., крім меморіальної, почали виділяти ще й навчальну, освітню та просвітницьку функції. Після 1917 р. домінувала ідеологічна функція, яка була притаманна всім науковим, культурним і навчальним закладам. Проте і тоді, разом із цією, провідними функціями бібліотек були визнані культурно-просвітницька та науково-інформаційна.

У 70-ті – 80-ті роки ХХ ст. розпочалося вивчення соціальних функцій. Відомі бібліотекознавці Ю. Столяров та А. Соколов підходили до їх розгляду з наукових, а не ідеологічних позицій, що дало їм змогу сформулювати принципово новий перелік соціальних функцій бібліотек, який і досі вченими та практиками бібліотечної справи чітко не визначений [10, 11, 12, 13, 14, 15].

Виходячи з основних напрямів діяльності сучасних бібліотек, зокрема наукових, можна виділити соціокультурну функцію та функції інформаційного забезпечення науково-виробничої діяльності [6]. Адже задоволення інформаційних потреб користувача – головне завдання бібліотеки як соціального інституту. Суспільні трансформації призводять до змін інформаційних запитів, відповідно бібліотеки не можуть залишатися незмінними, вони змушені адаптуватися до нової ситуації, що й спричинило зміну їхньої соціальної ролі та функцій [7, 8, 9].

Системи комунікації, які були закладені в певному

соціально-культурному контексті, детерміновані багатьма факторами різного ступеня спільності та інтенсивності свого впливу. Сьогодні спостерігається постійне розширення спектра комунікаційних засобів і створених на їхній базі інформаційних технологій. Вони не мають аналізуватися у відриві від інших явищ і процесів, які посідають певне місце в культурі та відбуваються в наш час у різних місцях.

Протягом останнього десятиліття наукові бібліотеки здійснили значний прорив у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, незважаючи на значні проблеми фінансування та технічного забезпечення. Сьогодні наукові бібліотечні заклади – одне з основних джерел нових електронних продуктів і послуг для користувачів. З огляду на виклики сучасності, вони шукають нові засоби для надання доступу до культурного надбання, забезпечують компенсацію розриву в знаннях людей, постійно надаючи їм інформацію щодо нових досягнень науки, техніки, культури.

Діяльність, спрямована на вільний духовний розвиток читачів, залучення до цінностей вітчизняної та світової культури, створення умов для культурної діяльності, становить культурну, а точніше культурно-інформаційну функцію бібліотеки.

Сучасна наукова бібліотека – невід’ємна й органічна частина культури і водночас вона – один із найважливіших факторів культурного розвитку, поширення, оновлення культурного надбання країн і народів.

Надаючи користувачам інформацію в традиційному або дистантному варіанті, бібліотека сприяє їх становленню як особистостей – культурних, освічених, адже саме бібліотека має унікальні властивості створення атмосфери інтелектуальних, моральних, естетичних пошуків під впливом читання та спілкування. Практика особисто орієнтованих технологій бібліотечного спілкування спирається на версію культурологічної концепції М. Бахтіна – В. Біблера, де йдеться про ідею загального діалогу як основи людської свідомості [1]. Бібліотека має значні переваги перед іншими соціальними інститутами. Адже її участь у процесі соціалізації не має обмежень у часі та доступності. Тож соціалізація індивідів відбувається у процесі оволодіння культурним надбанням, яке зберігає бібліотека. Це оволодіння здійснюється не тільки традиційними засобами (формуванням фонду, розширенням доступу до нього засобами нових інформаційних технологій), а й методами залучення читачів до активного усвідомлення навколишньої дійсності, шляхом створення можливості спілкування на всіх рівнях і з максимальним використанням усіх видів комунікації.

Сучасний етап розвитку суспільства називають інформаційним. Сучасна парадигма інформаційного обслуговування базується не тільки

на паперових носіях – вона передбачає використання принципово нових можливостей доступу до інформації. Наукова бібліотека в сучасних умовах надає користувачам доступ до традиційних документів і цифрових масивів, які існують за її межами [2]. Реалізація такого доступу пов'язана із забезпеченням читачам доступу до інтернет-ресурсів та їх кваліфіковане консультування під час пошуку необхідної інформації. У цьому процесі бібліотека виконує свою культурно-інформаційну функцію, вона є важливим каналом інформації щодо світових процесів у сфері науки та культури [5].

Наукова бібліотека як культурно-інформаційний центр сучасного інтелектуального суспільства:

- розвиває і підтримує вивчення, збереження, поширення та захист національної культури;
- сприяє поширенню цінностей національної культури і ознайомленню з іншими культурами, виховує повагу до них;
- сприяє організації соціального міжкультурного діалогу;
- створює умови для індивідуальної та колективної творчості.

Культурно-інформаційна функція бібліотеки в сучасному суспільстві посилюється за рахунок більшого намагання кожної людини та кожного співтовариства до поглиблення знань своєї історії, культури, науки, а також до широкого доступу в умовах загальної глобалізації до інформації щодо історії, культури, науки інших країн і народів.

Наукові бібліотеки традиційно поширюють інформацію, вони сприяють розвитку загальноосвітніх і загальнокультурних процесів у суспільстві, домінуючи серед інших інформаційних установ, оскільки такі бібліотеки мають багату історико-культурну базу – свої універсальні фонди.

Традиційні форми пропаганди цих знань – науково-практичні конференції, семінари, засідання круглих столів, тематичні вечори, книжково-ілюстративні виставки, виставки живопису та фотовиставки тощо – поєднуються сьогодні з електронними виставками (книжковими, журнальними, ілюстративних матеріалів, нот та ін.), онлайн-конференціями та іншими заходами з використанням сучасних технологій.

На базі наукових бібліотек проводиться значна робота зі збереження національної спадщини: бібліографування, консервація й створення страхових копій документів, які становлять особливо цінну частину фондів і книжкових пам'яток.

У рамках національних програм Німеччини, Франції, США, Росії, країн Балтії та України відкриті читальні зали та центри, які надають інформацію щодо політичного, громадського життя інших країн,

їхню культуру, а також можливість зустрічатися з представниками цих країн і вивчати іноземні мови.

Сучасна наукова бібліотека стала не тільки важливим, а й визначальним структурним елементом суспільства знань. Вона забезпечує вільний доступ до інформації та знань, досягнень науки і культури, бере активну участь у розвитку національної інформаційної та комунікаційної інфраструктури. Інформація, що зберігається в цих науково-культурних закладах, стає важливим стратегічним ресурсом, а самі бібліотеки посідають центральне місце в процесі інтелектуалізації суспільства, розвитку науки, освіти, культури [5].

На початку ХХ ст. відбувалося певне протиставлення інформаційного та культурологічного підходів до бібліотеки як соціального інституту. З огляду на публікації того періоду найбільш нам імпонує позиція М. Дворкіної, яка розглядає інформаційне (тобто бібліотечне) як феномен культури та комунікації, як механізм доступу користувачів до інформації та поширення знань. На її думку, філософія доступності інформації та ідеали просвітництва у бібліотечному контексті фактично не мають відмінностей. Таким чином, у соціокультурному аспекті в бібліотеки головною функцією є комунікаційна – організатора, посередника зустрічі документа та користувача [3, 4].

Слід зазначити, що бібліотека існує не сама по собі й не для себе. Її існування виправдано та зумовлено лише тим, наскільки ефективно вона виконує свої соціальні функції. Уся діяльність бібліотечних закладів має бути підпорядкована одній загальній та глобальній меті, а саме оптимальному культурно-інформаційному забезпеченню життєдіяльності суспільства в цілому й кожного читача зокрема. Розуміння культурно-інформаційної функції наукової бібліотеки пов'язане з осмисленням її як культурно-інформаційного центру держави, як місця спілкування, як культурно-інформаційного простору.

Список використаних джерел

1. *Библер В. С.* От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1991. – 237 с.
2. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества / В. Н. Горовой // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – С. 9–16.
3. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность :

лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во МГУКИ ; ИПО «Профиздат», 2000. – 46 с.

4. *Дворкина М. Я.* Некоторые стереотипы библиотечного сознания / М. Я. Дворкина // Профессиональное сознание библиотекарей. Необходимость перемен в переходный период (Материалы семинара 3–4 мая 1993, Москва). – М., 1994. – С. 14–18.

5. *Евстигнеева Г. А.* Научная библиотека в информационном обществе / Г. А. Евстигнеева // Науч. и техн. б-ки. – 2004. – № 8. – С. 5–15.

6. *Жадько Н. В.* Анализ сущностных характеристик библиотеки как социокультурного института / Н. В. Жадько // Библиотековедение. – 1996. – № 3. – С. 54–64.

7. *Каленов Н. Е.* Функции библиотек РАН в современных условиях / Н. Е. Каленов // Информационное обеспечение науки: новые технологии : сб. науч. тр. – М., 2005. – С. 6–16.

8. *Матлина С. Г.* Мобильное, реальное и виртуальное. Социально-культурные аспекты модернизации библиотечного пространства / С. Г. Матлина // Библ. дело. – 2011. – № 21. – С. 9–15.

9. *Мотульский Р. С.* Библиотека как социальный институт / Р. С. Мотульский ; Бел. гос. ун-т культуры. – Минск, 2002. – 374 с.

10. *Соколов А. В.* Метатеория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 2001. – 352 с.

11. *Столяров Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

12. *Столяров Ю. Н.* Сущностные функции библиотеки: Актуальность и значимость проблемы / Ю. Н. Столяров // Школьная б-ка. 2003. – № 3. – С. 15–18.

13. *Фирсов В. Р.* Сущностные функции библиотечной деятельности: Культуроведческий подход / В. Р. Фирсов // Науч. и техн. б-ки. – 1985. – № 5. – С. 15–20.

14. *Юдина И. Г.* Зарождение информационной функции научной библиотеки / И. Г. Юдина // Электронные ресурсы региона: регион. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 24–28 сент. 2007 г.). – Новосибирск, 2008. – С. 359–363.

15. *Юдина И. Г.* Информационная функция в теории и практике библиотечного дела / И. Г. Юдина, О. Г. Лаврик ; науч. ред. Б. С. Елепов. Новосибирск : ГПНТБ СО РАН, 2010. – 227 с.

УДК 027.021(477–25):655.4/.5:004.7

Тетяна Дубас,

завідділу НЮБ НБУВ

РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлюється питання розвитку видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) в умовах цифрового середовища. Розкривається роль видавничої діяльності НБУВ у поліпшенні інформаційного забезпечення користувачів.

Ключові слова: видавнича діяльність, інформаційно-аналітичні продукти, електронні інформаційні технології, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Сьогодні бібліотеки не тільки збирають і зберігають інформацію, а й виробляють та поширюють її.

Бібліотеку як інтеграційний соціальний інститут, що здійснює збір, зберігання й поширення в просторово-часовому континуумі соціально значущих документів з метою задоволення й формування інформаційних потреб користувачів, розглядав у своїй праці Р. Мотульський. Як наголошує дослідник, бібліотека є одним з елементів системи створення і поширення інформації в суспільстві, і як хранитель, і розповсюджувач документів, посередник між документом і споживачем безпосередньо бере участь у процесі задоволення інформаційних потреб і створення індивідом нової інформації. Бібліотека виступає також у ролі колективного автора, створюючи бібліографічну, аналітичну, реферативну й інші види інформації, які згодом оформлюються в такі види документів, як каталоги, картотеки, електронні бази даних, самостійні видання – журнали, збірники, монографії, що дає змогу з повною підставою класифікувати бібліотеку як інформаційний соціальний інститут [7].

Питання розвитку видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах використання електронних інформаційних технологій досліджував доктор історичних наук, професор В. Горовий [2]. Видавничу діяльність як окремий напрям інформаційно-комунікативної діяльності бібліотек розглядає О. Ісаєнко. Він, зокрема,

зазначає, що «...НБУВ, зокрема СІАЗ, на основі аналізу публікацій і виявленої інформації готує матеріали прогностичного характеру, в яких описуються події і процеси, які відбувались у минулому, вміщується оцінка діючого стану справ, а також аргументовано наводяться сценарії в тій чи іншій галузі чи секторі економіки» [4, с. 47–48].

Наголошуючи на тому, що сьогодні книга є об'єктом культури й соціальної інформації, підсистемою інформаційних потоків і фактом інформаційного забезпечення суспільства, М. Сенченко зазначає, що «...незважаючи на потужний наступ електронних інформаційних технологій, вона продовжує залишатись основою високої культури і точним, науковим засобом в отриманні й поширенні знань» [10, с. 50, 55].

Окреслюючи майбутнє книжки в умовах наступу цифрових технологій, італійський учений У. Еко (U. Eco) оптимістично визначив місце її, а відтак – і видавничої справи. На його думку, книги мають перевагу над комп'ютерами. Навіть надруковані на кислотному папері, що зберігається тільки 70 років, вони витриваліші, ніж магнітні диски. До того ж вони не потерпають від зниження напруги та аварій і опірніші до ударів. І, нарешті, книги залишаються найбільш економічним, гнучким, «готовим до вжитку» засобом передавання інформації за дуже низьку ціну [11, с. 299].

Видавнича діяльність «віддзеркалює специфіку апробації та впровадження результатів наукових досліджень у контексті історичної ситуації в Україні, дозволяє пов'язати її з розвитком книжкової справи, специфікою редакційно-видавничої діяльності в науці...», наголошує С. Буряк [1].

Утім, на сьогодні немає узагальнюючого наукового дослідження, що аналізує особливості розвитку видавничої діяльності наукових бібліотек у сучасних умовах. Досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у розвитку видавничої діяльності показує широкі можливості підготовки видавничої продукції для випуску у світ.

Видання монографій, авторефератів дисертацій, журналів і їхніх додатків – інформаційно-аналітичних видань, збірників наукових праць, довідкових, бібліографічних, науково-інформаційних видань, науково-методичних видань, збірників документів стає практичною реалізацією результатів науково-дослідної роботи НБУВ як головного науково-інформаційного центру держави. Як видно з таблиці (див. таблицю), останнім часом спостерігається тенденція до збільшення випуску монографій і довідкових, бібліографічних, науково-інформаційних видань. Зауважимо, що у 2012 р. порівняно з попереднім роком дещо зменшився випуск журналів і збірників наукових праць. Що стосується науково-методичних видань і збірників документів, спостерігаємо деяку стабільність випусків.

Таблиця

Обсяг видавничої діяльності НБУВ за 2005–2012 рр.*

Видання	Кількість, обсяг (обл.-вид. арк.)											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012				
Монографії	4 75,28	5 69,61	2 37,89	7 196,74	7 112,23	6 109,76	7 155,29	8 190,52				
Автореферати дисертацій	1 докт., 9 канд. 9,0	8 канд. 7,2	1 докт., 10 канд. 9,9	5 канд. 4,5	2 канд. 1,8	7 канд. 6,3	5 канд. 6,15	4 канд. 6,10				
Збірники наукових праць	5 136,09	4 118,69	9 168,68	9 171,38	7 140,53	7 161,97	9 206,83	8 197,55				
Журнали	53 441,2	53 437,42	53 435,39	53 408,6	54 412,01	54 413,6	55 419,3	53 1098,4				
Довідкові, бібліографічні, науково-інфор- маційні видання	7 108,51	10 157,55	7 131,33	11 199,8	7 147,52	5 119,76	7 200,38	11 415,97				

Продовження таблиці

Науково-методичні видання та збірники документів	6	2	5	5	4	4	6	6
	33,68	10,62	131,74	108,17	56,02	52,32	177,39	268,14

* За даними сайту НБУВ <http://www.nbuv.gov.ua>

Див. також: Дубас Т. Видавнича діяльність як важлива складова науково-дослідної роботи НБУВ (2005–2010) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 377–384.

В умовах розвитку електронних інформаційних технологій дедалі зростає попит в середовищі сучасних користувачів наукової бібліотеки на її аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію. «Практика показує, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає також попит на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек. Запити на таку продукцію в НБУВ задовольняються спеціальними структурами: Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, підрозділами Фонду Президентів та ін.», – зазначається в колективній монографії «Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій» [8, с. 54]. Останнім часом спостерігається збільшення випуску такої продукції. Так, у 2012 р. було підготовлено й видано 627 випусків інформаційно-аналітичних бюлетенів загальним обсягом 2189,28 обл.-вид. арк. Інформаційно-аналітичні бюлетені постійно виставляються на веб-порталі НБУВ у відкритому доступі.

Слушну думку щодо видання бібліотечної продукції висловлює кандидат наук із соціальних комунікацій С. Горова: «Бібліотечні продукти, створені в результаті синтезу інформації фондів, на аналізі масивів електронної інформації в глобальному інформаційному просторі сьогодні затребувані в системі корпоративних замовників, що пов'язано з прискоренням темпів економічної та інших сфер суспільного життя» [3, с. 225]. Науковці-аналітики, які працюють у НБУВ, намагаються створити такий інформаційний продукт, який сприятиме створенню цілісного уявлення про життя України в зручній для сучасного користувача формі, а редакційна група відділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів і редактори відділу наукових видань професійно «проводять» отриманий текст усіма етапами редакційно-видавничого процесу – від редагування видавничого оригіналу до втілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску у світ. Діяльність працівників бібліотеки сприяє вдосконаленню системи організації інформаційно-аналітичної та видавничої діяльності й підвищенню якості та ефективності інформаційно-аналітичних продуктів.

Як зазначає В. Копанєва, «бібліотеки стають виробниками власних електронних інформаційних ресурсів, у практику бібліотек поряд з видавничою діяльністю починає входити тиражування на компакт-дисках окремих інформаційних продуктів та електронних ресурсів» [6, с. 27]. Разом з тим використання цифрових технологій приводить до нових форм роботи редактора з текстом. Упровадження засобів комп'ютеризації внесло істотні корективи в організацію технологічних процесів

редагування. Донедавна, готуючи видання до друку, редактор в основному виправляв текст на папері. Сьогодні дедалі частіше застосовується комп'ютерне редагування під час підготовки електронних інформаційно-аналітичних видань.

Необхідно наголосити на тому, що для виконання завдань розвитку бібліотечної та видавничої справи Державною програмою розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085) було передбачено, зокрема, зміцнення матеріально-технічної бази бібліотеки. Програмою передбачалося виділення для НБУВ 47 млн грн для її розвитку. «Проте ми отримали трохи більше семи. Коштів вистачає фактично лише на зарплату співробітників та оплату комунальних послуг, ремонт застарілих електромереж та комп'ютерної техніки. <...> Необхідне технічне переоснащення бібліотеки спеціальною комп'ютерною, сканувальною та іншою технікою. Воно надасть можливість удосконалити технологічні процеси формування і впорядкування фондів, обслуговування читачів, зокрема шляхом упровадження нових дистанційних сервісів», – наголошує генеральний директор НБУВ В. Попик [9].

Відповідно до цієї Програми, у 2008 р. матеріально-технічну базу редакційно-видавничого комплексу НБУВ було поповнено, зокрема, друкарськими машинами та оргтехнікою для оперативного копіювання. Проте слід наголосити на тому, що на сьогодні пристрій поліграфічного друку – кольоровий копір-принтер, що базується в Науково-видавничому центрі бібліотеки, не працює – не виділяють коштів на ремонт. По-справжньому унікальна конструкція копіра-принтера CPS700 компанії Осе (див. рисунок). Тут по периферії проміжного циліндра розташовані не чотири, а відразу сім блоків перенесення тонера, що відповідають кольорному набору CMYKRGB. Мало того, зображення створюється не за принципом ксерографії (електрофотографії) в чистому вигляді, а її комбінацією з методами магнітографії (технологія Осе Direct Imaging). Нанесений на барабан, за допомогою різниці потенціалів, монокомпонентний магнітний тонер потім знімається з пробільних ділянок намагніченим валиком. До речі, в інших апаратах застосовується двокомпонентний проявляючий склад – фарбувальний порошок (тонер) і магнітний носій (девелопер або стартер). За критерієм продуктивності Осе CPS700 фактично є повноцінною цифровою друкарською машиною.

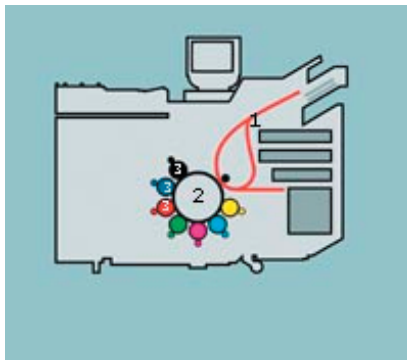

Рис. Внутрішня схема побудови копіра-принтера Осе CPS700

- 1 – шлях проходження паперу;
- 2 – проміжний циліндр;
- 3 – блоки подання тонера і прояву.

Його копіювальні можливості: зручні й потрібні функції пакетного копіювання книг з використанням дуплексу (наприклад, виведення книжкового розвороту на одну двосторонню копію). Часто виявляється корисною операція пригнічення фону, дублювання й комбінування зображень на одному листі, масштабування. Дуже цікаві функції друку у двоколірному й одноколірному режимах, видалення з листа конкретного кольору, створення призначених для користувача кольорів [5]. Цей пристрій забезпечує високу якість друку та має високу швидкість друку, що вимірюється в сторінках у хвилину.

Зважаючи на бурхливий розвиток цифрового середовища у XXI ст., перспективи розвитку видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дедалі більше пов'язуватимуться зі стрімким розвитком електронних технологій. Тому на сьогодні для її подальшого розвитку необхідно вирішити проблему зміцнення матеріально-технічної бази редакційно-видавничого комплексу НБУВ, у тому числі забезпечити програмами верстання, що дають можливість робити оригінал-макети друкованої продукції практично будь-якої складності.

Практичний досвід структурних підрозділів НБУВ – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонду Президентів України, Національної юридичної бібліотеки у виданні монографічної літератури, інформаційно-

аналітичних продуктів показує необхідність подальшого розвитку їх виробництва, збільшення асортименту з метою задоволення зростаючої різноманітності інформаційних потреб сучасного користувача.

Список використаних джерел

1. Буряк С. В. Видавнича діяльність провідних університетів: огляд минулого і сучасний стан / С. В. Буряк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 2. – С. 68.

2. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 360 с.

3. Горова С. Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур / С. Горова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 27. – 388 с.

4. Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних складових технологій інформаційного обслуговування в провідних бібліотеках України / О. О. Ісаєнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформація. – 2009. – № 2. – С. 47–48.

5. Кистенев И. Копир набирает скорость. Спрос на полноцветные копиры-принтеры растет с каждым днем. Причины – повсеместная экспансия цветных изданий и документов, рост производительности и качества копировальных аппаратов [Электронный ресурс] / И. Кистенев // Publish. – 2003. – № 1. – Режим доступа: http://www.publish.ru/articles/200301_4047415 (2003.02.03). – Загл. с экрана.

6. Копанєва В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанєва / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. – К., 2009. – 198 с.

7. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный институт [Электронный ресурс] / Р. С. Мотульский. – Минск : Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – Режим доступа: http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CD-ROM/soc_inst/soc_inst.htm. – Загл. с экрана.

8. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 160 с.

9. Генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського В. Попик: «Нині не всі розуміють і глибоко осмислюють

роль бібліотеки» [Електронний ресурс] / інтерв'ю газеті «Урядовий кур'єр». – 2013. – № 78. – 25 квіт. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-popik-rol-biblioteki-nini-ne-vsi-rozumiy/>. – Назва з екрана.

10. *Сенченко М. І.* Книговидання у світі та в Україні / М. І. Сенченко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2004. – № 2. – С. 50, 55.

11. *The Future of the Book* / ed. by Geoffrey Nunberg, with an afterword by Umberto Eco. – Berkeley : University of California Press, 1996. – 306 p.

УДК 021:004.63

Наталія Аксьонова,
наук. співроб. НЮБ НБУВ

ВІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК

У статті приділяється увага питанням створення бібліотечних електронних ресурсів як одного з пріоритетних напрямів розвитку бібліотек, що істотно впливає на оперативність задоволення інформаційних потреб користувачів з метою підвищення якості наукових досліджень.

Ключові слова: бібліотека, вільний доступ, електронні ресурси, інформаційні ресурси.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно впливає на організацію бібліотечної справи, а роботи, що пов'язані з науковою інформацією, кардинально змінюють методи відбору, зберігання, класифікації нової інформації. Тому на сьогодні одним із стратегічних напрямів діяльності бібліотечних установ, які вже набули статусу аналітично-дослідних організацій, є створення бібліотечних електронних ресурсів, що веде до зміни традиційних технологій комплектування фондів.

Сучасна бібліотека – це бібліотека, у якій ресурси представлені в цифровому форматі, з наданням оперативного, вільного доступу до широкого спектра інформації, як вітчизняних, так і світових електронних колекцій.

Соціальна цінність інформації, що є суспільним надбанням і багато в чому визначається масштабом її використання, у свою чергу, залежить від ступеня їх загальнодоступності [4], тому ще в 1996 р. у заяві ІФЛА на секції з комплектування та розвитку колекцій було наголошено, що саме бібліотекам належить перевага в забезпеченні доступу до електронної інформації. У ній також було вказано, що користувачам бібліотек мають бути надані такі можливості:

– читати, прослуховувати чи переглядати приватним чином у бібліотеці чи в режимі віддаленого доступу наявні у вільній торгівлі матеріали, використання яких захищено авторським правом;

– ознайомитися в режимі перегляду із загальнодоступними матеріалами, захищеними авторським правом;

– для приватного користування чи з освітньою метою, самостійно чи за допомогою бібліотекарів копіювати в дозволених межах електронні документи, захищені авторським правом.

Актуальність і проблематика формування електронних ресурсів як одного зі стратегічних напрямів в інформаційно-бібліотечній діяльності, шляхи їх вирішення, забезпечення умов вільного використання висвітлюються в статтях таких учених, як Л. Костенко, Н. Самохіна [5], Г. Шемаєва, Я. Шрайберг, Т. Ярошенко. Підкреслюється їхній вплив на процеси наукової комунікації, тому що «для науковців надзвичайно важливим є доступ до глобальних знань, адже лише за умов постійного аналізу вітчизняних та зарубіжних публікацій можливе створення нового знання» [7].

На державному рівні прийнято ряд документів, у яких визначається необхідність «забезпечення вільного доступу населення до телекомунікаційних послуг, зокрема до мережі Інтернет, ІКТ та інформаційних ресурсів» [2], «вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом» [3]. Це Постанова ВР України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2005); Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007), Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011); Державна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI»; Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2011) та ін.

Як уже зазначалось, створення бібліотечних електронних ресурсів, формування електронних бібліотек є не тільки одним із пріоритетних напрямів розвитку бібліотек, а ще й відповідальним, тому що бібліотека як провідник до інформаційного простору бере на себе функції організатора, вирішуючи проблеми програмно-технічного забезпечення в поєднанні з прийняттям таких рішень: які види інформаційних ресурсів повинні бути представлені в повному обсязі на бібліотечному сайті, їхній формат, опис, управління, оновлення, з однією метою – задля якісного забезпечення освітянських, професійних, наукових потреб читачів.

Враховуючи ці умови при визначенні та формуванні електронних інформаційних ресурсів, має бути застосована така стратегія:

- при формуванні електронних ресурсів джерелами інформації мають бути різні рівні (міжнародні, національні, регіональні, інституційні);
- переробка та інформаційно-аналітична обробка ресурсів має бути структурована відповідно до класифікації наук, типів і видів електронних ресурсів тощо;

– наявність формування комплексу власних електронних наукових ресурсів у вигляді електронних бібліотек, репозитаріїв, розподілених банків знань і баз даних (бібліографічних, аналітичних, фактографічних), електронних журналів та електронних копій друкованих наукових видань тощо.

Таким чином, створюючи бібліотечне інформаційне середовище, має бути:

- надано доступ до вітчизняних і світових електронних ресурсів;
- сформовано середовище взаємодії вчених шляхом створення або представлення віртуальних тематичних дискусій і конференцій за актуальними науковими проблемами, сприяння встановленню контактів із зарубіжними колегами тощо [8].

Найбільш поширені види електронних ресурсів, які становлять значний інтерес для науковців, групуються за такими напрямками: періодичні видання, які є найбільш ефективним джерелом наукової інформації, що містять актуальні наукові результати; окремі статті й препринт; книги та монографії; науково-дослідні звіти; автореферати і дисертації; матеріали конференцій та інші інформаційні ресурси.

У 2007 р. Асоціація дослідних бібліотек США, куди входять 123 бібліотеки університетів та коледжів, провела дослідження щодо використання електронних ресурсів вільного доступу, які типи та види ресурсів вільного доступу бібліотеки вважають за необхідне долучити до своїх колекцій. 97 % віддали перевагу електронним журналам, 87 % – урядовим документам, 80 % – книгам і дисертаціям, 62 % – статистичним матеріалам, серед інших електронних документів – аудіо, графіка, зображення, відео, лекції, навчальні матеріали та ін. [10].

Створення бібліотечних електронних ресурсів та надання доступу до них, безумовно, пов'язане з питанням удосконалення бібліотечних веб-сайтів, які виконують роль провідника до бази знань, до широкого спектра наукової інформації, задовольняючи всі потреби користувачів, а також надаючи доступ до інформації віддаленим користувачам.

Крім основних критеріїв забезпечення організаційно-технічної підтримки в наданні вільного доступу до інформації (адаптація під різні веб-браузери, відображення стилів, програмування, перевантаження веб-сторінок «важкими» елементами тощо), одним з основних завдань для створення позитивного іміджу бібліотеки та популяризації наукових здобутків в інтернет-просторі є безпроблемне та швидке входження на веб-сайт з будь-якої пошукової системи для отримання основної інформації про діяльність бібліотек, послуги, фонди, інформаційно-аналітичної, бібліографічної та довідкової продукції, тобто всієї вторинної

інформації; про події (наукові конференції, презентації, виставки), а також забезпечення швидкого та якісного пошуку необхідної інформації і забезпечення вільного доступу до електронних бібліотечних продуктів і наукових інтернет-ресурсів.

Керування колекцією електронних ресурсів у бібліотеці – досить складний процес, який потребує чіткої організації, вироблення технологій щодо їх відбору, каталогізації, популяризації, аналізу статистики використання, дотримання авторських прав на інтелектуальну інформацію тощо.

Велике значення має змістовна частина електронних ресурсів, тобто контент, який формується, виходячи з напряму діяльності бібліотечних установ, профільності, з аналізу запитів і потреб користувачів.

Критерієм відбору електронних ресурсів можуть бути правила, що зазвичай використовують при відборі друкованих ресурсів:

– ресурс повинен відповідати науковим цілям і завданням, що виконуються в організаціях;

– доповнювати вже існуючі колекції;

– формуватися з урахуванням тематичного профілю;

– мати наукове рецензування;

– відповідати вимогам цільової аудиторії.

Поряд з методами формування електронних ресурсів і наповненням електронної бібліотеки важливим завданням є дотримання принципів максимального доступу до різноманітної наукової інформації. Так, портал Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/node/592>) пропонує своїм читачам на безкоштовній основі відкритий доступ до електронних повнотекстових інформаційних ресурсів, до переліку яких входять:

1. Наукова періодика України (<http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>) – це електронний архів наукових періодичних видань (депозитарій), який налічує 1802 електронних наукових періодичних видань (журналів і збірників), 50 з яких часописи, що не мають друкованих аналогів.

2. Реферативна база даних (<http://nbuv.gov.ua/node/480>), яка здійснює забезпечення вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців.

3. Автореферати дисертацій, захищених в Україні (http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64_r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=) – електронна повнотекстова колекція авторефератів дисертацій (1998–2011).

4. Наукова електронна бібліотека (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64_r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=VFEIR&P21DBN=

VFEIR&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=) – політематичне зібрання електронних документів, що формується за пріоритетними напрямками науки, освіти, культури, економіки, виробництва, управління тощо, містить електронні матеріали, серед яких наукові видання, монографії, довідники, енциклопедії, словники, підручники, методичні посібники.

5. Аналітична інформація (<http://nbuv.gov.ua/node/555>), представлена в інформаційно-аналітичних виданнях, що створені трьома підрозділами НБУВ: Фондом Президентів України, Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) і Національною юридичною бібліотекою (НЮБ). Матеріали орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, які цікавляться суспільствознавчою тематикою.

6. Історико-культурні фонди (<http://nbuv.gov.ua/node/568>) – електронні ресурси, що містять інформацію про унікальне зібрання документних джерел із фондів НБУВ: книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, пам'ятки слов'янської писемності та рукописні книги, архіви та книжкові колекції видатних діячів української й світової науки та культури.

7. Цифрова бібліотека (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21CNR=20&Z21ID=) – електронні колекції оцифрованих документів із фондів НБУВ.

8. Спеціалізовані бібліотеки (<http://nbuv.gov.ua/node/134>) – електронні інформаційні ресурси НБУВ, згруповані в тематичні колекції різного профілю з відповідним пошуковим апаратом.

9. Електронний архів В. Вернадського (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EAV&P21DBN=EAV&S21CNR=20&Z21ID=) – електронна колекція документних джерел, що стосуються життя і творчості геніального вченого, першого президента Української академії наук академіка В. Вернадського.

10. Інформаційно-бібліографічні ресурси (<http://www.nbuv.gov.ua/node/566>).

11. Видання бібліотеки (<http://www.nbuv.gov.ua/node/626>): «Бібліотечний вісник», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічне дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», «Українська біографістика».

За статистичними даними (<http://archive.nbuv.gov.ua/library/webstat.html>) найбільш популярним є репозитарій електронних версій наукової періодики України – до нього звертається 80 % користувачів, яким щодоби надається 0,3 млн статей (три статті щосекунди).

Доступ до електронних повнотекстових інформаційних ресурсів здійснюється як у вільному, так і в локальному, інтернет-доступі [наприклад, з комп'ютерів у читальних залах організовано доступ до віртуального читального залу Російської державної бібліотеки (зокрема, дисертаційного фонду)].

Також бібліотека надає можливість читачам безкоштовно отримати інформацію в онлайн-режимі до передплатених ресурсів провідних інформаційних установ світу: доступ до колекції ARDI (Access to Research for Development and Innovation) – <http://www.nbuv.gov.ua/node/754>, що містить понад 200 різноматематичних науково-технічних журналів провідних світових видавництв Elsevier, American Association for the Advancement of Science та ін.; доступ до електронних ресурсів Institute of Physics Publishing (<http://www.nbuv.gov.ua/node/688>), колекція якого містить понад 400 тис. повнотекстових статей із 70 періодичних видань від 1874 р. до сьогодні з таких галузей знань, як фізика, механіка, біофізика, астрономія, геофізика, атомна, молекулярна та ядерна фізика, хімія, математика, метрологія, обчислювальна техніка та ін.

У наданні таких можливостей, безперечно, виявляється важлива роль бібліотеки як провідника до сучасної наукової думки та поширення знань, у забезпеченні оперативного відкритого доступу до наукових статей, встановлення наукової комунікації, підтримка та приєднання до всесвітнього руху за «відкритий доступ» до журнальної наукової інформації, оскільки доступ до інформації є одним з основних принципів бібліотечної діяльності. Як показують дані значна кількість наукових публікацій українських учених (від 170 до 200 тис. на рік) залишається невідомою не лише світовій, а часто і вітчизняній науці, тому один із шляхів підвищення авторитету української науки у світі – це відкритий доступ як нова модель наукової комунікації [9].

Історія відкритого доступу починається з 1991 р., але всесвітнього значення набула у 2001 р. на конференції в Будапешті і дістала назву Будапештська ініціатива відкритого доступу. Суть цієї ініціативи полягає в тому, що доступ до наукової (рецензованої) інформації через Інтернет повинен бути відкритим, із правом кожного користувача читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, шукати або робити посилання на повнотекстові статті, проводити пошук

роботами-індексаторами, вводити їх як дані в програмне забезпечення або використовувати для інших законних цілей за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод. Єдиним обмеженням на відтворення й розповсюдження має бути право автора контролювати цілісність своєї роботи та обов'язкові посилання на його ім'я при використанні та цитуванні роботи. Рух за відкритий доступ до інформації набув такого стрімкого розвитку, що, починаючи з 2008 р., по всьому світі святкується Тиждень відкритого доступу.

Надання відкритості пов'язане з деякими правовими проблемами, з якими стикаються бібліотеки: забезпечення правового функціонування електронних ресурсів, необхідність забезпечення вільного доступу користувачів до електронної інформації без порушень авторських прав, захист авторських прав бібліотек, що створюють і поширюють електронні документи.

На підтримку вирішення цих питань ІФЛА визнає, що виготовлення бібліотекарями електронних копій матеріалів, захищених авторським правом, і їх тимчасове зберігання в системі електронної доставки документів не слід вважати порушенням авторських прав і вважає необхідним законодавче закріплення за бібліотеками та архівами можливості переведення в цифрову форму захищених авторським правом текстів і зображень з метою забезпечення їх збереження й консервації.

Тому сучасна роль бібліотек як загальнодоступних центрів до інформації та знань – формувати, зберігати електронні інформаційні ресурси, створювати рівні можливості всім категоріям користувачів працювати з електронним фондом, надавати інтерактивні послуги, що, у свою чергу, сприяє відкритому доступу до всесвітніх наукових, освітнянських, художньо-культурних електронних ресурсів.

Можна констатувати, що надання всіх цих можливостей передусім націлено на вирішення таких завдань: досягнення якісно нового рівня, повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб усіх користувачів з метою підвищення якості наукових досліджень; найбільш ефективного використання можливостей сучасних інформаційних технологій; оперативного інформування наукової громадськості про результати наукової діяльності; входження наукової громадськості України у світову інформаційну громадськість і світовий інформаційний ринок; оперативне й найбільш повне інформування наукової громадськості світу про наукові дослідження й розробки в організаціях [6].

Список використаних джерел

1. Десять лет с Будапештской инициативой открытого доступа: устанавливая открытость [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.opensocietyfoundations.org/openaccess/boai-10-translations/russian>. – Дата доступа: 15.03.2013. – Загл. с экрана.
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. – Назва з екрана.
4. Монахов В. Информация как общественное достояние: политико-правовые грани проблемы : докл. на Междунар. конф. «Информация как общественное достояние: обеспечение доступа в библиотеках» [Электронный ресурс] / В. Монахов. – СПб., 2004. – 27 окт. – Режим доступа: <http://www.nlr.ru:8101/tus/271004/monahov.htm>. – Загл. с экрана.
5. Самохіна Н. Формування наукової електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Самохіна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 13–16.
6. Спірін О. М. Проектування системи електронних бібліотек наукових і навчальних закладів АПН України [Електронний ресурс] / О. М. Спірін, В. М. Саух, В. А. Резніченко (та ін.) // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 6 (14). – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.14.html>. – Назва з екрана.
7. Шемаєва Г. В. Перспективні напрями електронних інформаційних ресурсів бібліотек / Г. В. Шемаєва // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 3–7.
8. Шемаєва Г. В. Роль бібліотеки у формуванні науково-освітнього інформаційного простору в контексті Болонської конвенції [Електронний ресурс] / Г. В. Шемаєва. – Режим доступу: http://library.uira.kharkov.ua/library/Left_menu/Arhiv/docladi/Shemaeva.htm. – Назва з екрана.
9. Ярошенко Т. Колекція ресурсів вільного доступу – складова сучасного бібліотечного фонду / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 49–51.
10. Ярошенко Т. О. Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

УДК 027.021(477–25):332.143

Лілія Присяжна,

наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОДУКТИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду ролі бібліотек як складової інформаційної інфраструктури України. Висвітлено процес формування інформаційних матеріалів з економічної проблематики для обслуговування органів державної (місцевої) влади та управління, а також здійснено аналіз еволюції бібліотечно-інформаційних матеріалів з економічної тематики.

Ключові слова: інформаційний ресурс, бібліотечно-інформаційні продукти, електронні інформаційні технології, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, інфраструктури НБУВ, СІАЗ.

Україна, як і весь світ, поступово входить в епоху, для якої інформаційна галузь стає визначальною у функціонуванні найважливіших сфер життя суспільства. Водночас, на думку одного з теоретиків інформаційного суспільства М. Кастельса [8], сучасну технологічну революцію характеризує не просто центральна роль знань та інформації в усіх сферах життєдіяльності людей, а використання цих знань та інформації для генерування нових знань і технологій, що обробляють інформацію і забезпечують комунікацію. Таким чином, наукові знання, у поєднанні з постійною модернізацією процесів їхньої генерації та засобів комунікації, є головним чинником зростання національного продукту, успішності економіки, запорукою національної безпеки.

Продуктом інтелектуальної діяльності суспільства є інформаційні ресурси. Сьогодні вони розглядаються як стратегічний ресурс розвитку будь-якої країни, який за своєю значущістю не поступається іншим – фінансовим, сировинним, матеріально-технічним [7].

Бібліотека як інформаційний соціальний інститут сьогодні активно шукає нові моделі, шляхи та напрями своєї подальшої ефективної роботи, розширює функції, стає невід'ємним елементом усіх соціальних програм, які сприяють вирішенню сучасних проблем громади. У зв'язку з цим, останнім часом зріс науковий інтерес фахівців до нововведень у

бібліотеках. Актуальній проблемі організації та модифікації інформаційних ресурсів надавалася увага в роботах таких відомих фахівців бібліотечної справи, як Л. Костенко [10], І. Курас [11], А. Соляник [13], В. Терешин [15] та ін. У цих роботах особливу увагу приділено аналізу адаптації технології бібліотечного обслуговування до потреб користувачів.

Деякі тенденції інноваційного розвитку бібліотек досліджені в роботах А. Ванєєва, Н. Карташова, В. Мінкіної, Н. Слядневої, А. Соколова, Ю. Столярова та ін.

Задовольнити інформаційні потреби користувача, зробити доступною для нього інформацію – саме в цьому сьогодні полягає одна з найважливіших соціальних функцій бібліотек. Ця функція здійснюється бібліотекою шляхом обслуговування – наданням бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг.

Загальновідомо, що основною функцією будь-якого інформаційного продукту є його інформативність. Адже продукт, який містить документи, але не містить потрібної інформації у цих документах, не може існувати як важливий інформаційний ресурс суспільства.

Бібліотечно-інформаційні продукти, затребувані різними категоріями користувачів бібліотеки, по суті, є формою ефективного введення в обіг потрібних суспільству масивів інформації, доступ до якої сучасних користувачів з характерним дефіцитом часу і, як правило, незначними навичками самостійної роботи з великими обсягами інформації без ефективних посередників, інформаційних фахівців-аналітиків є ускладненим.

Як наслідок, інформаційна функція бібліотек у процесі дедалі більш тісної співпраці з користувачами трансформується в інформаційно-аналітичну функцію. Іншими словами, на зміну основної функції бібліотеки – забезпечення літературою та інформацією, здійснення повного та якісного бібліотечно-бібліографічного обслуговування всіх категорій читачів згідно з інформаційними запитами на основі широкого доступу до бібліотечних та інформаційних ресурсів приходять нові форми передачі інформації, що здатні замінити першоджерела та заощадити час користувача. Зокрема, освоюються нові аналітичні методи перероблення інформації, формуються інформаційно-бібліографічні бази даних різної спрямованості, реалізується комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань, при якому замовник отримує всі необхідні інформаційно-консультативні послуги щодо свого запиту. При цьому власне бібліографічна інформація, раніше – основний продукт інформаційної діяльності бібліотеки, поступово стає допоміжним засобом внутрішнього використання.

Продовжуючи цю думку в контексті цього дослідження, можемо додати, що на нинішньому етапі бібліотека, розробляючи власні технології обробки інформації, що використовуються під час проведення наукових досліджень, організує на їхній основі власну синтезовану продукцію, яка може задовольнити інформаційні потреби владних структур.

Інформаційна співпраця бібліотек із владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в наданні їм інформації з конкретного питання, що надходить з різноманітних джерел (відкритих і закритих); систематизації оцінок конкретної проблеми, наданні можливих (у необхідних випадках альтернативних) варіантів підходу до вирішення проблеми; формуванні висновків на основі аналізу, пропозицій про політичні та організаційні дії органів управління з питання, що аналізується (наприклад, прийняття конкретних заходів або залишення проблеми без уваги) [1].

Саме інформаційно-аналітичні структури при бібліотечних установах, залучаючи наявний інформаційний потенціал основних масивів бібліотечних фондів, сьогодні перетворюються у вітчизняні «фабрики думок». Вони стають ефективним і перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів у структурі суспільства. Це обумовлюється, по-перше, постійним розширенням інформаційного простору, подальшим зростанням обсягів інформації, що актуалізує питання її структуризації та ефективного керування інформаційними масивами, по-друге, опорою на вже напрацьовані значні обсяги інформації, що зосереджені у фондах бібліотек і, по-третє, доступом і зростаючими можливостями в керуванні масивами електронної інформації, що продукуються у всьому світі [6].

У цьому контексті яскравим прикладом щодо ефективного використання потенціалу наукової бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного супроводу ринкових перетворень в умовах глобалізації є діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України.

Розглядаючи фонди НБУВ, треба зробити наголос на істотних їхніх якісних відмінностях, що існують між ними як інформаційними джерелами для задоволення потреб органів державної влади, зокрема в економічних матеріалах. Використання фондів наукової бібліотеки дає змогу готувати інформаційно-аналітичні матеріали, що характеризують суспільні явища та процеси, перш за все з якісної, а не кількісної точки зору, починаючи від коротких оперативних довідок і закінчуючи великими доповідями. У цілому, говорячи про інформацію, що міститься в цих джерелах, то вона може мати фундаментальний чи прикладний,

аналітичний чи оглядовий характер, різнитись за ступенем оперативності тощо. Наприклад, найбільший обсяг фундаментальної наукової інформації містять наукові монографії. Матеріали, викладені в наукових журналах, мають переважно прикладний характер. У тижневиках, у тому числі ділових, більше аналітичної інформації, ніж у щоденних газетах. Якщо порівнювати джерела щодо ступеня оперативності, більш оперативними вважається щоденна періодика. Надзвичайно важливе значення має численна довідкова література, накопичена у фондах бібліотеки.

Для безпосереднього інформаційно-аналітичного супроводу прийняття управлінських рішень і вдосконалення управлінської діяльності в структурі НБУВ сформовані відповідні інфраструктури: Фонд Президентів України, відділ Організації Об'єднаних Націй (ООН), відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО), Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ) тощо. Ці спеціальні підрозділи бібліотек поєднані єдиним технологічним циклом, методиками використання бібліотечних фондів, відпрацьованими формами роботи та характеристиками основних категорій замовників.

Зокрема, Фонд Президентів України, заснований Указом Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського статусу національної», діє на правах науково-дослідного інституту і, як спеціальна бібліотечно-архівна колекція, є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та впровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя президентів України. Водночас Фонд Президентів України здійснює інформування владних структур із проблеми формування фондів, що відображають розвиток інституту президентства в Україні. Крім того, за час існування Фонд Президентів шляхом контент-моніторингу газетної періодики (у друкованому та електронному форматі) продемонстрував унікальний за змістом і структурою та значним за обсягом (БД нараховують понад 200 тис. записів) інформаційно-аналітичний ресурс із соціально-політичної тематики, яким на сьогодні володіє НБУВ [14].

Отримати унікальну інформацію з усіх напрямів діяльності Організації Об'єднаних Націй надає спеціалізований зал публікацій ООН. Фонд залу публікацій ООН містить офіційні публікації головних органів ООН щодо їхньої діяльності, а також публікації з різних питань соціально-економічного розвитку, прав людини, запобігання злочинності, розвитку освіти, науки та культури в періодичних виданнях ООН, ЮНЕСКО,

ВООЗ, МАГАТЕ, ФАО, МОП, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, ІКАО.

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування є науково-прикладним структурним підрозділом Центру науково-бібліографічної інформації (ЦНБІ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Серед основних напрямів роботи відділу – вивчення та інформаційне забезпечення запитів органів державної влади та управління: Адміністрації Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, президії НАН України, установ та організацій. В основному запити стосуються проблем законодавчого забезпечення, правового реформування, актуальних питань міжнародного співробітництва, розвитку підприємництва тощо.

Національна юридична бібліотека як структурний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними тощо), а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади була започаткована в Центральній науковій бібліотеці АН України незадовго після завершення формування вищих органів державної влади. Уже сама її назва (спочатку вона мала назву – відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої і судової влади) говорила про те, що це була перша спроба, перший експеримент у створенні підрозділу в найбільшій бібліотеці суверенної України, орієнтованого на задоволення інформаційно-аналітичних запитів державних органів. Універсальність роботи СІАЗ зумовлювалася тим, що вона однією з перших прийшла на допомогу державотворцям України. Зокрема, на допомогу керівництву Верховної Ради, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів готувалися підбірки матеріалів з доволі широкого спектра питань соціально-політичної та економічної проблематики.

На той час у СІАЗ було відпрацьовано методику підготовки щоденних оглядів періодичних видань, республіканських та обласних газет України й російськомовних газет СНД (усього понад 200 найменувань щодня)

згідно з погодженою із замовниками тематикою, оглядів спеціальних періодичних видань з матеріалами, що стосуються розвитку економіки України. Було також розпочато підготовку оглядів та формування відповідної бази даних актуальних подій політичного, економічного та соціального життя у відображенні місцевої (районної, міської) преси.

На сьогодні постійними багаторічними партнерами СІАЗ є обласні, міські, районні держадміністрації, а також громадські організації, інформаційні центри в усіх регіонах України загальною кількістю понад 600 колективних абонентів. Послугами СІАЗ користується ряд українських і зарубіжних посольств, ефективний взаємообмін матеріалами здійснюється з Центром політичної кон'юнктури Росії.

СІАЗ займається підготовкою матеріалів, орієнтованих безпосередньо на задоволення інформаційно-аналітичних запитів і потреб органів державної влади та місцевого самоврядування. Характерною особливістю інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ є широка база посилань, що орієнтує користувача в масивах наявної інформації.

Використання фондів НБУВ дає змогу співробітникам СІАЗ визначати місце нової інформації в загальному інформаційному полі, класифікувати її та ефективно використовувати для створення синтезованих інформаційних продуктів, які максимально задовольняють інформаційні потреби всіх замовників, зокрема органів державної влади [12].

Зважаючи на те, що з розвитком державних структур зростали також їхні потреби в інформації, обсяги запитів на підготовлену в СІАЗ інформаційно-аналітичну продукцію теж збільшувались.

Використовуючи фонди НБУВ на паперових та електронних носіях, ресурси Інтернету, СІАЗ створює нову інформацію в загальному інформаційному полі, класифікує її та ефективно використовує для створення аналітико-синтезованих інформаційних продуктів, які користуються дедалі більшим попитом і максимально задовольняють інформаційні потреби користувачів.

Різноманітність видань СІАЗ дає можливість зафіксувати, проаналізувати й донести до всіх замовників, зокрема органів державної влади, різні сторони розвитку процесів, що відбуваються в українському суспільстві, у тому числі економічного характеру. Підкреслимо, що використання фондів наукової бібліотеки дає змогу готувати інформаційно-аналітичні матеріали, що висвітлюють економічні явища і процеси, перш за все з якісної, а не тільки з кількісної сторони.

Урахування тематики замовлення споживача (органів державної влади та місцевого самоврядування) у процесі підготовки інформаційної

продукції дає змогу співробітникам СІАЗ застосовувати різноманітні форми подачі інформації (бази даних, огляди, аналітичні матеріали тощо).

Як показує практика діяльності СІАЗ, тематика проблеми, яку треба вирішити, може мати пошуковий характер (тобто мати узагальнений чи недостатньо чіткий запит) або бути вказана точно.

Пошукова тематика обумовлена об'єктивними механізмами функціонування інформаційної сфери суспільства, коли через новизну, нерозробленість проблеми чи через дефіцит часу на її усвідомлення постановка завдання здійснюється зацікавленими суб'єктами швидше на інтуїтивному, ніж на формально-логічному рівні. Водночас вона залишає більше свободи для маневру та використання найрізноманітніших інформаційних джерел. Прикладом замовлень такого типу є теми «Приватизація», «Вільні економічні зони (ВЕЗ)» та деякі інші, на які було підготовлено відповідні аналітичні матеріали, а також проблематика оглядових матеріалів «Фінанси», «Паливно-енергетичний комплекс» тощо.

У випадку точного визначення теми аналізу замовником вона, як правило, пов'язана з якимись конкретними подіями. Наприклад, СІАЗ було підготовлено огляд періодичної преси «Проблеми вугільної галузі у висвітленні ЗМІ» (2003) або аналітичний матеріал «Діяльність НАК "Нафтогаз України" на ринку природного газу» (2004).

У суто інформаційному плані організація формування бібліотечно-інформаційних продуктів полягає в узгодженні інформаційних потреб замовника (органи державної влади) з відповідними можливостями інформаційних джерел. Кількісні та якісні характеристики інформації, що міститься в цих джерелах, розглядаються перш за все під кутом зору виконання конкретного завдання. Саме з таких позицій аналітики СІАЗ оцінюють поняття ступеня достатності (дефіциту), концентрації (дисперсії) інформації, інформаційного шуму тощо.

Нерідко виникають ситуації, коли при доброму інформаційному забезпеченні питання окремі аспекти цієї проблематики інформаційно дефіцитні, особливо на матеріали аналітичного характеру. Або в іншому випадку – багато повідомлень, які мають суто інформаційний характер, водночас відсутні аналітичні матеріали. Ситуація, коли в інформаційних джерелах мало аналітичних матеріалів, присвячено досліджуваній проблемі, а серед матеріалів переважно інформаційного характеру багато повторів повідомлень офіційних джерел інформації за відповідні періоди (півроку, рік тощо), призводить до симбіозу дефіциту аналітичних джерел з високим ступенем дисперсії інформації.

Також може бути ситуація, коли спостерігається надзвичайний

дефіцит будь-якої інформації; дуже значна дисперсія тих нечисленних повідомлень, що траплялись в інформаційних джерелах; великий інформаційний шум через наповнення джерела матеріалом суспільно-політичного характеру з порушених питань.

Важливою є оцінка інформації щодо достовірності (підтверджувана, сумнівна, неправдоподібна тощо) та оперативності (історія питання, стан на сьогодні, прогноз). Підвищенню рівня об'єктивності й ґрунтовності аналізу сприяє також підбірка матеріалів з різних джерел.

Використання такого підходу дає можливість СІАЗ випускати широку номенклатуру інформаційних продуктів, спрямованих на задоволення потреби органів державної влади в отриманні системної, достовірної та оперативної інформації з економічних проблем.

Зокрема, невід'ємною частиною роботи з підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів служби є формування й наповнення повнотекстових баз даних (БД). З перших років свого існування на базі аналізу запитів органів державної влади та місцевого самоврядування було розпочато формування анотованої бази даних «Події, факти, коментарі» за матеріалами періодичної преси (центральні видання України, основні обласні газети, російськомовні зарубіжні видання) і БД на матеріалах регіональної преси «Вісті з регіонів». БД допомагали відслідковувати діяльність місцевих і центральних органів державної влади в кожній з областей України, аналізувати процеси економічних перетворень у регіонах тощо.

Сьогодні БД надають можливість формувати й підтримувати досє з економічної тематики, у тому числі в режимі ретроспективного запиту.

Досліджуючи оглядові матеріали з економічних питань, які були розроблені аналітиками служби в період 1995–2002 рр. [2], слід констатувати, що на той час потреба органів державної влади була в інформації з питань діяльності Кабінету Міністрів України; економічної політики (реформи АПК, вугільної галузі, військово-промислового комплексу тощо); перебігу бюджетного процесу в Україні; стану валютного ринку; проблеми соціально-економічного розвитку регіонів України; залучення іноземних інвесторів в Україну; розвитку процесів приватизації в Україні; проблеми Чорноморської зони економічного співробітництва (ЧЗЕС); аналізу транзитного потенціалу України (автотранспортні, газотранспортні, нафтогазові, портово-транзитні коридори); енергоресурсів каспійського нафтогазового шельфу; ролі ВЕЗ на сучасному етапі розвитку світової економіки; проблеми і перспективи вітроенергетики; ГУУАМ – стан і перспективи; становлення державних

і холдингових компаній в українській економіці; злочинів в економічній сфері: тіньовий сектор економіки; українсько-російських відносин; українсько-білоруських відносин; українсько-молдовських економічних відносин; українсько-польських економічних відносин; українсько-румунських економічних відносин.

Паливно-енергетичний комплекс є одним з основних в економіці країн, особливо в такій енергозалежній, як українська. Відтак інформація щодо ситуації у цій сфері є чи не найбільш насиченою подіями та завжди актуальною як для органів державної влади, так і для ділової спільноти в цілому. У зв'язку з цим і враховуючи потребу в цій інформації органів державної влади, СІАЗ був започаткований огляд «Паливно-енергетичний комплекс: стан і перспективи розвитку», який надавав матеріали щодо загальних питань економічного розвитку паливно-енергетичного комплексу, проблем техніко-економічного розвитку газової, нафтової, вугільної промисловості й електроенергетики, висвітлює зовнішньоекономічну діяльність і світовий досвід у цій сфері.

Під час роботи над оглядом згідно з погодженою із замовниками тематикою щоденно оброблялося понад 200 найменувань республіканських та обласних періодичних видань України та російськомовних періодичних видань СНД.

Отримати максимум інформації при обмежених обсягах тексту, малій кількості документів, забезпечити компактність і високу інформаційну місткість вторинного документа давав змогу відбір із цього масиву джерел періодичної преси, як правило, тих матеріалів, що містили найбільшу кількість релевантних ідей із проблеми (теми) порівняно з іншими, поданих з високою інформативною компактністю, щільністю. При цьому, якщо з певної теми було кілька первинних документів, перевага надавалася тим з них, які мали найповніший обсяг профільної оригінальної інформації.

Значною популярністю в центральних владних структурах і місцевого самоврядування набув інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній і соціальній сферах, розвитку національних відносин, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні.

Відмінною рисою цього інформаційно-аналітичного продукту є застосування різноманітних форм подачі інформації. Крім того, значна його частина базується на матеріалах з регіональної проблематики.

Варто зазначити, що змістовне наповнення журналу не є постійною

величиною. Рубрикатор видання змінюється залежно від тематичного запиту користувача, що необхідно для забезпечення й подальшого розвитку його діяльності в умовах прояву глобальної економічної кризи, політичних катаклізмів, наявних правових проблем у різних сферах діяльності тощо.

Наприклад, серед пріоритетних тем з економічної проблематики, які розглядалися в журналі «Україна: події, факти, коментарі» (№ 8, 2001), можна навести такі: законодавча влада (наприклад, «Газові потоки – в єдине правове русло»); виконавча влада (наприклад, «Оперативність сприятиме надходженню інвестицій», «Програма дій»); актуальні проблеми економічного життя України (наприклад, «Проблеми і перспективи функціонування та розвитку ВЕЗ в Україні»); держава та економічний розвиток (наприклад, «Прогнозовану ринкову ціну електроенергії в листопаді 2001 р. затвердила НКРЕУ», «Українську нафту продадуть по ціні нижче ринкової» тощо); фінанси та ринки капіталів (наприклад, «Гривня стабільна», «Нафтові вишки»); Україна в міжнародних економічних відносинах (наприклад, «Газові потоки – в єдине русло», «Енергетиків зближує економія») тощо.

Вивчення наявних проблем, співвідносних з реальною практичною діяльністю замовників, і налагодження ефективної системи прямих і зворотних зв'язків на всіх стадіях циклу задоволення інформаційних потреб органів державної влади дає змогу своєчасно забезпечувати їх ефективною інформацією. На підтвердження цієї тези слід зазначити, що сьогодні інформаційно-аналітичні матеріали, розміщені в журналі, в електронному вигляді, крім центральних органів влади, доводяться до відома понад 400 адресатів в обласних центрах, містах і районах України.

Це далеко не повний перелік форм і напрямів діяльності СІАЗ. Для підготовки більш широкого спектра інформаційних продуктів для відповідних потреб органів державної влади в режимі «запит – відповідь» із проблем розвитку вітчизняної економіки при інформаційному забезпеченні СІАЗ здійснює підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів щодо потенційно можливих тем у випереджувальному режимі з метою надання в майбутньому необхідної інформації в максимально стислі терміни. Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок і прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими. Зокрема, СІАЗ готує інформаційно-аналітичний бюлетень «Прогнози», у якому висвітлюється як ситуація в цілому (тобто прогнозування її перспективного розвитку, наукові рекомендації щодо вирішення проблем), так і розгляд зустрічних процесів прийняття рішень

відповідними структурами (зокрема, органами державної влади), реалізація цих рішень та ефективність їхньої дії.

Застосовуючи сучасні технології в процесі підготовки деяких інформаційно-аналітичних продуктів, проводиться оцифровка інформації з паперових носіїв і структуризація її за певними темами. Наприклад, для випуску «Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори», що видається спільно з Інститутом оперативної діяльності та державної безпеки, сканується наукова література, що надходить до НБУВ, з проблем національної безпеки.

Попит на бібліотечно-інформаційну продукцію з боку владних структур дедалі зростає, а замовлення ускладнюються. Наприклад, останнім часом для забезпечення органів державної влади правовою аналітичною інформацією структурний підрозділ НБУВ Національна юридична бібліотека започаткувала нову форму інформаційного випуску з використанням таблиць і графіків – щомісячний аналітичний огляд на базі електронної інформації «Тенденції протестних настроїв у громадській думці».

Основною ідеєю аналітичного огляду є моніторинг інформації й контент-аналіз електронних ЗМІ щодо протестних настроїв у різних сферах суспільного життя (політичні, економічні, соціальні, екологічні, етнічні й конфесійні), суті цих конфліктів, їхньої кількості, ініціаторів, форми протесту та визначення регіонів конфлікту з подальшим поданням інформації у вигляді таблиць і діаграм.

Зібраний у процесі моніторингу матеріал являє собою розрізнені первинні відомості щодо окремих протестних акцій у різних регіонах України. У такому вигляді матеріал ще не характеризує явища в цілому: не дає уявлення щодо суті конфліктів, їхньої кількості (чисельності), ініціаторів акцій і визначення протестної активності по регіонах України тощо.

Разом з тим табличний спосіб зображення даних із коротким супровідним пояснювальним текстом є більш інформативним і певною мірою наочним. Водночас таблиці також мають недоліки: розуміння цифрового змісту, вдумлива робота з цифрами, серйозний порівняльний аналіз потребує досить багато часу. Більшою наочністю володіють графіки, складені на основі табличних даних. Графічне зображення отриманих даних дає змогу практично «з ходу» відмітити особливості досліджуваного явища, що містяться в численних кількісних показниках, побачити тенденції і закономірності його зміни, виявити взаємозв'язки з іншими явищами й процесами й навіть припустити його можливий розвиток у майбутньому.

Практика формування елементів інформаційно-аналітичного

забезпечення органів управління на базі сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій стикається із серйозними недопрацюваннями, пов'язаними із загальною теоретичною складністю поставлених завдань, а також з недостатнім дослідженням структур, форм, методів і механізмів управління на місцях [9]. Але практика доводить, що на поліпшення державної служби як інформаційно-комунікаційної системи впливають організаційні заходи, тобто необхідність створення й постійного вдосконалювання інформаційно-аналітичних служб [3].

Таким чином, вивчення наявного інформаційного потенціалу вітчизняної системи бібліотечних установ, їхня мережа, рівень кадрової забезпеченості дає підстави для висновку: різноманітність бібліотечно-інформаційних продуктів дає змогу задовольнити інформаційні потреби органів державної (місцевої) влади в інформації з доволі широкого спектра питань соціально-політичної та економічної проблематики.

Список використаних джерел

1. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
2. Бібліографія аналітичних матеріалів СІАЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/siaz.html>. – Назва з екрана.
3. *Білорус О. Г.* Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. *Горовий В.* Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-ка України. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49.
5. *Давыдова И. А.* Библиотека как участник информационного производства [Электронный ресурс] / И. А. Давыдова. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2003/trud/tom1/sec/Doc52.html>. – Загл. с екрана.
6. Звіт про НДР: Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства / В. М. Горовий, Т. Ю. Гранчак, Л. А. Чуприна [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 59 с.; 60 джерел, 4 дод.
7. Про Національну програму інформатизації : Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 181. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>

main.cgi?nreg=74%2 F98%2 D%E2%F0&p=1181903521686018. – Назва з екрана.

8. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М., 2000. – 608 с.

9. *Коваль Р. А.* Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.02 / Р. А. Коваль. – Х., 2008. – 20 с.

10. *Костенко Л. Й.* Онлайнкові ресурси бібліотеки: створення, використання / Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 18–29.

11. *Курас І.* Інтеграція інформаційних ресурсів – стратегічний напрям забезпечення інформаційних потреб суспільства / І. Курас // Бібл. вісн. – 2004. – № 6. – С. 50–52.

12. Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства / В. М. Горовий, Т. Ю. Гранчак, Л. А. Чуприна [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 64 с.

13. *Соляник А.* Пріоритетні напрями вдосконалення документопостачання бібліотек України / А. Соляник // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 1. – С. 7–10.

14. *Танатар Н.* Інформаційно-аналітичні ресурси із соціально-політичної проблематики: загальний огляд / Н. Танатар // Наук. пр. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-ка України. – 2011. – Вип. 30. – С. 25–32.

15. *Терешин В. И.* Библиотечный фонд: 2-е изд., исправ. и доп. / В. И. Терешин. – М. : Профиздат, 2001. – 176 с.

УДК 027.08:004.7

Валентина Медведєва,

наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК

У статті розглядаються особливості використання інформаційних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності наукових бібліотек. Визначаються основні моменти такої діяльності, а також роль і місце наукових бібліотек у формуванні інформаційного суспільства. Обґрунтовується, що бібліотека повинна зазнати докорінних змін під впливом інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-аналітичні продукти, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

Функціонування бібліотечних установ, розвиток на сучасній технологічній основі бібліотечної діяльності є важливим напрямом удосконалення суспільних механізмів, пов'язаних із процесом еволюції керування інформаційними ресурсами, забезпеченням доступу до них дедалі більш широкого кола представників різних соціальних груп населення.

Цей розвиток уже в найближчій перспективі має забезпечити якісно нову суспільну систему використання інформаційних ресурсів. Значущим для дослідження цих процесів став соціокультурний підхід, широко представлений у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників К. Вигурського, Я. Шрайберга, Р. Мотульського, І. Давидової, А. Соляник та ін.

Інноваційний компонент бібліотечного інформаційного виробництва, пов'язаний із широким використанням комп'ютерних технологій, можливостей Інтернету, нині ще не посідає чільного місця в теоретичних розробках, однак є сьогодні предметом пильного вивчення й узагальнення. Помітний внесок у цю роботу поряд з іншими вченими вносить група науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Л. Костенко, Т. Добко, О. Воскобойнікова-Гузєва та ін.

Серед загальних питань інформатизації слід виокремити теоретичне осмислення процесу вдосконалення співробітництва бібліотек з науковими установами, що знайшли відображення в роботах наших

співвітчизників В. Горового, Л. Дубровіної, М. Слободяника та ін. Загальні питання аналізу процесу розвитку електронних ресурсів висвітлювалися у працях П. Бакута, В. Широкова, А. Гиржона, Ю. Шумилова.

Таким чином, питання інформатизації суспільства, формування його інформаційних ресурсів, різні аспекти проблеми створення й розвитку бібліотечних інформаційно-документальних фондів та електронних бібліотек, перетворення бібліотек в інформаційні центри, проблеми використання комп'ютерних технологій у бібліотеках тощо привертали увагу широкого кола науковців.

Водночас слід зазначити, що сьогодні вітчизняними та зарубіжними науковцями дедалі більше уваги приділяється питанню дистантного обслуговування користувачів бібліотеки. Зокрема, активно досліджується сучасний стан міжбібліотечного абонементу (МБА), його перспективи та модернізація у зв'язку з розвитком інформаційних технологій (ІТ), аналізуються особливості створення й функціонування електронних і гібридних бібліотек, досліджуються веб-сайти бібліотек як один з найважливіших способів доступу до ресурсів бібліотеки.

Детально розкривають тему дослідження дистантних форм обслуговування публікації російських дослідників Т. Єршової, Я. Шрайберга, М. Меньєва, Ю. Хохлова, М. Гончарова, Р. Гіляревського.

В Україні проблему дистанційного забезпечення потреб користувачів активно розробляє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Різні аспекти проблеми дистантного обслуговування висвітлюються в працях В. Горового, Л. Костенка, О. Ісаєнка та ін.

Сучасна епоха характеризується ментальними і технологічними змінами в розвитку суспільства. Це пов'язано з процесами глобалізації і формуванням унаслідок цього нової інформаційної культури, а також з розвитком інформаційних технологій у сфері комунікацій. Значною мірою такі процеси впливають на сучасні бібліотеки, змінюючи не тільки всю систему бібліотечної праці й бібліотечних ресурсів, а й порушують питання про трансформацію традиційних бібліотек.

У зв'язку з цим стає актуальним дослідження трансформації бібліотек, визначення їхнього місця й ролі в системі ІТ.

Бібліотеці до недавнього часу належало монополічне становище серед соціальних інститутів, які займалися збором, систематизацією, зберіганням інформації. Проте тільки бібліотека забезпечувала доведення інформації до користувача у вигляді «нового знання», що виводило її в ранг монополістів системи соціальних комунікацій. Тобто на відміну від інших соціальних інститутів (архівів, музеїв, фондів та ін.) тільки

в бібліотеці користувач міг отримати доступ до професійно опрацьованих і збережених масивів інформації. Якщо бібліотечний документ передати до музею, то його (документа) призначення стане іншим – із загальнодоступного він стане експонатом, на який можна дивитися, однак торкатися всім не можна. А якщо той же бібліотечний документ потрапить до архіву, то його можуть використати або як першоджерело, наприклад рукопис, – для створення друкованого документа, або не показувати загалу до визначеного часу [5].

Розвиток ІТ та Інтернету привели до того, що процеси створення, зберігання та доведення до користувача інформації потребують більш нових підходів.

Водночас слід зазначити, що ІТ, розширюючи можливості доступу до різних типів і видів інформації для комп'ютеризованої частини користувачів, не впливають на розвиток можливостей тієї частини соціуму, що не має комп'ютерів або не знає, як ними користуватися. У програмі ЮНЕСКО «Інформація для всіх» підкреслюється важливість адаптації особистості до життя в інформаційному суспільстві [7]. Саме забезпечення доступу дедалі більшої кількості людей до сучасних інформаційних ресурсів є однією з найважливіших ознак переходу до інформаційного суспільства.

Інформаційні ресурси бібліотек, відпрацьована роками структура організації доступу до інформаційних джерел, а також сучасні електронні засоби комунікації спроможні стимулювати вироблення нових знань, надаючи новій генерації вчених і творчих особистостей вагомий інтелектуальний актив для створення економіки знань, що виходять на перший план громадського життя. Впровадження новітніх технологій у бібліотечну практику розширює можливості бібліотек і зумовлює перегляд концепції обслуговування користувачів. Задоволення інформаційних потреб усіх учасників інформаційних відносин у бібліотеці – це істотний фактор підвищення рівня інформатизації суспільства, побудови суспільства знань [2].

Очевидно, що саме на базі ІТ формується постіндустріальне суспільство, визначальною характеристикою якого є використання інформації як товару, інструмента й головного ресурсу. «Нині на розвиток світової економіки суттєво впливає інформатизація, що не лише перебудовує економіку, але й прискорює її зростання та зумовлює соціальну трансформацію суспільства... Інформація та знання стали ключовим фактором виробництва, а сфера інформаційних та комунікаційних техно-

логій – важливим інструментом, який надає державам шанс не опинитися на узбіччі соціального прогресу» [4].

При цьому стрімке зростання ролі й значення інформації перетворює її на прибутковий ресурс, що спричиняє появу великої кількості комерційних структур, які використовують такий інформаційний ресурс як прибуткову сферу бізнесу. В Інтернеті сьогодні існує безліч фірм, які виконують функції бібліотеки щодо забезпечення сучасних користувачів необхідною інформацією. Вони створюють комфортні умови її надання – електронні повнотекстові документи надсилаються на особисті комп'ютери замовників у будь-який час і в різне місце. Серед них – інформаційні агентства, інформаційні портали, інформаційні сайти, бази даних та ін.

Ця альтернативна система інформаційної комунікації створює високу конкуренцію серед установ системи соціальної комунікації і насамперед бібліотек, ліквідовуючи їхнє монопольне становище у сфері інформаційного обслуговування. Потреби сучасних користувачів, які представляють сфери юриспруденції, бізнесу, управління тощо, ступінь прийняття рішень яких на основі наданої інформації досить висока, дедалі частіше задовольняються комерційними структурами.

На сьогодні можна стверджувати, що, враховуючи тенденції розвитку інформаційного суспільства й роль у ньому інформації, у системі соціальної комунікації основне місце буде належати електронним інформаційним потокам. Поряд із цим сучасним бібліотекам у своїй діяльності необхідно робити акцент на роботу не з друкованими документами, а з інформацією, оскільки вона забезпечує вимоги сучасного інформаційного суспільства щодо перспектив свого розвитку.

Зі зростанням запитів на інформацію в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, із залученням до неї дедалі ширшого кола людей зростає необхідність в удосконаленні роботи бібліотек, що перетворюються на суспільні інформаційні центри широкого призначення, у забезпеченні їх кваліфікованими інформаційними працівниками, посередниками між виробниками й користувачами інформації, між існуючим у суспільстві інформаційним ресурсом і соціальними структурами, що базуються на ньому. Причому бібліотеки будуть відповідати сьогоднішнім вимогам, успішно виконувати роль важливого елемента інфраструктури керування інформаційними ресурсами суспільства [1].

Якщо сучасна бібліотека у своїй діяльності орієнтуватиметься тільки на друковані інформаційні потоки, вона в такий спосіб буде забезпечувати інтереси незначної групи користувачів, такої, яка не відповідає за

прийняття рішень, що визначають шляхи подальшого розвитку сучасного суспільства. Ще одним аргументом на користь використання сучасною бібліотекою у своїй діяльності електронних інформаційних потоків є їх швидкий пошук і компактне зберігання. Електронні продукти сучасних бібліотек актуалізуються за короткий термін, їх виробництво не пов'язане з витратами на папір, поліграфічну складову, спосіб доставки та ін.

Проте друковані видання не втрачають повністю свого значення. Вони є актуальними в науковій, освітній діяльності, а також тій, що забезпечує дозволя, тобто там, де оперативна складова втрачає свій первинний сенс. Необхідно також відзначити роль друкованих примірників. На відміну від інших учасників процесу інформаційної електронної комунікації, тільки бібліотека має у своїх фондах необхідний для подальшої цифрової обробки матеріал [3].

На сьогодні завдяки сучасним ІТ створюються умови для виходу бібліотеки на новий етап розвитку, що полягає в дедалі більшому використанні бібліотекою у своїй діяльності електронних масивів інформації. Таке використання полягає в забезпеченні користувачів доступом до Інтернету. У цьому випадку роль сучасної бібліотеки полягає в посередництві, тобто професійній консультації користувачів. Проводячи консультування, бібліотека допомагає користувачам зорієнтуватися в дедалі зростаючих масивах інформації. Водночас особливого значення набуває оформлення бібліотекою передплати на повнотекстові бази даних, що, у свою чергу, зміщує акценти в роботі бібліотек від володіння документом на звернення до нього за першої вимоги, що зумовлює серйозні зміни у формуванні фонду сучасних бібліотек.

Поряд із цим співробітники бібліотек, щоб здійснювати інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів на сучасному рівні, повинні володіти методами автоматизованої обробки інформації, використовувати інформаційно-пошукову мову, технічні можливості автоматизованих систем, спеціальні команди для отримання релевантної інформації відповідно до інформаційних запитів, створювати електронні каталоги, проектувати документальні, фактографічні бази даних, здійснювати пошук в електронних каталогах і БД.

Щоб утримати свої позиції у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі суспільства, бібліотеки мають активно освоювати нові інформаційні технології: видавничі, рекламні, гіпертекстові, мультимедійні, телекомунікаційні, електронізацію інформаційних ресурсів, комп'ютерну обробку інформації та ін. [6].

Сьогодні участь сучасних бібліотек у системі електронних інфор-

маційних комунікацій вимагає від них створення власних електронних ресурсів (баз даних, електронних каталогів, довідників, текстів оцифрованих документів та ін.), а також розміщення цих ресурсів у мережі Інтернет. Важливим у цьому плані є здійснення дистанційного обслуговування сучасних користувачів – організація віддаленого консультування читачів через електронну пошту, ICQ, створення власного сайту та ін. Цей аспект діяльності сучасних бібліотек може реалізуватися за допомогою створення електронної бібліотеки, яка б надавала користувачам доступ до повнотекстових баз даних, передплачених бібліотекою.

Також забезпечення інформаційних потреб групи користувачів, які потребують опрацьованої, систематизованої, актуальної та оперативної інформації, основна діяльність яких спрямована на прийняття суспільно значущих рішень, потребує створення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних служб. Функціонування таких інформаційних служб забезпечує найбільш оперативне обслуговування запитів сфери науки, виробництва та управління, використовуючи при цьому електронні технології.

Такі інформаційні служби, маючи доступ до бібліотечних ресурсів, отримують можливість найбільш якісно забезпечити інформацією різні категорії замовників за короткий термін. Послуги з надання інформаційними службами структурованої, семантично опрацьованої інформації реалізуються у створенні інформаційно-аналітичних продуктів, що на сьогодні є найбільш вдалою формою забезпечення інформацією, яка містить аналітичні висновки, рекомендації, прогнози, версії розвитку подій, статистику та ін.

Таким чином, сьогодні все має бути спрямоване на те, щоб зробити послуги сучасних бібліотечних установ у системі інформаційних комунікацій більш затребуваними й конкурентоспроможними порівняно з послугами, які надаються комерційними структурами. Значною мірою процес трансформації традиційних бібліотек приведе до створення нових методів роботи з електронними масивами інформації, що зумовить зміни у всіх структурних ланках сучасної бібліотеки.

Список використаних джерел

1. *Горовой В. Н.* Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества [Электронный ресурс] / В. Н. Горовой // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон.

данные (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05_gvncpo.html. – Загл. с экрана.

2. *Желай О.* Інформаційні запити як орієнтир удосконалення бібліотечної діяльності / О. Желай // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 262–263.

3. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым-2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746.

4. *Пожуєв В.* Інформатизація як ресурс розвитку сучасного українського суспільства [Електронний ресурс] / В. Пожуєв. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_1.pdf. – Назва з екрана.

5. *Полтавская Е.* Смысл существования системы Библиотека – социальный институт / Е. Полтавская // Научно-техническая информация, серия 1. – 2007. – № 4. – С. 12–14.

6. *Присяжна Л. В.* Роль сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек / Л. В. Присяжна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 229.

7. Программа ЮНЕСКО: Информация для всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sfar.ru/ojfdosc/unesko/program/htm>. – Загл. с экрана.

УДК 004.9:027.08:342.5:004.7

Валентина Пальчук,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАЗОВИХ ФУНКЦІЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ БІБЛІОТЕК

У статті розкрито тенденції розвитку інформаційної функції бібліотечних структур, її трансформацію в інформаційно-аналітичну в процесі інформаційного забезпечення органів державної влади в період інформатизації суспільної діяльності.

Ключові слова: інформаційна функція, інформаційно-аналітична функція, бібліотека, органи державної влади, інформатизація, інформаційні технології.

На всіх етапах розвитку людської цивілізації з часу виникнення бібліотек їхнє функціонування зумовлено соціальною затребуваністю. У структурі соціальних запитів завжди важливими були ті, що пов'язані з організацією суспільства, удосконаленням управлінської діяльності, відповідними інформаційними обмінами. Відповідно, розвивався і спектр бібліотечних функцій. З цього приводу В. Скворцов слушно зауважує, що незалежно від того, у якій лексичній формі поняття «функція» позначається в бібліотекознавчій літературі, сутність цієї проблеми має зводитися до чіткого визначення: що саме робить бібліотека для суспільства, які обов'язки покладає на неї суспільство, які завдання бібліотека допомагає вирішувати суспільству [13, с. 39]. У зв'язку зі змінами в процесі поступу самого суспільства відбувається зміна його ідеології, політично-соціальної структури, ціннісних критеріїв суспільних відносин, удосконалюється базисна основа подальшого його розвитку. Усе це вносить корективи в бібліотечну діяльність, ставить перед нею нові завдання, які, у свою чергу, потребують внесення змін у внутрішню організацію роботи, удосконалення зв'язків по лінії «читач – бібліотека», оновлення спектра бібліотечних функцій з урахуванням запитів різних груп користувачів.

Особливо наочно цей процес проявляється протягом останніх десятиліть. У 60–70-х роках минулого століття основними соціальними функціями бібліотеки вважалися: кумулятивна, меморіальна, комунікативна,

ідейно-виховна, інформаційна, освітня і на допомогу професійному читанню. Зокрема, таку позицію підтримували О. Чубар'ян, І. Фрумін та ін. У 80-ті роки ХХ ст. з огляду на державну політику Радянського Союзу бібліотеки визначалися як ідеологічні, культурно-просвітницькі і науково-інформаційні заклади, суспільна роль яких була законодавчо закріплена в Положенні про бібліотечну справу в СРСР [12].

У 1990-ті роки сформувалося кардинально нове бачення розвитку бібліотечної діяльності, визначення її завдань і цілей у задоволенні інформаційних потреб українського суспільства. Такі зміни пов'язані зі становленням суверенної української державності, відродженням національної духовності, розбудовою демократичного суспільства, зростанням значення і самобутності різноманітних соціальних структур у суспільстві, інформатизацією суспільної діяльності, переосмисленням значення інформації у розвитку суспільних відносин. Прийнятий у незалежній державі Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної і світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Стаття 1 цього Закону визначає бібліотеку як «інформаційний, культурний, освітній заклад (установу, організацію) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки» [1]. Бібліотечна система України згідно з цим Законом – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів (упорядкованих фондів документів на різних носіях інформації, довідково-пошуковим апаратом, матеріально-технічними засобами опрацювання, зберігання і передачі інформації). Зокрема, слід звернути увагу на можливість забезпечення різних категорій користувачів, у тому числі й представників органів державної влади, інформацією, що сприяє підвищенню інформаційної культури суспільства.

Утім, роль бібліотек як загальносуспільних інформаційних центрів зростає, висуваються нові вимоги до якості надання інформаційних послуг, забезпечення комплексного, багатоаспектного підходу до вирішення інформаційних завдань. Посиленню таких вимог сприяв розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовив зміни в інформаційних потоках, збільшення їхніх обсягів і якості, а також кардинально розширив можливості збереження, пошуку й доступу до інформаційно-інтелектуальних ресурсів.

На бібліотечну діяльність здійснює вплив стрімкий розвиток інформаційної сфери, у першу чергу вітчизняної, на базі інтенсивного впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, формування сучасної інформаційно-виробничої системи з механізмами жорсткої конкуренції тощо. Дедалі більш зростаючі обсяги інформаційних потоків на основі широкого впровадження в усі галузі суспільної діяльності інформаційно-телекомунікаційних технологій зумовили розвиток інформаційної інфраструктури в напрямі орієнтації на інтелектуально-інформаційні види діяльності, що передбачають роботу з великими обсягами інформації, яку аналітично опрацьовують і яка набуває необхідних функціональних ознак використання в суспільній практиці. У результаті отримав поштовх розвиток різноманітних напрямів діяльності інформаційних центрів, що спеціалізуються на виробництві й продажу різних за тематикою і призначенням баз даних (БД) (фактографічних, бібліографічних, повнотекстових тощо), інформаційно-аналітичних матеріалів (дайджестів, оглядів тощо), орієнтованих на користувачів, що бажають отримати оперативний інформаційно-інтелектуальний продукт за індивідуально сформованими запитами. Такі новостворені структури постійно працюють над удосконаленням і розширенням своїх інформаційних послуг і продуктів, тим самим займаючи свою нішу на інформаційному ринку. Акумуляція, структуризація та аналіз інформації, які здійснюються такими структурами в процесі підготовки інформаційно-аналітичної продукції, стають важливим напрямом бібліотечної діяльності. Він пов'язаний як із задоволенням специфічних запитів вузького кола замовників, так і з ознайомленням усіх користувачів, у тому числі з категорії владних структур, із загальними напрямками аналітичної діяльності.

Нові можливості бібліотечних інформаційно-аналітичних структур, пов'язані з поширенням нових комунікаційних технологій, здійснили вплив на зміст діяльності бібліотеки, на розвиток перспективних технологій роботи з інформаційними ресурсами, розширення номенклатури відповідних інформаційним потребам суспільства послуг і виробництво інформаційно-інтелектуальних продуктів.

Відбувається переосмислення ролі, завдань і методів роботи цих традиційних центрів збереження і розповсюдження інформаційно-інтелектуальних ресурсів у системі забезпечення інформаційних потреб суспільства. Вони спрямовують вектор свого розвитку на вдосконалення і впровадження нових форм роботи, урізноманітнення бібліотечно-інформаційного сервісу на основі використання новітніх інформаційно-

телекомунікаційних технологій у бібліотечній практиці, активне включення в процес інтеграції національних інформаційних ресурсів і введення їх у глобальний інформаційний простір тощо.

У цьому контексті перспективність бібліотеки визначається не тільки обсягом накопичених інформаційних ресурсів, організацією процесу комунікації між документом (інформацією) і споживачем, а й інтенсивністю використання, виробництвом на їхній основі інформаційно-інтелектуальних продуктів і надання послуг, що мають чітке функціональне призначення для певної категорії користувачів.

Це означає, що бібліотека прагне зберегти ініціативу серед інших інформаційних підсистем у впровадженні сучасних підходів до забезпечення різноманітних потреб своїх користувачів, не втративши свого права первородства, як це сталося в період організації роботи Державної системи науково-технічної інформації, коли бібліотека поступилася місцем цій структурі у створенні системи реферування і поширення науково-технічної інформації [17].

У зв'язку з цим, суспільна затребуваність визначила напрями змін акцентів у системі проявів соціальних функцій бібліотек. Бібліотекознавцями, такими як К. Селіверстова, Н. Тюліна, М. Акіліна, В. Скворцов, М. Слободяник, І. Моргенштерн, Т. Кузнецова та іншими, значна увага приділяється реалізації бібліотеками інформаційної функції, що з розвитком електронних технологій надає бібліотечним закладам статусу рівноправного партнера серед інших суспільних інститутів у розвитку українського суспільства на нових інформаційних засадах. Зокрема, К. Селіверстова серед головних функцій бібліотеки виділяє інформаційно-комунікативну, яка передбачає створення умов для вільного доступу до документів і оперативного їх отримання всіма зацікавленими в них споживачами [12, с. 28]. Головною інформаційно-комунікативну функцію бібліотеки вважає український бібліотекознавець М. Слободяник, на думку якого її суть полягає «у формуванні інформаційного потенціалу бібліотеки та його доведенні по різноманітних комунікативних каналах до споживачів» [14, с. 11].

Схожу думку висловлює і російський бібліотекознавець І. Моргенштерн. Головна інформаційна функція бібліотеки, за його визначенням, полягає в збиранні, організації і доведенні до населення інформації, зафіксованої в книгах та інших документах бібліотечного зберігання, каталогах і картотеках [9, с. 3].

Сучасний функціональний підхід до розвитку бібліотечної діяльності використала Н. Тюліна, яка підкреслює, що важливою умовою інформа-

тизації суспільства є забезпечення доступності інформації, у тому числі через створення єдиного інформаційного простору – у межах окремих країн і у світі. Істотний вклад у вирішення цього завдання може бути в бібліотек, що розвивають свою інформаційну функцію на основі сучасної технології [17, с. 7]. Із впровадженням у бібліотечну практику інформаційних електронних технологій бібліотека як інформаційно-знаннева база суспільства отримала додаткові можливості в забезпеченні різних категорій користувачів повною інформацією, необхідною у їхній повсякденній життєдіяльності, сприяючи при цьому орієнтації в ній.

З проявом загальноцивілізаційної тенденції інформатизації в інформаційному просторі України, зі зростанням значення інформаційних ресурсів у суспільному житті, що є однією з основних ознак розбудови інформаційного суспільства, значення інформаційної функції у структурі функцій сучасної бібліотеки зростає, висувається на перший план. Інформатизація не лише дала можливість доступу суспільства до наявних інформаційно-інтелектуальних ресурсів вітчизняного й зарубіжного виробництва, а й створила можливості для масового продукування нової інформації у дедалі зростаючих обсягах. У зв'язку з цим зміст інформаційної функції бібліотеки в дедалі більшій мірі пов'язується з генерацією інформації про інформацію чи «інформації на базі інформації». Зокрема, М. Слободяник вбачає «орієнтацію інформаційної діяльності бібліотеки, яка репрезентована основними її функціями, саме на інформацію, зафіксовану в документній формі» [15, с. 99].

Розвиваючи цю думку, Т. Кузнецова слушно зауважує, що бібліотеки нині усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть за відсутності інколи необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно вирізняє їх серед інших комунікативних структур. У бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею [7]. Дослідниця ж додає важливе уточнення про те, що інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває також і ресурсоорієнтованого, і ресурсоорієнтуєного характеру [там само].

Аргументовано підходить до визначення інформаційної функції М. Акіліна через розуміння словосполучень зі словом «інформаційний», яке передбачає не наявність інформації, а її перетворення, розуміння її семантики, тобто суті інформації, і її трансляції в іншому, сконцентрованому вигляді. Вона зазначає, що наявність перетвореної, нової інформації, семантичного екстракту, що відображає зміст базової, є характерною рисою інформаційної функції [2, с. 32]. Підтримуючи цей підхід, Н. Тюліна справедливо уточнює, що інформаційну функцію не можна

зводити лише до створення джерел бібліографічної інформації і довідково-бібліографічного обслуговування. В інформаційну функцію бібліотеки закладено потенційні можливості здійснення інших форм інформації, таких як реферативна, фактографічна [17, с. 5].

Цей підхід підтримано українською дослідницею Н. Ашаренковою, яка визначає інформаційну функцію бібліотеки як пізнання об'єкта, тобто опрацювання інформації (обробку, систематизацію, структурування, узагальнення, розподіл тощо) і його відображення – представлення у відповідних формах, засобах, ресурсах, послугах, залежно від поставлених цілей і категорій користувачів. На її думку, результатом реалізації інформаційної функції є створення і поширення вторинної інформації в усній, друкованій, наочній, електронній формах, у вигляді друкованої продукції, баз даних, віддаленого доступу до цифрових ресурсів у режимі онлайн, консультацій, оглядів літератури, книжкових виставок тощо [3].

Погоджуючись із вищезазначеним, необхідно також доповнити, що на сьогодні з метою ефективного задоволення суспільних потреб при реалізації своєї інформаційної функції бібліотеки спрямовують свої зусилля на покращення рівня керування інформацією (знаннями), введення її в активний суспільний обіг за допомогою використання інформаційно-телекомунікаційних технологій через виробництво на основі накопичених інформаційних масивів електронних бібліографічних, проблемно-орієнтованих реферативних і повнотекстових БД, інших інформаційних продуктів, тобто створення конкурентоспроможних інформаційно-інтелектуальних ресурсів, які стають базисом для забезпечення процесу життєдіяльності важливих сфер суспільства. При цьому бібліотеки зосереджують свою увагу на виявленні інформаційних потреб окремих категорій користувачів і можливостей їх задоволення, застосовують диференційний підхід у формуванні системи бібліотечно-інформаційного сервісу з відповідними до їхніх запитів новими послугами та продуктами.

Що ж стосується управлінських структур, то інформаційне забезпечення їхньої діяльності в Українській державі набуває особливого значення. Щодо цієї категорії користувачів реалізація і розвиток інформаційної функції набуває значної виразності в бібліотечній діяльності. Як стверджують дослідники в галузі бібліотекознавства, у часовому вимірі змінюються соціальні функції бібліотеки щодо конкретної категорії користувачів [11, с. 23]. Це означає, що для бібліотеки її функції визначаються залежністю від інформаційних потреб як окремих груп (категорій) її користувачів, так і суспільства в цілому.

Бібліотечне обслуговування, яке можна характеризувати як більш адресне, вносить відповідні корективи до визначення змісту функцій у момент їхньої активізації чи збагачується у зв'язку з цим новими. Під змістом функцій розуміється весь комплекс робіт, який має виконувати бібліотека для задоволення інформаційних потреб корпоративних користувачів. Тобто завдання полягає в тому, щоб визначити, які методологічні, організаційні і програмно-технологічні засади необхідно впроваджувати в бібліотечну діяльність, який асортимент інформаційних продуктів і послуг із відповідною інформаційно-тематичною змістовністю необхідно надавати корпоративним користувачам у процесі їх обслуговування тощо.

У контексті інформаційно-аналітичного супроводу своїх корпоративних користувачів розвиток інформаційної функції бібліотеки найдоцільніше розглядати з позиції взаємозв'язку бібліотечних установ з іншими зовнішніми елементами суспільства, зокрема владними структурами, які визначають зміст її функцій та обов'язки щодо них. Як зазначає з цього приводу Р. Мотульський, бібліотека через функції реалізує своє соціальне призначення [10], відповідає потребам суспільства, взаємодіє із зовнішнім середовищем, у процесі чого і виявляється її сутність.

Основи взаємодії бібліотеки з підсистемами зовнішнього середовища досліджували у своїх працях П. Кегбайн, В. Ванг, Л. Фоміна та ін. Зокрема, за словами Л. Фоміної, зовнішні і внутрішні дії здійснюють вплив на характер, динаміку, форми процесу взаємодії, постійні видозміни якого слугують для бібліотеки джерелом розвитку, змінюють зміст її діяльності [18]. Таким джерелом стало налагодження більш тісної взаємодії бібліотеки з владними структурами, яке почало спостерігатися на початку 1990-х років. Тому функціональні завдання управлінської ланки суспільства та системні властивості процесу прийняття рішень істотно позначилися на визначенні шляхів для кардинального поліпшення інформаційного супроводу, надання йому нового змісту, що відповідає їхнім потребам. Як справедливо з цього приводу зазначали західнонімецькі фахівці П. Кегбайн і В. Ванг, політика бібліотеки має підпорядковуватися вимогам зовнішнього середовища, інакше буде ним відторгнута [6].

У зв'язку з цим способи взаємодії бібліотеки з органами державної влади представлені її функціями щодо них, які відображають її зв'язок з цією категорією користувачів, у результаті чого може змінюватися зміст виконання функцій, досягатися нова їхня якість або реалізуватися нові відповідно до інформаційних запитів. Закономірність цього процесу

полягає також у тому, що діяльність органів державної влади органічно поєднується зі збором, аналізом інформації про об'єкти управління і виробленням варіантів управлінських рішень (сценаріїв), винесенням висновків і рекомендацій щодо їх втілення тощо. На бібліотеку, таким чином, проєктуються функції сфери управління, реалізацію яких вона інформаційно супроводжує.

Як відомо, управлінська інформація повинна бути впорядкованою і сполучитися з організацією державного управління. Однак при цьому «важливим є не взагалі рух інформації, а такий, за допомогою якого вона забезпечує інформаційні потреби органів державного управління, посадових осіб інших учасників прийняття державно-управлінських рішень» [5, с. 120–121]. Однак зі збільшенням обсягів продукуюваної в суспільстві інформації значення організації інформаційних масивів для прийняття управлінських рішень зростає. Обробка їх власними силами органів державної влади дедалі ускладнюється, унаслідок чого точність відповідей на конкретні інформаційні запити знижується.

«В особливо складному становищі опинилися центральні органи державного управління (міністерства і відомства), які обробляють такий обсяг інформації, що не тільки міністр, голова держкомітету чи його заступники, але навіть начальники головних управлінь (структурних підрозділів) не спроможні з нею ознайомитися. У результаті керівна ланка, не говорячи вже про керівника-одноосібника, реально володіє лише частиною змісту вхідної та вихідної інформації» [там само]. Така ситуація створює відповідний запит на співробітництво з бібліотекою як сучасним інформаційним центром керування інформаційними ресурсами.

При взаємодії з владними структурами бібліотека як інформаційна система, що здійснює аналіз інформаційних потоків, аналітико-синтетичне опрацювання значних інформаційних масивів, відбір і структурування найбільш якісної, суспільно значущої інформації, формує уявлення про її зміст у користувачів через систему інформаційно-аналітичних продуктів, організовує ефективне використання потрібних для сфери державного управління інформації (знань).

Практика вдосконалення реалізації інформаційної функції бібліотек у процесі співробітництва з управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими центрами зумовлює відповідно до запитів цих користувачів посилення аналітичної складової в їх обслуговуванні. Ця тенденція бібліотечного обслуговування, у свою чергу, визначила вектор розвитку інформаційної функції. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек обумовлена об'єктивним запитом користу-

вачів, особливо – у середовищі владних структур, одержати уявлення про основні тенденції змін у змістовному наповненні великих масивів інформації, що відображає розвиток суспільних процесів.

Інформаційні запити владних структур зумовлюють необхідність урахування специфічних вимог щодо методів пошуку й опрацювання інформаційних матеріалів, зокрема фактографічних, виявлення в них необхідної інформації, що стосується сфери управління. Тому забезпечення процесу прийняття управлінських рішень передбачає не лише пошук інформації із сутності проблеми, а й використання методів аналізу інформаційних матеріалів.

Удосконалюючи своє співробітництво з управлінськими структурами, сучасні бібліотечні установи розвивають асортимент своїх послуг, збагачують зміст своєї інформаційної діяльності відповідно до вимог основних принципів сучасної сфери управління. У процесі демократизації українського суспільства здійснення цих принципів наближає до задоволення суспільних інтересів, відображаючи «найбільш суттєві закономірності управління, які мають загальний характер, висвітлюють специфіку управління, його відмінність від інших видів суспільної діяльності» [8, с. 11]. Реалізація інформаційної функції бібліотек у сфері задоволення управлінських запитів при цьому сприяє вдосконаленню інформаційного обслуговування наукових установ, сфери бізнесу, політичних організацій, ЗМІ тощо. Цим, по-перше, проблематика управлінської сфери наближається до основних джерел формування суспільної думки, по-друге, сприяє ефективному, багатократному використанню суспільно значущої інформації, сприяє процесу формування громадського контролю за управлінською діяльністю.

Як показує практика, у своєму співробітництві з управлінськими структурами сучасні бібліотеки надають підтримку в утвердженні значної кількості із загального спектра діючих управлінських принципів і серед них чи не найбільш освоєний принцип релевантності інформації. Як уже говорилося вище, значна частина бібліотечних установ сьогодні сприяє органам державної влади й самоуправління в структуруванні інформації, відборі достатнього її обсягу для прийняття ефективних рішень.

Оскільки в процесах державного управління центральним є людський фактор, інформаційно-аналітична діяльність на сьогодні значною мірою спрямована на виокремлення в інформаційних масивах матеріалів, що відображають і допомагають у зростанні професіоналізму управлінської діяльності, ініціативи, інноваційних підходів до вирішення проблем. Це особливо важливо в умовах утвердження електронних інформаційних технологій в управлінській сфері, пов'язаних з ними

інноваційних технологій, що, у свою чергу, потребує постійного підвищення кваліфікації працівників, професійної перепідготовки.

Бібліотечні установи, спираючись на власні фонди, на результати цілеспрямованої діяльності, пов'язаної з відбором необхідної інформації з масивів глобального інформаційного простору та вітчизняних ресурсів інформації, доступних у міжбібліотечній кооперації, мають можливість сприяти утвердженню принципу управління якістю рішень за допомогою представлення владним структурам необхідних стандартів, інших нормативних документів, представлення належним чином структурованої соціологічної інформації, експертних розробок з актуальних питань суспільного життя тощо.

Інформаційний супровід реалізації принципу об'єктивності державного управління знаходить своє відображення в інформаційно-аналітичних виданнях бібліотек, що базується, насамперед, на фондах комплектування матеріалами ЗМІ та оперативною інформацією Інтернету. Ці джерела дають багатий, різноманітний матеріал вивчення якості управлінської діяльності в оцінках різних категорій населення, політичних сил, відображення в інформаційній сфері економічних, соціальних перетворень, усіх аспектів суспільного життя.

Якість управлінської діяльності значною мірою залежить від прогнозно-аналітичного рівня її забезпечення, тобто від реалізації принципу випереджального стану управління. І сьогодні бібліотечні установи комплектуванням інформацією щодо прогнозів суспільного розвитку і використанням навігаторських можливостей в інформаційному просторі можуть надавати реальну допомогу управлінським структурам, реалізуючи при цьому аспекти своєї інформаційної функції.

У цьому контексті бібліотечні установи під час інформаційного супроводу діяльності владних структур керуються виробленими в процесі практичної діяльності установками, які полягають у такому:

– бібліотека має оперативно реагувати на динаміку інформаційних потреб потенційних користувачів, зокрема державних органів влади, з метою подальшої модифікації форм і змісту їх обслуговування;

– залежно від інтенсивності попиту й категорії державних органів влади (центральної, регіональної, місцевої) на той чи інший інформаційно-аналітичний матеріал бібліотека формує номенклатуру бібліотечних послуг і продуктів для потенційних користувачів. Для їх продукування визначаються варіанти поєднання різних форм роботи з інформаційним матеріалом, «відшліфовуються» технології аналізу його змісту, вноситься коректування при поповненні складу бібліотечного фонду, встановлю-

ються первинні джерела інформації (знань), канали їх передачі, способи доставки користувачу інформаційно-аналітичних продуктів тощо;

– бібліотека забезпечує нейтральний статус (незаангажованість) щодо тих чи інших політичних сил, що зумовить об'єктивність при підготовці аналітичних продуктів;

– бібліотека визначає власні цілі при інформаційно-аналітичному супроводі діяльності цієї категорії користувачів. У цьому контексті варто звернути увагу на два моменти. Один із них полягає в тому, що бібліотека має власні інтереси, викликані необхідністю стабільності й надійності функціонування, фінансового й ресурсного забезпечення тощо. При більш тісній взаємодії з владними структурами вона отримає можливість привернути увагу до вирішення власних проблем (фінансування проєктів щодо ефективного використання бібліотечного потенціалу, закладеного в інтелектуально-інформаційних ресурсах тощо). Інший – формування уявлення про якість бібліотечного сервісу. Як показують тенденції сьогодення, прискорений темп змін в оточуючому середовищі наводить на думку, що він має перебувати в постійному розвитку, набуваючи нових форм і змісту.

Сучасні бібліотеки з їхніми інформаційно-аналітичними структурами в системі соціальних інформаційних комунікацій мають значну перспективу в наданні допомоги органам державної влади та самоврядування.

Активізація процесу посилення аналітичної складової на базі вдосконалення технології аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації в бібліотеках створила умови для трансформації традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну. Ідеться не лише про згаданий вище ресурсоорієнтований і ресурсоорієнтований характер діяльності, що матеріалізується у відповідні види інформаційно-аналітичної продукції (фактографічні, реферативні тощо). Вагомого значення набуває організація досліджень на базі опрацювання масивів інформаційно-інтелектуальних ресурсів з метою виявлення і передбачення проблемних ситуацій у керованій сфері при вивченні суспільних процесів, розробки рекомендацій щодо їх подолання і підготовка необхідних інформаційно-аналітичних матеріалів, що стають підґрунтям для прийняття управлінських рішень. У середовищі корпоративних користувачів сучасних бібліотек у владних структурах зростає попит на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек і перед бібліотекою завдання полягає в тому, щоб через реалізацію відповідних функцій максимально задовольнити інформаційні потреби органів державної влади, надаючи такий продукт і послуги, які відповідають їхнім запитам.

Тому в процесі дедалі тіснішої взаємодії з управлінськими структурами дослідники роблять висновок про «поступову трансформацію інформаційної функції в інформаційно-аналітичну» [4, с. 297]. Саме реалізація інформаційної, поступове закріплення інформаційно-аналітичної функції за бібліотеками спостерігається в процесі все більш тісного співробітництва з органами державної влади, місцевого самоврядування.

Розвиток інформаційно-аналітичної функції діяльності бібліотек передбачає підвищення аналітичного рівня продуктів бібліотеки як результат використання інтелектуальних технологій обробки інформації, що сприятиме якісному інформаційному забезпеченню процесу керування. Він проходить шлях від аналітико-синтетичної і логічної переробки первинних документів, яка передбачає інформаційне згортання, до якісно-змістовного перетворення інформації, що функціонально перетинається з науковою (виробництво нового знання) і управлінською (розробка варіантів рішень, моделей тощо) діяльностями [16].

Процес реалізації інформаційно-аналітичної функції пов'язаний із виробництвом бібліотечних продуктів, що передбачає проведення опрацювання інформації на семантичному (змістовному) рівні з додатковим дослідженням сфери управління, детальним розбором проблемної ситуації, життєво важливих процесів суспільства в режимі інформаційного моделювання суспільних проблем, варіантів розвитку подій, моделей конкретних дій у проблемних ситуаціях тощо, з обов'язковим вмістом умовиводів і винесенням висновків, рекомендацій, наданням прогнозів тощо.

Таким чином, в умовах інформатизації суспільної діяльності, у тому числі органів державної влади, зростає роль інформаційної функції в структурі функцій сучасної бібліотеки, яка пов'язується з генерацією інформації про інформацію чи «інформації на базі інформації», що дає уявлення про основні тенденції змін у змістовному наповненні великих масивів інформації. Удосконалення бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності владних структур, посилення аналітичної складової в їх обслуговуванні інформаційна функція бібліотек об'єктивно трансформується в інформаційно-аналітичну. Цей процес пов'язаний з необхідністю підвищення аналітичної складової в інформаційних продуктах бібліотек як результат освоєння аналітичних методик опрацювання інформації на семантичному рівні, дослідження суспільних процесів у режимі інформаційного моделювання на базі аналізу великих обсягів інформації, виявлення закономірностей їх розвитку з розробкою рекомендацій, прогнозів з використанням інформації наукового, науково-експертного плану.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 33/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=32%2F95-%E2%F0>. – Назва з екрана.
2. *Акилина М. И.* Информационная функция как понятие / М. И. Акилина // Библиотека. – 1999. – № 10. – С. 30–32.
3. *Ашаренкова Н. Г.* Інформаційна функція публічної бібліотеки: її сутність і властивості / Н. Г. Ашаренкова // Документознавство та інформаційна діяльність: Наука. Освіта. Практика : матеріали наук. конф. 18 груд. 2002 р.– К., 2003. – С. 22–25.
4. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – 297 с.
5. *Дегтяр А. О.* Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення / А. О. Дегтяр ; Нац. акад. держ. управління при Президентіві України ; Харк. регіональний ін-т. – Х. : Вид-во ХарPI NADY «Магістр», 2004. – 224 с.
6. *Кегбайн П.* Право на взаимодействие. Значение социальной среды для формирования политики библиотек и управление ими / П. Кегбайн, В. Ванг // Библиотека. – 1993. – № 7 – С. 2–6.
7. *Кузнецова Т. Я.* Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа: http://www.bgunb.ru/links/master/school/doc_2001/Kuznesova1.html. – Загл. с экрана.
8. *Луговий В.* Закономірності, принципи та фактори вибору в науковому пізнанні процесів державотворення / В. Луговий, В. Бакуменко, В. Князев // Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 432 с.
9. *Моргенштерн И. Г.* Информационное общество : учеб. пособие / И. Г. Моргенштерн. – Челябинск, 1996. – С. 3.
10. *Мотульский Р. М.* Библиотека в социуме: предназначение и функции / Р. М. Мотульский // Библиотековедение. – 2007. – № 5. – С. 19–21.
11. *Никонорова Е. В.* Вектор развития современной библиотечной науки / Е. В. Никонорова // Библиотековедение.– 2003. – № 6. – С. 23.
12. *Силиверстова Е.* О функциях библиотек / Е. О. Силиверстова // Библиотека. – 1992. – № 1. – С. 27–29.

13. *Скворцов В. В.* Библиотекведение: вчера, сегодня, завтра (полеми-ческие заметки) / В. В. Скворцов // Библиотекведение. – 1996. – № 4/5. – С. 39.

14. *Слободяник М. С.* Методологічні аспекти дослідження наукової бібліотеки / М. С. Слободяник // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 7–12.

15. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995. – 268 с.

16. *Сляднева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.it2 b/ru/it2 b2.view3.page53.html>. – Загл. с экрана.

17. *Тюлина Н. И.* Информационная функция библиотеки / Н. И. Тюлина // Библиотекведение. – 1993. – № 1. – С. 3–11.

18. *Фомина Л. Н.* От осознанного интереса к практическому взаимодействию / Л. Н. Фомина // Библиотекведение. – 1998. – № 1. – С. 32–46.

УДК 027.8:025.5:004.7(4 Укр)

Вікторія Бондаренко,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ДИСТАНТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕК: СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПИТАННЯ

У статті досліджується сучасне бачення дистантного обслуговування користувачів бібліотек дослідниками в галузі бібліотекознавства. Проаналізовано науковий доробок з цієї тематики провідних бібліотекознавців. Висвітлено ступінь розробленості питання дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у науковому колі.

Ключові слова: бібліотека, дистантні послуги, інформація, інформаційно-аналітична діяльність, Україна.

Актуальність удосконалення і використання дистантних інформаційно-аналітичних форм бібліотечного обслуговування обумовлюється стрімким розвитком новітніх інформаційних технологій і суспільним значенням комунікаційної функції бібліотек.

Посилення ролі комунікаційних аспектів у становленні інформаційного суспільства прогнозували у своїх працях Д. Белл, П. Дракер, Е. Тоффлер, які під час дослідження глобальних змін у суспільстві й розвитку інформаційної цивілізації констатували прискорене зрушення від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг й інформації посилення.

Вагомий внесок у дослідження соціальних комунікацій було зроблено такими вченими, як А. Соколов [1], В. Ільганаєва [2], Г. Почепцов [3], М. Коноваленко, В. Коноваленко [4], І. Яковлев [5], Ф. Шарков [6] та ін.

Одним з опорних центрів соціально-комунікаційної структури суспільства є соціальний інститут бібліотеки, значення колосального інформаційно-комунікативного потенціалу якого зростає з огляду на збільшення кількості інформації, що виробляється в суспільстві.

З позицій інформаційно-документального підходу бібліотеку представляють у своїх працях В. Скворцов [7], Н. Кушнарєнко [8], О. Онищенко [9], В. Горовий [10], І. Давидова [11] та ін. Наголошують на тому, що сутнісною, базовою функцією бібліотеки є комунікаційна функція, Ю. Столяров [12], М. Слободяник [13] і Т. Берестова [14], В. Мінкіна [15] та ін.

Цінні наукові висновки стосовно діяльності бібліотечних установ і розвитку бібліотечної справи із впровадженням нових інформаційних технологій зроблено в працях М. Дворкіної [16], Л. Костенка [17].

Бібліотеку в системі наукових комунікацій розглядають Г. Шемаєва в монографії «Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій» [18] і В. Копанєва у статті «Бібліотека в системі наукової електронної комунікації» [19].

Так, Г. Шемаєва у своїй роботі визначає комплекс взаємопов'язаних напрямів розвитку бібліотеки в системі науки, зокрема інформаційно-бібліотечних електронних ресурсів на засадах їх збагачення, посилення аналітичної діяльності, організації трансферу інновацій.

В. Копанєва пропонує концептуальну модель бібліотеки, яка стане інтегративною ланкою інформаційної сфери суспільства, розглядає розвиток системи наукової комунікації і підвищення її реагентності, що загострює потребу збереження плинної мережевої інформації.

Еволюція наукових поглядів на функціонування бібліотеки як соціального інституту в політико-комунікативних процесах досліджується в монографічній роботі Т. Гранчак «Бібліотека і політична комунікація» [20]. Автор розкриває місце й роль бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації, визначає місце й роль у системі політичної комунікації інформаційно-аналітичних структур бібліотек, аналізує й узагальнює досвід політико-комунікативної взаємодії бібліотеки з владними структурами. Попри те що Т. Гранчак досліджує основні напрями і форми політико-комунікативної взаємодії бібліотек із громадянським суспільством, забезпечення цієї взаємодії за допомогою дистантних форм бібліотечного обслуговування нею детально не розглядається, оскільки це не передбачалося метою дослідження.

Отже, незважаючи на значний масив праць щодо комунікаційних аспектів функціонування соціального інституту бібліотеки, його адаптації до умов електронного середовища, проблема розвитку і вдосконалення дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек до сьогодні не стала предметом комплексного наукового аналізу. Водночас у пострадянському бібліотекознавстві можна виокремити три групи праць, які певною мірою дотичні до проблеми:

1. Дослідження, увага в яких приділяється проблемам бібліотечного інформаційного та інформаційно-аналітичного обслуговування.

2. Праці, у яких аналізується обслуговування користувачів бібліотек за допомогою електронних і телекомунікаційних технологій.

3. Наукові розвідки, присвячені висвітленню окремих питань, пов'язаних з дистантним обслуговуванням.

Акцент на необхідності активного використання в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек сучасних електронних технологій, розширення ресурсної бази підготовки інформаційно-аналітичної продукції за рахунок інтернет-джерел, налагодження ефективного комунікативного зв'язку бібліотеки з користувачем у процесі задоволення його інформаційних потреб робиться у працях таких фахівців, як Л. Кононученко [21], Н. Терещенко [21], Н. Пасмор [23], О. Васюк [24], Н. Іванова [25], О. Кобелев [26], Чен Щзешзін [27], В. Пальчук [28], Л. Северин [29].

Так, у дисертаційному дослідженні Л. Кононученко «Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» досліджено контингент сучасних користувачів обласних універсальних наукових бібліотек, визначено особливості інформаційних потреб користувачів обласних універсальних наукових бібліотек України в 1990-ті роки й першому десятиріччі ХХІ ст., розкрито соціально-культурні чинники, що вплинули на їхню динаміку. При цьому, узагальнюючи досвід обласних універсальних наукових бібліотек України із забезпечення інформаційних потреб користувачів, аналізуючи впровадження ними ефективних форм інноваційної діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України, Л. Кононученко не ставить за мету розкрити роль у цьому процесі використання дистантних форм обслуговування.

Теоретичні засади й досвід університетських бібліотек у забезпеченні освітньо-інформаційних потреб іноземних студентів розглянуто в дисертаційному дослідженні Н. Терещенко «Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці». Дослідницею визначено шляхи та тенденції вдосконалення системи інформаційного обслуговування, узагальнено дані про значення в діяльності університетської бібліотеки інформаційних технологій з використанням мережі Інтернет, що визначається доступом до електронних каталогів і електронних документів, баз даних, створенням власних інформаційних ресурсів, розвитком міжбібліотечної кооперації, розроблено модель освітньо-інформаційного обслуговування іноземних студентів, що найбільшою мірою враховує всі напрями й можливості інформаційного забезпечення діяльності університетської бібліотеки.

Вплив основних чинників на трансформацію соціальних функцій бібліотеки вищого навчального закладу розкрито в дисертаційному дослідженні Н. Пасмор «Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної

роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю». У роботі проаналізовано сучасний рівень задоволення інформаційних потреб студентів бібліотечними засобами, розроблено концептуальну модель системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи учнів ВНЗ юридичного профілю. Автор пропонує алгоритм створення автоматизованого бібліотечного й когнітивного складників цієї системи, що базується на ефективному використанні комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

Інформування в правовій сфері та інформаційні потреби юристів за умов формування правової держави досліджено в дисертаційних роботах О. Васюк «Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави» та Н. Іванової «Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008)».

Автори розглядають систему інформаційно-бібліографічних ресурсів, у тому числі електронних, з правознавства, пропонуються шляхи для вдосконалення системи забезпечення інформаційно-бібліографічними джерелами галузі правознавства за сучасних умов.

Зарубіжний досвід бібліотечного обслуговування та його розвиток розглянув на прикладі Китаю Чен Цзешінь у дисертаційному дослідженні «Бібліотечно-інформаційні мережі Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку». У роботі висвітлено проблеми організації бібліотечно-інформаційних мереж Китаю: їх кадрового й користувачко-технологічного забезпечення, проаналізовано міжнародний досвід бібліотечного співтовариства у сфері комп'ютеризації бібліотек і використання в їхній діяльності інтернет-технологій, визначено національні особливості бібліотечних комп'ютерних мереж, а також міжнародні, зумовлені впливом мережі Інтернет, сформульовано основні умови і вимоги до створення веб-сайтів.

Теоретичне обґрунтування інформаційної аналітики в структурі діяльності бібліотек України за умов інтелектуалізації соціокомунікаційних відносин у суспільстві надав О. Кобелев у монографічній роботі «Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні». Автор проаналізував джерела становлення інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечній сфері, визначив специфіку інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеці, її зміст, характер, технології та організаційні засади, охарактеризував ресурси інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках, зокрема інформаційні, організаційно-технологічні, методичні й кадрові, окреслив тенденції розвитку інформаційно-аналі-

тичної діяльності в бібліотечно-інформаційній сфері, акцентував увагу на питаннях упровадження інтелектуальних технологій інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналізу сучасного стану бібліотечно-інформаційного забезпечення в Україні присвячена дисертаційна робота «Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні» Л. Северин. Вона проаналізувала особливості інформаційних потреб представників органів місцевого самоврядування і місцевої громади як чинника створення адекватної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні, визначила стратегічні напрями вдосконалення документно-ресурсної бази, обґрунтувала пріоритетне значення інформаційно-аналітичної діяльності місцевої публічної бібліотеки й перспективні напрями підвищення рівня інформаційної культури представників місцевої влади в контексті формування системи бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування.

Основні завдання бібліотечно-інформаційно-аналітичного забезпечення в сприянні ефективній роботі органів державної влади в період оновлення процесу державного управління, інформатизації усіх сфер українського суспільства визначено в дисертації В. Пальчук «Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України» (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). У роботі проаналізовано розвиток інформаційної функції сучасних бібліотек і її трансформацію в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади, розглянуто інформаційно-аналітичні структури бібліотек як їхні інтелектуально-комунікативні підсистеми, що сприяють введенню в суспільний обіг інформації, наукових знань шляхом використання сучасних форм аналітико-синтетичного опрацювання бібліотечних фондів, у тому числі масивів електронної інформації.

Автори згаданих робіт наголошують на важливості використання в інформаційній та інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек новітніх електронних технологій, проте технологія впровадження останніх у згаданих працях розглядається лише побіжно, оскільки не передбачається предметом дослідження. Попри вагомий внесок у дослідження інформаційного та інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у цих роботах відсутнє системне дослідження використання в цьому процесі дистантних форм.

Що стосується питання обслуговування за допомогою електронних і телекомунікаційних технологій, то підґрунтям для висновків щодо

перспективності їх впровадження в бібліотечну практику стали праці Ф. Ланкастера й Р. Хейса, які стояли у витоків комп'ютеризації бібліотек, вивчали її вплив на книгозбірню як таку та на її окремі функції, і С. Боргман – з історії автоматизації і трансформації бібліотечних послуг і дослідження стану автоматизації книгозбірень США, Великої Британії, а також країн Центральної і Східної Європи.

У вітчизняному науковому сегменті автоматизацію бібліотек, електронні та телекомунікаційні технології в процесі бібліотечного обслуговування активно досліджували у своїх роботах М. Слободяник [30], В. Загумена [31], В. Дригайло [32], Т. Ярошенко [33], К. Лобузін [34], В. Копанева [35] та ін. Зокрема, історичні тенденції розвитку інформаційних процесів і бібліотечної діяльності як фактора, що впливає на трансформацію бібліотек і бібліотечної освіти, розглядаються в монографії М. Слободяника «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій», де автор подає стислий огляд тенденцій автоматизації зарубіжних бібліотек.

Вагомим науковим доробком у сфері бібліотечного обслуговування на основі використання електронних технологій стало монографічне дослідження К. Лобузін «Технології організації знань ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності», у якому, зокрема розглядається розвиток онлайн-форм бібліотечно-інформаційної діяльності, досліджуються інноваційні бібліотечні послуги, онлайн-інформаційно-бібліографічні ресурси й сервіси, комплексні інформаційні бібліотечні ресурси з інтелектуальним доступом у контексті соціокомунікаційних процесів і формування суспільства знань. Зокрема, автор через суспільні процеси, які істотно вплинули на характер бібліотечного обслуговування, розглядає також систему обслуговування віддалених користувачів. У роботі констатується, що на сьогодні до системи обслуговування віддалених користувачів належать переосмислені на сучасній технологічній основі такі традиційні бібліотечні послуги:

- інформування про бібліотеку, її послуги через сайт, включно з описом фондів і колекцій, про віртуальні виставки;
- доступ до електронного каталогу як основного бібліографічного ресурсу;
- забезпечення доступу віддалених користувачів до електронних ресурсів власної генерації бібліотеки (локальні бібліографічні БД, бібліографічні покажчики й списки, фактографічні дані, повнотекстові ресурси, що становлять електронні колекції бібліотеки);
- електронна доставка документів (ЕДД);
- довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів.

Як наголошує К. Лобузін, Інтернет сьогодні став невід'ємною глобальною складовою бібліотечних ресурсів і сервісів: залучення віддалених користувачів значно розширило коло потенційних споживачів бібліотечних послуг, каталогізація веб-ресурсів підвищила інформаційний потенціал бібліотечного фонду, а технологічні можливості інтерактивного зворотного зв'язку дають змогу організувати бібліотечне обслуговування віддалених користувачів на тому ж високому рівні, який отримують читачі традиційної бібліотеки. Водночас процес обслуговування віддалених користувачів розглядається дослідницею в контексті бібліотечно-інформаційної діяльності та організації знанневих ресурсів бібліотек в умовах поширення електронних технологій; його ґрунтовний аналіз не передбачався метою і предметом дослідження.

У публікаціях В. Загуменної розглядаються проблеми автоматизації інформаційно-бібліографічного забезпечення комплектування фондів наукових бібліотек, вплив комп'ютерних технологій на розвиток інформаційних ресурсів бібліотек України. Необхідність упровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, зокрема в інформаційно-бібліотечну сферу, і розвитку на цій основі регіональної, національної і міжнародної інформаційної взаємодії, зокрема міжнародного бібліотечного співробітництва й кооперації, розглядає в дисертаційній роботі Аль Тавалбех Серхан Ахмед [36]. Автор досліджує проблему використання комп'ютерних технологій у сфері розвитку міжнародного бібліотечного співробітництва з точки зору теоретико-методичних й організаційних підходів, характеризує взаємозв'язок динамічних процесів: комп'ютеризацію бібліотек у зарубіжних країнах, розвиток міжнародного бібліотечного співробітництва на основі комп'ютерних технологій і їх взаємовплив. У роботі аналізуються можливості інтернет-сервісного комунікаційного середовища як технологічної бази міжнародного обміну ідеями, знаннями, інформацією і документами в межах світового бібліотечного співтовариства, обґрунтовуються перспективні напрями і форми міжнародного бібліотечного співробітництва на основі комп'ютерних та інтернет-технологій.

Сьогодні вітчизняними й зарубіжними науковцями активно досліджується сучасний стан веб-сайтів бібліотек, перспективи їх удосконалення і модернізація у зв'язку з розвитком електронних технологій, аналізуються особливості створення і функціонування бібліотечних сайтів як одного з найважливіших інструментів для забезпечення доступу до ресурсів бібліотеки й надання бібліотечних послуг.

Як Інтернет змінив способи реалізації місії бібліотек і характер

взаємодії бібліотек з їхніми користувачами, досліджує С. Бенз у роботі «Нове покоління бібліотечних веб-сайтів». Вона звертає увагу на те, що наразі бібліотеки обслуговують віддалених користувачів, зокрема здійснюють інформаційне та інше інноваційне обслуговування через Інтернет, проте не повинні зупинятися на досягнутому, а, навпаки, мають забезпечувати відповідну до реальних потреб користувачів релевантність інформації, що надається. Як наголошує С. Бенз, лише наявність у бібліотеці веб-сайту та надання доступу до онлайн-ового каталогу не є достатнім – необхідно сконцентрувати зусилля на керуванні якістю інформаційного наповнення ресурсів, забезпечити чітку навігацію та ефективну інформаційну архітектуру.

Бібліотечний веб-портал, його місце й значення у функціонуванні наукової бібліотеки розглядає у своєму методичному посібнику «Как создать свой веб-сервер: методическое пособие для библиотек по информационным технологиям и Интернет» Я. Шрайберг; досліджує в роботі «Роль і місце веб-порталу в діяльності наукової бібліотеки» Ю. Артемов; зміст бібліотечних сайтів розглядається в статті Л. Філіпової «Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті».

Спробу теоретично осмислити цілі, завдання і види інформації на веб-сайтах публічних бібліотек, а також проаналізувати побажання віддалених користувачів і пропозиції публічних бібліотек, що належать до змісту веб-сайтів, зроблено в роботі І. Троліна «Ресурси веб-сайтів публічних бібліотек України: компроміс пропонованого і очікуваного».

У дисертаційній роботі Д. Соловяненка «Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок XXI ст.)» [37] проаналізовано основні тенденції впровадження телекомунікаційних технологій у практику обслуговування вітчизняних бібліотек, розроблено методологію кількісної та якісної оцінки бібліотечного веб-сегмента українського сегмента мережі Інтернет, проведено системне моніторингове дослідження динаміки змін у вітчизняному бібліотечному веб-сегменті, розроблено цілісну технологію бібліотечного інтернет-сервісу, визначено напрями розширення можливостей упровадження інтернет-, екстранет-, інтранет-технологій для надання бібліотечного сервісу, розглянуто фактори, що впливають на темпи розвитку бібліотечного інтернет-сервісу в бібліотеках України.

Визначенню місця бібліотеки в сучасному віртуальному середовищі, створенню і функціонуванню веб-сайтів приділяли увагу такі зарубіжні дослідники, як Т. Берестова, О. Лаврик і Т. Дергилева, Р. Мотульський, Ю. Столярів. Утім, у наукових розробках цього спрямування зарубіжних

і вітчизняних учених увага приділялася, в основному, методології, тенденціям розвитку, впровадженню інтернет-технологій у бібліотечну практику, створенню, функціонуванню і наповненню веб-сайтів бібліотек. Проте специфіка веб-сайту як провідного інструменту дистантного обслуговування залишалася нерозкритою.

Останнім часом у контексті організації бібліотечної діяльності із впровадженням електронних технологій з'являється дедалі більше праць, присвячених функціонуванню такого виду дистантного інформаційного ресурсу, як електронні бібліотеки, і використанню електронних бібліотек у процесі задоволення інформаційних потреб користувачів. Так, В. Армс у своїй книзі «Електронні бібліотеки» відзначає двох авторів, «першовідкривачів цифрових бібліотек», чії роботи істотно вплинули на наступні покоління дослідників. Це американські вчені В. Буш (Vannevar Bush) і Ліклідер (JCR Licklider).

У липні 1945 р. В. Буш, директор Американського агентства наукових досліджень і розробок (US Office of Scientific Research and Development), опублікував статтю в журналі *Atlantic Monthly* під назвою «Як ми можемо думати» (*As we may think*), у якій висловив припущення про потенційні можливості, які перспективні технології того часу можуть надати вченим для збору, зберігання, пошуку та обробки інформації.

Серед вітчизняних дослідників згаданої проблематики привертає увагу дисертаційна робота І. Павлуші «Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» [38], у якій досліджено основні тенденції і напрями розвитку електронних бібліотек в Україні та світі, запропоновано технологічну модель і науково-практичні засади акумуляції в бібліотеках різновидової електронної інформації у формі електронних бібліотек зі специфічними аспектами комплектування, обліку, формування фонду і використання ресурсів, визначено перспективні напрями розвитку ЕБ України.

В. Резніченко, О. Захарова, Е. Захарова в роботі «Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси» описують результати аналітичного огляду провідних наукових електронних бібліотек, розміщених у мережі Інтернет, пропонують каталог досліджених бібліотек та узагальнюючі моделі їхніх інформаційних ресурсів і сервісів, які можуть розглядатися як основа для проектування і розробки конкретних електронних бібліотек.

Окремо розглядали електронні бібліотеки і їхнє функціонування, цілі та завдання у своїх роботах Т. Майстрович «Електронные библиотеки: современное состояние теории и практики» О. Антопольський,

К. Вигурський «Концепция электронных библиотек», В. Иванова «Электронная библиотека в системе библиотечного обслуживания», О. Жабко «Среда электронных библиотек: проблемы обслуживания пользователей».

Детально досліджують електронну бібліотеку, її поняття, характеристику різних видів та аналіз поточного стану розвитку технологій, що використовуються при створенні електронних бібліотек, П. Лапо та А. Соколов. Як приклади розглядаються електронні бібліотеки, реалізовані в рамках міжнародних, національних і локальних проєктів.

Серед вітчизняних науковців актуальними стосовно перспектив розвитку електронного бібліотечно-інформаційного ресурсу країни є дослідження в працях А. Чекмарьова, Л. Костенка, О. Пашкова, І. Давидової, Л. Філіпової. Цінні наукові висновки стосовно функціонування електронних бібліотек, що зроблені згаданими вченими, було взято до уваги для з'ясування специфіки саме дистантного обслуговування за допомогою електронних бібліотек.

Ще одному з аспектів дистантного обслуговування – здійсненню віртуального довідково-інформаційного обслуговування – приділяли увагу у своїх роботах такі дослідники, як І. Багрова, І. Міхнова, А. Пурник, М. Самохіна, Н. Адріанова, Л. Варюхіна, І. Торлін. У своїх працях автори констатують, що віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування є однією з форм обслуговування віддалених користувачів у мережевому середовищі, що активно розвивається. Отримавши інтернет-втілення, довідково-бібліографічне обслуговування виграє в оперативності, масштабі аудиторії користувачів, у наданні не тільки бібліографічної, а й повнотекстової інформації, у забезпеченні доступності послуг для віддалених користувачів.

Електронне довідкове обслуговування, як одну з форм обслуговування віддалених користувачів, що активно функціонує в мережевому середовищі й поширене у всіх типах бібліотек, розглядає О. Жабко в роботі «Справочное обслуживание в сетевой среде – от локального обслуживания к национальным корпоративным службам».

Ще один напрям сучасних бібліотекознавчих досліджень, що стосується форм дистантного обслуговування бібліотечних користувачів, – наукові розвідки з тенденцій розвитку МБА та електронної доставки документів, їх перспектив і модернізації у зв'язку з розвитком нових електронних технологій. Різні аспекти функціонування МБА та сервісу електронної доставки документів і їхньої ролі в реалізації бібліотекою своїх функцій із забезпечення ефективного обслуговування користувачів

висвітлено в дослідженнях О. Кудрової, І. Багрової, В. Глухова, Є. Дементьєвої, Р. Усманова, Л. Симонової, І. Красильнікової.

Авторами охарактеризовано електронну бібліотеку як перспективний засіб організації доставки документів та обслуговування по МБА, розкрито роль міжбібліотечного абонементу в забезпеченні джерел знань в інформаційному суспільстві, узагальнено досвід зарубіжних бібліотек у забезпеченні функціонування міжнародного міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів.

Досвід близького зарубіжжя розкрито в роботі Р. Ахремчика й С. Титовича «Обслуговування віддалених користувачів в ЦНБ НАН Білорусі» [39]. Автори аналізують організацію надання інформації віддаленим користувачам у Центральній науковій бібліотеці ім. Я. Коласа НАН Білорусі. Серед висвітлених авторами питань – оперативність і повнота задоволення інформаційних потреб користувачів, традиційний МБА, електронна доставка документів, вартість послуг й оплата витрат, облік і статистика по МБА і ДД.

У контексті постійного вдосконалення сучасних технологій електронного зв'язку для висновків стосовно перспектив розвитку дистантних форм обслуговування бібліотечних користувачів корисними виявилися результати досліджень О. Ісаєнка та О. Волохіна щодо розвитку інноваційних технологій інформаційного обслуговування в бібліотеках. Зокрема, у дисертаційній роботі О. Ісаєнка «Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.)» [40] було узагальнено досвід упровадження технологічних складових інформаційного обслуговування в практику роботи провідних бібліотек України, досліджено особливості та виявлено пріоритети з інформаційного обслуговування електронними науково-інформаційними ресурсами користувачів НБУВ, запропоновано шляхи стосовно вдосконалення інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки й стратегічні напрями розвитку інноваційних технологій у системі інформаційного обслуговування бібліотеки.

Бездротову передачу даних, що об'єднує в собі мобільний зв'язок і передачу даних, що дає можливість користувачам мобільних телефонів з легкістю отримувати доступ до необхідної інформації в мережах Інтернет, детально розглянуто в роботі О. Волохіна «Мобільні технології сучасної бібліотеки: новий сервіс, практичний досвід, перспективи» [41]. Автор наголошує, що використання технологій WAP дає змогу покращити імідж установи й надати нові канали поширення послуг. На прикладі Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, яка започаткувала проект

використання мобільних сервісів на сайті бібліотеки, ним розглядаються питання створення бібліотечного war-сайту, власні розробки щодо забезпечення доступу до інформаційних і бібліографічних баз даних через мобільний телефон або КПК, реалізація WAP-OPAC, що базується на системі ІРБІС, запропоновано онлайнове програмне рішення для публікації контенту на war-сайті.

Безпосередньо дистантне обслуговування користувачів бібліотеки й різні аспекти питання його розвитку і вдосконалення системно досліджуються Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського під керівництвом В. Горового [42], який у роботі «Бібліотеки: погляд у завтра» наголошує на необхідності змін у відносинах бібліотекар – користувач. На переконання дослідника, ці відносини мають базуватися на уявленнях про сутність і запити людей, що сьогодні користуються і користуватимуться бібліотечними послугами в перспективі. Як стверджує В. Горовий, усупереч традиційним уявленням про зміст бібліотечної діяльності, як показує практика, для успішного обслуговування сучасних користувачів потрібне не стільки вдосконалення роботи щодо поліпшення доступу до фондів (адже значна частина користувачів просто не може виділити при сьогоднішньому темпі життя у своєму часовому бюджеті необхідний ресурс часу), скільки допомога користувачам за межами бібліотеки. Сьогодні вимагає розвитку методик активної роботи з доведення наявних інформаційних ресурсів до дистантних користувачів, введення актуальної суспільно значущої інформації в обіг за межами бібліотеки, сприяння таким чином інформатизації суспільства.

Важливість і перспективність дистантних форм бібліотечного обслуговування зазначається в колективній монографії НБУВ «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» [43], у якій обґрунтовується теза про те, що дистантні форми бібліотечної роботи набувають якісного вдосконалення, розвиваються і, у недалекій перспективі, очевидно, мають стати провідними в інформаційному забезпеченні користувачів. У роботі наголошується на тенденціях розвитку дистантного обслуговування у двох основних напрямках. Перший пов'язаний з розвитком традиційних форм дистантного обслуговування на базі поступового заміщення інформації на паперових та інших традиційних носіях електронними: формування електронних каталогів, довідкової інформації на сайтах бібліотек, поступовий перехід міжбібліотечних інформаційних обмінів із книжкової форми обігу, мікрофільмування тощо на обмін в інтересах користувачів електронною інформацією, надання в їхнє розпорядження

наявних масивів електронної інформації, структурованої в базах та електронних бібліотеках.

Другий напрям дистантного обслуговування користувачів пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками, виготовленням інформаційно-аналітичних продуктів у режимі «інформація на базі інформації», продуктів, що ефективно розкривають наявні бібліотечні фонди на рівні занурення в змістовну глибину видань, розгляду основних ідей, висновків, прогнозів. Такий підхід сприяє ефективному донесенню матеріалу зацікавленому користувачу, продуктивному використанню бібліотечних ресурсів у роботі щодо реалізації народно-господарських програм, розробки наукових тем, соціальних та інших проблем, що виникають у процесі розвитку суспільства. Цей напрям діяльності бібліотечних установ перебуває в процесі становлення. На сьогодні в ньому відбувається розгалуження щонайменше на два напрями: виробництво інформаційних, інформаційно-аналітичних та аналітичних продуктів, орієнтованих на масового користувача, і продуктів, що замовляються сферою корпоративних користувачів, вузькотематичного призначення. Виробництво останньої категорії продуктів є важливим напрямом входження бібліотечної системи в інформаційні ринкові відносини.

У монографічній роботі ґрунтовно досліджено напрями розвитку й тенденції вдосконалення дистантного обслуговування. Водночас, зосередившись на перспективах розвитку й наголошенні на тенденціях щодо підвищення в ньому значення аналітичної складової, автори монографії не ставлять за мету проведення термінологічного аналізу безпосередньо визначення «дистантне обслуговування», висвітлення його форм і технології впровадження. Отже, детальний розгляд цих питань на сьогодні залишається актуальним.

Останнім часом питання дистантного обслуговування користувачів бібліотеки перебувають у фокусі наукової уваги дослідницького колективу НБУВ. Аналіз ролі бібліотек у процесі поглиблення демократичних трансформацій, забезпеченні доступу до якісної наукової інформації широким верстам населення шляхом впровадження і вдосконалення саме дистантних форм використання бібліотечних інформаційних ресурсів досліджено в роботі Т. Гранчак «Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації». У статті наголошується, що використання дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів дає змогу отримати доступ до потрібної інформації незалежно від віддаленості бібліотеки, задовольнити інформаційні потреби користувачів з особливими потребами, вразливим соціальним статусом тощо.

Дистантне використання бібліотечних ресурсів як новітній засіб інформаційно-аналітичного забезпечення економічних процесів розглядається в роботі С. Кулицького «Дистантне використання бібліотечних ресурсів як чинник удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку української економіки». Зокрема, автор наголошує, що для ефективної реалізації потенціалу дистантних форм роботи інформаційно-аналітичних служб необхідно інтегрувати в єдиний функціональний ланцюжок інформаційні потреби конкретних суб'єктів економіки, якісні характеристики інформації та інформаційні ресурси наукових бібліотек.

Окремі аспекти дистантного обслуговування розглядаються в працях А. Потіхи (зокрема, стаття «Удосконалення методів обробки інформації та використання ЗМІ з метою більш ефективного задоволення інформаційних потреб дистантних користувачів»), В. Медведєвої (зокрема, стаття «Перспективи організації обслуговування користувачів у бібліотеках – інформаційних центрах»), О. Ісаєнка (зокрема, робота «Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі»), що публікувалися в «Наукових працях» НБУВ.

Незважаючи на значний науковий доробок, присвячений окремим аспектам розвитку і функціонуванню дистантних форм бібліотечного обслуговування, єдиною спробою комплексного дослідження цієї проблеми на сьогодні в Україні залишається дисертаційне дослідження В. Медведєвої «Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009)» [44]. У роботі висвітлено зростаюче значення бібліотечних структур за умов інформатизації українського суспільства в розширенні доступу до інформації всіх категорій користувачів, що має обумовити зростання інформаційного і творчого потенціалу суспільства. Досліджено особливості розвитку технологій дистантного обслуговування електронними науково-інформаційними ресурсами користувачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наведено висновки й запропоновано шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного обслуговування різних категорій дистантних користувачів бібліотеки з урахуванням специфіки їхніх інформаційних запитів, процесу розвитку сучасної системи соціальних інформаційних комунікацій.

Безсумнівним здобутком дослідження є спроба В. Медведєвої розробити класифікацію форм дистантної бібліотечної роботи, серед яких дослідниця виділяє стаціонарні, активні та інформаційно-аналітичні.

Проте брак чітких визначень призводить до певних суперечностей безпосередньо в класифікації. Так, не зважаючи на те, що автор

виокремлює стаціонарні форми дистантного обслуговування, у роботі В. Медведєва розглядає їх як традиційні форми дистантного обслуговування, які «орієнтовані на сприяння користувачам у їх підготовці до самостійної роботи з інформаційним ресурсом бібліотек. Вони на певних етапах розвитку бібліотечної діяльності відокремились від роботи по книговидачі в бібліотечних приміщеннях (абонемент, послуги довідково-бібліографічної служби і т. п.), а з розвитком електронних інформаційних технологій набули додаткової популярності в користувачів (електронний каталог, технології міжбібліотечного обміну електронними інформаційними ресурсами і т. п.)».

Небеззаперечним є твердження автора про визначення абонементу саме як традиційної форми дистантного обслуговування, адже, зважаючи на об'єкт дисертаційного дослідження, до дистантних форм бібліотечної роботи В. Медведєва відносить обслуговування віддалених користувачів бібліотеки, тобто таких, які обслуговуються за межами її розташування. Проте використання бібліотечного абонементу передбачає особисту присутність користувача в приміщенні бібліотеки.

Активні форми дистантного обслуговування дослідниця пов'язує з поглибленим втручанням бібліотечного працівника-аналітика в організацію підготовки необхідного замовнику матеріалу (його структурування, обробка до затребуваного рівня, узагальнення, а також забезпечення доставки замовленого матеріалу, як правило, за допомогою електронних інформаційних технологій за вказаною адресою). Фактично йдеться про створення нового інформаційного продукту.

Активні форми дистантного обслуговування В. Медведєва поділяє на:

- інформаційні (реферування актуальної інформації, інформаційні матеріали в режимі «інформація на базі інформації», на базі змістовної акумуляції повідомлень електронних та інших джерел, повідомлення про перебіг тих чи інших подій на базі аналізу інтернет-ресурсів тощо);
- інформаційно-аналітичні (тематичні огляди електронних та інших ресурсів, бюлетені підготовленої для оперативного використання тематичної інформації, надання в розпорядження замовника базових обсягів інформації з аналітичними коментарями і висновками тощо).
- аналітичні (розробки з аналізом закономірностей розвитку актуальних проблем суспільного життя, прогнозні, рекомендаційні матеріали, підготовлені на базі фондів бібліотеки, аналізу масивів електронної інформації інтернет-простору). При цьому відмітимо, що інформаційно-аналітичні послуги введено В. Медведєвою в основний поділ форм дистантного обслуговування на групи.

Водночас варто уточнити, що реферування актуальної інформації, що автором відноситься до інформаційних форм дистантного обслуговування, також передбачає аналітичну складову, адже бібліотечний працівник має осмислити інформацію, з'ясувати основну думку і викласти її в стислому вигляді й такій формі, щоб забезпечити її збереження. Тому логічно було б віднести цю форму до інформаційно-аналітичної групи.

Такий поділ (як і назви окремих груп) форм дистантного обслуговування викликає певні сумніви, адже не зовсім зрозуміло, за яким принципом його було здійснено. Оскільки за логікою, якщо принципом поділу визначається прив'язування форми обслуговування до приміщення бібліотеки, то варто було б виокремити такі форми, як стаціонарні й нестаціонарні, а якщо брати за основу участь бібліотечного працівника в процесі обслуговування, то, наприклад, активне й пасивне обслуговування.

Водночас у дослідженні бачимо поєднання різних підходів, що призводить до ускладнення сприйняття запропонованої класифікації.

Зрозумілим є бажання дослідниці наголосити на посиленні інтелектуальної складової в процесі створення інформаційно-аналітичної бібліотечної продукції. Утім, варто зауважити, що будь-яка послуга, яка надається бібліотечному користувачу, передбачає активну участь (безпосередню чи опосередковану) бібліотечного працівника. А отже, трактування традиційних (стаціонарних) форм дистантного обслуговування як пасивних (за логікою протиставлення активним) означає зменшення значення аналітичної складової в роботі, наприклад, ДБО.

Не можна не погодитися з твердженням В. Медведєвої, що електронні бібліотеки на сьогодні стали ще однією важливою складовою бібліотечного обслуговування дистантних користувачів бібліотеки. Проте певні сумніви викликає твердження автора про те, що нині для цих бібліотек найбільш характерні стаціонарні форми обслуговування (діставши відповідний доступ, замовник самостійно входить у бази бібліотек і відбирає необхідні для себе ресурси). Можна припустити, що в цьому випадку йдеться про електронні ресурси бібліотеки, до яких вона надає доступ, здійснивши їх попередню передплату, або світових електронних бібліотек, що потребують попередньої передплати для доступу до них.

Варто також зазначити, що незважаючи на ґрунтовність дослідження в ньому відсутнє чітке визначення поняття дистантних форм бібліотечного обслуговування. На сьогодні можна констатувати, що дистантне обслуговування – перспективний напрям бібліотечного обслуговування, що динамічно розвивається і тісно пов'язаний із забезпеченням вільного

доступу до інформації. Саме з цим видом інформаційно-бібліотечної діяльності пов'язують перспективи входження країни в «суспільство знань», інформаційне суспільство. І бібліотеки України активно залучилися до цього процесу.

Аналіз літератури з цього питання дав підстави виокремити ряд проблем, що належним чином не розкриті й не узагальнені у вітчизняній і зарубіжній історіографії. Зокрема, варто вказати на те, що на сьогодні не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення дефініцій «дистантне обслуговування», «дистантне інформаційно-аналітичне обслуговування», «дистантний користувач», «дистантна послуга», а тому актуалізується потреба його уточнення. Не повною мірою розкрито класифікацію і методику впровадження дистантного обслуговування, важливість дистантних послуг для користувачів різних категорій (зокрема, з обмеженими можливостями) і розвитку інформаційного суспільства в цілому.

Таким чином, можна зробити висновок, що попри значний масив досліджень із цієї теми розвиток й особливості дистантного інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів сучасної бібліотеки потребує більш глибокого й детального вивчення.

Список використаних джерел

1. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А. – 2002. – 461 с.
2. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : слов.-справ. / авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Х. : [Городская типография]. – 2009. – 391 с.
3. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
4. Коноваленко М. Ю. Теория коммуникации : учеб. для бакалавров / М. Ю. Коноваленко, В. А. Коноваленко. – М. : Издательство Юрайт, 2012. – 415 с.
5. Яковлев И. П. Ключи к общению. Основы теории коммуникаций / И. П. Яковлев. – СПб. : Авалон, Азбука-классика. – 2006. – 240 с.
6. Шарков Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°». – 2010. – 592 с.
7. Скворцов В. В. Современная концепция библиотеки [Электронный ресурс] / В. В. Скворцов // Сайт кафедры библиотекведения Москов.

гос. ун-та культуры и искусств. – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2002/4/s/s4_p16.htm. – Загл. с экрана.

8. *Кушнарченко Н. Н.* Социальные коммуникации – новая научная отрасль [Электронный ресурс] / Н. Н. Кушнарченко, А. А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2008&num=8&art=5>. – Загл. с экрана.

9. *Онищенко О. С.* Національні бібліотечно-інформаційні ресурси: базові проблеми формування : матеріали Міжнар. наук. конф. «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.

10. *Горовий В.* Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 12–20.

11. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Ірина Олександрівна Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.

12. *Столяров Ю. Н.* Сущностные функции библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: http://schoollibrary.ioso.ru/index.php?news_id=144. – Загл. с экрана.

13. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf. – Назва з екрана.

14. *Берестова Т. Ф.* Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методологические аспекты : монография / Т. Ф. Берестова ; МГУКИ, ЧГАКИ. – Челябинск : ЧГАКИ, 2004. – 462 с.

15. *Минкина В. А.* Коммуникационная политика библиотеки: содержание и особенности формирования [Электронный ресурс] / В. А. Минкина. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe>. – Загл. с экрана.

16. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.

17. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества [Электронный ресурс] / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / IX Междунар. конф. «Крым-2002».

– М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/02_ksbio.htm. – Загл. с екрана.

18. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

19. *Копанєва В.* Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 3–9.

20. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

21. *Кононученко Л. І.* Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ–початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / Л. І. Кононученко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2011. – 20 с.

22. *Терещенко Н. М.* Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці : дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Наталія Миколаївна Терещенко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2005. – 238 с.

23. *Пасмор Н. П.* Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Надія Петрівна Пасмор ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 20 с.

24. *Васюк О. В.* Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. В. Васюк ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 20 с. – укр.

25. *Іванова Н. Г.* Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / Наталія Георгіївна Іванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 19 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ard/2010/10_ivanova.pdf. – Назва з екрана.

26. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелев ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2012. – 245 с.

27. *Чен Шзеєцзінь.* Бібліотечно-інформаційні мережі Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Чен Шзеєцзінь ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 20 с.

28. *Пальчук В. Е.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек

у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / В. Е. Пальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>. – Назва з екрана.

29. *Северин Л. С.* Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Л. С. Северин. – Х., 2005. – 24 с.

30. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1995. – 268 с.

31. Професійний бібліотечний рух: назустріч змінам бібліотечно-інформаційного середовища : зб. ст. наук.-практ. конф., берез. 2001 р. / Укр. бібл. асоц., Публіч. б-ка ім. Лесі Українки ; редкол. В. В. Загуменна. – К. : [б. в.], 2001. – 201 с.

32. *Дригаило В. Г.* Технология работы библиотеки : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригаило. – М. : Либерея-Бибинформ, 2009. – 544 с.

33. *Ярошенко Т. О.* Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вища шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

34. *Лобузiна К.* Технологiї організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузiна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 375 с.

35. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / Вікторія Олександрівна Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

36. *Аль Тавалбех Серхан Ахмед.* Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед. – 2002.

37. *Соловяненко Д. В.* Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Д. В. Соловяненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 20 с.

38. *Павлуша І. А.* Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / І. А. Павлуша ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 208 арк. – Бібліогр.: арк. 175–207.

39. *Ахремчик Р. В.* Обслуживание удаленных пользователей в ЦНБ

НАН Беларуси / Р. В. Ахремчик, С. М. Титович // Бібліятэчны свет. – 2008. – № 1. – С. 18–22.

40. *Ісаєнко О. О.* Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / О. О. Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 20 с.

41. *Волохин О. М.* Мобильные технологии современной библиотеки: новый сервис, практический опыт, перспективы / О. М. Волохин // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 1. – С. 79–87.

42. *Горовий В.* Бібліотеки: погляд у завтра / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 3–7. – Бібліогр.: 13 назв.

43. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 248 с.

44. *Медведева В. М.* Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / В. М. Медведева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 18 с.

УДК 027.7:021.6–048.87(477)

Ірина Беззуб,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

КООПЕРАЦІЯ – УНІВЕРСАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІ БІБЛІОТЕК ВНЗ

У статті розглянуто проблеми координації і кооперації діяльності вузівських бібліотек щодо формування єдиного інформаційного простору на основі об'єднання і взаємовикористання ресурсів.

Ключові слова: вузівські бібліотеки, бібліотечна кооперація, електронні ресурси, інформаційні технології, корпоративні системи.

У сучасному світі глобальної інформатизації змінюється роль і розширюються функції бібліотек як основних накопичувачів інформаційних ресурсів. Модернізація вищої освіти диктує необхідність інтенсивних змін у роботі бібліотек ВНЗ і відкриває для них можливості стати потужними інформаційно-комунікаційними центрами, сприяти розвитку їхніх соціальних та освітніх функцій.

Відповідно до критеріїв Болонського процесу система навчання у вищій школі України істотно змінилася. Більшість стратегічних завдань, які стоять перед ВНЗ, тісно пов'язані з діяльністю бібліотеки як важливої ланки наукового й навчального процесів: бібліотека є тією творчою лабораторією, від ресурсів і послуг якої багато в чому залежить якість і зміст студентської освіти.

Стратегія розвитку сучасної бібліотеки базується на використанні новітніх інформаційних технологій, які повинні охоплювати всі основні технологічні процеси – від формування до ефективного використання бібліотечно-інформаційних ресурсів. Основне завдання сучасної вузівської бібліотеки полягає в постійному вдосконаленні традиційних і запровадженні нових форм і методів діяльності, насамперед в упровадженні бібліотечних технологій, спрямованих на поліпшення якості обслуговування усіх категорій користувачів. Визначальним у цій справі є рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування, максимальне забезпечення діяльності ВНЗ навчально-методичними комплексами, доступом до світових баз даних. Бібліотека є посередником між постійно зроста-

ючим потоком інформації та її користувачами і в підсумку стає гарантом якості освіти.

Нині рівень бібліотечного сервісу вийшов за рамки окремої бібліотеки. Необхідність економії фінансових і технічних засобів, обміну інформацією спонукає бібліотеки до координації і кооперування діяльності. Логічним наслідком такої взаємодії стала поява бібліотечних систем і мереж.

Феномен бібліотеки ВНЗ, її роль в інформаційному суспільстві, реформуванні системи вищої освіти на засадах Болонської системи розглянуто в роботах І. Бургер, Т. Комаровської, Г. Кудряшової, Е. Ліваденової, Т. Парігукової, Г. Буєвич, І. Лавриненко, В. Дригайло. Організація, використання і керування інформаційними ресурсами вузівських бібліотек, специфіка комплектування фондів розкриваються в дослідженнях С. Галактіонової, В. Глухенького, О. Забеліної, Н. Лосєвої, В. Маркової.

Чимало робіт присвячено інноваційній діяльності вузівських бібліотек у цілому та їх інформатизації зокрема. У цьому напрямі виділяються численні дослідження Є. Абулкаїрової, А. Болотова, М. Вохришевої, Е. Кожевнікової, Т. Комаровської, Т. Кузьмішиної, Л. Плетньової, що розкривають досвід упровадження і використання у вузівській бібліотеці нових інформаційних технологій (НІТ), у тому числі Інтернету, створення електронного каталогу, баз даних, а також умови їх переходу до гібридних, віртуальних та електронних бібліотек.

Багато уваги проблемам удосконалення процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних інститутів приділяли такі відомі фахівці, як О. Баркова, Т. Вилегжаніна, В. Горовий, М. Карташов, Л. Костенко, Я. Шрайберг, А. Чекмарьов та ін. Окремі аспекти корпоративних бібліотечних проєктів розглядалися О. Мар'їною, О. Башун, В. Ільганаєвою, С. Григор'євим. Ряд авторів виокремлює корпоративну діяльність бібліотек вищих навчальних закладів, зокрема В. Монастирьова, С. Барабаш, В. Дубовий, В. Ільганаєва, О. Шилюк та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень з проблем підвищення ефективності діяльності бібліотек ВНЗ і їхньої ролі в освітньому процесі подальше реформування системи освіти в Україні, з одного боку, і поглиблення інформатизації – з іншого, обумовлюють актуальність обраної теми. Крім того, слід враховувати той факт, що глобалізація освіти й науки породжує підвищений інтерес до розроблення питань оперативності та якості інформаційного забезпечення бібліотек. Це визначається посиленням потреб доступу спільноти закладів вищої освіти до світових інформаційних ресурсів і необхідністю оперативного інтегрування результатів вітчизняних досліджень у світовий інформаційний простір.

Нинішній освітній процес вимагає залучення великого обсягу різноманітних інформаційних джерел. При цьому для користувачів стає неістотним наявність у конкретному бібліотечному фонді необхідних документів. Сучасні комунікаційні технології передбачають глобальне розширення способів доставки інформації: від традиційної видачі книги з бібліотечного фонду й міжбібліотечного абонементу до доступу до повнотекстової бази даних й електронної доставки документа через локальну або глобальну мережу.

У зв'язку з цим загострюється ряд питань. Чи готові бібліотеки в епоху інформаційного суспільства надати науковцеві, викладачеві, студентові найповніший доступ до вітчизняних і світових інформаційних ресурсів і створювати власні інформаційні ресурси й бази даних? Чи готові вони навчити користуватися цими безмежними інформаційними ресурсами своїх читачів? Які шляхи творення моделі сучасної наукової бібліотеки в епоху інформаційного суспільства?

Отже, сьогодні координація і кооперація – не модний експеримент, а необхідний засіб існування бібліотек. Звідси головною метою для інформаційно-бібліотечних установ є формування єдиного інформаційного простору на основі об'єднання і взаємовикористання ресурсів та інтеграція в регіональний, національний, європейський і світовий простір.

Основне соціально-культурне призначення бібліотечних корпорацій і консорціумів полягає в збагаченні інформаційних ресурсів кожної бібліотеки через взаємообмін інформацією, допомозі в модернізації та оптимізації керування бібліотечними ресурсами. Виділяють дві форми корпоративної роботи бібліотек: регіональні корпорації, в основу яких покладено загальні інтереси бібліотек, розміщених в одному регіоні, і тематичні корпорації, що використовують переваги спільного застосування документів та інформації певної тематичної спрямованості. Застосування обох форм корпоративності, як універсального технологічного механізму міжбібліотечної інтеграції, може використовуватись у різних циклах бібліотечно-інформаційної діяльності: комплектуванні, каталогізації, інформаційному забезпеченні, бібліотечному обслуговуванні. Залежно від рівня інтеграції бібліотечної корпорації її учасники застосовують наперед обумовлені форми взаємодії, серед яких обмін адресно-довідковими даними, корпоративна каталогізація літератури, допомога в ретроконверсії фондів, електронна доставка документів, координація комплектування [3].

Кооперація бібліотек дає можливість значно скоротити їм витрати на традиційні бібліотечні процеси, які в більшості з них дублюються.

Таким шляхом пішли всі зарубіжні бібліотеки, у тому числі бібліотеки Російської Федерації. Нині українські бібліотеки, напрацювавши певний досвід, певний програмний продукт, мають можливість вирішувати свої питання, використовуючи переваги корпоративної діяльності.

Однак слід констатувати досить повільні темпи кооперації українських бібліотек і нагальну необхідність її активізації. У вузівських бібліотеках є необхідний потенціал для створення корпоративних об'єднань: автоматизовані робочі місця, наявність комп'ютерної і копіювальної техніки, Інтернету, належний рівень кадрового забезпечення.

Основна вимога до учасників корпоративної системи – використання програмного продукту ІРБІС, української версії тезаурусу, єдиного комунікативного формату, повний аналітичний розпис усіх статей у журналах («від корінця до корінця») і створення анотацій для Центрально-українського кооперативного каталогу (ЦУКК). Бібліотеки дотримуються однакових визначених підходів до методики предметизації, єдиних стандартів створення бібліографічних записів.

Маємо декілька вдалих корпоративних проєктів серед українських бібліотек. Насамперед це консорціуми – добровільні неприбуткові об'єднання бібліотек для спільного придбання, упорядкування, використання електронних ресурсів, які відіграють важливу роль у роботі бібліотек в інформаційному суспільстві. Такі об'єднання створюють єдиний інформаційний простір для групи бібліотек, сприяють ефективному впровадженню нових технологій і послуг для користувачів.

Консорціум для спільного придбання, упорядкування, використання електронних ресурсів є одним із найпоширеніших типів об'єднань бібліотек. Він має бути юридично зареєстрованим, щоб вести організаційні й фінансові справи від імені всіх учасників, оперувати фінансами (внесками, сплатою передплати, національної чи групової ліцензії тощо), що значно заощаджує кошти й зусилля бібліотек. Консорціуми різні за своєю місією, структурою, механізмами членства тощо і здебільшого пройшли шлях від простого об'єднання за принципом «клубу покупців» (buying clubs) з метою економії коштів для бібліотечної та академічної спільноти [18]. Для українських бібліотек особливо цінним є досвід роботи в консорціумі, який дає змогу мінімізувати фінансові та організаційні зусилля з доступу і використання електронних ресурсів.

На міжнаціональному рівні створено Прикордонний російсько-український університетський консорціум. Головною метою його заснування є підвищення якості вищої освіти шляхом організації і координації співробітництва класичних університетів прикордонних областей

Російської Федерації та України. У рамках консорціуму створено Раду директорів бібліотек університетів консорціуму. Співробітництво бібліотек здійснюється за такими напрямками: безкоштовне обслуговування викладачів і студентів університетів у вузівських бібліотеках-учасницях консорціуму; упровадження електронної доставки документів у бібліотеки університетів; регулярний книгообмін науковими працями університетських учених; розміщення на сайтах бібліотек інформації про бібліотеки-учасниці консорціуму; проведення спільних зборів і конференцій, присвячених актуальним питанням бібліотечної справи, бібліотекознавства й бібліографії з обов'язковим виданням матеріалів тощо. Учасниками консорціуму є: Білгородський державний університет (РФ), Воронежський державний університет (РФ), Донецький національний університет (Україна), Ростовський державний університет (РФ), Таврійський національний університет (Україна), Харківський національний університет (Україна) [8].

На національному рівні вдалим можна вважати проект створення онлайн-центру кооперативної каталогізації для бібліотек України – Центральноукраїнського кооперативного каталогу, що реалізується за ініціативи Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ). Центр був створений з метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення дублювання процесів та отримання реальних переваг сумісного використання ресурсів. У 2009 р. ЦУКК нараховував 14 учасників: Кіровоградська ОУНБ, Кіровоградський НТУ, Кіровоградський педагогічний університет, Кіровоградська обласна юнацька бібліотека, Вінницька ОУНБ, Вінницька централізована бібліотечна система, Вінницький педагогічний університет, Закарпатська ОУНБ (м. Ужгород), Маріупольський ДГУ, Приазовський ДТУ (м. Маріуполь), Тернопільська ОУНБ, Хмельницька ОУНБ, Чернівецька ОУНБ, Чернівецький національний університет, Чернігівська ОУНБ.

Кооперативний банк бібліографічних даних проекту нараховує близько 150 тис. записів із 88 журналів України. Кожний учасник ЦУКК вносить свою частину даних до кооперативного каталогу (іншими словами до місця на FTP-сервері Кіровоградської ОУНБ) і отримує право на перегляд даних, наданих іншими учасниками ЦУКК. Вхід до ЦУКК і користування даними можливі тільки для авторизованих користувачів [15, 17].

Сучасний рівень розвитку комунікаційних каналів і засобів, електронних видань, пошукових систем знімає раніше існуючі обмеження

територіальної близькості бібліотек, що дає можливість створювати міжбібліотечні об'єднання не лише в межах регіону, а й на міжрегіональному рівні. В Україні переважна більшість таких проєктів створюється за профільними ознаками – галузевими чи тематичними. Найчастіше цілями таких об'єднань є забезпечення рівного доступу учасників до своїх каталогів, зниження витрат на придбання видань, колективна обробка й використання наявних і щойно придбаних бібліотечних ресурсів. Прикладами таких проєктів є міжрегіональні галузеві міжбібліотечні об'єднання – «Міжрегіональна корпоративна система каталогізації медичної періодики» та Електронна картотека «Медична література України».

Нині в Україні працюють дві корпорації медичних бібліотек. Перша – під егідою Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ). До неї входять Дніпропетровська, Луганська, Херсонська обласні наукові медичні бібліотеки (ОНМБ), Харківська державна НМБ та Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету. ННМБУ, як головний методичний центр МБ, розробила документальну частину проєкту і виконує роль координатора, розподіляє між учасниками проєкту періодичні видання для аналітичного розпису.

Інше об'єднання бібліотек – «Міжрегіональна корпоративна система медичних бібліотек» – охоплює чотири обласні наукові медичні бібліотеки – Вінницьку, Житомирську, Рівненську, Чернігівську і дві вузівські – Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова (ВНМУ) та Одеського державного медичного університету. Керування діяльністю корпорації здійснює бібліотека ВНМУ.

Перед обома корпоративними системами медичних бібліотек, кожна з яких об'єднує як обласні наукові медичні бібліотеки, так і бібліотеки медичних ВНЗ, постало питання вивчення можливостей та перспектив співробітництва. Обидві корпорації працюють на базі одного програмного продукту – АБІС ІРБІС, мають однакові цілі – формування взаємовигідних зв'язків по створенню БД та обміну інформацією для повнішого та оперативнішого обслуговування користувачів.

Хоча існує істотна різниця в технології предметизації медичної літератури двох корпорацій, НБ ХНМУ пов'язує свої перспективи з участю в корпорації на чолі з Національною науковою медичною бібліотекою України.

Спільними зусиллями учасників ННМБУ розписується більше 220 медичних періодичних видань України та Росії, ведеться БД «Хронологія створення Зведеного каталогу медичних бібліотек України», яка

доступна через відкритий пошуковий інтерфейс в Інтернеті на сайті корпорації.

НБ ХНМУ стала учасником цього проекту порівняно недавно – з початку 2009 р., проте бібліотечне співробітництво дало змогу істотно скоротити ресурсні витрати на відображення аналітичного розпису медичних журналів. Так, за десять місяців ЕК НБ ХНМУ поповнився майже на 22 тис. бібліографічних записів (БЗ) статей з медичних журналів 2008–2009 рр. У свою чергу, НБ зобов'язалася розписувати сім медичних журналів і за цей період представила для відображення у Зведеному каталозі близько 600 БЗ [16].

У процесі роботи діяльність бібліотечних установ зазнала деяких змін, що передбачають підвищення кваліфікації кадрів та їх перестановку.

Крім того, одним з найважливіших завдань залишається пошук шляхів об'єднання двох корпорацій в єдину корпоративну систему медичних бібліотек України. Проведений аналіз показує, що в процесі каталогізації корпораціями дублюється аналітичний розпис 138 журналів, водночас 77 журналів біомедичної тематики, затверджених ВАК України, не розписуються взагалі. Така ситуація негативно позначається, насамперед, на інформаційному забезпеченні користувачів: студентів, учених, фахівців практичної охорони здоров'я.

Крім того, в Україні нараховується понад 900 медичних бібліотек різної відомчої приналежності. Такими тільки в Харкові є Харківська державна наукова медична бібліотека, бібліотеки трьох медичних вузів (ХНМУ, Національного фармацевтичного університету, Харківської медичної академії післядипломної освіти) і 14 медичних НДІ. Тому давно виникла необхідність у більш плідних контактах і розширенні корпоративної мережі медичних бібліотек на міжрегіональному та регіональному рівнях [11].

Особливість розвитку українських бібліотечних корпоративних об'єднань полягає в тому, що взаємодія бібліотечних установ різних типів і форм власності вдало розвивається на регіональному рівні. Прикладами регіональних відомчих корпоративних проектів є Корпоративна система вузівських бібліотек м. Миколаєва. До корпорації входять п'ять бібліотек: Миколаївський державний аграрний університет, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили, Миколаївський державний університет ім. В. А. Сухомлинського, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ ім. І. І. Мечникова та Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова.

Формуючи сучасний імідж бібліотек ВНЗ Миколаївщини, за ініціативою Наукової бібліотеки Національного університету кораблебуду-

вання ім. адмірала Макарова в області було прийнято рішення створити Регіональний освітньо-інформаційний портал. Його мета – об'єднати в єдиний простір інформацію з різних джерел: Інтернету, власних і корпоративних ресурсів на допомогу абітурієнтам, студентам, науковцям і всім, кого цікавить сфера вищої освіти. Портал орієнтований на те, аби зробити фонди бібліотек доступними широкому колу користувачів; підвищити їхню інформованість про роботу і послуги бібліотек ВНЗ; донести до користувачів, бібліотекарів і партнерів актуальну інформацію; надати співробітникам бібліотек можливість спілкуватися один з одним і з користувачами, тобто висловлювати свою думку, брати участь у дискусіях і складанні різноманітних опитувань. Важливим аспектом є співробітництво всіх бібліотек-учасниць, які працюють в єдиній автоматизованій бібліотечній системі «УФД/Бібліотека», що спрощує організацію зведення ЕК бібліотек. Переваги такого порталу: удосконалення інформаційного обслуговування читачів у контексті об'єднання розрізаних наукових електронних ресурсів; у всесвітній мережі з'являється інформація про бібліотеки вищих навчальних закладів регіону, їхній фонд та інформаційні ресурси; удосконалення міжбібліотечною співробітництва в контексті онлайн-форумів із професійних питань.

Вузівські бібліотеки м. Миколаєва також співпрацюють з корпоративними об'єднаннями інших бібліотек ВНЗ технічного профілю (наприклад, НТУУ «Київський політехнічний інститут») [6].

У 2008 р. розпочато створення регіонального проекту «Корпоративна мережа бібліотек (КМБ) м. Маріуполя». Угоду про спільну діяльність бібліотек у рамках КМБ підписали п'ять бібліотек різних відомств: Науково-технічна бібліотека Приазовського державного технічного університету (НТБ ПДТУ), Центральна бібліотека (ЦБ) ім. В. Короленка для дорослих, ЦБ ім. М. Горького для дітей, бібліотеки Азовського морського інституту і Маріупольського державного гуманітарного університету (МДГУ). Цей проект став можливим завдяки переходу бібліотек міста з МАРСа (російськомовні періодичні видання переважно з технічних наук є актуальним для технічного ВНЗ, але не становлять інтересу для ВНЗ гуманітарного, де 90 % періодики – видання українською мовою та UNILIB на програму ІРБІС).

Функції центру корпоративного об'єднання були покладені на ЦБ ім. В. Короленка, яка має останню, більш потужну версію програми ІРБІС-64, що дасть змогу в перспективі виставляти на сайті бібліотеки спільний корпоративний продукт [14].

Корпоративна мережа бібліотек м. Маріуполя з усією серйозністю

переймається питаннями спільної діяльності в галузі корпоративного створення і використання інформаційних ресурсів як користувачами бібліотек-учасниць КМБ, так і віддаленими користувачами. Щоб об'єднані інформаційні ресурси створювалися координовано, за єдиними правилами усіма учасниками корпорації, був розроблений пакет регламентуючих документів: угода про спільну діяльність бібліотек у рамках Корпоративної мережі бібліотек м. Маріуполя; положення про Корпоративну мережу бібліотек м. Маріуполя; інструкція по створенню корпоративного каталогу періодичних видань Корпоративної мережі бібліотек м. Маріуполя; технологічна карта. Вимога однаковості в підходах і навичках поставила питання про необхідність проведення тренінгу для співробітників, які безпосередньо створюють інформаційний продукт.

На першому етапі завданням КМБ було створення Корпоративного каталогу періодичних видань (ККПВ). Важливою інформацією для читачів є зазначення місць зберігання того чи іншого видання. Для майже півмільйонного міста можливість попрацювати з потрібними періодичними виданнями в найближчій бібліотеці значно економить час. Користувачами ККПВ є жителі України, ближнього і далекого зарубіжжя незалежно від місця проживання, віку, освіти, соціального статусу і характеру професійної діяльності, а також усі організації, підприємства та фірми. З корпоративної БД надана можливість працювати як у локальній бібліотечній мережі, так і через Інтернет. Звичайно, учасниками КМБ м. Маріуполя стали дуже різні за профілем бібліотеки, з різними фондами і завданнями, але об'єднавчим чинником може стати література з краєзнавства, загальних гуманітарних дисциплін ВНЗ, художня література.

Таким чином, на сучасному етапі бібліотеки м. Маріуполя роблять перші рішучі кроки зі створення єдиного інформаційного простору [10].

Методичне об'єднання бібліотек державних ВНЗ Запорізької області нараховує сім бібліотек: чотирьох ВНЗ Запоріжжя, двох – Мелітополя і одного – Бердянського. Об'єднаний бібліотечний фонд нараховує понад 4 млн од., з яких 320 тис. – в електронному вигляді. Кількість користувачів, які щорічно відвідують бібліотеки, понад 2 млн 200 тис., книговидача становить близько 6 млн різних документів [5].

Щодо книжкових фондів як різновиду інформаційних ресурсів слід відзначити кілька істотних проблем, які стосуються практично всіх державних вузівських бібліотек області. Насамперед, це хронічна нестача коштів для повноцінного комплектування. Деяко покращує ситуацію безкоштовне постачання навчальної літератури за розпорядженням

Міносвіти. Але підручники, які отримуються або купуються, часто не відповідають вимогам модульної системи освіти, на яку перейшли навчальні заклади в рамках Болонської системи. У першу чергу необхідні інтерактивні електронні підручники. Не можна не враховувати того, що читачі помітно вільніше почувуються в інформаційному просторі. Центр ваги в організації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів поступово переміщується з традиційного на електронний аспект.

Сьогодні бібліотекарі активно втілюють політику забезпечення максимально повного доступу до інформаційних електронних ресурсів різного рівня: від створених самими бібліотеками до мережевих документів віддаленого доступу.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету (ХНУ) свою діяльність у корпорації з науковими бібліотеками України започаткувала у 2004 р. З метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення їхнього дублювання та отримання реальних переваг спільного використання інформаційних ресурсів, бібліотека виступила з ініціативою проведення кооперативної каталогізації з обласною юнацькою бібліотекою. Враховуючи універсальний фонд юнацької бібліотеки та достатньо солідний перелік передплатних видань наукової бібліотеки ХНУ, вони стали повноцінними партнерами. Обидва заклади дотримуються однакових підходів до методики предметизації, єдиних стандартів створення бібліографічних записів. Між бібліотеками було укладено договори про співпрацю. Роботою з корпоративної каталогізації займається відділ інформаційних технологій і комп'ютерного забезпечення, бібліографічно-інформаційний відділ і відділ електронної бібліотеки. Координатором проекту є наукова бібліотека Хмельницького національного університету, на веб-сайті якої виставляються бібліографічні описи.

При розподілі журналів за бібліотекою враховується її профіль. Так, з 10 журналів, які щомісяця розписує наукова бібліотека ХНУ, шість назв за галузями знань належать до економічних наук, одна – до екології, одна – до легкої промисловості, дві – до суспільних наук («Актуальні проблеми економіки», «Банківська справа», «Бухгалтерський облік і аудит», «Економіка АПК», «Екологічний вісник», «Легка промисловість», «Наука і суспільство», «Підприємництво, господарство і право», «Практична психологія та соціальна робота», «Фінанси України») [1].

Для бібліотек-учасниць корпоративна діяльність дає значний економічний ефект: зменшується навантаження бібліографів з обробки видань, прискорюється процес формування електронної бази даних

систематичної картотеки статей (БД СКС) для всіх учасниць проекту, які мають постійні можливості для обміну досвідом шляхом отримання оперативної інформації за допомогою електронної пошти та особистих контактів.

Провідні фахівці систематично вивчають матеріали на тему корпоративних каталогів і мереж. Запровадження технологій корпоративної каталогізації, методик запозичення бібліографічних записів із зовнішніх баз даних дає змогу уникнути дублювання процесів, скорочує затрати на обробку документів, у майбутньому забезпечить економію кадрових ресурсів і технічних засобів.

Крім корпоративної діяльності в галузі каталогізації, НБ ХНУ веде активну корпоративну діяльність щодо створення повнотекстової електронної бібліотеки, яка на 1.01.2011 р. уже нараховувала 4152 назви повнотекстових документів. Серед них: книг – 2304, методичних посібників – 1756, інших видань – 92 назви [13]. Бібліотека уклала договори про співробітництво у сфері інноваційної діяльності з такими ВНЗ, як Тернопільський національний педагогічний університет; Харківський національний університет радіоелектроніки; Національний університет кораблебудування в Миколаєві. Згідно з договорами проводиться безкоштовний обмін електронними ресурсами.

У 2008 р. наукова бібліотека ХНУ запровадила електронну доставку повнотекстових статей, а в 2010 р. виступила ініціатором створення проекту зведеного електронного каталогу бібліотек Хмельницької області. До проекту долучилися бібліотека Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва. Основна ідея проекту – покращення інформаційного обслуговування користувачів за рахунок збільшення повноти інформації та надання вільного доступу користувачам зведеним каталогом та інформаційними ресурсами бібліотек-учасниць проекту.

Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КПІ» брала участь у створенні корпорації вузівських бібліотек Києва з розпису статей із соціально-економічних періодичних видань, також була ініціатором створення корпорації з розпису статей технічних періодичних видань. Але у зв'язку з несумісністю програмного й форматного забезпечення ці проекти не принесли очікуваних результатів. Враховуючи ситуацію та вимоги часу, було прийнято рішення про об'єднання зусиль і створення корпоративної бібліотечної системи, у яку ввійшли Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного

технічного університету України «Київський політехнічний інститут» і Публічна бібліотека ім. Лесі Українки. Основними передумовами створення й розвитку такої системи є подібність фондів бібліотек-учасниць; наявність програмного забезпечення з підтримкою протоколів обміну даними; лінгвістична сумісність каталогів [2].

Усі три бібліотеки мають однакове програмне забезпечення – інтегровану бібліотечну систему ALEPH 500, яка надає необхідну гнучкість при впровадженні системи в бібліотеці будь-якого масштабу та забезпечує легкий перехід від окремо функціонуючої системи до консорціуму бібліотек, з урахуванням усіх особливостей кожного з учасників. ALEPH 500 має необхідний інструментарій для побудови чотирьох типів консорціумів – від центрального до зведеного каталогу.

Бібліотеками використовуються сумісні формати обміну даними: Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» та Публічна бібліотека ім. Лесі Українки використовують MARC 21, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» – UNIMARC. За результатами проведеного порівняння наявності у фондах трьох бібліотек книг (2004 р. видання) загальний відсоток книг, спільних для фондів трьох бібліотек, становить: Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» – 22,96 %; Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» – 24,47 %; Публічна бібліотека ім. Лесі Українки – 26,48 %. Усе це дає можливість говорити про сприятливі передумови для співпраці й об'єднання ресурсів бібліотек-учасниць проекту [2].

Таким чином, головна мета проекту – представлення об'єднаних інформаційних ресурсів бібліотек-учасниць проекту з використанням сучасних інформаційних технологій для підвищення якості, оперативності, повноти надання інформації та послуг користувачам.

Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. № 1579-р. «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи “Бібліотека-XXI”» взято курс на реалізацію стратегічних завдань вузівських бібліотек України, що полягають у спільному формуванні Національної освітньої електронної бібліотеки як загальнодержавної інституції, яка здійснює інформаційне забезпечення навчальної і наукової діяльності ВНЗ електронними інформаційними ресурсами. Кооперація вузівських бібліотек у створенні Національної освітньої

електронної бібліотеки дає можливість забезпечити: одноразові оцифрування й каталогізацію документа та його багаторазове використання; вичерпну повноту фонду в межах установлених параметрів відбору; стандартизацію процесів обробки документів і метайнформації та форм представлення результатів цих робіт; використання універсальних конверторів; надання можливостей доступу до ресурсів Національної освітньої електронної бібліотеки віддалених користувачів [12].

У січні 2009 р. представники трьох українських ВНЗ – Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), Харківського національного університету ім. В. Каразіна та Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича – оголосили про початок проекту «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» (ELibUkr). Ініціатором проекту, який готувався протягом трьох років, разом з НаУКМА виступила Києво-Могилянська фундація Америки. Реалізація таких проектів за умови приєднання до них провідних бібліотек усіх регіонів України, що формують потужні зведені електронні каталоги та відкриті й «юридично чисті» з точки зору авторського права повнотекстові інституційні репозитарії, стало вагомим ланкою у розбудові Національної електронної бібліотеки.

Бібліотеки ВНЗ, як і обласні наукові бібліотеки, є лідерами корпоративного бібліотечного руху, залишаються стабільною ланкою в розвитку бібліотечної політики та виконують роль ініціаторів створення єдиного соціокультурного середовища: НБ Львівського національного університету (шість проектів, у т. ч. два міжнародні), НТБ Національного технічного університету «ХПІ» (п'ять проектів, у т. ч. два міжнародні), НТБ Національного технічного університету України «КПІ» (чотири проекти, у т. ч. два міжнародні), НБ Київського національного університету імені Тараса Шевченка (три проекти, у т. ч. один національний) [7].

Таким чином, бібліотеки ВНЗ розглядаються як особливо важлива частина освітнього, наукового й культурного простору. Це змушує їх активізувати пошуки свого місця в інформаційній інфраструктурі суспільства. Тому питання формування інтеграційних моделей бібліотек, їхньої кооперативної взаємодії, співпраці та інтеграції в єдину систему є провідними напрямками сучасного розвитку вузівських бібліотек.

Питання розвитку бібліотечних корпоративних об'єднань необхідно вирішувати на загальнонаціональному рівні якнайшвидше, щоб Україна ввійшла повноправним членом до світового інформаційного середовища. Кооперативні засади дають можливість заощадити колосальні фінансові ресурси, зекономити час на науково-технічну обробку документів,

уникнути дублювання, покращити оперативність та якість обслуговування користувачів тощо. Усе це сприяє створенню єдиного інформаційного простору України та подальшій інтеграції у світове інформаційне суспільство.

Практика створення бібліотечних об'єднань в Україні говорить про те, що вони відтворюють аналогічні процеси, які відбувалися в цій сфері в зарубіжних бібліотечно-інформаційних структурах. Це дає можливість не повторювати помилок, а динамічно втілювати найбільш ефективні підходи.

Вузівські бібліотеки тісно пов'язані із зовнішнім світом, тому партнерство, координація й кооперація діяльності стають для них найважливішими формами життя в соціумі, необхідними умовами здійснення своїх функцій. Інформатизація освіти, автоматизація бібліотек, упровадження нових інформаційних технологій, поява електронних видань, міжбібліотечна взаємодія, інтеграція локальних документних ресурсів вузівських бібліотек в єдине загальнодоступне освітньо-інформаційне середовище – фактори, що позитивно впливають на інтенсивність і якість як процесу навчання, так і наукових досліджень у вузах України.

Список використаних джерел

1. *Айвазян О. Б.* Хмельницьке методичне об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів – реалії та перспективи / О. Б. Айвазян // Бібліотека в освітньому просторі : інформ. бюл. – Хмельницький, 2011. – № 12 : Комплектування бібліотечних фондів ВНЗ – сучасні технології та вимоги часу. – С. 6–11.

2. *Барабаш С. І.* Корпоративність, як основний напрямок діяльності сучасної бібліотеки вищого навчального закладу: з досвіду роботи НТБ ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КПІ» / С. І. Барабаш, О. Є. Половян // Електронні ресурси для науки и образования : материалы межвуз. науч.-практ. конф., Севастополь, 19–20 апр. 2007 г. – С. 58–63.

3. *Вилегжаніна Т.* Кооперація бібліотек: проблеми і переваги / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – № 1. – 2006. – С. 4–7.

4. *Ільганаєва В.* Корпоративний рух в Україні : стан та перспективи розвитку / В. Ільганаєва // Бібл. форум України. – 2006. – № 2. – С. 13–15.

5. *Козыряцкая Л. И.* Информационные ресурсы библиотек высших учебных заведений области: формирование и использование [Электронный ресурс] / Л. И. Козыряцкая // Бібліотека, інформація: регіональний аспект : матеріали обл. конф., м. Запоріжжя, 25 верес. 2008 р. – Режим доступу:

http://zounb.zp.ua/resourse/library_info_region_aspect/index.html#i5. – Назва з екрана.

6. *Костирко Т. М.* Створення єдиного інформаційного простору регіону. Досвід роботи методичного об'єднання бібліотек ВНЗ м. Миколаєва / Т. М. Костирко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти та практики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – ДАККІМ, 2007. – С. 110–111.

7. *Мар'їна О. Ю.* Корпоративна взаємодія бібліотек України [Електронний ресурс] // Сучасна бібліотека в інноваційному освітньому просторі : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Луганськ, (17–18 берез. 2011 р.). – Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/376/2/M11.pdf>. – Назва з екрана.

8. *Монастырева В.* Информационно-библиотечный комплекс университета в условиях корпоративного взаимодействия / В. Монастырева, О. Васильева // Библиотека. – 2008. – № 8. – С. 36–38.

9. *Монастырева В.* Университетские библиотеки в системе высшего образования / В. Монастырева // Бібл. форум України. – 2005. – № 2. – С. 28–33.

10. *Назарьева С.* Создание библиотечных корпораций: проблемы и перспективы / С. Назарьева // Бібл. форум України. – 2008. – № 2. – С. 12–14.

11. *Павленко Т.* Модель корпоративного проекта по формированию сводного электронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины / Т. Павленко // Бібл. форум України. – 2010. – № 1. – С. 21–26.

12. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1579-р від 23 груд. 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. – Назва з екрана.

13. *Фоміних В.* Корпоративність – універсальний механізм міжбібліотечної взаємодії ВНЗ [Електронний ресурс] / Сучасна бібліотека в інноваційному освітньому просторі : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Луганськ (17–18 берез. 2011 р.). – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2011/fom_kor.htm. – Назва з екрана.

14. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Г. В. Шемаєва // Бібл. планета. – 2006. – № 4. – С. 21–25.

15. *Шилюк О.* Використання нових технологій в спільній діяльності

бібліотек: кооперативний каталог / О. Шилук // Бібл. форум України. – 2003. – № 1. – С. 14–16.

16. *Шпукал Л. И.* Обеспечение потребителей медицинской информации путем создания корпоративной системы: проблемы, решения, взгляд в будущее [Электронный ресурс] / Л. И. Шпукал // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы 12-й Междунар. конф. «Крым-2005». – Режим доступа: www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2005/disk/237.pdf. – Загл. с экрана.

17. *Щербан Р.* Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система / Р. Щербан // Бібл. форум України. – 2007. – № 2. – С. 2–4.

18. *Ярошенко Т.* Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – № 4. – 2006. – С. 7–11.

УДК 026:34

Ольга Пестрецова,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ЦЕНТРИ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано діяльність бібліотечних центрів правової інформації (ЦПІ) і розглянуто основні напрями, форми та принципи забезпечення бібліотеками правового інформування.

Ключові слова: бібліотека, центри правової інформації (ЦПІ), правове інформування, правові форми, правова інформація.

Нагальною потребою сучасного суспільства є надання доступу до якісної, актуальної інформації з різних джерел, яка необхідна для освіти, розвитку бізнесу, управління. Серед особливо актуальних напрямів можна виділити правову інформацію, потреби в доступі до якої різко зросли в останні десятиліття.

Особливого значення сьогодні набуває бібліотека, яка не лише поєднує універсальне бібліотечне обслуговування зі спеціалізованим бібліотечно-інформаційним, а й надає населенню доступ до різноманітних інформаційно-документальних ресурсів. Останнім часом бібліотека дедалі більше набуває статусу закладу, який забезпечує всім верствам суспільства вільний доступ до правової інформації. Ця тенденція зумовлена рядом обставин: наявністю юридичної літератури та періодики у фондах, надходженням найбільш актуальних видань, безкоштовним доступом до них; наявністю кваліфікованих співробітників, здатних підбирати, класифікувати літературу; поширеністю бібліотек і довірою до них у суспільстві тощо.

З огляду на те, що бібліотека має значний ресурсний потенціал у сфері правової інформації, досвід інформаційно-просвітницької діяльності, організація центрів правової інформації (ЦПІ) на базі публічних бібліотек створить умови для забезпечення якісно нового рівня правової просвіти громадян, а також стане новим імпульсом у розвитку самої бібліотеки як загальнодоступного інформаційного центру.

Такі ЦПІ виконують різні функції. Серед них – організаційно-методичне забезпечення розвитку діяльності з поширення (надання) правової

інформації, її обліку, обробки, зберігання, систематизації та актуалізації; реалізація заходів, спрямованих на забезпечення доступу громадян та організацій до еталонної правової інформації, формування системи правового виховання дітей і молоді, підвищення рівня правової інформованості суспільства. Крім того, ЦПІ можуть здійснювати діяльність щодо організації та проведення виставок, семінарів, конференцій та інших заходів, у тому числі спільно з зацікавленими державними органами та іншими організаціями [5].

Треба зазначити, що зростання кількості підрозділів бібліотек, що здійснюють правове інформування, і є реалізацією однієї з обов'язкових ознак демократичного суспільства: правове інформування в бібліотеці сприяє відкритості діяльності органів влади, забезпечує зворотний зв'язок з населенням за допомогою інформаційно-аналітичних служб бібліотек.

Проблеми правового інформування та роль у цьому процесі бібліотек знайшли своє відображення в ряді наукових публікацій. Вітчизняні бібліотекознавці це питання висвітлювали, в основному, у контексті узагальнення досвіду діяльності правових центрів в українських бібліотеках. Заслуговує на увагу, зокрема, досвід Національної парламентської бібліотеки України, що дасть змогу узагальнити питання зв'язку надання послуг правового інформування з читацькою активністю та підвищенням інтересу до бібліотеки [4, с. 14–20]. Цінними видаються узагальнення, зроблені за результатами роботи Донецької ОУНБ [13, с. 24].

У дослідженнях М. Вилегжаніної порушувалося питання джерелознавчого, організаційного та технологічного аспектів правового інформування населення в контексті діяльності бібліотек України та Росії [6, с. 4–5]. Питання пріоритетних напрямів розвитку діяльності бібліотек у системі політичної комунікації, зокрема правового інформування на рівні громадянського суспільства, досліджувала Т. Гранчак [7, с. 481].

У публікаціях Н. Іванової, Ю. Половинчак порушувалися питання особливостей роботи зарубіжних бібліотек у забезпеченні доступу до якісної правової інформації з різних джерел [9, 10, 11, 14].

Також заслуговує на увагу російський досвід – з 1994 р. у РФ реалізується програма публічних центрів правової інформації, у результаті чого на сьогодні понад 4 тис. центрів надають своїм відвідувачам доступ до правової, ділової, освітньої та екологічної інформації, інформації про діяльність органів державної та муніципальної влади, у сфері захисту прав людини та споживачів, профілактики ВІЛ/СНІДу та ін. [1, 3]. Створювані в рамках програми центри соціально значущої інформації надають

можливість колективного вирішення державними, громадськими та комерційними структурами широкого спектра соціальних проблем [15, 16, 17].

Спираючись на зазначені наукові дослідження та аналіз сайтів бібліотек, що здійснюють правове інформування, у статті зроблено спробу визначити основні напрями та особливості роботи ЦПП у бібліотеках України.

У бібліотечних центрах доступу до інформації є вільний вихід в Інтернет, ведеться цілеспрямована робота з формування контенту конкретної спрямованості. Тут інформація надається фахівцями за запитом. Нині пересічні українці часто стикаються з проблемою нестачі кваліфікованої правової допомоги, тим паче безкоштовної. Вирішити цю проблему і покликаний ЦПП. Обов'язковою умовою формування центрів правової інформації (ЦПП) є технологічна модернізація бібліотеки чи структурного підрозділу, поява нових засобів пошуку та обробки інформації, збагачення ресурсної бази бібліотеки за рахунок залучення мережевих ресурсів, неопублікованих документів, електронних баз даних; розвиток спектра продуктів і послуг, що пропонуються користувачам. Очевидно, що такі процеси відбуваються інтенсивніше в тих бібліотеках, які мають досить міцну матеріальну та ресурсну базу. Це бібліотеки з потужним парком комп'ютерного обладнання, доступом до Інтернету, копіювально-розмножувальною технікою, мультимедійним обладнанням. Для інших бібліотек важливою є підтримка, особливо фінансова, з боку місцевої влади щодо ідеї створення таких центрів. В умовах недостатнього бюджетного фінансування додатковою можливістю організувати новий структурний підрозділ є отримання цільових грантів.

Як показує російський досвід, для громадян, незалежно від місця їх проживання, віку, рівня освіти та інших ознак, такі центри є авторитетним джерелом актуальної, доступною та безкоштовної соціально значущої інформації про свої права, можливості та обов'язки як громадянина.

Поряд із завданням формування та постійного оновлення інформаційно-правових ресурсів є їх популяризація. Для організацій, на базі яких відкриваються центри, вони стають додатковим інструментом роботи з цільовою аудиторією – учнями, студентами, науковцями, бізнесменами, лідерами громадських організацій тощо [7].

Створення ЦПП дає можливість активізувати надання бібліотечно-інформаційних послуг органам державної влади та місцевого самоврядування через підготовку та видання бібліографічних та інформаційних

видань (оглядів, експрес-інформацій, дайджестів, пам'яток, буклетів, путівників), надання консультацій.

В умовах трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві особливо актуальною є функція посередника між органами місцевої влади та населенням щодо збирання, збереження та надання інформації з питань місцевого самоврядування; забезпечення вільного доступу громадян та організацій до правової інформації на паперових та електронних носіях; забезпечення розвитку сфери інформаційно-правових послуг; надання інформаційної допомоги навчальним закладам в організації правового навчання учнів і студентів, підвищення правосвідомості та правової культури населення.

Як зазначалося вище, бібліотеки, з метою організації правового інформування, акумулюють інформацію на різних типах носіїв (документний фонд, електронні пошукові системи) і забезпечують навігацію у фондах, їх наповнення правовою інформацією, спрямованою на відбір, збирання, систематизацію та забезпечення доступу.

Формування фондів нормативно-правових документів місцевих органів влади потребує окремої уваги, адже вони є важливою складовою структури інформаційних ресурсів ЦПП. Документи органів місцевого самоврядування поділяються на опубліковані (статистична інформація про стан економіки, екології, здоров'я, демографії, освіти, культури та інших напрямів) і неопубліковані (наукові коментарі та монографії, довідкова та навчальна література, фахові періодичні видання) видання.

Досвід співпраці ЦПП бібліотек з органами місцевої влади демонструє, що на підставі договорів до центрів мають надходити документи загального характеру в автоматизованому режимі або в друкованому вигляді.

Оперативний пошук правової інформації забезпечують електронні бази даних (інформаційно-пошукові системи), доступ до яких користувачам надають ЦПП. Найбільш поширеною сьогодні є інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України» (ПС «НАУ»), яка містить усі нормативно-правові документи України з урахуванням внесених змін, судові рішення у цивільних, кримінальних і господарських справах, консультації та коментарі до нормативних актів. ПС «НАУ» забезпечує швидкий та ефективний пошук документа завдяки наявності найбільш потужного пошуку за контекстом, реквізитами, тематикою, закладками, зв'язками.

ПС «НАУ» – база даних нормативних актів України. Це електронне офіційне джерело правової інформації, на яке можна посилатись під час

ведення юридичних справ. Перша така система була розроблена у вересні 1991 р. на замовлення Верховної Ради України. Це повна законодавча база України (близько 490 тис. документів), що містить:

- регіональне законодавство (документи обласних рад і держадміністрацій);
- перспективне законодавство (тексти законопроектів ВРУ);
- документи судової практики;
- аналітичні та довідкові документи (консультації, нормативні таблиці, бланки звітності, типові документи, каталог оголошень про банкрутство, словник законодавчих термінів, довідник органів влади та ін.);
- інтегровані із законодавством України бази судових рішень;
- бази перекладів законодавства англійською мовою;
- роботу зі збору, зберігання та надання в користування матеріалів місцевої влади [18].

Послугами правових центрів можуть скористатись як організації, так і звичайні громадяни. Слід враховувати, що існує своя специфіка в наданні правової інформації корпоративним та індивідуальним користувачам. Серед перших можна виокремити органи місцевої влади, громадські організації, навчальні заклади, підприємства тощо. Їхні запити пов'язані перш за все з наданням текстів конкретних офіційних правових актів, нормативних положень загальнодержавного та місцевого рівнів, а також тематичної інформації.

Індивідуальних користувачів можна поділити на такі категорії. Перша – це фахівці, які працюють з офіційними правовими документами постійно, для яких є важливою повнота отриманої інформації. До цієї групи належать юристи, викладачі, студенти, підприємці, фахівці промисловості, сільського господарства тощо. Наприклад, запити учнів і студентів, учителів і викладачів, спрямовані на задоволення інформаційних потреб, що виникають у процесі навчання. Їх переважно цікавлять підбірки законодавчих актів за певною темою, матеріали для написання доповідей, курсових і дипломних робіт, статей і дисертацій, методика складання бібліографічних списків тощо.

Друга група – це користувачі, чії потреби в такій інформації спричинені, як правило, певними обставинами. Цю групу відвідувачів цікавить передусім відповідь на те чи інше важливе для них запитання. Наприклад, для пенсіонерів – однієї з найчисленніших груп користувачів правових центрів – важливим є законодавство соціальної сфери: пільги, питання нарахування, розрахунку та перерахунку пенсій, законодавство про ветеранів, субсидії, спадкове право [13, с. 4–7].

Соціальна роль ЦПП полягає перш за все у створенні умов вільного та повного задоволення інформаційно-правових запитів соціально-незахищених верств населення. Традиційно до них належать такі соціальні групи, як діти, пенсіонери, малозабезпечені, безробітні, люди з обмеженими фізичними можливостями, мігранти, безпритульні тощо. Люди з обмеженими фізичними можливостями цікавляться пільгами у сфері охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, освіти, житлового права. Тимчасово непрацездатні потребують інформації про те, як стати на облік у центр зайнятості, отримати допомогу у зв'язку з безробіттям. Фермерів цікавить земельне та податкове законодавство.

Проаналізувавши категорії користувачів ЦПП, можна визначити, що пріоритетними напрямками роботи центру є взаємодія з державними органами влади, громадськими організаціями, ВНЗ, залучення громадян до процесу державного управління, державотворення, а також до місцевого самоврядування; забезпечення та розширення доступу до публічної інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; інформаційного забезпечення запитів керівних кадрів владних структур різних рівнів та юридичних служб.

Виходячи з досвіду роботи публічних центрів правового інформування в Україні, найбільш популярними темами є: права дітей і підлітків, молодих фахівців; місцеве самоврядування; захист прав споживачів; пенсійне законодавство; житлове законодавство; законодавство про землю; соціальний захист; сімейне законодавство; спадкове право; охорона здоров'я; авторське право; кримінальне право; міжнародне право; податкове законодавство; організація бухгалтерського обліку; права людини тощо [13, с. 8–10].

У центрах правової інформації можуть застосовуватися різноманітні форми бібліотечного обслуговування. Серед них можна виокремити як традиційні, так й інноваційні, у тому числі ті, що розраховані на все населення міста (району), а також на конкретних користувачів бібліотеки.

З метою наочної популяризації правової інформації бібліотекам важливо працювати над оформленням цільових книжкових виставок, стендів, інформаційних табло. Слід звернути увагу на можливість розробки віртуальних виставок. Громадянську активність населення підвищують заходи, що проходять у межах громадської приймальні. Тут можуть організуватися не тільки консультації з різноманітних юридичних проблем, а й комплексні акції з окремих актуальних тем, на яких представники місцевої влади ведуть роз'яснювальну роботу з населенням, відповідають на запитання щодо діяльності місцевої

громади. Формами спілкування з представниками місцевої влади можуть бути зустрічі з депутатами, протягом яких обговорюються актуальні питання, які турбують мешканців міста, району, села.

Говорячи про діяльності центрів, окремої уваги заслуговує діяльність щодо налагодження партнерських відносин з різними соціальними службами в регіонах, тобто дії на зразок центру громадського життя міста (району).

Виходячи з наявних і потенційних інформаційних запитів індивідуальних користувачів, ЦПП може запропонувати широкий спектр послуг, спрямованих на їх задоволення:

- пошук правових актів в електронних базах даних;
- пошук правової літератури в електронному каталозі бібліотеки;
- підбір законодавчих актів та юридичної літератури за темою;
- складання списків літератури до курсових і дипломних робіт;
- виконання довідок різних видів: фактографічних бібліографічних, тематичних, у т. ч. віртуальних;
- прийом замовлень на пошук нормативно-правового акта телефоном, електронною поштою;
- надання інформації на дисплеї для короткого ознайомлення;
- надання тексту документа;
- надання правової інформації на CD-ROM;
- доступ до правових сайтів Інтернету;
- надання в тимчасове користування книг і періодичних видань правової тематики;
- відправка правового документа електронною поштою;
- сканування;
- запис на CD;
- ксерокопіювання та роздруковування на принтері правових актів;
- резервування видання для конкретного користувача.

Звісно, охопити весь спектр інформування населення за дуже короткий термін досить складно. Тому сьогодні ЦПП на базі бібліотек мають зосередитись на адресності інформаційно-аналітичного правового інформування. Водночас, незважаючи на важкі умови існування, враховуючи загальнодоступність публічних бібліотек, їхні інформаційно-ресурсні можливості, досвід працівників у роботі з інформацією, діяльність бібліотек сьогодні має бути зосереджена на постійному, методичному підвищенні ефективності задоволення інформаційних, соціальних потреб користувачів та реалізації створення на базі бібліотек справжніх, затребуваних та ефективних центрів соціально-правової інформації.

Соціально-правова діяльність бібліотек має базуватися на диференційованому підході, комплексності популяризації правової літератури та різноманітності її форм, вираженому поєднанні індивідуальної роботи, наочної популяризації книг та ідей, творчих акцій правової тематики, а також передбачає обов'язкову координацію з іншими зацікавленими установами, закладами, громадськими організаціями, зокрема правоохоронними.

Список використаних джерел

1. Агашина І. В. От корпоративного проекта – к созданию ПЦПИ / І. В. Агашина // Библиотека. – 2002. – № 4. – С. 35–36.

2. Алексеева Ж. Как к юристу горожане за консультацией приходят / Ж. Алексеева // Библиотека. – 2001. – № 2. – С. 11–14.

3. Белокин В. А. Практический опыт создания публичных центров правовой информации / В. А. Белокин, В. М. Хургин // Науч. и техн. б-ки. – 2003. – № 9. – С. 28–44.

4. Богуш Т. Роль центру правової інформації та правової громадської приймальні у задоволенні інформаційних потреб користувачів Національної парламентської бібліотеки України / Т. Богуш, Н. Бойко // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. / уклад. Т. Богуш. – К., 2011. – Вип. 39. – С. 14–20.

5. Бібліотека як центр регіональної і правової інформації: Інформаційно-методичні матеріали / Хмельницька ОУТБ ім. М. Островського ; уклад.: В. В. Маковська, Ю. М. Гой, В. С. Зваричук. – Хмельницький, 2005. – 32 с. – (Серія «Бібліотека і влада»).

6. Вилегжаніна М. Задоволення інформаційних потреб користувачів у правовій інформації / М. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 18–21; Вилегжаніна Т. І. Бібліотека і право / Т. І. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2011. – № 2. – С. 4–5.

7. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

8. Гладкова Н. Правовая информация для всех / Н. Гладкова // Библиотека. – 2008. – № 10. – С. 14–16.

9. Іванова Н. Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

10. *Іванова Н.* Комплексні онлайнві юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. – 33. – С. 233–239.
11. *Іванова Н.* Комунікативна діяльність сучасних інформаційних центрів у сфері правового інформування / Н. Іванова // Наукові пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 161–170.
12. *Орлова О.* Проводники права / О. Орлова, Е. Кузьмин, М. Усачев // Библиотека. – 2006. – № 9. – С. 6–9.
13. Організація центрів правової інформації в бібліотеках: метод. поради / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. А. Пилипенко. – Донецьк : Сх. вид. дім, 2008. – 24 с.
14. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 170–179.
15. Публичные центры правовой, деловой и муниципальной информации в России : сб. материалов / сост. Е. И. Кузьмин, М. Н. Усачев, А. А. Демидов. – М. : Либерея, 2004. – 384 с.
16. *Романенко Т. И.* Распределенная информационная сеть в малом городе / Т. И. Романенко // Библиотека. – 2002. – № 5. – С. 21–24.
17. *Тюрина О. М.* Формирование ресурсов Публичных центров правовой информации. Типовое положение о фонде Центра правовой информации на базе общедоступной библиотеки / О. М. Тюрина // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 56–64.
18. Веб-сайт Мега-НАУ – Професійна юридична система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/>. – Назва з екрана.

УДК 025.5–048.57:351

Євгенія Войцеховська,

мол. наук. співроб. НІОБ НБУВ

ФОРМУВАННЯ РУБРИКАТОРА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ ДЛЯ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР

У статті розкрито роль інформаційно-аналітичних структур бібліотек як інтелектуально-комунікативних центрів, що організують рух інформації на основі її упорядкування та трансформування в аналітичні розробки з метою підвищення рівня її цільового застосування в будь-якій сфері суспільної діяльності, у тому числі під час вироблення результативних управлінських рішень органами державної влади.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні структури бібліотек, органи державного урядування, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційно-аналітичні розробки

Одна з основних характеристик сьогоденного життя – стрімка динаміка подій і змін. Сучасні досягнення науки й техніки, поширення комп'ютерних технологій визначальним чином впливають на всі сфери діяльності суспільства, прискорюючи природні процеси соціального розвитку. У таких умовах набуває додаткової актуальності питання ефективного керування цими процесами, прийняття рішень, адекватних змінення реальності. Нездатність управлінських структур оперативно реагувати на завдання, які ставляться перед ними життям, загрожує кризами й потрясіннями – економічними, політичними, духовними. Певними симптомами необхідності зміни методик управління можуть слугувати події в Тунісі, Єгипті, Сирії, активізація протестів у Росії, радикалізація настроїв у країнах Європейського Союзу.

У контексті оптимізації процесу прийняття управлінських рішень зростає потреба в його забезпеченні необхідним інформаційним супроводом, створенні відповідної інформаційної основи, що дає можливість адекватно оцінити ситуацію, визначити варіанти її розвитку, фактори впливу тощо.

Значний потенціал у вирішенні такого завдання мають сучасні

бібліотеки, що трансформуються в умовах інформатизації з книгосховищ у потужні інформаційно-комунікаційні комплекси. Питання інформаційно-аналітичного супроводу бібліотечними структурами процесу прийняття управлінських рішень останнім часом розроблялися такими вітчизняними вченими, як В. Горовий [1], Т. Гранчак [2], О. Кобелєв [3], Н. Іванова [4], В. Пальчук [5] та ін.

Дослідження, присвячені взаємодії бібліотек із владними структурами – органами державної влади та місцевого самоврядування, участі бібліотек у забезпеченні комунікаційних процесів у правовій сфері, стали предметом наукового інтересу Л. Северин [6], Ю. Марчука [7], І. Міхнової [8], Н. Стародубової [9] та ін.

Маючи доступ до різноманітної за своїм характером інформації – як вітчизняної, так і зарубіжної, – використовуючи апробовані й нові методики роботи в інформаційній сфері, бібліотеки володіють значним потенціалом для сприяння забезпеченню необхідного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень.

Про справедливість такого твердження свідчить досвід взаємодії інформаційно-аналітичних відділів бібліотек з владними структурами. Зокрема – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Як показує досвід діяльності зазначених структур, у забезпеченні інформаційного супроводу процесу прийняття рішень ефективною є підготовка відповідних інформаційно-аналітичних продуктів, яка поєднує дві форми роботи. З одного боку – оперативне інформування щодо ситуації або проблеми, яка цікавить замовника, на основі щоденного моніторингу інформації. З іншого – підготовку періодичних аналітичних оглядів, які дали б змогу замовнику скласти цілісне бачення стосовно питання, яке є предметом аналізу, визначити перспективи його розвитку, фактори впливу, наслідки тощо.

Розглянемо підготовку інформаційного продукту, що містить результати оперативного моніторингу ситуацій. Для початку доцільно визначити його структурні частини – рубрики, відповідно до яких відбуватиметься відбір та впорядкування зібраної інформації. Формування рубрик може здійснюватися за різними принципами: за тематичною ознакою (з питань, які актуальні й цікавлять замовника); за ознакою джерела (звідки взята інформація); за авторством (хто є автором інформації – політик, чиновник, оглядач, експерт, користувач соціальних медіа тощо).

У разі, якщо за основу взято перший принцип, то рубрики пропонуються або самим замовником, або обговорюються з ним.

Залежно від об'єкта дослідження вони будуть різними: наприклад, в інформаційному випуску СІАЗ «Регіони сьогодні», присвяченому огляду оперативної інформації українських ЗМІ щодо висвітлення ситуації окремо взятих регіонів країни, інформація подається за життєво важливими аспектами кожного регіону: політика; економіка; соціальна сфера; культура; місцеві владні структури.

За цим же принципом, але по-іншому виглядають рубрики у випуску «Шляхи розвитку української науки», які повномасштабно висвітлюють стан наукового розвитку в Україні: «Наукові здобутки як фундамент програми урядових звершень» з підрубриками:

- Міжнародне співробітництво;
- Наука – виробництву;
- Наукові конференції, наради та інші організаційні заходи;
- Наукова діяльність у ВНЗ.

«Оцінки ефективності науки в Україні»; «Проблеми стратегії розвитку України»; «Наука і влада»; «Суспільні виклики і потреби» з підрубриками:

– Українська наука і проблеми формування інформаційного суспільства;

- Міжнародний досвід;
- Формування та впровадження інноваційної моделі економіки;
- Міжнародний досвід;
- Проблеми енергозбереження;
- Міжнародний досвід.

«Зарубіжний досвід організації наукової діяльності»; «Нові надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Ще одним з варіантів тематичної структури такого інформаційного продукту є рубрикатор бюлетеня матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань «Резонанс»:

- У центрі уваги;
- Аналітичний ракурс;
- Законодавча влада;
- Виконавча влада;
- Політика;
- Економіка;
- Економіка України в контексті світових кризових тенденцій.

Метою бюлетеня є оперативне інформування стосовно головних подій в Україні, що зумовлює його підготовку не менше як двічі на тиждень.

Якщо ж за основу поділу за рубриками взято принцип джерела, то, відповідно, в окремі рубрики будуть згруповані інформація преси, інтернет-ЗМІ, телебачення, блогів тощо. У таких інформаційно-аналітичних продуктах рубрикатор може виглядати таким чином:

- Резонансні події у соціальних медіа;
- Рейтинги резонансних подій тижня за версіями ЗМІ;
- Рейтинг теленовін;
- Світові ЗМІ про Україну.

При цьому такі рубрики можуть за необхідності доповнюватись і тематичними блоками, як, наприклад, «Щоденний зріз резонансних подій тижня» або «Динаміка висвітлення резонансних подій тижня», а також на базі поданої інформації можуть бути складені таблиці, діаграми, графіки, схеми для більш зручного та наглядного сприйняття матеріалу.

Як ішлося вище, для більш повної і об'єктивної подачі інформації ефективною є підготовка як оперативних інформаційних випусків (наприклад, щоденних, щотижневих), так і аналітичних, які містять певні узагальнюючі аналітичні та прогностичні матеріали.

Співробітники інформаційно-аналітичної служби (СІАЗ) мають навички для пошуку, відбору та структуризації таких матеріалів, що дає можливість у найкоротші терміни і найбільш якісно таку інформацію підготувати для використання її в подальших державних структурах.

Відповідно до змісту, обсягу та оперативності підготовки замовленого продукту, організація випусків може містити у собі роботу як одного співробітника, так і цілих груп бібліотечних фахівців. Тому під час підготовки інформаційних продуктів одним з важливих моментів є оптимізація використання кадрового ресурсу інформаційно-аналітичного підрозділу.

Іншим прикладом поділу на рубрики за своєю специфікою матеріалів є бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», розроблений спільно з Конституційної Асамблеєю (КА) і НБУВ, який орієнтований на задоволення інформаційних запитів членів КА, органів державної влади, громадських організацій, наукових працівників та експертів. Рубрикатор тут виглядає таким чином:

- Від першої особи;

- Члени Конституційної Асамблеї про вдосконалення конституційного процесу;
- Позиція влади, політичних партій, громадських організацій;
- Експертна думка;
- Конституційні процеси зарубіжних країн;
- 3 фондів НБУВ.

У даному випуску рубрикатор сформовано шляхом синтезу «авторського» та «джерельного» принципів структурування інформації. Авторами виступають як члени Конституційної Асамблеї, що робить його інформаційним майданчиком для громадського обговорення (текст видання доступний для широкого загалу через електронну бібліотеку, сформовану на сайті НБУВ), так і експерти й фахівці аналітичних підрозділів СІАЗ та НЮБ.

Отже, використання різних принципів формування рубрикатора інформаційно-аналітичного продукту забезпечує охоплення різноманітної за своїм характером інформації, що створює підґрунтя для формування в замовника цілісного максимально об'єктивного уявлення про питання, яке його цікавить, стає необхідним інформаційним підґрунтям у процесі прийняття необхідних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект / В. Горовий // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2010. – Вип. 26. – С. 12–20.
2. *Гранчак Т.* Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі / Т. Гранчак // *Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр.* – К., 2007. – С. 143–150.
3. *Кобелев О. М.* Ресурси інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек як соціокомунікаційний феномен [Електронний ресурс] / О. М. Кобелев. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkr/2009_10/V_10/st7.pdf. – Назва з екрана.
4. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.
5. *Пальчук В. Е.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок

XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Пальчук Валентина Едуардівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 19 с.

6. *Северин Л. С.* Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Северин Людмила Степанівна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 24 с.

7. *Марчук Ю. М.* Забезпечення регіональних органів управління ситуативною інформацією: бібліографознавчий підхід : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Марчук Юрій Миколайович ; КНУКіМ. – К., 2003. – 15 с.

8. *Михнова И. Б.* Библиотека как информационный центр для населения : проблемы и их решения : практ. пособие [Электронный ресурс] / И. Б. Михнова. – М. : Либерия, 2000. – 128 с. – Режим доступа: <http://www.library.ru/1/kb/books/libinfocenter>. – Загл. с экрана.

9. *Стародубова Н. З.* Публичные центры правовой информации: история вопроса и настоящие их состояние [Электронный ресурс] / Н. З. Стародубова. – Библиотека. – 2005. – № 4. – С. 54–56. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=167. – Загл. с экрана.

ЗМІСТ

Розділ I. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	5
Горовий В. Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів	7
Кандауров С. Про тенденції міжнародної співпраці щодо мінімізації кібернетичних загроз та деякі проблемні питання формування політики України у сфері інформаційної безпеки	22
Удовик В. Публічні промови президентів як складова документальної спадщини політичної історії.....	30
Гранчак Т. Становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації	38
Галаган Л. Інформаційний потенціал е-урядування в забезпеченні комунікативних зв'язків органів державної влади з громадськістю	56
Ворошилов О. Сучасні інформаційні технології в науковому супроводі суспільних реформ.....	64
Бусол О. Деякі аспекти організації роботи інформаційно-аналітичних підрозділів органів державної влади.....	75
Пастушенко О. Розвиток зведених та корпоративних електронних ресурсів періодики як науково-довідкового сегмента інформаційного простору України	88
Кисельова А. Сучасні системи електронного документообігу: архітектура архівного модуля	98

Горова С. Соціальні комунікації як фактор розвитку інформаційного суверенітету	114
Блажеквич А., Калініна-Симончук Ю. Роль правової інформації в реалізації права громадян України на інформацію.....	119
Сєкунова І. Агітаційні матеріали з використанням нейролінгвістичного програмування під час президентських виборів 2010 р. в Україні.....	130
Натаров О. Проблеми реформування Конституції: аспекти теорії і вітчизняна практика	140
Семесько В. Захист авторського права в мережі Інтернет	154
Кравченко О. Документи ЦДАГО України як джерело з історії партизанського з'єднання ім. І. Ф. Боровика.....	162
Покровська Г. Бібліотечні фонди в структурі національного інформаційного простору.....	170
Розділ II. БІБЛІОТЕКА І СОЦІАЛЬНІ МЕДІА: НОВІ МОЖЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ	179
Вітушко А. Проблема використання в бібліотечному інформаційному виробництві соціальних мереж з точки зору інформаційної безпеки.....	181
Булахова Г. Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування.....	192
Чернявська Л. Представлення бібліотек у блогах та соціальних мережах як фактор покращення комунікації у віртуальному середовищі	200
Терещенко І. Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа.....	217

Самсонов М. Представлення бібліотек на веб-сайті YouTube.....	225
Федоренко О. Соціальні мережі як інструмент популяризації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	237
Розділ III. РЕСУРСНО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ	243
Вітушко Н. Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази.....	245
Іванова М. Електронна бібліотека як форма збереження ретроспективного юридичного ресурсу НЮБ НБУВ.....	259
Зуб В. Локальні документальні ресурси з питань охорони праці в бібліотечних установах	273
Потіха А. Сайти політичних партій як джерело підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів	283
Желай О. Бібліотека та інтернет-ресурси: правові аспекти використання інформації	296
Тарасенко Н. Аналітичні аспекти збору та архівування мережевих ресурсів науковою бібліотекою	309
Іванов Ю., Іванова М. Канонічні норми як першоджерела формування ретроспективного юридичного ресурсу НЮБ НБУВ	325
Пригорницька О. Віртуальна довідкова служба як форма дистанційного обслуговування користувачів	336

Сандул О. Бібліометричний аналіз наукових публікацій з актуальних проблем розвитку альтернативної енергетики в Україні за умов світової енергетичної кризи (на основі реферативних ресурсів НБУВ)	345
Гах І. Необхідність та перспективи впровадження цифрових мереж інтегрального обслуговування для передачі мультимедійної інформації в інформаційно-бібліотечному середовищі.....	353
Коночкіна О. Вплив прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» на розширення джерельної бази інформаційно-аналітичного виробництва бібліотек.....	376
Струнгар А. Формування інформаційної структури сайту бібліотеки як ефективного інструменту взаємодії у веб-середовищі	385
Троїцька К. Інформаційне висвітлення електронними регіональними ЗМІ екологічних проблем Луганської області	391
Стоян П. Канадський досвід міжнародної дескриптивної стандартизації архівного опису для корпоративної мережі: розвиток і специфіка використання	402
Розділ IV. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА.....	415
Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність – пріоритетний напрям розвитку наукових бібліотек інформаційного суспільства.....	417
Кулицький С. Проблеми підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної тематики в умовах поширення цифрових технологій	429

Захарова Н. Культурно-інформаційна функція наукової бібліотеки в сучасних умовах	447
Дубас Т. Розвиток видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах цифрового середовища	452
Аксьонова Н. Вільний доступ до електронних ресурсів бібліотек	461
Присяжна Л. Бібліотечно-інформаційні продукти як складова інформаційної інфраструктури економічної сфери України	469
Медведєва В. Особливості використання інформаційних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності наукових бібліотек	482
Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек	489
Бондаренко В. Дистантне обслуговування користувачів бібліотек: сучасні наукові підходи до питання.....	503
Беззуб І. Кооперація – універсальний механізм співпраці бібліотек ВНЗ.....	524
Пестрецова О. Бібліотечні центри правової інформації: досягнення і перспективи діяльності.....	540
Войцеховська Є. Формування рубрикатора як технологія підготовки бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту для управлінських структур.....	549

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 36

Редактори: *Т. Дубас, О. Федоренко, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерна верстка: *Г. Булахова, Т. Касаткіна*

Підп. до друку 05.06.2013. Формат 60 х84/16.
Ум. друк. арк. 31,62. Обл.-вид. арк. 30,01.
Наклад 300 пр. Зам. № 22

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.